ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XXVII. Dizi – Sayı 4

XX. ASRA ERİŞEN
İSTANBUL MEDRESELERİ

Mübahat S. KÜTÜKOĞLU

OSMANLI DEVLETİ'NİN
700
700. KURULUŞ YIL DÖNÜMÜ

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ – ANKARA
2000

Kütükoğlu, Mübahat S.
XX. Asra erişen İstanbul medreseleri / Mübahat S. Kütükoğlu.-- Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2000.
xxv, 390s. : res.; 31cm.-- (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XXVII. Dizi - Sa. 4)

Bibliyografya ve indeks var.
ISBN 975 - 16 - 1168 - 7

1. Medreseler - İstanbul. I. E.a. II. Dizi.
370.9561015

ISBN 975-16-1168-7

TÜRKİYE'NİN SOSYAL VE KÜLTÜREL TARİHİ PROJESİ

Bu projenin amacı, Türk toplumunu ve kültürünü bugünkü haliyle, fakat tarihî derinliklerine nüfuz ederek anlamak ve böylece yeni kültürel açılımlara zemin hazırlamaktır.

Bu amaca ulaşmak için projenin ilk aşamasında dört hedef belirlenmiştir:

1. Türkiye'yi muhtelif ekipler ile baştan başa taramak; karşılaşılan her tür kültür varlığını fotoğraflamak, videoya çekmek, gerekli olanların planlarını çizmek, ekiplerin eserin mevcut durumu hakkındaki gözlemleri ile eserler hakkında halk arasında oluşmuş sözlü rivâyetleri, elde edilen diğer bütün verileri ve her eserle ilgili kaynak ve araştırmaların bibliyografyasını bilgi formlarına işlemek sûretiyle *Türkiye'nin Yer Üstü Kültür Varlıkları Envanteri*'nin hazırlanması.

2. XVI. yüzyılın son dönemine ait *Tahrir Defterleri*'nden hareketle Türkiye'nin yerleşik halk ve konar-göçer aşîretler bazında nüfus yapısını tespit etmek; bu yapının değişim süreçlerini ve günümüz Türk toplum yapısıyla ilişkilerini çözümlemek üzere *Türkiye'nin Tarihî Nüfus Yapısı*'nın incelenmesi.

3. Ülkenin değişik özelliklerini temsil ettiğine inanılan ve örnek olarak seçilen on yöresindeki toplum hayatının ilk insan yerleşmesinden günümüze oluşum ve değişim süreçlerini anlamak maksadıyla, arşiv, kütüphâne ve saha araştırmaları sonucunda elde edilen veri koleksiyonlarının bir yandan yayına hazırlanarak basılması, diğer yandan sorgulanması sûretiyle *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihinin Sondaj Metoduyla Araştırılması*.

4. Her üç çalışma sırasında derlenen, tasnif edilen ve tanımlanan verilerin, prototipi hazırlanmış bulunan, ancak yeni kaynak koleksiyonlarına göre sürekli geliştirilecek olan *ilişkili veri tabanı*'na yüklenmesi sûretiyle bir *Türk Toplum ve Kültür Tarihi Bilgi Bankası* oluşturulması; bu bankadaki verilerin farklı disiplinlere mensup bilim adamlarınca tahlil edilmesi ve sorgulanması suretiyle Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel tarihini anlamlandıran terkibî eserler ortaya konulması ve zaman içinde *Türkiye'nin Toplum ve Kültür Tarihi Atlası*'nın hazırlanması.

Projenin daha sonraki aşamalarında üçüncü maddedeki yöre sayısı artırılmak sûretiyle söz konusu *Atlas*'ın derinliğine tahlil açısından genişletilmesi, böylece sürekli bir biçimde güncelleştirilmesi ve mükemmelleştirilmesi mümkün olacaktır.

Burada amaç ve hedefleri özetlenen bu proje hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için, *Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi Projesi Kitapçığı*'na başvurulabilir.

İÇİNDEKİLER

METİN İÇİNDEKİ PLÂNLARIN LİSTESİ XV
METİN İÇİNDEKİ FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ XVII
ÖNSÖZ XXI
KISALTMALAR XXIII

GİRİŞ

A. İSLÂMDA VE OSMANLILARDA İLK MEDRESELER 3
B. İSTANBUL MEDRESELERİ 6
C. MEDRELERDE ÖĞRETİM 8
1. Okutulan Dersler 8
2. Müderris Seçimi ve Öğretime Başlama Merasimi 23
D. MEDRESELERDE HAYAT 24
E. MEDRESELERİN İMARI 26

Birinci Bölüm

SULTANAHMET - KADIRGA - BAHÇEKAPI

I. SULTANAHMET 35
1. Sultanahmed 35
2. Cedid Mehmed Efendi 39
3 Ayasofya-yı Kebir 42
4. Ca'fer Ağa 45

II. İSHAK PAŞA 48
5. İshak Paşa 48
6. Kapuağası Mahmud Ağa 48

III. HOCAPAŞA - DEMİRKAPI 49
7. Cezayirli Ahmed Paşa 49
8. Ferhad Paşa 50
9. Kayış Mustafa Ağa 50

IV. BAHÇEKAPI 52
10. Sultan Abdülhamid Han 52
11. Valide Sultan (Vânî Efendi) 57

V. CAĞALOĞLU 60
12. Rüstem Paşa 60
13. İbrahim Paşa (Acı Musluk) 62
14. Elhac Beşir Ağa 65
15. Şah-ı Hûbân 67
16. Hadım Hasan Paşa 68
VI. DİVANYOLU 70
17. Köprülü Mehmed Paşa 70
18. Mehmed Ağa 73

VII. BİNBİRDİREK 75
19. Dizdâriye 75

VIII. KADIRGA 77
20. Sokollu Mehmed Paşa 77
21. Ayasofya-yı Sagir 80
22. Mirzeban Sultan 82

İkinci Bölüm

BEYAZIT - DİVANYOLU - KUMKAPI

I. BEYAZIT 85
23. Sultan Bayezid 85
24. Ruznamçeci Ali Efendi 88
25. Rakım Efendi 89
26. Şah Kulu 89

II. UZUNÇAŞIBAŞI 90
27. İbrahim Paşa-yı Atik 90

III. ÇARŞIKAPI 91
28. Kemankeş Kara Mustafa Paşa 91
29. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 93
30-31. Çorlulu Ali Paşa 96
32. Sinan Paşa 100

IV. ÇEMBERLİTAŞ 103
33. Mi'mar Hasan Ağa 103
34. Atik Ali Paşa 104

V. NURUOSMANİYE - MAHMUTPAŞA 106
35. Sultan Osman Han 106
36. Mahmud Paşa-yı Velî 108
37. Rahıkîzâde 112

VI. KUMKAPI 112
38. Nişancı Paşa-yı Atik (Tezkireci Osman Efendi) 112

Üçüncü Bölüm

SÜLEYMANİYE - ŞEHZADEBAŞI - LÂLELİ - YENİKAPI

I. SÜLEYMANİYE 117
39-45. Sultan Süleyman Han 117
46. Siyavuş Paşa 126
47. Kepenekçi Sinan 128
48. Emre (Emir) Hoca 130
49. Süleyman Subaşı 131

II. VEFA 132
50. Şeyh Ebu'l-Vefa 132
51. Şemsüddin Molla Gürânî 133
52. Yahya Güzel 134
53. İbrahim Kethuda 135
54. Kirmasti 136
55. Ekmekçizâde Ahmed Paşa 137

III. VEZNECİLER 140
56. Kalenderhane 140
57. Hasan Ağa Dârülhadisi 142
58. Cedid Beşir Ağa 143
59. Kuyucu Murad Paşa 143
60. Cedid Es-Seyyid Hasan Paşa 146

IV. ŞEHZADEBAŞI - SARAÇHANE 147
61. Şehzâde 147
62. Damad-ı Cedid İbrahim Paşa 150
63. Ebulfazl Mahmud Efendi 153
64. Ankaravî Mehmed Efendi 155
65. Mi'mar Kasım Ağa 158

V. KOSKA - LÂLELİ 159
66. Papaszâde Mustafa Çelebi 159
67. Çavuşbaşı Süleyman Ağa 160
68. Hekim Çelebi 161
69. Nâzır Hüseyin Ağa 163
70. Molla Kestel 164
71. Sultan Mustafa Han 164

VI.YENİKAPI 165
72. Hoca Üveys (Veys) 165

Dördüncü Bölüm

SARAÇHANE - UNKAPANI - FATİH - CİBALİ

I. SARAÇHANE - ZEYREK 169
73. Gazanfer Ağa 169
74. Pîr Mehmed Paşa 172
75. Hâmid Efendi 173

II. HAYDAR 174
76. Haydar Paşa 174
77. Hasanzâde 176
78. Muhyiddin-i Kocavî 176

III. FATİH - KADIÇEŞMESİ - CİBALİ 176
79-94 Sultan Mehmed Han 176
95. Tabhane 192
96. Çayırlı 195
97. Damad Mehmed Efendi 195
98. Mu'id Ahmed Efendi 196
99. Ûlâ-yı Hüseyniye 197
100. Halîliyye 197
101. Tûtî Abdullâtif Efendi 198
102. Mi'mar Sinan Yusuf Efendi 199
103. Moravî Elhac Osman Efendi 200
104. Kıbrısî Abdullah Efendi 201
105. Hayriye 202
106. Celeb Hacı Mehmed Ağa 202
107. Sânî-i Hüseyniye 203

Beşinci Bölüm

ÇARŞAMBA - FENER - NİŞANCA - FETHİYE

I. ÇARŞAMBA 207
108. Cedid Abdürrahim Efendi 207
109. Abdülhalim Efendi 210
110. Mislî Ali Efendi 210
111. Perviz Efendi 211
112. İzzet Mehmed Efendi Dârülhadisi 213
113. Debbağzâde Mehmed Efendi 215
114. Yahya Efendi 215
115. Zekeriyya Efendi 216
116. Valide Sultan 218
117. Papaszâde Ahmed Paşa 222
118. Koğacı Dede 222
119. Mustafa Efendi 223
120. Müfti Hüseyin Efendi 224
121. Ömer Hulûsi Efendi Dârülhadisi 225
122. Veli Efendi 225
123. Efdalzâde 226
124. Hafız Ahmed Paşa 228
125. Yahya Tevfik Efendi 229

II. ÇARŞAMBA - FENER 230
126. Es'ad Efendi 230
127. Hayriye (Hafız Seyyid) 232
128. Tevkı'î Ca'fer Efendi 233

III. NİŞANCA 234
129-130. Nişancı Mehmed Paşa 234
131. Nişancı Mehmed Paşa (Çukur) 236

132. Ma'lûlzâde 236
133. Küçük (Kazasker Abdullah Efendi) 237
134. Hasan Efendi 238
135. Ümm-i Veled 239
136. Kaba Halil Efendi 240
137. Üçbaş 242
138. Mehmed Ağa 244
139. Defterdar İbrahim Efendi 245

IV. KARAGÜMRÜK 248
140. Cedîd Ali Paşa (Semiz / Vasat Ali Paşa) 248
141. Segbanbaşı Kara Halil 250
142. Rakım Efendi 251

V. FETHİYE 252
143. İsmihan Sultan 252
144. Sinan Paşa (Fethiye) 252
145. Ka'riye 253

Altıncı Bölüm

SARAÇHANE - EDİRNEKAPI - VATAN CADDESİ

I. SARAÇHANE - HORHOR 257
146. Amcazâde Hüseyin Paşa 257
147. Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisi 259
148. Bosnavî Dârülhadisi 260
149. Hasodabaşı Hasan Ağa 261

III. KIZTAŞI - FATİH 263
150. Dülgerzâde Ahmed Şemsüddin Efendi 263
151. Ca'fer Efendi 263
152. Feyzullah Efendi 264
153. Uncu Hâfız 266

IV. KARAGÜMRÜK - EDİRNEKAPI 267
154. Abdülgaffar Efendi 267
155. Karagümrük (Fetva Emini) 267
156. Mihrümah Sultan 268

Yedinci Bölüm

AKSARAY - TOPKAPI - KOCAMUSTAFAPAŞA

I. AKSARAY - TOPKAPI 273
157. Murad Paşa-yı Atik 273
158. Hekimbaşı Ömer Efendi 274
159. Defterdar Ahmed Çelebi 276
160. İsmet Bey 276
161. Gazi (Kara) Ahmed Paşa 276
162. Dülbendcizâde Mustafa Efendi 279

44. Karadeniz Baş Tetimme Medresesi 191
45. Tabhane Medresesi 193
46. Damad Mehmed Efendi Medresesi 195
47. Haliliye Medresesi 198
48. Celeb Mehmed Efendi Medresesi 202
49. Cedid Abdürrahim, Abdülhalim, Mislî Ali, Perviz Efendi, Sâmânîzâde medreseleri 209
50. Abdülhalim Efendi Medresesi 210
51. Perviz Efendi Medresesi 211
52. Debbağzâde, Valide Sultan, Papaszâde Ahmed Paşa, Koğacı Dede medreseleri 214
53. Şeyhülislâm Yahya Efendi Medresesi 216
54. Valide Sultan (Çarşamba) Medresesi (1307) 218
55. Valide Sultan (Çarşamba) Medresesi (1311) 219
56. Valide Sultan (Çarşamba) Medresesi (tarihsiz) 220
57. Efdalzâde Medresesi 226
58. Hafız Ahmed Paşa Medresesi 228
59. Yahya Tevfik Efendi ve Hafız Ahmed Paşa medreseleri 230
60. Hayriye Medresesi arsası 233
61. Nişancı Çukur Medresenin tahmini yeri 236
62. Ümm-i Veled Medresesi 240
63. Kaba Halil Efendi Medresesi 241
64. Üçbaş Medresesi 243
65. Defterdar İbrahim Paşa Medresesi 246
66. Cedid Ali Paşa ve Rakım Efendi medreseleri 247
67. Cedid Ali Paşa Medresesi arsasından sokağa alınması 248
68. Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi 257
69. Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisi 259
70. Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi 261
71. Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi 262
72. Feyzullah Efendi Medresesi 264
73. Fetva Emini Medresesi 267
74. Mihrümah Sultan Külliyesi 269
75. Murad Paşa Medresesi muhtemel yer ve şekli 273
76. Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi 275
77. Gazi Ahmed Paşa Medresesi 277
78. Sultan Selim Medresesi 281
79. Bayram Paşa Medresesi 284
80. Davud Paşa Külliyesi 287
81. Gevherhan Sultan Medresesi 288
82. Haseki Külliyesi 289
83. İbrahim Paşa (Esekapısı) Medresesi 292
84. Koca Mustafa Paşa Külliyesi 294
85. Nişancı Mehmed Bey Medresesi damlalığına yapılan tecavüz 297
86. İbrahim Hanoğlu / Sokollu Mehmed Paşa / İsmihan Sultan Medresesi 302
87. Zal Mahmud Paşa Cami'i ve Fevkanî Medresesi 304
88. Tahtânî Zal Mahmud Paşa Medresesi 305
89. Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi 307
90. Valide Kethudası Medresesi 310
91. Kılıç Ali Paşa Külliyesi 311
92. Sinan Paşa Külliyesi (Beşiktaş) 313
93. Mihrümah Sultan Külliyesi (Üsküdar) 315
94. Şemsi Paşa Külliyesi 316
95. Ahmediye Medresesi 318
96. Atik Valide Külliyesi 320
97. Çinili Medrese 322

METİN İÇİNDEKİ FOTOĞRAFLAR

1. Gazanfer Ağa Medresesinde ilk ders 23
2. Sultan Ahmed Medresesi (Ayasofya tarafından görünüşü) 37
3. Sultan Ahmed Medresesi (Güneyden görünüşü) 37
4. Sultan Ahmed Medresesi dershanesi 38
5. Cedid Mehmed Efendi Medresesinin 1970'lerdeki hali (Sultan Ahmed Medresesi tarafından görünüşü) 40
6. Cedid Mehmed Efendi Medresesinin 1970'lerdeki hali (Avludan görünüşü) 40
7. Cedid Mehmed Efendi Medresesi (Kabasakal Caddesinden görünüşü) 41
8. Cedid Mehmed Efendi Medresesi (Avludan görünüşü) 42
9. Ca'fer Ağa Medresesi (Alemdar Caddesinden görünüşü) 45
10. Ca'fer Ağa Medresesi (Avludan görünüşü) 46
11. Sultan Abdülhamid Medresesi kapısı 52
12. Sultan Abdülhamid Medresesi (Kuşbakışı görünüş) 55
13. Bahçekapı Valide Sultan Medresesi kapısı 58
14. Bahçekapı Valide Sultan Medresesi (Zeynep Sultan Cami'i Sokağından görünüşü) 58
15. Rüstem Paşa Medresesi (Ön cepheden görünüş) 60
16. Rüstem Paşa Medresesi kapı kitabesi 61
17. Rüstem Paşa Medresesi (Avludan görünüş) 61
18. Acı Musluk İbrahim Paşa Medresesi (İçerden görünüşü) 63
19. Acı Musluk İbrahim Paşa Medresesi (İçerden görünüşü) 63
20. Beşir Ağa Medresesi kitabesi 66
21. Beşir Ağa Medresesi (Üstten görünüş) 66
22. Beşir Ağa Medresesi (Avludan görünüş) 67
23. Şâh-ı Hûbân Medresesi dershanesi kapı kitabesi 68
24. Hadım Hasan Paşa Medresesi 69
25. Hadım Hasan Paşa Medresesi kitabesi 70
26. Köprülü Mehmed Paşa Medresesi (Divanyolu'ndan görünüşü) 70
27. Köprülü Mehmed Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 71
28. Mehmed Ağa Medresesi (Divanyolu) 74
29. Mehmed Ağa Medresesi (Avludan görünüşü) 74
30. Sokollu Mehmed Paşa Medresesi (Özbekler Tekkesinden görünüşü) 79
31. Sokollu Mehmed Paşa Medresesi dershanesi (Sokaktan görünüşü) 79
32. Küçük Ayasofya Medresesi (Meydandan görünüşü) 80
33. Küçük Ayasofya Medresesi (Revakların altından hücrelerin görünüşü) 81
34. Küçük Ayasofya Medresesi (Avludan görünüşü) 81
35. Sultan Bayezid Medresesi (İstanbul Üniversitesi tarafından görünüşü) 86
36. Sultan Bayezid Medresesi (Avludan görünüş) 87
37. Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi 93
38. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi (Beyazıt otobüs duraklarından görünüşü) 95
39. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 95
40. Çorlulu Ali Paşa Medreseleri 97
41. Evvel Çorlulu Ali Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 97
42. Çorlulu Ali Paşa Medresesi kitabesi 98

II. VATAN CADDESİ 280
163. Sultan Selim 280

II. CERRAHPAŞA 283
164. Bayram Paşa 283
165. Davud Paşa 285
166. Gevherhan Sultan 288
167. Haseki Sultan 289
168. Şah Sultan 292
169. İbrahim Paşa 292

III. KOCA MUSTAFA PAŞA 293
170. Koca Mustafa Paşa 293
171. Nuh Efendi 295
172. Nişancı Mehmed Bey 296
173. Sayd-ı Cenan Kalfa 298

Sekizinci Bölüm

EYÜP - GALATA - ÜSKÜDAR

I. EYÜP 301
174. İbrahim Hanoğlu 301
175. Zal Mahmud Paşa 304
176. Cezerî Kasım Paşa 307
177. Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi 307

II. GALATA - TOPHANE - BEŞİKTAŞ 309
178. Vâlide Kethdası Mehmed Efendi (Bereketzâde) 309
179. Kılıç Ali Paşa 311
180. Sinan Paşa 313

III. ÜSKÜDAR 314
181. Mihrümah Sultan 314
182. Şemsi Paşa 316
183. Ahmediyye 317
184. Valide-i Atik 319
185. Çinili 322

SONUÇ 325
BİBLİYOGRAFYA 327
EKLER 343
I. Cedvel-i Medâris-i Âsitâne ve Bilâd-ı Selâse 345
II. İstanbul Medreselerinin Bugünkü Durumu 353
III. İstanbul Yangın Yerlerini Gösterir Harita (1911 - 1918) 355
İNDEKS 357

METİN İÇİNDEKİ PLÂNLAR

1. Sultan Ahmed Külliyesi 36
2. Ayasofya Medresesi 43
3. Kayış Mustafa Ağa Medresesi cadde tarafı değişikliği 51
4. Sultan Abdülhamid Medresesi (1325) 53
5. Bahçekapı Valide Sultan / Vânî Efendi Medresesi 57
6. Rüstem Paşa Medresesi 60
7. Beşir Ağa Külliyesi 65
8. Hadım Hasan Paşa Medresesi 69
9. Dizdariye Medresesi arsası 76
10. Sokollu Medresesi 78
11. Küçük Ayasofya Medresesi 80
12. Mirzeban Sultan Medresesi 82
13. Sultan Bayezid Medresesi 85
14. Şahkulu / Sinekli Medrese 90
15. Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi 92
16. Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi zemin kat muhtemel plânı 92
17. Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi birinci kat muhtemel plânı 92
18. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi 94
19. Çorlulu Ali Paşa Medreseleri 96
20. Sinan Paşa Medresesi 100
21. Mi'mar Hasan Ağa Medresesi 103
22. Atik Ali Paşa Medresesi 104
23. Nuru Osmaniye Külliyesi 107
24. Mahmud Paşa Külliyesi 109
25. Mahmud Paşa Medresesi bahçesinin genişletilmesi 111
26. Süleymaniye Külliyesi 118
27. Emre / Emir Hoca Medresesi 130
28. Yahya Güzel Medresesi arsası 134
29. İbrahim Kethuda Medresesi 135
30. Ekmekçizâde Ahmed Paşa Manzûmesi 137
31. Kalenderhane Medresesi vazıyet plânı 140
32. Kalenderhane Medresesine yapılan tecavüz 141
33. Kuyucu Murad Paşa Manzûmesi 144
34. Şehzâde Külliyesi 148
35. Damad İbrahim Paşa (Şehzadebaşı) Manzûmesi 151
36. Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesi 154
37. Papaszâde Mustafa Çelebi Medresesi 160
38. Hekim Çelebi Medresesine yapılan tecavüz 162
39. Gazanfer Ağa Manzûmesi 170
40. Pîr Mehmed Paşa Medresesi 172
41. Fatih Sultan Mehmed Külliyesi 179
42. Akdeniz Tetimme-i Sânî ve Sâlis Medreseleri 188
43. Akdeniz Tetimme-i Rabi'a Medresesi 189

43. Sânî Çorlulu Ali Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 98
44. Sinan Paşa Medresesi (Merzifonlu Medresesi önünden görünüşü) 101
45. Sinan Paşa Medresesi kapı kitabesi 102
46. Sinan Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 102
47. Atik Ali Paşa Medresesi (Çemberlitaş'ın önünden görünüşü) 105
48. Atik Ali Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 105
49. Nuru Osmaniye Medresesi kitabesi 106
50. Nuru Osmaniye Medresesi (Cami avlusundan görünüşü) 108
51. Mahmud Paşa Medresesi dershanesi 111
52. Süleymaniye Marmara tarafı medreseleri (Cami minaresinden görünüşleri) 119
53. Süleymaniye Marmara doğu tarafı medresesi (Dıştan görünüşü) 119
54. Süleymaniye Marmara doğu tarafı medresesi (Avludan görünüşü) 119
55. Süleymaniye Haliç tarafı medreseleri (Cami minaresinden görünüşleri) 120
56. Süleymaniye Haliç doğu tarafı medresesi (Avludan görünüşü) 120
57. Süleymaniye Haliç doğu tarafı medresesinin dershanesi 120
58. Süleymaniye Dârülhadisi 121
59. Süleymaniye Tıp Medresesi 121
60. Mülâzımlar Medresesi (Avludan görünüşü) 122
61. Siyavuş Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 127
62. Siyavuş Paşa Medresesi dershanesi 128
63. Kepenekçi Sinan Medresesi (Kepenekçi Medresesi Sokağından görünüşü) 129
64. Kepenekçi Sinan Medresesi (Kepenekçi Sinan Sokağından görünüşü) 129
65. Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi 139
66. Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi dershanesi ve türbesi 139
67. Kuyucu Murad Paşa Medresesi (Fen Fakültesi bahçesinden görünüşü) 145
68. Cedid Hasan Paşa Manzûmesi (Vezneciler Caddesinden görünüşü) 146
69. Cedid Hasan Paşa Medresesi kapı kitabesi 147
70. Şehzâde Medresesi (Saraçhanebaşı tarafından görünüşü) 149
71. Şehzade Medresesi kitabeli giriş kapısı 150
72. Damad İbrahim Paşa Medresesi (Dede Efendi Sokağından görünüşü) 152
73. Damad İbrahim Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 152
74. Damad İbrahim Paşa Medresesi kitabesi 153
75. Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi 156
76. Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi (Avludan görünüşü) 157
77. Ankaravî Medmed Efendi Medresesi kitabesi 158
78. Gazanfer Ağa Manzûmesi (Hıfzıssıhha Enstitüsünün önünden görünüşü) 169
79. Gazanfer Ağa Medresesi (Avludan görünüşü) 171
80. Haydar Paşa Medresesi 175
81. Haydar Paşa Medresesi kapı kitabesi 175
82. Akdeniz tarafı Semâniye Medreseleri (Fevzi Paşa Caddesinden görünüşü) 183
83. Baş kurşunlunun önünden Akdeniz tarafı Semâniye Medreseleri (Avludan görünüşü) 184
84. Fatih Karadeniz tarafı Baş kurşunlu Medresesi (Tetimmeler Caddesinden görünüşü) 185
85. Karadeniz Baş kurşunlu Medresesi (Avludan görünüşü) 185
86. Karadeniz Çiftebaş kurşunlu Medresesi (Sokaktan görünüşü) 186
87. Karadeniz Çifteayak kurşunlu Medresesi (Avludan görünüşü) 186
88. Karadeniz tarafı Tetimme-i Sâdise ve Sâbia medreseleri 190
89. Tabhane Medresesi 194
90. Mu'id Ahmed Efendi Medresesi 196
91. Halîliye Medresesi kitabesi 198
92. Halîliye Medresesi 198
93. Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi 207
94. Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi (Avludan görünüşü) 208
95. Cedid Abdürrahim Efendi'nin mezartaşı 208
96. Veli Efendi Medresesi (Malta Çarşısından görünüşü) 226

97. Efdalzâde Medresesi (Avludan görünüşü) 227
98. Efdalzâde Medresesi (Avludan diğer görünüşü) 227
99. Hafız Ahmed Paşa Medresesi 228
100. Hafız Ahmed Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 229
101. Es'ad Efendi Medresesi 231
102. Es'ad Efendi Medresesi kapı kitabesi 232
103. Es'ad Efendi'nin mezartaşı 233
104. Kaba Halil Efendi Medresesi (Saray Ağası Sokağının köşesinden görünüşü) 241
105. Kaba Halil Efendi Medresesi (Avludan görünüşü) 242
106. Kaba Halil Efendi'nin mezartaşı 242
107. Üçbaş Medresesi (Avludan görünüşü) 243
108. Üçbaş Medresesi kitabesi 243
109. Üçbaş Medresesi 244
110. Defterdar İbrahim Efendi Medresesi 246
111. Cedid Ali Paşa Medresesi (Fevzi Paşa Caddesinden görünüşü) 248
112. Cedid Ali Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 249
113. Fethiye Sinan Paşa Medresesi 253
114. Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi 258
115. Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi kitabesi 258
116. Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi 261
117. Feyzullah Efendi Medresesi kitabesi 264
118. Feyzullah Efendi Medresesi 265
119. Uncu Hafız Medresesi 266
120. Uncu Hafız Medresesi 266
121. Fetva Emini Medresesi (Sütçü Murat Sokağından görünüşü) 268
122. Fetva Emini Medresesi 268
123. Mihrümah Sultan Medresesi 269
124. Mihrümah Sultan Medresesi (Avludan görünüşü) 270
125. Gazi Ahmed Paşa Medresesi 278
126. Gazi Ahmed Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 278
127. Sultan Selim Medresesi (Vatan Caddesinden görünüşü) 282
128. Sultan Selim Medresesi 283
129. Bayram Paşa Medresesi 285
130. Davud Paşa Medresesi 287
131. Gevherhan Sultan Medresesi 288
132. Haseki Medresesi (Haseki Caddesinden görünüşü) 290
133. Haseki Medresesi (Avludan görünüşü) 290
134. Haseki Medresesi dershanesi 291
135. İbrahim Paşa (Esekapısı) Medresesi (Etyemez Tekkesi Sokağından görünüşü) 293
136. Koca Mustafa Paşa Medresesi (Sünbül Efendi otoparkından görünüşü) 295
137. Nuh Efendi'nin mezartaşı 296
138. Nişancı Mehmed Bey Medresesi 297
139. İbrahim Hanoğlu Medresesi (Eyüp Cami'i tarafından görünüşü) 302
140. İbrahim Hanoğlu Medresesi (Arkasındaki otoparktan görünüşü) 303
141. İbrahim Hanoğlu Medresesi (Avludan görünüşü) 303
142. Fevkanî Zal Mahmud Paşa Medresesi 305
143. Tahtânî Zal Mahmud Paşa Medresesi (Sahil tarafından görünüşü) 306
144. Tahtânî Zal Mahmud Paşa medresesi (Avludan görünüşü) 306
145. Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi kitabesi 307
146. Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi 309
147. Valide Kethudası Medresesi kitabesi 309
148. Valide Kethudası Medresesi (Bereketzâde Medresesi Sokağından görünüşü) 310
149. Kılıç Ali Paşa Medresesi 312
150. Sinan Paşa Medresesi (Beşiktaş) (Avludan görünüşü) 314

151. Mihrümah Sultan Medresesi (Üsküdar) 315
152. Şemsi Paşa Medresesi 316
153. Şemsi Paşa Medresesi (Avludan görünüşü) 317
154. Ahmediye Medresesi 318
155. Ahmediye Medresesi (Avludan görünüşü) 319
156. Atik Valide Medresesi 321
157. Atik Valide Medresesi (Revakların altından görünüşü) 321
158. Çinili Medrese 323

Ö N S Ö Z

İstanbul medreseleri üzerindeki çalışmalarımız 1970'li yıllarda Konya Koyunoğlu Kütübhanesinde rastladığımız bir liste ile başladı. 1286 (1869) tarihli bu liste, şimdiye kadar bir örneğine daha rastlanmayan şekilde düzenlenmiş olduğundan listenin neşrinin uygun olacağını düşündük. Bunun için önce medreselerin yerlerinin tesbiti ile haklarında bilgi toplamak gerekti. Böylece "1869'da Faal İstanbul Medreseleri" adlı makale ortaya çıktı. İstanbul medreseleriyle ilgili ikinci çalışma, ilkinde de kısmen kullanılan İstanbul Müftülüğündeki *Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defteri*'nin neşri oldu. Ancak, medreseler üzerindeki araştırmalarımız bununla noktalanmadı. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki katalog taramaları sırasında medreselerle ilgili belgelerin toplanmasına devam olundu. Özellikle son yıllarda açılan tasnifler konumuza da ışık tutacak belgeler ihtiva ediyordu. Evkaf Nezâreti evrakının 1262 (1845)'den sonrası henüz tasnif halinde olduğu, ne zaman bitirilip kataloğunun hazırlanacağı bilinmediğinden faydalanılmak imkânı bulunamadıysa da bu nezârete âid XIX. yy.da yapılan tamirler ile yeniden yapılmaları hakkında hayli malzeme ihtiva eden defterlerle 1242-1262 (1826-1845) arası dosyaların araştırmaya açılmaları, medreselerle ilgili mevcud bilgilerimizin tamamlanması, hatta kısmen değiştirilmesine yardım ettikleri gibi, Plân-Proje-Kroki tasnifinde bugün artık çoğu mevcud olmayan medreselere âid bazı plân taslaklarının mevcudiyeti de İstanbul medreselerinin, hâlâ pek çok eksiği bulunsa da, bir kitab haline getirilmesi vaktinin geldiğini ortaya koydu.

İstanbul medreseleri kitab haline getirilirken arşiv çalışmaları Başbakanlık Arşivi belgeleri ile sınırlandırılmadı. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde medreselere âid bulunabilen vakfiyelerle İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivindeki tamir ve muhasebe kayıtlarından da faydalanıldı. Böylece Başbakanlık Arşivindeki boşluklar kısmen de olsa İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivindeki evrakla doldurulmaya çalışıldı. Bu arşivde cumhuriyet devrine âid dosyaların da bulunması kitabta geç tarihlerdeki bazı tamirlerin de yer almasına imkân verdi. Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, Vakıfların İstanbul arşivi henüz tasnif edilmekte olduğundan buradaki malzemenin de tamamı değil, ancak ulaşılabilenler kullanıldı.

Evkaf Nezâretinin kuruluşundan sonra vakıf eserlerin imarına önem verilmiş ve meselâ Sultan II. Mahmud saltanatında toplu tamir faaliyetlerinde bulunulmuştu. Bunlara *Takvim-i Vekayi*'de de zaman zaman yer verilmişti. Dolayısiyle gazeteler de taranarak arşivlerde ulaşılamayan malzeme bunlarla tamamlanmaya çalışıldı.

Vakıf eserlerin ihyasıyla ilgili en kesif çalışmalar hiç şübhe yok ki Sultan II. Abdülhamid saltanatındadır. Nitekim bulunan kayıtların da pek çoğu bu devreye âiddir. Buna rağmen ulaşılabilen malzemenin, mevcudun tamamı olmadığı da açıktır.

Fetihten başlayarak İstanbul'da yapılan medreselerin ancak bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. XVIII, XIX ve XX. yy.larda hazırlanmış bir kısmı mufassal listelerin mevcudiyeti, bunlardan XX. asır başlarına kadar ayakta kalabilenler hakkında bilgi sahibi olmamızı mümkün kılmaktadır. Ancak, XVIII. yy. sonlarında mevcud olduğu halde XX. yy. başlarına ulaşamayanlar hakkında bilgilerimiz çok sınırlı kalmaktadır. Dolayısiyle kitabımızda bütün İstanbul medreseleri değil XX. yy.a kadar varlığını sürdürenler bahis konusu edilmiştir. Bunlar içinde bile günümüze ulaşamayan bazılarının yerlerinin tesbiti mümkün olamamaktadır. Meselâ, 1914'den önce yanarak arsa haline gelmiş Topkapı cıvarında Yayla'da Sayd-ı Cenan Kalfa, Sirkeci cıvarında Demirkapı'da Mehmed Ağa ve Lâleli'de Molla Kestel medreseleri gibi birkaçının ancak semtleri tesbit edilebilmektedir. Hoca Hay-

reddin Medresesi gibi 1869 öncesinde mevcud olduğu halde bu tarihten önce bir sebeble yok olan medreseler, haklarında XIX. asrın ilk yarısında tamir kayıtları bulunduğu halde kitaba alınmamıştır. Buna karşılık kullanılan listelerde yer almayan, fakat harab da olsa günümüze kadar gelebilen Nişancı Mehmed Bey Medresesine yer verilmiştir.

Medreseler üzerindeki araştırmalar başlıca iki grupta incelenebilir. Eğitim ve öğretim müessesi olarak medreseler ve medrese binaları. Şimdiye kadar her iki konuda da çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla beraber daha hayli araştırılmaya muhtac husûsun bulunduğu da bir gerçektir. Biz medreselerin tesisi ve yapılan öğretim konusuna girişte kısaca temas etmekle yetinerek daha önceki makalelerimizi birleştirip yeni bulunan malzeme ve son zamanlardaki yayınların da ilâvesiyle İstanbul medreseleri hakkında genel bilgiler vermeye ve Evkaf Nezâretinin kuruluşundan sonraki tamir ve yeniden yapılmalarını toplamaya çalıştık. Bunun için Evkaf Nezâretinde tutulan değişik defter ve dosyalarla Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade tasnifindeki belgeleri kullandık. Ancak, kataloglanan defterlerin bir kısmının masrafların tam dökümünün yapıldığı mufassal defterler olmalarına karşılık bir kısmının sadece ödeme kayıtlarını ihtiva etmesi, yahut tamirin yapıldığı, hatta sadece teşebbüs edildiği gibi bilgiler vermesi işi biraz güçleştirdi. Hacimde dengeyi mümkün olduğu kadar koruyabilmek, fakat ilerde medreseler üzerinde çalışarak değerlendirmeler yapacak mimar ve san'at tarihçileri için faydalı olacak bilgileri ihmal etmemek için keşif defterlerindeki dökümlerin notlarda verilmesi tercih edildi. Son yıllarda araştırmaya açılan ve ilk def'a tarafımızdan kullanılan malzemenin değerlendirilmesinden sonra şimdiye kadarki bazı bilgilerde de değişiklik olacağını umuyoruz.

İstanbul medreselerinin %95 kadarı nefs-i İstanbul'da, yani surlar içinde kalan kısımdadır. Bu %95'in %48'i ise Fatih ve cıvarındadır. Aynı semtteki medreselerin toplu olarak görülebilmesi için medreseler bölgelere ayrılarak incelenmiştir. İlk yedi bölüm sur içi medreselere ayrılmış; Eyüp, Galata ve Üsküdar'dakilerin sayıca az oluşları dolayısiyle bu üç bölge bir bölümde toplanmıştır. Medreselere birer sıra numarası verilmiş ve her bölümün başına o bölümde yer alan medreselerin yerlerini gösteren küçük birer harita konmuştur. Medreselerin bu haritalardaki koordinatları her medresenin yanına ilâve edilmiştir.

Kitabta şahıs adları eski yazıdaki imlâları bozulmadan aynen muhafaza olunmuş; fakat o şahıs bir semte adını vermişse orada bugünkü imlâ kullanılmıştır. Bu bir tutarsızlıktan değil, ismin aslî şeklinin bozulmasına mânî olmak endişesinden kaynaklanmıştır. Dolayısiyle aynı medresede Sultan Ahmed - Sultanahmet; Bayezid - Beyazıt; Mahmud Paşa - Mahmutpaşa gibi değişik imlâların bir arada kullanılması yadırganmamalıdır .

Arşiv malzemesinin toplanması, bu arşivlerdeki vazifelilerin gösterdikleri büyük ilgi, anlayış ve yardımla gerçekleşti. Başbakanlık Arşivi Genel Müdür yardımcısı Sayın Necati Aktaş'ın kataloglanması biten belgeleri ilk olarak görmeme imkân vermesi; eski Depo yeni Araştırma salonu Şefi Sayın İlhan Ovalıoğlu'nun kataloglanmış, fakat henüz depodaki yerlerini almamış defterleri incelememi sağlaması, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Kültür ve Arşiv Şube Müdürlüğünde tasnif hey'eti üyelerinden Sayın Tevfik Temelkuran ve Yusuf İhsan Genç'in konumla ilgili defter ve dosyaları bulup çıkararak faydalanmama imkân vermeleri bu cümledendir. Vakıflar Genel Müdürlüğünde konuyla ilgili vakfiyeleri çok kısa bir sürede tesbit edebilmem de yine arşiv elemanlarının yardımlarıyla mümkün olmuştur. Bu arşivden bazı vakfiye fotokopileri ve kitabın TTK matbaasında en iyi şekilde basılması da değerli meslekdaşım Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun gayreti ile sağlanmıştır. Başbakanlık arşivindeki bazı medreselere âid krokiler Yüksek mimar Sayın Aydın Yüksel tarafından yeniden çizilmişlerdir. Osmanlı ilmiye teşkilâtı ile ilgili çalışmalarıyla tanınan değerli meslekdaşım Prof. Dr. Mehmet İpşirli'nin görüşleri ise bazı konuların hallinde yardımcı olmuştur. Gazetelere geçen tamirlerin tesbiti ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü ile Başbakanlık Arşivindeki bazı dosyaların taranmasındaki çalışmalarımda yardımcı olan genç meslekdaşım araştırma görevlisi Levent Akgünlü'nün kitabda yer alan haritaların bilgisayardaki düzenlemelerinde de büyük emeği geçmiştir. Dr. Arzu Terzi ise, bilgisayar çıkışlarının karşılaştırılmasında yardımcı olmuştur. Oğullarım da kitabın hazırlanmasında yardımlarını esirgememişlerdir. Emre bilgisayar programlarını düzenlemiş, Erdem ise medreselerin bugünkü durumlarının tesbiti için birkaç hafta sonunu benimle birlikte dolaşmaya ayırmıştır.

Emeği geçen bütün dost ve meslekdaşlarımla oğullarıma sonsuz teşekkür borçluyum.

Mübahat S. Kütükoğlu

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale / adı geçen madde
a.g.t.	Adı geçen tez
a.g.v	Adı geçen vakfiye
AÜDTCFD	*Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*
Bildlexikon	Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Cev-M	BOA, Cevdet tasnifi-Maarif
Cİ	*Cerîde-i İlmiyye*
Dârü'l-hilâfe	"Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri"
DBSM	*Dersa'âdet ve Bilâd-ı Selâse'de Vâkı' Medâris ve Derûnunda Sâkin Nüfûsun Mıkdârını Mübeyyin Hulâsa*
BÜD	*Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*
DVMD	*Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defteri*
DVİA	Diyanet Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*
EEKE	Eski Eserleri Koruma encümeni
Eğitim Yapıları	Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları"
EV	BOA, Evkaf Defterleri
FDM	*Fatih Devri Mimarisi*
HC	*Hadîkatü'l-cevâmi*
HH	Hatt-ı Humâyûn

İA	*İslâm Ansiklopedisi*
İED	*İstanbul Enstitüsü Dergisi*
İrade-D,-E,-MM,-MV,-ŞD	BOA, İrade tasnifi-Dahiliye, -Evkaf, -Meclis-i Mahsus, -Meclis-i Vâlâ, -Şûrâ-yı Devlet
İME	*İstanbul Medreselerinin Esâmîsi*
İOTK	*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*
İR	*İstanbul - Şehri - Rehberi*
İS	*İlmiyye Salnâmesi*
İTD	*Hayrât-ı Şerîf İnşaat ve Tamirat Defteri*
İTKKD	İVBMA, *İnşaat ve Tamirat Kalemi Kayıt Defteri*
İTKM	İstanbul Tapu Kadastro Müdürlüğü
İ.Ü	İstanbul Üniversitesi
İVBMA	İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi
İs.Ab	*İstanbul Âbideleri*
İs.An	*İstanbul Ansiklopedisi*
İst.H.	*XIX. Asırda İstanbul Haritası*
İst.Med	"1869'da Faal İstanbul Medreseleri"
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
İVTD	*İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*
Kepeci	BOA, Kâmil Kepeci Tasnifi
Ktb.	Kütübhane
MABS	*Medrese-i Âsitâne ve Bilâd-ı Selâse*
Ottoman Architecture	Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*
PG	*Petit guide à travers les monuments Byzantins et Turc*
PPK	BOA, Plân-Proje-Kroki tasnifi
Sinan	Kuran, *Mimar Sinan*
SO	*Sicill-i Osmânî*
STAD	*Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*
STY	*Sanat Tarihi Yıllığı*
Sultan Ahmet Külliyesi	*Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası*

ŞD.DH	BOA, Şûrâ-yı Devlet-Dahiliye
ŞR	*İstanbul Şehir Rehberi*
Tarihçe	*Evkaf-ı Humâyûn Nezretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzârın Terâcim-i Ahvâli*
TD	*Tarih Dergisi*
TE	*Tezkiretü'l-ebniye*
TED	*Tarih Enstitüsü Dergisi*
Tevarih	*Mecmua-i Tevârih*
TKA	Tapu Kadastro Arşivi
TM	*Tuhfetü'l-mi'mârîn*
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütübhanesi
TŞ	*Hadâiku'l-hakaik fî Tekmîleti'ş-Şekaik*
TV	*Takvim-i Vekayi'*
TVİA	Tarih Vakfı *İstanbul Ansiklopedisi*
TY	Türkçe Yazma
VBM.HİA	Vakıflar Başmüdürlüğü Hayır İşleri Arşivi
VD	*Vakıflar Dergisi*
VF	*Vekayi'ü'l-fudelâ*
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

A. İSLÂMDA VE OSMANLILARDA İLK MEDRESELER

Medrese, "ders yapılan" veya "ders çalışılan" yer demektir. İlk medreseler, İslâmiyetin Türkler arasında yayılmasından önce Belh ve Buhara'da bulunan eski Budist "*vihara*"larını örnek alarak kurulan müesseselerdi[1]. X. yy.da önce Tâberân, sonra da Bağdad'da faaliyete geçen ve fıkıh öğretimi yapan müesseselerden sonra fıkhın yanısıra kelâm, tefsir ve hadis gibi İslâmî ilimlerin tahsili yapılan ilk müessese ise yine aynı asırda Nişapur'da faaliyete geçti. Gazneli Mahmud ve Selçuklu sultanı Tuğrul Bey de XI. yy.da bu şehirde medreseler açtılar. İslâm âleminde daha sonra kurulacak medreselere örnek teşkil edecek medrese ise büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk tarafından kuruldu. Nizâmülmülk, el-Cüveynî'nin ders vermesi için Nişapur'da kurduğu Nizâmiye Medresesinden sonra meşhur fakih Ebu İshak Şîrâzî için 1066'da Bağdad'da ikinci bir medrese tesis etti. Bu ikinci Nizâmiye medresesinde talebeye sadece ders verilmekle kalınmıyor, yiyecek ve yatacakları yer de temin olunuyordu. Bunu sağlamak için ise ünlü vezir medreseye, Bağdad'da Dicle nehri kenarında çarşı, han, hamam ve çiftlikler vakf etmişti[2].

Nizamiye medreselerinden sonra Isfahan, Rey, Nişapur, Merv, Belh, Herat, Basra, Musul, Amul gibi İslâm şehirlerinde birbirini takiben medreseler kurulup faaliyete geçirildi[3]. Selçuklular devrinde kurulmaya başlanan ve Osmanlılar tarafından devam ettirilen Anadolu medreseleri de Nizamiye Medresesi örnek alınarak yapılmış olup hepsi de talebenin yatıp kalktığı, yiyip içtiği ve dershanesinde ders gördüğü vakıf müesseseleridir.

Osmanlı ülkesindeki medreseler, padişahlar, valide sultanlar, sultanlar, vezirler ve ileri gelen devlet adamları, saray, ilmiye ve kalemiye mensubları taraflarından, büyük külliyeler veya manzûmelerin bir parçası olarak inşa edilebildikleri gibi bazıları da tek medrese olarak yapılmış olup bütün Anadolu ve daha sonra Rumeli'ye yayılmıştır. Çoğu büyük şehirlerde toplanmış olmakla beraber küçük kasabalarda da medrese inşa edildiği görülmektedir.

Osmanlıların Anadolu'da kurdukları ilk medrese, Orhan Gazi tarafından 731 (1330-31)'de İznik'te yaptırılmış olan Orhaniye Medresesidir. İlk müderrisi Şerefüddin Davud-ı Kayserî[4] olan bu medreseden daha sonra Şemseddin Mehemmed el-Fenârî gibi büyük âlimler yetişmiştir[5].

Bursa'nın zabtından sonra devlet merkezinin buraya taşınmasıyla Bursa ilmî bakımdan da öne geçmiştir. Manastır Medresesi adıyla anılan medrese Orhan Gazi tarafından burada tesis edilmiş ve müderrisliğine de meşhur Molla Fenârî getirilmiştir[6]. Daha sonra Sultan I. Murad, Yıldırım Bayezid ile devlet ileri gelenleri de bu şehirde medreseler bina ettirmişlerdir[7]. Rumeli'nin zabtından sonra ise Edirne başta olmak üzere birçok şehirde diğer vakıf eserlerin yanında medreseler de vücuda getirilmiştir[8]. Edirne medreselerinin başında Sultan II. Murad tarafından 1447'de yaptırtılan Üç şerefeli Cami'in avlusundaki Saatli Medrese (Medrese-i Atik) ile daha sonra Sultan II. Mehmed tarafından yaptırtılan Peykler Medresesi (Medrese-i Cedid) gelir[9].

[1] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 331.

[2] Şehabettin Tekindağ, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, s. 3-5.

[3] Tafsilât için bk. Turan, *a.g.e*, s. 332 vd.

[4] Kayserî, Muhyiddîn-i Arabî'nin halifesi olup yüksek tahsilini Mısır'da yapmış, pek çok eser kaleme almış ve 751 (1351)'de İznik'de vefat etmiştir (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1965, s. 1). Kayserî'nin, Muhyiddîn-i Arabî'nin eserine yazdığı şerh dolayısiyle tasavvuf, Osmanlı ülkesinde kolayca yayılmıştır (A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, s. 12).

[5] Tekindağ, a.g.m, s. 11. Kuruluş devrinde İznik, Bursa ve Edirne'de yapılan medreseler hakkında tafsilâtlı bilgi için bk. Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 65 vd.

[6] Adıvar, *a.g.e*, s. 13-14.

[7] Bursa'da medrese yaptıranlar arasında Lala Şahin Paşa, Bayezid Paşa, Emir Sultan, vs. isimler sayılabilir.

[8] Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 2.

[9] Tekindağ, s. 11.

Böylece Bursa'dan sonra ilim hayatının merkezi Edirne'ye geçmişse de bu, İstanbul'un fethinden bir müddet sonrasına kadar sürmüş; fakat özellikle Semâniye medreselerinin yapılmasından sonra İstanbul, sadece devlet merkezi olmakla kalmayıp ilim ve kültür merkezi olarak da diğer şehirlerin önüne geçmiştir.

İstanbul'da ilk olarak bazı kilise ve manastırlar medrese haline getirildi. Zeyrek'teki Pantokrator Manastırı medreseye çevrildiği gibi fetihten hemen sonra cami'e çevrilen Ayasofya Kilisesi'nin papas odaları da medrese yapıldı.

Fatih Sultan Mehmed, bugün Fatih adını taşıyan semtte İmparator Iustinianos'un eşi Theodora tarafından inşa ettirilmiş olan Havariyun Kilisesinin harabesinin bulunduğu yerde 1463'de bir külliye inşasına başlattı[10]. Bu külliyede cami, tabhane, imaret, darüşşifa, kütübhane, darüttalim, sıbyan mektebi, hamam, kervansaray ve türbeden başka sekizi *sahn*[11], sekizi *tetimme* (–ki bu medreselere "sahna götüren mânâsına *mûsıla-i sahn* da deniyordu–) olarak cami'in güney ve kuzey (Akdeniz ve Karadeniz) taraflarında "16" medrese inşa olundu.

Padişah'tan başka Mahmud Paşa, İbrahim Paşa, Davud Paşa gibi ileri gelen vezirler de külliyeler içinde medreseler inşa ettirdiler. İlmin gelişmesi için başlatılan bu faaliyet Fatih'ten sonraki padişahlar devrinde de devam etti.

Kanûnî Sultan Süleyman eski sarayın (bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binası) arkasında bugün kendi ismiyle anılan semtte Mimar Sinan'a, 1550'de inşasına başlanmak üzere, cami, beş medrese, darüttıb, darülhadis, tabhane, darüşşifa, mekteb ve kütübhaneden ibaret bir külliye inşa ettirdi. Bu medreselerin faaliyete geçmesi ile medrese tedrisatında da ciddî bir değişiklik meydana getirilmiş oluyordu.

Süleymaniye medreselerinden sonra da gerek İstanbul'da, gerekse taşra şehirlerinde çeşitli seviyelerde medreseler vücuda getirildi. XVII. yy. ortalarında nefs-i İstanbul'da 122, Eyüp ve Kasımpaşa ile birlikte 131 medrese bulunuyordu[12]. Hezarfen Hüseyin Efendi ise 1675'de İstanbul'daki medrese sayısını 126 olarak gösterir[13]. 1206 (1791)'da yapılan bir sayımda medrese sayısı 181 olarak tesbit edilmektedir[14]. 1869'da tanzim edilmiş bir listeye göre o tarihteki faal medreselerin sayısı 166'dır[15]. 1914'e gelindiğinde nefs-i İstanbul ve bilâd-ı selâsede 12'si yanmış veya kullanılamayacak kadar harab 185 medrese bulunmaktadır[16]. 1206 tarihli defterde XIX ve XX. yy.da tanzim edilmiş olan listelerde bulunmayan 14 medreseye rastlanmaktadır[17]. Günümüze ulaşanların sayısı ise, harab olanlar da dahil, 90'ı bulmamaktadır.

Diğer taraftan müderris tayinlerinin kayıtlı oldukları Rumeli kazaskerliği ruznamçelerinde bu bilinen medreseler dışında çok sayıda isme rastlanmaktadır. Ancak "medrese" adıyla kayd edilmemesine

[10] Uzunçarşılı, s. 6. Halim Baki Kunter - Saim Ülgen, Fatih Cami'i ile Havariyun Kilisesi arasındaki münasebeti incelerlerken, Karadeniz ciheti Baş ve Orta Kurşunlu medreseleri arasından inilen bir sarnıçtan hareketle bu kilisenin muhtemelen cami'in doğusunda yer alan darüşşifanın yerinde olabileceği üzerinde durmaktadırlar. "Fatih Camii", *Vakıflar Dergisi*, I (1938), 98-99, n. 5.

[11] Prof. E. İhsanoğlu "sahn"ın bir vadi veya tepedeki geniş ve düz arazi mânâsına geldiği, Fatih medreseleri de İstanbul'un tepelerinden biri üzerindeki geniş arazide kurulduğundan medreselere "sahn adının verildiğini yazar. "Fatih Külliyesi Medreseleri Ne değildi! Tarih Yazıcılığı Bakımından Tenkit ve Değerlendirme Denemesi", *Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna*, İstanbul 1996, s. 74-75.

[12] M. Kemal Özergin, "Eski Bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 4-5 (1974), 268.

[13] Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman*'dan naklen Tekindağ, s. 21. Bu, belki de nefs-i İstanbul'daki medrese sayısıdır.

[14] *Âsitâne-i Sa'âdet ve Havâlîsinde Kâin Medrese ve Cevâmi' ve Kayyumhâne ve Aşhâne ve Müezzin Odaları ve Türbelerinde Sâkin Bi'l-cümle Talebe-i Ulûm ve Hademelerin Müfettiş Ali Efendi Ma'rifetiyle Tahrîr Olunan Defterin Sûretidir.* Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi, nr. 6589/1.

[15] *Cedvel-i Medâris-i Âsitâne ve Bilâd-ı Selâse*, Konya Koyunoğlu Ktb, nr. 13363. Liste için bk. Ek I.

[16] *Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defteri*, İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi, numarasız. Bu defter tarafımızdan "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri" adı ile *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/1-2 (1978), s. 1-212'de neşr edilmiştir.

[17] Bunlar Hammamiyye, Neccariyye, Çivizâde, Kehhalbaşı Süleyman Efendi, Sittî Hatun, Ali Fakıh, Kasım Paşa medreseleri ile Kazovalı, Bostancıbaşı ve Şerifzâde Mehmed Ağa dârülhadisleridir.

bakarak bunların birer yapı değil, cami, vs. yerlerde tesis edilen *dersiye*ler olduğuna hükm etmek pek de yanlış olmayacaktır. Gerçekten, Osmanlı devrinde dînî ilimler sadece medrese dershanelerinde tedris edilmekle kalmayıp, cami[18] ve mescidlerde[19], kendilerine birer köşe tahsis edilen *dersiam*lar tarafından da halka açık olarak verilmekte idi. Hatta bu dersiyelerin evvel ve sâniyeleri de olabiliyordu[20]. Bazı şahıslar bir cami'e dersiye kurulması için nukud vakf ediyor, hatta hayatta iken bu dersiyenin belli bir şahsa tevcihini de isteyebiliyorlardı[21].

Çeşitli kayıtlar dersiyelerin sadece camilerde tesis edilmekle kalmayıp bazı tekke[22] ve medreselerde de dersiyeler kurulduğunu göstermektedir. Nitekim, 16 Rebi'ülevvel 1168 (31 Aralık 1754) tarihli Cedid Abdürrahim Efendi Medresesinin ikinci vakfiyesinde medrese dersiyesinde dersiam sıfatını taşıyan bir şahsın bulunacağı, bunun da müderris gibi haftada iki gün ders vereceği kayıtlıdır. Ücret ise müderrisinkine nazaran hayli düşüktür[23]. Aynı medresenin 8 Rebi'ülevvel 1168 (3 Ocak 1754) tarihli ilk vakfiyesinde görülen medrese müderrisliğinin "erbâb-ı tarîk-i tedrise tevcîh olunup *dersiye olmak üzere müebbeden bir kimesneye tevcîh olunmaya*"[24] ifadesi buralarda ders verenlere *dersiam* denildiğini göstermesi yanında hiç değilse XVIII. yy. ortalarında *dersiye*lerin öbür boyunca verildikleri intiba'ını uyandırmaktadır[25]. Ancak, müderrislerin yer değiştirmeleri için şeyhülislâmlar tarafından sunulan ma'rûzlarda dersiyeler müderis / dersiamlarının da zaman zaman yerlerinin değiştirildiği gözden kaçmamaktadır. Ayrıca, XIX. yy.da bazı dersiammların mutazarrır olmalarını önlemek üzere, evlâda intikal etmemek ve tarik-i mevleviyete geçtikleri takdirde haklarını kayb etmek şartıyla camide dersiyeler tesis edildiği görülmektedir[26]ki bu, zamanla dersiyelerin bazı şartlara bağlı olarak verildiği ve bu şartların sona ermesi halinde başkasına tevcih edildiğini göstermektedir.

Bu tesbitler muvacehesinde kazasker ruznamçelerinde görülen bazı isimlere medrese listelerinde rastlanmamasının sebebi de ortaya çıkmaktadır[27]. Bunlar, *dersiye* olarak zikr edilsin veya edilmesin cami, medrese veya tekkelerde tesis edilmiş olan dersiyelerin adlarıdır[28].

[18] "... Yeni Cami'de yirmi akçe dersiye cihetine mutasarrıf ..." Müderris Ali b. Osman Efendi'nin 22 Şa'ban 1213 (29 Ocak 1799) tarihli buyurulduyu hâvî arzuhali: BOA, Cevdet tasnifi-Maarif, nr. 1274; "Sultan Bâyezid Câmi'-i şerîfinde mutasarrıf olduğum dersiyemin..." Urbânîzâde Mehmed Raşid Efendi'nin 9 Safer 1228 (11 Şubat 1813) tarihli buyurulduyu hâvî arzuhali: Cev-M, nr. 2003 ve Şeyhülislâm Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi'nin 5 Receb 1249 (18 Kasım 1833) tarihli buyurulduyu hâvî ma'rûzu: Cev-M, nr. 4104; "Dersiye-i Hüseyin Paşazâde Mehmed Bey der Ayasofya-yı kebîr" a.g.b. ve 10 Şa'ban 1172 (8 Nisan 1159) tarihli buyurulduyu hâvî şeyhülislâm ma'rûzu: Cev-M, 4168; "... Dersiye-i İsmail Odabaşı der Cami'-i Yakub Ağa ..." Şeyhülislâm Dürrîzâde es-Seyyid Mehmed Ârif Efendi'nin 13 Şevval 1208 (14 Mayıs 1794) tarihli ma'rûzu: Cev-M, nr. 709; "Merhûm İbrahim Paşa'nın Rumili'nde Hezargrad kasabasında vâki' câmi'-i şerîfinde dersiye cihetine ..." Mehmed b. Mehmed'in 22 Rebi'ülâhır 1213 (3 Ekim 1798) tarihli buyurulduyu hâvî arzuhali: Cev-M, nr. 1281.

[19] "... dersiye-i İshak Efendi der Mescid-i Kiçi Hâtun" Cev-M, nr. 709.

[20] "Sâniye-i dersiye-i Hüseyin Paşazâde Mehmed Bey der Ayasofya-yı kebîr": Cev-M, nr. 4104.

[21] "Beşiktaş mahallâtından Sinan Paşa-yı Atik Cami'i şerîfinde tedrîs içün vakf eylediğim nukud-ı mevkufenin vakfiye-i ma'mûlün bihâsı Küçük Evkaf Muhasebesine kayd olunup dersiye-i mezbûre kimesneye tevcîh olunmamağla ... erbâb-ı istihkakdan Hasan dâ'ilerine tevcîh ü ihsân buyurulmak ..." Vâkıf Veliyüddin imzalı 15 Rebi'ülâhır 1216 (25 Ağustos 1801) tarihli buyurulduyu hâvî arzuhal: Cev-M, nr. 1188.

[22] "... Şeyh Murad Efendi kuddise sırruhü'l-azîz tekyesinde dersiye içün ..."Tekkenin postnişîni Feyzullah Efendi'nin 9 Cemâzıyelâhır 1261 (15 Haziran 1845) tarihli buyurulduyu hâvî arzuhali: Cev-M, nr. 1280.

[23] Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi Vakfiyesi, VGMA, defter nr. 630, s. 1388.

[24] A.g.v, s. 1385.

[25] A.g.v, s. 1385.

[26] Bursa'da Yıldırım Sultan Bayezid Cami'inde üç yeni dersiye tesisi için Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesine gönderilen 22 Safer 1253 (28 Mayıs 1837) tarihli ilmühaber: BOA, EV.RZN, dos. 3/34.

[27] "... Dersiye-i sânîye-i İbrahim Paşazâde Mustafa Ağa ..." Cev-M, nr. 709.

[28] 1205, 1206 ve 1207 tarihli kazasker ruznamçelerindeki (İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi, Rumeli Kazaskerliği Ruznamçesi, nr. 159, 161 ve 162) isimlerden çoğunun 1206 tarihli medrese sayımında bulunmaması, bunların medrese olmadığının bir başka delîlidir. Krş. Cahit Baltacı, "Kâdî-asker Rûz-nâmçeleri'nin Tarihî ve Kültürel Ehemmiyeti", *İslâm Medeniyeti*, IV/1 (1979), 65.

B. İSTANBUL MEDRESELERİ

İstanbul medreseleri, çeşidli semtlere dağılmış olmakla birlikte en kesif olarak bulundukları mıntaka Fatih Cami'i ile Çarşamba arasıydı. Bunda, fetihten sonra tesis edilen Sahn medreselerinin burada bulunmasının her halde büyük tesiri vardır. Devrinin ulaşım imkânları düşünüldükde, medreseler arası gidip gelmelerde kolaylık sağlanması her halde bunda başlıca âmil olmuştur. Medreselerin bu mıntakada toplanması ilmiye sınıfı mensublarının da Fatih cıvarında oturmaları neticesini doğurmuş olmalıdır. XIX. yy.da yaşamış ve örf, âdet ve geleneklerle ilgili bir eser kaleme almış olan Abdülaziz Bey[29], çeşitli meslek mensublarının yaşadıkları semtlerden bahs ederken "Fatih Camii Şerifi'nden Çarşamba semtine kadar *ilmiye ricali*'nin konaklarının yer almış" olduğunu yazar[30].

Fatih'ten sonra medreselerin toplandıkları semtler Bahçekapısı - Sultanahmet - Cağaloğlu; Çemberlitaş - Çarşıkapısı - Beyazıt; Süleymaniye - Vefa; Vezneciler - Saraçhane - Lâleli idi. Kocamustafapaşa - Cerrahpaşa, Topkapısı ve cıvarı ile Eyüp, Üsküdar ve Galata cihetlerindeki medreselerin sayıları ise azdı. Bilâd-ı selâse adı verilen bu üç kadılık dahilindeki faal medrese sayısı XX. yy.ın başlarında "10"u geçmiyordu.

Medreseler, bir külliye veya manzûme içinde, bir cami'in müştemilâtı olarak yahut tek medrese şeklinde inşa edilmişlerdir. İstanbul'da selâtin külliyeleri içinde bulunan medreselere misâl olarak Fatih Semâniye, Süleymaniye, Bayezid ve Şehzâde külliyeleri gösterilebilir.

Medreselerin bir kısmı, cami ile aynı avluyu paylaşırlar. Gazi Ahmed Paşa (Topkapı), Sinan Paşa (Beşiktaş), Mihrümah Sultan (Edirnekapı), Sokollu Mehmed Paşa (Kadırga), Zal Mahmud Paşa (Eyüp) ve Fethiye medreseleri şadırvan avlusunu çeviren revakların gerisine yerleştirilmişlerdir.

Bir külliye veya manzûme içinde yer aldıkları halde ayrı bir bina halinde inşa edilmiş olan medreseler de vardır. İstanbul'da Mahmud Paşa, Murad Paşa (Aksaray), Davud Paşa, Atik Ali Paşa (Çemberlitaş), Koca Mustafa Paşa, Haseki, Mihrümah Sultan (Üsküdar), Kılıç Ali Paşa (Tophane), Valide Kethudası (Galata) bunlardandır.

Medreselerin bir kısmı bir cami'e bağlı olmaksızın yapılmışlardır. Bunlar arasında sıbyan mektebi, sebil, türbe gibi yapıların mevcud olduğu küçük manzûmeler yanında yalnız medreseden ibaret olanlar da vardır. Bir manzûme içinde yer alanlar Gazanfer Ağa (Bozdoğan Kemeri), Kuyucu Murad Paşa ve Cedid Hasan Paşa (Vezneciler), Köprülü (Çemberlitaş), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Çarşıkapı), Amcazâde Hüseyin Paşa (Saraçhane), Çorlulu Ali Paşa (Çarşıkapı), Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (Şehzadebaşı) medreseleridir. Bir manzûmeye bağlı olmaksızın inşa edilenlere misâl olarak ise Ankaravî Mehmed Efendi (Belediye Sarayının arkası), Rüstem Paşa (Cağaloğlu), ve bugün mevcud olmayan Kemankeş Kara Mustafa Paşa (Beyazıt) medreseleri verilebilir. Yanında bir cami bulunmayan müstakil medreselerden bazılarının dershaneleri cami haline getirilmiş olup bunlar da Sultan Selim (Yeni bahçe / Vatan Caddesi'nde), Köprülü, Amcazâde Hüseyin Paşa, Kara Mustafa Paşa medreseleridir[31].

Medreseler, ekseriya tek katlı ve kârgir binalardır, ahşabdan yapılanları sayılı olup bunlar da büyük bir ihtimalle XIX. yy.daki yangın ve depremlerden sonraki yenilenmelere âid olsa gerektir[32]. Medrese odaları bir avlu etrafında ekseriya "U" veya "L" plânlı olarak sıralanır, ekserisinde avlunun ekseninde yer alan büyükçe bir dershane bulunur ve dersler burada yapılırdı.

Osmanlı medreselerinde ilk def'a İznik Süleyman Paşa Medresesinde ortaya çıkan dershane Fatih medreselerinde bağımsız bir hale getirilmiş ve bundan böyle medreselerin değişmez bir unsuru haline gelmiştir[33]. Ancak derse devam eden talebenin sayısının fazla olması halinde müderris "ifade

[29] Abdülaziz Bey (1267 / 1850 - 1337 / 1918), Umûr-ı Mülkiye Nâzırı Pertev Paşa'nın torunudur. Çeşitli devlet dairelerinde kâtiblik, meclis üyelikleri, müfettişlik vazifelerinde bulunduktan sonra Maliye Nezâreti Arazi-i Mevkufe Komisyonu riyâsetinden emekli olmuştur. Tafsilât için bk. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, I, Toplum Hayatı*, İstanbul 1995, s. XV-XVI.

[30] Abdülaziz Bey, *a.g.e*, s. 155.

[31] Semavi Eyice, "Mescid -Anadolu'da ve Rumeli'de Türk Mescid ve Câmileri-", *İA*, VIII (1957), 117-118.

[32] XIX. yy.da birkaç medresenin yeniden yapılması gerektiğinde ucuza mal etmek için ahşabın seçildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Kendileri mimarbaşılığa kadar yükselmiş şahıslara âid medreseler içinde de XX. yy. başında, "ahşab" olduğuna işaret edilenler vardır. XVI veya XVII. yy.da inşa edilmiş ahşab bir yapının, İstanbul'da sık sık vuku' bulan yangınlar düşünüldükte XX. yy.a kadar ayakta kalması hemen hemen imkânsızdır.

[33] Oktay Aslanapa, "Mimar Sinan'ın Medreseleri", *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sem-*

vazifesini" cıvar camilerden birinde yapardı[34]. Zamanla derslerin medrese dershanesinde yapılması usûlünden hemen hemen tamamen vaz geçilerek dersler daha ziyade selâtin camilerinde verilmeye başlandı. 1914 tarihli medrese ve müderris defterinde de birkaç medresede "ders okunur bir dershanesi" bulunduğundan bahs edilmesi bunu gösterse gerektir. Dar bir arsaya sıkıştırılmış 4-5 odalık küçük bazı medreselerde ise dershane bulunmuyordu. Her medresede kâfî sayıda abdesthane ile yatılı talebenin ihtiyaclarını karşılamak üzere ocak ve kazan bulunan çamaşırhane ve gusulhane vardı. Her odada bir ocak olurdu. Odaların önünde çoğunlukla ahşabdan yüksekçe bir kısım bulunur; bunların altına kışın odun ve kömürler konur, yazın üstleri örtülerek orada oturulurdu. Avlunun ortasında ise üstü sakflı bir şadırvan yer alırdı[35].

Medreselerde ders okutan bir *müderris* ile talebenin güçlük çektiği konularda yardımcı olarak müderrisin verdiği dersleri tekrar eden bir *muid* ve bekçi vazifesini gören bir *bevvab* ile bir de devamı kontrol eden *noktacı* bulunurdu[36]. Son devirlerde ise *kemer* denilen talebe tarafından seçilmiş bir vazifeli görülmektedir.

Osmanlı Devletinde toplum hayatı, âdet ve merasimlere dair bir eser kaleme almış olan Abdülaziz Bey kitabında medreseler hakkında bilgi verirken müderrislerin, ders okutma yanında medresede okuyan talebeden de mes'ul olup her birinin memleketi ve özel durumlarını deftere kayd ettiklerini; medresenin kapısının açılıp kapanması, boş odaların anahtarının muhafazası, talebenin durumunun kontrolu ve uygunsuz bir durum ortaya çıktığında müderrisin haberdar edilmesinin bevvabın vazifesi olduğunu; *kemer* denilen vazifelinin ise, sabahları, imaretlerden medrese talebesine tahsis edilen fodlayı ve perşembe günleri pişirilen *pilâv, zerde* ve *zırva*[37]yı dağıtmakla vazifeli bulunduğunu[38]; medrese odalarında genellikle ikişer kişi kaldığını, bunlardan birinin, odanın kendisine tahsis edildiği derste ilerlemiş ve "oda-nişin" denilen kıdemli bir talebe, diğerinin ise onun muvafakati alınarak yanına verilmiş "sarf mollası" veya talebe arasındaki adıyla "çömez" denilen yeni talebelerden olduğunu; çömezin sabahları derse devam ettiğini, akşamları "oda-nişin"in mangalını yakmak, yemeğini pişirmek, çamaşırını yıkamak, suyunu getirmek, tulumbalı kandilini yakmak gibi işlerini gördüğünü, bunların karşılığında oda-nişinin çömezin derslerinin müzâkeresini yaparak çalışmalarına yardım ettiğini yazar[39].

Medreseler, vakıf müesseseleri olduklarından oda sayısı, her odada kaç kişinin kalabileceği, hatta bazılarında daha ileri gidilerek evli olanların medrese odalarında kalamayacakları, tedris işinin devamlı aynı şahsa verilip medresenin dersiye haline getirilemeyeceği[40] gibi hususlarla, personeli ve işleyiş şartları vakfiyelerinde kayd edilmiştir. Her medresede müderris, bevvab, vs. vazifelilerle talebenin alacakları yevmiye mıkdarları da vakfiyelerde yer alan hususlardandır. Bu vesileyle müderrisin mutad tedris günlerinde şer'î bir özrü olmaksızın derslere ara veremeyeceği, derslerin medrese dershanesinde yapılacağına işaret edildiği gibi –ulûm-ı şer'iyye ve ulûm-ı âliyye denilmek suretiyle– hangi grup derslerin yapılacağına, hatta derslere medrese dışından talebenin devam etmesinin mümkün olacağı[41] gibi hususlara da yer verilmiştir.

pozyumu 5-8 Aralık 1988, VI. Vakıf Haftası, İstanbul 1989, s. 202.

[34] M. C[avid] B[aysun], "Mescid -Osmanlı Devri Medreseleri-", *İA*, VIII (1957), 74.

[35] Abdülaziz Bey, *a.g.e*, s. 76.

[36] Hasan Akgündüz, *Teşkilat ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi (Klasik Dönem)*, Konya S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1989, s. 244.

[37] Abdülaziz Bey, *zırva*yı buğday, kuru üzüm ve incirle pişirilen bir çeşit aşure olarak açıklarken *Kamus-ı Türkî*'de "zerdeli ve sarmısaklı paça" olarak tarif edilmektedir.

[38] 1911 tarihli "Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi"nin 6. maddesi "*kemer*" denilen vazifeliye ayrılmış olup "mine'l-kadîm kemer ta'bir olunup imâretlere me'mur olan müvezzi'lerin vazifeleri şurût-ı evkafda muayyen ve te'âmülen ma'lûm olduğu vechile hareket etmekdir. Hilâfında hareket edenlerin ihrâciyle yerlerine müstakim olan diğerleri intihab ve ta'yin olunur" denmektedir (*Düstur*, II. Tertib, II, 1330, s. 129). Abdülaziz Bey (s. 77) ise *kemer*in, kendi hissesine düşenleri dışarıda satabildiği gibi, paylarını almak istemeyen talebeye de bedelini ödeyerek, yiyecekleri dışarıda kendi hesabına sattığını yazar.

[39] Abdülaziz Bey, *a.g.e*, s. 77.

[40] Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 630, s. 1385.

[41] Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 746, s. 272.

C. MEDRESELERDE ÖĞRETİM

1. Okutulan Dersler

İslâmiyetin ilk devirlerinde camilerde okutulan dînî ilimler medreselerin yapılmaya başlanmasından sonra buralarda tedris edilir oldu. Tefsir hadis, fıkıh gibi naklî ilimlere sonradan felsefe gibi aklî ilimler de ilâve edildi[42]. Medreseler, müderrisinin yevmiyesine göre, küçükten büyüğe doğru onlu, onbeşli, onsekizli, yirmili, yirmibeşli, otuzlu, otuzbeşli, kırklı, ellili, altmışlı olarak adlandırılırdı. XVII. yy. ortalarında İstanbul'da bir onlu, 3 yirmili, 39 yirmibeşli, 9 otuzlu, 23 kırklı, 38 ellili ve 9 altmışlı medrese vardı. Ellili medreseler içinde Fatih ve II. Bayezid gibi padişahlar tarafından tesis edilenler de olmakla beraber çoğu sultan ve vezirlere âid medreselerdi. Altmışlı medreselerin başında Süleymaniye, Selimiye, Şehzade medreseleri gibi padişahlarla valide sultanlar adına yapılanlar geliyordu[43].

Müderrisinin yevmiyesi 20 akçe olan medreseler *hâşiye-i tecrid;* 30 ve 35 akçelikler *miftah,* 40 akçelik *kırklı* veya *telvih* adıyla anılırdı. Bundan sonra gelen ellili medreseler *hariç* ve *dahil* olarak ayrılırdı. Osmanlılardan önce Anadolu'daki hükümdarlar ve âileleri, vezirler, beyler ve ümera tarafından yaptırılmış medreseler kırk ve hariç ellili medreseler arasında yer alırdı. Osmanlı padişahlarıyla hanedan mensubları (valide sultanlar, sultanlar, şehzadeler) tarafından yaptırılmış medreseler dahil medreseleri içinde bulunuyordu. Sahn medreselerinin yapılıp tedrisata başlamasından sonra, uzun süre en yüksek dereceli medreseler bunlar olmuşlardı[44]. Ayasofya ve Eyüp medreseleri ise XVI. yy. ortalarına kadar Semâniye medreseleriyle aynı ayarda iken asrın ikinci yarısından îtibâren Ayasofya, Semâniyenin bir derece üstünde îtibâr edilmeğe başlanmıştı[45]. Sultan II. Selim saltanatında Ayasofya'ya iki yeni medrese ilâve edilmek üzere inşaata başlanmışsa da ancak III. Murad zamanında tamamlanabilmişti[46]. Eyüp Medresesinin îtibârı ise tayin edilen müderrise göre değişiklik göstermiştir[47].

Semâniye medreselerinden birinde dersleri takib edebilecek seviyeye gelmek için XVI. yy. ortalarında beş yıldan az olmayan bir medrese tahsili gerekliydi[48]. En alt seviyedeki hâşiye-i tecrid medresesine girmek ise bir sıbyan mektebi tahsilini gerektiriyordu. Hâşiye-i tecriddeki tahsil müddeti, her müderrisin dersine birer ay devam etmek üzere bir yıl idi. Miftah medreseleri de bir yılda tamamlanıyordu. Ancak bu medresede, her müderrise ikişer ay devam gerekiyordu. Bu iki medresedeki dersleri tamamlayanlar kırklı medreseye devam hakkını kazanırlardı. Kırklı medreselerde derslere devam süresi en az üç ay, hariç medreselerde beş ay idi. Bir üst müderrisin dersine devam edebilmek için ise dersi tamamlanan müderristen bir temessük almak mecburiyeti vardı[49]. Aslında hâşiye-i tecridden îtibâren her seviyedeki medresede ne kadar süre ile ders okunacağı zaman içinde değişikliğe uğramış görünmektedir[50].

Medreselerde okutulan dersler *cüz'iyyat* (–ki bunlara koltuk dersleri de denirdi–), *ulûm-ı âliyye* ve *ulûm-ı 'âliyye* olmak üzere üç kısma ayrılırdı. Cüz'iyyat hesab, hendese, hey'et ve hikmet; ulûm-ı âliyye kelâm, belâgat (maanî, bedî ve beyân), mantık, sarf ve nahiv idi. Hadis, usûl-i fıkıh, fıkıh ve tefsir ise ulûm-ı 'âliyye adlarıyla anılırlardı[51].

[42] Bilge, *a.g.e*, s. 40 vd.

[43] Özergin, a.g.m, s. 266-268.

[44] Uzunçarşılı, s. 11-12.

[45] Uzunçarşılı, s. 56.

[46] Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, Üniversite Ktb, TY, nr. 5959, 459b'den naklen Baysun, a.g.m, s. 73.

[47] Uzunçarşılı, s. 56.

[48] *Kanûn-ı Sultan Süleyman Han*, Bayezit Umumî Ktb, Veliyüddin Efendi kitabları, nr. 1970'den naklen Baltacı, s. 36, n.92.

[49] İstanbul Kadısına gönderilen hükümler: BOA, *Mühimme Defteri*, nr. XXVII, s. 239/556 (Müderriszâde'ye teslim tarihi 29 Şevval 983 / 31 Ocak 1576) ve 278/661 (Hüküm tarihi: 21 Zilka'de 983 / 21 Şubat 1576) ve oradan naklen Uzunçarşılı, s. 14.

[50] Meselâ, hâşiye-i tecrid medreselerinde XVI. yy.ın ikinci çeyreği başında iki yıl, son çeyreği başında en az bir yıl olan bu süre asrın sonlarına doğru üç aya inmiştir. Cahid Baltacı, *XV ve XVI. Asır Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 37.

[51] Baysun, "Mescid", s. 75.

Medreselerin alt sınıflarında bir ilmin muhtasar şekli, ilerlemiş sınıflarında ise genellikle mufassalı okutulurdu[52]. Cüz'iyyat derslerinden **hendese**de Şemseddin Mehmed Semerkandî'nin *Eşkâlü't-tesis* ve şerhi; **hesab**da muhtemelen *Risâle-i Bahâiyye* ile Ali Kuşçu'nun *Risâle-i Muhammediyye*'si; **hey'ette** Cagminî'nin *el-Mülahhas*'ı[53] ve şerhleri ile Ali Kuşçu'nun *Risâle-i Fethiyye*'si; ulûm-ı âliyyeden **mantık**ta *Şerh-i Şemsiye, Şerh-i İsaguci, Şerh-i Metâlî* ile *Tasdikat, Tasavvurat* ve şerhleri; **kelâm**da *Tecrid hâşiyesi* ve *Mevâkıf şerhleri;* **belâgat**te Sekkâkî'nin *Miftahü'l-ulûm*'u[54] ile bunun özeti mahiyetindeki *Telhîsü'l-miftah* ve Teftazânî'nin *Mutavvel* ve *Muhtasar* adlı şerhleriyle bunlara yapılan çeşitli şerhler okutulurdu. XVI. yy. sonlarına kadar medrese tedrisatında **felsefe**ye de yer verilir ve Molla Fenârî, Kadızâde-i Rûmî, Hocazâde, Ali Kuşçu, Müeyyedzâde, Mîrim Çelebi, İbn Kemâl, Kınalızâde gibi şahısların felsefe kitabları okunurken bazı şeyhülislâmların felsefe tedrisini uygun bulmamaları üzerine bu dersler kaldırılarak yerine zaten okunmakta olan hidâye ve ekmel konulmuştu. Kâtib Çelebi'ye göre medreselerden felsefe derslerinin kalkması müessesenin gerilemeye başlamasının başlıca sebebini teşkil etmişti[55].

Ulûm-ı 'âliyyeye gelince: Yüksek medreselerde en makbul eserler usûl-i fıkıhtan *Telvih, Adud* ve *Menâr* şerhleri; fıkıhtan *Hidâye* şerhleri, *Mülteka, Dürer* ve *Gurer* (Molla Husrev), usûl-i hadisten İbnü'l-Esir, İbn Hâcer gibi müelliflerin eserleri; tefsirden ise *Keşşâf* (Zemahşerî) ve *Tefsir-i Beyzâvî* idi[56].

Süleymaniye medreselerinin yapılması ile birlikte İslâmî ilimler yanında medreselerde tıp ve riyaziye tahsiline de yer verildiği gibi külliyede bir de darülhadis kuruldu. Bu medreselere en seçkin müderrisler tayin edildi. Evvel, sânî, sâlis ve râbi' medreselerinde riyaziye tahsiline yer verildi[57]. Bu medreselere Kadızâde Şemseddin Ahmed, Mimarzâde Muslihiddin Mustafa b. Mehmed, Kınalızâde Ali ve Şah Mehmed b. Muharrem Efendiler; Darülhadise Molla Yahya b. Nureddin, Tıb Medresesine hekim İsaoğlu Ahmed Çelebi getirildi ve derecesi hassa hekimbaşılığından bir derece aşağı itibar olundu. Ayrıca Tıb Medresesi müderrislerinin hekimbaşılığa namzet olacak kadar mesleklerinde ilerlemiş olmaları şart koşuldu[58].

Süleymaniye medreselerinin yapılışına kadar medreselerde en yüksek derece Sahn müderrisliği iken artık Süleymaniye Sahn'ın üstünde sayıldı. Bundan böyle altmış akçe müderrisliklerin başlangıcı olan *İbtidâ-i altmışlı*, yevmiye aynı kalmakla beraber bir üst dereceye terfi edildiği için *Hareket-i altmışlı*, Süleymaniye'ye giden yolu açan ve "kibâr-ı müderrisin" kademesinin başlangıcı olan *Mûsıla-i Süleymaniye* ve onun bir üst kademesi olan *Hâmise-i Süleymaniye* ile Süleymaniye külliyesinin dört medresesindeki müderrisliklerden birine tayin mânâsı taşıyan *Süleymaniye* ve nihayet müderrisliklerin en üst kademesi olan *Dârülhadis-i Süleymaniye* müderrislikleri ihdas edildi[59]. Böylece müderrisler, teşrifatta üstten alta sırasıyla Süleymaniye - mûsıla-i Süleymaniye - altmışlı - sahn - mûsıla-i sahn - dahil - hariç derecelerine göre yer alır oldular[60].

Medreseye giren bir talebe, alttan itibâren merhaleleri birer birer geçerek hariç ve nihayet dahil derslerini bitirdikten sonra Semâniye veya Süleymaniye medreselerinden birini tercih ederdi. Bunları da tamamlayınca *icazet* almaya hak kazanırdı. Medrese mezunları müderrislik veya kadılık mesleğini

[52] Baysun, gös. yer.

[53] Kâtib Çelebi, *Keşf-el-zunun*, Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge neşr, İstanbul 1971, II, 1819 ve oradan naklen Uzunçarşılı, *a.g.e*, s. 21.

[54] *Keşf-el-zunun*, I, İstanbul 1971, s. 680 ve oradan naklen Uzunçarşılı, s. 21.

[55] Uzunçarşılı, s. 21.

[56] Baysun, gös.yer.

[57] Baysun, a.g.m, s. 73. Hüseyin Atay, Süleymaniye medreselerinin Fatih medreselerinden daha üst seviyede oldukları fikrine iştirak etmediği gibi riyaziye tahsiline ayrıldığı görüşünü de benimsememektedir. Ona göre, şayet bu medreseler özel olarak riyaziye tahsiline ayrılmış olsa idi Sultan III. Murad devrinde rasathaneyi kuran Takiyüddin'in Mısır'da değil, İstanbul'da yetişmiş olması gerekirdi ("Fatih Süleymâniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzet-nâmeler", *Vakıflar Dergisi*, XIII (1981), 180). Ancak kanaatimizce, sadece Takiyüddin'in Mısır'da tahsil etmiş olması keyfiyeti Süleymaniye medreselerinde riyaziye tahsil edilmediği mânâsına gelmemelidir.

[58] Uzunçarşılı, s. 35.

[59] Uzunçarşılı, s. 37.

[60] Tevkı'î Abdurrahman Paşa, "Kanunnâme", *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*, I/3, İstanbul 1331, 539 ve oradan naklen Uzunçarşılı, s. 37n.

seçerlerdi. Maamafih, kariyere müderris olarak başlanıp sonradan kazaya geçilmesi de mümkündü. Her yıl tedristen sekiz müderris kaza tarikına nakl edilir, alttan sekiz müderris ise üst dereceye yükseltilirdi. Fakat Sahn-ı seman daima sekiz müderrislik olarak kaldığından, mûsıla-i sahnda biriken müderrislerin hareketine pek imkân olmazdı. Bunun için de mûsıla-i sahna "batak" adı verilmişti[61].

Ebussuud Efendi'nin Rumeli kazaskerliğine kadar mezun olanlar için belli bir sıra takib edilmiyor; bu yüzden de mağdur olanlar bulunuyordu. İlk defa 1560'da mülâzemet ve yedi senede bir nevbet usûlü getirildi[62]. Mezunlar, Anadolu veya Rumeli'de vazife almak istediklerine göre *matlab* denilen ruznamçeye kayd olup sıralarını beklerlerdi. Daha sonra Hâmid Efendi'nin Rumeli kazaskerliği (964-65 / 1557-58)[63] sırasında nevbet usûlüne yedi değil beş senede bir baş vurulduğu anlaşılıyor[64]. Bu normal mülâzemetlerden başka padişahların cülûsu ve ilk seferlerine çıkmaları yahut şehzade doğumları, şeyhülislâm ve kazasker tayinleri gibi vesilelerle de şeyhülislâm, padişah ve şehzade hocaları ile bazı ulemâ ve kadılar mülâzım kayd ederlerdi. Ancak mülâzemet usûlünde zamanla suiistimaller görülmeye başlandı. Sultan III. Murad saltanatının başlarında mülâzemet için belirli safhaların geçirilmesi gerekliliği üzerinde duran bir ferman dahi sâdır oldu. Buna rağmen XVII. asırda medresede tahsil görmeyenlerin yine para karşılığı tayinleri yapılıyordu. Padişah hocası, taht kadıları gibi şahısların oğullarına İstanbul ruusu verilmeye, hatta şeyhülislâm oğulları doğrudan doğruya, önce *hariç,* sonra bu da kâfi görülmeyerek, *dahil* müderrisi olarak tayin edilmeye başlandılar. Bu arada gerekli tahsil kademelerini aşmadan ve mülâzim olarak bir süre beklemeden kazasker oğulları kırk, İstanbul kadıları oğulları ise yirmibeş ve otuz akçelik medreselerde müderrisliğe getirildiler. Bu usûlsüz olarak dağıtılan müderrislikler dolayısiyle, medrese mezunları uzun süre sıra beklemek mecburiyetinde kalmaya, yükselme sırası gelenler ise bir üst derecedeki medresede yer bulunamadığından yerlerinde terfi ettirilmeye başlandılar. Durum gitgide kötüleştiğinden Sultan III. Ahmed saltanatında ilmiyeye bir nizam verilmesi şart oldu. Bunun için, ancak medreseler ve kadılıklarda bir hareket olduğu zaman, mutad üzere verilen mülâzemetlerin vakitleri geldiğinde yahut hakikaten mülâzemet verilmeye uygun olanlara mülâzemet verilmesi kaide olarak kabûl edildi ve mülâzemetlerde namzedin adı, yaşı ve kimden okuduğunun belirtilmesi; şeyhülislâmın işareti olmadıkca padişaha arz edilmemesi emr edildi. Burada dahi ulema çocuklarının yaşı ve kimden okuduğu önemli görülmemiş, sadece kimin oğlu olduğunun kayd edilmesi yeterli bulunmuştu[65]. Sultan I. Mahmud devrinde ehil olmayanlara mülâzemet verilmemesi husûsunda yeni bir düzenlemeye gidilmesine rağmen ulemâ oğullarının açıktan tayin edilmeleri keyfiyeti değiştirilmedi[66].

XIX. yy. başlarında sadrazam ve şeyhülislâma hâlâ "40"ar kişiye mülâzemet vermek hakkı tanınıyordu[67]. Ancak, bu hakkını kullanmak istemeyen sadrazam da çıkabiliyordu. Nitekim, Sultan II. Mahmud saltanatında böyle bir olay yaşanmıştı[68].

Bir taraftan müderrisliklere yapılan usûlsüz tayinler, diğer taraftan XVI. yy.ın sonlarından başlayarak aklî ilimler öğretiminin kaldırılıp sadece naklî ilimlere ağırlık verilmesi, medreseleri gün geçtikçe daha büyük bir gerilemeye sürükledi. Hatta zamanla bunlardan tefsir ve hadis de okutulamaz hale gelmişti. Aslında medreselerde zâfiyet alâmetleri daha XVI. yy.da başladı. Bunun için Sultan III. Murad saltanatında medreselerin ıslahı ile ilgili fermanlar çıkarıldı. Bu fermanlarda danişmendlerin gerekli mertebeleri aşıp İstanbul, Edirne veya Bursa hakimlerinin ruznamçelerine yazılıp imzalı ve mühürlü tezkire almaları şartı getirildiği gibi danişmendlerin üç yıldan önce sahn medreselerine gitme-

61 Baysun, a.g.m, s. 75.

62 Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakaik fî tekmileti'ş-Şekayık,* A. Özcan neşri, İstanbul 1989, s. 184.

63 Biyografisi için bk. *TŞ,* s. 243; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* II, İstanbul 1948, s. 432.

64 *TŞ,* s. 243 ve oradan naklen Uzunçarşılı, s. 46.

65 Raşid Mehmed Efendi, *Tarih,* İstanbul 1282, IV, 48 ve oradan naklen Uzunçarşılı, s. 49-50. Bu devirde Saçaklızâde tarafından medreselerin tedrisat ve teşkilâtını tenkid eden *Tertibü'l-ulûm* adıyla bir de eser kaleme alınmıştır. Tekindağ, s. 30.

66 Süleyman İzzî, *Tarih,* İstanbul 1199, 228a ve oradan naklen Uzunçarşılı, s. 52.

67 BOA, Hatt-ı Humâyûn tasnifi, nr. 22692.

68 Sadrazam, kendisinin "mülâzemet vermeye şâyân müteallikatı olmadığından ... mülâzemetlerden sarf-ı nazar" etmek istediğini bildirmiş; fakat padişah bu teklifi kabûl etmemiş ve telhis üzerine sâdır olan hatt-ı humâyûnunda "Bu mülâzemetler kanûn-ı kadîm olmağla senin adem-i kabûlünden müşârünileyh (şeyhülislâm kasd ediliyor) şikest olur, kabûl eyle de senin müteallikatından erbâbı yoğise müşârünileyhin re'yile müstahakına verilür, du'aya vesile olur" cevabını vermişti. Sadrazamın takriri: HH, nr. 22692-A ve Padişahın hatt-ı humâyûnu: HH, nr. 22692.

leri yasaklandı[69]. Üzerinde durulan hususlar arasında müderris ve talebenin derslere devamı keyfiyeti, kitabların eksiksiz okutulması[70] ile her kademedeki tahsil süresi ve neler okunacağı bulunduğuna göre müessesede bu hususlarda bir gevşeme olduğunu tahmin etmek güç değildir. Fakat ne bu, ne de daha sonraki ferman ve kanunnâmeler[71], medreseleri istenilen seviyede tutmaya yetti.

XVIII. yy.da Sultan III. Ahmed ve I. Mahmud devirlerindeki bazı teşebbüsler de sonuç vermediğinden medreselerin giderek kötüleşen hali, ilerleyen Batı karşısında Osmanlı ilim ve fenninin çok geri kalması neticesini doğurdu. Batı ile arada açılan uçurumu telâfî edebilmek için bir taraftan Mühendishane[72] ve Tıbbiye mektebleri açılırken bir taraftan da Sultan III. Selim saltanatında medreselerin ıslah edilmesi için yeni bir teşebbüste bulunuldu. İmtihansız mülâzemet ve müderrislik ruusu verilmemesi hususları üzerinde önemle duruldu. XVIII. yy. sonlarına âid bir belge mülâzımların şeyhülislâm tarafından imtihanlarının yapılmasından sonra başarılı oldukları takdirde tayin edilecekleri medresenin yine şeyhülislâmın işaretiyle belirlendiğini göstermektedir[73].

Sultan II. Mahmud devrindeki teşebbüsler de ıslahatı gerçekleştirmeye çalışan şeyhülislâmın bizzat yaptığı yanlışlıklar dolayısiyle başarılı olamadı. Buna karşılık sıbyan mekteblerinin üstünde *rüşdiye* ve *îdâdî*ler açılmasına teşebbüs edildi[74]. Sultan Abdülmecid devrinde bir taraftan dârülfünunun kurulması için teşebbüse geçilirken bir taraftan da medrese hocalarından Amasyalı Abdülkerim Efendi ve Hoca Tahsin Efendi gibi ileri gelen hocalar Avrupa'ya gönderildilerse de medreselerin ıslahı konusunda bunlar da fazla birşey yapamadılar. Darülfünunun açılışı arefesinde İstanbul medreselerinde okutulan dersler ve her medresede derslere devam eden talebeye göre talebe sayısını göstermek üzere hazırlanmış bir liste[75], bu tarihte medresede bir ıslahat yapılmak istendiğini düşündürmektedir. Bu listeden öğrendiğimize göre İstanbul medreselerinde okutulan dersler Arabça grameri ile mantık, fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelâmdan ibaretti. Arabça gramerinden sarf tek ders; nahiv, ızhar ve kâfiye olarak iki ders halinde görülmekteydi. Mantık, Fenârî[76], tasavvurat ve tasdikat[77] olarak ayrılıyordu. Akaid şerhinde *Adûdiye* ve Sa'deddin-i Teftazânî'nin *Akaid Şerhi* okutuluyordu, Kadımîr adıyla verilen ders Hüseyin Kadı Mîr'in *Hidâye Şerhi*[78] ve Celâl adıyla okunan ders Celâleddin-i Devvânî'nin *İsbâtü'l-vâcib* adlı kelâma dair eseriydi[79].

Sultan II. Abdülhamid saltanatında medreselerde imtihanın kaldırılmasının müesseseyi daha kötü bir duruma soktuğu, askerden kaçmak isteyenlerin bir medreseye kayd olduğu, ancak taşradan

[69] *Mühimme*, XXVII, s. 239/556 ve 278/661.

[70] Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", A.Ü. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXV (Ankara 1981), 2 vd.

[71] Ramazan 1006 (Nisan 1598) tarihli medrese tahsili, müderris ve kadı tayinleri hususlarını ihtiva eden kanunnâme. Aslı Âtıf Efendi Ktb, nr. 1004, vr. 69b-71a'da bulunan bu kanunnâme Cahid Baltacı, *a.g.e*, s. 630-632 arasında neşr edildiği gibi H. Atay tarafından da sadeleştirilerek verilmiştir (a.g.m, s. 7-8).

[72] Mühendishane hakkında etraflı bir araştırma için bk. Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, İstanbul 1995.

[73] " ... mülâzimîn bendeleri semâhatlü Şeyhü'l-islâm Efendi dâileri ma'rifetiyle imtihan olmağın, bi'l-imtihan istihkakları nümâyân olan mülâzımîne tevcîh olunacak medâris-i ilmiyyeyi müşârünileyh semâhatlü Şeyhü'l-islâm Efendi işâret edüp ..." Arkasında 12 Muharrem 1211 (18 Temmuz 1796) tarihli muâmele kaydı bulunan telhis: HH, nr. 10525.

[74] Tafsilât için bk. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980, s. 19 vd.

[75] Bu liste, Şeyhülislâmlığın emri ile Anadolu pâyeli Vehbî Sâhî Efendi tarafından 13 Rebi'ülâhır 1286 (23 Temmuz 1869) tarihinde hazırlanmış olup Konya Koyunoğlu Ktb, nr. 13363'dedir. Bk. Ek I.

[76] *Fenârî*, el-Ebherî'nin *İsagoci* adlı eserinin Molla Fenârî tarafından *İlm-i Mîzan* adıyla yapılmış şerh ve hâşiyelerine verilmiş isimdi. Tekindağ, s. 27.

[77] Tanzimattan sonra tercüme ve telif olarak meydana getirilen mantık kitablarının esasını, İbn Sînâ'da mükemmel şeklini alan Aristo mantığı teşkil eder ve mantık İbn Sînâ'ya bağlı kalınarak tasavvurat ve tasdîkat adlarıyla incelenir. Tasavvur, "her hangi bir şeyin idrâki", tasdik ise "iki idrâk arasında bağ kurmak suretiyle elde edilen bilgi" olarak tarif edilir. Tasavvuratta beş tümel kavram (cins, tür, ayrım, özellik, ârâz), tasdîkatta ise kaziyye, kıyas ve isbat şekilleri incelenir (Necati Öner, *Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı*, Ankara 1967, s. 17-18; 51-52).

[78] Kadı Mîr, el-Ebherî'nin *Hidâyetü'l-hikme* adlı eserinin (bk. Kâtib Çelebi, *Keşf-ez-zunun*, II, s. 2028), Kadı Mîr Hüseyin b. Mu'înü'd-dîn el-Meybûdî el-Hüseynî (ö. 1265) tarafından yapılmış şerhi olup 1. mantık, 2. tabiiyat, 3. ilâhiyattan müteşekkildi (*Keşf-uz-zunun*, II, 1029).

[79] Muammer Eroğlu, "Devvânî", *İA*, III (1946), 566.

gelenlerin çoğu zaman medresede bir oda buluncaya kadar han odalarında kaldıkları meşrutiyeti müteâkıb neşr edilen çeşitli gazate makalelerinde dile getirilmiştir[80]. Ancak, II. Abdülhamid devrinde İstanbul medreseleri, hiç değilse binaları bakımından tamamen ihmal edilmiş gibi görünmüyorlar. Son devirlerde medreselerin tamir ve bakımları için Evkaf Nezâreti bütçeleri masraf faslının hayli kabardığı görülmektedir.

Diğer taraftan, öğretim bakımından da II. Meşrutiyetten sonra medreselerin ıslahatı ciddî şekilde ele alınmağa çalışılmıştır. 1909'da dînî tedrisat yanında Türkçe, tarih, coğrafya gibi sosyal derslerle riyaziye, fizik, kimya gibi fen derslerinin okutulması için teşebbüse geçilmiştir. Bu derslerin okutulmasında zarûret olduğu, *Sırât-ı Müstakim*'deki bir yazısında Kazanlı Sâbit Efendi tarafından sebebleriyle şöyle îzah edilmiştir:

Bilindiği gibi "aklî" ve "naklî" olarak ikiye ayrılan İslâmî ilimlerden aklî olanlar da "ahlâkiyat" ve "muâmelât" şeklinde ayrılmakta idi. *Ahlâkiyat*, insanın kendine ve cemiyete karşı ifasına mecbur olduğu müsbet ve menfî vazifelerdir. Allah'a karşı olan vazifeler, *ilm-i tevhid* ve *akaid*'in konusunu teşkil eder; bunların daha iyi anlaşılabilmesi için ise *ilm-i mâba'dü't-tabi'iyâ*ta ihtiyac vardır.

Hiçbir hak, mücadele edilmeden kazanılamadığı gibi, müdafaa edilmeden de muhafaza olunamaz. Bu yüzden İslâmın, muhaliflerine karşı müdafaası gereklidir; bunun için ise vaktiyle felsefeye baş vurulmuştur. Fakat artık milletler arası münâsebetler geliştiğinden İslâm dininin müdafaası için diğer dinler ile müslümanlığın bunlar arasındaki yerinin bilinmesine ihtiyac vardır; bu ise *tarih-i edyân* ve *mukayese-i edyân* ile gerçekleşebileceğinden mukayese-i edyâna dayanan ve İslâm akıdelerine hizmet eden *ilm-i kelâm*a da bu arada yer verilmesi gerekir.

Felsefenin bir kolu olan *ilm-i ahlâk*ın, diğer kolları *ilm-i ruh* (pisikoloji) ve *ilmü'n-nefs*in neticesi gibi olması, ilm-i ruh ve ilmü'n-nefsin ise ekseriya *ilm-i vezâif-i âzâ* (fizyoloji)dan yardım görmesi, bunun da *ilm-i teşrîh* (anatomi) ile pek sıkı münâsebette bulunması; *ilm-i teşrîh*in, *ilm-i hayvânat*ın bir bahsini teşkil etmesi; *ilm-i mantık*ın da hikmet ve felsefenin girişi mâhiyetinde olması dolayısiyle bütün bu derslerin programa alınmaları icab eder.

Amelî ilm-i ahlâk, nazarî ahlâkı tatbik etmek için gereken aklî ve naklî usûlleri bildirdiğinden, aklî usûller akıl ve tecrübeye dayanır ve doğumdan 18-20 yaşına kadar tatbik edilip ilm-i terbiyenin mühim bir kısmını teşkil eder; diğer bahisler ile de yakından ilgilidir. İlm-i terbiyenin ise, ilm-i ruh, ilmü'n-nefs ve ilm-i hıfzı's-sıhha (hijyen) bahislerinden faydalanması dolayısiyle programda *ilmü't-terbiyye* ve *ilm-i hıfzı's-sıhha* derslerinin de bulunması gereklidir.

Ulûm-ı akliyye, "ahlâk-ı İslâm" adıyla anılır ve çocukluk devrini geçirmiş olanlara tatbik edilir. Ahlâk-ı İslâm ise siyer-i nebevî, menâkıb-ı kibâr-ı İslâm, ilm-i tasavvuf ve muhâkemât-ı akliyye üzerine kurulmuş olup Kur'an'ın âyetleri ve peygamberin hadislerinden faydalanır. *Ahlâk-ı İslâm, terâcim-i ahval, menâkıb-ı kibâr-ı İslâm* ve *ilm-i tasavvuf* dersleri ile bu usûllerin yegâne vasıtasının telkin olması, telkîn-i zâhirînin va'z u nasihat ve yazma sûretlerinde, telkîn-i bâtınînin ise örnek olma tarzında ortaya çıkması dolayısiyle va'z u nasihatin esasını teşkil eden *hitâbet* ile yazma için lâzım olan *kitâbet* ve her ikisinin dayandığı *lisan ve teferruât*ı hakkındaki derslere de ihtiyac vardır.

"İnsanların sosyal durumlariyle hayatlarının adâlet ve hakkaniyyet içinde devamı için lâzım gelen hüküm ve kanunlar" olarak tarif edilen muâmelâtla ilgili derslerden fıkhın muâmelât kısmı, nakle dayanmakla beraber akla hitab ettiği ve nakle dayanması dolayısiyle Kur'an ve sünnete, akılcı olması dolayısiyle de muâmelenin hükümlerinin bilinmesine ihtiyac duyulacağı; şer'î kanunların, vaz edilmiş kanunlar ve Batı kanunlarıyla mukayese edilmesinin anlaşılmalarını kolaylaştıracağı; ayrıca, fıkhın bazı konularının iktisat ilmi ile de alâkalı olması sebebiyle programda *ilm-i fıkhın muâmelât kısmı, hikmet-i teşri'iyye, kavânin-i mevzu'a, kavânin-i Garbiyye ve mukayese* ve *ilm-i iktisat* derslerinin; ilm-i fıkhın, mevcudiyetleri akıl ve idrak olunamayan ve bu yüzden bir nevi mübhemiyet ifade eden *ibâdât, kefâret, 'ukubât* ve *ferâiz* konularının, bu mübhemiyyet ve mechuliyetlerini azaltmak için; *usûl-i fıkh*ın ise fıkıhla olan yakın münâsebeti dolayısiyle; ilm-i fıkıh ve tevhîdin Kur'an ve sünnete dayanması, bunların ise Arabca olması sebebiyle *ulûm-ı Kur'aniyye, ilm-i hadîs ve teferruatı, ulûm-ı Arabiyye ve şu'abâtı;* ilimlerin tarihleri bilinmedikçe anlaşılmaları güç olacağı düşüncesiyle *ulûm-ı İslâmiyye tarihi*; ayrıca, *tarih-i İslâm* ve *coğrafya-yı İslâm*; Kur'an-ı Kerîm'deki arza ve semâya dair âyetleri hakkıyla anlamak için *ilm-i tabakati'l-arz* (jeoloji) *ve ilm-i hey'et* (astronomi) ve kozmografya;

[80] Bu konuda tafsilât için bk. Mustafa Ergün, "II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islâh Çalışmaları", *AÜDTCFD, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan*, XXX/1-2 (1982), 59 vd.

hey'et ve kozmografyanın ekseri bahisleri dolayısiyle *ulûm-ı riyâziyye*nin de dersler arasında yer alması lâzım gelir.

Medreselerden mezun olacakların dünyaya, olaylara, insanlara ve bitkilere karşı alâkasız kalamayacakları tabiî olduğundan biraz *kimya*, *hikmet-i tabi'iyye* (fizik), *nebâtat* (botanik), *coğrafya* ve *tarih* okutulmasına da ihtiyac vardır.

Bütün bu dersler İslâmî, istidâdî ve hayâtî olarak üç kısma ayrılabilir. Bunlardan 2. ve 3. gruplar tedâhül edebilir, bu sebeble de medreseler iki kısma ayrılarak birinci kısımda istidâdî ve hayâtî derslerle İslâmî ilimlerin başlangıcının okutulması sûretiyle memleket için orta derecede bilgi sahibi insanlar yetiştirilebilir. Bu birinci kısmı bitirenlerden isteyenler, münhasıran İslâmî ilimler okutacak olan ikinci kısma devam edebilir. İkinci kısmın ilk iki senesinde bütün talebenin aynı dersleri okuması, üçüncü sene ise Kur'an, hadis, fıkıh, vs. bir şubeyi seçerek ihtisas yapması uygun görülmüştür[81].

Bu ıslahat, öncelikle İstanbul'daki medreseler için düşünülmüştü. Ancak 1910'da neşr edilen Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi merkez ve taşradaki bütün medreseleri kapsayacak şekilde düzenlenmişti. Nizamnâme, teşkilât ve tedrisat bakımından medreseleri bir nizama bağlıyordu. Bütün medreseler için tasdikli defterler tutulması; müderris, bevvab, kemerlerin vazifeleri; medrese hücrelerinin dağıtılması; talebenin kayıt ve kabûlleriyle vazifeleri ve uymaları gereken kaideler; tedris ve imtihan şekilleri gibi hususlar tafsilâtlı bir şekilde izah ediliyordu[82].

Islahat, bütün Osmanlı topraklarındaki medreseleri içine almakla beraber İstanbul'dakilere ağırlık verildiği hissinin uyanması taşra medreselerinde vazife görenleri, İstanbul dışındaki medreselerin ihmâl edildiği düşüncesiyle, üzmüştü[83]. Ancak, İstanbul medreselerinde girişilen ıslahat teşebbüsü de pek başarılı olamamıştı[84]. Yeni konan tarih, coğrafya, kozmografya, hey'et, kimya gibi derslere[85] ayrılan zamanın sadece haftada bir saat olması yanında bazı derslerde sık sık hoca değişmesi, bazı derslerin ise ehline verilmemesi bu başarısızlığın sebeblerindendi[86]. Bunun içindir ki, Hayri Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında yapılan ve dört yıl süren çalışmalar sonunda[87] medreselerde yeni bir sistemin tatbikine geçilmiştir.

Islahata ilk olarak İstanbul medreselerinden başlanması uygun görülmüş[88] ve bütün İstanbul medreselerindeki talebenin aynı usûl ve kaideler içinde yetişmesini temin gayesiyle de bütün medre-

[81] "Islah-ı Medâris Münâsebetiyle", *Sırât-ı Müstakîm*, sayı 124, 17 Muharrem 1326 / 19 Şubat 1908, s. 324-336.

[82] 16 Safer 1328 / 13 Şubat 1325 (26 Şubat 1910) tarihli "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi", *Düstur*, II. tertib, İstanbul 1330, II, 127-138.

[83] Mustafa Satvet Efendi, "İstanbul medârisine ıslah ve terakkiyât-ı hâzıraya göre programlar ilâve ve tekemmülât-ı nevin-i zamâna mutâbık fünûn-ı lâzıme idhâl edildiği halde taşra medârisinin eski hâl-i harâbîsinde devâm" ettiğinden şikâyet etmekteydi: "Talebelerin Medreselerden Şikâyeti. Medreselerimiz Hâlâ Yoluna Konmadı", *Sebîlü'r-reşad*, II-IX/29-211, İstanbul 6 Eylül 1328.

[84] Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, I, 121-124; Tekindağ, a.g.m, s. 34.

[85] 16 Safer 1328 (27 Şubat 1910) tarihinde Padişah tarafından tasdik edilen ders programı için bk. Hüseyin Atay, "1914'de Medrese Düzeni", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, V (Ankara 1982), 43.

[86] *Sebîlü'r-reşad*'ın 20 Eylül 1328 tarihli nüshasında H. Fevzi imzasıyla "Medreselerin Ahvâli" adlı Mustafa Satvet'e cevab mahiyetinde çıkan yazıda şöyle denilmektedir:

"İstanbul medârisi taşranınkinden farklı değildir. Fünûn-ı cedîde mes'elesi ise *tesma'u bi'l-mu'aydiyyi* [Emsâle dair eserlerde *"tesma'u bi'l-Muaydiyyi lâ en terâhu, el-Mu'aydiyyu tesma'u bihî hayrun min en terâhu"* ve *"en tesma'u bi'l-Muaydiyyi hayrun min en terâhu"* gibi değişik şekillerde bulunan bu mesel, Hîre hükümdarı el-Munzır'ın, malını, garet eden ve duyduklarından dolayı kendisinden çekindiği el-Mu'aydi'yi gördüğü zaman söylediği söz olup, "el-Mu'aydî (hakkında söylenenleri) dinlemen onu görmenden iyidir" mânâsına gelmektedir (bk. el-Mufaddal b. Seleme, *El-Fâhir*, Kahire 1960, s. 65; el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, Kahire 1959, I, 129] meseline mutâbıkdır. Zîrâ, fünûn-ı cedîde tahsîline tahsîs olunan günde bir sâ'at kadar bir zamanın ne sûretle geçdiğini ve 5-6 aylık bir tahsîl zamânında –hem haftada bir ders olmak şartıyla– üç tane kitâbet mu'allimi değişdiği ve bir kısım dersin beceriksiz ellerde bulunması görülecek olursa şübhesizdir ki işitirken hissolunan lezzet duyulmaz olur"

[87] "Islah-ı Medâris Nizamnâmesinin Esbâb-ı Mûcibe Lâyıhası", *Cerîde-i İlmiyye*, nüsha-i fevkalâde, İstanbul 1330, s. 243; *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi. Nizamnâme - Ders Cedveli - Sûret-i Tedrîs ve Kitablar - Ta'lîmatnâme*, İstanbul 1330-1333, s. 3 vd.

[88] Lâyıha, s. 248.

selerin tek bir medrese îtibâr edilmesi kararlaştırılmıştır. İslâm hilâfetinin merkezinde bulunması dolayısiyle bu yeni medreseye "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi" adı verilmiştir[89].

O zamana kadarki tecrübeler, ulûm-ı âliyye ve ulûm-ı 'aliyyenin hakkıyla öğretilebilmesi için 12 yıllık bir öğretimin gerekli olduğunu gösterdiğinden, yeni kurulan Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinin öğretim süresi 12 yıl olarak tesbit edilmiştir. Ancak, gerek çeşitli derslerin hangi devrelerde okutulacağının tesbiti, gerekse bu 12 yılın sonuna kadar okumayanların ilmî seviyelerinin anlaşılabilmesinin temini maksadıyla medresenin dörder yıllık üç devreye, diğer bir ifadeyle üç kısma ayrılması uygun görülmüştür[90]. Bu kısımların *tâlî kısm-ı evvel*, *tâlî kısm-ı sânî* ve *âlî* ismini alması[91] ve her kısmın bir umum müdür tarafından idaresi kararlaştırılmıştır.

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesine alınacak öğrencilerin sayısı belirlenirken de o günkü medrese öğrencilerinin sayısı göz önünde tutulmuş ve tâlî sınıflara 260, âlî sınıflara ise 200 öğrenci alınması, öğretimin daha iyi yapılabilmesi için de her sınıfın dört şubeye bölünmesi kararlaştırılmıştır. Her şubenin başına bir müdür getirilmiş; bu şube müdürleri, sınıf müdürlerine; sınıf müdürleri umum müdürlere, onlar da Ders Vekâletine karşı sorumlu kılınmıştır.

Dârü'l-hilâfenin âlî kısmını bitirenler veya dışarıdan bütün sınıflara âid imtihanları verenlerden şer'î ilimlerde ihtisas yapmak isteyenler[92] için Sultan Selim Cami'i içindeki yeni medrese (Medrese-i Cedîde)'nin tahsisi ve buna "*Medresetü'l-mütehassisîn*" adı verilerek bir umum müdür tarafından ve husûsî talimatnâme ile idaresi uygun bulunmuştur. Medresetü'l-mütehassisîn sınıfları kırkar kişilik olacaktır[93].

Öğrencinin, Dârü'l-hilâfe Medresesinde devam edeceği sınıfın tesbitinde bir yıl önce geçirdiği imtihan esas tutulmuş; bu imtihan sonucunu gösteren belgelere göre sınıflar tayin olunmuş olup öğrenciler haftada 24 saat ders göreceklerdi[94].

Bir yıllık öğretim sonunda programda bazı değişiklikler yapılmış ve meselâ İngilizce, Fransızca, Almanca veya Ruscadan birini seçen öğrencilerin bu dili öğrenmesi mecburiyeti konmuştur. Bundan başka, yeni programa "hergün münâsib zamanlarda" gösterilecek olan beden terbiyesi ilâve edilmiştir. Hitâbet ve mev'îze ile mâlûmât-ı kanûniyyeye rastlanmayan bu programda, bazı derslerin sınıflarının, bazılarının ise haftalık ders sayısının değiştirildiği görülmektedir[95].

[89] Lâyıha, s. 244.

[90] gös.yer.

[91] "Islah-ı Medâris Nizamnâmesi", madde 2. (Bu nizamnâme, *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi*, s. 9 vd; *Cerîde-i İlmiyye* nüsha-i fevkalâde, s. 249 vd; *İlmiye Salnâmesi*, İstanbul 1334, s. 657 vd. ve ilk 13 maddesi, Tekindağ, a.g.m, s. 41-43'de neşr edilmiştir).

[92] Medresetü'l-mütehassisîne kontenjan üstü taleb olduğu takdirde müsabaka imtihanı açılacak ve imtihan, Ders Vekili başkanlığında Meşihat makamınca seçilen bir hey'et tarafından yazılı ve sözlü olarak yapılacaktı (Lâyıha, madde 21).

[93] Lâyıha, madde 20. Medresetü'l-mütehassisîn, tâlî ve âlî kısımlarla birlikte değil, ancak bir yıl sonra açılmış (*Cİ*, sene II, sayı 14, Ramazan 1333, s. 88) olup Sultan Abdülhamid Medresesi Borsa'ya verildikten sonra Sultan Selim imâretinin yerinde inşa edilen bina Medresetü'l-mütehassisîne tahsis edilmiştir (Yıldırım Yavuz, "Abdülhamid I Medresesi", *TVİA*, I (1993), 37).

[94] Bu tablo, *Cİ*, nüsha-i fevkalâde, s. 372-383'deki programlara dayanılarak tertib edilmiştir. *Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi* (s. 14-16)'nde neşr edilen bu birinci yıl programıdır.

[95] İkinci yıldan îtibâren tatbiki kararlaştırılan bu programlar, *Cİ*, sene II, sayı 14, Ramazan 1333, s. 88 vd. yayınlanmış, bazı baskı yanlışları ise 15. sayıda düzeltilmiştir. *İS* (s. 664-667)'nde Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi programı olarak yayınlanan bu ikinci yıl programıdır.

Tablo I

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinin Kuruluş Yılındaki Haftalık Ders Programı

Tâlî Kısım									
Dersin adı		Sınıflar							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Kur'an-ı Kerîm		2[1]	2	1	-	-	-	-	-
Hadis	Hadis	-	-	-	1	2	2	-	-
	Ahlâkıyyat ve ictimâiyyat	-	-	1	-	-	-	-	-
Tefsir		-	-	-	-	-	-	3	2
Fıkıh	Fıkıh	-	2	-	-	-	-	-	-
	Akaid ve fıkıh	4	-	-	-	-	-	-	-
	Nikâh ve talâk	-	-	4	4[2]	-	-	-	-
	Muâmelât	-	-	-	-	3	2	3	3
	Ukubat	-	-	-	-	-	-	4	4
	Ferâiz	-	-	-	-	-	-	-	2
Usûl-i fıkıh		-	-	-	-	-	-	4	4
Kelâm		-	-	-	-	-	-	4	3
Felsefe	Felsefe (muhtasar)	-	-	-	-	-	-	1	1
	Mantık	-	-	-	-	4	4	-	-
	Ma'lûmât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyye	-	1	-	-	-	-	-	1
	Âdâb	-	-	-	-	-	1	-	-
Arabca	Sarf-ı lûgat	4	4	-	-	-	-	-	-
	Nahiv	-	-	4	4	-	-	-	-
	Mükâleme-tatbikat	1	1	1	-	-	-	-	-
	Mükâleme-kitâbet	-	-	-	1	1	1	1	1
	Belâgat	-	-	-	-	-	3	3	3
	Vaz'	-	-	-	-	1	-	-	-
Türkçe	Tatbikat-kitâbet	-	-	2	2	-	-	-	-
	İmlâ-kırâ'at	4	3	-	-	-	-	-	-
	Edebiyat	-	-	-	-	2	2	-	-
Farsça	Lûgat-kavâid	2	-	-	-	-	-	-	-
	Gülistan ve müntahabât-ı sâire	-	2	-	-	-	-	-	-
Tarih	Enbiya ve hulefâ	-	2	-	-	-	-	-	-
	Umûmî	-	-	2	-	-	-	-	-
	Osmânî ve umûmî	-	-	-	-	2	2	-	-
	Osmânî (muhtasar)	-	-	-	2	-	-	-	-
	İslâm ve edyân	-	-	-	-	-	-	-	2
	Siyer-i nebî	-	-	-	-	-	-	2	1

Dersin adı		Sınıflar							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Riyâziye	Hesab (amelî)	2	2	-	-	-	-	-	-
	Hesab (nazarî)	-	-	2	2	-	-	-	-
	Hendese	-	-	1	1	1	-	-	-
	Cebir	-	-	-	-	1	-	-	-
	Müsellesât	-	-	-	-	-	1	-	-
	Hey'et	-	-	-	-	-	1	-	-
	Mihanik	-	-	-	-	-	1	-	-
Tabiat-fen	Ma'lûmât-ı fenniyye	2	-	-	-	-	-	-	-
	Mevâlid-i selâse, ma'lûmât-ı zıraîyye	-	-	3	1	-	-	-	-
	Hikmet	-	-	-	1	2	1	-	-
	Kimya	-	-	-	1	2	1	-	-
İktisad ve maliye	İktisad ve maliye	-	-	-	-	-	-	2	-
	Usûl-i defterî	-	-	-	1	-	-	-	-
Hitâbet ve mev'îze		-	-	-	-	-	-	1	1
Ma'lûmât-ı kanûniyye		-	-	-	2	-	-	-	-
Hutut		1	1[3]	-	-	-	-	-	-
Hıfzı's-sıhha		-	-	1	1	1	-	-	1

[1] "Tecvîd tatbikatı, ba'zı sûverin hıfzıyla beraber"

[2] "+ ferâiz"

[3] "Hatt-ı ta'lik de gösterilecekdir".

Âlî Kısım				
Dersin adı	Sınıflar			
	1	2	3	4
Tefsîr-i şerîf	4	4	4	9
Hadîs-i şerîf[1]	3	3	3	3
İlm-i fıkıh	3	4	4	4
Usûl-i fıkıh	4	4	3	3
İlm-i kelâm[2]	3	3	3	4
Hilâfiyyat	-	-	2	2
Edebiyyat-ı Arabiyye	3	3	3	2
Felsefe[3]	-	-	2	2
Hukuk ve Kavânin	3	3	-	-
Tarih-i ilm-i fıkıh	1	-	-	-

[1] "Usûl-i hadîs de tedris edilecekdir".

[2] "Tarih-i ilm-i kelâm da tahsîl edilecekdir".

[3] "Mantık, ruh, ahlâk, mâba'de't-tabî'a, tarih-i felsefe, felsefe-i İslâm".

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesine giren bütün öğrencilerin âlî kısmın sonuna kadar tahsile devam edemeyecekleri ve bazılarının daha kısa yoldan hayata atılmak isteyecekleri düşünülerek her kısmı bitirene bir belge verilmesi uygun görülmüştür. Tâlî kısmı bitirenlere "şehâdetnâme", âlî kısma da devam edip mezun olanlara ayrıca bir de icâzetnâme verilecekti. İcâzetnâmelerde, icâzetnâme sahibinin tâlî ve âlî kısımlarda derslerini takib ettiği müderrislerle, onların müderrisleri sırasıyla ("ber-vech-i teselsül") kayd edilecek ve icâzetnâmeler önce Ders Vekâletince, sonra Şeyhülislâmlıkca tasdik olunacaktı.

Dârü'l-hilâfe Medresesinin öğretime başlayışından (Ekim 1914) kısa bir süre sonra (Kasım 1914) Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına girmesi, askerlik yaşında bulunanların hizmete çağırılmasını icab ettirmişti. Medrese öğrencileri ve hocaları da tabiî bunun dışında tutulamazlardı. Ancak, yeni kurulan bu müessesedeki öğretimin ilk sonuçları alınmadan dağılması uygun görülmemiş ve medrese mensublarının 16 Mayıs - 20 Haziran arasındaki ilk yıl sonu imtihanlarının bitimine kadar silâh altına alınmamaları için Harbiye Nezâretine müracaatta bulunulmuştu.

Tablo II

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinin İkinci Yılındaki Haftalık Ders Programı

Tâlî Kısım									
Dersin adı		Sınıflar							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Kur'an-ı Kerîm	Tertîl-i Kur'an-ı Kerîm[1]								
	Meâni-i Kur'an	-	-	-	-	-	3	3	4
Hadîs-i şerîf		-	-	-	-	-	-	2	2
Fıkıh (ve ferâiz)		-	-	4	4	3	3	3	3
Usûl-i fıkıh		-	-	-	-	-	-	2	2
İlm-i tevhîd		-	-	-	-	-	2	2	2
Felsefe	Mantık-ı sûrî ve âdâb	-	-	-	-	-	2	2	-
	İlm-i nefis[2]	-	-	-	-	-	-	-	2
	İlm-i terbiye	-	-	-	-	-	-	-	1
Lisân-ı Arabî	Sarf ve nahiv ve mükâleme	6	5	5	5	5	-	-	-
	Belâgat ve vaz'	-	-	-	-	-	5	3	3
Türkçe	Sarf ve nahiv ve tatbikatı	5	4	3	-	-	-	-	-
	İnşâ ve edebiyat	-	-	-	2	2	2	2	2
Lisân-ı Fârisî		2	2	-	-	-	-	-	-
Elsine-i ecnebiyye[3]									
Tarih	İslâm	2	1	1	1	2		-	-
	Umûmî (ve Türk)	-	-	-	2	3	-	-	-
	Osmanlı	-	-	-	-	-	1	2	-
Coğrafya	Umûmî	2	2	-	-	-	-	-	-
	Osmânî ve İslâmî	-	-	2	-	-	-	-	-

Dersin adı		Sınıflar							
		1	2	3	4	5	6	7	8
Ulûm-ı riyâziyye	Hesab	3	4	-	-	-	-	-	-
	Hendese	-	2	2	-	-	-	-	-
	Cebir ve müsellesât	-	-	2	1	-	-	-	-
	Mihanik	-	-	-	-	1	-	-	-
	Hey'et	-	-	-	-	-	2	-	-
Ulûm-ı tabîiyye	Fizik (hikmet-i tabîiyye)	-	-	2	2	1	-	-	-
	Kimya	-	-	1	2	1	-	-	-
	Hayvânât	-	-	-	2	1	-	-	-
	Nebâtât	-	-	-	1	1	-	-	-
	Maden ve tabakat	-	-	-	-	2	-	-	-
	Hıfzı's-sıhha ve tedâvi-i ibtidâiyye	-	-	-	-	-	2	-	-
Ma'lûmât-ı iktisâdiyye ve mâliye		-	-	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i hat[4]		1	1	-	-	-	-	-	-
Resm-i hattî		1	1	-	-	-	-	-	-
Terbiyye-i bedeniyye[5]									

[1] "Hergün münâsib zamanlarda (sabah ve öğle ve ikindi namazlarından sonra) ta'lîm edilecek ve vücûh-ı kırâ'at dahi gösterilecekdir".

[2] *İS*'nde "ilm-i ruh" olarak kayd edilmiştir.

[3] "Alman, Fransız, İngiliz, Rus lisanları (Bunlardan biri ihtiyâr olunup başlandıkdan sonra mecbûrîdir)".

[4] "Bilhassa hatt-ı ta'lîk".

[5] "(Hergün münâsib zamanlarda gösterilecekdir)".

Âlî Kısım				
Dersin adı	Sınıflar			
	1	2	3	4
Tefsîr-i şerîf	3	3	3	3
Hadîs-i şerîf	3	3	3	3
Usûl-i hadîs	2	-	-	-
Fıkıh	4	4	4	4
Ferâiz	-	2	-	-
Usûl-i fıkıh	4	4	4	4
İlm-i kelâm	2	2	2	2
Felsefe	2	2	2	2
İlm-i terbiye	2	-	-	-
Hikmet-i teşri'	-	-	-	2
Hukuk ve kavânin	-	2	2	2
Edebiyyat-ı Arabiyye	2	2	2	2

Mütehassisîn Kısmı									
Tefsîr ve Hadis			Fıkıh			Kelâm, Tasavvuf, Felsefe			
Dersin adı	Sınıflar		Dersin adı	Sınıflar		Dersin adı	Sınıflar	
	1	2		1	2		1	2
İlm-i nâsıh ve mensûh	1	1	Usûl-i fıkıh	6	6	İlm-i kelâm	5	5
İlm-i esbâb-ı tenzîl	1	-	Fıkh-ı Hanefî	4	4	İlm-i tasavvuf	2	2
Usûl-i tefsîr	1	1	Fıkh-ı Mâlikî	2	2	İlm-i nefis	4	-
Tefsîr (umûmî)	6	6	Fıkh-ı Şâfiî	2	2	Felsefe-i ûlâ	-	4
Tabakat-ı kurra ve müfessirîn	2	3	Fıkh-ı Hanbelî	2	2	Mantık	2	2
Nakd-i ricâl	2	2	Hilâf u cedel	4	4	Felsefe-i İslâmiyye tarihi	3	3
Hadîs	6	6	Tarih-i fıkıh	2	2	Felsefe-i umûmiyye tarihi	3	3
Mevzû'ât	2	2	Mukayese-i ahkâm	2	2	Tarih-i edyân ve mezâhib	3	3
						İlm-i ictimâ'	2	2

Şeyhülislâm Hayri Efendi zamanında kurulmuş olan Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi, Nisan 1332 (1916)'de Hayri Efendi'nin bu makamdan ayrılıp yerine Musa Kâzım Efendi'nin tayininden[96] sonra, Nisan 1333 (1917)'de çıkarılan bir kanunla şekil değişikliğine uğradı[97]. Ekim 1333 (1917)'de neşr edilen nizamnâme[98] ile bu değişikliğin şartları tesbit edildi. Şöyle ki, tâlî ve âlî kısımların adları "ibtidâ-i hâric", "ibtidâ-i dâhil" ve "sahn" olarak değiştiriliyor ve "derecât-ı selâse medreseleri" denilen bu kısımların süreleri dört yıldan üç yıla indiriliyor; ibtidâ-i hârice iki hazırlık sınıfı konuyordu. Medresetü'l-mütehassisîn'in adı ise "Süleymaniye" oluyor, tahsil süresi iki yıldan üç yıla çıkarılırken "tefsir", "hadis", "kelâm-tasavvuf-felsefe" şubelerine bir de "edebiyat" şubesi ekleniyordu.

Bu nizamnâmenin 27. maddesine göre derecât-ı selâse medreselerinde okunacak dersler ise şu şekilde tesbit edilmişti:

Sahn - Tefsîr-i şerif, hadis-i şerif, usûl-i fıkıh, fıkh-ı Hanefî, kelâm, belâgat ve edebiyyat-ı Arabiyye, edebiyyat-ı Türkiyye, mantık, felsefe, ilm-i ictimâ', mâlûmât-ı hukukiyye, yabancı dil (Almanca, Fransızca, İngilizce veya Rusca).

İbtidâ-i dâhil - Tertîl-i Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerif, fıkıh, kelâm, lisân-ı Arabî, mantık, inşâ ve edebiyyat-ı Türkiyye, tarih-i İslâm ve Osmânî ve umûmî, mâlûmât-ı hukukiyye, ulûm-ı riyâziyye (hendese, cebir, hey'et), tabiat (kimya, hikmet-i tabîiyye, tarih-i tabîi), hıfzı's-sıhha, terbiye-i bedeniyye, lisan.

İbtidâ-i hâric - Tertîl-i Kur'an-ı Kerim, sarf-ı Arabî, lûgat ve iştikak-ı Arabî, nahv-ı Arabî, ulûm-ı dîniyye, Türkçe, Farsça, tarih-i İslâm ve Osmânî, riyâziyyat (hesab, hendese), mâlûmât-ı tabîiyye ve sıhhiyye, coğrafya, hüsn-i hat, mâlûmât-ı medeniyye ve hukukiyye, terbiye-i bedeniyye, lisan.

İhzârî sınıflar - Kur'an-ı Kerim, ulûm-ı dîniyye, lûgat-ı Arabiyye, lugât-ı Farsiyye, Türkçe, hesab, hüsn-i hat, tarih-i Osmânî, coğrafya, ilm-i eşya, ilâhi, terbiyye-i bedeniyye[99].

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinin kuruluşundan önce İstanbul medreselerinden hangilerinin bu yeni müessese içinde yer almasının uygun olacağının tesbiti için Ders Vekâletince bir hey'et vazifelendirildi. Bu hey'et 1330 ağustosunda (1914) medreseleri tek tek dolaşarak her biri hakkında yeri, inşa tarzı, binanın durumu, müştemilâtı, sıhhî şartları hâiz olup olmadığı, barınabilecek öğrenci sayısı gibi hususları ihtiva eden raporlar hazırladı. Bu raporlara göre medreselerin hangilerinin Dârü'l-hilâfe kadrosunda yer alacağı, hangilerinin kadro dışında bırakılacakları tesbit olundu. Bu tesbitlerin hangi

[96] *Cİ*, III/22, Rebi'ülâhır 1334 (Şubat 1916), s. 433.

[97] 15 Cumâdelâhıre 1335 / 3 Nisan 1333 tarihli "Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanûn", *Düstûr*, II. tertib, IX (1928), 598-601; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 129.

[98] 2 Muharrem 1336 / 19 Teşrîn-i evvel 1333 (1917) tarih ve 3034 sayılı *Takvîm-i Vekayi*'de neşr edilen bu nizamnâme *Cİ*, III/33, Zilhicce 1335 (Eylül 1917), s. 936 vd. da derc edilmiştir.

[99] *Cİ*, aynı nüsha, s. 940-942 ve *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 130-131.

kıstasa göre yapıldığına dair bir kayıt bulunmamakla beraber medreselerin toplu olarak bulunduğu semtlerdeki kısmen harab binaların dahi kadroya alınıp, daha uzak yerlerdeki daha iyi durumda olanların "kadro harici" bırakılması keyfiyeti karşısında medreseler arası ulaşım hususunun oldukca mühim bir rol oynadığını düşünmemek mümkün değildir. Eyüp medreseleri kadro harici bırakılırken Üsküdar medreseleri Tâliye birinci sınıfa tahsis edilmiştir. Sultanahmet cıvarı medreseleri Tâliye 2; Nuruosmaniye'den Kadırga'ya kadar olan kısımdaki medreseler Tâliye 3; Çarşıkapı'dakiler Tâliye 4; Süleymaniye medreseleri hariç bu mıntakadakilerle Bozdoğan Kemeri'ne kadar olan kısımdakiler Tâliye 5; Karagümrük ve Fatih Nişancası'ndakiler Tâliye 6; Çarşamba'dakiler Tâliye 7; Tetimmelerle Otlukçu Yokuşu'ndaki iki medrese Tâliye 8. sınıflara tahsis edildi. Beyazıt-Saraçhanebaşı'ndakiler Âliye 1; Süleymaniye medreseleri Âliye 2; Sahn medreselerinin Karadeniz tarafındakilerle Akdeniz tarafındakilerden Ayak kurşunlu Âliye 3; Akdeniz tarafındaki diğer medreseler Âliye 4. sınıf olarak kabûl olundular. Her birinde kaç öğrencinin kalabileceği de tesbit edildi. Ancak, Tablo III'de de görüleceği gibi teftiş hey'etinin bildirdiği, her medresede kalabilecek öğrenci sayısı ile daha sonra medreselere yerleştirilmesi kararlaştırılan öğrenci sayıları arasında farklar vardır. Hatta bu farklar, bazı medreselerde iki misline kadar yükselmektedir. Bu da muhakkak ki, açıkta öğrenci bırakmamak endişesinden kaynaklanmıştır.

Tablo III

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi Bünyesine Alınan Medreselerle Öğrenci Sayıları

Medresenin		Öğrenci mıkdarı	
Sınıfı	Adı	*DVMD*'ne göre	*Cİ*'ye göre
Tâliye 1	Şemsi Paşa		25
	Ahmediyye	6	35
	Mihrümah Sultan + mekteb (Üsküdar)	35	60
	Atik Vâlide	30	45
	Çinili	5	20
Tâliye 2	Sultan Ahmed	65-70	1.000
	Ayasofya-yı Kebîr	80-90	80
	Ca'fer Ağa (Soğukkuyu)	15-28	30
	Valide Sultan / Vânî Efendi	20	30
	Hacı Beşir Ağa (Bâbıâlî)	24	20
Tâliye 3	Köprülü Mehmed Paşa	25	30
	Nuruosmaniye	40	35
	Mahmud Paşa-yı Velî	20	40
	Mehmed Ağa (Dîvânyolu)	10	25
	Ayasofya-yı Sagîr	25	60
	Dizdâriye	8	20
	Cedîd Mehmed Efendi	12	30
	Hadım Hasan Paşa	14	20

Medresenin		Öğrenci mıkdarı	
Sınıfı	Adı	*DVMD*'ne göre	*CI*'ye göre
Tâliye 4	Atik Ali Paşa	25	45
	Sinan Paşa (Çarşıkapısı)	16	45
	Çorlulu Ali Paşa (Evvel)	30	40
	Çorlulu Ali Paşa (Sânî)	10	35
	Merzifonî Kara Mustafa Paşa	25	25
	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	15	40
	Şahkulu / Sinekli	30	30
Tâliye 5	Dârülhadis-i Bosnavî	?	20
	Gazanfer Ağa	30	30
	Dârülhadis-i Hasan Ağa	?	20
	Süleyman Subaşı	25	40
	İbrahim Kethuda	10	10
	Molla Gürânî	6	10
	Papaszâde Mustafa Çelebi	30	40
	Ankaravî Mehmed Efendi	15	30
	Mi'mar Kasım	12	20
	Kalenderhane	30	40
Tâliye 6	Fethiye + İsmihan Sultan	40-50	45
	Vâlide Sultan (Çarşamba)	32	35
	Karagümrük / Fetvâ Emini / Yeni Medrese	15	13
	Cedid Ali Paşa	20	35
	Hüseyniyye (Sânî)	15	35
	Üçbaş	15-20	26
	Cedid Abdürrahim Efendi	15	16
	Kaba Halil Efendi	?	25
	Papaszâde Ahmed Paşa	15	20
	Küçük Medrese	10	10
Tâliye 7	Hâmid Efendi	15	20
	Pîr Mehmed Paşa	35	15
	Haydar Paşa	30-35	40
	Damad Mehmed Efendi	?	15
	Çayırlı	20-25	40
	Mu'id Ahmed Efendi	15	35
	Hüseyniye (Evvel)	15-20	25
	Tûtî Abdüllâtif Efendi	12	15
	Mislî Ali Efendi	?	20
	Kıbrıslı Abdullah Efendi	15	15

Medresenin		Öğrenci mıkdarı	
Sınıfı	Adı	*DVMD*'ne göre	*Cİ*'ye göre
Tâliye 8	Tetimme-i Sâniye (Sefid)	40-45	
	Tetimme-i Sâlise (Sefid)		90
	Tetimme-i Râbi'a (Sefid)	20	
	Tetimme-i Sâdise (Siyah)	40-45	100
	Moravî Osman Efendi	20	30
	Perviz Efendi	10	10
	Yahya Tevfik Efendi	40	30
Âliyye 1	Bayezid	50	40
	Cedid Hasan Paşa	12	20
	Şehzâde	25	40
	Kuyucu Murad Paşa	?	30
	Damad-ı Cedid İbrahim Paşa	25	30
	Ekmekçizâde Ahmed Paşa	20	40
Âliyye 2	Süleymaniye Dârülhadisi	30	30
	Süleymaniye, Evvel	20	40
	Süleymaniye, Sânî	20	40
	Süleymaniye, Sâlis	25	45
	Süleymaniye, Râbi'	25	45
Âliyye 3	Baş Kurşunlu (Siyah)	30	40
	Çifte Baş Kurşunlu (Siyah)	35	40
	Çifte Ayak Kurşunlu (Siyah)	35	40
	Ayak Kurşunlu (Siyah)	30-35	40
	Ayak Kurşunlu (Sefid)	30	40
Âliyye 4	Çifte Ayak Kurşunlu (Sefid)	35	40
	Çifte Baş Kurşunlu (Sefid)	30	40
	Baş Kurşunlu (Sefid)	40	40
	Tabhâne	80	80

I. Dünya Savaşının çıkışını müteâkıb medrese talebesinin askere alınmak istendiği, fakat imtihanların bitimine kadar bu işin tehir edildiğine temas edilmişti. Fakat harbin uzaması, eli silâh tutanların cepheye gönderilmesi sonucunu doğurmuş, böylece medreseler de boşalmıştır. Nitekim 1918 yılı sonunda medreselerde, birkaç istisna dışında talebe yoktur. Talebe olanlar da Üsküdar'daki Mihrümah Sultan, Valide-i Atik ve kısmen Şemsi Paşa medreseleridir ki, bunlar da zaten yaşları küçük olan "ihzâriye" talebesinin ders gördüğü medreselerdir. Boş olan binalar ise kısmen muhacirlere, kısmen de 1918'de Cibali'den Samatya'ya kadar olan alanı kül eden büyük yangında evlerini kayb edenlere tahsis edilmiştir.

Cumhuriyetin ilânından sonra ise medreseler mevcudiyetlerini uzun zaman devam ettiremediler. Bir tarafta Maarif Vekâletine bağlı öğretim müesseseleri, diğer tarafta Şer'iye ve Evkaf Vekâletine bağlı medreselerin bulunmasıyla ortaya çıkan iki başlı eğitim sistemine son verilmesi kararlaştırıldı ve 3 Mart 1924'de çıkartılan *Tevhid-i Tedrisat Kanunu*yla maarif işlerinin tek elden, Maarif Vekâletince idaresi yoluna gidilerek medreseler lâğv edildi[100]. Bunların yerine de Maarif Vekâletine bağlı orta öğre-

[100] İhsan Sungu, "Tevhid-i tedrisat", *Belleten*, II/7-8 (Ankara 1938), 422 vd.

tim seviyesinde *imam-hatib okulları*yla üniversiteye bağlı *ilâhiyat fakültesi* açıldı[101].

Medrese binalarına gelince: daha sonra Evkaf tarafından çeşitli müesseselere tahsis edildi.

2. Müderris Seçimi ve Medresede Öğretime Başlama Merasimi

Bilindiği gibi medreseler vakıf müesseselerdi ve ilk müderisleri de genellikle medresenin bânisi tarafından seçilirdi. Buna bazı vakfiyelerde de rastlanmaktadır. En güzel örneği ise Gazanfer Ağa Medresesinin açılışı dolayısiyle Gazanfer Ağa'nın müderris tayini husûsunda gösterdiği titizlik ve müderriste ne gibi özelliklerin aranacağının dile getirilmiş olduğu mesnevîdir.

Bundan öğrendiğimize göre Gazanfer Ağa, medreseyi yaptırmadan önce burada ders verecek değerli bir müderris aramaya başlar. Bazı dostlarıyla konuşur, nihayet ilmine çok güvendiği Nişancı Abdülmuhyî Paşa'ya[102] danışır. Muhyî Çelebi, takdir ettiği için kızıyla evlendirdiği Seyfîzâde'yi tavsiye eder. 50 akçelik müderrisliğe talib olan Seyfizâde şeyhülislâm, kazaskerler ve ulemanın hazır bulunduğu bir hey'et karşısında başarılı bir imtihan geçirir. İmtihan hey'etinin Padişaha, onun ilim ve fazlına şehadet eden bir mahzar sunmaları üzerine Seyfizâde Gazanfer Ağa Medresesi müderrisliğine getirilir. Bu tafsilât müderrislerin ciddî bir seçime tâbi tutularak tayin edildiklerinin delili olsa gerektir.

Yeni yapılan bir medresenin açılışı da bir merasimle olmaktadır. Bunu da yine Gazanfer Ağa Medresesi açılışından öğreniyoruz. Medrese hangi seviyede ise muhtemelen aynı seviyedeki medreselerin müderrisleri ile yine ilmiye sınıfından ileri gelen bazı şahıslar açılış merasimine davet edilirlerdi. Dânişmendler de merasimde hazır bulunurlardı. Önce dua okunur, arkadan Kur'an tefsiri yapılır

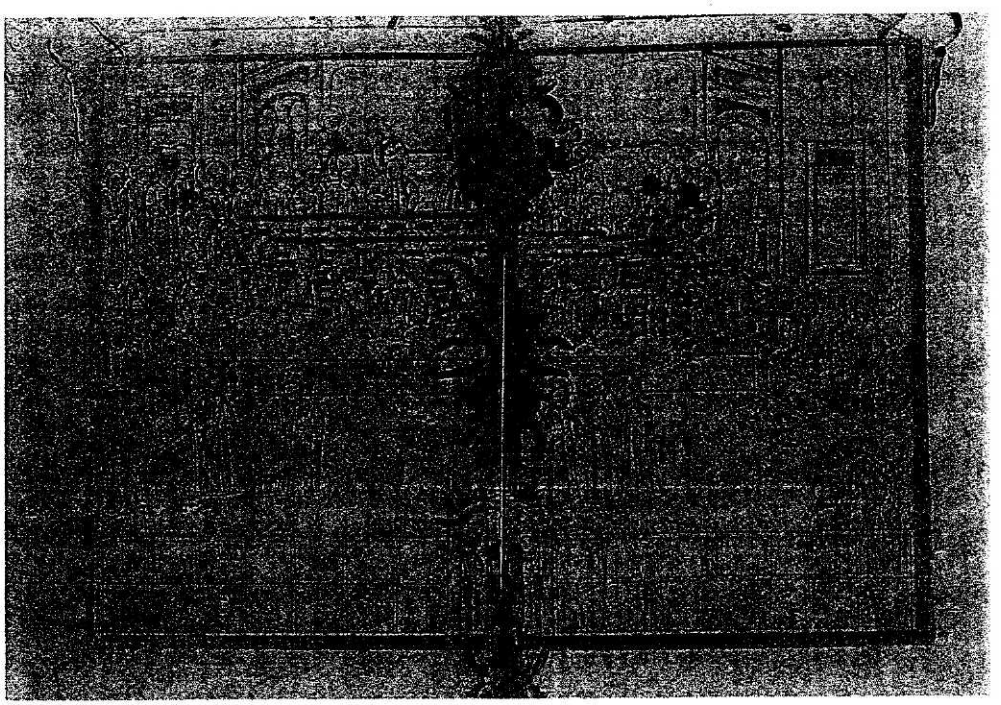

Resim 1
Gazanfer Ağa Medresesinde ilk ders
Mesnevî, Süleymaniye Ktb, Ayasofya, nr. 4787

[101] *Türkiye Maarif Tarihi*, V, İstanbul 1977, s. 1735 vd.

[102] Abdülmuhyî veya kısaca Muhyî Çelebi (Paşa), Sultan III. Murad saltanatında 1583-88 ve 1589-92 yılları arasında iki

ve daha sonra da müderris ilk dersini verirdi. Ders münakaşalı olarak yapılır ve müzâkereler öğleye kadar devam eder; öğle ezanı okununca son bulurdu. Topluca kılınan namazı müteâkıb sofaya geçilerek sofraya oturulur, yemekten sonra ise davetliler dağılırdı.

Gazanfer Ağa Medresesinin açılışında, İstanbul'daki 50'li medreselerden Pîrî Paşa, İbrahim Paşa, Rüstem Paşa, Mahmud Paşa, Atik Ali Paşa, Hayreddin Paşa, Haseki, Davud Paşa, Husrev Kethuda medreseleri müderrisleri ile diğer bazı şahıslar ve dânişmendler hazır bulunmuşlardı.

Seyfîzâde Seyfullah Efendi gelenleri selâmladıktan sonra talebe ders cüzlerini alarak oturmuşlar. Önce Padişaha dua edilmiş, arkadan Seyfîzâde besmele ile Kur'andan A'lâ sûresinin ilk âyetini tefsir etmiş; sonra da Burhanüddin b. Ebubekir Merginânî'nin *Hidâye*'sini okutmaya başlamış; bu konularda müderrislerle dânişmendler arasında, Seyyid Şerif Cürcânî, Musannifek, Taftazânî, İbn Kemâl, Kadızâde ve Zekeriyya b. Bayram'ın görüşlerine yer verilmek sûretiyle ilmî münakaşalar yapılmıştı.

Öğle namazı ve yemeği müteâkıb davetliler dağılmışlardı[103].

D. MEDRESELERDE HAYAT

Büyük şehire medrese tahsiline gelenler –yukarıda da temas edildiği gibi– boş oda bulabildikleri takdirde bir medreseye yerleşirler, böyle bir imkân buluncaya kadar da çok kere han odalarında kalırlardı. Medreselerde yaşayanların içinde bulundukları şartlar ise kaldıkları medreseye göre değişiyordu.

Büyük külliyelere bağlı olarak yapılan medreseler çok kere sıhhî bakımdan daha iyi şartları haizdiler. Medreselerin çok büyük bir ekseriyeti tek katlı kârgir yapılardı, revakların gerisine yerleştirilmiş olan odalarda birer ocak bulunurdu. Muhtemelen ısı kaybını önlemek için odaların pencereleri küçüktü; hatta bazılarında odaların hava ve güneş almasını temin edecek arka pencereler bulunmayıp sadece iç avludaki revaklara açılan birer pencere vardı; mevcud pencerelerdeki demir parmaklıklar ise ışığı kesmekteydi.

İstanbul medreseleri içinde fevkanî yapı nisbeten azdır. Sultan Ahmed[104], Ayasofya, Ca'fer Ağa, Mirzeban Sultan, Kemankeş Kara Mustafa Paşa, Papaszâde Mustafa Çelebi, Dülgerzâde Hoca Şemsüddin Efendi, Kazasker Hasan Efendi medreselerinde hem tahtanî, hem fevkanî odalar vardır. Hadım Hasan Paşa (2), Sokollu Mehmed Paşa (1), Siyavuş Paşa ve Kepenekçi Sinan (1) gibi bazılarında yalnız bir veya iki oda fevkanîdir. Atik Ali Paşa Medresesinin yol zarûreti dolayısiyle ön kısmı kesildikten sonra arkaya fevkanî 4 oda eklenmiştir. Tamamen fevkanî olarak inşa edilmiş tek medrese Vezneciler'deki Cedid Seyyid Hasan Paşa Medresesidir. Bazı medreseler ise zamanla etraflarına bina yapıldığından mahalle arasında kalmışlardır. Bunun için de odaların loş ve rutûbetli, dolayısiyle de sıhhî şartlardan uzak bulunması kaçınılmazdır.

Medreselerde genellikle odaların çevrelediği avlunun ortasında şadırvan bulunur. Bazı küçük medreselerde akar su olmayıp kuyu ile idare edilirdi. Suyun az veya kıt oluşu talebenin sağlığını menfî yönde etkiliyordu. XIX. yy.da zaman zaman medreselere giden su yollarının tamir gördükleri tesbit edilmektedir. Arşivde bulunan bu tür kayıtların çoğu Süleymaniye, Fatih, Sultan Ahmed, Sultan Selim, Nuruosmaniye, Sultan Mustafa, Şehzade gibi büyük külliyelerin medreselerine âiddir. Su yolları tamiri yanında kuyu tamiri veya yeniden kuyu açılmasına da rastlanmaktadır. Meselâ Fatih medreseleriyle ilgili olarak 1870'li yıllarda bu nevi kayıtlar bulunmaktadır. Bu tamirlerin zamanında yapılmamasının hayat şartlarını kötüleştirdiği ve talebenin şikâyette bulunmasına yol açtığı muhakkaktır.

def'a nişancılık yapmıştır. Bk. *İOTK*, III (1950), 600-601.

[103] Bu merasim, Gazanfer Ağa Medresesi açılışını konu alan mesnevîden naklen Meserret Diriöz, "Gazanfer Ağa Medresesinin Açılışına Dâir Bir Mesnevi", *Millî Kültür*, II/2 (14) (Ankara Temmuz 1980), s. 29-36'da anlatılmıştır. Nâdirî Dîvânında Gazanfer Ağa Medresesindeki ilk dersi gösteren bir minyatür bulunduğu gibi (Bu minyatür Nurhan Atasoy-Filiz Çağman, *Turkish Miniature Painting*, İstanbul 1974, Plate 44'de yayınlanmıştır) adı geçen mesnevîde de boyanmamış bir taslak yer almaktadır (Bk. Resim 1).

[104] Sultan Ahmed Medresesi bugün 24 odalı tahtânî bir yapı olarak görünüyorsa da 1914 tarihli raporda "24 tahtânî ve 24 fevkanî, cem'an 48 odası" olduğuna işaret edildiği *(DVMD*'nden naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 30) gibi 1206 tarihli defterde de 24 tahtânî + 24 fevkanî = 48 hücreli olarak (s. 16-17) görünmektedir.

Evlerde olduğu gibi medreselerde de tuvaletler odaların dışında ayrı bir çatı altında yapılmıştır. İstanbul medreseleri içinde bunun tek istisnası 1912'de yeri değiştirilerek Gülhane'deki Zeyneb Sultan Cami'inin yanına taşınan Vânî Efendi (Valide Sultan) Medresesinin yeni binasıdır. Gerçekten 1914 tarihli raporda "abdesthaneler odalarla bir koridorda ve karşı karşıya yapıldığından büyücek bir mahzûr-ı fennî teşkil eder" denilerek bu husus dile getirilmiştir. Çamaşırlık ve gusulhaneler abdesthaneler ile yanyanadırlar. Bugünkü manada bir kanalizasyon sisteminin bulunmayışı lâğımların sık sık bakımının yapılmasını gerektirmektedir. Bu bakımın gecikmesi de yine talebenin şikâyetine sebeb olmaktadır. Arşivimizdeki Evkaf Nezareti tamir defterlerinde bu konuyla ilgili bazı tamir kayıtlarına da rastlanmaktadır. Meselâ 1860'da Çarşamba'daki Valide Sultan, 1869 ve 1871'de Fatih, 1870'de Vefa, 1871'de Nuruosmaniye medreselerinde bu tamirleri tesbit edebiliyoruz. 1914'de Acı Musluk'taki İbrahim Paşa Medresesi hakkında verilen raporda çamaşırhane, gusulhane, abdesthane ve şadırvanının yeni tamir edilmiş olmasına rağmen yollarının henüz yapılmamış bulunması dolayısiyle taaffüne sebebiyet verdiği kayd edilmiştir[105]. Yine aynı tarihte Eyüp'deki Sokollu, İsmihan Sultan ve İbrahim Hanoğlu adlarıyla anılan medresenin sel mecralarının tıkalı olduğu ve yağmur yağdığında avluyu su bastığı tesbit edilmektedir[106] ki bunlar o sırada medresede yaşamakta olan talebe için her halde çok azab verici bir durumdur.

Bazı medreselerin vakfiyelerinde odaların kaç kişi tarafından kullanılacağı, hangi vasıfları haiz kimselerin buralarda kalabilecekleri husûsuna açıklık getirilmiştir. Meselâ, Fatih'teki Cedid Abdürrahim Efendi Medresesinin vakfiyesine göre odalar birer kişiliktir ve evli olanların bu medresede kalmaları mümkün değildir. Ancak, 1206 tarihli deftere bakarsak bütün İstanbul medreselerinde tek kişinin kaldığı oda sayısı oldukça azdır. Hatta Abdürrahim Efendi Medresesinde bile hücre sahiblerinin ikisinin yanlarında birer çömez yaşıyordu.

Bir medrese odasına yerleşen talebe burada her halde uzun bir süre kalabiliyordu. Çok kere sılaya giden veya üç aylarda Anadolu'ya çıkan talebenin odası, kendi dönünceye kadar boş kalırdı. Bu husus 1206 tarihli defterde " ... Efendi me'zûnen taşradadır (sılada olmağla), hücresi mukaffeldir" şeklinde belirtilmiştir. Bazan da sahibi dönünceye kadar odada başka biri yaşardı. Bu da defterde "Sahib-i hücre ... Efendi me'zûnen sılada olmağla hücresi kaza-yı mezbûrdan ... sâkindir" şeklinde ifade edilmiştir.

Daha büyük olan odalarda yaşayanların sayısı da fazla idi. Buralarda hem aynı seviyedeki talebeler, hem de bunların hizmetinde bulunanlar bir arada yaşarlardı. Cevdet Paşa *Tezâkir*'inde talebeden birinin daima bir veya iki türlü yemek pişirdiğini yazar. Talebenin memleketinden gelen yağ ve bulgur gibi erzak da yemeklerin hazırlanmasında büyük destek olurdu. Durumu iyi olan âileler medresede okuyan oğullarını maddî bakımdan desteklediklerı için bunlar, diğer talebeye nazaran daha rahat bir talebelik geçirirlerdi. Maddî durumu iyi olmayan talebe ise yemeklerini imaretlerden oda başına bir çift olmak üzere verilen fodla[107] ile yağsız ve gıda bakımından zayıf yemeklerinden karşılamaya çalışırlardı[108].

Medrese talebesi, cıvar konaklardan da yardım görürdü. Ramazan ayında taşraya gitmeyenler sırayla iftara davet edildikleri gibi tepsi ile baklava ve helva, kurban bayramlarında kurbanlık koyun gönderilerek geçimlerine yardımcı olunmaya çalışılırdı. İftar davetlerinden dönerken de "diş kirası" adıyla atıyyeler verilirdi[109].

[105] *DVMD*, s. 14'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 41.

[106] *DVMD*, s. 136'dan naklen "Darü'l-hilâfe", s. 137.

[107] 1250 (1835) tarihli bir belge, tahsisin bazan bütün odalardakilerin ihtiyacını karşılamadığını, müderris ve mülâzım odalarındakilerin bundan faydalanamadıklarını göstermektedir. Gerçekten Halıcılar'daki Sultan Selim Medresesinin vakıf kaymakamı vekili tarafından Nezârete sunulan bir yazıda medresede "19" hücre varken fodla tahsisinin "16" çift olması dolayısiyle iki mülâzım odasıyla müderris odasına fodla verilemediği, daha önce vakıf kâtibinin ölümüyle "vakf-mande" olunmuş olan dört çift fodladan üçünün medrese hücrelerine tahsis edilmesi istenmiş ve istek uygun bulunarak tahsis yapılmıştır. Tarihsiz müzekkire ve ilmühaberlerinin yazıldığını bildiren 19 Zilka'de 1250 (19 Mart 1835) tarihli belge: EV.RZN, dos. 2/6.

[108] *Sebilü'r-reşad*, 11 CA 1331, sayı 240, s. 95'den naklen Necati Çağlayan, *XX. Asrın Başlarında Medreselerin Durumu Hakkında Bazı Düşünceler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Mezuniyet Tezi, İstanbul 1978, Tarih Seminer Kitablığı, nr. 3016, s. 19.

[109] Abdülaziz Bey, *a.g.e*, I, 78.

Medrese talebesinin, gerek medrese içinde gerekse medrese dışında bazı hizmetler karşılığında bir mıkdar kazanç sağlaması da mümkündü. Vakfiyelerde vâkıfın veya atasının ruhuna okunacak dualar karşılığında bunu yapacaklara bir mıkdar yevmiye tahsis edildiği tesbit edilmektedir. Nitekim Cevdet Paşa da Hamidiye medresesinde cüz okumak için imtihana girmiş, ancak buranın Fatih'teki medresesine uzaklığı ve babasının gönderdiği paranın ihtiyaçlarını karşılaması dolayısiyle vazifeyi ve gelirini bevvaba bırakmayı tercih etmişti[110]. Hafız-ı Kur'an olanlar ramazanlarda hatim indirmek, sesi güzel olanlar teravih namazlarında ilâhî okumak suretiyle bir mıkdar kazanç sağlarlardı. Medrese talebesinden bir kısmı ise geçimlerini sağlamak gayesiyle üç aylar denilen receb-şa'ban-ramazan aylarında Anadolu'da cerre çıkarlar, mahallî idareci tarafından tayin edildikleri camilerde vaazda bulunup teravih namazı kıldırırlar, dönüşlerinde ise kendilerine erzak, giyecek ve para yardımında bulunulurdu[111].

Medrese binasındaki işler de çok kere talebe tarafından görülürdü. Bevvablık ve ferraşlık işleri bunlardandı. Bunları yapanlar kendi yevmiyelerinden başka vâkıfın o iş için tahsis ettiği ücreti de alırlardı. Medrese kapısının belli bir saattan sonra kilitlenmesi, medreseye girip çıkanların kontrolu, medrese içinde düzenin sağlanması bevvabın vazifesiydi. Bevvab, her hangi bir yolsuzluk yapıldığında müderrisi durumdan haberdar ederdi.

Medreseler görüldüğü gibi sıhhî bakımdan, pek de uygun şartları hâiz değildiler. Amma, bütün olumsuz taraflarına rağmen talebe için birer barınak olmuştu. Tabiî medreselerde zaman zaman istenmeyen, hatta talebelik ile bağdaştırılamayacak olaylar da görülmüştür[112]. 1206 sayımına sebeb de talebe olmayan bazı kimselerin medreselerde yerleşip huzursuzluk çıkarmalarıdır. Nitekim defterin başında bu husus "Âsitâne-i aliyye ve havâlisinde bilâ kefil başıboş ve serseri makulesi mechûlü'l-ahval kimesnelerin tard ve ref'leri kaide-i kadîmeden iken müddet-i vâfireden berü bu husûsa adem-i riâyetten nâşî" böyle bir sayıma teşebbüs edildiği, talebe olmayan ve kefili bulunmayanların medreselerde barınamayacakları belirtilmiştir. Bu "kaide-i kadîm"in ne zaman konduğu, ne zamandan beri uygulanmasının ihmale uğradığı tesbit edilememekle beraber, hanlar ve bekâr odalarıyla birlikte medreselerde de prensip îtibâriyle her altı ayda bir teftiş yapılmasının nizam gereği olduğu; buralarda "kefilsiz talebe ve serserî geşt ü güzâr edenlerin" kefil gösteremedikleri takdirde İstanbul'da kalmalarına müsaade edilmeyip memleketlerine yollanmaları husûsunda karar bulunduğu görülmektedir[113].

E. MEDRESELERİN İMÂRI

Medreseler vakıf müesseseleri olduğu için vakfın tesisinden sonra mütevellîye emanet edilir ve vâkıf tarafından koşulan şartlara göre idare olunur, bakımları da yine vakfın gelirlerinden yapılırdı. Nitekim vakfiyelerde gelirlerin nerelere sarf edileceği müderris, talebe, bevvab, ferraşlar vs. için tahsis edilen mıkdarlar da belirtilerek kayd edilmekte, bunlar çıktıktan sonra kalanın mütevellî tarafından saklanıp gerektiğinde tamirlerinin bu meblâğdan karşılanması hususlarına işaret edilmektedir[114]. Tamir için ne kadar meblâğın ayrılacağının tasrih edildiği vakfiyeler de vardır[115]. Bütün vakıflar Evkaf Nezâretine bağlanıncaya kadar da bu durum devam etmiştir.

Evkaf Nezâretinin kuruluşu Sultan II. Mahmud devrine rastlar. Ancak, ne nezâretin kuruluşu, ne de bütün vakıfların buraya bağlanışları aynı anda olmuştur. Nezâretin kuruluşuyla ilgili ilk adım Sultan I. Abdülhamid devrinde atılmıştır denilebilir.

Selâtin vakıfları dârüssaade ağalarının nezâretindeki Haremeyn evkafından olduğu ve Sultan I. Abdülhamid, vakfiyesinde dârüssaâde ağasını nâzırlığa, yazıcısını da mütevellî kaymakamığına getirdiği halde Zilka'de 1188 (Ocak 1775)'de fiilen bir değişiklik yaparak vakfın idaresini üç kişiye devr et-

[110] *Tezâkir*, M. Cavid Baysun neşr., IV, Ankara 1967, s. 6.

[111] Abdülaziz Bey, I, 77-79.

[112] Böyle bir olay HH, nr. 9828'deki sadrazam telhisinde anlatılmaktadır.

[113] Sadrazamın tarihsiz telhisi: HH, nr. 10805.

[114] Nuh Efendi vakfiyesi (VGMA, Defter nr. 734, vr. 80b) buna örnek olarak verilebilir.

[115] Meselâ, Cedid Abdürrahim Efendi Vakfiyesinde, vazifelilerin ücretleri çıktıktan sonra vakfın gelirinden 1.000 kuruşun tamir masrafları için ayrılması şartı bulunuyordu. VGMA, Defter nr. 630, s. 1386.

mişti. Bu memuriyetler, vakfı müstakil olarak idare edecek *mütevellî kaymakamlığı*, vakfın gelir ve giderlerini zabt ve kontrol edecek *evkaf kitabeti* ve nihayet günlük masrafları kayd ve vekilharcın yaptığı işleri kontrol edecek *ruznamçe kitabeti* idi. Böylece ilerde ortaya çıkacak Evkaf Nezâretinin bir bakıma temelleri atılmış oluyordu. Ancak, mütevellî kaymakamları dârüssaâde ağalarının arziyle tayin edilmeğe devam ediliyordu[116].

Sultan Abdülhamid'in ölümünden sonra Hamidiye vakıfları kaymakamlığı mütevelliliğiyle Lâleli vakıfları mütevelliği birleştirildi[117]. Sultan II. Mahmud ise kendi vakıflarını babası Sultan Abdülhamid'in vakıflarıyla birleştirdi, bir zaman sonra da bu iki vakfın mülhaklarıyla birlikte sayısı elliyi bulduğundan Darbhane-i Âmire Nezâreti emrine verildiler. Artık Darbhane nâzırları aynı zamanda bu iki vakfın mütevellî kaymakamlığı vazifesini de yürütüyorlardı. Yeniçeriliğin lâğvını müteâkıb o zamana kadar yeniçeri ağası ve sekbanbaşı nezâretinde bulunan vakıflar da Evkaf-ı Hamidiye ve Mahmudiyye'ye katıldılar. 12 Rebi'ülevvel 1242 (14 Ekim 1826)'de sâdır olan irade ile vakıflar Darbhaneden ayrılarak Evkaf-ı Humâyûn Nezâreti kuruldu. Bundan sonra 1250 (1834)'ye kadar diğer vakıflar birer birer nezâretin bünyesine alındıkları[118] gibi artan işleri karşılamak üzere nezâretin teşkilâtında da yenilikler yapıldı. Vakıfların hepsinin nezârete bağlanmasından sonra ise her türlü işler burada görülmeye başlandı.

Bütün yapılarda olduğu gibi medreselerin de içinde yaşanabilecek durumlarını devam ettirebilmeleri devamlı bakıma ihtiyac gösteriyordu. Ancak vakıfların muayyen olan gelirleri muntazam olarak bakım ve tamirlerine her zaman için imkân vermediğinden zaman zaman büyük masrafları gerektiren durumlar ortaya çıkıyordu. Bunların bir kısmı deprem gibi tabiî âfetlerden, bir kısmı İstanbul'da sık sık vuku'a gelen yangınlardan kaynaklanıyordu. Bu gibi hallerde tamir yerine yıkılıp yeniden yapılması da söz konusu olabiliyordu. Nezâretin kurulup vakıfların buraya bağlanmasından sonra artık medreselerin tamir işleriyle de Evkaf-ı Humâyûn Nezâreti uğraşmaya başlamıştı. Vakfın mevcudu elverdiği takdirde tamiratın yapılmasına müsaade ediliyor[119], tamiri karşılayacak mevcudu bulunmaması halinde –eğer çok zarûrî değil ise– tamir bir süre geri bırakılıyordu. Tamiratın beklemeye tahammülü olmaması halinde ise mevcudunun üstündeki kısmı "ta'vîzen" Evkaf Hazinesinden ödenip vakıf borçlandırılmak suretiyle ödeme Nezâretce yapılıyordu[120] ki XIX. yy.a âid birçok tamir kaydında bu husûsu tesbit edebiliyoruz. Bazan da tamir teklifi geldiğinde vakfın mevcudu olmadığı halde kısa bir zaman sonra tamire yetişecek bir meblâğ biriktiğinden borçlanmasına gerek kalmaksızın tamirat gerçekleştirilebiliyordu[121].

Tamir teklifleri bazan medrese talebesinden[122], ekseriyetle de vakfın mütevellîsinden gelmekteydi. Bunlar Nezârette incelenip tamiratın maliyetinin tesbiti için keşfi yaptırılırdı. Yapılacak işin cinsine göre keşfe katılacaklar da değişirdi. Bina tamirleri keşiflerinde Şehremaneti veya Evkaf Hazinesi Fen memurlarının ilk sırada yer almalarına karşılık kurşun veya su yollarıyla ilgili tamiratın keşfinde kurşuncu veya Su Nezâreti vazifelileri hazır bulunurlardı[123]. Keşif sonunda, keşfi yapan kal-

[116] İbnülemin Mahmud Kemal - Hüseyin Hüsameddin, *Evkaf-ı Humâyûn Nezâretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzârın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1335, s. 19-20.

[117] *Tarihçe*, s. 22-23.

[118] *Tarihçe*, s. 26 vd.

[119] "... Medrese-i mezkûre vakfının sinîn-i atîkadan olan mevcûdiyle mülhakatından İbrahim Sadri Efendi vakfı musakkafatından sayılan han arsası mu'accelesinden olan mevcûdu masârıf-ı ta'mîriyye-i mezkûreyi tesviyeye kâfî ...". BOA, İrade-Evkaf, nr. 1310 Zilka'de/20.

[120] Meselâ, Üsküdar'da Şemsi Ahmed Paşa Medresesi tamiri: İrade-E, nr. 1310 Rebi'ülevvel/17; Fatih'de Moravî Osman Efendi Medresesi tamiri: İrade-E, nr. 1310 Cemâziyelâhır/8.

[121] Meselâ Çemberlitaş'daki Sinan Paşa Medresesinin 1907'deki tamirinde böyle olmuştur. İrade-E, nr. 1325 Safer/10.

[122] Meselâ 1842'de Ca'fer Ağa (BOA, EV, nr. 10060, vr. 50b), 1847'de Siyavuş Paşa (BOA, İrade-D, 8384) ve 1845'de Sekbanbaşı Kara Halil medreselerinin tamiri talebenin müracaatı üzerine olmuştu.

[123] Gerek Başbakanlık Osmanlı Arşivi, gerekse İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Arşivinde evkaf belgelerinin tamamının tasnifi tamamlanmamış olduğundan tamir keşiflerine âid şimdilik fazla belgeye sahib değiliz. Ancak, Hoca Hayreddin Cami'i ve Medresesinin 1255'deki keşif defteri bu işin nasıl ve kimlerin iştirakleriyle yapıldıklarını ortaya koymaktadır. Bu belgelerden anlaşıldığına göre adı geçen cami ve medrese bir yangın geçirdiklerinden kullanılamaz hale gelmişlerdir. Tamiri gereken bina cami gibi bütün mahalleliyi ilgilendiren bir yapı olduğu için tamiri husûsundaki arzuhal mahalle sakinleri tarafından verilmiştir. Keşif hey'etinde Şeyhülislâmlıktan tayin olunan Kâtib Seyyid

faya, Ebniye veznesinden Evkaf keşif defteri toplamı üzerinden kontrato harcı olarak %03 ve keşif bedeli olarak %015 oranında ödenen bedel, müteahhide ihale edildiği takdirde ondan, ihale edilmediği takdirde âid olduğu yerden alınırdı[124].

Tamiratın nezâret tamirat memuru tarafından yaptırılmasına da rastlanmakla beraber daha ziyade *münakasa*ya (eksiltme) çıkarılır[125]; sonuç, en fazla fiat kıran müteahhidin ismi ve verdiği rakam ile vakfın bunu karşılayacak geliri olup olmadığı[126] da belirtilmek sûretiyle keşif defteri[127] ile birlikte sadârete, oradan da ilgili meclise[128] havale edilir; irade genellikle buradan gelen mütalaa doğrultusunda çıkardı. Bu safhalar tamamlanıp belli bir müteahhide ihalesi kararlaştırıldığında müteahhidden kefil göstermesi istenir ve kefile bağlanmadan işe başlanılmazdı. Ancak müteahhidin alacağının tamamını işin bitiminde yapılacak ikinci keşfi müteâkıb almayı kabûl etmesi halinde kefile gerek duyulmaz, sadece kendisinden senet alınmakla yetinilirdi[129].

Mehmed Eşref Efendi, Ebniye-i Hassa Müdürü tarafından tayin edilen Esseyyid Mehmed Salih ve Mehmed Aziz halifeler, hamamcı ustalarından Kazar ve Nikefos; Darbhane Müşiri tarafından tayin edilen kâtib ve câbî-i vakf Esseyyid Abdülhalim Efendi, arzuhal sahiblerinden birinci ve ikinci muhtarlar ile mahalleden tütüncü, kürekçi, kazancı, şeritci, şekerci, vs. bazı esnaf bulunmuşlar ve keşif bunların huzûrunda yapılmıştır. Evkaf Müfettişi Esseyyid Mehmed Emin ve Abdülhalim Efendilerin mühürleri bulunan keşif defteri: EV.RZN, dos. 6/1.

[124] Meselâ 1 Mart - 26 Teşrin-i sânî 1280 (13 Mart - 8 Aralık 1864) tarihleri arasında yapılan medrese tamirlerine âid keşifler ve ödenen harclarla kalfa yevmiyeleri şöyle idi:

Medresenin adı	keşif bedeli	harcı (birer günlük)	kalfa yevmiyesi	toplam
Dökmeci-i evvel ve sânî	32.000	576	50	626
Dülbendcizâde Mustafa Efendi	2.900	52,5	50	102,5
Çavuşbaşı Süleyman Ağa	9.500	171	50	221
Haseki Sultan	18.000	324	50	374
Mirzeban Sultan Dârülhadisi	12.000	216	50	266
Köprülü Mehmed Paşa	10.750	193,5	50	243,5
Tıp Medresesi	12.700	229	50	279

(EV, nr. 18815, s. 6)

[125] Geç tarihli bazı gazete ilânlarından öğrenildiğine göre münakasa açılması için takib edilen usûl şöyle idi: Eksiltmeye iştirak için gerekli şartları haiz olanlar keşif ve inşaat şartları lâyihasını görmek üzere Evkaf Nezâreti İnşaat ve Tamirat Müdiriyetine müracaat edip tayin edilen teminat akçesini (*Sabah*, sayı 7719, 17 Rebi'ülevvel 1329 / 6 Mart 1327 (19 Mart 1911), s. 4) –ki bu keşif bedelinin %10'u raddesinde idi– yatırarak eksiltmeye katılma hakkını elde ediyorlardı. Eksiltme, üç gün arayla iki safhada gerçekleştiriliyordu (*Sabah*, sayı 7598, 13 Zilka'de 1328 / 2 Teşrîn-i sânî 1326 (15 Kasım 1910), s. 6 ve sayı 7575, 29 Şevval 1329 / 20 Teşrin-i evvel 1326 (3 Kasım 1910), s. 4).

[126] "ilerüde zabt ve idare olunacak vâridât-ı vakfdan mahsûbunun icrâsı zımnında meblâğ-ı mezbûrun ta'vîzen ..." Üçbaş Medresesi tamiriyle ilgili 17 Rebi'ülâhır 1310 (8 Kasım 1892) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası: İrade-E, nr. 1310 Cemâzıyelevvel/2. Bunun gibi daha pek çok belge vardır.

[127] Keşif defterlerinde tamir edilecek yerler ve her biri için sarf edileceği tahmin edilen meblâğ belirtilerek dökümü yapılırdı ki aynı safhalar günümüzde de geçerlidir. Hoca Hayreddin Medresesi (Bu medrese XIX ve XX. yy. medrese listelerinde bulunmamaktadır)'nin 1255 tarihli keşfinde –mufassal olarak kayd edilen– şu hususlar tesbit edilmiştir:

Mevcud temeller üzerine etrafı ve bölmeleri zeminden bir arşın yükseklikte taş duvarlı, vs. beş odalı medrese inşası:	168 z^2 x fî 60	10.080
Medreseye bitişik üzeri kiremit örtülü, vs. iki helâ	15 z^2 x fî 50	750
Medresenin içinde üzeri kiremit örtülü, tavansız çamaşırlık	30 z^2 x fî 40	1.200
Çamaşırlığın içinde kârgir ocak		300
Medrese kapısı üzerinde kiremit örtülü sakf	3.9 z^2 x fî 40	130
Demir medrese kapısı		150
Toplam		12.610

(EV.RZN, dos. 6/1; Keşif defterinin Evkaf Muhasebesine gönderilen 19 Şa'ban 1255 / 28 Ekim 1839 tarihli ilmühaberi: EV.RZN, dos. 6/15).

[128] Tanzimat devrinde Meclis-i Vâlâ'da incelenirken Şûrâ-yı Devletin kurulmasından sonra bu dosyalar artık Şûrâ-yı Devlete havale edilir olmuşlardır.

[129] Bâbıâlî yakınındaki Hacı Beşir Ağa Medresesinin 1903-1904'deki tamirinde böyle bir tatbikat görülmektedir. İrade-E, nr. 1321 Şevval/10.

Tamirat safhasında bazı şeyler yapı müteahhidine yapılan ihale rakamı içine alınmıyordu. Kurşunların yenilenmesi söz konusu olduğunda keşif bedelinden bu rakam çıkarılarak eksiltmeye açılırdı. Kurşunlar daima Evkaf kurşun müteahhidlerince tamir edilirdi[130]. 500 kuruşun altındaki tamirler ise, vakıf mütevellîleri tarafından izin alınmaksızın yapılabilirdi[131].

Bir tamiratın ihale edilmesinden sonra tamire ihtiyac olan yerlerin ilk keşfinden fazla olduğu anlaşıldığı takdirde yeni bir keşif ve bulunan rakamdan ilk keşifteki oranda bir indirim yapılarak yeniden ihalesi gerçekleştirilirdi[132]. Fark keşifte görülemeyen bazı yerlerin de yenilenmesi ihtiyacından kaynaklanabileceği gibi zaten tamirata ihtiyacı olan binanın, keşifle işe başlanması arasında meselâ bir deprem geçirerek büsbütün kullanılamaz hale gelmesinden de olabilirdi. Bu durumda ilk keşfin artık hiçbir önemi kalmazdı. Eğer daha önce avans verilmişse yeni keşiften sonra yapılacak ödemelerde bu mıkdar mahsub edilirdi[133].

Diğer taraftan çeşitli sebeblerle ilk müteahhidden vaz geçilip başka birine ihale edilmesi de mümkündü. Bu, müteahhidin zamanında işe başlamamasından ileri gelebileceği gibi aradan geçen zaman zarfında binanın daha fazla harab olması dolayısiyle yeni bir keşif ve eksiltmeye ihtiyac duyulmasından da kaynaklanabiliyordu[134].

Tamirat müteahhidinin değişmesindeki diğer bir şekil de ihaleyi alan müteahhidin işi başka bir müteahhide devr etmesi idi. Bu takdirde muâmeleler yeniden başlar, devr alandan yine kefil istenir ve kontrat yapılırdı[135].

Eksiltme yapılmasına rağmen tamiratın müteahhide havale edilmesi gibi bir mecburiyet yoktu. Bazan da daha iktisâdî olması açısından tamiratın Evkaf Nezâreti Tamirat memuru tarafından emâneten yürütülmesine karar verilebiliyordu ki 1310'lu yıllarda daha çok bu şeklin tercih edildiği görülmektedir. Evkaf Tamirat memurunca yürütülen tamirlerde daima "tasarrufa riâyetle ve keşfinden noksaniyle kemâl-i metânet ve resânetle" yapılmasına dikkat edilmesi uyarısında bulunuluyordu[136].

Tamirat ihale veya emanet yollarından hangisi ile yapılırsa yapılsın hangi yılın Evkaf bütçesinde yer alacağı Nezâret takririnde belirtilir ve iradesi de bu şekilde çıkardı. Ancak, bazan iradesi çıkıp Nezârete resmen bildirilmeden tamirata başlanamadığından, aradan geçen zaman zarfında bina iyice harab olurdu. Nitekim Çarşamba'daki Kösem Valide'nin vazife tahsis etmiş olduğu Özdemiroğlu Osman Paşa Medresesinde böyle bir durum ortaya çıkmış; 1312 bütçesine alınması teklif edilen tamiratın yapılabilmesi için 1323 bütçesini beklemek gerekmişti. Bu arada vuku'bulan deprem harabiyeti ve dolayısiyle masrafı iyice arttırmıştı[137].

[130] "... kurşun ve müteferriâtı ta'mîrâtından ma'adâ kısmı inde'l-münâkasa tâlibi uhdesinde takarrur ..." İrade-E, nr. 1318 Zilka'de/3; "... meblâğ-ı mezbûr meyânında kurşun ve hatıl ve derz masârıfı olan ... guruşun ihrâciyle tamîrat-ı sâirenin münâkasası ..." İrade-E, nr. 1319 Rebi'ülevvel/1; "... kurşunların Hazine-i Evkaf kurşun müteahhidi ve mahall-i sâiresinin ..." İrade-E, nr. 1324 Ramazan/6.

[131] Bu prensibe aykırı bir tatbikat Fatih Nişancası'ndaki Cedid Nişancı Cami'i ve Medresesi'nde vuku' bulmuştu. Vakfın mütevellî kaymakamı, binaların mâil-i inhidâm olması dolayısiyle tamiri için müracaatta bulunmuş, fakat keşfi yapıldığı halde vakfın hazinede mevcudu bulunmaması dolayısiyle tamiratın tehir edilmesi üzerine, her sene Maliye Hazinesinden iki taksitte verilen vakıf bedelinden, Nezâretin iznini almadan, 19.040 kuruş masrafla binaların tamirlerini yaptırdıktan sonra masrafın kabûl edilerek vakıf muhasebesinde yer verilmesini istemişti. Kaymakamın hareketi tasvib edilmemekle beraber Şehremanetince yaptırılan ikinci keşif binaların gerçekten âcil olarak tamirine ihtiyaç bulunduğunu gösterdiğinden yaptığı masraf kabûl edilmişti. İrade-E, nr. 1312 Şa'ban/23.

[132] 1324 (1906)'da Çarşamba'daki Valide Sultan Medresesi tamiri için yapılan keşif yetersiz kaldığından ikinci bir keşfe ihtiyac duyulmuştu: 18 Muharrem 1326 tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası ve 18 Safer 1326 tarihli irade: İrade-Evkaf, nr. 1326 Safer/30.

[133] "Hareket-i arzdan bazı mahalleri rahnedâr olmasına mebnî tekrar keşfi bi'l-icrâ ... yine merkum uhdesinde takarrür etmiş... evvelce merkuma verilen ... guruş ilk verilecek taksit bedelinden tenzîl ve mahsûb edilmek üzere ..." İrade-E, nr. 1319 Rebi'ülevvel/1.

[134] Meselâ, Üçbaş Medresesinde böyle bir durum ortaya çıkmıştır. 1892'de yapılan keşifte 17.594 kuruşla tamirinin mümkün olacağına karar verilmişken tamirat başlanıncaya kadar daha fazla harab olduğundan yıkılıp yeniden yapılmasının uygun olacağı anlaşılmış ve ikinci bir keşfe ve iki keşif arasındaki fark için yeni bir müsaadeye ihtiyaç duyulmuştur.

[135] Meselâ, Kadırga Sokollu Medresesinin tamirinde ihaleyi alan Kostaki Mihailidi daha sonra işi Bedros Kalfa'ya devr etmişti. İrade-E, nr. 1324 Ramazan/6.

[136] İrade-E, nr. 1310 Rebi'ülâhır/10; İrade-E, nr. 1231 Rebi'ülevvel/18.

[137] İrade-E, 1325 Rebi'ülevvel/26.

Tamirat masrafının, ihale yoluyla yapılan tamirlerde ihale bedeli, emanet yoluyla yapılanlarda ise keşif bedelini aşmaması istenirdi. Ancak, her tamirde bunun hatırlatılmasına rağmen bazan başlangıçta tahmin edilen rakamların aşılmasına zarûret hasıl oluyordu. Tamirata başlandığında keşifte görülemeyen bazı kısımların daha tamirine ihtiyac oluyor, veya tekrar kullanılması düşünülen bazı malzemenin yeniden kullanılmaya elverişli olmadığı fark ediliyor ve dolayısiyle maliyet düşünülenin üstüne çıkıyordu. Yapılan ikinci keşfin bu husûsu doğrulaması halinde aradaki farkın ödenmesi için yeni bir emir çıkartılıyordu[138].

XIX. yy.ın sonlarındaki tamirlerde tamiratın kimin tarafından yapıldığı da kayıtlıdır. Bu sûretle o devirde Evkaf Nezâretine bağlı yapıların tamir ve inşalarını deruhte eden müteahhidleri de öğrenmiş oluyoruz. Tamir kayıtları, yapı işlerinin genellikle Rum kalfalarca yapıldığını göstermektedir. Bunlar arasında da bazı isimlere daha sık rastlanmaktadır. Fenerli Nikola Kalfa bu isimlerin başında gelmektedir. 1284-1290 yılları arasında 15 medrese tamiri bu kalfa tarafından yapılmıştır. Nikola adını taşıyan başka müteahhidler de vardır. Arnavud Nikola Kalfa, İhtiyar Nikola Kalfa, Küçük Nikola Kalfa, Taşçı Nikola gibi hepsinin sıfatları da yazıldığından birbirlerinden kolaylıkla ayırd edilebilmektedirler. Çok sayıda tamirde isimleri geçen diğer müteahhidler Hacı Artin Kalfa (1281-1290 arası 11 tamir), Küçük Yorgi Kalfa (1283-1291 arası 10 tamir), Kalus Kalfa (1289-90 arası 8 tamir), Hacı Atasi Kalfa (1285-1290 arası 7 tamir), Kosti Kalfa (1281-1290 arası 7 tamir), Salma Tomruklu Yorgi Kalfa (1288'de 5 tamir) olarak sıralanabilir. Sadece birkaç tamirde ismine rastlanan müteahhidler de vardır. Anastas Kalfa, Malkon Kalfa, Lazari Kalfa, Panayot Kalfa bunlar arasında sayılabilir. Tamirlerin bir kısmı daha iktisadî olması endişesiyle Evkaf Tamirat Müdürünün nezâretinde yapılmıştır. Türk müteahhidlerce yapılan bina tamirlerinin sayıları çok azdır (Ahmed İzzet Efendi, Ali Hulûsi Efendi gibi). Buna karşılık su yolları, lâğım ve kurşun tamirleri –birkaç istisna dışında– Türk ustalar tarafından yapılmıştır. Belgelerde Evkaf kurşun müteahhidi olarak en fazla adı geçen Halid Efendi'dir. Suyolu tamirlerinde Ahmed Usta, Bayezid suyolcusu Süleyman Usta, Beylik suyolcusu İbrahim Usta, Köprülü suyolcusu Mehmed Usta gibi isimlere rastlanmaktadır. Lâğımcı ustalardan ise Ahmed, Derviş Ali ve Mehmed ustaların adları sayılabilir. Kuyu açılması ve tamirlerinde ise hem Türk (Mustafa Usta, Yusuf Usta, Acıçeşmeli Mehmed Usta, Abdi Usta) hem de Rum (Kuyucu Nikola ve Kuyucu Yuvan) isimlerine rastlanmaktadır.

Medreselerin hepsi orijinal şekilleriyle XX. asra kadar gelebilmiş değildir. Bir kısmı maddî, bir kısmı mahiyet bakımından değişikliğe uğramıştır. Meselâ XIX. yy.da medrese olarak gördüğümüz bazı binalar tekke olarak yapılmış, sonradan medreseye çevrilmişlerdir. Küçük Ayasofya, Ûlâ-yı Çorlulu Ali Paşa, Atik Sinan da denilen Fatih Külliyesi mimarı Yusuf Sinan Efendi ve Şah Sultan medreseleri böyledir.

Bazı medreseler ise XX. yy.a aslî şekilleri ile ulaşamamışlar; zamanında tamir edilememekten veya deprem gibi tabiî âfetlere dayanamadıklarından yıkılıp yeniden yapılmışlardır. Meselâ, Fatih külliyesi medreseleri sadece XVIII. yy.da yeniden yapılmakla kalmamış XX. yy. başlarında (1906-1907) tetimmelerin bazıları yıkılıp tekrar inşa edilmiştir. Ayasofya Medresesi 1873, Murad Paşa Medresesi 1885, Üçbaş Medresesi 1893, Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi 1899, Çarşamba Valide Sultan Medresesi 1907, Fethiye İsmihan Sultan ve Sinan Paşa Medreseleri muhtemelen XX. yy. başlarında tamamen; Sekbanbaşı Kara Halil Medresesi ise 1845'de kısmen yeniden yapılmışlardır. Bir kısmı ise yeniden yapılırken, daha ucuza mal edilmek endişesiyle, ahşab olarak inşa edilmişlerdir. Murad Paşa Medresesinde bunu tesbit edebiliyoruz. XVI ve XVII. yy.larda yapılan Hâmid Efendi, Haydar, Ümm-i Veled ve Mi'mar Kasım Ağa gibi bazı medreselerin XX. yy. başlarında ahşab olduğunun kayd edilmesi, bunlara âid kayıd bulunamamış olmakla beraber, XIX. yy.da veya XX. yy. başlarında yeniden ahşab olarak inşa edildiklerinin delîlidir.

Bazı medreseler, bulundukları mevkı' dolayısiyle son devirlerde değişikliğe uğramışlardır. Hocapaşa'da Kayış Mustafa Ağa, Çemberlitaş'ta Atik Ali Paşa ve Köprülü medreseleri binalarının XIX. yy. sonlarına doğru yol açılması dolayısiyle ön kısımları kesilmiş, Atik Ali Paşa'da kesilen dört hücre yerine arkadakilerin üstüne yenileri yapılmıştır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesinin ise 1953-54'de önündeki dükkânlar yıkılıp sebil ve hazirenin yerleri değiştirilmiştir.

[138] Meselâ, Kayış Mustafa Ağa Medresesinin 1325 (1907) tamirinde kullanılacağı düşünülen bazı taşların yenilenmesi gerektiğinden maliyet 8.182 kuruş 10 para yükselmiş; Hendesehane tarafından yapılan keşif bu masrafın zarûrî olduğunu doğruladığından bütçeye dahil edilmesi husûsunda irade sâdır olmuştu. İrade-E, nr. 1325 Zilka'de/4.

Bahçekapı semtindeki iki medresenin durumu daha da farklıdır. XX. yy. başlarında bütünüyle yerleri değiştirilmiştir. Bunlardan Hamidiye Medresesi Zahire Borsasına terk edilerek Sultan Selim imâretinin yerinde "Hamidiye" adıyla yeni bir medrese inşa edilmiş; Valide Sultan tarafından yenilenen Vânî Efendi Medresesi ise yıkılıp yerinde beş katlı bir han yapılırken medrese Gülhane Parkının karşısındaki Zeyneb Sultan Cami'inin yanına taşınmıştır[139]. Bütün bunlar gösteriyor ki İstanbul medreseleri son devirlerinde hayli değişiklikler geçirmişlerdir. Günümüze ulaşanların sayısı, sadece bir parçası kalanlar dahil, "90"ı bile bulmamaktadır.

1914 tarihli teftiş raporları, talebe sayısının artması dolayısiyle, XX. yy.a gelindiğinde birçok İstanbul medresesinin aslî şekillerinin bozulduğu, medrese bahçelerine ilâve barakalar yapıldığını göstermektedir. Meselâ, Süleymaniye medreselerinin hepsinde ilâve baraka bulunmaktadır (Sânî 14, Sâlis 3, Rabi' 4, Evvel, Tıp ve Mülâzımlar'da 2), Fatih medreselerinden Karadeniz tarafındaki Başkurşunlu'da 8, Ayak kurşunlu, Dârülhadis-i Ömer Hulûsî Efendi, Defterdar Ahmed Çelebi'de 6, Küçük Ayasofya'da 4, Çorlulu'nun Evvelinde 5, Sânîsi ile Molla Güranî'de 4, Damad-ı Cedid İbrahim Paşa, Mu'id Ahmed Efendi ve Defterdar İbrahim Efendi'de 3, Merzifonî, Es'ad Efendi, Kazasker Mustafa Efendi, Ma'lûlzâde, Gevherhan Sultan, Hekimbaşı Ömer Efendi ve Nuh Efendi'de 2'şer, Rüstem Paşa, Cedid Ali Paşa, Amcazâde Hüseyin Paşa, Hacı Beşir Ağa ve Rahikîzâde'de birer muhdes baraka bulunmaktadır. Sayıları fazla olmamakla beraber bunlar içinde şahıslar tarafından yaptırtılanlar da vardır. Meselâ Sakızağacı Yahya Efendi Medresesinde böyle bir odanın Ali Ağa tarafından (1865), Defterdar İbrahim Efendi Medresesinde ise Sirozî İbrahim tarafından (1871) yapıldıkları tesbit edilmektedir. Bunlar, bütün gayr-i müsaid şartlara rağmen medreselerde yaşamanın avantajları bulunduğunu düşündürmektedir.

[139] Bu medreselerdeki değişiklik için ilerde ilgili bahislere bkz.

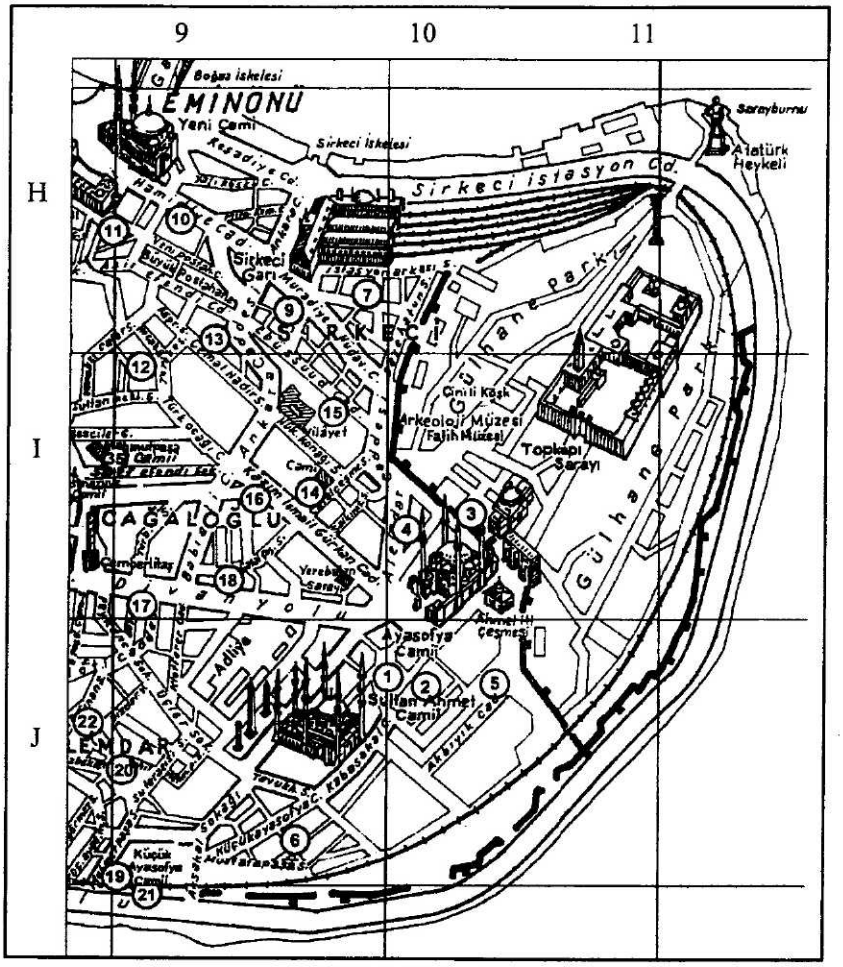

I. Bölüm

SULTANAHMET
BAHÇEKAPI
CAĞALOĞLU
KADIRGA

I. SULTANAHMET

1 Sultan Ahmed Medresesi (J 9/10)

Sultan I. Ahmed tarafından Sedefkâr Mehmed Ağa'ya inşa ettirilen külliye cami, darüşşifa, misafirhane, imâret, sebil, dârülhadis, medrese ve mektebden müteşekkildir. 1.811 yük 2.944 akçe sarfıyla yapılan külliyenin[1] câmi'i 1026 (1617)'da bitirilmiştir[2]. Külliyenin kuzey-doğusunda ve türbenin güneyinde[3] yer alan medrese ise muhtemelen 1619'da tamamlanmıştır[4].

1022 tarihli vakfiyesinden külliyenin inşası için Ahmed Paşa Sarayının sahibesi Ayşe Sultan-'dan 20.000 kırmızı dinara satın alındığı ve yapılışında, bir dârülhadis ile bir de medresesi olduğu anlaşılmaktadır[5]. Ancak, bunların oda sayılarına dair vakfiyede her hangi bir kayıt bulunmamakta; sadece "15"er talebenin ders göreceğine işaret edilmektedir. 1792 ve sonraki medrese defterlerinde dârülhadisden bahis yoktur. Buna karşılık iki kat üzerine inşa edilmiş bir medrese görülmektedir. Oda sayısı ise tahtânî ve fevkanî 24'erden 48'e varmaktadır[6].

Günümüze ulaşan medrese, dikdörtgen plânlı olup giriş, kuzey-batı cephesinin ortasında yer alır. Dershane, alışılanın aksine girişin karşısında değil, kuzey-batıdaki köşeye iki hücrelik yer kaplayacak şekilde yerleştirilmiş[7] olup bu tarz ilk def'a Sultan Ahmed Medresesi'nde denenmiş, daha sonra kullanılmamıştır[8]. Medresenin tahtânî hücrelerinin rutûbetlice olmasına karşılık fevkanîler, hem revağa, hem de dışarıya açılan pencereleri bulunduğundan oldukca sıhhî şartları hâizdi[9]. Dershane ile odaların avluya açılan pencereleri iki katlıdır. Medresenin güney-doğu cephesinin ucundaki iki hücrelik kısımda abdesthaneler yer alır[10].

Vakfiyesine göre, medresede müşkilleri çözebilecek, âlim ve fazıl olanlar arasından seçilecek müderris, tatil günleri dışında ders verecek; eğer istenilen vasıfları hâiz kimse bulunamaz ise "cüz'iyyeye" verilmeyip o rütbede ilm ve fazl sahibi birine verilecekti. Medresede kalmaları ve derslere devam etmeleri kararlaştırılan talebe sayısı "15" idi. Bunların ilm, fazl ve ahlâk bakımından en temâyüz etmiş olanı muid seçilecek ve gerektiğinde diğer talebeye yardımcı olacaktı. Bevvab seçilecek kimsenin de dürüst olması, kapının korunması ve hizmetin yerine getirilmesi husûsunda kusuru

1 *İstanbul Âbideleri*, İstanbul [1940], s. 103-105.

2 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l-cevâmî*, İstanbul 1281, I, 18.

3 Zeynep Nayır (Ahunbay), *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, İstanbul 1975, s. 79.

4 Zeynep Ahunbay, "Sultan Ahmed Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 56.

5 Sultan Ahmed Vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 574, s. 82.

6 *Âsitâne-i Sa'âdet ve Havalisinde Kâin Medrese ve Cevâmi' ve Kayyumhâne ve Aşhâne ve Müezzin Odaları ve Türbelerinde Sâkin Bi'l-cümle Talebe-i Ulûm ve Hademelerin Müfettiş Ali Efendi Ma'rifetiyle Tahrir Olunan Defterin Sûretidir*, BOA, Kâmil Kepeci tasnifi, nr. 6589/1, s. 18 ve *Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defteri*, İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi, numarasız, s. 2'den naklen Mübahat S. Kütükoğlu, "Dârü'l-hilâfe", s. 30'da "tahtânî ve fevkanî" 48 oda olduğuna işaret edildiği gibi birincide tahtânî ve fevkanî odalardaki talebeler isim isim yazılmıştır. Ahunbay, medresenin, padişah tarafından yaptırılan bir külliyede bulunması dolayısiyle o devre has 12-16 odalı değil "24" odalı olduğunu yazar. İkinci kattan bahs etmez.

7 Ahunbay, *a.g.e*, s. 80; ayn. yzr, "Sultan Ahmed Külliyesi", 59.

8 Ahunbay, a.g.m, s. 59.

9 *DVMD*, s. 2'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 30.

10 Ahunbay, a.g.m, s. 59.

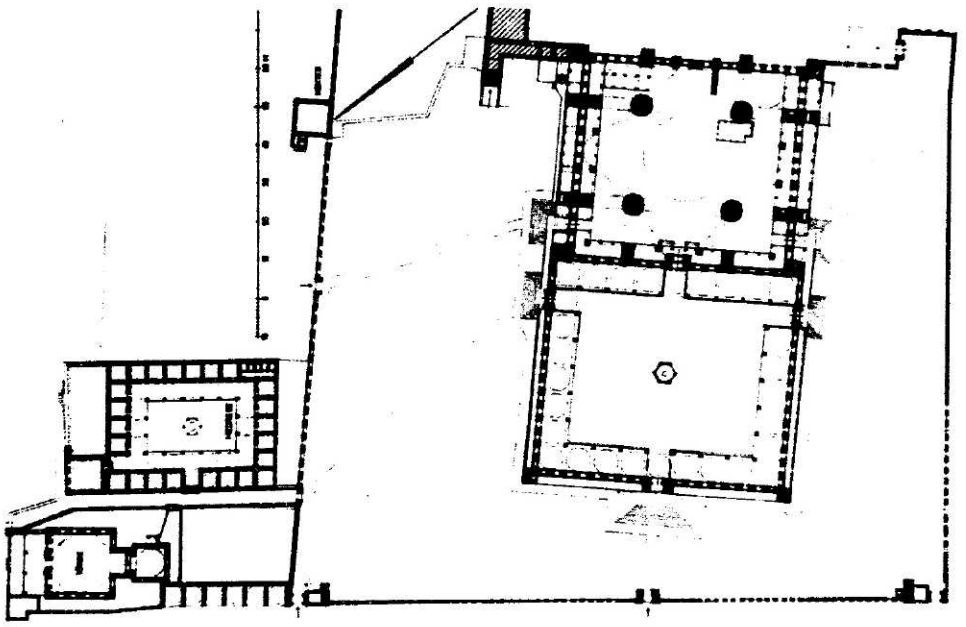

Şekil 1
Sultan Ahmed Külliyesi
(*Bildlexikon*, s. 471)

görülmemesi gerekiyordu[11].

Osmanlı Devleti'nin son devirlerine kadar eğitim faaliyetini sürdürmüş olan medresede 1792'de fevkanî hücrelerin "4"ünde birer müderris ile ikisinin hizmetlerinde birer molla vardı. Diğer "20 hücre sahibinden "11"i hizmetlerini gören birer, biri de iki çömez bulunduruyorlardı. Bunlardan biri hücre sahibinin yeğeni idi. Mansıbda olan bir kişi ile seferde olan birinin hücrelerinde birer mülâzım kalıyordu. Tahtânî hücre sahiblerinden de "11"inin yanında hizmetlerini gören birer molla vardı, birinin yanında kardeşi de bulunuyordu. Bir hücre sahibinin hizmetini ise kardeşi görüyordu. Hücre sahiblerinden biri seferde, biri de sılada olup hücrelerinde başkaları kalıyordu. Fevkanî ve tahtânî hücrelerde "36"şardan medresede toplam "72" kişi yaşıyordu[12]. Medresenin, 1869'da üç dersiam, "8" mezun ve "135" talebesi[13], 1914'de ise 15'i haricde oturan "95" talebesi vardı[14]. Bu tarihteki teftiş hey'etinin raporuna göre ise medresede 65-70 talebenin ikameti uygun görülmüştür.

XVIII. yy.da artık ismine rastlamadığımız, "15" talebenin kalacağı dârülhadisde ise âlim ve fazıl bir kimse Buhârî okutacaktı[15].

Medrese, günümüze kadar çeşitli tamirler geçirmiştir. Tesbit edebildiğimiz ilk tamir 1259 (1843) tarihini taşımaktadır. Vakfın kaymakam vekili Ahmed Kâni Efendi tarafından yaptırılan bu tamirde şadırvan, çamaşırhane, ocak ve abdesthanelerle kurşunları yenilenmiş; 4.044 kuruş tutan tamir masrafı 1259 mâlî yılı bütçesine alınmıştır[16]. 1260 (1844)'da medreseye âid üç tamir görülmektedir. İlkinde cami ile birlikte medresenin su yolları 934 kuruş masrafla[17]; ikincide ise türbenin

[11] Vakfiye, s. 84. Müderris, muid ve talebelerle bevvaba verilecek ücretler bu vakfiye suretinde boş bırakılmıştır.

[12] Kepeci, nr. 6589/1, s. 16-17.

[13] "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 7-8'den indeks ilâve edilmiş ayrı basım, İstanbul 1977, s. 15/29. Ayrıca bk. Ek I, nr. 29.

[14] *DVMD*, s. 2'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 30.

[15] Vakfiye, s. 85.

[16] EV.RZN, dos. nr. 23/165.

[17] Haremeyn Ruznamçesine gönderilen 2 Rebi'ülâhır 1260 (21 Nisan 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 25/134.

kırılan camları, yırtılan perdeleri ve mahfil-i humâyûnun kafesi ile birlikte medresenin yıkılan duvarı vakfın kaymakamı Ahmed Kâni Efendi tarafından tamir ettirilmiş ve hepsi için 840 kuruş harcanmıştır[18]. Yine bu yıl medrese, harab olmasından dolayı bir tamir daha geçirmiştir. Vakfın eski kaymakam vekili tarafından yaptırılmış olan tamirin bitiminde ruznamçede böyle bir kayda rastlanamamış olduğundan 4.344 kuruş tutan masrafın eski kaymakam vekiline ödenip ödenmemesi husûsunda tereddüdler hasıl olmuş ve işin tahkiki yeni kaymakam vekiline havale edilmiştir. Yapılan tahkikat, tamiratın yapıldığı ve masrafın kabûlü gerektiği şeklinde sonuçlanmış ve 1260 bütçesine alınarak ödemenin yapılması için ruznamçeye ilmühaberinin gönderilmesi husûsunda ferman-ı âlî çıkmıştır[19]. 1261 (1845)'de ise medresenin bir odasının tamiriyle Kaymakam vekili Salih Efendi vazifelendirilmiş ve iş 800 kuruşa tamamlanmıştır[20].

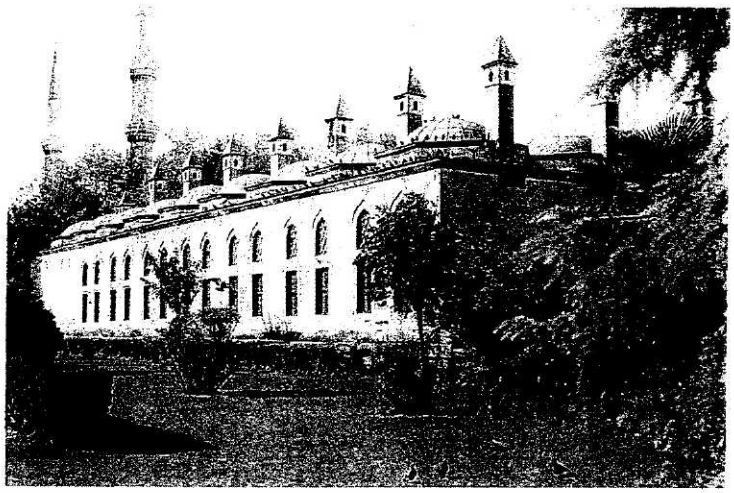

Resim 2
Sultan Ahmed Medresesi
(Ayasofya tarafından görünüşü)

Resim 3
Sultan Ahmed Medresesi
(Güneyden Görünüşü)

1283 (1866)'de medresenin kubbeleri üzerindeki ahşab sakfın keşif bedeli 5.154 kuruş olan tamiri Tamirat müteahhidi Salih Efendi tarafından yapılmıştı[21]. 1286 (1870) 'da 3.350 kuruş sarfıyla su yolları[22] ile bazı odalarının da tamir olunduğunu tesbit edebiliyoruz[23]. 1287 ve 1288 (1871)'de de medresenin bazı odaları tamir görmüştür. Bunlardan Şakir Efendi odası 1.600[24], Receb Efendi odası 680[25], diğer tahtanî ve fevkanî odalar ise 2.250 kuruş keşif bedelleriyle ihaleye çıkarılmış ve tamirat Küçük Yorgi Kalfa tarafından üstlenilmiştir[26].

1290 (1873)'da daha büyük çaplı bir tamire girişilmiştir. İnşaat Müdiriyetince yapılan keşfine göre tamiratın 31.400 kuruşa mal olabi-

[18] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 5 Zilhicce 1260 (16 Aralık 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 29/102.

[19] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 8 Safer 1261 (16 Şubat 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 31/30.

[20] Haremeyn-i Şerifeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 25 Rebi'ülevvel 1261 (3 Nisan 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 25/121.

[21] Bu tamiratın ödemeleri 1.500 (18 C 1286 alelhesab) + 2.000 + 1.500 + 154 (14 L 1283) şeklinde dört def'ada yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 14b. EV, nr. 17385, vr. 58a'da da bu tamirat ile ilgili bilgi bulunmaktadır.

[22] Bu tamire âid ödemeler eşit mıkdarlarda olmak üzere iki def'ada 8 ZA 1286 (alelhesab) ve 18 ZA 1287 tarihlerinde

Resim 5
Cedid Mehmed Efendi Medresesinin 1970'lerdeki hali
(Sultan Ahmed Medresesi tarafından görünüşü)

hanesi, avlunun etrafında "U" şeklinde yerleştirilmiştir. Kare plânlı dershane, giriş duvarına bitişik bulunan hücrelerin kuzey-batı ucunda yer alır. Hücreler de kareye yakın plânlı olup revaklara kapı ve pencere ile, köşe odaları ise sadece kapı ile açılır[43].

Vakfiyesinde medreseye müderris tayini ile de ilgili bir madde bulunmaktaydı. Müderrisi, "ulûm-ı nâfı'adan tedrise kadir ve her ilimde mâhir" olan muidler arasından şeyhülislâm seçecekti. Haftanın belli günlerinde ders verecek olan müderrisin yevmiyesi "60" akçe olarak tesbit edilmişti. Medrese talebesine tahsis edilen vazife günlük üç akçe olduğu gibi, talebe arasından seçilecek bevvab ve ferraş ile kapıda yakılan kandile bakacak kandilciye de üçer akçe verilecekti. Medrese dershanesi, aynı zamanda kütübhane vazifesi de görüyordu. Kitablar buradaki dolablarda saklanacak; ulemadan biri günlük beş akçe ile hâfız-ı kütüblük yapacak, her hafta pazar ve salı günleri dolablar açılıp kitablar, medrese dışına çıkarılmamak üzere okunacaktı[44].

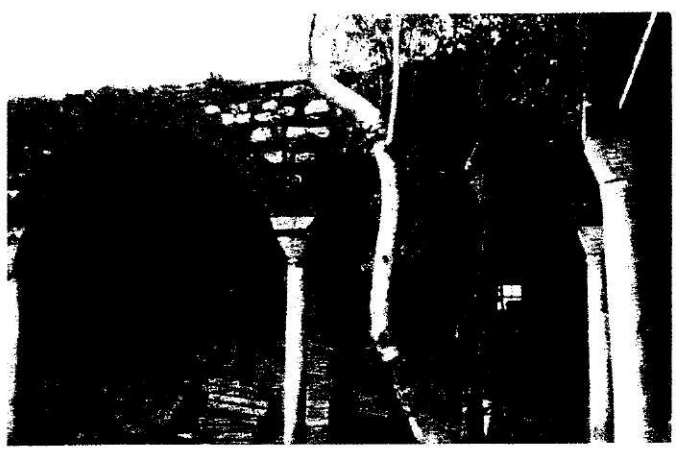

Resim 6
Cedid Mehmed Efendi Medresesinin 1970'lerdeki hali
(Avludan görünüş)

1792'de hücre sahiblerinin "7"sinin yanlarında hizmetlerini gören birer kişi vardı. Bunlardan "5"si molla, biri mülâzım olarak kayıtlı olup medresede yaşayanların sayısı "19" du[45]. 1869'da med-

maşırhane, gusulhane, şadırvan ve kuyu da zikr edilmiştir (s. 3'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 30).

43 Ahunbay, a.g.m, s. 393.

44 Vakfiye, gös.yer.

resede bir müderris, bir mezun ve 30 talebe[46] bulunurken 1914'de talebe sayısı sadece "7" idi. Aynı tarihte komisyonca verilen raporda ise mükemmel bir tamir ile 12 talebenin barınabileceği belirtilmiş ve medrese dârülhilâfe bünyesine alınmıştı. 1918 sonlarında medresede memleketine gitmek üzere olan birkaç zabit namzedinden başka kimse bulunmamaktaydı[47].

Cedid Mehmed Efendi Medresesi, 1840'lı yıllarda tamir görmüş medreselerdendi. Bu tarihlerde hücreleri ve dershanesi içinde yaşanamayacak kadar harab hale gelmişlerdir. Diğer medreselerde olduğu gibi bunda da talebe, tamir için en emin yolu seçmiş, Padişaha arzuhal sunarak durumlarını bildirmişlerdir. Medresenin 1253-1259 yılları muhasebesi, mevcudunun 628,5 kuruş olduğunu ortaya koymuş; yaptırtılan keşif ise tamiratın 11.797,5 kuruşa mal olacağını göstermiştir. Medresenin Haremeyne mülhak evkaftan olması ve Padişahın iradesi bulunması, o sırada hazinenin sıkışık durumuna ve surre gönderilmesinin yaklaşmasına rağmen tamiratın tavizen yaptırılmasını gerektirmiştir[48].

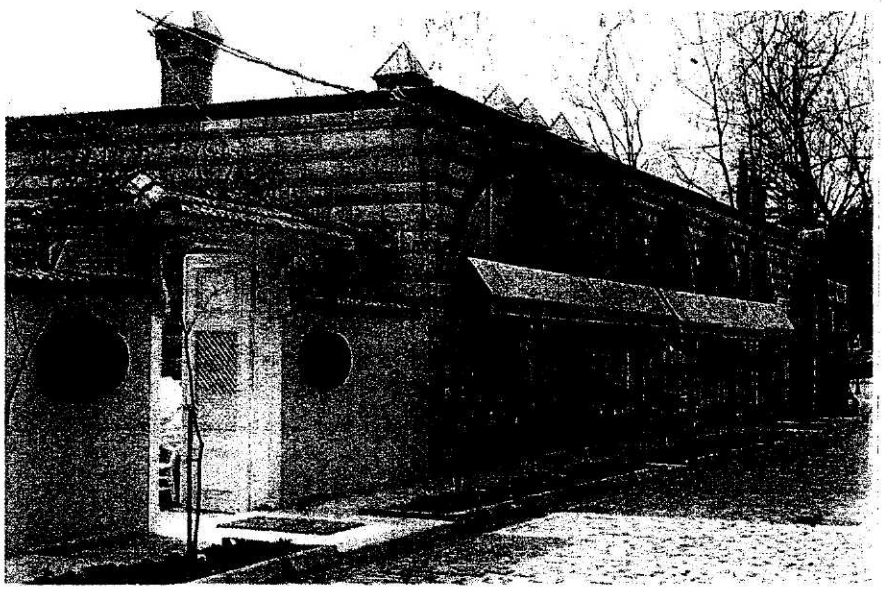

Resim 7
Cedid Mehmed Efendi Medresesi
(Kabasakal Caddesinden görünüşü)

[45] Kepeci, nr. 6589/1, s. 18.

[46] Ek I, nr. 118.

[47] *DVMD*, s. 3'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s.30-32.

[48] Medresenin tamir masrafları şu kalemlerden meydana gelmektedir:

12 odanın üzerindeki kurşun ve döşemelerin yenilenmesi	4.320	
8 odaya doğrama kapı yapılması	232,5	
Gezinti yerindeki kömürlüğün yenilenmesi	405	
Çöken sakfın yenilenmesi ve üzerine kurşun döşenmesi	1.750	
Kurşun levhaların değiştirilmesi	1.050	
Abdesthane sakfının kısmen yenilenmesi, derz ve badana yapılması	206	
Çamaşırhanenin yeniden inşası	445	
Dershanenin çöken döşemesinin yeniden yapılması	490	
Doğrama sokak kapısının yenilenmesi	146,5	10
Hammaliye ve nakliye	107,5	
	11.797,5*	

(9 Cemâzıyelâhır 1261 / 15 Haziran 1845 tarihli ruznamçe defterlerine verilen ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 33/74. Aynı ilmühaberin sureti: EV, nr. 10060, vr. 82b-83a).

* Defterdeki toplam yanlış olup doğrusu 9.152 kuruş 30 paradır.

Cedid Mehmed Efendi Medresesinin XX. yy. başlarında geçirdiği bir tamiri daha tesbit edebiliyorsak da teferruatı hakkında bilgi sahibi değiliz[49].

1924'de Vakıflara geçen medresenin akarı olan dükkânlar, 1934'de şahıslara satılmış, medrese odalarında bir süre evsiz kimseler barınmış[50]; 1970'li yıllarda ise önündeki bakkal dükkânının ardiyesi gibi kullanılmıştır. Cedid Mehmed Efendi Medresesi yakın bir tarihte çok ciddî bir restorasyon geçirmiştir[51]. 1984'de Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce başlatılan çalışmalar müsbet netice vermiş ve Türkiye Turing Otomobil Kurumu'nun üstlendiği tamirat 1987'de tamamlandıktan sonra İstanbul San'atları Çarşısı olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu arada, yanındaki Yeşil evle arkadan bir bağlantı kurulmak için aradaki duvarın bir kısmı da kaldırılmıştır[52].

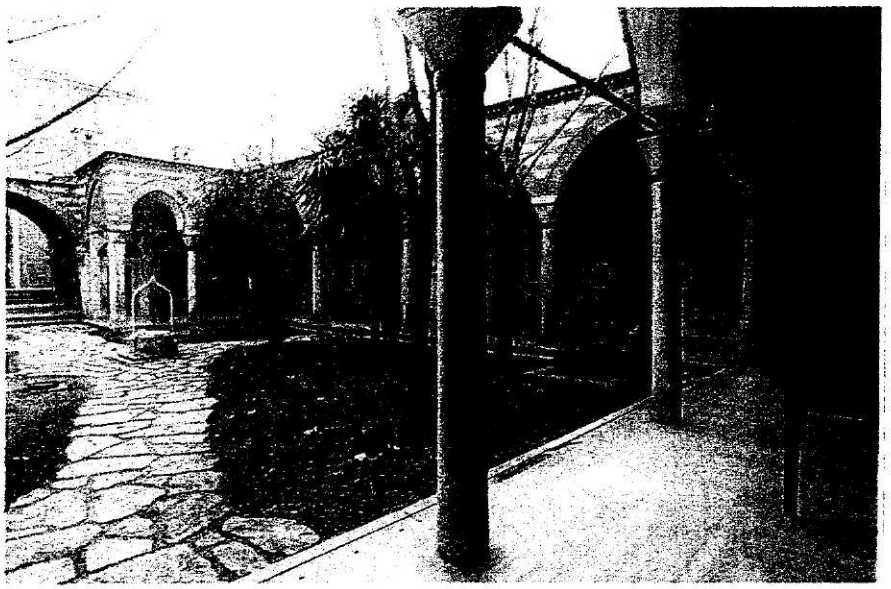

Resim 8
Cedid Mehmed Efendi Medresesi (Avludan görünüş)

3 Ayasofya-yı Kebir Medresesi (I 10)

İstanbul'un fethini müteâkib Ayasofya câmi haline getirilince, papaz odaları da medreseye çevrilmiş (857 / 1453), sonra muhtemelen kütübhane ile aynı tarihte (1466), yine Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilen tek katlı medrese binasının üzerine II. Bayezid devrinde bir kat çıkılmış; daha sonraki devirlerde ise medrese, bazı tamir ve tadiller geçirmiştir[53]. Bunlardan tesbit edilebilen ilki XVI. yy.ın sonlarında 1596'dadır. Prof. Eyice, bir arşiv kaydına dayanarak bu tarihte medresenin yeniden yapıldığını kayd eder[54]. Sultan II. Mahmud devrinde birçok vakıf eserinin ihyasına teşebbüs edildiğinde Mart 1837'de Ayasofya Medresesi de tamir görmüştür[55]. 1840-41'de fevkanî odaların sakflarının kurşunları eskimiş olduğundan Haçatur Kalfa tarafından 1.348 kuruş masrafla tamir edil-

[49] İVBMA, Defter nr. 1306, s. 43.

[50] Esin Yücel, "Cedid Mehmed Efendi Medresesi", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, LXXVII/356 (1988), 15.

[51] 1978'de İstanbul medreseleri üzerinde araştırma yaptığımız sırada bu medrese son derecede harab olup önündeki bakkal tarafından ardiye gibi kullanılmaktaydı. İçine güçlükle girilebilmiş ve fotoğraf çekilmişti. O günkü durumunu aks ettiren bu fotoğraflar için bk. Resim 5 ve 6.

[52] Ahunbay, *s.* 393.

[53] *HC*, I, 3-4; Baltacı, *a.g.e*, s. 474.

[54] Semavi Eyice, "Ayasofya", *DVİA*, IV (1991), 214.

miştir[56]. 1845'de abdesthaneler yine Haçadur Kalfa tarafından 254 kuruş sarfıyla tamir olunmuştur[57]. Prof. Eyice, Ayasofya Cami'inin Sultan Abdülmecid tarafından Mimar Gaspare Trajano Fossati'ye yaptırtılan 1846/47-1849 yıllarındaki tamiri sırasında medresenin de "köklü değişiklikler" geçirdiğini yazar[58]. Bir arşiv kaydından ise medresenin 1853'deki tamirinin 257 keselik Ayasofya Cami'i tamiratının masrafları içine alındığı, saçakları sakfı, ocakları derzi ve kurşunlarının yenilenmesi için bu tarihte ayrıca 6.300 kuruş sarfı husûsunda irade sadır olduğu anlaşılmaktadır[59]. Medrese, 1276 ve 1277 (1860-1861) yıllarında da tamirler görmüştür. Bunlardan birincisinde medrese ile birlikte çeşme ve sebilin su yolları 1.150 kuruş[60]; ikincisinde kurşunları Kurşuncu Hasan Efendi tarafından 896,5 kuruş sarfıyla tamir edilmiştir[61].

1280 (1863)'de Ticaret Nezâreti'nce yapılan keşfinde 16.310,5 kuruş masrafla gerçekleştirileceği tahmin olunan tamirat Angeli Kalfa'ya ihale edilmiştir[62]. 1281'de Yorgi Usta tarafından 2.100 kuruş sarfıyla[63]; 1283'de iki odası 300 kuruş sarfıyla tamir olunmuştur[64]. 1285 (1868)'de kurşunları ve binanın bazı yerlerinin elden geçi-

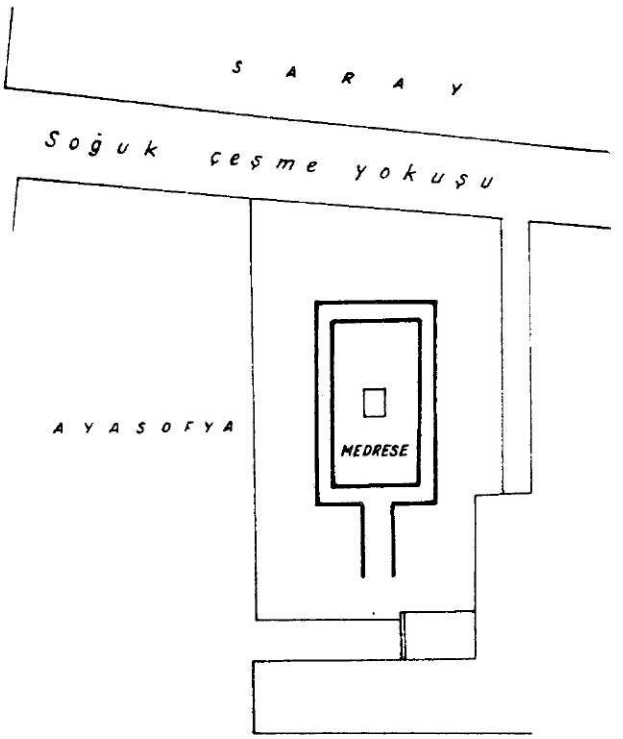

Şekil 2
Ayasofya Medresesi plânı
(Gurlitt, I, s. XXV-XXVI)

[55] *TV*, sayı 144, 5 Zilhicce 1252 (13 Mart 1837), s. 1. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Mimârîsi*, İstanbul 1953, s. 227'de S. Ünver'in "Ali Kuşcu" risâlesinde neşr ettiği plân ve fotografa dayanarak kârgir zemin katı üstüne II. Mahmud zamanında ilâve olunmuş ahşap kattan bahs etmekte ise de gazetedeki haberde sadece medresenin bazı mahallerinin tamirinden bahis vardır.

[56] Bu tamirata âid masraf kalemleri şöyledir:

Kereste	32		
Mismar (çivi)	15		
Kirec-i horasan	55		
Yevmiye-i hamamcı	50		
Yevmiye-i rençber	44		
Hammaliyye	25		
Ücret-i rıhte-i kurşun-ı atik	609		kıyye
Baha-yı cedid kurşun	300,5	cedid	1.740
Yevmiye-i kurşuncu	80	atik rıhte	1.625
Yevmiye-i mu'temed	50		114,5
Hammaliyye-i bargir	87,5		
	1348		

(EV.RZN, dos. nr. 8/124)

[57] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesine verilen 29 Şa'ban 1261 (2 Eylül 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 35/87.

[58] Semavi Eyice, "Ayasofya Medresesi", *TVİA*, I, 460 ve *DVİA*, IV, 214; ayn. yzr. "Fossati, Gaspare Trajano", *DVİA*, XIII, 171; *TVİA*, III, 327.

[59] 2 Rebi'ülevvel 1269 (14 Aralık 1852) tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası ve 7 Rebi'ülevvel (19 Aralık) tarihli irade: İrade-MV, nr. 9550 ve eki.

[60] EV, nr. 17385, vr. 50b/2. Ödeme küçük taksitler halinde (100 + 200 + 150 + 700 = 1150) yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 50b.

rilmesi icab ettiğinden Tamirat Ruznamçesi tarafından keşfi yaptırılmış ve tamirat için 6.130 kuruşa ihtiyaç olduğu görülmüş; kurşunları Kurşuncu Halid Efendi, diğer yerlerinin tamiri ise Arnavud Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[65].

Ayasofya Medresesindeki esaslı büyük değişiklik 1873'dedir. Ayasofya Cami'inin etrafında düzenleme yapıldığı sırada görülen lüzûm üzerine medrese tamamen yıkılmış, içindeki talebe ise geçici olarak çeşitli yerlere dağıtılmışlardı. Ancak bu durum talebeyi huzursuz ettiği gibi tahsilleri bakımından da zararlı olduğundan, şeyhülislâmlık tarafından medresenin yeniden inşası için teşebbüse geçilmiş[66]; ilk yapılan keşifte, imâretin bitişiğine yeni bir medrese inşası için Mösyö Koçifi tarafından yapılan hesabla 710.350 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır[67]. Bu mıkdar, Galata köprüsünden Bahçekapısı'na kadar olan caddenin genişletilmesi için gerekli bedel kadardı. Halbuki başlangıçta medrese inşaatı için 400.000 kuruşun yeteceği düşünülmüştü. Ayrıca daha sonra yine şeyhülislâmlığın gösterdiği lüzûm üzerine cami'in Talimhane kapısı tarafındaki minaresinin önüne yarı kârgir iki katlı hademe odalarıyla tuvaletler ve yol tarafına da bir muhafaza duvarı yapılmasına ihtiyaç duyulmuş; bunlar için gerekli meblâğ ise 547.180 kuruş olarak hesablandığından[68] medresenin maliyeti 1.257.530 kuruşa yükselmişti[69].

Padişahın bu mıkdarı kabûlünden sonra yeniden inşa keyfiyeti gerçekleştirilmiş olmalıdır ki 1914'de medresenin hava ve güneş alabilen 14'ü alt, 18'i üst katta olmak üzere yeni 32 odası, alt ve üst katlarda ayrı ayrı tuvaletleri bulunduğu tesbit edilmektedir[70]. Halbuki 1206 (1799) tarihli İstanbul medreseleri nüfus defterinde Büyük Ayasofya içinde "Ûlâ" ve "Sânîye" diye iki medrese gösterilmiştir. Sâniyede sadece "4" oda görünürken Ûlâ, ulyâ ve suflâ olarak ayrılmış olup ulyâda 24, suflâda 19 oda kayd edilmiştir[71]. Yani toplam oda sayısı "47"yi bulmaktadır.

Yeni medrese XX. asrın başlarında küçük çapta tamirler geçirmiştir. Bunlardan tesbit edebildiğimiz biri 1318'dedir. Keşif bedeli 1.559 kuruş olarak hesablanan tamirat işi %14,7 kadar tenzilât yaparak rakamı 1.330 kuruşa indiren Rakım ve Hüseyin Efendilere 1317 (1901) sonunda ihale edilmiştir. Tamiratın tamamlanıp son ödemenin yapılması için emir verilmesi 1903 ekimindedir[72]. 1325 (1909) sonbaharında Ayasofya medresesinde bir tamir daha yapılmak üzere teşebbüste bulunulduğu öğrenilmektedir[73].

1792'de Sâniyedeki hücrelerden birinde müderris, birinde hattat kalmakta, hattat yalnız yaşarken müderris ile diğer iki hücre sahibinin yanlarında hizmetlerini gören birer molla bulunmaktaydı.

[61] Ödeme iki def'ada 300 + 596,5 (Kasım 1279 / 1863) = 896,5 kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 52a ve EV, nr. 17385, vr. 52b/7(170).

[62] 19 Cemâzıyelevvel 1280 (1 Kasım 1863) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 1b.

[63] Bu tamire âid son ödeme 27 Mayıs 1283 (8 Haziran 1867) tarihlidir. EV, nr. 17385, vr. 56a/6(115).

[64] EV, nr. 17385, vr. 57b/8(431).

[65] 23 Muharrem 1285 (16 Mayıs 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5b.

[66] Şeyhülislâm Ahmed Muhtar Efendi'nin 4 Zilka'de 1289 (3 Ocak 1873) tarihiyle sadarete gönderdiği tezkire: İrade-MM, nr. 2003/1.

[67] Mösyö Koçifi tarafından yapılan keşif mıkdarı 821.871,5 kuruş olup bundan mevcud moloz ve küfeki taşlarıyla mermer bedelleri olan 145.347,5 kuruş çıkarıldıktan sonra rakam 676.574 kuruşa inmiş, 33.826 kuruş hammaliye bedelinin eklenmesiyle 710.350 kuruşa yükselmişti. Keşif defterinin Şehremaneti Keşfiye Müdürü tarafından tasdikli 17 Cemâzıyelevvel 1290 / 30 Haziran 1289 (12 Temmuz 1873) tarihli tercümesi: İrade-MM, nr. 2003/5, s. 5.

[68] 8 Cemâzıyelâhır 1290 / 21 Temmuz 1289 (2 Ağustos 1873) tarihli ve Şehremaneti Keşfiye Müdürü tasdikli keşif defteri: İrade-MM, nr. 2003/6.

[69] 13 Cemâzıyelâhır 1290 / 25 Temmuz 1289 (6 Ağustos 1873) tarih ve İsmail imzalı tezkire: İrade-MM, nr. 2003/3.

[70] *DVMD*, s. I'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 29.

[71] Kepeci, nr. 6589/1, s. 18-19.

[72] İVBMA, Defter nr. 1306, s. 6.

[73] İVBMA, *İnşaat ve Tamirat Kayıd Defteri*, nr. 1422, s. 67/653.

Ulyâda tek kişinin yaşadığı odalar olduğu gibi hücre sahibinin refiki / refikleri ve hizmeti / hizmetlerindeki şahıslarla birlikte yaşayanların sayısı dörde kadar çıkan odalar da vardı. Üç odanın sahibleri müderris idi. Müderrislerden birinin refiki de meslekdaşı olduğundan medresede yaşayan müderrislerin sayısı "4"ü buluyordu. Dört hücre sahibi odasını arkadaşıyla paylaşırken "7" hücre sahibi arkaşıyla birlikte yaşıyor ve yanlarında hizmetlerini gören birer molla bulunduruyorlardı. Odalardan üçünde ise dörder kişi kalıyordu. Bunlardan ikisinde hizmet gören iki molla vardı. Suflâya gelince: İki odanın sahibi müderris idi. Sekiz hücre sahibi odalarını sadece birer arkadaşlarıyla paylaşıyorlardı. Beş hücre sahibinin yanında refiklerinden başka birer de hizmetlerini gören molla bulunuyordu. Bir hücre sahibinin refiki ve hizmetini gören molladan başka yanında babası da vardı. Hizmet gören iki mollanın bulunduğu oda da mevcuddu. İki odada ise sahiblerinden başka şahıslar kalıyorlardı. 1792'de toplam olarak Ulyâ'da "48", suflâda "54" olmak üzere Ayasofya-yı Kebir Medresesinde "102" kişi yaşıyordu[74].

1869'da 198 talebenin öğrenim gördüğü[75] medresede 1914'de 103 talebe ikamet etmektedir. Bu yeni medrese tabiî dârülhilâfe kadrosu içinde yer almıştır[76]. 1918'de geçici bir süre medresede yangın felâketine uğrayanlar barınmışlarsa da medrese, 1924'e kadar dârülhilâfe medresesi olarak kullanılmakta devam edilmiş, bundan sonra on yıl kadar İstanbul Belediyesi'nce öksüzler yurdu olarak kullanılmış; 1914'de Vakıflardan Müzeler Müdürlüğüne devr olunmuş, 1935'de ise yıktırılmıştır[77].

Ayasofya medresesi Gurlitt'in plânında saraya bakan cephede ve Soğukçeşme Yokuşu üzerinde görülmektedir[78].

4 Ca'fer Ağa Medresesi (I 10)

Soğukkuyu Medresesi de denilen bu medrese, Ayasofya Cami'inin kuzeyindeki Ca'feriye Sokağı'na açılan Soğukkuyu Çıkmazı ile Alemdar Caddesi arasındaki adada bulunmaktadır.

Bâbüssa'ade ağalarından Ca'fer Ağa tarafından başlatılan, fakat Zilhicce 964 (Eylül 1557)'de ölümü[79] dolayısiyle inşasına kardeşi Gazanfer Ağa tarafından devam edilerek 967 (1559-60)'de[80] bitirilen medrese, Mimar Sinan yapısıdır[81].

Yerleştirildiği arsanın eğimli bir arazide bulunması dolayısiyle medrese, Alemdar Caddesi tarafında bir bodrum katı üzerinde yükseltilmiştir. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda tahtânî ve fevkanî "28" odası olduğu, ancak bunun, odaların döşeme ile bölünerek altlı üstlü bir hale konulduğu, aslında "14" oda olması lâzım geldiği belirtilmiştir[82]. Gerçekten de 1792 tarihli sayım defterinde medrese "14" odalı olarak görünmektedir[83]. Prof. Ahunbay, yol üzerindeki üst katla bağlantıları olmayan dört hücre bulunduğu, alt katın ise muhtemelen vakfa gelir sağlamak maksadıyla kiraya verilen ayrı bir bölüm olduğunu yazar[84].

Resim 9
Cafer Ağa Medresesi
(Alemdar Caddesinden Görünüşü)

[74] Kepeci, 6589/1, s. 18-19.

[75] Ek I, nr. 18.

[76] *DVMD*, s. 1'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 29.

Resim 10
Ca'fer Ağa Medresesi
(Avludan Görünüşü)

Medresenin esas girişi Soğukkuyu Sokağına açılan Soğukkuyu Çıkmazı'ndadır. Hücreler, dikdörtgen plânlı bir avlu etrafında "U" meydana getirecek şekilde sıralanmışlardır. Ancak "U"nun kapının bulunduğu taraftaki kolu, iki oda eksik olduğundan, daha kısadır. Farklı ebattaki hücrelerden köşede olanlarda dörder tepe penceresi, doğu ve batı cephelerindekilerde ise ikişer üst, birer revaka bakan alt pencere bulunur[85]. Doğu tarafındaki odalar kareye yakınken batıdakiler dikdörtgen plânlıdır. Kare plânlı olan dershane "U"nun açık kalan tarafındadır. Giriş duvarı yanlarında birer dolap vardır; diğer kenarlarda bulunan ikişer alt ve ikişer üst pencere ile dershanenin aydınlık olması sağlanmıştır[86].

Medresede 1792'de 28 kişi yaşıyordu. Hücre sahiblerinden beşi odalarını refikleriyle paylaşırken üç hücrede birer tanesi hizmetteki mollalar olmak üzere üçer kişi yaşıyordu. Dört hücre sahibi ise yalnız kalıyordu[87]. 1869'da medresede bulunanların sayısı "2" mezun ve "34" talebeydi[88]. 1914'deki raporda, esasında "15", o günkü hali ile ise "28" talebenin ikamet edebileceği kayıdlıdır. 1918'de birçok medresede olduğu gibi burada da yangında evlerini kayb edenler yaşamaktaydılar[89].

77 Semavi Eyice, "Ayasofya Medresesi", *TVİA*, I (1993), 460.

78 Cornelius Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinoples*, Berlin, I, s. XXV-XXVI. Ancak, S. Ünver ve E. H. Ayverdi'nin plânlarında medrese iki bölümlü olarak çizilmiş olup, büyük bölümle cami arasında ortasında revaklı bir avlu olan ikinci bir bölüm yer almaktadır. Eyice (a.g.m, s. 460-61), iki plân arasındaki farklılığa temas ve Gurlitt plânının tam doğru olmadığını kayd etmektedir. Bu ikinci kısmın, 1873 de Ayasofya'nın yeniden inşası sırasında ilâve edilen "cami'in Talimhane kapısı tarafındaki minaresinin önüne yarı kârgir iki katlı hademe odalarıyla tuvaletler" olması mümkündür (Gurlitt ve Ayverdi, III, 319). Bk. Şekil 2.

79 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, İstanbul 1311, 69.

80 *HC*, 1, 7-8; Baltacı, s. 173-74. Semavi Eyice, Beşir Ağa Medresesini tamamlatan Gazanfer Ağa ile Kırkçeşme'deki medresenin bânisi Gazanfer Ağa'nın, iki medresenin yapımı arasında uzun zaman geçmesine bakarak, aynı şahıs olmasını şübhe ile karşılar. "Gazanfer Ağa Külliyesi", *DVİA*, XIII (1996), 432

81 Sâî Çelebi, *Tezkiretü'l-ebniye*, Rıfkı Melûl Meriç neşri (*Mimar Sinan Hayatı, Eseri, I. Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*), Ankara 1965, s. 96.

82 *DVMD*, s. 5'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 33.

83 Kepeci, nr. 6589/1, s. 19.

84 "Cafer Ağa Medresesi", *TVİA*, II, 366.

85 Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 129.

86 Ahunbay, gös. yer.

87 Kepeci, nr. 6589/1, s. 19.

88 Ek I, nr. 131.

89 *DVMD*, s. 5'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 33.

Ca'fer Ağa Medresesi birçok def'alar tamir geçirmiş olmalıdır. Önceki asırlara âid tamirleriyle ilgili bilgi sahibi değilsek de XIX. yy.da yapılmış bazılarını tesbit edebiliyoruz. Nitekim 1843 ve 1889 tarihlerinde tamir edildiği arşiv kayıdlarından anlaşılmaktadır.

1843'de yapılan tamir için ilk müracaat 1842 haziranındadır. Medrese talebesinin verdikleri arzuhal, medresenin "kabil-i iskân" olmayacak kadar harab durumda bulunduğunu ortaya koymuştur. Tamir için gerekli meblâğın tesbiti için Ebniye-i Hassa Müdürü'nce yaptırtılan keşif 14.734 kuruşa ihtiyaç olduğunu göstermiş; fakat o sırada Evkaf Hazinesinin fazla masrafı olduğundan tamiratın bir süre tehiri yoluna gidilmiştir. Ancak, binanın giderek daha da harab hale gelmesi üzerine talebe Padişaha sundukları arzuhalde durumu anlatarak medresenin bir an önce tamir edilmesi dileğinde bulunmuşlardır. Bu def'a yapılan incelemede vakfın kâfî mevcudu olduğu görülerek, masrafın keşfi aşmaması şartıyla tamir ettirilmesi husûsunda karar çıkmıştır[90].

Medrese 1287 (1870) ve 1289 (1872) tarihlerinde birkaç tamir geçirmiştir. Bunlardan 1870'dekinde Mehmed Efendi odası İhtiyar Nikola Kalfa tarafından 1.150 kuruş keşif bedelli bir tamir görmüştür[91]. 1872'de ise İnşaat Müdiriyeti tarafından yapılan keşfinde 200 kuruşa mal olacağı tahmin edilen ve Yuvan Kalfa'ya ihale edilen bir tamirat[92]; onun hemen arkasından 750 kuruş tutacağı tahmin edilerek Yamandi Kalfa'ya ihale edilen Hasan ve Ali Efendi odalarının tamiri[93] ve daha sonra da 380 kuruşa çıkacağı tahmin olunan ve sahibi Abdi Mehmed Efendi tarafından üstlenilen fevkanî ve tahtânî iki odanın tamirlerinin yapılması husûsunda karar alınmıştır[94].

Ca'fer Ağa Medresesinin 1889'da bir tamir daha geçirdiğini görüyoruz. Vakıf mütevellisi ve talebenin müracaatları üzerine Şehremanetince yapılan keşif sonunda 9.132 kuruşa tamirinin mümkün olabileceği; vakfın bunu ödeyebilecek gücü bulunduğuna karar verilmiştir[95]. Ancak tamirata başlandıktan sonra ilk keşifte bulunmayan bazı yerlerin daha tamirine ihtiyaç duyulduğu için masraf, tahmin edilenin üstüne çıkmıştır[96].

Ca'fer Ağa Medresesinin XX. asır başlarında yapılmış bir tamirini daha tesbit edebiliyoruz. 1902 sonlarında yapılan keşfine göre tamiratın 1.760 kuruşa mal olacağı anlaşılmış ve tamirat, bu rakam üzerinden yapılan eksiltmede fiatı yaklaşık %21 oranında kırarak 1.400 kuruşa indiren Mehmed Şevket Efendi'ye ihale edilmiştir[97].

Medrese, 1916-1917'de diğer bazı medreselerle aynı zamanda tamir geçirmiştir[98].

Ca'fer Ağa Medresesi uzun süre kapalı kaldıktan sonra 1989'da Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından tamir ettirilmiştir[99]. Hâlen içinde Cafer Ağa Medresesi Kültür Merkezi faaliyette bulunmakta ve hem geleneksel Türk el san'atları kursları verilmekte, hem de mâmûllerin satışı yapılmaktadır.

[90] 25 Şa'ban 1259 (20 Eylül 1843) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 10060, vr. 50b.

[91] 16 Cemâzıyelevvel 1287 (14 Ağustos 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 9a.

[92] 18 Cemâzıyelevvel 1289 (24 Temmuz 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13a.

[93] 3 Cemâzıyelâhır 1289 (8 Ağustos 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13a.

[94] 2 Receb 1289 (5 Eylül 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[95] Evkaf Nezâret'inden gönderilen 26 Cemâzıyelevvel 1306 / 16 Kânûn-ı evvel 1304 (28 Ocak 1889) tarih ve Mansûrîzâde mühürlü tezkire; altında ŞD'in 17 Cemâzıyelâhır / 6 Şubat 1304 (18 Şubat 1889) tarihli uygunu ve 23 Cemâzıyelâhır / 12 Şubat (24 Şubat) tarihli arz tezkiresi hâmişinde padişahın 26 C / 15 Şubat (27 Şubat) tarihli iradesi: İrade-ŞD, 5649 ve eki.

[96] Bu fazlalık Evkaf Nezâretinin 307 nr. ve 22 Cemâzıyelevvel 1307 / 2 Kânûn-ı sânî 1305 (14 Ocak 1890) tarihli takriri ve ekli keşif defteri ile bildirilmiş ve Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 14 Cemâzıyelâhır / 24 Kânûn-ı sânî (5 Şubat) tarihli mazbatasıyla uygunu çıkmıştır. ŞD, *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 215.

[97] İVBMA, Defter nr. 1306, s. 29.

[98] Defterde "Soğukkuyu Medresesi" olarak geçen Ca'fer Ağa Medresesinin 1331 (1916)'deki tamirinde yapılan ödemeler İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 105, 125, 351'de bulunmaktadır.

[99] Ahunbay, a.g.m, s. 367.

II. İSHAK PAŞA

5 İshak Paşa Medresesi (J 10)

Topkapı Sarayı surlarını takiben Ahurkapı'ya inerken sağda görülen İshak Paşa Cami'inin içinde bulunduğu, hamam ve sıbyan mektebi[100] de olan manzûmenin 1914'de dördü kullanılabilir durumda "5" odadan ibaret medresesi[101], XX. yy.ın ilk çeyreğinde kullanılamaz hale gelmiş ve "enkazdan ibaret" kalmıştı. Bugün ise yeri dahi belli değildir[102].

Medresenin bânisi İshak Paşa[103], Fatih Sultan Mehmed ve II. Bâyezid devirlerinde sadrazamlık yapmıştır. Manzûmenin inşası, XV. yy. sonları olmalıdır.

1914 tarihli raporda ahşab olarak gösterilen medresenin sadece "4" talebenin ikametine müsaid olduğunun belirtilmesine[104] rağmen 1869 'da bir dersiam, bir mezun ile ders gören "18" talebe bulunmaktaydı[105].

6 Kapuağası Mahmud Ağa Medresesi (J 9)

Bâbüssaâde ağalarından Mahmud Ağa[106] tarafından Sultanahmed'in güneyinde ve Küçük Ayasofya Caddesi'ne dik olan Kapuağası ve Mustafa Paşa sokaklarının köşesinde cami, medrese, mekteb ve çeşmeden mürekkeb olarak inşa ettirilen manzûme[107], Mimar Sinan yapısı olup[108] kitâbesindeki tarih 961 (1554)'de bina olunduğunu ifade ediyordu[109].

6 odalı olan[110] medresenin içinde bulunduğu manzûme çeşitli tamirler geçirmiş olmalıdır. 1305 (1888)'de vakfın sadece 15.264,5 kuruş mevcudu bulunduğuna göre gelirinin ancak masraflarını karşılayacak durumda olduğu söylenebilir. Nitekim, 1888'de tamirat zarûrî bir hal aldığında, vakfın, ihtiyaç olan meblâğın %18'i kadar mevcudu vardı. Bu tarihten bir süre önce de tamire teşebbüs edilmiş, fakat bazı mânîler ortaya çıktığından tamirat tamamlanamamıştı. Tamiratın vaktinde yapılamayışı mahalle sakinlerini harekete geçirmiş ve padişaha sundukları mahzar ile gerekli tamiratın yapılması ricasında bulunmuşlardı. Bu dilekçe üzerine ihtiyacı olan hayratın bir an önce tamirlerinin yapılması için 23 Mart 1303 (4 Nisan 1887)'de irade sadır olmuştu. Ancak, bina kalfaları bazı sebeblerden dolayı vakıf tamiratında eksiltmeye girmeye rağbet etmediklerinden cami ve medrese tamiratının eksiltmeye konulması mümkün olamamış ve keşfi yaptırılarak 84.765 kuruşa tamir edilebileceği anlaşılarak bu mıkdarı aşmayacak şekilde tamiri için emir çıkmıştı[111].

1869'da "10" talebesi bulunan medrese[112], 1912 İshak Paşa yangınından kurtulamamış olacak ki 1914'de "muhterik" olarak görünmektedir. 1918'de ise çerçeveleri, abdesthaneleri ve cıvarının harab

[100] *FDM*, s. 16, 172.

[101] *DVMD*, s. 77'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 89.

[102] Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, I, Ankara 1962, s. 77.

[103] *SO*, I, 323.

[104] *DVMD*, s. 77'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 89.

[105] Bk. Ek I, nr. 44. Büyük bir ihtimalle bu tarihte medresede derslere devam eden talebenin çoğu medrese dışında kalıyorlardı.

[106] *SO*, IV, 211.

[107] *HC*, I, 51-52.

[108] *Tuhfetü'l-mi'marin*, s. 34.

[109] *HC*, I, 52.

[110] *DVMD*, s. 4'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 32.

[111] Evkaf Nezâreti'nden gönderilen 17 Şevval 1305 / 15 Haziran 1304 (27 Haziran 1888) tarihli tezkirede belirtilen husûsun tasdikini ihtiva eden 5 Zilka'de / 2 Temmuz (14 Temmuz) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası üzerine yazılan 15 Zilka'de 1305 / 12 Temmuz (24 Temmuz) tarihli arz tezkiresi ve 16 Zilka'de / 13 Temmuz (25 Temmuz) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 5461 ve ekleri.

[112] Ek I, nr. 145.

olduğuna işaret edilmiş[113] olan medrese bugün mevcud değildir.

III. HOCAPAŞA - DEMİRKAPI

7 Cezayirli Ahmed Paşa Medresesi (H 9)

Cami ve medreseden meydana gelen bir manzûme olarak Hoca Paşa'da[114] Demirkapı'da Daye Hatun Mahallesi'nde[115] Darüssa'ade Ağası Sokağı üzerinde[116] Cezayir Beylerbeyisi Ahmed Paşa[117] tarafından inşa ettirilmiştir[118].

Günümüze ulaşamayan medresenin, 1914 tarihli rapora göre bir avlu etrafında beş odası ile şadırvan, tulumba, çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneleri bulunmaktadır[119]. 1792 tarihli defterde "Nevbethane"de olduğuna işaret edilen "Ahmed Paşa Dârülhadisi", eğer bu medrese ise 1792'de sadece "3" oda görünmektedir[120].

Medresenin, XIX. yy. sonlarında hayli harab durumda olduğu için birkaç def'a tamir gördüğü tesbit edilmektedir. Bu harabiyet mahalle sakinlerinin cami ve medresenin tamiri husûsunda müracaatlarına sebeb olmuş, Şehremanetince yapılan keşif ve açılan eksiltme sonunda 6.800 kuruşa Kosti Kalfa üzerinde kalmışsa da hazinece emanet yoluyla tamirinin çok daha iktisâdî olacağı düşüncesiyle Evkaf-ı Humâyûn İnşaat memuru vasıtasıyla emaneten tamiri ve yapılacak masrafın Evkaf-ı Humâyûn Hazinesinin 1297 (1881) mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda Evkaf Nezâreti tezkiresi[121] Şûrâ-yı Devletce de uygun bulunmuştur[122].

1892'de medresenin tamiri için yeni bir irade daha görülmektedir. Bu defaki tamirin 14.774 kuruş tutacağı tahmin edilmiş; Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru tarafından emaneten tamir edilerek masrafın vakıftan tahsil edilmek üzere 1308 mâlî yılı Evkaf Nezâreti bütçesinden ödenmesi husûsunda irade sadır olmuştur[123].

1318 (1902)'de 439,5 kuruş gibi küçük bir meblâğla yapılabilecek bir tamir gerektiği tesbit edilmektedir[124].

1914'de medrese harab durumda olduğundan dârülhilâfe medreseleri kadrosuna dahil edilmemiştir. 1792'de sadece 3 talebesi bulunan[125] medresede, 1914'deki raporda "5" kişinin ikamet edebileceği belirtilmesine[126] rağmen 1869'daki mevcudu bir müderris ve "11" talebe idi[127].

[113] *DVMD*, s. 4'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 32-33.

[114] BOA, ŞD.DH, dos. nr. 103/64-3.

[115] *İstanbul'da Mevcud Medreselerin Esâmîsi*, İ.Ü, Merkez Ktb. Nâdir Eserler TY, nr. 8869, sıra nr. 17.

[116] *19. Asırda İstanbul Haritası*, hazırlayan Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul 1958, pafta A4.

[117] *HC*, I, 44; Öz, I, 20, n. 15; *SO*, I, 207; Baltacı, s. 154.

[118] Tahsin Öz, cami'in inşa tarihini XVII. yy. başları olarak göstermişse de (gös.yer), 979 (1571)'dan önce müderris tayin edildiğine bakılırsa bunu, XVI. yy.ın üçüncü çeyreğine kadar indirmek mümkündür.

[119] *DVMD*, s. 17'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 43.

[120] Kepeci, nr. 6589/1, s. 21.

[121] 27 Şevval 1298 / 9 Eylül 1297 (21 Eylül 1881) tarih ve 167 sayılı Evkaf Nezâreti tezkiresi: ŞD.DH, dos. nr.103/64-3.

[122] 22 Zilka'de 1298 / 3 Teşrin-i evvel 1297 (15 Ekim 1881) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası sureti: ŞD.DH, dos. nr.103/64-1

[123] Evkaf Nezâretinin 10 Rebi'ülevvel 1310 (1 Ekim 1892) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 29 Rebi'ülevvel 1310 / 8 Teşrin-i evvel 1308 (20 Ekim 1892) tarihli mazbata ve 16 Rebi'ülâhır / 25 Teşrin-i evvel (6 Kasım) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Rebi'ülâhır/6.

[124] İVBMA, Defter nr. 1306, s. 22'de son ödemenin yapılması için 13 Mayıs 1320 (26 Mayıs 1904)'de emir verildiği tesbit edilmektedir.

[125] Kepeci, nr. 6589/1, s. 21.

[126] *DVMD*, s. 17'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 43.

Medrese 1918'de askerî iâşe erzak tevzi mahalli olarak kullanılıyordu[128].

8 Ferhad Paşa Medresesi

Demirkapı cıvarında Dâye Hatun Mahallesi'nde bulunan medrese[129] "8" odalı olup 1792'de hücre sahiblerinden biri evli olduğu için sekiz yıldan, diğeri ise 15 yıldan beri medresede oturmadıklarından hücrelerinin başkalarına verildiği kayd edilmiştir. İkamet edenlerin toplamı "9"dur[130].

Medrese, 1869'da faal durumda olmakla beraber sadece üç talebesi vardı[131]. Bundan da, o tarihte ya bazı odalarının harab olduğu veya bir sebeble rağbetinin kalmadığı anlaşılmaktadır.

Sultan II. Mahmud vakıfları mülhakatı arasında yer alan Ferhad Paşa Medresesinin XIX. yy. ortalarına âid ufak çapta bir-iki tamiri tesbit edilebilmiştir. Bunlardan 1260 (1844)'deki tamir Kapı çukadarı Hacı Ali Ağa tarafından 1.795 kuruş sarfıyla yapılmıştır[132]. 1262 (1846)'de tulumbası yenilenmiş[133]; birkaç ay sonra ise Hamidiye vakfı Kaymakam vekili Mustafa Vâsıf Efendi tarafından, 1262 bütçesine masraf kayd edilmek üzere, 1.180 kuruş sarfıyla bazı mahalleri tamir edilmiştir[134].

Medrese, 1914'de, muhtemelen asrın başlarında geçirdiği bir yangın sonucu, arsa halinde[135] görülmekte ve yerini de tam olarak tesbit mümkün olamamaktadır.

9 Kayış Mustafa Ağa Medresesi (H 9)

Sirkeci cıvarında Hocapaşa semtinde Karaki Hüseyin Efendi Cami'i karşısında Saray Ağası Mustafa Ağa (ö. 1022 / 1613)[136] tarafından 999 (1591)'da inşa ettirilmiş olan medresenin zemin seviyesinde birer kişilik 12 odası vardı.

Diğerleri gibi bu medresenin de zaman zaman tamirine ihtiyaç duyulmuş olduğu muhakkaktır. Ancak, vakfın kâfi mıkdarda mevcudu bulunmadığı hallerde tamir keyfiyeti hep güçlükle karşılaşmıştır. Kayış Mustafa Ağa Medresesinin durumu da böyledir. 1853'de medrese talebesinin ısrarlı tamir istekleri karşısında yapılan keşif sonucu 6.900 kuruşla tamirin gerçekleşebileceği anlaşılmış; daha sonra yapılan eksiltmede 5.000 kuruşa Yorgi Kalfa üzerinde kalmıştı. Fakat medresenin mevcud nakdi bunu dahi karşılayabilmekten uzaktı. O tarihte Evkaf Nezâreti de açıktan para verebilecek güçte değildi. Bununla birlikte ısrarlı talebler üzerine tamir kaçınılmaz olmuş ve yürütülmesi işinin de Evkaf Nezaretine havalesi için irade çıkmıştı[137].

[127] Ek I, nr. 67.

[128] *DVMD*, s. 17'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 43.

[129] *İME*, nr. 18.

[130] Kepeci, nr. 6589/1, s. 20-21.

[131] Ek I, nr. 63.

[132] Bu 1.795 kuruşun dağılışı şöyledir:

Ber-vech-i maktu' verilen	1.500
Bir aded kuyu bileziği*	65
Tulumba yenilenmesi	150
Mu'temed	80
	1.795
Ale'l-hesab verilen	1.500
İşin bitiminde ödenen	295

(Evkaf-ı Humâyûn Hazinesi Ruznamçesi defterlerine verilen 27 Receb 1260 (12 Ağustos 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 28/4)

* Kuyu bileziği = Kuyunun ağzına oturtulan kasnak şeklindeki demir veya yontma taştır. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 1979², s. 318.

[133] Ruznamçe defterlerine verilen 24 Zilhicce 1262 (13 Aralık 1846) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 44/194.

[134] Ruznamçe defterlerine verilen 26 Safer 1263 (13 Şubat 1847) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 45/125.

[135] *DVMD*, s. 19'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 44.

[136] Ayvansarâyî, *Mecmu'a-i Tevârih*, F. Ç. Derin - Vahit Çabuk neşr., İstanbul 1985, s. 416.

1868 ve 1869'da medresede orta büyüklükte tamirler yapıldığı görülmektedir. 1868'de Tamirat Ruznamçesi tarafından yapılan keşfine göre 7.765 kuruş tutacağı tahmin edilen tamirat Duvarcı Kosti Kalfa'ya havale edişmiş[138]; 1869'da 8.441 kuruş tutarında bir tamirata başlanmışsa da keşif harici bazı yerlerinin de tamire muhtac olduğu anlaşıldığından 672 kuruş daha masraf edilmesi gerekmişti[139].

Tramvay caddesinin genişletilmesi sırasında medresenin orijinal plânı değiştirilerek ön odalar yola uygun olarak yeniden yapılmıştır[140]. 1870'li yılların başlarında tramvay hattı döşenmesi söz konusu olduğunda Kayış Mustafa Ağa Medresesinin de bulunduğu Bahçekapısı ile Ayasofya arasındaki yolun genişletilmesi gerekmiş; nitekim Tramvay Şirketi ile 22 Cemâziyelevvel 1286 (30 Ağustos 1869) tarihli mukavelede[141] bu husus da yer almıştır. Bir arşiv belgesinden öğrendiğimize göre Şehremaneti Dairesi önünden Bahçekapısı - Salkım Söğüt - Soğukçeşme yoluyla Ayasofya'ya uzanan güzergâh üzerindeki emlâkin –ki Kayış Mustafa Ağa Medresesi de burada bulunmaktaydı– istimlâki için gereken meblâğ 487.500 kuruşu bulmaktaydı[142]. Ancak, medresenin ön odalarının plânındaki değişikliğin bu tarihte yapıldığına dair belge olmadığı gibi ön odaların kesilme şeklini gösteren plânda da tarih yoktur. Buna mukabil 1907'de esaslı bir tamir geçirdiği ve cephesinin yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır.

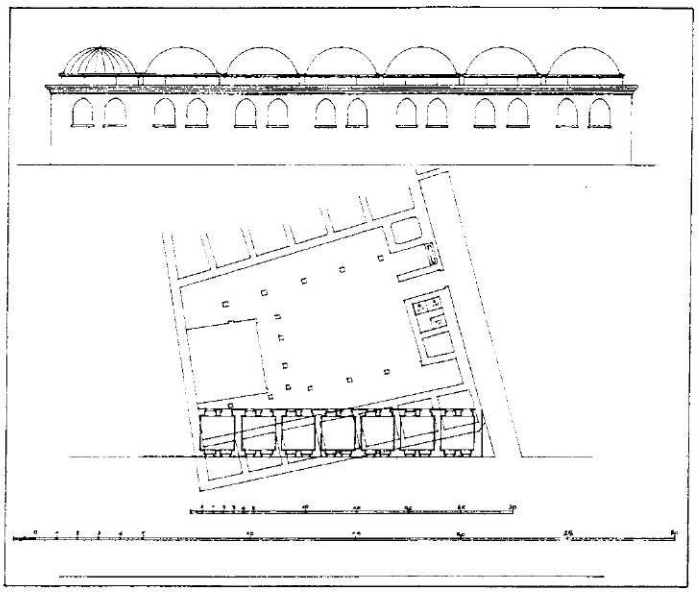

Şekil 3
Kayış Mustafa Ağa Medresesinin cadde tarafındaki değişikliği gösterir tarihsiz plân
(PPK, nr. 615)

1325 (1907) tarihli bir belgede medresenin tamiratı için 50.159 kuruş sarfı husûsunda padişahın iradesi alındığı, fakat masrafın 58.341 kuruşa ulaştığı; bunun ise başlangıçta medrese cephesinin eski taşlarla yapılması düşünülmüşken bunların kullanılmaya elverişli görülmemesi dolayısiyle yeniden "som taş" satın alınması icab etmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Nitekim, Hendesehane tarafından yapılan ikinci keşifte de bu masraf teyid edilmiştir[143].

Fakat daha önce, 1291 (1875)'de Kayış Mustafa Ağa Medresesinin, İnşaat Müdiriyetince 2.524 kuruşa mal olacağı tahmin edilen küçük bir tamir daha geçirdiğini[144]; 1885 yazında tamiri için yeni

[137] Sadaretle Evkaf Nezareti arasında 17 ve 18 Cemazıyelâhır 1269 (28 ve 29 Mart 1853) tarihleriyle gönderilen tezkireler ile 27 Cemâzıyelâhır 1269 (7 Nisan 1853) tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası üzerine 3 Receb (12 Nisan) tarihli arz tezkiresi ve Padişahın 4 Receb (13 Nisan) tarihli iradesi: İrade-MV, nr. 10421.

[138] 3 Zilhicce 1284 (27 Mart 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5a.

[139] 10 Nisan 1285 (22 Nisan 1869) tarihli kayıt: EV, nr. 17385, vr. 1a.

[140] Soğuk Çeşme'de tramvay caddesi üzerinde vâki' Kayış Mustafa Paşa Medresesinin tesviye-i tarîka tâbi' olmak üzere cebhesi hatılının müceddeden inşâsı hakkındadır: PPK, nr. 615. Bk. Şekil 3.

[141] Dersa'adet Tramvay Tesis ve İnşasına Dair Mukavele ve Şartnâme: *İmtiyazat ve Mukavelât*, I, İstanbul 1302, s. 447-50.

[142] Şûrâ-yı Devlet Nafıa Dairesinin 2 Zilhicce 1286 / 22 Şubat 1285 (5 Mart 1870) tarihli mazbatası ile uygun bulunan bu rakam Padişahın 20 Zilhicce 1286 (23 Mart 1870) tarihli iradesi ile de tasdik edilmiştir. İrade-ŞD, nr. 1592.

[143] Evkaf Nezâreti'nin 14 Muharrem 1325 (27 Şubat 1907) tarih ve 928 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 24 Safer 1325 / 26 Mart 1323 (8 Nisan 1907) tarih ve 243 nr.lı mazbata ve 3 Rebi'ülevvel / 3 Nisan (16 Nisan) tarihli irade: İrade-E, nr. 1325 Rebi'ülevvel/4 ve eki.

[144] 3 Zilhicce 1291 (11 Ocak 1875) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18a.

bir teşebbüste bulunulduğunu tesbit edebiliyoruz[145].

Kayış Mustafa Ağa Medresesinin 1914'de odalarından beşi ile çamaşırhane, gusulhane, abdesthanelerinin gayet harab olduğu, bu haliyle talebe iskân edilemeyeceği hakkında rapor verilmiş ve dârülhilâfe kadrosu içine alınmamıştı. 1918'de nisbeten oturulabilecek gibi olan 7 odada, yangında evlerini kayb eden bazı kimselerle kürd âilelerinin barınmakta oldukları görülmektedir[146].

1869'da iki mezun ile "19" talebe yaşayan[147] medresede normal şartlarda "12" kişinin ikamet etmesi mümkündü[148].

1938'de bina yıktırılıp Maliye Tahsil Şubesi olarak kullanılan yapı inşa edilmiştir[149].

IV. BAHÇEKAPI

10 Sultan Abdülhamid Han Medresesi (H 9)

Sirkeci'de Hamidiye Caddesi üzerinde 4. Vakıf Hanı karşısında Sultan I. Abdülhamid tarafından 1192-1195 (1778-81)'de inşa ettirilen mekteb, imâret, sebil, çeşme, medrese ve kütübhaneden müteşekkil külliye içindeki bu medresenin kapısı Zahire Borsası Sokağı'ndadır. Yıldız Hamamı Sokağı'na açılan cümle kapısı üstündeki Yahya Tevfik Efendi tarafından yazılan kitabesindeki tarih 1194 (1780)'de inşa edildiğini göstermekte olup şöyledir[150].

"Binde bir ancak düşer Tevfik ana tarih-i tam
Ehl-i ilme medrese yapdırdı Şeh Abdülhamid"

Resim 11
Sultan Abdülhamid Medresesi Kapısı

Vakfiyesine göre medrese, İbrahim Ağa b. Hüseyin'den satın alınan arsa üzerine inşa edilen "21" kârgir oda, altlarında bodrum, bir dershane, avlunun ortasında bir şadırvan, fevkanî bir kütübhane ile bitişiğinde küçük bir odadan ibaretti[151].

Medresenin 1809'da çizilmiş plânına[152] göre yan sokakta olan ve Yıldız Hamamı'nın yanında, şekerci dükkânının (Hacı Bekir) karşısında bulunan dış kapıdan bir "gezinti mahalli"ne girilmektedir. Burada fevkanî olan, bir cephesi ana caddeye, bir cephesi yan sokağa bakan, altında ise şekerci deposu ve eczahane ile dükkânlar olan kütübhaneye çıkılan bir merdiven bulunur. Sağda revaklarla bağlantısı olan bir aralıkla geçilen kısımda çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneler yer alır. Medresenin avlusuna ikinci bir kapıdan girilir. Medrese odaları, dikdörtgen plânlı olan avlunun etrafında üstü kârgir kubbeli revakların arkasında sıralanmışlardır. Girişin sağındaki cephede odalar arasındaki aralıktan dershanenin bulunduğu bahçeye geçilir. Bu bahçenin sağına bir su hazinesi yerleştirilmiştir. Tramvay caddesi üzerindeki dükkânlarla medresenin bu cephesindeki odaların arasında medreseye âid bir aralık, dükkânların üst tarafında ise kütübhanenin kullandığı bir bahçe bulunur. Girişin karşısındaki cephede odaların

[145] Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 29 Şevval 1302 (11 Ağustos 1885) tarihli mazbatası ve 7 Zilka'de 1302 / 6 Ağustos 1301 (18 Ağustos 1885) tarihli irade kaydı: ŞD *Kayıt defteri*, nr. 43, s. 26/126.

[146] *DVMD*, s. 16'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 42.

[147] Ek I, nr. 146.

arasındaki bir kapıdan Sultan I. Abdülhamid'in türbesinin bulunduğu kısma geçilir. Bu kapının karşısında türbe önündeki meydana açılan bir kapı ve karşılıklı iki kapı arasında bir gezinti mahalli

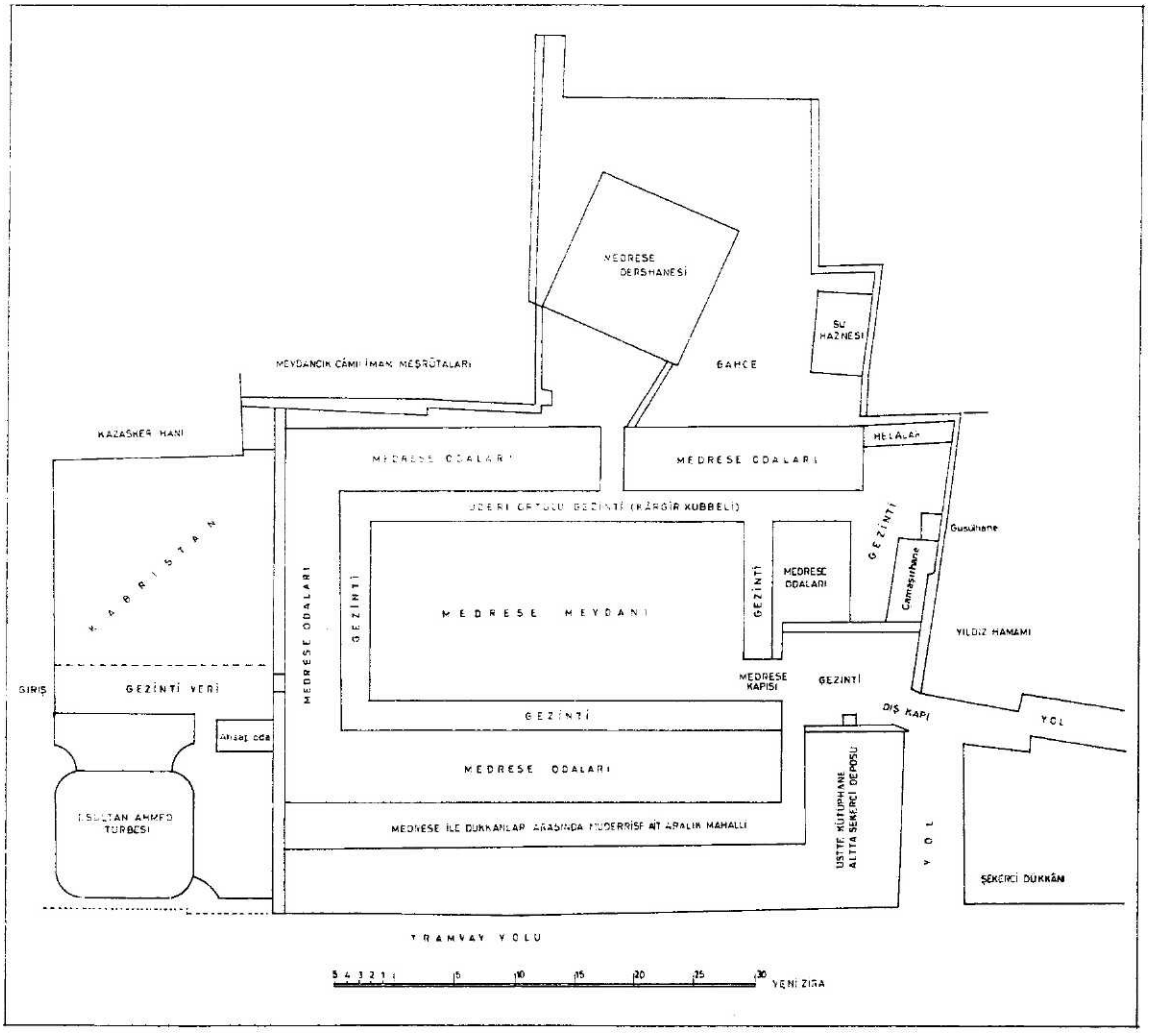

Şekil 4
Sultan Abdülhamid Medresesinin 1325 tarihli plânı
(PPK, nr. 585)

148 *DVMD*, s. 16'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 42.

149 Öz, I, 83.

150 *HC*, II, 179.

151 Müjgân Cumbur, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütübhanesi", *AÜDTCFD*, XXII/1-2 (1964), s. 37. Vakfiyesindeki oda sayısı açık bir şekilde belirtilmesine rağmen, kaynaklarda farklı rakamlara rastlanmaktadır. 1206 (1792) tarihli defterde "20" oda gösterilirken *DVMD*'inde üstte –doğru olarak– "21" sayısı bulunmakta, altta ise biri müderris odası "25" oda olduğu kayd edilmektedir (s. 20'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 44).

vardır. Bunun sağ tarafı tamamen kabristandır. Sol tarafta köşede türbe, arkasında kabristan, medrese tarafındaki kapının yanında ise ahşab bir oda görülür. Medresenin etrafında yüksek binalar bulunması dolayısiyle hücrelerin altına bodrum yapılmak suretiyle revakların kodu yüksek tutulmuştur[153]. Hücre kapılarının aralarındaki üçüncü kapılardan bodruma inilir; üstteki her hücrenin altında bodrumda da bir oda bulunur[154].

Külliyenin vakfiyesinde medresede vazife görecek muhaddis, müderris ve dersiamlarla ilgili bilgi verilmektedir. Muhaddis pazartesi ve perşembe günleri medrese dershanesinde talebeye hadis-i şerif okutacak ve yevmî "240" akçe vazife alacaktı. Aynı mıkdarda yevmiye alacak olan müderris ise salı ve cuma dışındaki günlerde talebenin tahsili ile meşgul olacaktı. Dersiam sayısı ikiydi; biri salı ve çarşamba, diğeri cuma günleri yine dershanede talebeye ulûm-ı nâfı'a tedris edecek ve ellişer akçe vazife alacaklardı.

Medrese odalarının biri müderrise tahsis edildiğinden, kalacak talebe sayısı "20" odada ikişerden "40" olarak tesbit edilmişti. Her birine günde iki akçe verilecek olan bu talebenin seçimi ile şeyhülislâm vazifelendirilmiş olup başarılarına göre ilk onu ikişer akçe ile *Sahih-i Buhârî-i şerîf*han, ikinci onu yine aynı yevmiye ile *Sahîh-i Müslim-i şerîf*han olacak, kalan 20 ile üç türbedar, müderris odasında kalan muid ve hariçten tayin olunan altı kişi[155] ki toplam "30" kişi, günde üç akçe vazife ile cüzhan tayin edileceklerdi[156]. Medresede ayrıca üçer akçe yevmiyeli noktacı ve ecza-yı şerîfe sandıkçısı vazife göreceklerdi. Kütübhanede dört hâfız-ı kütüb bulunacak, müracaat eden talebeye hizmet edecekler; birinci "120", ikinci "100", üçüncü "90", dördüncü "80" akçe vazife alacaklar[157] ve hafız-ı kütüblere tahsis edilen medrese bitişiğindeki üç evde[158] oturacaklardı[159]. Kütübhanede ayrıca "50" akçe vazife ile bir ferraş ve "10" akçe vazifeli bir mücellid bulunacaktı[160].

Hamidiye Medresesi, XVIII. yy. sonlarında inşa edilmiş olduğu için birçok medreseye göre yenidir. Sultan II. Mahmud saltanatında 1247 (1832)'de, diğer vakıf eserlerle hemen aynı zamanda tamir geçirdiği[161] gibi 1845'de bazı odaların eskiyen çerçeve ve döşemeleri değiştirilmiş, sıva yapılmış ve vakfın kaymakam vekili Mustafa Efendi tarafından yürütülen tamir için 1.140 kuruş harcanmıştır[162]. 1258 (1842)'de de medresenin üç odası, vakfın kaymakam vekili Mehmed Said Efendi tarafından 615 kuruş sarfıyla tamir edilmiştir[163]. Vakfın kaymakamı Mustafa Vasıf Efendi tarafından 1846'da medresenin 20 odası 2.344 kuruş sarfıyla[164]; 1847 sonunda ise çamaşırhanesi 3.853 kuruş sarfıyla tamir edilmişlerdir[165]. Medrese 1279 (1862-63)'da bir tamir daha geçirmiştir[166]. Küçük Todori

[152] Bağçekapusı'nda vâki' Hamidiye Medresesiyle müştemilâtı ve türbe-i şerîf ile hududlarını irâ'e eder harita-yı mevzu'iye, fî 11 Ağustos 325 (24 Ağustos 1909): PPK, nr. 585. Bk. Şekil 4.

[153] İ. Birol Alpay, "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VIII (1978), s. 6; ayn. yzr, "Abdülhamid Külliyesi", *TVİA*, I, 36.

[154] Alpay, a.g.m, *STY*, s. 8.

[155] Girişte de işaret edildiği gibi, Cevdet Efendi (Paşa) İstanbul'a geldiğinde Çarşamba'daki Papasoğlu Medresesinde derslere başlamış, Hamidiye Medresesinde girdiği "haric" kadrosunun imtihanını başarmış; fakat hergün Fatih'ten Yeni Cami'e gelip gitmenin güçlüğü dolayısiyle cüz okumak vazifesini bevvaba devr ederek tahsisatını da ona bırakmıştı. *Tezâkir*, Baysun neşr, IV, 6.

[156] a.g.v, s. 52.

[157] a.g.v, s. 53.

[158] a.g.v, s. 37.

[159] a.g.v, s. 53.

[160] a.g.v, s. 53.

[161] *TV*, sayı 12, 18 Şa'ban 1247 (22 Ocak 1832), s. 2.

[162] 13 Safer 1261 (21 Şubat 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 31/43.

[163] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 29 Cemâzıyelevvel 1258 (8 Temmuz 1842) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 17/133.

[164] Ruznamçe defterlerine verilen 12 Cemâzıyelevvel 1262 (8 Mayıs 1846) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 40/198.

[165] Ruznamçe defterlerine verilen 15 Muharrem 1264 (23 Aralık 1847) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 51/56.

[166] Bu tamir ile ilgili mevcud belge, tamirin bitiminde yapılan ikinci keşif defteri olup 13 Muharrem 1280 (30 Haziran

Kalfa tarafından yapılan ve türbe ve sebili ile birlikte 16.565 kuruş harcanan bu tamirde medresenin payı 1.184 kuruştan ibarettir[167]. Medresenin tesbit edilebilen diğer bir tamiri 1864'dedir. 3.150 kuruşa çıkan bu tamir Kosti Kalfa tarafından yapılmıştır[168]. 1869 'da bir tamir daha geçiren[169] medresenin 1870'de çamaşırhanesi 3.350 kuruş keşif bedeliyle Hacı Artin Kalfa'ya tamir ettirilmiştir[170]. Rûmî 1274 (1857-58)'de ise Hüseyin Ağa tarafından tamir olunan su yolları için 2.400 kuruş harcanmıştır[171].

1893'de Evkaf Nezâreti'nce medresenin tamirine ihtiyaç duyulduğundan keşfi yaptırılmış ve 8.525,5 kuruşa çıkacağı anlaşılarak emâneten yaptırılacak tamirat sonunda sarfiyatın vakfa masraf kayd edilmesi şartıyla 1308 mâlî yılı bütçesine

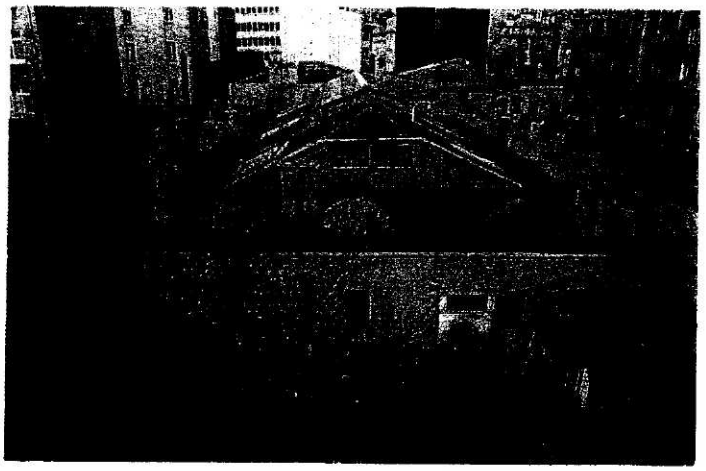

Resim 12
Sultan Abdülhamid Medresesinin kuşbakışı gürünüşü

1863) tarihlidir. Dolayısiyle tamir için ne zaman karar alındığı, ne zaman başlanıp bitirildiği tesbit edilememektedir. Keşif Muharrem 1280 tarihli olduğuna göre tamirin 1279'da yapılmış olduğu muhakkaktır.

[167] Bu def'a tamir gören yerler ve her biri için yapılan masraf şöyledir:

İbrahim Efendi odasında ocak kapağı yenilenmesi	8
Aynı odada döşeme yenilenmesi	25
Aynı odanın altındaki mahzenin ahşab döşeme yapılması	87
Aynı odadaki kömürlük üzerindeki kapatmanın yenilenmesi	19,5
Üzeri mevcud enkazdan kuşaklı oda kapısı yenilenmesi	21,5
Niyazi Efendi odasında dolab kapağı ve pervazının yenilenmesi	5,5
Aynı odanın kapısının tamiri	5
Şeyh Efendi odasında mevcud kiriş üzerine kısmî döşeme ve tavan yenilenmesi	27
Aynı odada dolab kapağı yenilenmesi	24
Hafız Ahmed Efendi odasında kiriş ve döşeme yenilenmesi	52,5
Aynı odada raf ve kapı pervazıyla dolab kapağı pervazının yenilenmesi	18
Aynı odada minder kereveti köşesinde koltuk yenilenmesi ve dikme sütûnu konması	
Koltuk yenilenmesi	9,5
Dikme sütûnu	10
Emin Efendi odası döşemesinin altına sağlamlaştırmak için taban yapılması	40
Aynı odada mevcud kiriş üzerine kısmen döşeme ve kapı eşiği yenilenmesi	7
Hacı Ahmed Efendi odasında minder kereveti pervazıyla kapı eşiği üzerine kaplama yenilenmesi	12
Seyyid Efendi odasında ocak kapağıyla kapı pervazı yenilenmesi	18,5
Raşid Efendi odasında mevcud kiriş üzerinde döşeme ve tavanın yenilenmesi	101,5
Aynı odada ocağa, mevcud tuğladan sed yapılması	15
Aynı odada parça latadan kuşak yapılması	3
Hüseyin Efendi odasında mevcud kiriş üzerine döşeme yenilenmesi	109
Aynı odada içi bölmeli, kuşaklı, neccar işi kanadlı dolab yenilenmesi	35
Şakir Efendi odasında pervaz yenilenmesi	9
Müderris Efendi odasında mevcud kiriş üzerine döşeme yenilenmesi	30
İbrahim Efendi odasında mevcud kiriş üzerine döşeme yenilenmesi	37,5
Aynı odada horasanlı harçla sıva yapılması	5
Aynı odada ocak bölmesinin tamiri	10
Hacı Reyhan Efendi odasında pervaz ve kömürlük kapağıyla mahzen kapısı arkasına kaplama yenilenmesi	15
Ahmed Rasim Efendi odasında pervaz ve kapak yenilenmesi	51
Cemal Efendi odasında döşeme yenilenmesi	195

dahil edilmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[172].

1869'da 89 talebesi bulunan[173] Hamidiye Medresesi, 1914'deki rapora göre, 50 talebe barındırabilecek durumdaydı. Nitekim 1792'deki sayımda medresede yaşayanların sayısı –biri orduyu humâyûnda, dördü sılada olanlar hariç– "50" idi. "7" hücre sahibi odalarını birer arkadaşlarıyla paylaşırken "11"inin yanlarında refiklerinden başka birer de hizmetlerini gören talebe bulunuyordu. İki odada ise dörder kişi yaşıyordu.

1914'de medresenin dershanesi ile mutfak, gusulhane vs. müştemilâtı harab durumda bulunduğu gibi şadırvanının suyu yoktu; küçük ve harab olan abdesthanelerin umûma açık oluşu da talebenin sağlığı bakımından mahzurlu görülmüştü. Sadece kütübhanesi sağlam durumda idi. Avlusunun geniş olması bir avantaj teşkil etmesine rağmen iş merkezinde bulunması ve etrafının yüksek yapılarla çevrilmiş olması dolayısiyle medresenin havadar bir yere naklinin uygun olacağına karar verilmiş ve dârülhilâfe kadrosuna da alınmamıştı[174]. Ayrıca, mevki'inin, medreselerin kesif olduğu semtlere uzak olması, diğer medreselerle irtibatı bulunan talebe için güçlük yaratıyordu[175].

1918'de Hamidiye Medresesi artık harab haldeydi. Ancak bundan altı yıl önce medresenin bulunduğu Bahçekapısı semtinin tamamen iş muhiti haline gelmesi, tramvay ve araba gürültülerinin talebenin huzûrunu bozması ve vakfın gelirinin giderek masrafına yetmez olması medresenin, buradan taşınması gerektiğini ortaya koymuştu. Mimar zıra'ı ile 2.310 zıra'[2] olan medrese arsası üzerine som kârgir 18 mağaza ve üzerine dört katlı yine som kârgir odalar bulunan bir han inşa edilmesi, medresenin ise, Sultan Selim semtinde artık kullanılmaz durumda olan Sultan Selim imâreti yerinde yine 22 oda ile müştemilâtını hâvî olarak yeniden inşası husûsu teklif edildi. Bu tasavvur, her iki vakfın mütevellilerince benimsendiği gibi Evkaf Hazinesi Fen hey'eti mühendislerince de desteklendi. Nihayet Evkaf Mahkemesince verilen ilâm padişah Sultan Reşad tarafından da kabûl edilerek icrası Evkaf Nezâreti'ne havale olundu[176]. Sultan Selim'de yapılan yeni Sultan Abdülhamid Medresesi, Darü'l-hilâfe Medresesinin kurulmasından sonra medresetü'l-mütehassisîn olarak vazifesini sürdürdü[177]. Bahçekapısı'ndaki eski medrese binası da 1926'da yıktırılması şartıyla Zahire ve Ticaret Borsasına tahsis edildi. Ancak, Borsa bu binayı yıktırmayıp restore etmiş, böylece yapı günümüze ulaşabilmiş[178] ve Borsa binası 1995'de Maslak'a taşınıncaya kadar bu fonksiyonunu sürdürmüştür.

Ahmed Efendi odasında mevcud kiriş üzerine döşeme yenilenmesi	32,5
Aynı odada kerevet inşası	26
Aynı odada mevcud enkazıyla koltuk kereveti tamiri	10
Aynı odada kömürlük kanadı tamiri	3
Hammaliye	107
	1.184

(EV, nr. 18493, vr. 3b-4a).

[168] Ödeme iki taksitte 1.500 (14 CA 1281) + 1.650 = 3.150 kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 7a.

[169] EV, nr. 21179, vr. 7a.

[170] 5 Zilhicce 1286 (8 Mart 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 7b.

[171] Ödeme iki def'ada 1.500 + 900 = 2.400 kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 17a.

[172] 15 Receb 1310 tarihli Evkaf Nezâreti tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 12 Şa'ban 1310 / [18] Şubat 1308 (1 Mart 1893) tarihli mazbata ve 25 Şa'ban / 2 Mart (14 Mart) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Şa'ban/15 ve eki.

[173] Ek I, nr. 32.

[174] *DVMD*, s. 20'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 44.

[175] Bk. yukarıda Cevdet Paşa'nın vazifesini terki.

[176] 4 Rebi'ülevvel 1330 (22 Şubat 1912) tarihli Evkaf Mahkemesi ilâmı, 12 Rebi'ülâhır 1330 / 18 Mart 1328 (31 Mart 1912) tarih ve 34348 (umûmî) / 52 (hususî) nr.lı Evkaf Nezâreti takriri 14 Rebi'ülâhır / 20 Mart (2 Nisan) tarihli irade: İrade-E, nr. 1330 Rebi'ülâhır/7 ve ekleri.

[177] Bk. Giriş.

[178] Yıldırım Yavuz, "Abdülhamid I. Medresesi", *TVİA*, I, s. 37.

11 Valide Sultan (Vânî Efendi) Medresesi (H 8/9)

Bahçekapısı'nda Çelebioğlu Alâeddin Mahallesi'nde[179] olduğu kayd edilen medresenin, cami, türbe, dârülkurra, kütübhane, çarşı, mekteb, sebil, çeşme, köşk, hamam, dükkân ve muvakkıthanelerden mürekkeb külliye içinde yer alması plânlanmıştı. Külliyenin arsası 13 Receb 1006 (19 Şubat 1598)'da[180] Sultan III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan adına istimlâk edilmiş[181], ancak inşaata uzunca bir müddet ara verilmiş ve Sultan IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan tarafından tamamlatılmıştı.

Mimar Davud Ağa tarafından başlanan inşaat Dalgıç Ahmed Ağa'nın mimarlığı sırasında devam etmiş[182], Mustafa Ağa tarafından tamamlanmıştır. Medreseye, inşaatın başlamasını müteâkib (1006 / 1598) müderris tayin edildiği görülmektedir[183].

1914 tarihli Ders Vekâleti defterinde "Valide Sultan, nam-ı diğer Vânî Efendi" olarak adı geçen bu medresenin yeri, Başbakanlık Arşivi'ndeki Plân-Proje-Krokiler içinde biri 1321/1905 (nr. 245), diğeri 1325/1909 (nr. 579) tarihli plânlarında Bahçekapısı'nda bugün İş Bankası olan adada görülmektedir. Medrese üç tarafından sokakla çevrilmiş olup giriş Haseki Hamamı Caddesi'ndendir. Bir tarafında Bahçekapısı'na giden cadde vardır ki bu cadde üzerinde karşı sırasında Orosdi bak mağazası (bugünkü Sümerbankın bulunduğu ada) bulunur. Diğer tarafındaki Bargirciler Sokağı'nda karşısında Rıdvan Hanı, girişin karşısındaki cephenin arkasında ise Celâl Bey Hanı yer alır[184]. Medresenin, yeri itibâriyle Safiye Sultan tarafından başlatılan, fakat ancak IV. Mehmed'in annesi Turhan Sultan (ö. 1094) tarafından tamamlatılan külliyenin parçası olması gerekir[185].

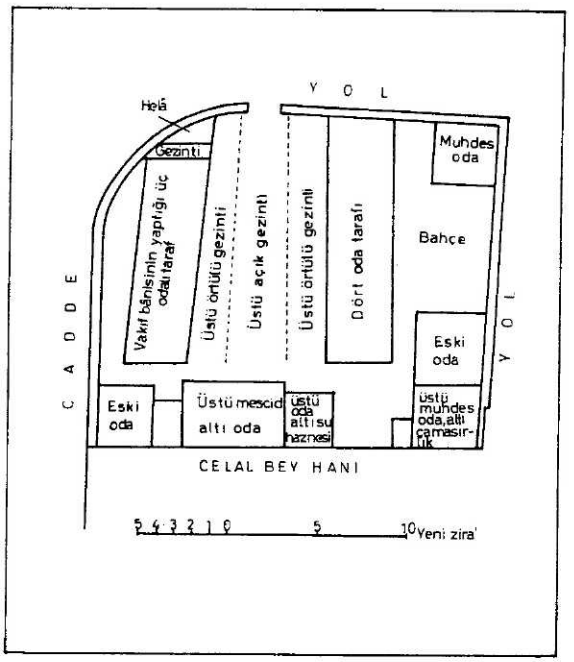

Şekil 5
Bahçekapı Valide Sultan Medresesi plânı
(PPK, nr. 245)

Valide Safiye Sultan'ın medresesine ilk müderrisin 1006 (1598)'da, medresenin inşasına ferman olunduğunda tayin edildiği ve bu tayinin bir süre devam ettiği bilinmektedir[186]. Fakat medresenin inşa edilip edilmediğine dair kesin bir kayıt yoktur. Yeni Cami külliyesine dâir olan yazıların bir kısmında darülkurra ve mektebinden bahs olunduğu halde medresesinden söz edilmez[187]. 1914 tarihli Ders Vekâleti defterinde ise

[179] *İME*, nr. 21.

[180] *TŞ*, s. 512.

[181] *İs.Ab*, s. 120.

[182] Şehabeddin Akalın, "Mi'mar Dalgıç Ahmed Paşa", *TD*, IX/13 (1958), s. 75. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, inşaata Kösem Valide tarafından başlanıldığını kayd ederken hataya düşmektedir (*HC*, I, 20).

[183] *TŞ*, s. 512. Krş. Baltacı, s. 556.

[184] PPK, nr. 579. Bu plânda sadece medrese arsasının hududları gösterilmiş ve "fevkanî mescid mahalli" işaretlenmiştir. Ortada "Şeyhülislâm Vânî Efendi merhûm medresesi" ve altında "Zıra'-ı cedîd terbi'an 423,80; tahvîli zıra'-ı atîk terbi'an 745" yazılıdır. Bunun üstünde verev olarak "Ahîren Yeni Câmi'-i şerîf inşa edildiği sırada Valide Sultan tarafından ta'mîr edilmesi cihetiyle mühr-i medrese "Valide Sultan olmuşdur" yazılmış, fakat sonra bu yazı ibtal edilmiştir. 245'de ise sokak isimleri kayıtlı değildir.

[185] Goodwin, bu külliyenin medresesinin hiçbir zaman yapılmamış olduğunu yazar (*A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 358).

[186] "Binaltı recebinin onbirinci günü (17 Şubat 1598) vâlide-i padişâh-ı cihan Safiye Sultan medrese-i cedîde binâsına fermân eyledikde ibtidâ bunlar[a] (Ebu'l-meyâmin Mustafa b. Ali) ihsân olundu". *TŞ*, II, 512. Atâî, 1009 (1601) ve 1015 (1606)'de de bu medreseye yapılan tayinleri kayd etmiştir. Fakat Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayi'ü'l-fudelâ* (A. Özcan neşr., İstanbul 1989, III-IV)'da Valide medreselerinin her zaman yeri ve sıfatı belirtilmediği için tesbit

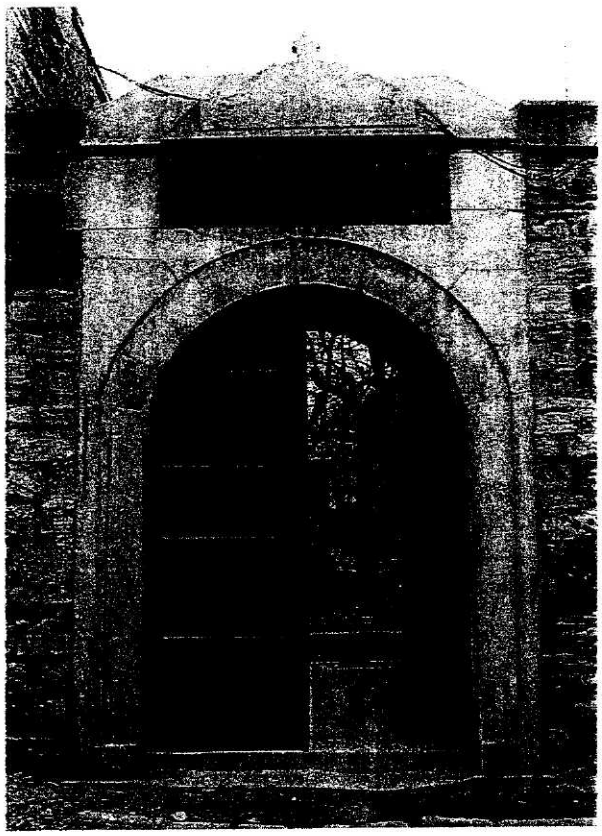

Resim 13
Valide Sultan Medresesi ikinci binasının kapısı

katlı bir yapı yer alır. Bunun üstü mescid, altı oda olarak işaretlenmiştir. Mescidin sağındaki birim yine iki katlı olup üstü oda, altı su haznesidir. Mescidin solundaki küçük birimin ne olduğu kayd edilmemiştir. Fakat onun yanında yine "kadim" bir oda bulunur. Abdesthaneler, girişin sağ tarafındadır[194]. 1792 tarihli defterde Hamidiye Medresesini müteâkıb yazılan "10" odalı "Valide Sultan Dârülhadisi" bu medrese olmalıdır[195].

Ders Vekâleti defterinde ise medresenin fevkanî ve yeni 10, zemin seviyesinde 5 odası olduğuna ve abdesthanelerin binanın dışında değil odalarla aynı koridorda ve odaların karşısında bulunduğuna işaret edilmiştir. Abdesthanelerin bina içinde yer alması teftiş komisyonunun

Resim 14
Valide Sultan Medresesi Gülhane'deki ikinci bina
(1997'deki tamirden önce Zeynep Sultan Camii Sokağından görünüşü)

medresenin mühründe "Medrese-i Vâlide Sultan kurb-ı Bağçekapusu" ibâresi okunduğu ve "Hamidiye Medresesi"ni müteâkıb kayd edildiği[188] halde yeri "Soğuk Çeşme'de Zeyneb Sultan Câmi'-i şerîfi içinde" gösterilmiştir[189] ki bu, Gülhane Parkı karşısında Sultan III. Ahmed'in kızı Zeyneb Âsıme Sultan[190] tarafından 1183 (1769)'de Mimar Tahir Ağa'ya yaptırılan cami olmalıdır[191].

Medreseye diğer adını veren Vânî Esseyyid Mehmed Efendi (ö.1066 / 1656)'nin[192] kurduğu dersiyenin ise 3 Safer 1106 (23 Eylül 1694) tarihinde "haric" îtibar olunduğu bilinmektedir[193].

1905 tarihli plânda "Bânî-i vakfın ihyâ eylediği üç odayı muhtevî ciheti" denilen kısım muhtemelen Vânî Efendi'nin yaptırdığı kısımdır. Medrese, alışılmış medrese plânlarından çok farklıdır. 1321 (1905) tarihli plânına göre avluda girişten îtibâren üstü açık bir gezinti yeri ile bunun iki tarafında üstü örtülü gezinti yerleri (revaklar), bunlardan sağdakinin arkasında üç, soldakinin arkasında dört oda bulunur. Ancak bu revak ve odalar avlunun sonuna kadar gitmeyip yaklaşık 3/4'lük bir uzunlukta biter. Dört odalı kısmın arkası bahçedir. Bu cihetteki bahçe duvarına bitişik olarak giriş tarafındaki köşede "muhdes" bir oda, aksi yönde bir "kadim" oda ile köşede üstte oda, altta çamaşırlık bulunur. Celâl Bey Hanı tarafındaki cephede ise girişin tam karşısında yine iki

mümkün olamamıştır.

[187] *İstanbul Yeni Cami ve Hünkâr Kasrı*'nın Osman N. Çataklı tarafından yazılmış önsözünde külliyenin parçaları

dikkatini çekmiş ve fennî bakımdan mahzurlu bulunmuştur. Mevcud medrese plânıyla Ders Vekâleti defterindeki tarif birbirini tutmamaktadır. Bu, "Soğuk Çeşme'de Zeyneb Sultan Cami'i içinde" ifadesiyle birleştirildiğinde, 1909-1914 arasında Valide Sultan, nâm-ı diğer Vânî Efendi Medresesi'nin yerinin de değiştirilmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Belki de Hamidiye Medresesi gibi, bunun da iş muhitinin ortasında kalması dolayısiyle böyle bir değişikliğe ihtiyaç duyulmuştur. Ocak 1911 tarihli bir gazete haberinde "Orosdi bak karşısındaki medrese arsasına Batı ve Doğu mimârîleri tarzında beş kattan ibaret" olarak yapılacak binadan bahs edilmektedir[196] ki burada adı geçen medrese Vâlide Sultan (Vânî Efendi) medresesidir. Nitekim, daha sonra Bayezid Medresesine nakl edilmiş olan Medresetü'l-vâizîn ilk olarak 28 Aralık 1912'de Vâlide Sultan Medresesinin taşındığı Zeyneb Sultan Cami'inin yanındaki binada açılmıştır[197] ki bu, *TVİA*'nde "Alemdar Medresesi" olarak geçen yapıdır[198]. Binanın yeni oluşu bakımından da bu yeni medrese, talebe iskânına uygun görülerek dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştır. 1914'de 10'u dışarda kalan "25" talebesi vardı. 1918 sonunda burada da yangınzedeler yaşamaktaydı[199].

Vâlide Sultan Medresesi tamirleri ile ilgili ancak birkaç belge görülebilmiştir. Bunlardan biri 1261 (1845) tarihli olup medresedeki imam vekili odasının tamirine dairdir. 134,5 kuruş masrafla yapılan bu tamir Ömer Efendi tarafından yürütülmüştür[200]. Medresenin su yollarının tamir edildiğine dair XX. yy. başlarına âid iki kayıt bulunmaktadır. Bunlardan biri 1322 (1906) tarihli olup tamiratın, 1.822 kuruşluk keşif bedelinden %23'lük bir tenzilât yapan Hacı Avram Kalfa tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir[201]. İkincisi ise 1339 (1923) Zeyneb Sultan Cami'i avlusundaki binaya taşındıktan sonradır [202].

sayılırken "medrese" de zikr edildiği halde s. 15-19 arasında cami, hünkâr kasrı, sebil, çeşme, darülkurra, sıbyan mektebi, türbe ve Mısır Çarşısı'ndan bahs edilirken medreseye yer verilmez. Semavi Eyice "İstanbul (Tarihî Eserler)", *İA*, V/2, s. 1214/60'da "Aslında burası büyük bir külliye olarak tasarlanmış, hattâ etrafında yapılacak medreselere daha Safiye Sultan zamanında, müderrisler tâyin edilmiş idi. Fakat sonra bu tasavvurdan vazgeçilerek, câmiin dış avlu hudûdu dışında, Mısırçarşısı olarak şöhret bulan büyük bir arastadan başka, muhteşem bir sebil ve çeşme, Turhan Sultan için bir türbe ile bir dârülkurrâ (şimdiki İş bankası ile türbe arasındaki sokak yerinde) inşâ olunmuş idi" demektedir. Öz, (I, 153) ise darülkurra değil, 1792 tarihli defterdeki kayda uygun olarak darülhadisden bahs eder ve cami'in dış avlu duvarlarının tedricen yıkıldığını yazdıktan sonra, "kezâlik ilk mektep ile darülhadis de yıkılmıştır ki bunların yerinde şimdi İş Bankası bulunmaktadır" der. C. Baltacı da buradan naklen aynı bilgiyi vermiştir. Bu ifadeye göre, bazı yerlerde darülkurra, bazı yerlerde ise darülhadis olarak gösterilen bina, Yeni Valide külliyesinin medresesi olmalıdır.

188 Bu defterde medreseler mıntakalarına göre sırayla yazılmıştır.

189 *DVMD*, s. 21'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 45.

190 *SO*, I, 37.

191 Öz, I, 158.

192 *VF*, I, 241.

193 Vânîzâde Es-seyyid Mahmud Efendi'nin biyografisinde haric ihdası şöyle ifade edilmiştir: "1106 Saferinde vâlid-i mâcidleri dersiyesine hâric i'tibâr olunup ibtidâ bunlara tevcih olundu." *VF*, II, 355.

194 PPK, nr. 245. Bk. Şekil 5.

195 Kepeci, nr. 6589/1, s. 20.

196 *İkdam*, sayı 308, 21 Kânûn-ı sânî 1911, s. 3.

197 M. Ergün, "II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu", s. 86.

198 Gülbin Gültekin, "Zeyneb Sultan Camii ve Sıbyan Mektebi", *TVİA*, VII (1994), 551.

199 *DVMD*, s. 21'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 45.

200 Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesine verilen 1 Rebi'ülevvel 1261 (10 Mart 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 31/91.

201 Tamirata başlama müsaadesi 3 Haziran 1322'de verilmiş, masrafın ilk 400 kuruşu alelhesab olarak, kalan 1.200 kuruşu ise 1323 yılında ödenmiştir. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 26.

202 İVBMA, *İTKKD*, nr. 891, s.7/59.

V. CAĞALOĞLU

12 Rüstem Paşa Medresesi (I 9)

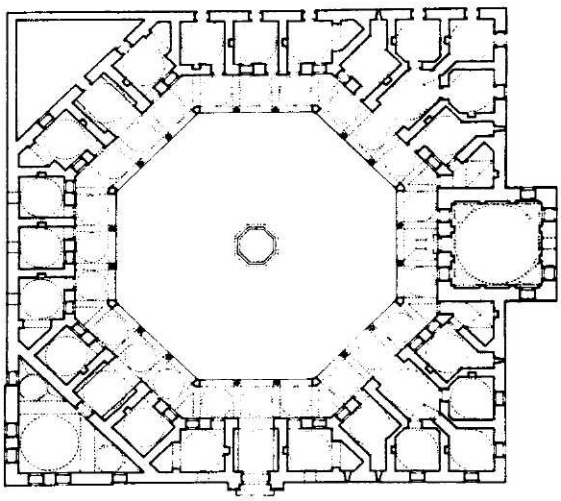

Şekil 6
Rüstem Paşa Medresesi plânı
(Kuran, *Sinan*, s. 134)

Cağaloğlu'nda Cumhuriyet Gazetesinin arka tarafında Rüstem Paşa Sokağı'nda bulunan medrese Kanûnî Sultan Süleyman'ın sadrazamı ve damadı Rüstem Paşa[203] tarafından yaptırılmıştır.

Mimar Sinan yapısı olan[204] ve mimarî değeri çok yüksek bulunan medrese[205] Atâî'de 954 (1547)'de[206] inşa edilmiş görünüyorsa da kitabesi 957 (1550)'yi[207] göstermektedir.

Mimar Sinan, bu medresede, Amasya'da 1488'de yapılmış olan Kapı Ağası Medresesinin sekizgen plânını değişik şekilde değerlendirmiştir. Sekizgen şeklindeki avlunun etrafını çevreleyen revakların arkasına "22"[208] hücre yerleştirilmiştir. Bu hücrelerden "6"sı odaların şekillendirdiği sekizgen ile arsanın oturduğu kare alan arasında dershanenin iki tarafındaki köşelerde (kuzey-batı ve kuzey-doğu) meydana gelen üçgenlere yerleştirilmiş olup bunlara önlerindeki eyvanımsı sofalardan geçilir[209]. Girişin solundaki köşelerden güney-batıdakinde gusulhane ve abdesthaneler; güney köşesinde ise, muhtemelen mutfak vazifesi gören, alt ve üst pencerelerin bulunduğu kubbeli mekân vardır[210]. Girişin sağında bulunan cephenin ortasına, yani Kıbleye doğru yönlendirilerek yerleştirilen dörtgen plânlı dershane, avludan bir basamak yükseklikte, dışarıya doğru çıkıntı yapacak şekilde inşa edilmiştir.

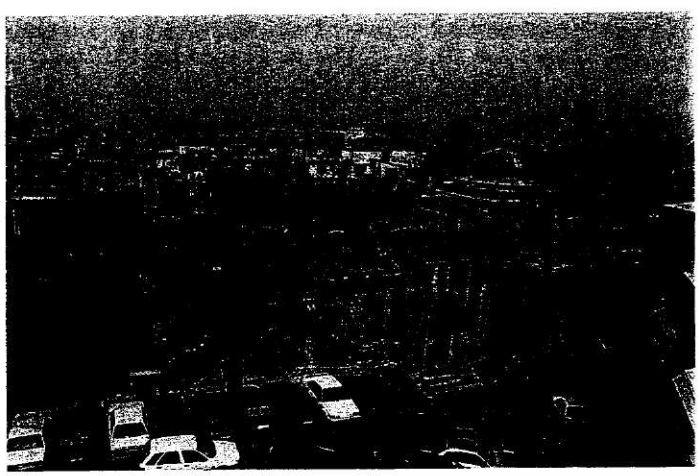

Resim 15
Rüstem Paşa Medresesi

Rüstem Paşa Medresesi, günümüze kadar çeşitli tarihlerde tamirler geçirmiştir. Bunlardan tesbit edilebilenler 1843, 1868-69, 1893 ve 1901'e rastlar. 1843'de eskiyen tulumbası Çukadar Hacı Ali Ağa tarafından 360 kuruş sarfıyla yenilenmiştir[211]. Medresede ertesi yıl iki ayrı tamir yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilkinde binanın bazı yerleri tamir edilip kurşunları değiştirilmiştir. Vakfın mütevellisi İsmet Bey'e havale edilen bu tamir için 7.592 ku-

[203] *SO*, II, 377-378.

[204] *TE*, s. 95.

[205] Öz, I, 117.

[206] "... Rüstem Paşa ... dokuz yüz elli dört tarihinde mücedded binâ eylediği medreseyi elli akçe ile ibtidâ bunlara (Ataullah Ahmed Efendi) ihsan ..." *TŞ*, s. 150. "Bina eylediği" sözü inşaatın tamamlandığı fikrini veriyorsa da bilindiği gibi müderris tayini daha önce de yapılabilmekteydi.

[207] Medresenin cümle kapısı üzerindeki farsca kitabede inşa tarihi 957 (1550) olduğu gibi *İst Ab.* (s. 94) ve Oktay Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri* (Ankara 1988, s. 56)'nde, muhtemelen buna dayanılarak 1550 olarak

ruşa ihtiyaç olduğu hesab edilmişse de eski kurşunların bahası olan 1.677 kuruş bundan çıkartılınca sarfiyat 5.915 kuruşa düşmüştür[212]. 1844'deki ikinci tamir yine Hacı Ali Ağa'ya havale edilen 350 kuruşluk bir tulumba tamiridir[213]. 1868'de ise 15.000 kuruşa mal olacağı tahmin edilen kurşunlarının tamiri işi Kurşuncu Hacı Hafız Efendi'ye ihale edilmiştir[214]. 1869'da medresenin hangi kısımlarının tamir gördüğü belirtilmeyen, fakat "atika masarıfından" 14.406,5 kuruş harcandığını ve ikinci keşfine göre 593,5 kuruşluk bir noksan olduğunu gösteren tamamlanmış bir tamirin kaydına[215] rastlıyoruz ki bu, 1285'deki kurşun tamiri olmalıdır. 1870'de Küçük Yorgi Kalfa tarafından tek bir odanın 200 kuruş masrafla tamir edildiği görülmektedir[216]. 1893'de ise tamirat için, vakfa masraf kayd edilmek üzere, 1308 mâlî yılı bütçesine 7.582 kuruş konması ve tamiratın emâneten yapılması kararlaştırılmıştır[217].

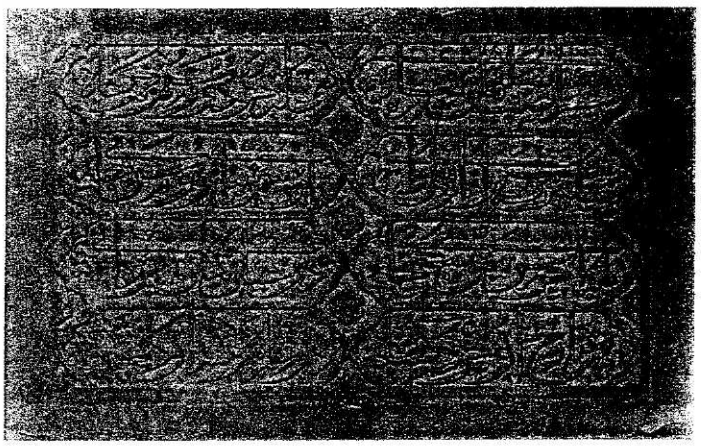

Resim 16
Rüstem Paşa Medresesi kapı kitabesi

Resim 17
Rüstem Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

1901'de tamirat için yapılan keşifte daha büyük bir rakam ortaya çıkmıştır. 2.730 kuruşluk kısmı kurşun, hatıl ve derz tamiratına âid olmak üzere masrafın 31.334 kuruş tutacağı hesablanmış; eksiltme sonunda ise kurşun, hatıl ve derzler hariç, 20.000 kuruşa ihalesi yapılmış ve bu meblâğın 1317 mâlî yılı bütçesi tamirat tertibinden sarfı husûsunda irade sâdır olmuştur[218]. Ancak %30 fiat kırılarak alınan tamirat bu meblâğla bitirilememiş olacak ki yapılan ikinci keşifte fazladan 4.763 kuruşa ihtiyaç olduğu görülmüş ve ilk ihale oranında tenzilât yapıldıktan sonra 3 Mayıs 1319 (16 Mayıs 1903)'da Todori Kalfa'ya işe başlaması için izin verilmiştir[219].

gösterilmektedir. Zeynep Ahunbay, "Rüstem Paşa Medresesi", *TVİA*, VI (1994), 375'de iki tarihe birlikte işaret etmektedir. Hammer (*Histoire de l'Empire Ottoman*, Hellert terc., XVIII, Paris 1841, s. 113/46) ise medresenin, Rüstem Paşa'nın ölüm tarihi olan 968 (1560)'de tesis edildiğini kayd etmektedir ki, yanlıştır.

208 Medresenin oda sayısı 1792 tarihli defterde "22" olarak gösterildiği (Kepeci, nr. 6589/1, s. 22) gibi medrese üzerinde inceleme yapan mimar ve san'at tarihçileri (Kuran, *Sinan*, s. 135; Aslanapa ve Ahunbay, gös. yer) de sayıyı 22 olarak verirler. *DVMD* (s. 22'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 46)'de ise "24" odası olduğu kayıtlıdır ki bu, geçiş hücresinin de oda olarak kullanıldığını gösterse gerektir.

209 Kuran, *Sinan*, s. 134-135; Ahunbay, gös. yer.

210 Ahunbay, a.g.m, s. 375.

211 Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 29 Muharrem 1259 (1 Mart 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 18/100.

1325 (1909)'de medresenin kütübhanesi tamir görmüştür[220]. Aynı yıl yanına bina yapılırken Rüstem Paşa Medresesi'nin arsası da kısmen tecavüze uğramıştır. Medreseye bu cephede damlalık olarak dar bir yer bırakılması ihtilâf konusu olmuştur[221].

1911'de lâğımlarının tamirinin gerektiği anlaşılan[222] Rüstem Paşa Medresesinin, 1916'da da kurşunları değiştirilmiş, sıva ve badana yapılmıştır[223].

Rüstem Paşa Medresesinde 1792'de "37" talebe yaşamaktaydı. "22 hücre sahibinden "9"u hücrelerinde yalnız kalırken "9"unun yanında hizmetlerini gören çömezler vardı. Birinin yanında yeğeni ile beraber bir molla daha kalıyordu. Odalarını arkadaşlarıyla paylaşan üç hücre sahibinden birinin odasında hizmetlerini gören bir molla vardı[224]. 1869'da dört müderris, üç mezun ve "59" talebesi bulunan[225] medresede 1914'deki talebe sayısı "63" idi. Teftiş komisyonunun "40" talebenin barınabileceği görüşünde olduğu medrese bu tarihte bütünüyle harabca ve tamire muhtac bir halde olmasına rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınmıştı. 1918 sonlarında ise yangınzedelere barınak olmuştu[226].

Rüstem Paşa Medresesi, bir ara kimsesizler yurdu olarak kullanılmış[227], 1966'da MTTB tarafından "Rüstem Paşa Medresesi Öğrenci Yurdu" adıyla üniversite talebelerinin ikametine tahsis edilmiştir. 1987'den îtibâren de Eminönü İlçesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, iki odası ise Türk 2000 Vakfı tarafından kullanılmaktadır[228].

13 İbrahim Paşa Medresesi (Acı Musluk) (H 3)

İbrahim Paşa Medresesi, Cağaloğlu'ndaki eski Acı Musluk, şimdiki adıyla Cemal Nadir Sokağı'nda ve Acı Musluk Hamamı karşısındadır[229]. Gerek medrese, gerekse hamamın bânîsi Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'dır[230].

[212] Bu meblâğın 2.000 kuruşu alelhesab olarak ödenmiş, işin bitiminde ise kalan 3.915 kuruşun verilmesi husûsunda ferman-ı âlî yazılmıştır. Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 11 Safer 1260 (2 Mart 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 25/3.

[213] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 3 Cemâzıyelevvel 1260 (21 Mayıs 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 26/113.

[214] 23 Cemâzıyelâhır 1285 (11 Ekim 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5b.

[215] EV, nr. 21179, vr. 2a.

[216] 21 Zilhicce 1286 (24 Mart 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 7b.

[217] Evkaf Nezâreti'nin 20 Cumâdelâhıre 1310 (9 Ocak 1893) tarihli tezkiresi üzerine kaleme alınan Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 15 Receb 1310 / 21 Kânûn-ı sânî 1308 (2 Şubat 1893) tarihli mazbatası ve 24 Receb / 31 Kânûn-ı sânî (12 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Receb/11 ve eki.

[218] Evkaf Nezâreti'nin 23 Safer 1319 (11 Haziran 1901) tarih ve 170 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 14 Rebi'ülâhır 1319 / 18 Temmuz 1317 (31 Temmuz 1901) tarih ve 1193 nr.lı mazbata ve 7 Cumâdelûlâ / 8 Ağustos (21 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1319 Cemâzıyelevvel/2 ve eki.

[219] İVBMA, Defter nr. 1306, s. 39.

[220] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1768, sıra nr. 1717.

[221] Rüstem Paşa Medresesi'nin damlalık münâza'asına dâ'ir harita, fî sene 325 (1909): PPK, nr. 568.

[222] 7 Nisan tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 40/300.

[223] Bu tamirata âid diğer medreselerle birlikte kronolojik olarak tutulmuş ödemeler İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 7, 125, 159'da bulunmaktadır.

[224] Kepeci, nr. 6589/1, s. 22.

[225] Ek I, nr. 16.

[226] *DVMD*, s. 22'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 46.

[227] *İst.Ab*, s. 94-95.

[228] Ahunbay, a.g.m, s. 537.

[229] *İst.H*, pafta B4.

[230] *HC*, I, 26; Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul 1970, s. 82; Baltacı,

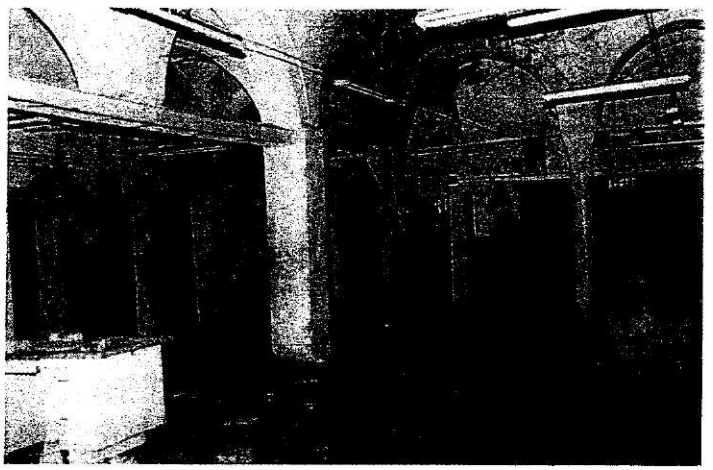

Resim 18
Acı Musluk İbrahim Paşa Medresesi
(İçerden görünüş)

talebe sayısı "16" idi. Ancak komisyon, abdesthane mecralarının henüz yapılmamış olması ve binanın mahalle arasında mahsur kalmış bulunması yanında arsasının küçüklüğü dolayısiyle de yaşamaya elverişli olmadığına raporunda dikkat çekmiş ve "12" kadar talebenin ikamet edebileceğine işaret olunan medrese de dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılmıştı[238].

XVIII. yy. başlarında yapılmış olan medrese XX. yy.a kadar bazı tamirler geçirmiş olmalıdır. Halen bunlardan 1841, 1866-67, 1886, 1893 ve 1895 tamirlerine âid belgeleri tesbit edebiliyoruz. Medrese, 1841'de mahalle sakinlerinin müracaatları üzerine, Acı Musluk Cami'inin sakfı, minaresi ve şadırvanı ile birlikte bir

1717'den sonra ve Mimarbaşı Kayserili Mehmed Ağa tarafından yapılmış olabileceği sanılan[231] medresenin hava ve güneş almayan[232] birer kişilik 13 odası[233] ile çamaşırhane, gusulhane, abdesthane ve şadırvanı bulunmaktaydı[234]. Medrese odaları, dikdörtgen plânlı bir avlu etrafında "U" meydana getirecek şekilde sıralanmışlar, dershane ise güney-batıdaki odaların ucuna yerleştirilmişti[235]. Bu "13" odada 1792'de "27" kişi kalıyordu. Bunlardan sadece ikisi hücrelerinde yalnız yaşıyorlardı. Dört hücrede ikişer arkadaş, bir hücrede hizmet gören bir molla ile birlikte üç, bir hücrede ise hücre sahibinin kardeşi ile refikinin hizmetini gören bir molla olmak üzere dört kişi kalıyorlardı[236]. 1869'daki nüfusunu tesbit edemediğimiz[237] medresede 1914'deki

Resim 19
Acı Musluk İbrahim Paşa Medresesi
(İçerden görünüş)

s. 193-94.

231 Zeynep Ahunbay, "Damad İbrahim Paşa Darülhadisi", *TVİA*, II (1994), 547.

232 *DVMD*, s. 14'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 41.

233 Kepeci, nr. 6589/1, s. 22. *DVMD* (s. 14'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 41)'nde oda sayısı "12" olarak gösterilmektedir.

234 *DVMD*, s. 14'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 41-42.

235 Kalan izlerden tesbit edilebilen plânın teferruatı hakkında bk. Ahunbay, gös. yer.

236 Kepeci, nr. 6589/1, s. 22.

237 1869 tarihli listede üç İbrahim Paşa medresesi bulunmakta, bunlardan "atik" sıfatını taşıyan ayırd edilebilmekte, diğer ikisi ise "İbrahim Paşa" ve "Diğer İbrahim Paşa" şeklinde kayd edildiklerinden teşhis kabil olamamaktadır.

238 *DVMD*, s. 14'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 41.

tamir geçirmiştir. Dimitri Kalfa'nın yaptığı keşif 2.150 kuruşa ihtiyaç olduğunu göstermiş; bunun üzerine vakfın kaymakam vekili Elhac Hâfız İbrahim Efendi tarafından maktu' olarak tamir ettirilmesine karar verilmiştir. 2.150 kuruşun sadece 800 kuruşu medrese odaları ile şadırvan, kalanı ise cami ve minare için harcanmıştır[239]. Aynı tarihte Paşanın Şehzadebaşı'ndaki medresesi ile birlikte Süleymaniye vakfı kaymakam vekili Edhem Efendi tarafından 37 kuruş masrafla tamir ettirilmiştir[240].

1866-1867'de ise Tamirat Ruznamçesi tarafından yaptırtılan keşfinde tamirat için 20.500 kuruşa ihtiyacı olduğu anlaşılmış ve tamirat Arnavud Nikola Kalfa'ya ihale edilmiştir[241]. 1886'da Şehremanetince hazırlanan keşfe göre medresenin yenilenmesi için 16.404 kuruşa ihtiyacı olacağı tesbit edilmiş ve masrafların 1302 mâlî yılı bütçesinden karşılanması uygun görülmüştür[242].

1886'da tamir için alınan kararın uygulanıp uygulanmadığını bilemiyoruz. Ancak 1893'de medresenin tamire ihtiyaç gösterdiği ve bu def'a 10.226 kuruşluk bir masraf yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Tamiratın emâneten yapılması ve 1308 mâlî yılı bütçesinden ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Muhtemelen bu medrese de 1894 depreminde hasar görmüş ve yapılan keşif sonunda tamirinin 12.226 kuruşla bitirilebileceği anlaşıldığından inşaata başlanmıştır. Ancak, tamirat başladıktan sonra ilk keşifte bulunmayan bazı kısımların da elden geçirilmesi gerektiği görülmüş ve bunlar için ilâve olarak 18.009 kuruşluk masraf yapılmıştır[243].

1911'de İbrahim Paşa Medresesinin abdesthanelerinin tamir edildiğine dair kayıt[244] 1914'de İstanbul medreselerinin durumlarını tesbitle vazifelendirilen komisyonun çamaşırhane, gusulhane ve abdesthanelerinin tamir edilmiş bulunduğu ifadesiyle teyid ediliyorsa da bu rapordan mecraların henüz yapılmadığı için "taaffün"e sebeb olduğu, odaların ise tamamen harab bulunduğu anlaşılmaktadır. Komisyon, arsasının küçüklüğü ve mahalle arasındaki sıkışık durumu dolayısiyle tamir ve ıslah edilse bile medresenin talebe iskânına uygun olmayacağını belirtmiştir.

1918'de medresenin iki odasına asker eşyası depo edilmiş; diğerlerine yangında evlerini kayb eden üç kişi sığınmış olarak görülmektedir[245].

Medrese zamanla binalarla çevrilmiş ve sokaktan görünmez hale gelmiştir. Bir ara matbaa olarak kullanılan, bugün ise boş bulunan (1998) medrese, Prof. Ahunbay'ın tesbitlerine göre 90'lı yılların başlarında güney-doğu revakları arasına bir duvar örülmek suretiyle ikiye bölündüğünden Cemal Nadir Sokağı'nda 22 ve 24 numaralı kapılardan girilen iki ayrı bina haline gelmiştir. Medresenin esas girişi 24 numaralı kapıdandır. Avlu sokak seviyesinden 2,5 m. kadar aşağıdadır. Sokak tarafında bulunması muhtemel odalarla çamaşırhane ve gusulhaneden bugün eser kalmamıştır. 22 numaranın bodrumundaki yıkık bir duvardan medresenin güney-doğusundaki revak ve odalara ulaşılmaktadır[246].

[239] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine gönderilen 13 Receb 1257 (31 Ağustos 1841) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 11/5.

[240] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine gönderilen 9 Şa'ban 1257 (26 Eylül 1841) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 12/64.

[241] 5 Şa'ban 1283 (13 Aralık 1866) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 4b.

[242] Evkaf Nezaretinden Sadarete gönderilen 27 Şevval 1303 / 17 Temmuz 1302 (29 Temmuz 1886) tarihli ve Es-seyyid Mansûrîzâde mühürlü tezkire üzerine mesele Şûrâ-yı Devlet'te görüşülüp kabûl edilmiş ve 6 Zilhicce / 24 Ağustos (5 Eylül)'de Padişahın iradesi sâdır olmuştur. İrade-ŞD, nr. 4879 ve ekleri.

[243] İlk keşfin üstüne 18.009 kuruşluk fazlalık olduğu halde ilk ve ikinci keşiflerin toplamı 18.009 kuruş gibi anlaşılmış ve ikinci def'a sadece 5.783 kuruş fazlalık kabûl edilmiştir. Ancak bunun bir yanlış anlaşılmadan meydana geldiği fark edilerek aradaki 12.226 kuruşun ödenebilmesi için üçüncü bir yazışma gerekmiştir. Evkaf Nezâreti'nin 8 Muharrem 1313 (1 Temmuz 1895) tarih ve 214 numaralı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 2 Safer 1313 / 12 Temmuz 1311 (14 Temmuz 1895) tarih ve 1274 nr.lı mazbata ve 16 Safer / 26 Temmuz (7 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Safer/10 ve eki.

[244] 2 Nisan 1327 (15 Nisan 1911) ve 9 Mayıs 1327 (22 Mayıs 1911) tarihli kayıtlar: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 27/16 ve s. 92/727.

[245] *DVMD*, s. 14'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 41-42.

[246] Ahunbay, gös. yer.

14 Elhac Beşir Ağa Medresesi (I 9)

Medrese, Bâbıâlî'de Alay Köşkü Caddesi üzerinde, Defterdarlık binasının yanında cami, medrese, tekke, mekteb, çeşme ve sebilden mürekkeb olarak Darüssaade ağası Beşir Ağa[247] tarafından XVIII. yy. ortalarında inşa ettirilen külliyenin bir parçasıdır. Cami kitabesindeki

"*Eser bir câmi'ü'l-envâr yapdırdı Beşir Ağa*" mısra'ının ifade ettiği gibi inşa tarihi 1158 (1745)'dir[248]. İkişer kişi kalabilecek genişlikte hava ve güneş alabilen 11 veya 12 odası[249] bulunan medrese, barok üslûbunun Türk san'atıyla birleşmesiyle vücuda getirilmiştir.

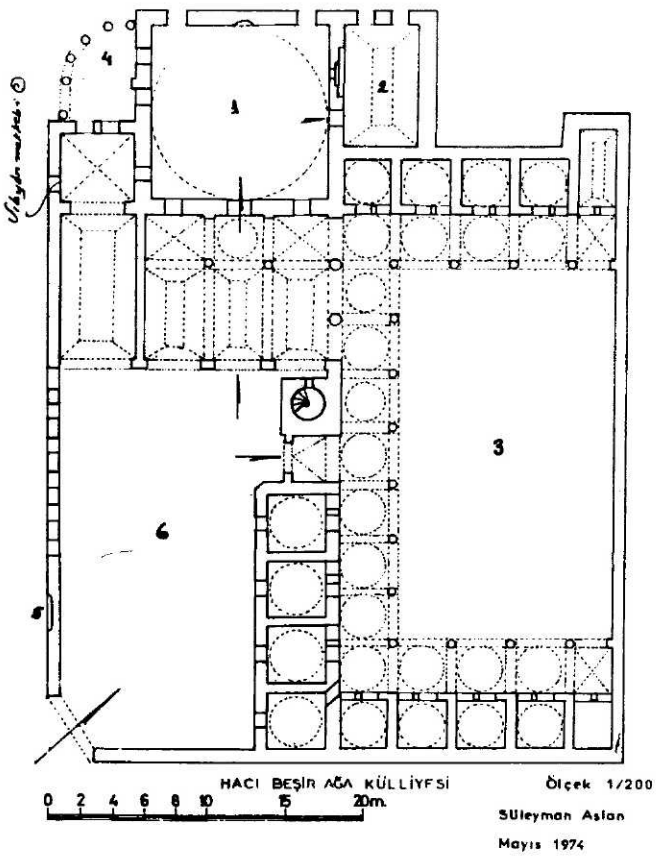

Şekil 7
Beşir Ağa Külliyesi plânı
(3. nr.lı yapı külliyenin medresesidir)

Medrese odaları, mimârî bakımdan çok değişik bir tarzda camiye bitiştirilmişlerdir[250]. Kare plânlı olan medrese odaları dikdörtgen plânlı avlunun üç cephesini saran revakların arkasında yer alır. Batı cephesinde ise sağır bir duvar vardır. Giriş kapısı doğu cephesinde olup kapının kuzeyinde "4" oda, güneyinde, cami'in son cemaat yeri bulunur[251].

Medresenin, cami'in yanında bulunması dolayısiyle tuvaletleri umûma açık idi. Bu durum, 1914 'de hazırlanan teftiş hey'eti raporunda mahzurlu bulunmasına rağmen medrese dârülhilâfe kadrosuna alınmıştır. 1918'de ise iki odasında asker eşyası bulunduğu, diğer odalarının hamal bölüğünce kullanıldığı kayıtlıdır[252].

1792'de medresede üç hücre sahibi yalnız yaşarken dördünün yanlarında birer çömez bulunmakta, mülâzım hücresinde iki kişi, kayyum hücresinde kayyum ve hizmetine bakan bir hâfız, bir hücre sahibinin yanında kardeşi olmak üzere toplam "17" kişi yaşamaktaydı[253]. 1869'da bir müderris, bir mezun ile "24" talebe bulunuyordu[254]ki, 1914'deki teftiş hey'eti raporunda da medresede ikamet edebileceklerin sayısı "24" olarak gösterilmişti[255].

Beşir Ağa Medresesinin 1832, 1843, 1845, 1869, 1903, 1911, 1916 ve 1965 tarihlerinde yapılan tamirleri hakkında bilgi sahibiyiz.

Medrese, cami, hankah, mekteb ve altındaki sebil ve çeşmesi ile birlikte Sultan II. Mahmud devrinde

[247] Beşir Ağa, 1129-59 (1717-1746) tarihleri arasında Sultan III. Ahmed ve I. Mahmud devirlerinde darüssaade ağalığı yapmış olup, Eyüp'te Baba Haydar Mahallesi'ndeki darülhadis, mekteb, çeşme ve kütübhanenin de bânîsidir. Ölümü 1746'dadır (*HC*, I, 49-50).

[248] *HC*, I, 49.

[249] 1206 (1792) tarihli defterde medresede "11" oda olduğu, içinde yaşayanlarla birlikte kayd edilmiş ve hâlî hücre

Resim 20
Beşir Ağa Medresesi Kitabesi

1832'de bir tamir görmüş[256] olup bu, cümle kapıları üzerindeki kitabelerden de anlaşılmaktadır[257]. Medresenin, 1845'de vakfın kaymakamı tarafından yaptırtılan çok küçük bir tamirini daha tesbit edebiliyoruz[258]. 1869'daki tamir için 24 Rebi'ülâhır 1286 (3 Ağustos 1869)'da ferman çıkmış ve tamirat Hacı Tanaş Kalfa'ya ihale edilerek yapılmıştır[259].

1903'de binanın harab olan yerleri için 9.159 kuruş, Evkaf kurşun müteahhidine yaptırılacak olan kurşunlarının bazı kısımlarının değiştirilmesi için ise 3.323 kuruşa ihtiyacı olduğu yapılan keşifte ortaya çıkmış[260]; kurşunların tamiri Kurşuncu Hüseyin Efendi ile Tamirat müteahhidi Nüzhet Efendi'ye verilmiş[261]; kurşunlar için gerekli olan mıkdar çıkarıldıktan sonra eksiltmeye konulmuş ve 7.900 kuruşla, parayı tamiratın bitiminde yapılacak ikinci keşiften sonra almayı kabûl eden Zühdü Efendi üzerinde kalmış; tamirat tutarı olan 11.223 kuruşun 1319 mâlî yılı bütçesinde yer alması karaşlaştırılmıştı[262].

Resim 21
Beşir Ağa Medresesi
(Üstten görünüş)

Beşir Ağa Medresesi 1327 (1911)'de cami ve kütübhanesi ile birlikte bir tamir daha gördüğü[263] gibi 1916'da da diğer medreselerle aynı zamanda sebili ile birlikte tamir edilmiştir[264].

Beşir Ağa Medresesi 1965'de büyükçe bir tamir geçirmiştir. Tamirat için yapılan keşif bedeli 73.189,64 TL olup kapalı zarf

gösterilmemişse (Kepeci, 6589/1, s. 17) de *DVMD*'nde hücre sayısı "12" olarak kayd edilmiştir *(DVMD*, s. 13'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 40).

250 Semavi Eyice, "Beşir Ağa Külliyesi", *DVİA*, VI (1992), 2.

251 Süleyman Arslan, *İstanbul'da Hacı Beşir Ağa Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974, s. 13.

252 *DVMD*, s. 13'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 40-41.

253 Kepeci, nr. 6589/1, s. 21.

254 Ek I, nr. 129.

255 *DVMD*, s. 13'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 41.

256 *Takvim-i Vekayi'*, sayı 41, 9 Cemâziyelevvel 1248 (4 Ekim 1832), s. 2.

257 Öz, I, 19. Bk. Resim 21 ve Şekil 7.

258 Sadece 35 kuruş sarf edilen bu tamirde neyin elden geçirildiği belirtilmemiştir. Ruznamçe defterlerine verilen 19 Şa'ban 1261 (11 Ağustos 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 35/33.

259 EV, nr. 21144, s. 25.

260 Evkaf Nezâreti'nin 18 Cumâdelâhıre 1321 (11 Eylül 1903) tarih ve 408 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 27 Receb 1321 / 6 Teşrin-i evvel 1319 (19 Ekim 1903) tarih ve 2229 nr.lı mazbata ve 13

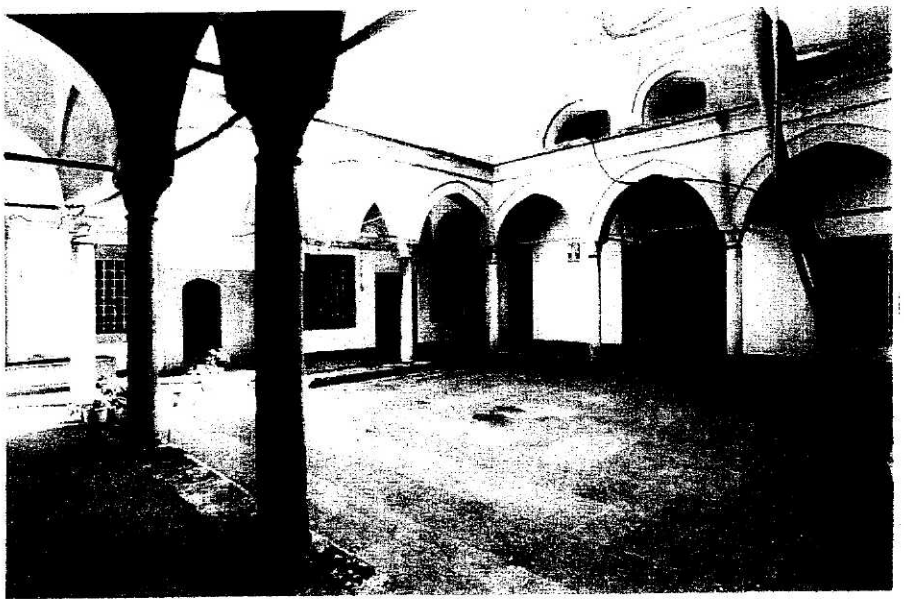

Resim 22
Beşir Ağa Medresesi
(Avludan görünüş)

usûlü ile yapılan eksiltmede %7 oranında tenzilât teklif eden müteahhid Fikret Sarp'a 68.066,37 TL 'dan ihale olunmuştur. Tamir gören yerler iç ve dış sıvalar ile döşeme ve ahşab doğramalardır. Ayrıca boya ve badana da yapılmıştır. 12 Ağustos tarihli sözleşmeye göre tamiratın 11 Kasımda bitirilmesi gerektiği halde bu tarihte tamamlanamadığı gibi %20 bir ilâve keşfe ihtiyaç gösterilmiş; böylece ilâveli ihale bedeli de 81.679,16 TL'sını bulmuştur. Bu ilâve ile birlikte tamiratın bitirilmesi için müteahhide 25 gün daha ek süre tanınmıştır. Tamirat sona ermeden medrese Maarif Müdürlüğüne tahsis edilmiştir[265].

15 Şâh-ı Hûbân Medresesi (I 9)

Vilâyet bahçesindeki Başbakanlık Arşivi'nin Ebussuud Caddesi'ne bakan arka tarafında halen 3 numaralı arşiv deposu olarak kullanılan bina Şâh-ı Hûbân medresesi dershanesi olup, 971 (1563/64)'de inşa edildiği kapısı üzerindeki kitâbeden anlaşılmaktadır.

Bânîsinin, Yavuz Sultan Selim'in kızı ve sadrazam Lütfi Paşa'nın eşi Şâh-ı Hûbân Sultan olması muhtemeldir[266].

Medrese yapıldığı XVI. asırdan sonra birçok def'alar tamir görmüş olmalıdır. Bunlardan biri 1843'dedir. Medrese talebesinin, harab durumda olan binanın tamiri husûsunda verdikleri arzuhal üzerine yaptırılan keşif sonunda, tamiratın 24.224 kuruşa mal olacağı tesbit edilmiştir. Vakfın o sıradaki mevcudunun 6.243,5 kuruştan ibaret bulunması, Evkaf Hazinesinin ise aradaki farkı kapatacak gücü olmaması dolayısiyle önce tamiratın bir süre geri bırakılması düşünülmüşse de talebe, medresenin hem Bâbıâlî'ye yakınlığı, hem de gerçekten tamire son derecede ihtiyacı olduğunu; ayrıca, tamirin

Şa'ban / 21 Teşrin-i evvel (3 Kasım) tarihli irade: İrade-E, nr. 1321 Şa'ban/10 ve eki.

261 İVBMA, Defter nr. 1306, s. 16.

262 İrade-E, nr. 1321 Şa'ban/10 ve eki.

263 29 Mart 1327 (11 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evkaf Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 20/140.

264 Tamiratla ilgili ödemeler için bk. İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 7, 105, 125, 159, 173, 201, 215, 239, 265, 289, 319,

265 İVBMA, Hacı Beşir Ağa Medresesi 1965 Yılı onarımı dosyası

266 Sultan I. Selim ve II. Selim'in kızlarının adları birçok yerlerde "Şah Sultan" olarak geçmektedir. Ancak, A. D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford 1956'da birinci (table XXIX) Şah Huban, ikinci ise Şah Sultan (table XXXI) olarak gösterilir. Ayvansarâyî de "Paşakapusı kurbündeki medrese"sinden bahs ederken "Şâh-ı Hûbân Hâtun" adını vermektedir (I, 129). Krş. Gültekin Oransay, *Osmanlı Devletinde Kim Kimdi?*, Ankara 1969, s. 277; Baltacı, s. 434. Medresenin tamiriyle ilgili bir arşiv belgesinde de ismi "Şâh-ı Hûbân Hâtun" olarak geçmektedir. İrade-D, nr. 12322.

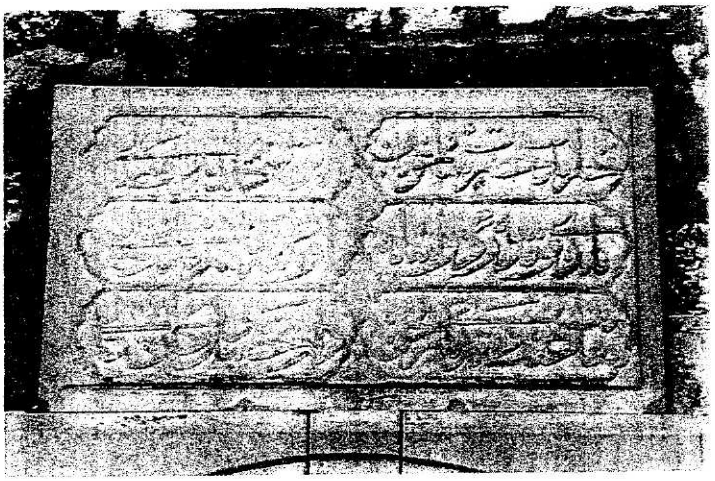

Resim 23
Şâh-ı Hûbân Medresesi dershanesi kapı kitabesi

tehirinin ilerde binanın tamamen yıkılarak daha büyük masraflara yol açacağını ileri sürerek isteklerini ısrarla tekrarlamışlardır. Bu davranış, tamirat yapılıncaya kadar talebenin, ilgili makamları taciz edeceklerini gösterdiğinden, vakfın mevcudunu aşmamak üzere, medresenin ancak çok elzem olan ve terkinde mahzur görünen yerlerinin Evkaf Nezâreti memurunca tamiri husûsuna izin verilmesine sebeb olmuştur[267].

Şâh-ı Hûbân Medresesinin tesbit edilebilen diğer bir tamiri 1850'dedir. İlk keşif bedeli belki uygun bulunmadığından, belki de zamanında tamirata başlanamadığından ikinci bir keşfe ihtiyaç duyulmuş ve 17.064,5 kuruş tutacağı tahmin olunan tamirata bir an önce başlanması husûsunda irade sâdır olmuştur[268].

1792 sayımında "12" odada biri müderris "24" kişinin yaşadığı medresede hücre sahiblerinden üçü odalarında yalnız kalmakta, üçü odalarını arkadaşlarıyla paylaşmakta; üç odada birer, bir odada da iki çömez hücre sahiblerinin hizmetlerini görmekteydi[269]. Şâh-ı Hûbân Medresesi 1869'da da faal durumda idi ve bir dersiam ile "4" talebesi bulunuyordu[270]. 1914 tarihli defterde ise Şâh-ı Hûbân Medresesinin adına rastlanmamaktadır.

16 Hadım Hasan Paşa Medresesi (I 9)

Cağaloğlu'nda Emniyet Sandığı binasının karşısında, eski adı Hilâl-i Ahmer olan Kâzım İsmail Gürkan Caddesi ile Molla Fenarî sokakları köşesinde bulunmaktadır. Fevkanî bir medrese ile altındaki dükkânlar, sebil, çeşme ve türbeden meydana gelen manzûme, Sultan III. Mehmed devrinde 1006 (1597- 1598)'da altı ay kadar sadrazamlık yapmış olan Hadım Hasan Paşa'ya âiddir[271].

1792 tarihli defterde "9" hücreli görülen[272], 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda ikisi birer, altısı ikişer kişilik 8 odası olduğu belirtilen bu medrese[273] Evliya Çelebi'ye göre 1004 (1595-96), 1247 (1831- 1832) tarihli tamir kitabesine göre 1005 (1596-97) de yapılmıştır[274]. Binanın mimarı o tarihlerde mimarbaşı bulunan Davud Ağa olmalıdır[275].

Medrese üç katlıdır ve bilinen medrese plânlarından farklıdır. Zemin katta dükkânlar, çeşme ve sebilin bir bölümü bulunur. Merdivenle çıkılan 2. katta kare plânlı dershane ile hücreler yer alır[276]. Sebilin şekli hakkında bilgi verecek bir ipucu bulunmadığı gibi arkasındaki türbe de bugün mevcud

[267] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesinde verilen 3 Receb 1259 (30 Temmuz 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 21/80; aynı ilmühaberin sûreti: EV, nr. 10060, vr. 49b.

[268] Sadrazamın 9 Cemâziyelevvel 1266 (23 Mart 1850) tarihli arzı hâmişine sâdır olan 11 Cemâziyelevvel (25 Mart) tarihli irade: İrade-D, nr. 12322.

[269] Kepeci, nr. 6589/1, s. 21.

[270] Ek I, nr. 123.

[271] *HC*, I, 98; *İOTK*, III, 498. Bk. Resim 24.

[272] Kepeci, nr. 6589/1, s. 21.

[273] *DVMD*, s. 12'den naklen, "Darü'l-hilâfe", s. 40.

[274] Baltacı, s. 220-22.

[275] Zeynep Ahunbay, "Hadım Hasan Paşa Medresesi", *TVİA*, III (1994), 489.

değildir[277].

Girişi Güney-batı yönünde olan dershane, yaklaşık 5,5 x 5,5 m. eb'adında olup caddenin genişletilmesi sırasında kuzey-doğu tarafından 4,5 m. kadar bir kısmı yola alınmıştır. Önünde iki kubbeli bir giriş yer alır. Dershanenin kalan kısmından kapının yanında birer alt, üç de üst pencere bulunduğu anlaşılmaktadır[278].

Medrese Sultan II. Mahmud saltanatında geçirdiği bir yangını müteâkıb türbe, sebil ve çeşmesiyle birlikte tamir edilmiştir[279]. 1865'deki Hoca Paşa yangınında zarar görmüş olması muhtemel bulunan medresenin dershanesinin kuzey-doğu cephesinde 4,5 m. kadar bir kısmı, yangından sonra kurulan Islahat-ı Turûk Komisyonunun kararı uyarınca, Hilâl-i Ahmer Caddesi'nin genişletilmesi sırasında kesilmiştir[280].

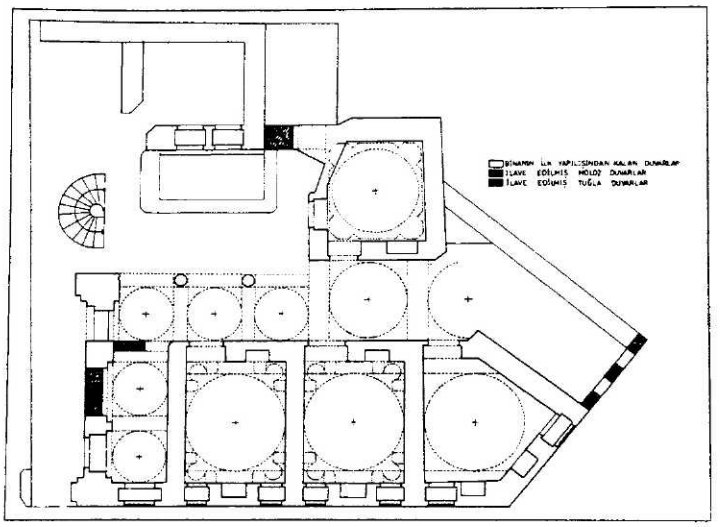

Şekil 8
Hadım Hasan Paşa Medresesi plânı
(Ahunbay, *TVİA*, III, 489)

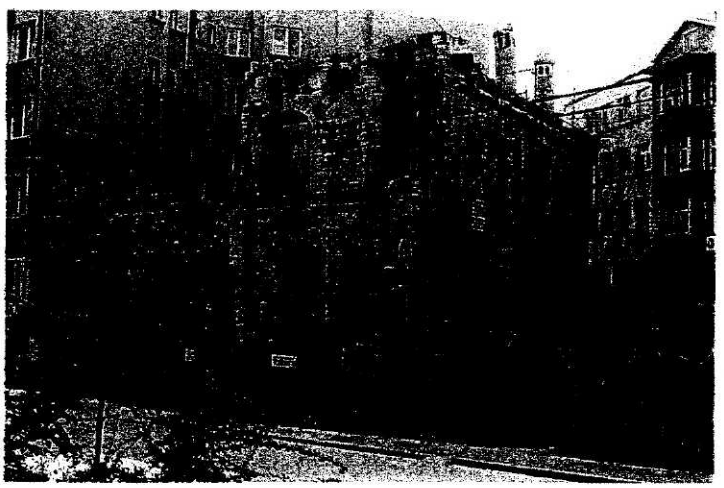

Resim 24
Hadım Hasan Paşa Medresesi
(1997-98 tamiri sırasında)

1282 (1865)'de kurşun ve taşları elden geçirilen medresenin bu tamirini Tamirat Ruznamçecisi Hasan Efendi üstlenmiş ve tamirat 1.185 kuruşa mal olmuştur[281].

1792'de "9" kişi kalan[282]; 1869 'da bir müderris ile "8" talebesi olan[283] medresede 1914'de 16 talebe yaşamasına rağmen bina "hey'et-i mecmuasıyla harab" durumda gösterilmekte ve o haliyle talebe iskânı için elverişli olamayacağı, fakat fennî bir tamir ile "âlâ" bir medrese halini alacağına işaret edilmektedir. Bu tesbite rağmen yine de dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştır. 1918'de ise yangın felâketine uğrayanlar için bir barınak olmuştur[284].

Bir ara evsiz bazı kimselerin barındığı[285] medresede hâlen tamir edilmek üzere iskeleler kurulmuş durumdadır (1998).

[276] Ahunbay, a.g.m, s. 489-490.

[277] Semavi Eyice, "Hadım Hasan Paşa Külliyesi", *DVİA*, XV (1996), 6.

[278] Ahunbay, ve ondan naklen Eyice, gös. yerler.

[279] *Takvim-i Vekayi'*, sayı 4, 9 Cemâziyelevvel 1248 (4 Ekim 1832), s. 2.

[280] Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabiî Âfetler", *Türk San'atı Araştırma ve İncelemeleri*'nden ayrı basım, İstanbul 1963, s. 51 ve ondan naklen Ahunbay, gös. yer.

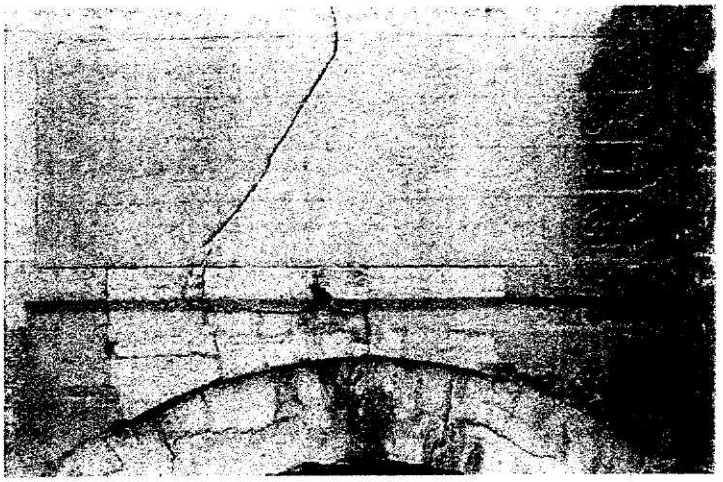

Resim 25
Hadım Hasan Paşa Medresesi Kitabesi

VI. DİVANYOLU

17 Köprülü Mehmed Paşa Medresesi (I 9)

Çemberlitaş'ta Divanyolu Caddesi üzerinde Darüşşafaka sitesi yanında Peykhane Sokağı köşesinde olan dârülhadis / medrese, Ayvansarâyî'ye göre 1072 (1661)'de yapılmış ve hepsi bir yılda tamamlanmış[286] dârülkurra, mescid, türbe, çeşme, sebil, dükkânlar, kütübhane ve handan müteşekkil külliye içinde olup, klâsik üslûbda inşa edilmiştir[287]. Külliyenin parçalarından olan han ve kütübhane Evâil-i Zilhicce 1071 (28 Temmuz - 6 Ağustos 1661) tarihli vakfiyesinde bulunmaz[288]; bunlar, daha sonraki yıllarda Fazıl Ahmed Paşa tarafından eklenen yapılardan olup ayrı yapı adaları üzerindedir[289].

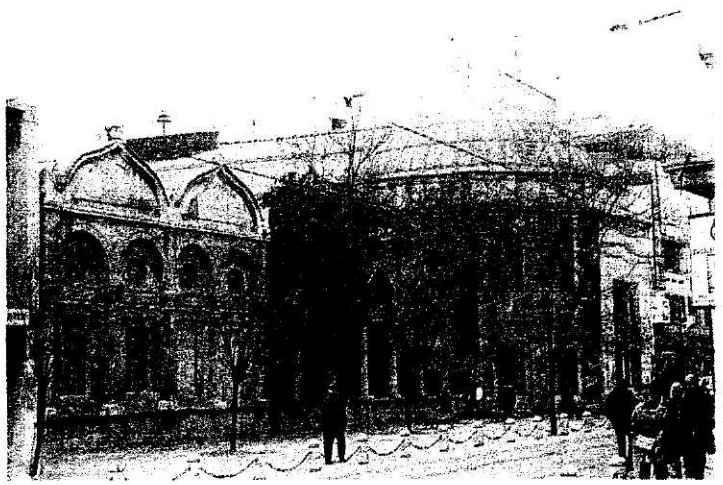

Resim 26
Köprülü Mehmed Paşa Medresesi
(Dîvânyolu'ndan görünüşü)

Medresenin mimarı kesin olarak bilinemiyorsa da o devirde mimarbaşı olan Mustafa Ağa'nın eseri olması kuvvetle muhtemel görülmektedir[290]. Dikdörtgen bir arsa üzerine yerleştirilmiş olan külliyenin medresesinin avlusuna Peykhane Sokağı'ndan girilir. Vakfiyesine göre medrese "10" hücrelidir[291]. 1792 tarihli def-

281 Bu tamiratın ödemeleri 500 (18 ZA 1282 alelhesab) + 350 + 300 + 35 şeklinde küçük taksitler halinde yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 12a.

282 Kepeci, nr. 6589/1, s. 21.

283 Bk. Ek I, nr. 53. Medresenin ikişer kişilik "8" odası olduğuna göre 1869'daki talebe sayısı hayli düşüktü demektir.

284 *DVMD*, s. 12'den naklen, "Darü'l-hilâfe", s. 40.

285 Ahunbay, s. 490.

286 *HC*, I, 177.

287 Ömür Güçyener, *XVII. ve XVIII. Yüzyıl İstanbul Medreseleri*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972, s. 14.

288 Köprülü Mehmed Paşa Vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 1228, s. 130.

289 Ahunbay, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 186.

terde "10" hücre görünür[292]; ancak 1914'deki raporda "12" hücre olduğu kayd edilmiştir[293]. Günümüzde ise sayıları 9'a inmiş olan odalar doğu ve güney cephelerindedir. Güney cephesinde bir aralıkla arka bahçeye geçilir ki abdesthaneler bu kısımdadır[294]. Dershanenin medrese avlusuna açılandan başka bir de Divanyolu'na açılan kapısı vardır[295]. Dershane, mescid olarak da kullanıldığından sonradan bir mahfil ve XIX. yy. yapısı olan ahşab cumba şeklinde bir de minare ilâve edilmiştir[296].

Vakfiyesinden anlaşıldığına göre müessese kuruluşunda dârülhadisdir ve muhaddis Mehmed Efendi, müderris İsa Efendi ve şeyhülkurra Mehmed Efendi vâkıfın kendisi tarafından seçilmişlerdir. Kayd-ı hayat şartıyla vazife görecek olan muhaddisin günlük vazifesi "40", diğerlerinin "30"ar akçe olarak tesbit edilmişti. Ölümlerinde halefleri mütevelli tarafından nasb edilecekti. Dârülhadisdeki talebeye tayin edilen vazife günde "7" akçe idi. Darülkurrada günde "15" kişi tecvid talimi yapacak, Kur'an okuyacak ve günde ikişer akçe alacaklardı. Ayrıca Kur'an-ı Kerim öğrenecek "10" kişiye de günde birer akçe tahsis olunmuştu. Türbede ferraşlık yapacak, yasin okuyacak, vs. kimselere de belli vazifeler bağlanmıştı[297].

Köprülü Mehmed Paşa Medresesi, çeşidli tarihlerde tamir ve bazı esaslı değişiklikler geçirmiştir. Bunlardan tesbit edilebilen biri 1251 (1835-36)'dedir. Sultan II. Mahmud saltanatında diğer vakıf eserleri ile birlikte Köprülü Medresesi de tamir olunmuştu[298].

Resim 27
Köprülü Mehmed Paşa Medresesi
(Avludan görünüşü)

1264 (1848)'de medresenin abdesthane lâğımlarının tamir ve temizletilmesiyle ilgili bir kayda rastlıyoruz. Başlangıçta küçük bir meblâğ sarfıyla yapılacağı tahmin edilen bu tamirin vakfın mütevellisi Mehmed Emin Bey'in istidasından 1.653 kuruşu bulacağı anlaşılmış ve bu mıkdarın sarfıyla gerekli tamir ve temizliğin yapılması için müsaade verilmiştir[299]. 1280 (1864)'de su yollarının 5.000 kuruş keşif bedelli bir tamir gördüğü[300] anlaşılan medrese binasının da aynı yıl tamiri için teşebbüse geçilmiştir[301]. Ancak tamir ertesi sene (1865) gerçekleştirilmiş olup cami ve medresenin bazı yerleri 6.750 kuruş masrafla tamir edilmiştir[302]. Bu tamirde medresenin

290 Ahunbay, *a.g.e*, s. 187.

291 A.g.v, s. 130.

292 Kepeci, nr. 6589/1, s. 16.

293 *DVMD*, s. 10'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 38.

294 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 89-90.

295 *HC*, I, 177.

296 Çobanoğlu, s. 89.

297 A.g.v, s. 136.

298 *TV*, sayı 122, 18 Şevval 1251 (6 Şubat 1836), s. 3.

299 Ruznamçe defterlerine verilen Selh-i Zilhicce 1264 (26 Kasım 1848) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 58/117.

300 23 Şevval 1280 (1 Nisan 1864) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 2a.

301 Bunun için medrese mensublarından Ali Vasfi Efendi ve Kirkor Kalfa taraflarından 4 Zilka'de 1281 (11 Nisan 1864) tarihli bir keşif defteri hazırlanmışsa (EV, nr. 18888, s. 1) da daha sonra bu geçersiz kılınarak yeni bir keşif daha yapılmıştır.

302 21 Şevval 1281 (19 Mart 1865) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 22 Şevval (20 Mart) tarihli yapılan masraf-

revakları üzerindeki kurşunlar ve odaların döşeme tahtalarıyla bazı odaların kapı aralarının harab olan tuğlalarının yenilenmesi, duvarları ve kubbelerinin sıva ve badana yapılması, bazı odaların cam ve çerçevelerinin değiştirilmesi, bir odaya dolab yapılması, bazı odalardaki dolabların tamir veya yenilenmesi, bir odanın eşiğinin yenilenmesi, eksik camların takılması, bir odanın kapısı üzerine pencere açılması ve kömürlüklerin tamiri söz konusu idi. Ancak 6.750 kuruş içinde cami'in bazı kısımlarıyla Fazıl Ahmed Paşa'nın kabrinin ve musluklarla su haznesinin tamirleri de bulunuyordu[303]. Yine aynı yıl medrese ve sebilin su yolları 6.996 kuruş tahmin edilen bir masrafla tamir olunmuştur[304].

1870-71 yıllarında medresenin su yollarıyla kurşunlarının yenilendiği, bu yenilenme işiyle Su Nâzırı ve Suyolcu Mehmed Usta ile kurşuncu Halid Efendi'nin vazifelendirildiği tesbit edilmektedir[305]. Fakat 1288 (1871)'de daha esaslı değişiklik yapılmış; Divanyolu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında sebil, türbe ve dershanenin revaklı girişi ile medrese odalarının bir kısmı yıktırılmış; fakat türbe, XIX. yy. mimarî üslûbuna uygun olarak dershanenin doğusunda yeniden yapıldığı gibi yıkılan medrese odalarının Divanyolu tarafındakiler de aynı üslûbla yenilenmiştir[306]. Bu yenilenme sırasında dershane kapısı üzerine 1290 (1873) tarihli bir de Arabca kitabe konmuştur.

1291 (1874)'de su hazinesi ve sıvalarının yenilenmesi ihtiyacı doğmuş, 4.000 kuruşa mal olacağı anlaşılan bu tamir işiyle Köprülü Suyolcusu Mehmed Usta vazifelendirilmiştir[307].

Köprülü Medresesinin tesbit edilebilen diğer bir tamiri 1307 / 1305 (1889) tarihini taşımaktadır. 7.080 kuruş tutacağı tahmin edilen tamiratın emaneten yapılmasıyla masrafın 1305 mâlî yılı bütçesine konulması hakkında irade çıkmışsa[308] da maktu'en ihalesinin yapılması sırasında 2.738 ku-

ların ödenmesine dair irade: İrade-D, nr. 37061.

[303] Keşfine göre medresedeki tamirler için yapılacak masraflar şöyle idi:

Kurşun masrafı	
Eski kurşunların sökülüp eritilerek yeniden döşenmesi	135
İlâve edilecek kurşun bedeli	90
Odalara Ayancık orta kirişinden kiriş ve venedikten enkazıyla karıştırılarak döşemelerin yenilenmesi	1059
Odaların duvar ve kubbelerinin halis harcla sıva ve beyaz badana yapılması	
Duvarları	2520
Kubbeleri	330
Odaların kapı aralarının harab olan tuğla döşemelerinin halis harcla battal tuğla yenilemesi	412
Beşinci ve altıncı odaların pencere doğramalarının yenilenmesi	45,5
Beşinci odaya venedikten bölmeli dolab yapılması	300
Dokuzuncu ve onuncu odaların dolablarına venedikten bölme ve kanad yapılması	
Bölmeleri	28
Kanadları	102
Yedinci odanın kapısı önüne yenidünyadan eşik yapılması	7,5
Noksan camların tamamlanması	
Kırklık	12
Altmışlık	21
Dokuzuncu odanın kapısı üzerine ışık almak için pencere açılması	
Yıkılması	36
Cam çerçevesi	25
Onuncu ve üçüncü odaların yük ve dolablarının kısmen yenilenmesi	178,5
Medresenin komşu bahçesi tarafında saçak üzerine kurşun tahta orta kirişten hatıl konması	37,5
Kömürlüklerin kısmen tamiri	363,5

Diğer tamirlerle birlikte keşif bedeli 9.306 kuruş tutmuşken Ticaret Nezâretinde yapılan eksiltmede bu rakam 7.947 kuruşa, Fenerli Kozma'nın verdiği fiatla 6.750 kuruşa inmiştir. 6 Rebi'ülâhır 1281 (8 Eylül 1864) tarih ve Kosti Kalfa mühürlü keşif defteri: EV, nr. 19130.

[304] EV, 17385, vr. 56b/7(466).

[305] 23 Rebi'ülevvel 1287 (23 Haziran 1870), 26 ve 28 Safer 1288 (17 ve 19 Mayıs 1871) tarihli ferman kayıtlarına dayanılarak yapılan ödeme kayıtları: EV, nr. 21144, s. 5 ve EV, nr. 21179, vr. 9a.

[306] Ahunbay, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 186.

[307] 28 Rebi'ülâhır 1291 (14 Haziran 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18b.

ruşa mal olacak kurşun masrafları dışında bazı yerlerinin daha tamire ihtiyacı olduğu anlaşılarak yeni bir keşif yapılmış ve bu def'a 27.927 kuruş gerekeceği anlaşılmıştı. Bu tahminden sonra Şehremanetince eksiltmeye çıkarılmış ve Fenerli Yani Usta 17.500 kuruşa kadar indirdiği halde bu da Nezâretce çok bulunduğundan maktu'an ihaleden vaz geçilerek tamiratın emaneten yaptırılması ve bu iş için bütçeye 10.420 kuruş daha ilâve edilmesi husûsunda irade sâdır olmuştu[309].

1894 depremi, Köprülü Medresesinde de tahribat yapmıştır. Ancak, tamirat için 1896 yılını beklemek gerekmiştir. Şehremanetince yapılan keşfi medrese ve cami için 57.725 kuruşa ihtiyaç olduğunu ortaya koymuş; tamiratın emâneten yürütülmesi ve masrafın vakıfca karşılanmak üzere 1312 mâlî yılı bütçesine idhali için irade sâdır olmuştur[310].

Medrese 1902 başında bir tamir daha geçirmiştir. Bu tamirat sırasında yalnız döşenecek kurşunlar için gerekli mıkdar 11.671 kuruş olarak hesablanmış ve bu meblâğın 1317 bütçesinde yer alması husûsunda irade sâdır olmuştur[311].

Bina 1325-27 (1909-11) yıllarında[312] yine tamir görmüşse de hakkında fazla bilgi mevcud değildir.

1914'de nisbeten iyice olan çamaşırhane, gusulhane ve abdesthanelerinin de odalar gibi tamire ihtiyaç gösterdiği; mescid dolayısiyle abdesthanelerin umûma açık bulunmalarının temiz tutulmasına imkân vermediği, bunun da talebenin sağlığına zararlı olduğundan medresenin talebesi dışındakilere kapatılması gerektiği üzerinde durulduğu gibi, mevki'i sebebiyle yeniden yapılması da doğru bulunmamıştır. Bu rapora rağmen medrese, dârülhilâfe bünyesine alınmıştır. 1918 sonlarında bu medresenin de yangın felâketine uğrayanlara tahsis edildiği görülmektedir[313].

1792'de medresede "10" hücre sahibi vardı. Bunlardan üçünün yanında kendilerine hizmet eden mülâzımlar bulunmaktaydı. Taşrada olan iki hücre sahibinden birinin hücresinde bir mülâzım otururken diğeri boştu[314]. 1869'da bir dersiam, bir mezun ve "35" talebesi[315]; 1914'de üçü haricde olan 29 talebesi bulunan medresede ikamet edebilecek talebe sayısı, 1914'deki teftiş hey'eti raporuna göre "25" ile sınırlandırılmıştı[316].

Medrese 1986'da Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfına tahsis edilmiş; vakıf tarafından yaptırtılan bir tamirden sonra dizgi merkezi olarak kullanılmağa başlanmıştır.

18 Mehmed Ağa Medresesi (I 9)

Divanyolu'nda Sultanahmet'ten Beyazıt'e çıkarken kapalı durağın arkasındaki Hoca Rüstem Sokağı'nda, medrese, sebil ve mektebden müteşekkil olarak Kızlar Ağası Hacı Mehmed Ağa[317] tarafından yaptırılmış olan manzûmenin medresesi bulunur[318]. Muhtemelen XX. yy. başlarında

[308] Evkaf Nezâretinden gönderilen 25 Muharrem 1307 / 9 Eylül 1305 (21 Eylül 1889) tarih ve Mansûrîzâde mühürlü takrir Şûrâ-yı Devlet'te görüşülerek teklifin uygunluğu 11 Safer / 25 Eylül (7 Ekim) tarihli mazbatayla onaylanmış; 21 Safer / 4 Teşrin-i evvel (17 Ekim)'de sunulan arz tezkiresi hâmişine aynı gün sâdır olan irade ile tamiratın yapılması kesinlik kazanmıştır. İrade-ŞD, nr. 5796 ve ekleri.

[309] Evkaf Nezâreti'nin 19 Muharrem 1311 (2 Ağustos 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 2 Cumâdelûlâ 1311 / 30 Teşrin-i evvel 1309 (11 Kasım 1893) tarihli mazbata ve 11 Cumâdelâhıre / 8 Kânûn-ı evvel (20 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Cemâzıyelâhır/8 ve eki.

[310] Evkaf Nezâreti'nin 29 Rebi'ülâhır 1314 (7 Ekim 1896) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 20 Cumâdelûlâ 1314 / 16 Teşrin-i evvel 1312 (28 Ekim 1896) tarihli mazbata ve 8 Cumâdelâhıre / 2 Teşrin-i sânî (14 Kasım) tarihli irade: İrade-E, nr. 1314 Cemâzıyelâhır/7 ve eki.

[311] Evkaf Nezâreti'nin 24 Şevval 1319 (3 Şubat 1902) tarih ve 632 nr.lı takriri üzerine kaleme alınan 5 Zilhicce 1319 / 2 Mart 1318 (15 Mart 1902) tarih ve 13 nr.lı mazbata ve 20 Zilhicce / 17 Mart (30 Mart) tarihli irade: İrade-E, nr. 1319 Zilhicce/11 ve eki.

[312] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422, sıra nr. 767 ve İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 68/526.

[313] *DVMD*, s. 10'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 38-39.

[314] Kepeci, nr. 6589/1, s. 16.

[315] Ek I, nr. 58.

[316] *DVMD*, s. 10'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 38.

[317] Kapı ağalığı ile darüssaade ağalığını ayıran bu Mehmed Ağa olup, ölümü 999 (1591)'dur (*SO*, IV, 128-129). Çarşamba'daki Mehmed Ağa Medresesi'nin bânîsi de aynı Mehmed Ağa'dır.

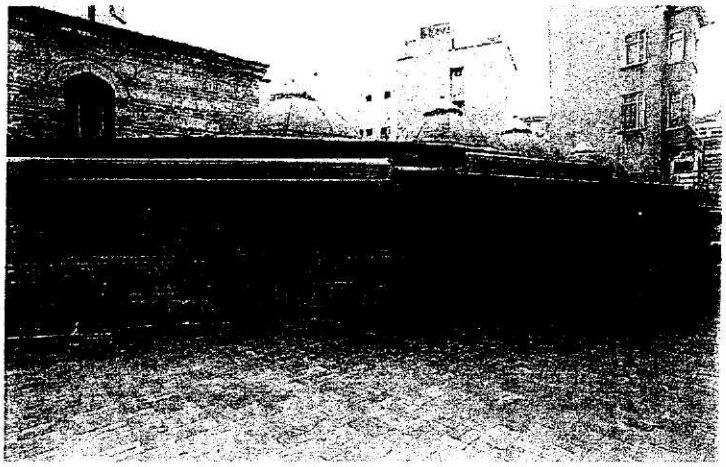

Resim 28
Mehmed Ağa Medresesi

yenilenmiş olan sebil ve mekteb klâsik dönem özelliklerini kayb etikleri halde medrese XVI. yy. karakterini büyük ölçüde korumuştur[319]. Kârgir ve kubbeli 10 hücre ile bir dershanesi olan medrese[320] 990 (1582-83)'da inşa edilmiş[321] ve Şevval 1060 (Ekim 1650)'da hârici tesis olunmuştur[322]. Medrese odaları, uzun ekseni kuzey-doğu - güney-batı doğrultusunda olan dikdörtgen bir avlunun etrafında sıralanmışlardır. Arsanın nisbeten küçük ve yamuk olmasına rağmen "11" hücre yapılması istendiğinden hücre eb'adları küçük tutulmuştur. Arsanın yamukluğundan doğan kaybı önlemek üzere dershane, avlunun kısa kenarında, simetri ekseninden kuzey-batıya doğru kaydırılmıştır. Üç basamak merdivenle çıkılan dershane revak kodundan 30 cm. yüksekte ve kare plânlı olup giriş ekseninden îtibâren biraz daralır. Girişteki duvar 545, karşı kenar 530, yanlar ise 512 cm. uzunluktadır. Kapının yanlarında pencere vardır[323]. Hücreler sokağın biçimine göre yapıldığından dörtgen avlunun etrafındaki revaklar beşgene dönüşmüştür. Hücrelerden ikisi yamuk, ikisi beşgen plânlı, diğerleri ise kareye yakındır[324]. Medresede sonradan yapılan değişiklikler dolayısiyle gusulhane ve abdesthanelerin yerleri tam olarak teşhis edilememekle beraber dershanenin batısındaki mekânın gusulhane olabileceği, abdesthanelerin ise avlunun güney-batısındaki küçük bahçede bulunduğu tahmin edilmektedir[325].

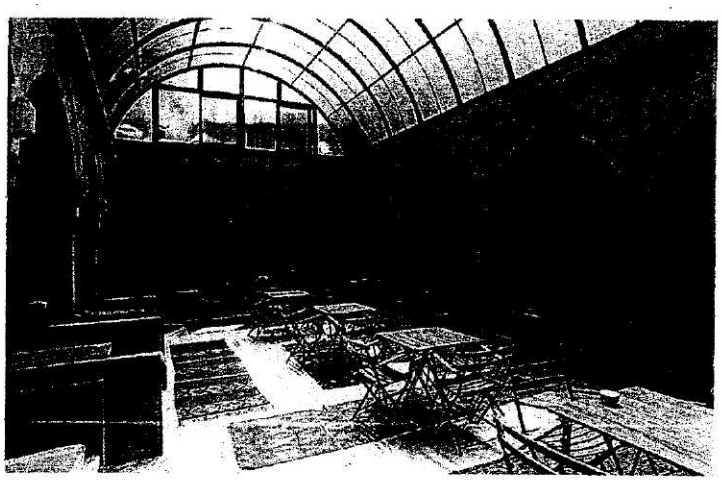

Resim 29
Mehmed Ağa Medresesi
(Avludan görünüşü)

Geçirdiği bir yangını müteâkib 1832'de mekteb, çeşme ve sebille birlikte tamir edilmiş[326] olan medresenin, 1843'de yine tamire ihtiyaç gösterdiği medrese talebesinin verdikleri bir arzuhalden anlaşılmaktadır. Gerçekten bu sırada vuku' bulan bir depremde bacalar yıkılıp çatlaklar meydana gelmiş ve içinde yaşanması

[318] Müller-Wiener plânında bu medrese "Kızlar Ağası Medresesi" adı altında gösterilmiştir (*Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*, Tübingen 1977, s. 283, Abb. 321).

[319] Zeynep Ahunbay, "Mehmed Ağa Medresesi", *TVİA*, V (1994), 356.

[320] *DVMD*, s. 11'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 39.

[321] *TŞ*, s. 407 ve ondan naklen Baltacı, s. 300. Ahunbay (a.g.m, s. 356), *Tezkiretü'l-ebniye*'de Mehmed Ağa Medresesinin adının geçtiğine bakarak Sinan'a mal etmiştir.

[322] *VF*, I, 544.

[323] Merih Bahçekapılı, *Mehmet Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 28.

tehlikeli bir hal almıştı[327]. Ancak, bu müracaat sonunda tamirin yapılıp yapılmadığı mevcud belgeden anlaşılamamaktadır. Fakat başka bir kayıt, aynı yıl su yollarının tamir olunduğunu göstermektedir. Bu tamirat, keşfine göre 2.388 kuruşa mal olacaktı[328].

Mehmed Ağa Medresesi 1284 (1867) ve 1288 (1871) yıllarında da tamirler geçirmiştir. 1867'deki tamirde Nafıa Nezâretince yaptırılan keşfine göre 7.800 kuruş tutacağı tahmin edilen kurşunları Kurşuncu Halid Efendi tarafından yenilenmiş[329]; 1871'de ise 1.958 kuruş tutacağı tahmin edilen su yolları tamiri Su Nezâreti'ne havale edilmiştir[330].

Mehmed Ağa Medresesinin I. Cihan Harbi yıllarında 1917'de de tamir geçirdiği tesbit edilmektedir[331].

Odaları birer kişilik olduğu halde medresede 1869'da bir dersiam ile 13[332]; 1914'deki teftiş sırasında 25 kadar talebenin ikamet ettiği kayd edilmiştir. Bu tarihte dershanesi esas fonksiyonunu icra etmediğinden talebeden iki-üç tanesi dershanede kalmaktaydılar. Medresenin çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneleri harab halde bulunduğu ve tamire ihtiyacı olduğu halde dârülhilâfe kadrosuna alınmıştı. 1918'de Kadınlar Yurdu olarak vazife gören medrese[333] cumhuriyetten sonra 1986'ya kadar Çocuk Esirgeme Kurumu'nca kullanılmış[334]; sebil ve mektebde üç yıl kadar pizza salonu faaliyet gösterdikten[335] sonra 1989'da Türkiye Yazarlar Birliğine tahsis edilmiştir[336].

VII. BİNBİRDİREK

19 Dizdâriye Medresesi (J 8)

Bu medrese, Binbirdirek'de Dizdariye Caddesi (Yokuşu) ile Medrese Sokağı köşesinde ve Dizdariye Cami'inin kuzey-batısında yer almaktaydı. Cami'in bânîsi Sultan Bayezid Cami'i mutemedi yeniçeri efendisi Mehmed Said b. İbrahim Efendi'dir. Cami'in inşa tarihi 911 (1505-1506)[337] iken

[324] Bahçekapılı, *a.g.t*, s. 29.

[325] Ahunbay, a.g.m, s. 357.

[326] *TV*, sayı 41, 9 Cemâziyelevvel 1248 (4 Ekim 1832), s. 2.

[327] 1259 (1843) tarihli buyuruldu ve derkenarları ihtiva eden arzuhal: EV.RZN, dos. 20/76.

[328] Yapılacak tamirat şu kalemlerden ibaretti:

Dikilitaş'daki su terazisinden cami bitişiğindeki teraziye kadar olan borular	
Yenilenecek olanlar	1.408
Tamir edilecekler	600
Camideki hazne önüne konacak iki musluk	80
Teraziden sebile kadar olan boruların tamiri	300
Medreseye lökün boyası	150
	2.538
Satılacak eski boruların bedeli	- 150
	2.388

(Ruznamçe defterlerine verilen 27 Cemâziyelâhır 1259 (25 Temmuz 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 21/35. Aynı ilmühaberin sûreti: EV, nr. 10060, vr. 46a)

[329] 29 Rebi'ülâhır 1284 (30 Ağustos 1867) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5a.

[330] 14 Safer 1288 (5 Mayıs 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11b ve EV, nr. 18884, vr. 45b.

[331] İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 183, 201, 215, 239, 243, 265, 279, 319, 343.

[332] Ek I, nr. 151. *MABS*'de iki "Mehmed Ağa Medresesi" yerleri belirtilmeden kayd edildikleri için oda sayısı ile nüfus arasında paralellik kurulmaya çalışılarak nr. 151 Divanyolu, nr. 130 Çarşamba'daki olarak kabûl edilmiştir.

[333] *DVMD*, s. 11'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 39.

[334] Nitekim, Eski Eserleri Koruma Encümeni (dosya, nr. 254)'nde de medresenin Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından aşevi olarak kullanıldığı kayıdlıdır. Krş. Baltacı, s. 230. Bk. Resim 28.

[335] Bahçekapılı, *a.g.t*, s. 6.

[336] Ahunbay, a.g.m, s. 357.

medresenin açılışı bundan yaklaşık 1,5 asır sonra, 1652'dedir[338]. Ayvansarâyî ve T. Öz cami'in yanındaki medreseden bahs etmezler.

Eminönü Tapu Sicil Muhafızlığı kayıtlarında iki ayrı adada Dizdarzâde Mehmed Said Efendi Vakfına âid yer görülmektedir. Bunlardan Binbirdirek Mahallesi 130 ada 11 parsel "Dizdariye Medresesi"[339], 132 ada 7 parsel ise "Dizdariye Medresesi arsası"[340] olarak kayıtlıdır. 1817 tarihli sadrazamın telhisinde "Dizdariye-i fevkanî" medresesinden bahs edilmekte ve "12" hücreden ibaret bulunduğu belirtilmektedir. 1792 sayımında "9" hücreli olarak görünen tek bir Dizdariye medresesi vardır[341]. 1869 tarihli defterde bu adı taşıyan bir medreseye rastlanmaz. 1914 tarihli Ders Vekâleti defterinde Dizdariye Medresesinin, zemin seviyesinden aşağıda birer kişilik "8" odası bulunduğu, inşa tarzı dolayısiyle hava ve güneş görmediği gibi pek rutûbetli ve etrafının binalarla çevrilmiş olduğuna işaret edilmektedir. Bu Sadrazam telhisi ve *DVMD*'indeki ayrı tarifler bize iki Dizdariye medresesi bulunduğu, bunlardan birinin fevkanî, diğerinin ise bodrum gibi olduğunu düşündürmektedir. Tamiri ile ilgili bir arşiv belgesinde Peykhane yakınında Dizdariye Mahallesi'nde[342] gösterilen medrese fevkanî olandır ve bânîsi Kapıcı Mustafa Dede'dir[343]. Zemin seviyesinin altında olan ise, 1914 tarihli raporda cami'in yanında ve bahçeleri müşterek gösterilen ve 130 adada bulunan olduğunda şübhe yoktur. Arşiv kayıtlarında Dizdarzâde Mehmed Efendi Medresesi adıyla geçen medrese bu olmalıdır[344]. 132 ada 7 parsele âid dosyalardan birinde, medrese ile mektebden bahs edilmesi, vaktiyle bu arsanın üzerinde ya medrese ile birlikte bir sıbyan mektebi veya sadece mekteb olabileceğini düşündürmektedir. Akla daha yatkın ihtimal ise medresenin cami'in yanında ve iki katlı iken, XIX. yy.da, üst katın yıkılıp sadece bodrum katının kalması dolayısiyle 1914'de yalnız bundan bahs edilmiş olmasıdır.

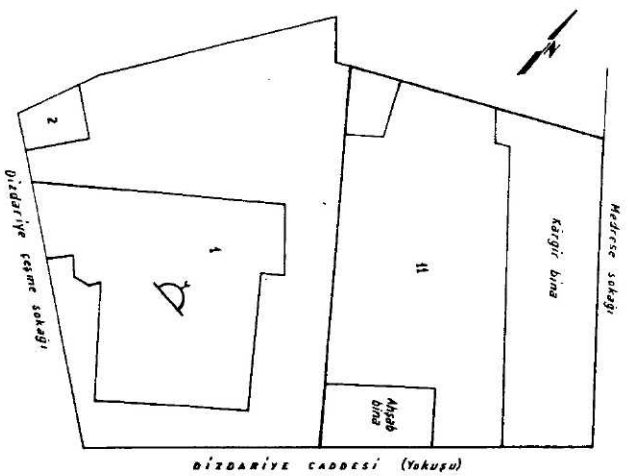

Şekil 9
Dizdariye Medresesi arsası
(İstanbul Vakıflar Baş Md., H. İ., dos P. 578)

Fevkanî Dizdariye Medresesi, 1816 başlarında uzun zamandır tamir görmemesi dolayısiyle hayli harab olduğundan, talebe tarafından, medresenin oturulacak bir bina olmaktan çıktığı, bir an önce tamir edilmesi için bir arzuhal sunulmuştu. Sadrazam, durumun araştırılması için vakfın nâzırı olan İstanbul Kadısını vazifelendirmiş, fakat mütevellîden vakfın yıllık iradının 31 kuruştan ibaret olduğu, bu mıkdarla ancak olağan masrafların karşılanabildiği, tamir imkânının olmadığı öğrenilmiş[345], bu yüzden tamir gerçekleştirilememişti. Ancak medresenin giderek daha harab olması, talebenin ise içinde oturmaktan korkar duruma gelmeleri ertesi yıl ikinci bir teşebbüste bulunarak mîrîden tamir edilmesini istemelerine sebeb olmuştu. Bu def'a padişah da işin vahametini görerek tamirat için ge-

337 *HC*, I, 109. Krş. Öz, I, 48.

338 Şeyhî Mehmed Efendi, Yusuf Paşa imamı Ebubekir Efendi'nin 40'lık medreseden mazûl iken 24 Zilka'de 1062 (27 Ekim 1652)'de ilk olarak ihdas olunan Dizdariye Medresesine tayin edildiğini yazar (*VF*, I, 477).

339 İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Hayır İşleri Arşivi, dosya P 578.

340 İVBMA, HİA, dosya P 1106.

341 Kepeci, nr. 6589/1, s. 18.

342 HH, nr. 30960.

343 HH, nr. 30809, 30961 ve EV, nr.18486, vr. 2b.

344 EV, nr. 18486, vr. 1b.

345 Sultan II. Mahmud'un hattını hâvî 5 Rebi'ülâhır 1231 (5 Mart 1816) tarihli arzuhal hulâsaları 1. bend: HH, nr. 30809.

rekli hesabların yapılmasını emr etmişti[346].

Dizdarzâde Medresesi 1280 (1863)'de Nafıa Nezâreti tarafından 8.000 kuruşa mal olacağı tahmin edilen ve Gaytanoğlu Işrati'ye ihale olunan bir tamir geçirmiştir[347]. 1290 (1873)'da ise Hassa esircilerinden Zekiye Hanım tarafından Dizdariye Medresenin teberruan inşa edildiğine dair bir kayıt mevcuttur[348].

1792'de üç odada birer kişinin yaşadığı, dört odanın hücre sahiblerince arkadaşlarıyla paylaşıldığı, üç hücre sahibinin hizmetlerini gören çömezlerle birlikte yaşadığı medresenin toplam nüfusu "16" kişi olup bir kişi sayım sırasında izinli olarak taşrada bulunan[349] Dizdariye Medresesinden –yukarıda da işaret edildiği gibi– 1869 listesinde bahis yoktur. 1914 tarihli Ders Vekâleti defterinde ise "8" talebenin ikametine müsaid bulunduğu halde "11" kadar talebesi olan Dizdariye Medresesinin adı geçmektedir. Raporun olumsuz olmasına rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınmış[350] olan bu medresede 1918'de Erzurum, Ankara ve Uzunköprü göçmenleriyle asker âileleri yaşıyorlardı[351].

Dizdariye Medresesinin yerinde bugün Özel İdare binası vardır.

VIII. KADIRGA

20 Sokollu Mehmed Paşa Medresesi (J 9)

Sokollu Mehmed Paşa[352] tarafından bir kilisenin yerine yaptırılan, Edirnekapısı'ndaki Mihrümah Sultan Cami'indeki gibi medrese odalarıyla çevrelenmiş olan cami, Mimar Koca Sinan'ın[353] en güzel eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir[354]. 30 hücreli bir zâviye, sıbyan mektebi, imaret ve çeşme ile külliye tamamlanmaktadır[355].

Külliye, Kadırga'da Şehit Mehmet Paşa Yokuşu'nda Su Terazisi Sokağı'ndadır. Meyilli bir arazi üzerine yerleştirilen külliyenin esas girişiyle avlu arasında 5 m., avlu ile tekke avlusu arasında ise 4 m. kod farkı vardır. Medreseye ikisi yanlarda üç ayrı kapıdan girilir. Esas giriş, en alçak olan medrese dershanesi altındadır. Yan taraflardaki kapıların üstlerinde kayyum ve müezzin odaları bulunur[356]. Avlu revaklarının arkalarındaki medrese odaları "U" şeklinde yerleştirilmiş olup "16" tanedir[357]. Köşe odalar dışındakilerde birer tane revaka, altlı üstlü ikişer de dışarıya bakan pencere vardır.

"U"nun tabanında merkezde yer alan dershaneye, alttaki girişin iki tarafından birkaç basamak merdivenle çıkılır[358]. Dershane kapısının yanları ile doğu, batı ve kuzey cephelerinde altlı üstlü altışardan "12" pencere bulunur. 25,40 x 18,10 m. eb'adındaki avlunun ortasında 12 köşeli bir şadırvan yer alır[359].

[346] Sultan II. Mahmud'un hattını hâvî 19 Receb 1232 (4 Haziran 1817) tarihli arzuhal hulâsaları 1. bend: HH, nr. 30961.

[347] 27 Rebi'ülâhır 1280 (11 Kasım 1863) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 1b.

[348] 7 Safer 1290 (6 Nisan 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[349] Kepeci, nr. 6589/1, s. 18.

[350] Önce kadro dışı bırakılmış, sonra dahil edilmiştir. *DVMD*, s. 9'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 36.

[351] *DVMD*, s. 9'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 36.

[352] *SO*, IV, 122-123.

[353] *TE*, s. 95.

[354] Öz, I, 101-102.

[355] Doğan Kuban, "An Ottoman Building Complex of the Sixteenth Century: The Sokollu Mosque and its Dependencies in Istanbul", *Ars Orientalis*, VII (1968), s. 25-26.

[356] Kuran, *Sinan*, s. 106.

[357] *DVMD*, s. 8'de üstte hücre sayısı 16 gösterildiği halde altta bir de fevkanî hücre eklenerek "17" odası olduğu kayd edilmiştir (bk. "Dârü'l-hilâfe", s. 35). Bu yan merdivenlerin üstündeki odalardan biri olmalıdır. Ancak, bu takdirde de fevkanî oda sayısı "2" olarak gösterilmeliydi. Sokollu Mehmed Paşa külliyesiyle ilgili yazılarda hücre sayısı daima "16"dır. Bk. Doğan Kuban "Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), s. 33; Kuran, *Sinan*, 106, 107 (plân).

[358] Kuban, a.g.m, s. 32-33.

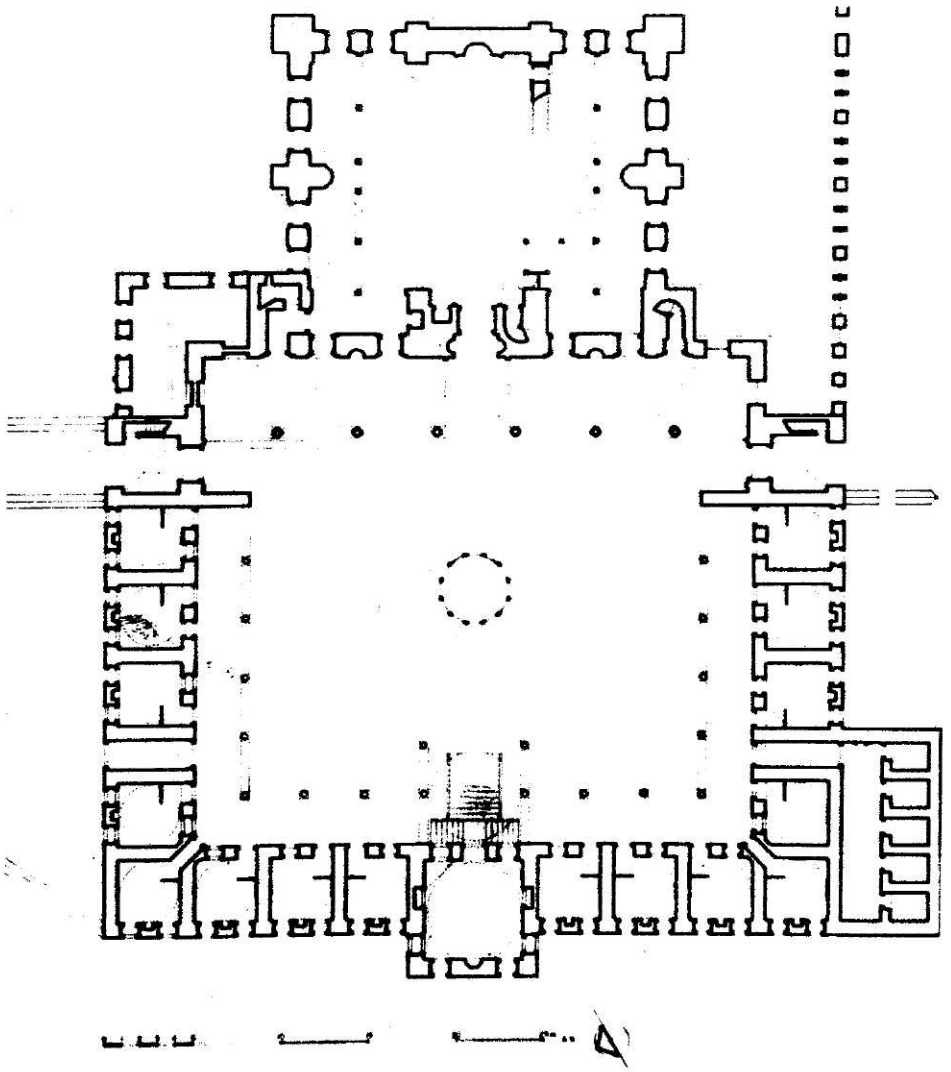

Şekil 10
Sokollu Medresesi plânı
(Kuran, *Sinan*, s. 107)

Vakfiyesine göre medrese ellilidir. Muide yedi, talebeye dörder akçe vazife tahsis edilmiştir. Bevvab ve ferraş vazifeleri yevmiye ikişer, hâfız-ı kütübünkü ise beş akçedir. Medresenin müderrisliği mahlûl olduğunda haricden kimseye verilmeyip Mehmed Paşa'nın Bergos'da yaptırttığı 40 akçelik medresenin müderrisine verilmesi de vakfiyenin şartları arasındadır[360].

1792'de medresede yaşayanların sayısı "30" idi. Bunlardan muid hücresinde kalan mülâzım olmak üzere "16"sı hücre sahibi, "10"u bunların yanında kalan arkadaşları, ikisi ise hücre sahiblerinin hizmetlerini gören çömezlerdi[361]. 1869 'da bir dersiamm, bir mezun ve "62" talebenin bulunduğu[362] medresede 1914'deki teftiş hey'eti raporuna göre ancak "20" talebenin ikamet etmesi uygun görülmüştür[363]. Buna göre 1869 'da talebenin bir kısmının medrese dışında yaşadıkları söylenebilir.

1914'de medresenin dershanesinde artık ders yapılmamaktaydı. Abdesthaneleri cami dolayısiyle halk tarafından da kullanılmakta ve bu yüzden temiz tutulamamaktaydı. Ayrıca medrese biraz rutûbetli olduğundan fennî bir tamire ihtiyaç gösterilmişti. O tarihte medresenin 25 kadar talebesi bulunmakta, fakat ancak 20 talebenin barınabileceğine işaret edilmekteydi. Külliyenin, çok harab

[359] Kuran, *Sinan*, s. 106-109.

[360] Sokollu Mehmed Paşa Vakfiyesi, VGMA, Defter nr. 572, s. 50.

[361] Kepeci, nr. 6589/1, s. 18.

[362] Ek I, nr. 62.

[363] *DVMD*, s.8'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 36.

görünmemesine rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınmayışı muhtemelen diğer medreselere uzaklığından kaynaklanmıştır.

1918'de dershanesi depo olarak kullanılırken medresenin 9 odası boştu; diğerlerinde ise 20 kadar asker kalmaktaydı[364].

Arşiv kayıtlarında Sokollu Medresesiyle ilgili bulunabilen tamirlerden ilki 1286 (1869) tarihli olup su yollarının tamirine dairdir. Su Nezâreti tarafından 3.850 kuruşa çıkacağı tahmin edilen bu tamirat Suyolcu Hacı Ömer'e ihale edilmiştir[365].

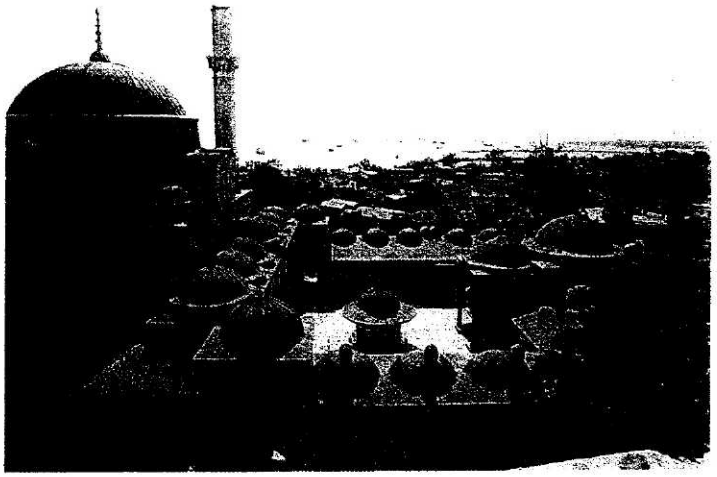

Resim 30
Sokollu Medresesi
(Özbekler Tekkesinden görünüşü)

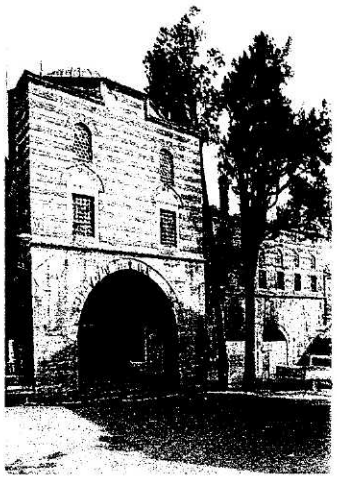

Resim 31
Sokollu Medresesi dershanesi
(Sokaktan görünüşü)

1906 tarihinde ise binanın tamirinden başka kurşunlar da elden geçirilmiştir. Evkaf kurşun müteahhidince yapılan kurşun tamirleri için 4.669 kuruşluk masraf yapılacağı tahmin edilirken binadaki diğer kısımların tamiratı eksiltme sonunda 11.900 kuruşa Kostaki Mihailidi üzerinde kalmıştır. Lâkin Kostaki bu tamiratı kendisi yürütmeyip Bedros Kalfa'ya devr etmiş ve toplam 16.569 kuruş tutacak tamir masrafı 1322 mâlî yılı bütçesine alınmıştır[366].

1325 (1909)'de medreseye âid bir tamir kaydına daha rastlıyorsak da teferruatı hakkında bilgi sahibi değiliz[367].

Sokollu Mehmed Paşa Medresesinde 1980'den beri Diyanet İşleri Başkanlığı Eminönü Müftülüğü Sokollu Şehit M. Paşa yatılı Kur'an Kursu faaliyet bulunmaktadır. Revaklar camlı bölmelerle kapatılmış olup hücreler yatakhane olarak kullanılmaktadır. Dershanesi Eminönü Müftülüğüne tahsis edilmiştir. Ayrıca İstanbul Sultanahmet Vakfı (İSVA) da buradadır.

[364] *DVMD*, s.8'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 35-36.
[365] Selh-i C 1286 (6 Ekim 1869) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 6b.
[366] Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 29 Cumâdelûlâ 1324 / 8 Temmuz 1322 (21 Temmuz 1906) tarih ve 1358 nr.lı mazbata ve 3 Ramazan / 7 Teşrin-i evvel (20 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Ramazan/6 ve eki.
[367] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1768, s. 61/1581. Bunun yeni bir tamir mi, yoksa 1322 tamirinin bakıye ödemesi mi olduğuna dair defterde bir ipucu yoktur.

21 Ayasofya-yı Sagîr Medresesi (J 8/9)

Küçük Ayasofya Mahallesi'ndeki kilise, Bâbüssa'âde Ağası Hüseyin Ağa[368] tarafından XV. asır sonuna doğru câmiye çevrilmiş ve 36 zâviye hücresi ilâve edilmiştir[369]. Türbe, imâret, mekteb ve çifte hamamı da bulunan külliyenin medresesinden *HC* ve *PG*'de bahs edilmemektedir. Zâviye, sonradan medrese haline getirilmiş olmalıdır. Nitekim *TVİA*'nde medrese değil tekkeye yer verilmiştir[370]. Tekke XVI. yy. ortalarında Halvetî, 1584 'den îtibâren de Celvetîlere âid olmuştur. Ancak en geç XIX. yy.ın ikinci çeyreğinden îtibâren bu yapının medrese olarak kullanıldığı kesindir. Nitekim batısındaki sokağın adı "Küçük Ayasofya Medresesi Sokağı" olduğu gibi *19. Asırda İstanbul Haritası*nda da cami'in batısındaki yapı medrese olarak gösterilmiştir[371].

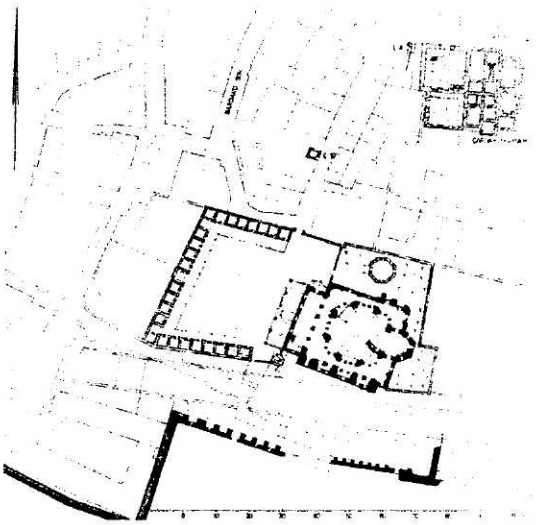

Şekil 11
Küçük Ayasofya Medresesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 180)

Küçük Ayasofya Medresesi odaları, yamuk plânlı bir arsa üzerine "U" meydana getirecek şekilde sıralanmışlardır. Hücreler, "U"nun kollarına eşit olarak yerleştirilmiş olup toplam sayıları 24'dür. 1914 'deki teftiş sırasında bu esas 24 odaya ilâve olarak "4" de muhdes baraka olduğu kayd edilmiştir. Gusulhane, çamaşırhane, abdesthane ve şadırvanı bu tarihte tamir bekler durumdadır. Ayrıca abdesthanelerinin yanındaki cami dolayısiyle umûma açık olması da mahzurlu görülerek bunun giderilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve medreselerin toplu olarak bulundukları semtlere uzaklığı yanında muhtemelen o andaki durumuyla talebe iskânına elverişli görülmeyen bu raporun da tesiriyle, dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılmıştır.

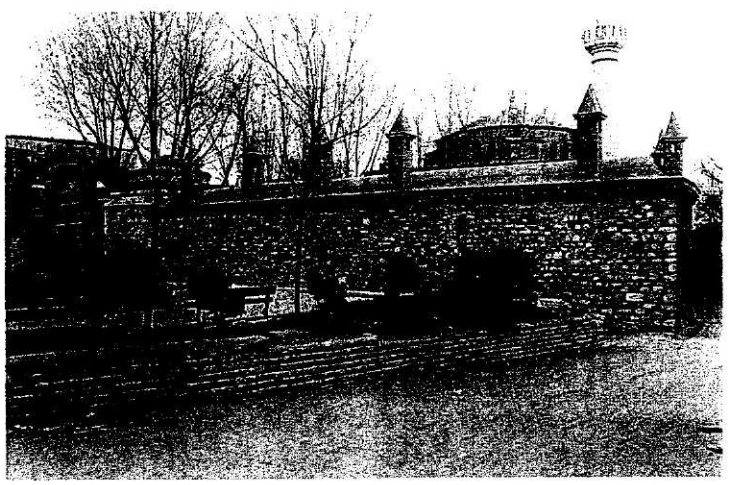

Resim 32
Küçük Ayasofya Medresesi
(Meydandan görünüşü)

1869'da medrese faal durumda olup, muhtemelen bir kısmı medrese dışında yaşayan 55 talebe öğrenim görmekteydi[372]. 1914'deki raporda ise 25 talebenin ikamet

[368] *SO*, İstanbul 1311, II, 182.

[369] *HC*, I, 188; Semavi Eyice, *Petit guide à travers les monuments Byzantins et Turc*, İstanbul 1955, s. 35. *Cedvel-i Medâris-i Âsitâne ve Bilâd-ı Selâse* (MABS)'de Ayasofya-yı Sagîr Medresesinin bânîsi de Fatih Sultan Mehmed olarak gösterilmiştir (Konya Koyunoğlu Ktb, nr. 13363, nr. 19). Bk. Resim 30.

[370] Baha Tanman, "Küçük Ayasofya Tekkesi", *TVİA*, V (1994), 149.

[371] Bk. pafta B3.

[372] Ek I, nr. 19.

edebileceği belirtilmiştir ki, buna göre odalar birer kişilik demektir. 1918'de medrese, Rusya'dan gelen esir askerlere tahsis edilmişti[373].

Resim 33
Küçük Ayasofya Medresesi
(Revakların altından hücrelerin görünüşü)

Küçük Ayasofya Medresesi de çeşidli zamanlarda tamir geçirmiş olmalıdır. Bunlardan 1838 yazındakinde medresenin üzerindeki kurşunlarla sakfı ve kârgir kısımları ile odaların sütun ve tavanlarının tamiri, cam ve çerçevelerinin değiştirilmesi, badana ve boya yapılması, yeni hademe odaları ile cami kapısı yanındaki gusulhane yerine yeni satın alınan arsaya etrafı taş duvarlı, üzeri kiremit örtülü, içinde ocak olan bir gusulhane ve yanına çamaşırhane inşa edilmesi gerektiği görülmüştür. Yapılan keşfe göre bütün bunlar için harcanacak meblâğ, 33.628 kuruş olarak hesablanmıştır. Medresenin kurşunlarının tamiri, ahşab sakfı ile kârgir kısımları için ise sadece 20.710 kuruş sarf edilecekti[374].

Küçük Ayasofya Medresesinin 1850'li yıllarda 1.057 kuruş sarf edilen küçük bir tamir daha geçirdiğini tesbit edebiliyorsak da bu tamirde nerelerin elden geçirildiğini bilemiyoruz[375].

1970'li yıllarda medrese odalarında âileler otururken 16 Ağustos 1993'de bina, Ahmet Yesevî Vakfına tahsis edilmiş ve Vakıf tarafından 24 Temmuz 1995'de başlayan ciddî bir tamir yapılmış, ahşab revaklar ilâve edilmiştir. Medrese Vakıfca kullanılmakta ise de 1998 martında halen tamirat devam etmektedir.

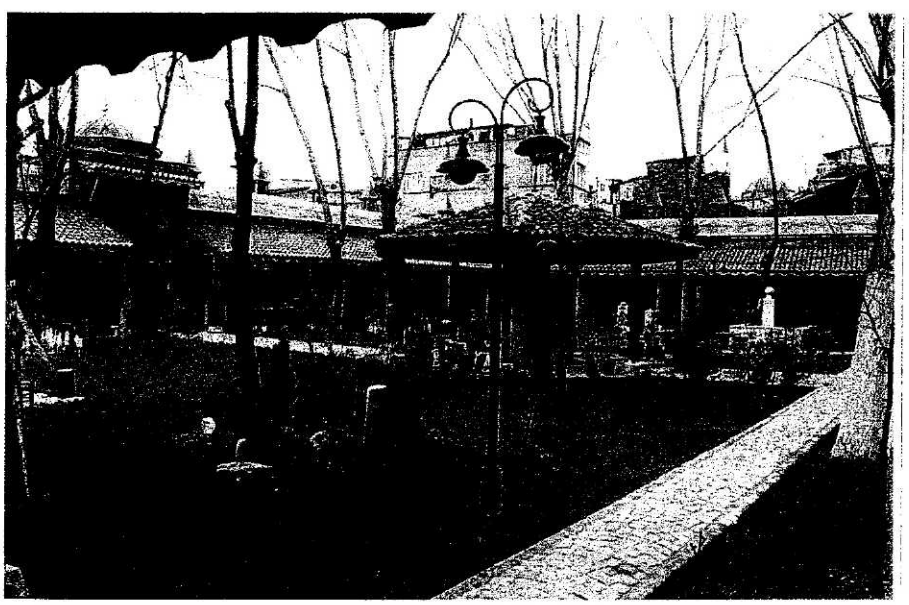

Resim 34
Küçük Ayasofya Medresesi
(Avludan görünüş)

[373] *DVMD*, s. 6'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 34.

[374] 23 Cemâziyelevvel 1254 (14 Ağustos 1838) tarihli keşif defteri: EV, nr. 10060, vr. 16b.

[375] EV, nr. 13576, vr. 3a.

22 Mirzeban Sultan Medresesi (K 9)

Osmanlı hanedanı içindeki yerini maalesef tesbit mümkün olamayan Mirzeban Sultan'ın[376] inşa ettirdiği medrese, Küçük Ayasofya'da demir yolunun deniz tarafında[377], bugün Belediye Temizlik İşçileri Bürosu olarak kullanılan binanın yerinde idi[378].

Bu medrese, 1792 tarihli defterde "Dârülhadis-i Mirzeban Hatun" adıyla ve "8" odalı olarak geçmektedir[379]. *DVMD*'inde ise üstte "7" hücresi bulunduğu yazılmışken aynı sahifedeki teftiş hey'eti raporunda, fevkanî ve tahtânî, güneş görmeyen, hava almayan zeminî ve ekserisi harabca 12 odası olduğu kayd edilmiştir. Yine bu rapordan anlaşıldığına göre medrese 1914'de talebe iskân edilemeyecek derecede harab olmasına rağmen 7 talebe ikamet etmekteydi. Ancak raporda harab olmasa "15" kişinin ikamet edebileceği belirtilmişti[380]. Nitekim, 1792'de hücrelerin altısında ikişer, ikisinde ise üçer kişi olmak üzere "18" talebe yaşamakta olup bunlardan "8"i hücre sahiblerinin hizmetlerinde bulunan mollalardı[381]. 1869'da da medresenin "15" talebesi olduğu tesbit edilmektedir[382]. 1918'de içinde birkaç kürd âilesi barınıyordu[383].

Günümüzde medreseden her hangi bir iz kalmamıştır.

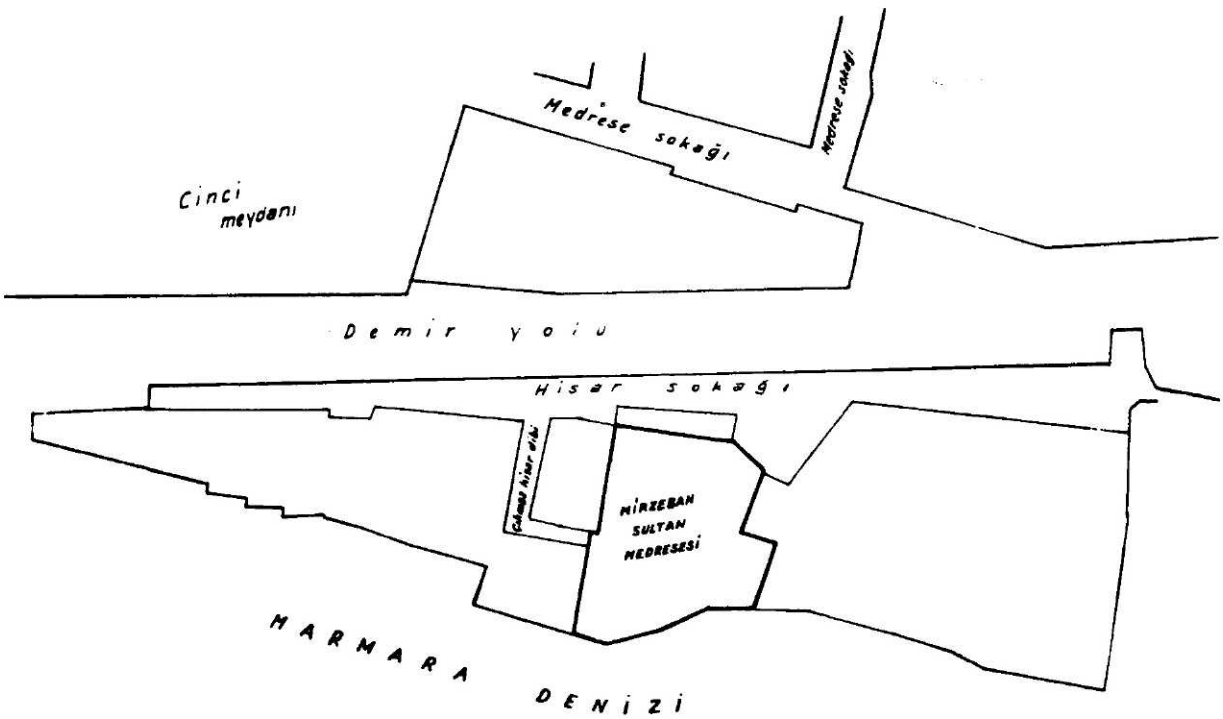

Şekil 12
Mirzeban Sultan Medresesi plânı
(TKA, Küçükayasofya, pafta 72, ada 115, parsel 2)

[376] Medrese listelerinde "Mirzeban Sultan" olarak geçen bu isim Ankara Tapu Kadastro Arşivi'nde, Küçük Ayasofya semtine âid 1928 tarihli kadastro paftasında "Mihriban Sultan" şeklindedir.

[377] *DVMD*, s. 7'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 34.

[378] Ankara Tapu Kadastro Arşivi Küçük Ayasofya paftası (pafta 72) 115 ada 2 parselde "Mihriban Sultan Medresesi"nin yerini tam olarak tesbit etmek mümkün olmuştur. Bk. Şekil 11.

[379] Kepeci, nr. 6589/1, s. 27.

[380] *DVMD*, s. 7'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 34.

[381] Kepeci, nr. 6589/1, s. 27.

[382] Ek I, nr. 39.

[383] *DVMD*, s. 7'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 34.

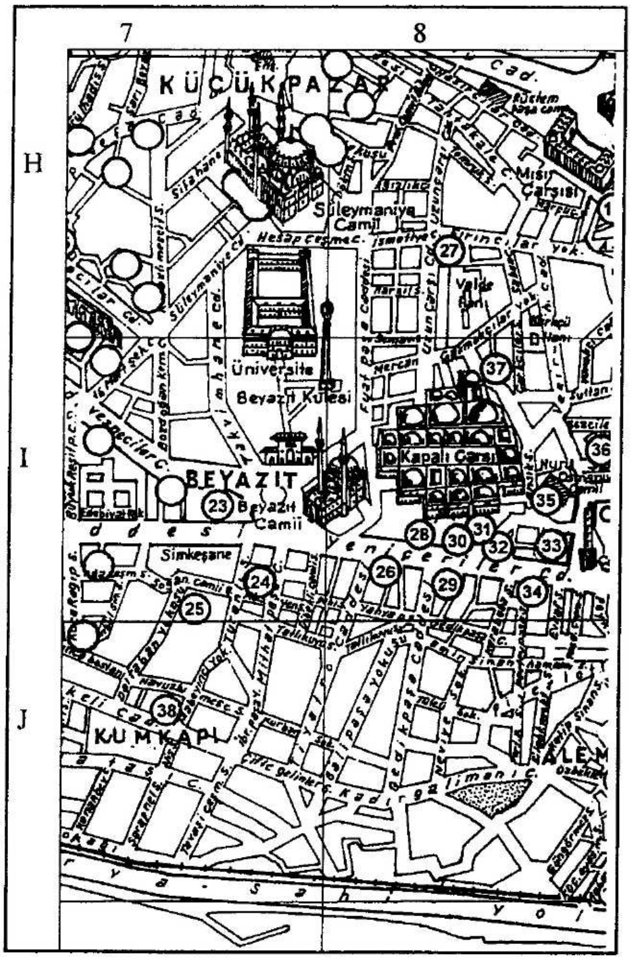

II. Bölüm

BEYAZIT
ÇEMBERLİTAŞ
KUMKAPI

I. BEYAZIT

23 Sultan Bayezid Medresesi (I 7)

Sultan II. Bayezid tarafından 906-911 (1501-1506)'de inşa ettirilen cami[1], medrese, imâret, tabhane, sıbyan mektebi, hamam, sebil ve türbeden müteşekkil külliyenin bir parçası olan medresenin yapımına, cami inşaatı bittikten sonra 1506'da başlanmış, muhtemelen bir yıl içinde tamamlanmıştır[2]. Türbe ise Sultan Bayezid'in ölümünden sonra oğlu Yavuz Selim tarafından yaptırtılmıştır[3].

Medresenin mimarlığına, Yakub Şah'ın halifesi Yusuf b. Papas[4] getirilmiş; bina eminliğiyle Sipahioğullarından Solakoğlu Ali, kâtibliğiyle de Hacı Ali vazifelendirilmişlerdir[5].

Pâye îtibâriyle "ellili" olan medresenin müderrisliğiyle şeyhülislâmlar vazifelendirilmiş olduğundan ilk müderrisi Zenbilli Ali Efendi'dir. Ancak daha sonraları şeyhülislâmların fiilen ders vermeyip bir ders vekili tayin ettikleri anlaşılmaktadır[6].

Medrese, klâsik medrese tipine girer. Amasya ve Edirne külliyelerinde görülen medresenin camiden uzağa yerleştirilmiş olması keyfiyetine burada da rastlanır[7]. Dikdörtgen plânlı olan medresede dershane girişin karşısında bulunur. Kare plânlı olan dershanede ikişer alt, üçer üst sırada olmak üzere "19" pencere vardır. Kapının solundaki duvarda mihrab yer alır[8]. Hücreler ise girişin yanları ile yan cephelere yerleştirilmiş olup 19[9] tanedir. Cephedeki iki baş oda hariç diğer odalarda iki alt, bir üstte olmak üzere üçer pencere vardır. Köşe odalarda ise altta da birer pencere bulunur[10]. Odalardan köşelerde yer alan dördü diğerlerine nazaran daha büyük olup dörder kişilik, diğerleri ise ikişer kişilikti.

Girişe göre sol taraftaki cephede 152 cm. genişliğinde bir geçit mevcudsa da bu geçidin irtibatlı bulunduğu yer bilinmemektedir. Bugün medresede 46 kubbe mevcud olduğu halde Evliya Çelebi'nin "70" kubbeli olduğunu yazması bu geçitle geçilen başka bir mekânın mevcudiyetini

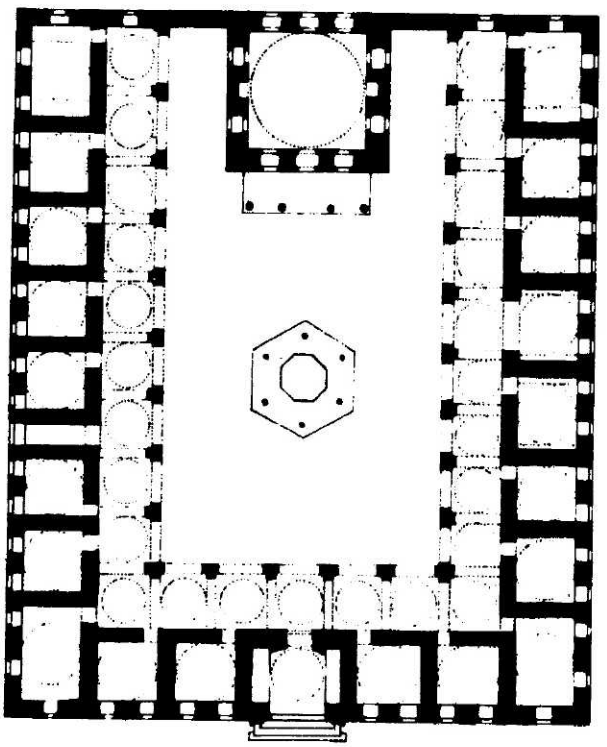

Şekil 13
Sultan Bayezid Medresesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 355)

[1] Büyük kubbede ve orta kapı dışındaki Arabca mensur tarih için bk. *HC*, I, 14; Öz, I, 33.

[2] Ayvansarâyî (*HC*, I, 14), medresenin daha sonra inşa edildiğini kayd ederse de tarih vermez. İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimârisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520)*, V, İstanbul 1983, s. 204 ve Semavi Eyice ("Beyazıt II Camii ve Külliyesi", *DVİA*, VI (1992), 48; buradaki bilgiler ayn. yzr, "Bayezid Külliyesi", *TVİA* (II, 93)'de de tekrarlanmıştır), 7 Muharrem 912 (11 Mayıs 1506) tarihli bir belgeden medresenin inşaatına bu tarihte başlanıldığının öğrenildiğini, 913 (1507)'de mimar, bina emini ve kâtibe hediyeler verildiğinden inşaatın bu tarihte tamamlanmış olabileceğini yazmaktadırlar.

[3] *HC*, I, 14.

[4] Öz, Rıfkı Melûl Meriç'e dayanarak (ki bu eser *Bâyezid Câmii Mimârı*, s. 14 olmalıdır) Beyazıt Ktb (Atatürk Ktb.), M. Cevdet yazmalarındaki bir belgede külliyenin mimarının Yakup Şah, halifelerinin de Yusuf ve Ali olduklarını

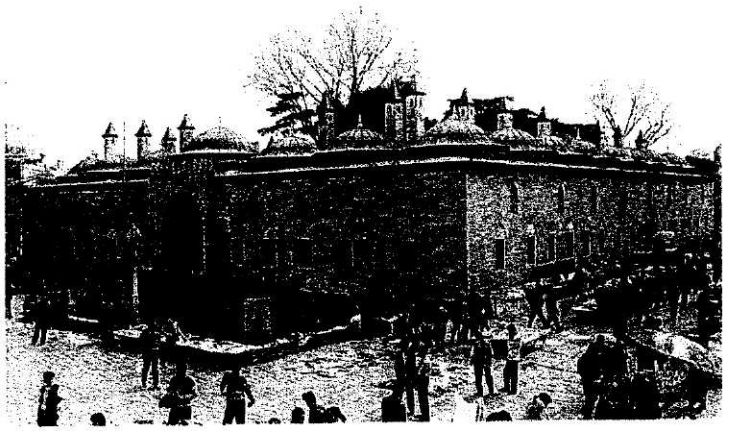

Resim 35
Sultan Bayezid Medresesi
(İstanbul Üniversitesi tarafından görünüşü)

düşündürmektedir[11]. Avlunun ortasında sekizgen bir şadırvan ve havuz vardır.

1792'de medresede biri muid 23 kişi yaşamakta olup bunlardan sadece dördünün yanlarında –ki biri hücre sahibinin kardeşidir– hizmetlerini gören çömezler kalmaktaydı[12]. 1869'da bir mezun ile "22" talebe[13] bulunan medresede 1914'de ekserisi dışarda kayıtlı 75 talebe yaşamaktaydı. Aynı tarihte teftiş hey'etince medresede "50" talebenin barınması uygun bulunmuştu[14].

Bayezid Medresesi, yapıldıktan kısa bir süre sonra "küçük kıyamet" denilen 1509 'daki zelzelede hemen tamamen yıkılarak enkaz haline gelmişse de derhal tamir olunmuştur[15]. 26 Haziran 1645'de Darbhane yakınındaki bir başcı dükkânından çıkan yangında Bayezid medresesi de zarar görmüş olmalıdır[16]. XVIII. yy.da 1772'de geçirdiği bir tamir de tesbit edilebilmektedir[17].

Medrese XIX. yy.da da bazı tamirler geçirmiştir. Bunlardan biri Sultan II. Mahmud saltanatında 1837'de gerçekleştirilmiş olup su yolları tamir edilmiştir[18]. Tesbit edebildiğimiz ikinci tamir de su yolları ile ilgilidir. Hayli küçük çapta olan bu tamir Su Nâzırı Mehmed Tahir Bey tarafından yaptırılmış olup 243 kuruşa mal olmuştur[19]. 1259 (1843)'da külliyenin imaretiyle birlikte olmak üzere 2.970 kuruş sarfıyla kurşunları yenilenmiştir[20]. 1261 (1845)'de cami ve türbe ile birlikte medrese de

yazar (I, 33). A. Yüksel ise aynı eseri kullanarak mimarın Yusuf adını taşıdığını belirtir (s. 204).

5 Yüksel ve Eyice, gös. yerler.

6 Orhan Durusoy, *İstanbul Belediye Kütübhanesi Alfabetik Kataloğu, I, Osman Ergin Kitabları. Arabça ve Farsça Basma Eserler*, İstanbul 1953, s. I.

7 Yüksel, *a.g.e*, s. 205.

8 Günay Vanlıoğlu, *II. Bayezıt Camii ve Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1961, s. 40-41.

9 Kepeci, nr. 6589/1, s. 1. ve *DVMD*, s. 36'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 57. Yüksel, s. 205'deki medrese plânında 20 oda sayılmakta, fakat aynı sahifede oda sayısı "16" olarak verilmektedir. Vanlıoğlu, *a.g.t*, s. 39'da medrese "20" odalı olarak gösterilmiştir.

10 Vanlıoğlu, *a.g.t*, s. 40.

11 Yüksel, s. 206.

12 Kepeci, nr. 6589/1, s. 1.

13 Bk. Ek I, nr. 20.

14 *DVMD*, s. 36'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 57.

15 Cezar, s. 59; Eyice, gös. yerler.

16 "... Sultan Bâyezid haremi kapularından medrese tarafını yanup, andan Yahya Kapan Sarayı ve Sultan Bâyezid Hamamı ... yanup" Naima Mustafa Efendi, *Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsa-i ahbâri'l-hâfikeyn*, İstanbul 1281-83, IV, 172. Ayrıca bk. Cezar, s. 13.

17 EEKE'nden naklen Vanlıoğlu, s. 42.

18 *TV*, sayı 144, 5 Zilhicce 1252 (13 Mart 1837), s. 1.

19 Haremeyn-i Şerifeyn Hazinesi Ruznamçesi defterlerine gönderilen 11 Zilka'de 1258 (14 Aralık 1842) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 16/204.

20 EV, nr. 10060, vr. 37b.

küçük bir tamir geçirmiştir[21]. Toplam 2.384 kuruşluk bu tamir içinde medreseye sarf edilen 286 kuruştan ibarettir. Medrese, 1262 (1846)'de, vakfın bağlı olduğu Haremeyn-i Muhteremeyn Hazinesi vakıfları kaymakam vekili Mehmed Derviş Efendi'nin nezâretinde gerçekleştirilen 7.992 kuruş tutan bir tamir geçirmiş; bu arada cam ve çerçeveleri de yenilenmiştir[22]. 1867 'de İbrahim Ağa ma'rifetiyle 900 kuruş tutacağı tahmin edilen lâğımlarının bakımı yapılmış[23]; 1870'de su yolları tamir edilmiştir[24]. Suyolcu Süleyman Ağa tarafından yapılan bu tamir 2.020 kuruşa mal olmuştur[25]. 1889'da ise kurşunlarıyla bazı yerlerinin tamire ihtiyaç göstermesi üzerine yapılan keşfinde –mecidiye 19 kuruş hesabıyla– tamiratın 15.891 kuruşa çıkacağı hesablanmış ve Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru tarafından tamir ettirilip masraf kaydıyla 1305 mâlî yılı Evkaf bütçesinden ödenmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[26].

Resim 36
Sultan Bayezid Medresesi
(Avludan görünüşü)

1318 (1902)'de Bayezid medresesi dershanesinin tamir geçirdiği görülmektedir. Fuad Bey tarafından gerçekleştirilen bu tamirin 3.931 kuruş tutacağı tahmin edilmişse de 3.734 kuruşa mal olmuş[27]; tamiratın bitip son ödemenin yapılması 1903 ocak ayını bulmuştur[28].

[21] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 9 Rebi'ülâhır 1261 (17 Nisan 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 32/55.

[22] Bu tamire âid masraflar şu kalemlerden ibârettir:

Kereste bahası	1.952,5		
Çerçeve, cam ve astar bahası	1.398,5		
Yağlı, mermer, kireç, horasan, keten, vs.	1.566	aded	guruş
Hamamcı ve duvarcı yevmiyesi	330	33	10
Neccar yevmiyesi	850	85	10
Rençber yevmiyesi	185	37	6
Sıvacı yevmiyesi	910	91	10
Boya bahası ve nakkaş yevmiyesi	800		
	7.992		

(Haremeyn-i Şerifeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 15 Muharrem 1262 (13 Ocak 1846) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 38/91).

[23] EV, nr. 17385, vr. 56b/8(543).

[24] EV, nr. 21179, vr. 8a.

[25] Ödemeler, 1.500 (3 S 1287 alelhesab) + 520 (24 RA 1288) = 2.020 kuruş olarak iki def'ada yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 36a ve EV, nr. 18486, vr. 8b.

[26] Evkaf Nâzırı Mansûrîzâde'nin 16 Rebi'ülevvel 1307 / 30 Teşrin-i evvel 1305 (10 Kasım 1889) tarihli tezkiresi altında 9 Rebi'ülâhır 1307 / 21 Teşrin-i sânî 1305 (3 Aralık 1889) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası ve 22 Rebi'ülâhır (16 Aralık) tarihli sadrazamın arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 23 Rebi'ülâhır (17 Aralık) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 5831ve ekleri.

[27]

3.931	10	Ber-mûceb-i icmal masrafı
202	20	Kayış Mustafa Ağa Medresesinin nakl edilen kerestesi kıymeti
4.133	30	
- 207	20	Fark-ı mecidî
3.926	10	
- 192	10	Ber-vech-i bâlâ taş kıymeti olup vakfa îrad kaydı lâzım gelen
3.734	–	Mecidî 20'den 202 20

Medrese 1910'da yine bir tamir görmüş olduğundan[29] 1914'de biraz tamire ihtiyaç göstermekle beraber ufak tefek tadilâtla güzel bir medrese haline gelebilecek durumda görülerek dârülhilâfe kadrosuna alınmıştır. 1918'de burada da yangın felâketzedeleri barınmaktadır[30].

Cumhuriyetten sonra 1924'de Şehremaneti'nde kurulan kütübhane bir süre Şişli'de toplandıktan sonra 1931'de Bayezid Medresesi'ne taşınmış ve 1939'dan îtibaren de Belediye Müzesi ve Kütübhanesi olarak faaliyete başlamıştır. 1940'lı yıllarda geçirdiği bir tamirden sonra müze ayrılarak sadece kütübhane olarak kullanılmaya başlanan medrese[31] 1981'de Koç topluluğu tarafından Taksim'de yaptırılan "Atatürk Kitablığı"na nakl edilenceye kadar kütübhane olarak hizmet vermiştir[32]. İki yıl süren bir restorasyondan sonra 1983'de "Türk Vakıf Hat San'atları Müzesi" haline getirilen[33] medrese hâlen bu vazifesini sürdürmektedir.

24 Ruznâmeci Ali Efendi Medresesi (I 7)

Ruznamçeci Ali Efendi hayratından olan medrese Beyazıt cıvarında Tavşantaşı'nda, bugünkü Midhat Paşa Caddesi ile Abıhayat Sokağı köşesinde bulunuyor olmalı idi[34].

Günümüze ulaşamayan medresenin XIX. yy.daki bazı tamirleriyle ilgili bilgi sahibiyiz. Tesbit edilebilen ilk tamir 1259 (1843) tarihli olup tamamen yıkılmış olan bir odasının yeniden yapılması ile ilgilidir. Evkaf Nezâretine bağlı vakıflardan olan Ali Efendi Medresesinin bu tamiri Evkaf-ı Humâyûnda memur kapı çukadarı Hacı Ali Efendi tarafından yaptırtılmış ve 1.148 kuruşa mal olmuştur[35].

1278 (1861)'de tamire muhtac olduğundan keşfi yapılıp 5.400 kuruş masrafla tamiri için taşcı Todori'ye ihale edilmişse de Todori'nin işi bırakıp kaçması dolayısiyle tamir yapılamamış; ikinci def'a 13.900 kuruş masrafla tamiri Hacı Artin Kalfa tarafından taahhüd edilmiştir. Vakfın mevcudunun bu rakamın altında olması dolayısiyle tamirin tehlikeye girmesi karşısında daha sonraki gelirinden ödenmek üzere tamirine başlanması için irade çıkmıştır[36].

Medrese 1892'de yine tamire ihtiyaç gösterdiğinde, keşfi yapılarak 9.015 kuruşa tamiratın gerçekleştirilebileceği tahmin edilmiş ve Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru nezaretinde emânet sûretiyle tamir ettirilmesi ve vakfa masraf kayd edilecek mıkdarın 1308 mâlî yılı Evkaf bütçesinde yer alması için irade sâdır olmuştur[37].

Farkı ve kesri	- 10	10
	192	10

(İVBMA, Defter, nr. 1306, s. 105).

28 Alelhesab ödeme Nisan 1318'de iki taksit olarak yapılmış, hesab 24 Ocak 1318 (6 Şubat 1903) tarihli buyuruldudan sonra kapatılmıştır. İVBMA, nr. 1306, s. 105.

29 EEKE'nden naklen Vanlıoğlu, *a.g.t*, s. 42'deki tamir İVBMA, *TİKKD*'nde (nr. 1422, sıra nr. 537) kayıtlı tamir olmalıdır.

30 *DVMD*, s. 36'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 57. Bu raporlardaki tarihler hicrî değil rûmî yılları göstermektedir. Dolayısiyle Yüksel (s. 207) ve Eyice *(DVİA*, VI, 48; *TVİA*, II, 93) taraflarından gösterilen "1911" ve "1915" tarihlerinden ilkinin "1914", ikincisinin "1918" olarak düzeltilmesi gerekmektedir.

31 Kütübhane olarak faaliyete başlamasını Yüksel ve Eyice (gös. yerler) "1943", Havva Koç ("Atatürk Kitablığı", *TVİA*, I, 385) ise "1945" olarak göstermektedirler.

32 Havva Koç, gös. yer.

33 "Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi", *TVİA*, VII, 315.

34 *DVMD*, s. 34'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 55; *İst.H*, pafta B3.

35 Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 25 Rebi'ülâhır 1259 (25 Mayıs 1943) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 20/49.

36 22 Cemâzıyelevvel 1278 (25 Kasım 1861) tarihli Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye mazbatası üzerine 3 Cemâzıyelâhır (6 Aralık) tarihli arz tezkiresi ve 4 Cemâzıyelâhır (7 Aralık) tarihli irade: İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 20571 ve eki.

37 Evkaf Nezâreti'nin 9 Safer 1310 (2 Eylül 1892) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 14 Rebi'ülevvel 1310 / 23 Eylül 1308 (5 Ekim 1892) tarihli mazbata ve 26 Rebi'ülevvel / 5 Teşrin-i evvel (17 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Rebi'ülevvel/19 ve eki.

1869'da "21" talebenin öğrenim gördüğü[38] medrese 1914'e ulaşamamış olup bu tarihte "muhterik, arsa halinde" olduğu kayd edilmiştir[39].

25 Rakım Efendi Medresesi (I/J 7)

İstanbul'da Tavşantaşı cıvarında Soğanağa Mahallesi'nde[40] Daltaban Yokuşu'nda[41] bulunan medresenin 7 esas oda ile bir de sonradan ilâve edilmiş barakası vardı. Ayvansarâyî, Daltaban Mescidi'nden bahs ederken bu mescidin karşısında Daltaban Mustafa Paşa'nın Sarayının bulunduğu, sonradan bu sarayın Rakım Mehmed Paşa'nın eline geçtiğini yazar[42]; fakat burada bir medresenin mevcudiyetine işaret etmez. Ancak, medresenin Daltaban Yokuşu'nda bulunması ve bitişiğinde bir cami'in mevcudiyeti, Mustafa Paşa Sarayı'nın Rakım Mehmed Paşa tarafından alınmış olması, cami'in bitişiğindeki medresenin de onun tarafından yaptırılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Hava ve güneş almayan, dar bir arsa üzerine inşa edilmiş olan medrese ancak 8 talebe barındırabilecek kapasitede idi. 1914'de müştemilâtıyla birlikte harab durumda olup komisyon tarafından talebe iskânına elverişli bulunmayarak kadro harici bırakıldığı sırada ikisi dışarda "12" talebesi mevcuddu. Medresede ikamet edebilecek şahıs sayısı ise "7" idi. 1918 sonunda 5 harab odası olduğu ve bunlarda imam ve bekçinin kaldıklarına[43] işaret edildiğine göre diğer odalar ya yıkılmış veya yanmış olmalıdır.

Medrese günümüze ulaşamamıştır.

26 Şahkulu Medresesi (I 8)

"Sinekli Medrese" de denilen bu medrese[44], Parmakkapı'da Yeniçeriler Caddesi[45] ile Sinekli Medrese Sokağı'nın kesiştikleri köşede idi.

Bânîsi, Sultan III. Mehmed'in nedimi Mehmed Çelebi olan medrese Mimar Sinan yapısı idi[46].

Medrese, 1792'de dershanesiyle[47] birlikte "11" odalı olarak görülmektedir[48]. 1914'de ahşab[49] bir yapı olarak kayd edilmiş bulunan Şahkulu Medresesinin 6'sı ikişer kişilik, hava ve güneş alabilen, 4'ü pek hava ve güneş alamasa da oturulabilir durumda, diğerleri "zararsızca" 16 odası, ufak bir avlu ile şadırvanı ve bozuk bir kuyusu vardı; müştemilâtı ise oldukca iyi durumdaydı[50].

1792'de medresede yaşayan "13" talebenin "10"u hücre sahibi, ikisi, iki hücre sahibinin hizmetlerini gören mollalardı. Dershanesi ise bu tarihte esas fonksiyonunu görmüyor olmalı ki burada da

[38] Ek I, nr. 119.

[39] *DVMD*, s. 34'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 56.

[40] *İME*, nr. 33.

[41] *DBSM*, 1. daire; *DVMD*, s. 33.

[42] *HC*, I, 111.

[43] *DVMD*, s. 33'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 55.

[44] *HC*, II, 7. 1792 tarihli defterde "Sinekli" adıyla gösterilen, Vefa'daki "Kirmasti Medresesi"dir.

[45] *İME*, nr. 32'de Şahkulu Medresesi Daltaban Yokuşu cıvarında Kâtib Sinan Mahallesi'nde gösterildiği halde *DVMD*, s. 32'de Divanyolu'nda Parmakkapı'da bulunduğuna işaret edilmiştir. Bu, Ayvansarâyî'nin "Şahkulu" ile "Sinekli Medrese"nin aynı olduğu ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesinin karşısında bulunduğu ifadesine uymaktadır. Sinekli Medrese'nin yeri ise Tapu Kadastro Arşivi, Pafta 58, Ada 225, Parsel 13 (Yapılışı 1928, tasdik 1933) Çarşıkapı-Gedikpaşa'da işaretlenmiştir. Bk. Şekil 13.

[46] *TE*, s. 97; *TM*, s. 35.

[47] 1914'deki teftiş hey'eti raporunda dershaneden bahis yoktur. Bk. *DVMD*, s. 32'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 54.

[48] Kepeci, nr. 6589/1, s. 15.

[49] Medrese, Sinan yapısı olduğuna göre, muhtemelen bir deprem sonunda yeniden inşa edildiğinde ahşab yapılmış olmalıdır.

[50] *DVMD*, s. 32'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 54.

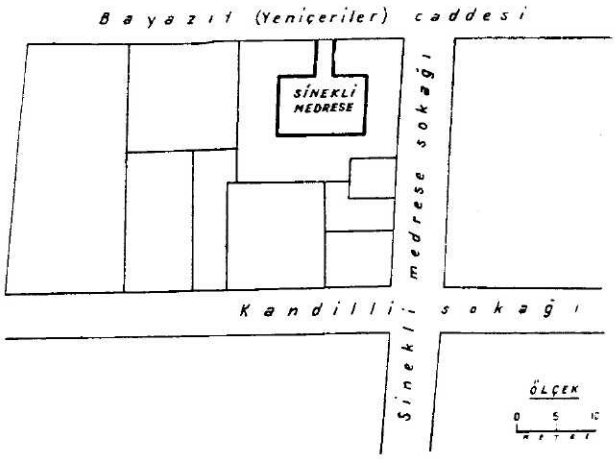

Şekil 14
Şahkulu / Sinekli Medresenin yerini gösterir plân
(TKA, Çarşıkapı-Gedikpaşa, Pafta 58)

bir mülâzım kalmaktaydı[51]. 1869'da medresede dört dersiam, iki mezun ve 30 talebe vardı[52]. 1914'de ise 30 talebe barındırabilecek durumda olmasına rağmen 3'ü dışarda yaşayan 19 talebesi bulunuyordu ve dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştı[53].

Şahkulu Medresesine âid –şimdilik– bulunabilen tamir kayıtları 1318 (1902) ve 1327 (1911) tarihlidir. 1902'deki tamir başlangıçta Bedros Kalfa'ya ihale edilmişse de taahhüdünü yerine getirmediğinden yeniden eksiltmeye çıkarılarak 1.300 kuruşa Rakım Efendi tarafından yapılması kararlaştırılmıştır (2 Nisan 1320 / 15 Nisan 1904)[54]. 1911'de ise yeni bir tamire ihtiyaç duyulmuş ve keşfi yapılarak eksiltmeye çıkarılmıştır[55]. Ancak bu tamir hakkında fazla bilgi bulunamamıştır.

1918'de yangın felâketzedelerine barınak teşkil eden[56] medrese 1950'ye kadar kısmen ayakta iken daha sonra yıkılmıştır.

II. UZUNÇARŞIBAŞI

27 İbrahim Paşa-yı Atik Medresesi (H 8)

Medrese, Mercan'daki Valide Hanı'nın arkasında Uzunçarşı Caddesi üzerindeki Paşa Cami'i Sokağı'nda ve cami (inşası 883/1478), sıbyan mektebi ve çeşmenin de bulunduğu manzûme içinde idi[57]. 1069 Zilka'de (Temmuz 1659)'sinde medresenin sâniyesi tesis olunup haric îtibâriyle ilk müderris tayin edilmişti[58].

Bânisi, Sultan II. Bâyezid devri sadrazamlarından Çandarlı Halil Paşazâde İbrahim Paşa olan medresenin "13" odası[59] olup 1792'de sadece ikisinde hücre sahibleri tek başına yaşamakta, "9" hücrede ikişer kişi, bir hücrede "3", bir hücrede ise "4" kişi olmak üzere medresede toplam 27 kişi bulunmaktaydı[60].

Medrese, XIX. yy.a kadar çeşidli tamirler geçirmiş olmalıdır. Bunlardan XIX. yy.ın ikinci yarısındaki bazılarını tesbit edebiliyoruz. 1283 (1866)'deki küçük çaplı olup medresenin bevvabı Ahmed Efendi'ye havale edilen şadırvan tamiridir. Tamir, keşfi olan 1.000 kuruşluk masrafla bitiril-

[51] Kepeci, nr. 6589/1, s. 15.

[52] Bk. Ek I, nr. 122.

[53] *DVMD*, s. 32'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 54.

[54] İVBMA, Defter nr. 1306, s. 81.

[55] 25 Mart 1327 (7 Nisan 1911) ve 12 Mayıs 1327 (25 Mayıs 1911) tarihli kayıtlar: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 13/86 ve s. 101/788.

[56] *DVMD*, s. 32'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 55.

[57] *HC*, I, 26; *İVTD*, s. 82; Baltacı, s. 193-94.

[58] 10 Zilka'de 1069 (30 Temmuz 1659). *VF*, II, 290.

[59] Kepeci, nr. 6589/1, s. 22. Medrese hakkında izahat olmayan *DVMD* (s. 14'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 41)'de ise oda sayısı "15" olarak gösterilmiştir.

[60] Kepeci, nr. 6589/1, s. 22. 1869'da İbrahim Paşa medreseleri yeri belirtilmeden yazıldığı için rakamların âid olduğu medrese tesbit edilememektedir.

miştir[61]. XIX. asrın son çeyreğinde ise büyücek bir tamire ihtiyaç göstermiştir. Gerçekten 1882 başlarında medresenin durumu tehlikeli olmaya başlamış ve 13.369 kuruşa tamir edilebileceği anlaşıldığından[62] bu mıkdara tamiri uygun görülerek vakit geçirmeden çalışmalara başlanması husûsunda Şûrâ-yı Devletin kararına uygun iradesi çıkmıştır[63].

İbrahim Paşa Medresesi de diğer birçok bina gibi 1894 depreminde hasar gördüğünden 1895'de tamirine teşebbüs edilmiştir. Ancak, bu hasarın pek de büyük olmadığı cami ile birlikte tamirinin 6.120 kuruşa gerçekleştirilebileceğinin tahmin edilmesinden anlaşılmaktadır. Vakfın, bu tarihte tamirat masrafını karşılayacak mevcudu bulunduğundan emaneten tamiriyle masrafın 1310 mâlî yılı bütçesine ilâvesi uygun görülmüştür[64].

Medrese, bu tarihten sonra belki de hiç tamir görmediğinden 1910'lu yıllarda tamir edilemeyecek hale gelmiştir. Zira, 1918'de ciddî bir tehlike arz ettiğinden Evkaf tarafından yıktırılmıştır[65]. Bugün yerinde yapılan dükkânlar arasında sadece bir duvarının kesiti görünmektedir[66].

III. ÇARŞIKAPI

28 Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi (I 8)

Çarşıkapı'da, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesinin karşı tarafında, bugün otobüs duraklarının olduğu yerde bulunan[67] Kemankeş Kara Mustafa Paşa[68] Medresesi, 1051 (1641)'de inşa edilmiş olup

"*Mustafa Paşa baka yapdı ne zîbâ medrese*" mısra'ı inşa tarihini vermektedir[69]. Manzûme medrese, türbe, sebil ve çeşmeden ibaret olduğundan dershanesi mescid olarak kullanılmaktaydı. Muhtemelen XIX. yy.ın ikinci yarısında, yol zarûreti yüzünden binanın ön cephesi kesilip fevkanî odalar yapılmıştı[70]. Ancak giriş katı devrinin mimarî özelliklerini yansıtıyordu[71]. Medresenin, XX. yy. başlarında da bir tamir geçirdiği tesbit edilmektedir[72].

Medrese plânında yapılmış olan bu değişiklik, XVIII. yy. sonları ile XIX. yy. ortaları ve XX. yy. başlarındaki kayıdlardaki oda sayılarında farklılıklar tesbit edilmesine sebeb olmuştur. Gerçekten, 1792'de medresenin "11" odası olduğu tesbit olunmuşken 1840'daki bir belgede "12" odanın tami-

[61] Ödemeler iki eşit taksitte 9 C ve 19 B 1283 tarihlerinde yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 15a.

[62] Şehremaneti'nce yapılan ilk keşfe göre tamiratın 20.000 kuruşla yapılabileceği tahmin edilmiş ve iş Dimitri Kalfa'ya havale edilmişken daha sonra hazine mühendisinin bunun çok altında bir rakama tamirinin mümkün olacağını bildirmesi üzerine bu def'a tamirin 13.369 kuruşla gerçekleşebileceği anlaşılmıştı. İrade-ŞD, nr. 3691.

[63] Vakfın eski metelik zamanında 11.000 kuruş olan parası "ilga-yı kavâim" kararnamesinin 7. maddesine göre "sikke-i hâlise"ye çevrildiğinde mevcud 2.750 kuruşa inmiş, fakat medresenin tehlikeli bir tarzda harab olması dolayısiyle tamirinin bekletilmeye tahammülü olmadığından üst tarafının, vakfın ilerdeki gelirinden mahsûb edilmek üzere Evkaf hazinesinden ödenmesi husûsunda emir çıkmıştır. Aynı belge ve ŞD.DH, dos. 106/45.

[64] Evkaf Nezâreti'nin 7 Ramazan 1312 (4 Mart 1895) tarih ve 793 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 13 Şevval 1312 / 27 Mart 1311 (8 Nisan 1895) tarihli mazbata ve 4 Zilka'de / 17 Nisan (29 Nisan) tarihli irade: İrade-E, nr. 1312 Zilka'de/3 ve eki.

[65] *DVMD*, s. 37'den naklen " "Dârü'l-hilâfe", s. 57-58.

[66] Cami'in, bugünkü avlu duvarı yakın tarihteki restorasyonda yapılmış olup bu tamirat sırasında örülen duvarın bulunduğu yerde toprak altından çıkan mermer merdivenin medresenin giriş kapısına âid olacağı, 1974'de mahallinde yaptığımız incelemeler sırasında, cami'in müezzini tarafından ifade olunmuştur.

[67] Bk. Şekil 14.

[68] *SO*, IV, 390.

[69] Ayvansarâyî, *Tevârih*, s. 414.

[70] Ahunbay, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 183-184. Bk. Resim 37.

[71] Behçet Ünsal, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, II (1969), 37.

[72] İkinci keşfinin yapıldığına dair 17 Mayıs 1327 (30 Mayıs 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 108/844.

rinden bahis vardır. 1914'deki tesbitte ise 6'sı zemin seviyesinde, 9'u fevkanî olmak üzere birer kişilik 15 odası olduğu görülüyor[73]. Sıhhî bakımdan ise, üst kattaki iki oda istisna edilirse diğerleri hava ve güneş almadıklarından medrese umûmiyetle rutûbetli idi. Avlusu ufak olduğu gibi Kapalı çarşının yanında ve cadde üzerinde bulunması dolayısiyle de gürültülü idi. Bütün bu mahzurlarına rağmen 1914 düzenlemesinde darülhilâfe kadrosu içine alınmıştı. 1918'de binada "Kadınlar Cemiyeti Dikiş Yurdu" faaliyet gösteriyordu[74].

1792 sayımı sırasında medresede hücre sahiblerinden başka, hizmet gören iki molla, bir yeğen, bir de o sırada hacda bulunan hücre sahibinin odasında geçici olarak kalan bir mülâzım ile, muid hücresinde biri mülâzım iki kişi olmak üzere toplam "15" kişi yaşamaktayken[75] 1869'da dört dersiam, bir mezun ile "30" talebe[76] bulunmaktaydı. 1914'teki teftiş hey'eti raporuna göre ise medrese "15" kişinin yaşamasına müsâiddi[77].

Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi de çeşidli tarihlerde tamirler geçirmiştir. Şimdilik

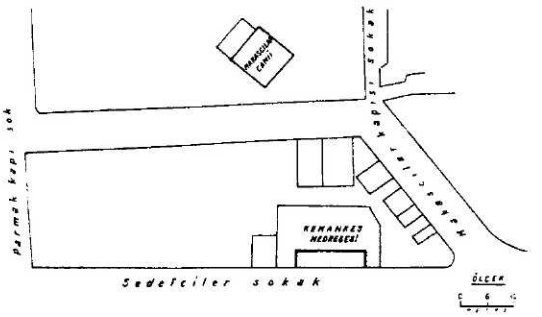

Şekil 15
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi (Yerini gösterir plân)

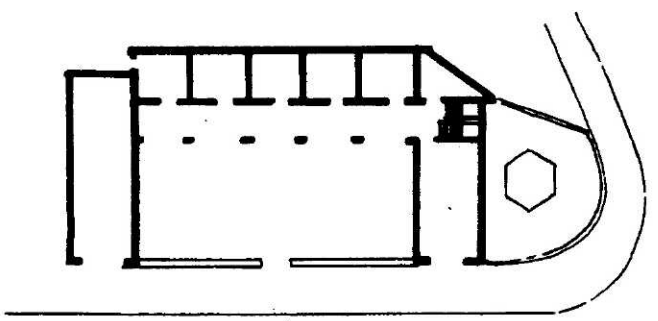

Şekil 16
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi
zemin kat krokisi
(B. Ünsal, "Eski Eser Kaybı", s. 36)

tesbit edebildiğimiz ilk tamirler 1840 yılındadır. Bunlardan ilki su yollarının tamiridir ki 164,5 kuruş gibi küçük bir masrafla bitirilmiştir[78]. İkincisi ise 12 oda ve dershanenin kubbe kurşunları ile döşemeleri, cam ve çerçevelerinin bir kısmının tamir ve badanası; dershane kapısının dışına ahşab kitabe saçağı konması; iki su haznesinin tamirini ihtiva etmekte olup toplam 8.711 kuruşa çıkacağı hesablanmıştır[79].

Medrese, 1894 depreminde hasar görmüş ve 1895 yazında da tamirine teşebbüs edilmiştir. Tahminî keşif bedeli 51.757 kuruş olduğuna göre medrese bu depremde ciddî surette hasara uğramış demektir. Tamiratın, Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru tarafından emaneten yaptırtılarak masrafın 1311 mâlî yılı tamirat tertibinden sarfı husûsunda irade sâdır olmuştur[80].

1957'de yine yol açılması sebebiyle medresenin kalan kısmı da kaldırılmıştır[81]. Bugün yerinde durak olarak kullanılan meydancık vardır.

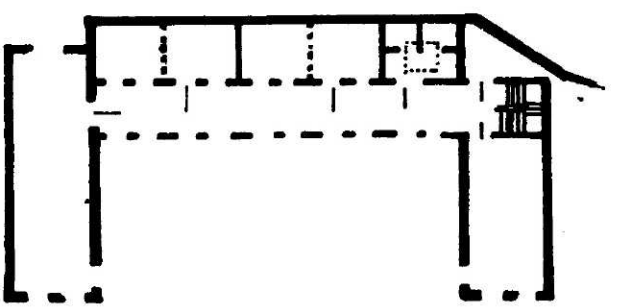

Şekil 17
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi
birinci kat krokisi
(B. Ünsal, "Eski Eser Kaybı", s. 36)

[73] Bk. Şekil 15 ve 16.

[74] *DVMD*, s. 31'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 54.

[75] Kepeci, nr. 6589/1, s. 15.

[76] Bk. Ek I, nr. 88. Bu sayıdaki talebenin hepsi bu medresede kalıyor idiyseler bir kişilik odalarda iki kişi yaşıyor demekti.

29 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi (I 8)

Çarşıkapı'da, eski adı Dîvâne Ali olan mahallede[82], Beyazıt'tan Çemberlitaş'a giderken yeraltı geçidini geçince sağda, Gedik Paşa Yokuşu köşesinde bulunan bina, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa[83] tarafından Viyana seferinden bir yıl önce inşaatına başlatılan, fakat bozgundan sonra inşaatı bir süre geciken külliyenin medresesidir[84].

Mescid, medrese, kütübhane, sıbyan mektebi, sebil, dükkânlar ve açık türbeden müteşekkil külliye, kitabesinde ifade edildiği gibi Paşa'nın oğlu Ali Bey tarafından bina emini Hamdi Ağa'ya havale edilerek 1102 (1690-91)'de tamamlatılmıştır[85]. Fakat, külliyenin tamamlanmasının pek de kolay olmadığı bir satış hücceti kaydından anlaşılmaktadır. Bu hüccetten öğrenildiğine göre, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamından sonra borçlarını karşılamak üzere yarım kalan külliyenin rehin edilmesi karşılığı 40.000 esedî kuruş, "emlâk-ı muharrere-i mezbûre müşârünileyh Yusuf Bey'in bi't-tevliyye vakf-ı mezbûr içün iştirasına binâen vakıftır" kaydından da anlaşılacağı üzere, satılan şeyin vakfiyeti bozulmadan alınmıştır. Hüccecetin tertib edildiği 1684 eylülünde külliyenin parçaları, "10" aded tahtânî kârgir medrese odası, bir nâtamam kârgir dershane, bir kârgir sebil, bir

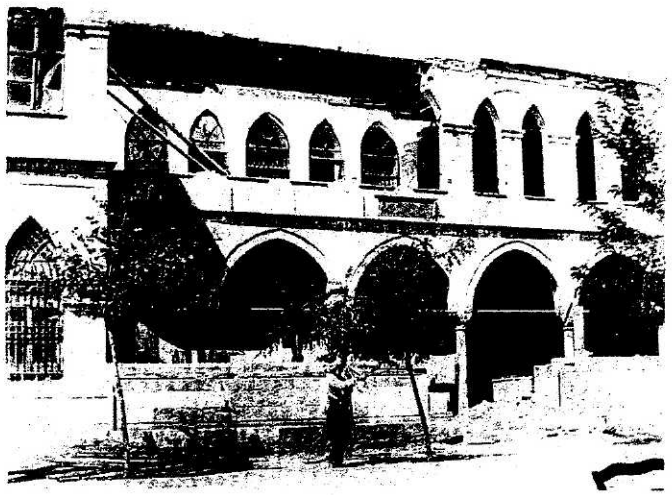

Resim 37
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi

[77] *DVMD*, s. 31'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 54.

[78] Bu tamir Sultan Bayezid vakfı kaymakamı Hacı Vehhab Efendi marifetiyle yaptırılmıştır. Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine gönderilen 2 Muharrem 1256 (6 Mart 1840) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 7/4

[79] Bu tamire âid ilk keşifte türbe ve sebil hariç, medrese için yapılacak masrafların dağılışı şöyledir:

Dershane binasının imarı, noksan cam ve çerçevelerin tamamlanması, kurşun ve ahşab kitabe saçağı ile dershane ve türbe saçağı kurşunları	1.705,5
Oda kubbeleri kurşunları, döşeme, cam, çerçeve, kapı tamir ve yenilenmesi, ocakların tamiri, badanası, vs.	3.266
İki aded kârgir su haznesi tamir ve badanası	270
Medrese kapısının bitişiğinde iki tekneli çamaşırhane inşası	1.237,5
Medresenin bitişiğindeki yıkık havale duvarı ve derzi	410
Su borularının yenilenmesi	770
Hammaliye ve nakliye ücreti	1.052
	8.711

(9 Cemâziyelevvel 1256 / 9 Temmuz 1840 tarihli keşif defteri: EV, nr. 11331, vr. 1b-2b).

[80] 22 Muharrem 1313 (15 Temmuz 1895) tarih ve 1234 nr.lı Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 8 Safer 1313 / 18 Temmuz 1311 (30 Temmuz 1895) tarih ve 1357 nr.lı mazbata ve 24 Safer / 3 Ağustos (15 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Safer/15 ve eki.

[81] Öz, I, 88. Medresenin yıkılması sırasında bânîsinin mezarı da hiçbir iz bırakılmaksızın yok edilmiştir (Eyice, "İstanbul", *İA*, V, 1214/106).

[82] 21 Ramazan 1095 (1 Eylül 1684) tarihli hüccet sureti: VGMA, Defter nr. 641, s. 113.

[83] *SO*, IV, 402.

[84] "İst.Med", s. 83.

[85] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *TVİA*, V, 402; Güçyener, tez, s. 18.

kârgir türbe yeri, bir nâ-tamam çamaşırhane, bir fevkanî kârgir muallimhane, 12 dükkân ve bu dükkânlara bitişik su hazinesi bina olunacak arsa olarak gösterilmektedir[86].

Bir köşesi kesilmiş kareye yakın bir arsa üzerindeki külliyenin Dîvanyolu tarafındaki cephesinden bir kapıyla medrese avlusuna girilir. Medrese odaları revaklı avlunun güney ve batısında "L" şeklinde sıralanmışlardır. Sekizgen plânlı dershane-mescid güney-doğu, dikdörtgen plânlı sıbyan mektebi ise kuzey-doğudadır[87].

Kara Mustafa Paşa Medresesi, XVII. yy.ın 2. yarısında Köprülü külliyesinde ortaya çıkan planimetrik özelliklerin tesirinde kalmış görünmektedir. Alışılagelmiş medrese plânlarındaki revak çevresine dizilen dershane ve hücreler yerine hücreler ve dershane birbirlerinden bağımsız olarak yerleştirilmişlerdir[88]. Medresenin bugün 10 odası varsa da 1914'deki raporda 10 tane ikişer kişilik odadan başka ayrıca iki oda ve iki de "muhdes baraka"sı olduğuna işaret edilmiştir[89]. Bugün mevcud olan odalardan "7"si "L"nin uzun, "3"ü kısa kolunda bulunmaktadır. Odalardan yalnız köşedeki dikdörtgen, diğerleri ise kare plânlıdır[90]. Odaların arka pencereleri olmadığından hava ve güneş alamayan ve rutûbetli olan medresenin avlusu oldukca geniş olup 1914 'de yeni yapılmış ve akar suyu bulunan bir şadırvan[91] mevcuddu. Gusulhane, çamaşırhane ve abdesthaneleri harabcaydı. Komisyon, 1914'de diğer birçokları gibi bu medreseyi de o andaki durumu ile talebe iskânı için uygun bulmadığı gibi yeniden yapılmasını da tavsiye etmemişti. Buna rağmen medrese dârülhilâfe bünyesine alınmıştı. Aynı raporda medresenin "25" kişinin ikameti için elverişli olacağı belirtilmiş olmasına rağmen 1869'da burada bulunanların sayısı "5"i dersiam, "33"ü talebe olmak üzere "38"e ulaşıyordu[92].

1918'de burada da yangında evlerini kayb edenler yaşamaktaydılar[93].

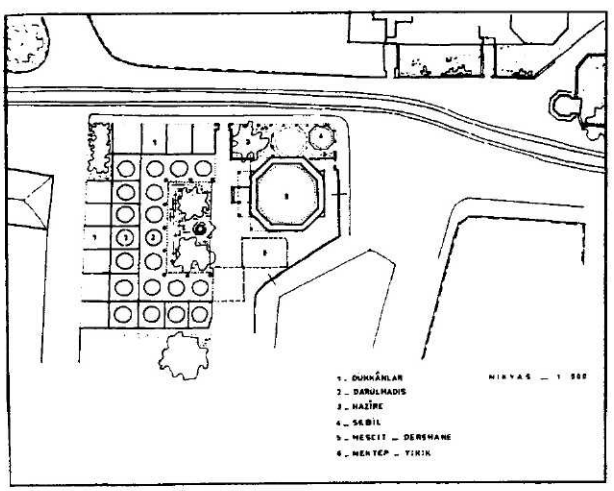

Şekil 18
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi plânı
(B. Ünsal, "Eski Eser Kaybı", s. 37)

Kara Mustafa Paşa Medresesinin XIX. yy.a âid bazı tamir kayıdlarına sahibiz. Bunlardan biri 1842-43'dedir. Medrese, muhtemelen 1837'daki depremden[94] zarar görmüş, bazı yerleri yıkılmış, kalan hücreler ise yıkılmak üzere olduklarından içlerinde yaşanamaz hale gelmişlerdir. Medrese talebesinin durumu Evkaf Nezâreti'ne bildirerek bir an önce tamirini istemeleri üzerine Ebniye-i Hassa Müdürü tarafından yaptırılan keşif, medresenin eski haline getirilebilmesi için 15.564 kuruşa ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Vakfın, Evkaf Hazinesinde tamirata yetecek mevcudu bulunduğundan, sarfiyatın keşif bedelini aşmaması şartıyla, mütevellisi marifeti ve vakıf hademesi nezaretinde yürütülmek üzere tamirata başlanması husûsunda emir çıkmıştır[95].

1861'de medresenin yine büyük bir tamire ihtiyacı olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Yaptırılan keşif, tamiratın 95.383,5 kuruşa mal olacağını göstermiştir.

[86] A.g. hüccet.

[87] Çobanoğlu, gös. yer.

[88] Ahunbay, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 189.

[89] *DVMD*, s. 30'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 52-53.

[90] Ahunbay, *a.g.e*, s. 190; Çobanoğlu, a.g.m, s. 402-403.

[91] Çobanoğlu'nun sözünü ettiği "ongen mermer havuz" şadırvan olmalıdır.

[92] Bk. Ek I, nr. 58.

[93] *DVMD*, s. 30'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 52-53.

[94] Cezar, İstanbul'un 1837 yılında şiddetli bir zelzele geçirdiğinden bahs eder (s. 67, n. 5).

Keşiften sonra çıkarılan eksiltmede Poyrazoğlu Kosti Kalfa 6.883,5 kuruşluk bir indirim verdiğinden bu rakam 88.500 kuruşa kadar düşmüştür. Ne var ki, vakfın o tarihteki mevcudu sadece 25.000 kuruş olduğundan ancak çok elzem görülen yerlerinin tamir edilmesi yoluna gidilmiş ve bunun için de yeni bir keşif istenmiştir[96].

Medrese, 1280 (1863)'de cami ve türbe ile birlikte tamir görmüştür. Ticaret Nezareti tararafından yaptırılan keşfine göre tamirat masrafının 49.452 kuruşu bulacağı anlaşılmış ve tamir, Vakfın kaymakamı Aziz Efendi'ye havale edilmiştir[97].

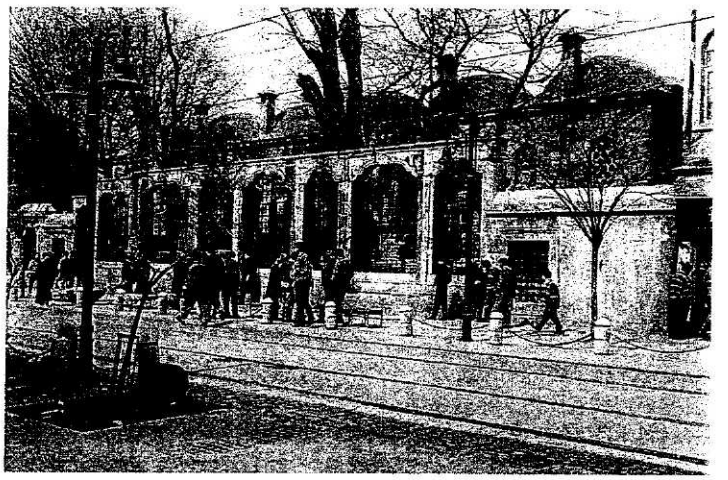

Resim 38
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi
(Beyazıt otobüs durakları tarafından görünüşü)

Kara Mustafa Paşa Medresesi 1894 depreminde de hasar gören binalardandır. 1895'de, medrese ile sebilin zarar gören su yollarının tamirinin 42.517 kuruş sarfıyla yapılacağı anlaşılmış; tamiratın, Evkaf Tamirat memurunca emâneten yaptırılması ve ödenecek meblâğın, vakfa masraf kayd edilerek 1311 mâlî yılı bütçesi tamirat tertibinden ödenmesi kararlaştırılmıştır[98].

Divanyolu'ndaki Atik Ali Paşa ve Köprülü medreseleri gibi Merzifonlu Medresesi de 1953-1954'de caddenin genişletilmesi sırasında öndeki dükkânlar yıkılmak ve sebil ile hazirenin yerleri değiştirilmek suretiyle değişikliğe uğratılmıştır[99].

Resim 39
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

Medrese, 1964'de Çorlulu Ali Paşa, Sinan Paşa medreseleri ve Bayezid Cami'i ile birlikte tamir görmüştür. Keşfine göre toplam 192.684,53 TL masrafla bitirileceği hesablanan bu tamirde Merzifonlu Medresesine isabet eden 20.568,04 TL'dır. İhata duvarları ile dershane girişi ve merdivenleri mermer yapılmış, ahşab ve demir kapılar yenilenerek boyanmış, kol demirleri konmuş; tamirat 16 Ocak 1965'de bitirilmiştir[100].

[95] Zilka'de 1258 (Aralık 1842) tarihli buyuruldu üzerine hazırlanan ilmühaber: EV, nr. 10060, vr. 34b; Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 17/179 (Belgenin alt kısmı kopuk olduğundan tarih tesbit edilememektedir).

[96] 3 Safer 1278 (10 Ağustos 1861) tarihli Ticaret'e sevk kaydı: EV, nr. 16694, vr. 3b.

[97] 3 Cemâziyelevvel 1280 (16 Ekim 1863) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 1b.

[98] Evkaf Nezâreti'nin 16 Muharrem 1313 (9 Temmuz 1895) tarih ve 226 nr.lı tahriratı üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 2 Safer 1313 / 12 Temmuz 1311 (24 Temmuz 1895) tarihli mazbata ve 11 Safer / 21 Temmuz

Binada hâlen İstanbul Fetih Cemiyeti ve Yahya Kemal Enstitüleri ile Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı faaliyette bulunmaktadır.

30 - 31 Çorlulu Ali Paşa Medreseleri (I 8)

Cami, medrese, tekke ve kütübhaneden[101] meydana gelen manzûme, Çarşıkapı'da Yeniçeriler Caddesi üzerindedir.

1120 (1708)'de[102] sadrazam Çorlulu Ali Paşa tarafından eski simkeşhane binasının yerinde inşa ettirilen külliyenin medreselerinden Evvel, Hüseyin Ağa; Sânî ise, Kaliçeci Hasan Ağa mahallelerindedir[103]. Lâle devri üslûbunun ilk örneklerinden olan külliyenin inşasındaki medrese sayısı tek iken muhtemelen XVIII. yy.da tekke de medreseye çevrilmiş ve böylece tekke "Evvel", esas medrese ise "Sânî" olarak adlandırılmıştır[104].

Manzûmenin vakfiyesinde bir medrese ile bir tekkeden bahis vardır. Medrese "10", tekke ise "16" odalıdır[105]. 1792 tarihli defterde zaviye olarak gösterilen binada "19" oda[106] görünmekte iken 1914'deki teftiş hey'eti raporunda medreselerden, daha sonra "Evvel" adını alacak olan zaviyenin "16" esas oda ile "5" barakası bulunduğuna işaret edilmiştir[107]. 1792'de dârülhadis olarak kayd edilmiş bulunan "Sânî"nin ise "10" odası varken sonradan "gayr-i kabil-i iskân" olarak vasıflandırılan "4" de baraka ilâve edildiği tesbit olunmaktadır[108]. Evvelin odaları hava cereyanına müsaid olmakla beraber pek güneş görmezler. Sânîninkiler ise iki tarafa pencereleri bulunduğundan hem hava hem de güneş alabilmektedir.

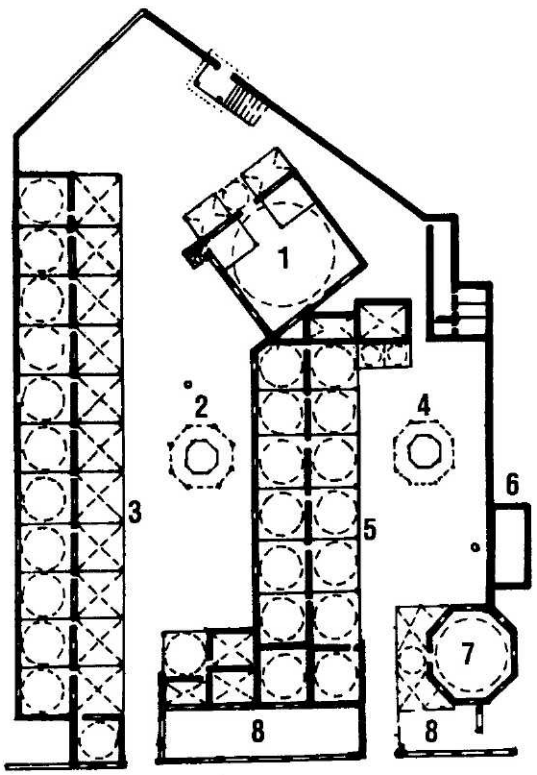

Şekil 19
Çorlu Ali Paşa Medreseleri
3 nr. Evvel, 5 nr. Sânî

Yine aynı raporda medreselerden Evvelin "mescid-i şerif"e bitişik olduğu, Sânînin ise "ders okunur bir dershane ve kütübhanesi" bulunduğuna temas edilmiştir[109]. Her iki medresede gusulhane ve çamaşırhaneler ayrı ayrı sayılırken, dört abdesthanenin iki medrese tarafından müşterek kullanıldığı ve bu husûsun talebe için güçlük arz ettiğine işaret olunmuştur[110].

Vakfiyesine göre medrese "80"liktir. Diğer vakfiyelerde olduğu gibi bunda da müderrisin "tedrise kadir, ifade ve istifadede mahir, ..." bir kimse olacağına işaret edilmiştir. Medresenin on odasından sekizinde talebe bulunacak, bunlar müderrisin derslerine muntazam olarak devam ettikten sonra günde dörder akçe almaya hak kazanacaklardı. Diğer iki hücre "fukara ve sulehadan" iki şahsa ayrılacak ve bunlara da dörder akçe, bevvaba ise üç akçe yevmiye verilecekti. Tekkede ârif, âlim, şeri'atla amel edecek bir şahıs şeyh olacak günde "40" akçe taam-baha alacak, Halvetiyye tarikatının tekke odalarında kalacak müridlerinden "16" sûfîye de mütevellî tarafından beşer akçe taam-baha verilecekti[111].

(2 Ağustos) tarihli İrade: İrade-E, nr. 1313 Safer/1 ve eki.

99 Nayır, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 189; Ünsal, "Eski Eser Kaybı", s. 37-38; Çobanoğlu, a.g.m, s. 402.

100 İVBMA, Çorlulu Ali Paşa, Sinan Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa medreseleri ve Beyazıt Camii 1964 Yılı Onarımı dosyası.

101 *HC*, I, 75-76.

Manzûme, yamuk plânlı bir arsa üzerine bina edilmiştir. Sânî medresesinin hücreleri, avlunun ortasında kuzey-güney istikametinde dizilmişlerdir. Avlunun batı kenarı boyunca sonradan medrese haline getirilen tekke hücreleri yer alır. Her iki yapının hücreleri kare plânlı ve eşit eb'attadır. Sânî medresesinin iki tarafında hemen hemen simetrik olarak sekizgen iki şadırvan bulunur. Sekizgen prizma şeklindeki, her cephesinde ikişer pencere bulunan dershane, avlunun batısında ve bir kısmı dışarı taşmış olarak yerleştirilmiştir[112].

Resim 40
Çorlulu Ali Paşa Medreseleri

Evvelde 1792 yılında ikisi hücre sahiblerinin hizmetindeki mollalar olmak üzere "20" kişi yaşamakta, bir hücre ise yeni sakinini bekler görünmektedir. 1869'da ise iki müderris, dört mezun, 33 talebe vardır. Sânîye gelince: 1792'de üç hücrede hücre sahiblerinin hizmetine bakan birer talebe ile bir hücrede hücre sahibinin oğlu ve bir de geçici olarak kalan bir şahıs olmak üzere toplam "15" kişi; 1869'da iki müderris, iki mezun, "22" talebe bulunmakta idi[113]. 1914'de yaşayan talebe sayısı değil, ikamet edebilecek talebe sayısı verilmiştir. Buna göre Evvel "30", Sânî ise "10" talebe barındırabilecek kapasitede idi[114].

Resim 41
Evvel Çorlulu Ali Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

Medreseler, bir kısmı büyük, diğerleri küçük çapta olmak üzere bazı tamirler geçirmiştir. Şimdilik tesbit edilebilen ilk tamir 1259 (1843)'daki suyolları boruları, su haznesi ve medreselerin diğer bazı yerlerinin tamiridir. Bu işler için tamirle vazifelendirilen vakfın kaymakam vekili Mehmed Es'ad Efendi tarafından harcanan meblâğ 6.095 kuruştur. Ancak eski kurşunlar bahası olan 486,5 kuruş bu mıkdardan düşüldüğünde tamir işinin 5.609,5 kuruşa malolduğu görülmüştür[115]. 1260 (1844) yılında ise medresenin bazı yerlerinin tamiri için Kapı çukadarı Hacı Ali Ağa tayin edilmiş olup

[102] Tarih mısra'ı için bk. Ayvansarâyî, *Tevârih*, s. 122.

[103] *İME*, nr. 28 (ûlâ), nr. 29 (sânî).

[104] M. Baha Tanman ("Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *DVİA*, VIII (1993), 372; ayn. yzr, "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *TVİA*, II (1994), 528), tekkenin, XIX. yy. listelerinde ismine rastlanmadığını, bu tarihlerde esas fonksiyonunu kayb ederek medrese haline dönüştürülmüş olabileceğini yazar. 1792 tarihli defterde –"zaviye" adını devam ettirmek üzere– medreseler arasında yer verildiğine bakılırsa bu tarihten önce hüviyeti değişmiş demektir.

[105] Çorlulu Ali Paşa'nın Evâil-i Zilka'de 1119 (24 Ocak - 2 Şubat 1708) tarihli vakfiyesi, VGMA, Defter nr. 570, s. 259.

[106] Kepeci, nr. 6589/1, s. 15.

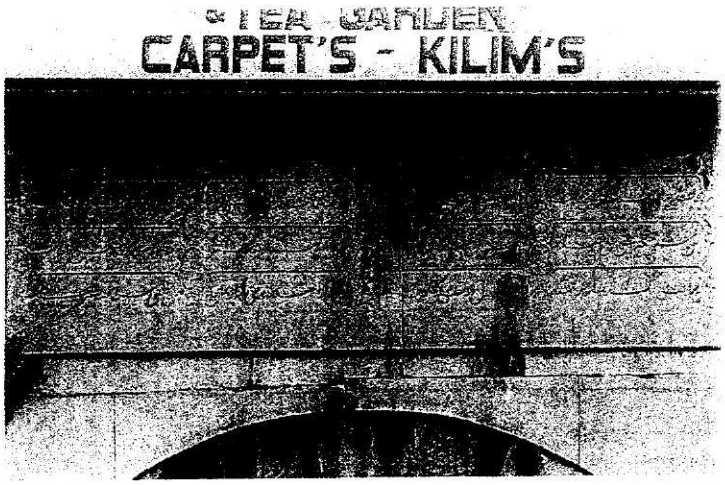

Resim 42
Çorlulu Ali Paşa Medresesi Kitabesi

iş 1.158 kuruşla tamamlanmıştır[116]. 1264 (1848)'deki tamir ise çamaşırlığın doğramalarının yenilenmesi ve medresenin diğer bazı yerlerinin tamirine dair olup bu iş için harcanan meblâğ 1.575 kuruş tutmuştur[117]. 1850'li yıllarda yapılan tamir ise hayli büyük çapta olup 64.000 kuruş harcanmıştır[118]. 1860'da çamaşırlığın çerçeveleri değiştirildiğinden tamirat sadece 681 kuruşa bitirilmiştir[119].

Çorlulu Ali Paşa medreselerinin 1869-1870'de su yollarının tamir edildiği görülüyor[120]. 1869'da Suyolcu İbrahim Usta[121] tarafından yapılan tamir daha küçük çapta olup keşif bedeli 350 kuruştan ibarettir[122]. 1871'deki binanın, Tamirat Ruznamçesi tarafından 4.400 kuruşa mal olacağı tahmin edilen tamiri Fenerli Nikola'ya havale edilmiştir[123]. Aynı yıl Lâğımcı Kethudası Derviş Ağa tarafından lâğımları temizlenmiştir[124]. 1872'de İnşaat Müdürü Hasan Efendi[125] tarafından yine su yolları tamir olunmuştur[126]. 1872'deki tamirin 3.150 kuruşa çıkacağı tahmin olunmuşsa da 3.050 kuruşa tamir tamamlanmıştır[127]. Bu yılki ikinci tamirde ise Kurşuncu Halid Efendi tarafından kurşunları değiştirilmiştir[128].

Medreseler, yanlarındaki cami ve kütübhane gibi 1894'deki büyük depremde hasar görmüşlerdir. Ancak, tamir önceliği camiye tanınmıştır[129].

1900'de medrese ve kütübhane büyük bir tamire muhtac görünmektedir. Yapılan keşfe göre tamirat bedeli 94.869 kuruşa ulaşacaktır. Bunun içinde, kurşunların tamiri için gerekli meblâğ 11.933 kuruş tutmakta olup, bütün tamirlerde olduğu gibi bu, kurşun müteahhidine yaptırtılmıştır. Diğer kısımların tamiri ise eksiltmeye çıkarıldığında

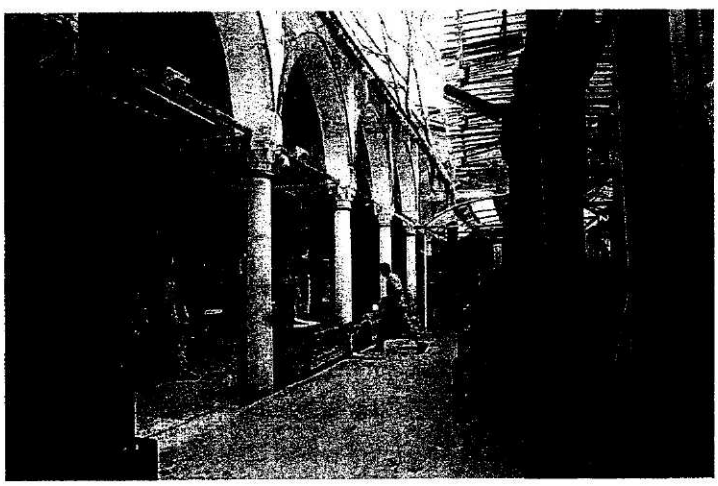

Resim 43
Sânî Çorlulu Ali Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

[107] *DVMD*, s. 28'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 51.

[108] Sânî'nin esas oda sayısı 1792 (Kepeci, nr. 6589/1, s. 15) ve 1914 tarihli defterlerde aynıdır. Tanman, zaviye hücrelerinin sayısını "13", medrese hücrelerininkini ise "8" olarak gösterir.

[109] Ancak mescid, tekkeye değil medreseye bitişik olduğu gibi "dershane" ve "kütübhane" olarak gösterilen yapılar da yine medresenin yakınındadır.

[110] *DVMD*, s. 28 ve 29'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 51-52. M. Baha Tanman, "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *DVİA*, VIII, 373; *TVİA*, II, 528'de tek medrese gösterir ve abdesthanelerin medrese ile tekke arasında bulunup müşterek kullanıldığını yazar.

[111] A.g.v, s. 262.

[112] Tanman, *DVİA*, VIII, 372-73; *TVİA*, II, 528-29.

[113] Bk. Ek I, nr. 61-62.

[114] *DVMD*, s. 28 ve 29'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 51-52.

[115] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesine verilen 3 Zilhicce 1259 (25 Aralık 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 23/86.

65.000 kuruşa Fenerli Yani Kalfanın üzerinde kalmıştır. Ancak, bu kalfanın, daha önce taahhüd ettiği bazı tamiratı yarım bırakmış olması, Evkaf Nezâreti'nin kendisine olan güvenini sarsmış ve bundan böyle ona tamirat ihale edilmemesi kararı alınmış olduğundan, tamiratın emâneten yapılması ve toplamı 75.933 kuruş tutacak masrafa 1316 mâlî yılı bütçesinde yer verilmesi husûsunda karar alınmıştır[130].

1910 sonbaharında Çorlulu Ali Paşa medreselerinin büyücek bir tamire ihtiyaç gösterdiği anlaşılmaktadır. Zirâ, 50.500 kuruş keşif bedelli bir eksiltmeye konulduğunu tesbit ediyoruz[131]. Ancak, neticesi hakkında fazla bilgi sahibi değiliz.

1914'de dârülhilâfe bünyesine alınan bu medreseler de 1918 sonlarında yangın felâketinde evlerini kayb edenlere mesken vazifesi görüyordu[132].

Çorlulu Ali Paşa medreseleri 1960'lı yıllarda tamirler geçirmiş olup bunlardan ilki 1961'dedir. 101.545,5 lira olarak tesbit edilen keşif bedeli üzerinden %25 indirim yaparak 79.159 liraya tamiratı bitireceğini taahhüd eden müteahhide ihale edilen medrese ile birlikte sıbyan mektebi de tamir görmüştür. Yenilenen duvarlardan başka revak ve şadırvanın mermer sütunları değişmiş, sıva, badana, yağlı boya yapılmış, kırık camlar değiştirilmiştir. Ancak, işin bitirilmesi tayin edilen günde yapılamamış; 27 ve 30'ar günlük iki uzatma ile 15 Mart 1962'de tamamlanabilmiştir[133].

Medrese 1964'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Sinan Paşa medreseleri ve Bayezid Cami'i ile birlikte bir tamir daha görmüştür. Tamirat, dört binaya âid keşif bedeli olan 192.684,53 TL üzerinden kapalı zarf usûlü ile yapılan eksiltmede %4,01 oranında eksiltme yapan Müteahhid Mustafa Şahin'e 184.957,88 TL'na ihale edilmiştir. Keşif bedelinde Çorlulu Ali Paşa Medresesi için sarf edilecek meblâğ 40.125,28 TL olup aynı orandaki tenzilâtla Çorlulu Ali Paşa Medresesinin payı 38.516,28 TL'na inmiş demektir. Bu tamiratta yıkık olan revak tamamlanmış, duvarlar, kemer, korniş ve beton

[116] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 27 Safer 1260 (18 Mart 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 25/53.

[117] Evkaf Nezâreti Ruznamçesi defterlerine verilen 16 Safer 1264 (23 Ocak 1848) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 51/143.

[118] EV, nr. 13567, vr. 5b.

[119] EV, nr. 16329, vr. 8a.

[120] EV, nr. 21179, vr. 7b.

[121] 19 Receb 1286 (13 Ekim 1869) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 6b.

[122] EV, nr. 18486, vr. 6b.

[123] 29 Cemâzıyelevvel 1288 (16 Ağustos 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[124] 19 Zilhicce 1287 (12 Mart 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 10b.

[125] EV, nr. 18884, vr. 56b.

[126] 15 Receb 1289 (18 Ekim 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[127] Bu tamiratta ödeme iki def'ada 2.750 (20 Ş 1289 alelhesab) + 300 (7 S 1290) kuruş şeklinde olmuştur. EV, nr. 18884, vr. 56b.

[128] 18 Receb 1289 (21 Ekim 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[129] 7 Cumâdelûlâ 1314 tarihli Evkaf Nezareti tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nce hazırlanan 26 Cumâdelûlâ 1314 / 22 Teşrin-i evvel 1312 (3 Kasım 1896) tarihli mazbata ve 9 Cumâdelâhıre / 3 Teşrin-i sânî (15 Kasım) tarihli irade: İrade-E, nr. 1314 Cemâzıyelâhır/9.

[130] Evkaf Nezâreti'nin 13 Ramazan 1318 (4 Ocak 1901) tarih ve 525 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 18 Zilka'de 1318 / 24 Şubat 1316 (9 Mart 1900) tarih ve 3023 nr.lı mazbata ve 17 Zilhicce / 25 Mart 1317 (7 Nisan 1902) tarihli irade: İrade-E, nr. 1318 Zilhicce/10 ve eki.

[131] 29 Şevval 1328 / 20 Teşrin-i evvel 1326 (2 Kasım 1910) tarih ve 7598 nr.lı *Sabah* gazetesinde (s. 4) Çorlulu evvel ve sânî medreseleri tamiratının 50.500,73 kuruş ile münakasaya çıkarıldığı ve 49.500 kuruşa kadar indirim yapıldığı, 20 Ekime kadar "âdiyen tenzîl kabûlüyle" ilk ihalesinin, 23 Ekim saat dokuza kadar da %5 tenzil kabûlüyle kat'î ihalesinin yapılacağı, taliblerin %10 teminat akçesiyle Evkaf Nezâreti Tamirat Dairesine müracaat etmelerine dair bir ilân bulunmaktadır.

[132] *DVMD*, s. 28 ve 29'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 51-52.

[133] İVBMA, Çorlulu Ali Paşa Medresesi 1961 Onarımı Dosyası ve Ataşman Defteri.

tonoz yapılmış, avlu duvarı küfeki kaplanmış, şadırvan tavanı tamir edilip yağlı boya yapılmış, üstü çinko kaplanıp bakır alem konularak yaldızlanmış, sıhhî tesisatı yapılmış; avlu tanzim edilmiş ve medresenin giriş kapılarının kol demirleri sağlamlaştırılmıştır. Çorlulu Ali Paşa Medresesi 1964 sonlarında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Pedogoji Enstitüsüne teslim edilmişse de 1965 tarihli Âbide ve Yapı İşleri Müdürlüğünün bir yazısından 1965 şubatında henüz tamiratın bitirilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Zîrâ bu yazıda medresenin yurt olarak kullanılmasının düşünüldüğünden bir an önce tamamlanması için şifâhen bildirildiği halde henüz tamamlanmadığına işaret edilmektedir[134]. Medreseler tamirin bitiminden sonra bir süre Arabgir Talebe Yurdu ve İlim Yayma Cemiyetine tahsis edilmiş; daha sonra turistik eşya dükkânları, dershane ise kahvehane olarak kullanılmaya başlanmıştır.

32 Sinan Paşa Medresesi (I 8)

Divanyolu'nda Çarşıkapı'dan Çemberlitaş'a giderken Çorlulu Ali Paşa medreselerini geçince solda bulunan medrese Koca Sinan Paşa[135] tarafından 1001 (1592-1593)'de[136] Mimarbaşı Davud Ağa'ya yaptırtılmış olup yanındaki türbe ve sebille birlikte bir manzûme teşkil etmektedir[137].

Manzûmenin, biri Yeniçeriler Caddesi, diğeri Bileyiciler Sokağı'ndan, iki girişi vardır. Sebilin kuzeyindeki girişten türbe ile sebil arasındaki avluya girilir. Bileyiciler Sokağı tarafında eğim fazlalaştığından buradaki medrese ve dershanenin zemini güney kısmından 88 cm. yüksekte olup beş basamaklı bir merdivenle çıkılır[138].

Osmanlı klâsik üslûbunda inşa edilmiş olan medrese, dikdörtgen bir avlu etrafında yer alan ve 1792 tarihli defterde "8"i darülhadis, "8"i medrese olarak görünen[139] kare plânlı 16 odanın avlunun üç kenarına yerleştirilmesiyle meydana gelmiştir.

Odalardan güney ve kuzeydekiler 3,70 x 3,70 m, doğudakiler ise 3,75 x 3,75 m. eb'adındadır[140]. Girişler revak döşemesinden 17 cm. yüksektedir. "U"nun açık kenarına yerleştirilen dershane, medreseye yatık vaziyette birleştirilmiş olup revağı hem dershane, hem de medreseye girişi sağlar. Dershane 7,16 x 6,82 m. eb'adındaki ana mekân ile 2.70 x 4,40 m. eb'adındaki cumbadan ibarettir. Güney cephesinde iki alt, üç üst, batıda üç alt, üç üst pencere bulunur. Bu cumba, Süleymaniye Külliyesinin Haliç tarafındaki medreselerini hatırlatır. Aralarındaki fark, Süleymaniye medreselerinin meyilli bir arazi üzerinde inşa olunmasına karşılık Sinan Paşa Medresesi düz bir arsa üzerine yapılmıştır[141]. Odaların hem avluya, hem de arka tarafa pencereleri vardır[142].

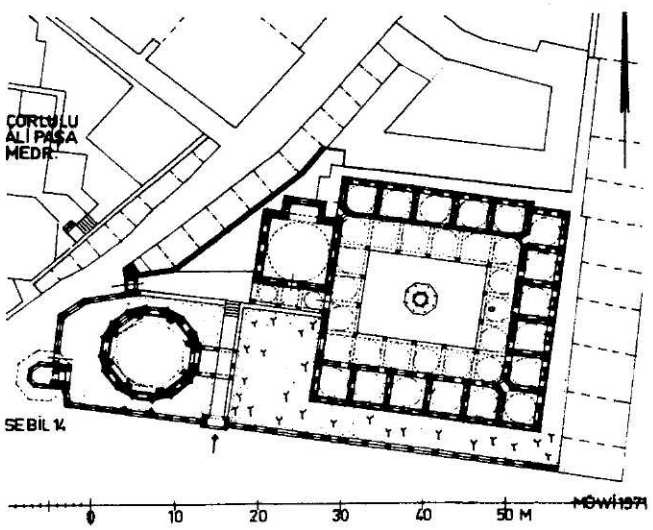

Şekil 20
Sinan Paşa Medresesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 361)

Medrese her halde birçok def'alar tamir geçirmiş olmalıdır. 27 Rebi'ülâhır 1282 (19 Eylül 1865) gecesi Hoca Paşa'da çıkıp Kara Mustafa Paşa Medresesine kadar uzanan yangından Sinan Paşa Medresesi de zarar görmüş olmalıdır[143]. Ancak arşiv kayıtlarında bulunabilen ilk tamir bundan dört sene sonrası, yani 1869 'da olup tamiratın 7.950 kuruşa mal olacağı

[134] İVBMA, Çorlulu Ali Paşa, Sinan Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa medreseleri ve Beyazıt Camii 1964 Yılı Onarımı dosyası.

[135] *SO*, III, 109-110.

[136] Doğan Yavaş, "Sinan Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII, 5.

[137] Baltacı, 598-599.

[138] Sevgi Öztiryaki, *Koca Sinan Paşa Külliyesi Restorasyon Projesi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi,

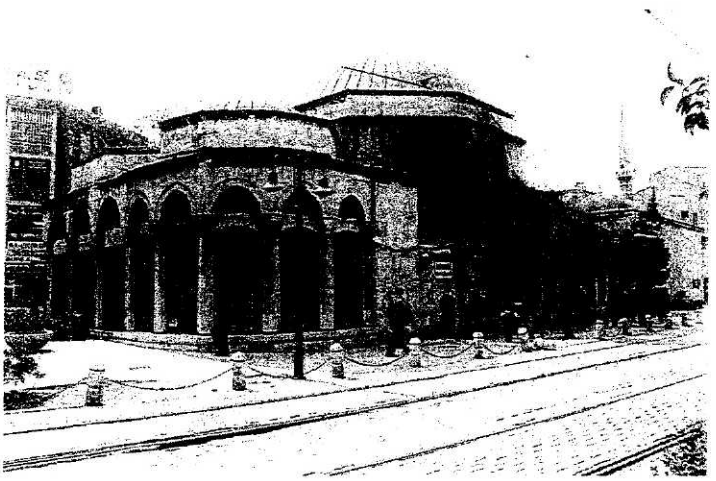

Resim 44
Sinan Paşa Medresesi
(Merzifonlu Medresesi önünden görünüş)

hesablanarak iş Fenerli Nikola'ya ihale edilmiş[144] ve tahmin edilen rakamla tamirat bitirilmiştir[145]. 1891'de, keşfine göre tamiratın 4.800 kuruş civarında bir masrafla yapılabileceği anlaşılmış, bu mıkdar Şûrâ-yı Devletce de uygun bulunduğundan 1307 mâlî yılı Evkaf bütçesinden ödenmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[146].

Sinan Paşa Medresesi, yanındaki türbe ile birlikte 1904'de de bir tamir geçirmiştir. Mütevellîsi tarafından emâneten yaptırtılan tamiratın bitiminde masrafın 23.250 kuruşa ulaştığı bildirilmiş ve yapılan ikinci keşif de bu rakamı doğrulamıştır. Ancak hesabın kapatılması 1906 Ağustosuna kadar yapılmadığından Nezâretin konu hakkında birkaç takririnden sonra ödeme emri çıkmıştır[147].

1904 tamiratının henüz ödemesi yapılmadan 1905'de Evkaf Nezâreti'nden türbe ve medrese için yeni bir tamir teklifi gelmiş ve ilk keşif her iki yapının tamir ve kurşun tefrişi için 21.525,5 kuruşa ihtiyacı olduğunu göstermiştir. Ancak, vakfın o sırada mevcudu 5.000 kuruştan ibâret bulunduğundan mütevelli Fasih Sabri Efendi'nin teklifi üzerine tamiratın yarılanmasında bu 5.000 kuruşun kendisine verilmesi, kalan 16.525,5 kuruşun ise ikinci keşiften sonra hazırlanacak muhasebeye göre mütevellî tarafından, vakıf gelirinden mahsub edilmek üzere karşılanması kabûl edilmiştir[148]. Bu arada vakfın gelirlerinin ihtiyacı karşılayacak mıkdara ulaşması dolayısiyle mütevellînin yapacağı sarfiyata ihtiyaç kalmadığından 5.000 küsur kuruşluk kurşun tamiratı ile Evkaf İdare Meclisince eksiltmesi yapılacak olan 2.242 kuruş tahmin edilen mefruşat masrafı çıktıktan sonra kalan 14.264 kuruşluk tamirat için eksiltme yapılmış ve 12.790 kuruşa, hazinede 3.000 kuruşluk teminatı olan Vasilâki Kalfa üzerinde kalmıştır. Bütünüyle 17.809 kuruşa ulaşacak tamir masrafının, 1322 mâlî yılı bütçesinden sarfı için irade çıkmıştır[149]. Tamirata başlandıktan sonra ilk keşfe

İstanbul 1995, s. 16.

[139] Kepeci, nr. 6589/1, s. 16.

[140] Öztiryaki, s. 21.

[141] Öztiryaki, s. 59.

[142] Yavaş, a.g.m, s. 4. Arka tarafında altlı üstlü pencereler olduğu halde *DVMD* (s. 27)' inde bunlardan hiç bahis olmaması ve "teceddüd-i havâdan mahrum" gösterilmesi biraz garip geliyor.

[143] *Bildlexikon*, s. 361 ve ondan naklen Öztiryaki, *a.g.t*, s. 14.

[144] EV, nr. 18884, vr. 28a. 24 Zilka'de 1285 (8 Mart 1869) tarihini taşıyan bir ilmühaber kaydına göre ise (EV, nr. 18486, vr. 6a) 7.950 kuruş keşif bedelli tamirat Hacı Tanaş'a ihale edilmiş görülmektedir.

[145] Önce alelhesab olarak 25 Ağustos 1285 (6 Eylül 1869)'de 3.000 kuruş, daha sonra 18 Teşrin-i sânî 1285 (30 Kasım 1869)'de ise kalan 4.950 kuruş ödenmiştir. EV, nr. 21179, vr. 3a ve 5b.

[146] Evkaf Nezâretinin 21 Muharrem 1309 tarih ve 205 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devletin 12 Safer 1309 / 4 Eylül 1307 (16 Eylül 1891) tarihli mazbatası: ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 300 ve *TV*, sayı 91, 26 Safer 1309 (1 Ekim 1891), s 1.

[147] Evkaf Nezâreti'nin 4 Cumâdelûlâ 1324 / 12 Haziran 1322 (25 Haziran 1906) tarih ve 359 nr.lı takriri ve 3 Receb 1324 / 9 Ağustos 1322 (22 Ağustos 1906) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Receb/6 ve eki.

[148] Evkaf Nezâreti'nin 21 Cumâdelâhıre 1323 (23 Ağustos 1905) tarih ve 287 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 25 Safer 1324 / 6 Nisan 1322 (19 Nisan 1906) tarih ve 393 nr.lı mazbata ve 6 Rebi'ülâhır / 17 Mayıs (30 Mayıs) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Rebi'ülâhır/7 ve eki.

[149] Evkaf Nezâreti'nin 14 Şevval 1324 (1 Aralık 1906) tarih ve 738 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Daire-

Resim 45
Sinan Paşa Medresesi kapı kitabesi

dahil edilmeyen bazı yerlerin daha tamirinin icab ettiği görülmüş ve böylece masraf tahmin edilenin üstüne çıkarak 15.281 kuruşa ulaşmış olduğundan bunun da vakfın mevcudundan sarf edilmek üzere 1323 mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda emir verilmiştir[150].

Medresenin XX. yy. başlarında da bazı tamirler geçirdiği anlaşılmaktadır. 1327 (1911)'da medrese şadırvanının tamirine âid bir kayıt bulunduğu[151] gibi 1914 tarihli rapordaki "ma'mûr bir dershane" ve "abdesthane, gusulhane ve çamaşırhane yeni yapılmaktadır" ifadeleri de bunu doğrulamaktadır. Muhtemelen bu tamir 1916 başlarındaki deftere de aks etmiştir[152].

1792'de sayımın yapıldığı sırada medresede, biri taşrada "21" kişi; darülhadiste ise "18" kişi yaşıyordu. Medresedekilerden biri müderris idi. Bu da dahil olmak üzere "7" kişi hücrelerini arkadaşlarıyla paylaşıyorlardı. Bu 7 hücreden beşinde hücre sahiblerinin hizmetlerini gören birer de çömez bulunuyordu. Darülhadiste bir kişi tek başına kalırken üç hücre sahibi odalarını birer arkadaş ve hizmetlerini gören birer mülâzımla paylaşıyorlar; mülâzım odasında ise iki molla ve bir hafız birlikte yaşıyorlardı[153]. 1914'de medresede 30 talebe kalmakta ve ders görmekteydi. Her ne kadar, teftiş hey'eti raporunun sonunda "16" kadar talebe ikamet edebilir" deniyorsa da odaların tavsifi sırasında "ikişer kişilik" olduğuna işaret edildiğine göre "30" talebenin barınması normaldir. Osmanlı mimarisinin erken devrinde rastlanan ters "T" plânını hatırlatan[154] dershanesinde bu tarihte hâlâ ders yapılmaktadır ve medrese, dârülhilâfe kadrosuna da alınmıştır.

Resim 46
Sinan Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

1918'de burada da yangın felâketine uğrayanlar kalmaktaydı[155]. Medrese, Cumhuriyeti müteâkib 1926'dan îtibâren 15 yılı bedelsiz olmak üzere 35 yıl ayakkabıcı esnafı

since hazırlanan 22 Muharrem 1325 / 22 Şubat 1322 (7 Mart 1907) tarih ve 3663 nr.lı mazbata ve 17 Safer 1325 / 19 Mart 1323 (1 Nisan 1907) tarihli irade: İrade-E, nr. 1325 Safer/10 ve eki.

150 Evkaf Nezâreti'nin 17 Cumâdelâhıre 1325 (27 Temmuz 1907) tarih ve 347 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 8 Ramazan 1325 / 2 Teşrin-i evvel 1323 (15 Ekim 1907) tarih ve 2150 nr.lı mazbata ve 3 Zilka'de / 25 Teşrin-i sânî (8 Kasım) tarihli irade: İrade-E, nr. 1325 Zilka'de/1 ve eki.

151 2 Nisan 1327 (15 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 25/182.

152 İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 7, 215, 265, 289.

153 Kepeci, nr. 6589/1, s. 16.

154 Yavaş, a.g.m, s. 4.

tarafından kullanılmış; 1957'de Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devr edilmesinden sonra 1959-60'da dışı tamir edilmiş, ayakabıcılar çıkarılmış ve 1960'larda 20 yıllığına İ.Ü. İşletme Enstitüsü'ne tahsis edilmiştir[156]. 1964'de Çorlulu Ali Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa medreseleriyle aynı zamanda Sinan Paşa Medresesi de tamir görmüştür. Ancak içlerinde en az tamire ihtiyaç duyulanın Sinan Paşa Medresesi olduğu tamirat keşif bedelinden anlaşılmaktadır. Keşif bedeli 13.860,58 TL. olup tamir gören yerler dershane ve şadırvandır. Dershanenin revak ve kubbeleri derzi yapılmış, ahşab pencere kepenkleri tamir edilip cilâlanmış, şadırvanın tavanı tamir edilip boyanmış, çinko ile kaplanıp alem konulmuştur. Ancak bu tamirat da diğerleri gibi zamanında bitirilememiştir[157].

1991'de Bakanlar Kurulu kararıyla medresenin dokuz odası ile dershanesi Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği, beş odası ise Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahibleri Merkez Birliğine beş yıllığına kiralanmıştır[158]. 1998'de de odalar aynı maksatla kullanılırken avlu ve dershane kahvehane olarak hizmet vermektedir.

IV. ÇEMBERLİTAŞ

33 Mi'mar Hasan Ağa Medresesi (I 8)

Eskiden Irgad Pazarı denilen Çarşıkapı'da Hüseyin Ağa Mahallesi'nde Tavuk Pazarı yakınında olan medresenin[159] XX. yy.dan önceki şekli hakkında bilgi sahibi değiliz. Hakkında bulunabilen ilk belge 1869 tarihli bir tamir kaydıdır[160]. Kosti Kalfa'ya ihale edilen bu tamir 1.800 kuruşa mal olmuştur[161]. 1899'da ise yeniden inşasıyla ilgili bir belge buluyoruz. Medresenin "harab ve münhedim" olmasından dolayı inşaat için keşfi yapılıp eksiltmeye çıkarılarak 10.800 kuruşa kadar inen müteahhide ihale edildiğini; bu meblâğın 8.245 kuruşunun vakfın mevcudundan ödenmesi, kalanının ilerdeki gelirinden mahsubu yapılmak üzere borç kayd edilmek şartıyla 1315 mâlî yılı bütçesine alınarak inşaata başlanması husûsunda irade çıktığını öğreniyoruz[162].

1905'de yol tesviyesi sırasında medresenin arsasına müdahale edilmiş ve üçgen bir arsa üzerinde üç oda, gezinti yeri ve bahçeden ibaret kalmıştı[163]. 1911'de medresenin yine tamire ihtiyacı olduğu verilen bir arzuhal kaydından anlaşılmaktadır[164].

Yeniden yapılma ve müdahale sonucu olarak medrese 1914'de, mahalle arasında sıkışıp kalmış "3" oda ve bir abdesthaneden ibaret ahşab bir yapı olarak görülüyor.

1869'da bir mezun ile "4" talebenin bulunduğu[165] medrese ancak "4" kişinin ikametine müsaiddi. Bu haliyle dârülhilâfe bünyesine alınmayan medresede 1918 sonlarında askerler kalıyordu[166].

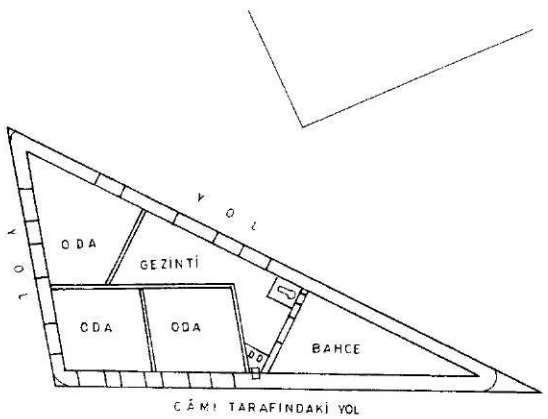

Şekil 21
Mi'mar Hasan Ağa Medresesi
(PPK, nr. 475)

[155] *DVMD*, s. 27'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 50.

[156] Öztiryaki, *a.g.t*, s. 14

[157] İVBMA, Çorlulu Ali Paşa, Sinan Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa medreseleri ve Beyazıt Camii 1964 Yılı Onarımı dosyası.

[158] Öztiryaki, *a.g.t*, s. 14.

[159] Yeniçeriler Caddesi'ne paralel Atik Ali Paşa Medresesi Sokağı'nın eski adının sadece "Medrese Sokağı" olması ve Atik Ali Paşa Medresesi'nin caddede bulunması, sokağın, Mi'mar Hasan Medresesi'nden dolayı bu adla anıldığının ifadesi olmalıdır. Bk. Şekil 22.

34 Atik Ali Paşa Medresesi (I 8)

Atik Ali Paşa Medresesi, Sultan II. Bâyezid'in sadrazamlarından Hadım Ali Paşa tarafından, eski adı Sadefciler[167] olan Çemberlitaş semtinde câmi[168], medrese, imâret, tekke, türbe, sıbyan mektebi ve handan (elçi hanı)[169] mürekkeb olarak inşa edilen külliyenin bir parçasıdır.

Medresenin ilk yapılışındaki oda sayısı "16"dır[170]. Fakat daha sonra tramvay hatları döşenirken yolun genişletilmesi sırasında öndeki dört hücre kesilmiş ve geridekilerin üstüne dört hücre eklenmiştir[171]. Böylece hücre sayısında değişiklik olmamıştır. Odaların ikişer altta, birer üstte olmak üzere üçer; dershanenin ise altı altta, dört üstte olmak üzere on penceresi vardır[172]. 1914'de dördü üçer-dörder kişilik fevkanî, dokuzu birer kişilik muhdes baraka ile ikişer kişilik esas "12" ki toplam "25" odalı olarak gösterilmiş ve ikisi medrese dışında yaşayan "60" talebesi olduğu, fakat esas medresede "25" kişinin ikamet edebileceği kayd edilmiştir[173]. 1792'de dershanesinde kalan iki kişi ile birlikte medresede yaşayanların sayısı "24"tür. Bunlar arasında ikisi dersiam olarak kayd edilen üç müderris vardı. "10" hücrede birer kişi yaşarken dört hücre sahibi odalarını arkadaşları ile paylaşmakta; bunlardan birinin yanında hizmetlerini gören kardeşi, birinin yanında ise bir mülâzım kalmaktaydı[174]. 1869'da ise medresede "46" talebe ders görmekteydi[175].

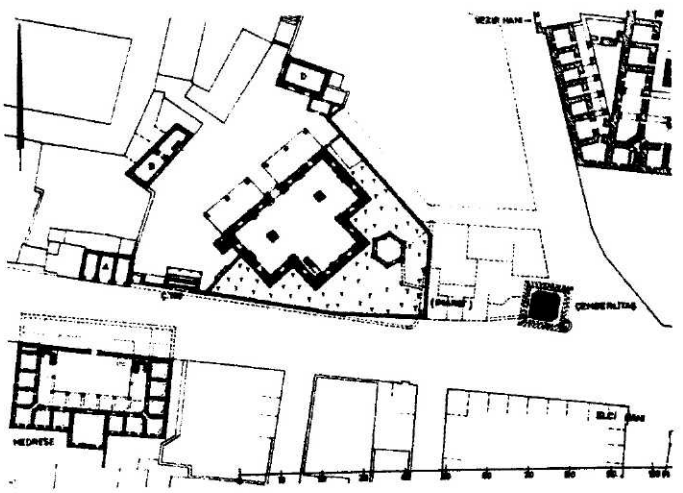

Şekil 22
Atik Ali Paşa Medresesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 371)

XIX. yy.da Sultan II. Mahmud vakıflarına bağlanan Atik Ali Paşa Medresesinin de bu asra âid bazı tamir kayıtlarına sahibiz. Bunlardan 1260 (1844)'daki küçük çapta bir tamir olup vakfın kaymakam vekili Esseyyid Mehmed Es'ad Efendi marifeti ve 357 kuruş sarfıyla lâğımları temizlenmiş, camları tamir edilmiş ve tulumbası yenilenmiş[176]; 1263 (1847) 'dekinde ise 881 kuruş sarfıyla tulumbası yenilenmiş ve medresenin yanındaki cami'in kapısının perdesi tamir edilmiştir[177]. 1275 (1858-59)'de 2.000 kuruş civarında[178]; ertesi yıl 1.007 kuruş[179] masrafla tamir edilen medresenin 1287 (1870)'de 14.000 kuruş

[160] Bu tamirle alâkalı iki ödeme kaydından birincisi alelhesab olarak 450 kuruş (13 Teşrin-i sânî 1285 / 25 Kasım 1869: EV, nr. 21179, vr. 5a), diğeri "kusuru" 1.350 kuruş (a.g.d, vr. 6a) olarak görünmektedir.

[161] Bu tamire âid ödemeler 450 (21 Ş 1286 alelhesab) + 1350 (9 L 1286) = 1.800 kuruş şeklinde yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 32b.

[162] Evkaf Nezâreti'nin 21 Rebi'ülevvel 1317 (30 Temmuz 1899) tarih ve 330 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 19 Rebi'ülâhır 1317 / 14 Ağustos 1315 (26 Ağustos 1899) tarih ve 1349 nr.lı mazbata ve 12 Cumâdelûlâ / 6 Eylül (18 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr. 1317 Cemâziyelevvel/14 ve eki.

[163] "Tavuk pazarı'nda vâki' Hasan Ağa Medresesi arsasının tesviye-i tarîke tâbi' bulunmasından nâşî ahîren mahalline göre üç oda, gezinti yeri ve bağçeyi müştemil olarak tanzîm edilen resmi, fî 16 Temmuz 1321 (29 Temmuz 1905): PPK, nr. 475. Bk. Şekil 20.

[164] 2 Nisan 1327 (15 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 25/179.

[165] Bk. Ek I, nr. 152.

[166] *DVMD*, s. 35'den naklen "Dârü'l-hilâfe, s. 56-57.

[167] "Sadefciler'de Atik Ali Paşa Mahallesinde" *İME*, nr. 26; "Dîvânyolu'nda Sadefciler'de" *DVMD*, s. 26'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 49.

[168] S. Eyice ("Atik Ali Paşa Câmi'inin Türk Mimârî Tarihindeki Yeri", *TD*, sayı 19 (1964), 101), H. Ayvansarâyî'nin (*HC*, I, 149) câmi'in inşa tarihi olarak gösterdiği 902 (1496-97) tarihinin orijinal inşa tarihi olmadığına işaret et-

masrafla Anastas Kalfa tarafından yapılan bir tamirini görüyoruz[180]. Bu tamiratta, yolun genişletilmesinden dolayı harab olanlardan başka 8 oda daha tamir edilmiştir[181]. 1893'de ise büyük kısmının harab durumda olduğu ve –mecidî 19 kuruş hesabıyla– 14.150 kuruş masrafla tamir edilebileceği yapılan keşif sonunda anlaşılmış ve emaneten tamiriyle vakfa masraf kayd edilmek üzere 1308 mâlî yılı bütçesi tertibinden ödenmesi husûsunda irade sadır olmuştur[182].

Bundan bir yıl sonra vuku' bulan deprem İstanbul'daki birçok bina gibi Atik Ali Paşa külliyesinde de büyük hasara sebeb olmuştur. Ancak, tamirata teşebbüs edilmesi için 1896 yılı başını beklemek gerekmiştir. Şehremâneti Fen hey'etinin keşfine göre cami, medrese, imâret ve mektebin hasar gören yerlerinin tamiri için ihtiyaç duyulan meblâğ 157.057,5 kuruş olup emâneten yürütülecek tamiratın bitiminde giderlerin vakfa masraf kayd olunmak üzere 1311 mâlî yılı Evkaf bütçesine alınması husûsunda irade sâdır olmuştur[183].

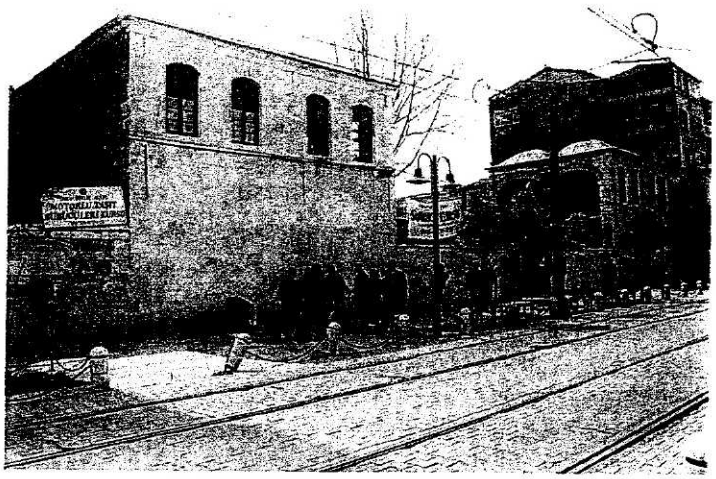

Resim 47
Atik Ali Paşa Medresesi
(Çemberlitaşın önünden görünüş)

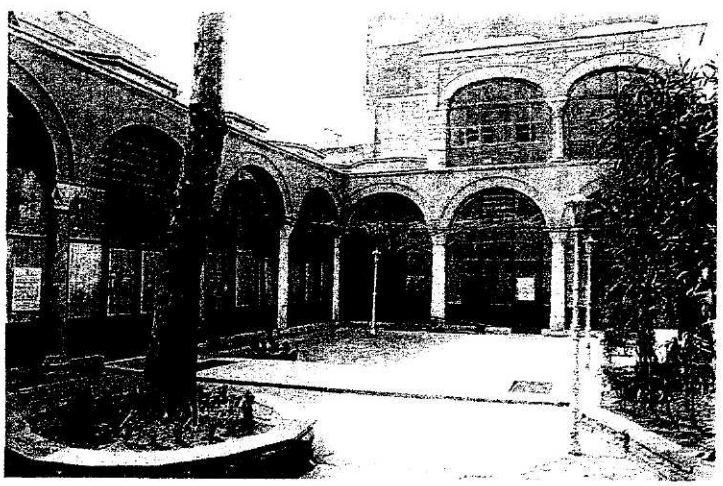

Resim 48
Atik Ali Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

1914'de dershane, bir deprem sonrasında harab hale gelmiş olarak görülmektedir. Yine aynı tarihte gusulhane, çamaşırhane ve abdesthaneleri "zararsızca" bulunmuştur. Fakat, bugün artık mevcud olmayan şadırvan harabdır. Medrese, dârülhilâfe kadrosuna alınmış ve 1916'da diğer bazı medreselerle aynı zamanda tamir edilmiştir[184]. 1918'de ise Evkaf tarafından işgal edilmiş olarak görülmektedir[185].

mektedir.

169 S. Eyice, "Elçi Hanı", *TD*, sayı 24 (1970), 93-130; ayn. yzr, "Elçi Hanı", *DVİA*, XI (1995), 15-18..

170 İ. Aydın Yüksel, "Atik Ali Paşa Külliyesi", *TVİA*, I, 405. XVIII. yy. sonlarında da bu sayıda olduğu tesbit edilebilmektedir (Kepeci, nr. 6589/1, s. 16).

171 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Mimârisi*, İstanbul 1953, s. 110; Eyice, "Atik Ali Paşa", *TD*, s. 101-102.

172 Yüksel, gös.yer.

173 *DVMD*, s. 26'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 49.

174 Kepeci, nr. 6589/1, s. 16.

175 Bk. Ek I, nr. 83.

176 Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 2 Receb 1260 (18 Temmuz 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 27/96.

Uzun süre Türkiye Muallimler Birliği olarak kullanılan[186] Atik Ali Paşa Medresesi, daha sonra Birlik Vakfına tahsis edilmiştir.

V. NURUOSMANİYE - MAHMUTPAŞA

35 Sultan Osman Han Medresesi (Nûru Osmaniye) (I 8)

Nuruosmaniye Cami'inin Cağaloğlu tarafından girişte avlunun sol tarafında yani cami'in güneyinde olan yan yana iki binadan doğudaki, cami, medrese, türbe, imaret, kütübhane, muvakkıthane, sebil ve çeşmeden[187] müteşekkil külliyenin medresesidir.

Temeli, Sultan I. Mahmud zamanında 1161 (1748)'de atılan külliye ancak Sultan III. Osman saltanatında 1169 (1755-56)'da[188] tamamlandığı için bu padişahın adıyla anılmaktadır.

Mimar Mustafa Ağa tarafından inşa edilmiş olan medrese, Türk barok devri üslûbundadır[189].

Medresenin batı tarafındaki duvara bitişik olarak külliyenin imareti yer alır. Medresede, ortada bir avlu etrafına dizilmiş hücrelerden meydana gelen klâsik plân uygulanmıştır. Ancak, medrese revakları alışılmıştan farklı olarak çok yüksek ve dar açıklıklardan meydana gelmiştir[190]. Medresenin, arkaları açık olduğu için hava ve güneş alabilen, ikişer kişilik 12 odası vardır. 1914'de bunlara ilâveten içinde talebe yaşayan, fakat medrese avlusu dışında camiye katılmış durumda olan 4 fevkanî odada da talebe bulunmaktaydı[191].

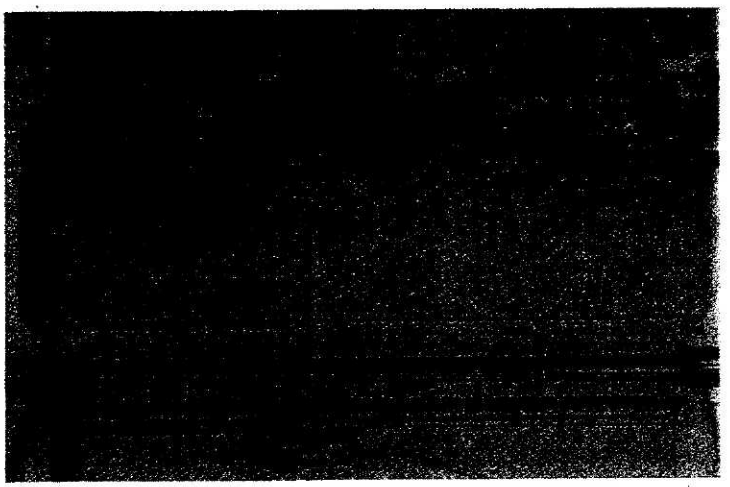

Resim 49
Nûru Osmaniye Medresesi kapı kitabesi

Nûru Osmaniye Medresesinde 1792'de yaşayan talebe sayısı "19" olup "6" hücrede ikisi müderris olmak üzere birer, birinde şeyhülkurra, birinde bevvabın bulunduğu "5" hücrede ikişer kişi, muid hücresinde ise üç kişi kalmaktaydı[192]. 1869 'da ders gören talebe sayısı 39[193] iken 1914'de "10"u hariçte kalan 56 talebenin bulunduğunu tesbit ediyoruz[194]. Bu da odaların ikişer değil, en az üçer kişi tarafından paylaşıldığını göstermektedir.

Sultan Osman Medresesinin, Sultan II. Mahmud devrinde su yolları tamir gördüğü[195] gibi 1842'de cami'i ile birlikte küçük bir

[177] Bu tamirat için sarf edilen meblâğın dağılışı şöyledir:

Tulumbanın tecdid ve tanzimi	546
Caminin kapı perdesinin tamiri	332
	881

(Evkaf Ruznamçesi defterlerine verilen 12 Safer 1263 (30 Ocak 1847) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 45/84)

[178] EV, nr. 13576, 3b.

[179] EV, nr. 16329, vr. 7a.

[180] Bu tamirat keşif bedeli olarak tesbit edilen rakam kadar olmuş ve ödemeler dört eşit mıkdarda yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 40b.

[181] 28 Cemâzıyelevvel 1287 (26 Ağustos 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 9a.

[182] Evkaf Nezâretinin Selh-i Cumâdelâhıre 1310 tarihli tezkiresi üzerinde Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 27 Receb 1310 / 2 Şubat 1308 (14 Şubat 1893) tarihli mazbatası ve 9 Şa'ban / 15 Şubat (27 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Şa'ban/8 ve eki.

[183] Evkaf Nezâreti'nin 17 Ramazan 1313 (2 Mart 1896) tarih ve 707 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 18 Şevval 1313 / 20 Mart 1312 (1 Nisan 1896) tarihli mazbata ve Gurre-i Zilka'de / 2 Nisan (14 Nisan) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Zilka'de/3 ve eki.

tamir geçirmiştir. Nakliye ve amele ücretleri dahil 452,5 kuruş tutan masrafın 330 kuruşu medrese odalarının tamiri için harcanmıştır[196]. 1843'de medresede bir tamir daha tesbit ediyoruz. Sekiz kârgir odanın merdivenleri çökmüş, döşemeleri ve trabzanlarının tamamen değiştirilmesi gerekmiş, noksan cam ve çerçeveler yenilenmiş ve medrese yeniden badana yapılmıştır[197]. 1864'de ise medresenin kurşunları yenilenmiş ve Kurşuncu Tahsin Efendi tarafından yapılan bu iş için 589 kuruş harcanmıştır[198]. 1871'de hem imâret ile birlikte medrese lâğımları temizletilmiş[199]; hem de imaret ve mekteb de dahil olmak üzere Hacı Süleyman Ağa tarafından 17.333 kuruş tutacağı tahmin edilen su yolları tamir ettirilmiştir[200].

1892'de külliyenin diğer parçaları ile birlikte medrese de tamir geçirmiştir. Toplam 65.334 kuruş tutan bu tamirden[201] kısa bir zaman sonra cami şadırvaniyle imâret, medrese, çeşme ve sebili su yollarının mecralarının da 30.662 kuruş keşif bedeliyle emâneten tamir edilmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[202].

Nûru Osmaniye Medresesi 1916'da, diğer bazı medreselerle aynı zamanda, yine tamir edilmiştir[203].

1918 sonlarında yangınzedelerin barındığı[204] medrese hâlen Eminönü Müftülüğüne bağlı Nuruosmaniye Yatılı Kur'an Kursu tarafından kullanılmaktadır.

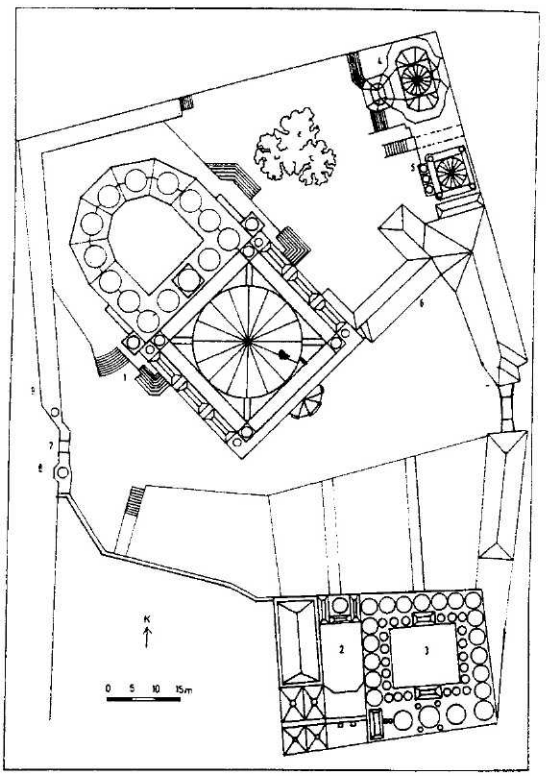

Şekil 23
Nûru Osmaniye Külliyesi plânı

[184] Tamiratla ilgili ödemeler, İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 7, 105, 125,159, 183, 201, 215, 239, 243, 319, 343'de bulunmaktadır.

[185] *DVMD*, s. 26'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 49.

[186] "İst.Med", s. 29.

[187] *HC*, I, 22-23.

[188] Medresenin kapısında Hâkim Efendi tarafından yazılmış "*Medhal-i ilm ola bâb-ı medrese*" (1169) tarihi vardır (*HC*, I, 23). Bk. Resim 49.

[189] Ömür Güçyener, *XVII. ve XVIII. Yüzyıl İstanbul Medreseleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972, s. 50.

[190] Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", *TVİA*, VI, 102.

[191] *DVMD*, s. 25'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 48.

[192] Kepeci, nr. 6589/1, s. 20.

[193] Bk. Ek I, nr. 30.

[194] *DVMD*, s. 25'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 48.

[195] *TV*, sayı 144, 5 Zilhicce 1252 (13 Mart 1837), s. 1.

[196] Haremeyn-i Muhteremeyn Hazinesi Ruznamçesi defterlerine gönderilen 19 Şevval 1258 (23 Kasım 1842) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 16/131.

[197] Bu belgenin alt kısmı kopuk olup tamirin maliyeti anlaşılamamaktadır. Haremeyn Hazinesi Ruznamçesi defterlerine verilen ilmühaber: EV.RZN, dos. 23/154. İlmühaberin tarihi belgenin kopuk kısmında kaldığından tesbit edilemiyorsa da emr-i şerifin Receb 1259 (Ağustos 1843) tarihli olduğu görülmektedir)

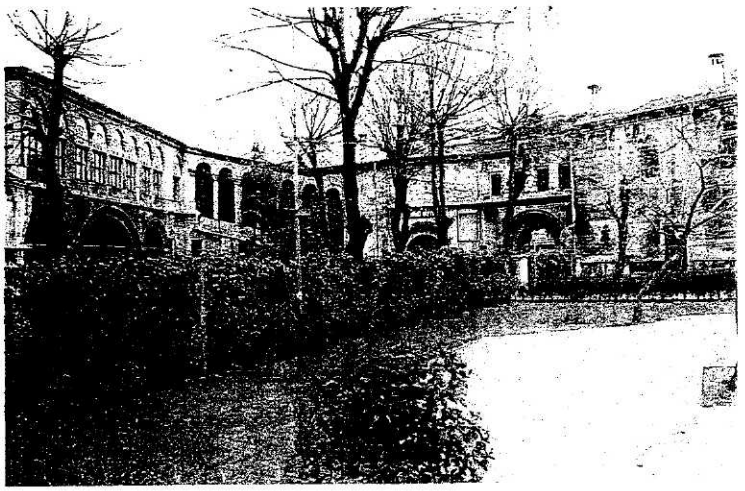

Resim 50
Nûru Osmaniye Medresesi
(Cami avlusundan görünüşü)

36 Mahmud Paşa-yı Velî Medresesi (I 8/9)

Fatih Sultan Mehmed devri sadrazamlarından Mahmud Paşa[205] tarafından aynı adı taşımakta olan semtte cami, medrese, sıbyan mektebi, mahkeme, imâret, türbe, çifte hamam, han (Kürkçü Hanı), çarşı ve çeşmeden mürekkeb bir külliye inşa ettirilmişti. Külliyeyi meydana getiren yapıların tamamlanması farklı tarihlerdedir. Cami'in ibadete açılması 867 (1463) iken, medresenin tamamlanması bundan on yıl sonra, 877 (1472-73) yılındadır[206].

Cami'in kuzeyine düşen medrese hücrelerinin dershanenin doğu, batı ve kuzeyinde[207] bulundukları anlaşılmaktadır. 1792'de tertib edilen defterde ikisi "mülâzım hücresi" olmak üzere "18" odalı[208] olarak gösterilen medresenin 1914'de tesbit edilen oda sayısı, hücre sayısına ayrılmış hanede "19", teftiş hey'eti raporunda ise "17" dir. Bunlar da zemin seviyesinde inşa edildiği ve arka pencere-

198 Bu tamirat için yapılan son ödemenin tarihi 24 Teşrin-i sânî 1280 (6 Aralık 1864)'dir. EV, nr. 17385, vr. 53b. Meblâğ çok küçük olmakla birlikte ilki 189, diğerleri 100'er kuruş olmak üzere beş taksitte ödeme yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 53b.

199 27 Rebi'ülevvel 1288 (11 Haziran 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1a.

200 10 Cemâzıyelâhır 1288 (27 Ağustos 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

201 23 Rebi'ülâhır 1310 (14 Kasım 1892) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 15 Cumâdelâhıre 1310 / 23 Teşrin-i sânî 1308 (5 Aralık 1892) tarihli mazbata ve 27 Cumâdelûlâ / 5 Kânûn-ı evvel (17 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Cemâzıyelevvel/21 ve eki.

202 5 Receb 1310 (23 Ocak 1893) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 26 Receb 1310 / 1 Şubat 1308 (13 Şubat 1893) tarihli mazbata ve 3 Şa'ban / 9 Şubat (21 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Şa'ban/1 ve eki.

203 Çeşitli tarihlerde yapılan ödemeler, İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 7, 105, 125'de bulunmaktadır.

204 gös.yer.

205 *SO*, IV, 309.

206 Ekrem Hakkı Ayverdi (*Osmanlı Mi'mârîsinde Fatih Devri. 855-886 (1451-1481)*, III, İstanbul 1973, s. 443), imâreti için Hacı Hasan-zâde Mehmed Çelebi'nin söylediği tarihe dayanarak cami'in inşa tarihini 867; Tâci Bey'in medrese için yazdığı kıt'adaki tarih mısra'ına dayanarak medresenin tamamlanmasını da 877 olarak kabûl etmektedir. Doğan Kuban, ("Mahmud Paşa Külliyesi", *TVİA*, V, 271), buradan hareketle medresenin, Mahmud Paşa'nın son sadaretinde tamamlanmış olacağına işaret eder.

207 *FDM*, s. 180.

leri de bulunmadığından hava ve güneş almamaktaydılar[209].

Medrese, yapıldığı tarihten XX. yy.a kadar birçok def'a tamir geçirmiş olmalıdır. Şimdilik tesbit edilebilen en eski tamiri 1197 (1783) tarihlidir. En büyük masraf kurşun için yapılmış olup 1239 kuruş 21 paralık toplam içinde 537 kuruşu kurşunların yenilenmesine harcanmıştır. Oda kapıları ile pencerelerin çerçeve ve camları yenilenmiş, sıva ve badana yapılmış, lâğımlar temizlenmiştir[210].

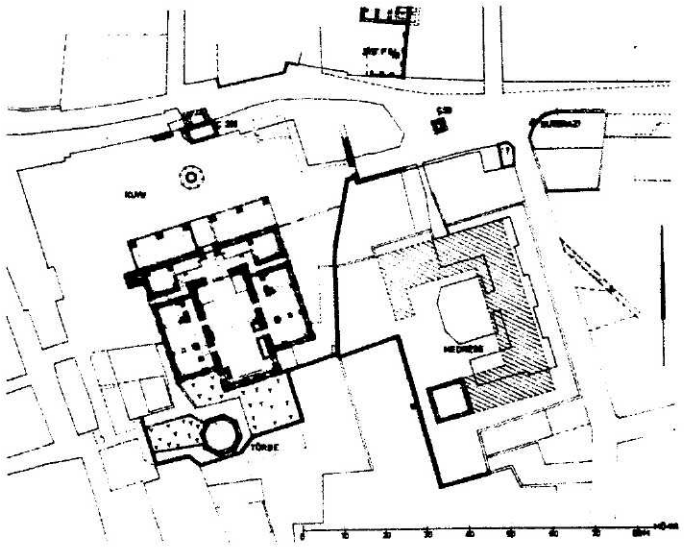

Şekil 24
Mahmud Paşa Külliyesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 434)

Medresenin ulaşılabilen ikinci tamiri Sultan II. Mahmud saltanatındadır. Geçirdiği bir yangında hasar gördüğünden 1248 (1832-33)'de cami, türbe, çeşme ve şadırvanıyla birlikte tamir olunmuştur[211]. Diğer bir tamiri 1257 (1841-42)'dedir. 330 kuruş gibi küçük bir masrafla tulumbası tamir edilirken kuyusu da temizlenmiştir[212]. 1258 (1842)'de medrese odalarının bazılarının taban tahtaları, bazılarının çerçeveleri vs. yerleri tamire muhtac durumda görülmektedir. Medrese mensubları, bu durumu bir arzuhalle bildirerek medresenin daha fazla harab olmadan tamirini istemişlerdir. Tamirin ne kadar masrafla gerçekleştirilebileceğinin öğrenilmesi için Ebniye-i Hassa Müdürüne havale edilmiş ve 4.505 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Ne var ki, Ruznamçeden çıkarılan derkenar vakfın 1254-57 arasındaki muhasebesinden 36.095 kuruş borcu olduğunu ortaya koymuş ve bu durumda daha fazla borç verilmesi mümkün olamayacağından tamirin bir süre tehir edilerek evrakın battala kaldırılması yoluna gidilmiştir[213].

1259 (1843)'da Haremeyn-i Muhteremeyn vakıfları kaymakam vekili Mehmed Raşid Efendi tarafından 267,5 kuruş gibi küçük bir meblâğ sarfıyla medresenin muslukları ile helâları tamir ettirilmiştir[214]. İki yıl sonra ise medresenin bir odası ile cam ve çerçevelerinin çukadar Hacı Ali Ağa tarafından 500 kuruş sarfıyla tamirlerinin yapıldığını görüyoruz[215]. 1870'de önce Yorgi Kalfa tarafından abdesthaneleri[216], daha sonra da Halid Efendi tarafından cami ve medresenin su yolları tamir

[208] Kepeci, nr. 6589/1, s. 19.

[209] *DVMD*, s. 23'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 46.

[210] Defterde malzeme ve işcilik ücretleri kayd edilmiş olup sarf edilen yerler ayrı ayrı gösterilmemiştir. Vakfın mütevellisi Hâfız Osman Efendi'nin imza ve mührü bulunan Selh-i Rebi'ülevvel 1197 (5 Mart 1783) tarihli tamiratın bitiminden sonra düzenlenen keşif defteri: EV.HMH, nr. 6404.

[211] *TV*, sayı 41, 9 Cemâziyelevvel 1248 (4 Ekim 1832), s. 2.

[212]

Masârıf-ı tanzim-i tulumba	290
Masârıf-ı tathîr-i kuyu	40
	330

(Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine gönderilen 29 Zilhicce 1257 (11 Şubat 1842) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 12/95).

[213] 1258 ve 1259 tarihli derkenarları hâvî medrese mensublarından Salih Rüşdî ve Süleyman imzalı arzuhal: EV.RZN, dos. 21/12.

[214] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 23 Muharrem 1259 (23 Şubat 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 18/85.

[215] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 21 Muharrem 1261 (30 Ocak 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 30/104.

[216] 5 Muharrem 1287 (7 Nisan 1870) tarihli ferman üzerine yapılan ödeme kaydı: EV, nr. 21144, s. 20.

edilmiştir[217].

Mahmud Paşa Medresesinin, 1290 (1873) ve 1291 (1874) yıllarında da bazı tamirler gördüğü anlaşılmaktadır. Bunlardan 1873'dekinin keşfi İnşaat Müdiriyeti tarafından yapılmış ve 12.000 kuruş tutacağı tahmin edilen tamirat Hacı Atasi Kalfa'ya ihale edilmiştir[218]. 1874'de ise medresede ayrı zamanlarda üç tamirat için ferman çıktığını tesbit edebiliyoruz. Bunlardan ilki kurşun tamirlerine âid olup Halid Efendi marifetiyle yapılmıştır[219]. Diğer tamirler Yamandi Kalfa'ya ihale olunmuş olup sonuncuda sadece Haşim Efendi odası tamir görmüştür[220].

1889'da ise üzerindeki kurşunlar ile ihtiyacı olan bazı yerlerinin tamirine teşebbüs edildiği tesbit edilmektedir[221].

1893 yılında Mahmud Paşa Medresesi'nin bazı yerlerinin tamir ve kurşunlarının değişmeye ihtiyaç göstermesi üzerine Evkaf Nezâreti'nin teşebbüsüyle yapılan keşfinde tamiratın 6.277 kuruşa gerçekleşebileceği tahmin edilmişken daha sonra ilk keşifte bulunmayan bazı yerlerin daha tamire muhtac olduğu görüldüğünden yeni bir keşfe ihtiyaç duyulmuş; böylece harcanacak mıkdar 25.800 kuruşa yükselmiştir. Tamiratın maktu'an yapılarak vakfa masraf kayd olunmak üzere 1308 mâlî yılı Evkaf bütçesine alınması husûsunda irade sâdır olmuştur[222].

1894'de medresede yine bir tamir vardır ve maktu'an ihalesi yapılan meblâğ, tamir masraflarına kâfi gelmediğinden yeniden bir keşfe gerek duyulmuş ve keşif bedeli olan 8.973 kuruştan ilk ihaledeki oranda bir tenzilât yapılarak 6.107 kuruş ödenmek üzere, tamiratın bitirilmesi işi eski müteahhidine verilmiştir[223].

İstanbul'da büyük tahribat yapan 1894 depreminde Mahmud Paşa Medresesi de hasar görmüştür. Ancak, bunun giderilmesi hemen mümkün olamamış; tamirat için 1896 yılının beklenilmesi gerekmiştir. Şehremaneti'nce yapılan keşfinde 25.518,5 kuruşa tamirinin mümkün olabileceği anlaşılmış ve emâneten tamiriyle masrafın 1312 mâlî yılı tamirat tertibinden sarfı için irade sâdır olmuştur[224].

Eldeki belgeler bu tamirin zamanında yapılıp yapılmadığını tesbite imkân vermiyor. Ancak 1904 yılında medresede, 25.518,5 kuruş tutacağı tahmin edilerek başlatılan bir tamir için tahsis edilen meblâğın yetmediği, keşif haricinde kalan bazı kısımlarının da tamirine ihtiyaç duyulduğundan ikinci bir keşif yapılarak 5.747 kuruşluk bir meblâğın daha bütçeye ilâve edildiğini görüyoruz[225].

1906'daki şiddetli bir fırtına diğer bazı binalarla beraber Mahmud Paşa Medresesinde de hasara sebeb olmuştur. Padişahın, bu tür hayratın gördükleri hasarın sür'atle telâfisi konusundaki emri üzerine Sultan I. Abdülhamid'in Beylerbeyi'ndeki Cami'i ve Bahçekapısı'ndaki imaretiyle beraber Mahmud Paşa Medresesi kurşunları da Evkaf-ı Humâyûn kurşun müteahhidince tamir edilmiştir[226].

[217] 13 Ramazan 1287 (7 Aralık 1870) tarihli ferman üzerine yapılan ödeme kaydı: EV, nr. 21144, s. 20.

[218] 6 Receb 1290 (30 Ağustos 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11b.

[219] 7 Muharrem 1291 (24 Şubat 1874) tarihli ferman üzerine yapılan ödeme kaydı: EV, nr. 21144, s. 21.

[220] 1 Safer 1291 (20 Mart 1874) ve 17 Rebi'ülâhır 1291 (3 Haziran 1874) tarihli ferman kayıtlarına dayanılarak yapılan ödemeler: EV, nr. 21144, s. 21 ve 20 Rebi'ülevvel 1291 (7 Mayıs 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17b.

[221] Evkaf Nezâretinin maliyeti gösteren keşif defteri ekli 12 Cemâziyelevvel 1307 / 23 Kânûn-ı evvel 1305 (4 Ocak 1889) tarih ve 299 nr.lı takriri üzerine mesele Şûrâ-yı Devlet'te görüşülerek karara bağlanmış ve 12 Receb / 23 Şubat (7 Mart 1890) tarih ve 2261 nr.lı irade ile kesinlik kazanmıştır. ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 213.

[222] Evkaf Nezâreti'nin 19 Ramazan 1310 (16 Nisan 1893) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 19 Şevval 1310 / 24 Nisan 1309 (6 Mayıs 1893) tarihli mazbata ve 26 Şevval / 1 Mayıs (13 Mayıs) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Şevval/12 ve eki.

[223] Evkaf Nezâreti'nin 12 Receb 1312 (9 Ocak 1895) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 4 Şa'ban 1310 / 18 Kânûn-ı sânî 1310 (30 Ocak 1895) tarihli mazbata ve 24 Şa'ban / 7 Şubat (19 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1312 Şa'ban/21 ve eki.

[224] 11 Muharrem 1314 (22 Haziran 1896) tarihli Evkaf tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinde kaleme alınan 3 Safer 1314 / 2 Temmuz 1312 (14 Temmuz 1896) tarihli mazbata ve 19 Safer / 18 Temmuz (30 Temmuz) tarihli irade: İrade-E, nr. 1314 Safer/11 ve eki.

[225] Evkaf Nezâreti'nin 29 Şa'ban 1322 (8 Kasım 1904) tarih ve 535 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 29 Zilka'de 1322 / 22 Kânûn-ı sânî 1320 (4 Şubat 1905) tarih ve 2899 nr.lı mazbata ve 14 Zilhicce / 6 Şubat (19 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1322 Zilhicce/5 ve eki.

1907'de medrese bahçesinin, bitişiğindeki evin arsasından bir mıkdar alınarak genişletildiğini tesbit ediyoruz[227]. 1911'de ise abdesthaneleri tamir görmüştür[228]. 1916'da diğer bazı medreselerle aynı zamanda Mahmud Paşa Medresesi de tamir edilmiştir[229].

1914'de hazırlanan rapordan ma'mur durumda olmasına rağmen medresenin dershanesinde ders yapılmadığı anlaşılmaktadır. 1914 tarihli raporda odaların birer kişiden fazla talebe barındırmaya müsaid olmadıklarına işaret edilmiş olmakla beraber, 1792'de "32" kişinin yaşadığı medresede sadece dört kişi odalarında yalnız kalmakta, iki mülâzım hücresindekiler de dahil olmak üzere "13" kişi hücrelerini arkadaşlarıyla paylaşmaktaydı[230]. 1869'daki talebe sayısı bunun iki katından da fazlaydı. Medresede "68" talebe ile beş dersiam ve bir de mezun bulunuyordu[231]. 1914 'deki talebe sayısı ise 44 idi. Halbuki, aynı tarihli raporda, çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneleriyle şadırvanı da dahil olmak üzere, fennî bir onarım yapıldığı takdirde iyi bir medrese olabileceği düşünülen binada ancak 20 kişinin barınabileceği kayd edilmişti[232].

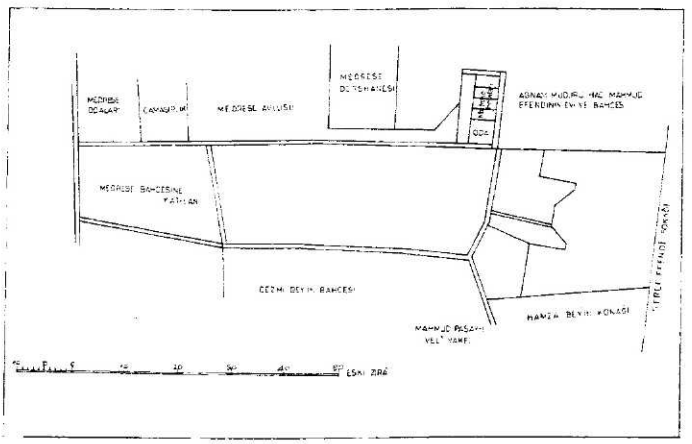

Şekil 25
Mahmud Paşa Medresesi bahçesinin genişletilmesini gösteren plân (PPK, nr. 516)

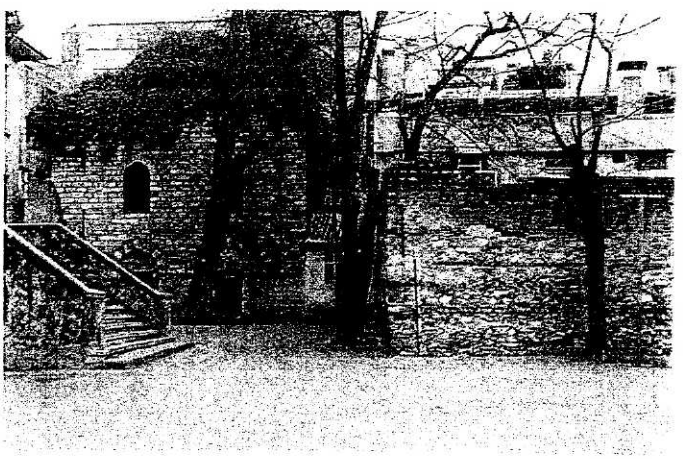

Resim 51
Mahmud Paşa Medresesinden günümüze ulaşabilen dershane

Medrese, dârülhilâfe kadrosuna alınmakla beraber o tarihten sonra hiç tamir görmemiş olacak ki bugün sadece Nuruosmaniye Caddesine dik olan Mengene Sokağı'ndaki Mahmut Paşa İlköğretim Okulu binasının bahçesinin Nuruosmaniye tarafındaki köşesinde bulunan dershanesi kalmıştır[233].

[226] Evkaf Nezâreti'nin 28 Rebi'ülevvel 1324 (22 Mayıs 1906) tarih ve 255 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 20 Cumâdelûlâ 1324 / 29 Haziran 1322 (12 Temmuz 1906) tarih ve 1199 nr.lı mazbata ve 11 Ramazan / 15 Teşrin-i evvel (28 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Ramazan/17 ve eki.

[227] "Mahmud Paşa Medresesi bağçesine, ittisâlindeki hâne bağçesinden ilhâk olunan mahal, fî 6 Mart 1323 (19 Mart 1907)": PPK, nr. 516. Bk. Şekil 24.

[228] 9 Ağustos 1327 (22 Ağustos 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 7/33.

[229] İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 7, 105, 125, 319.

[230] Kepeci, nr. 6589/1, s. 19.

[231] Bk. Ek I, nr. 43.

[232] *DVMD*, s. 23'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 46-47.

[233] Bk. Resim 51.

37 Rahıkîzâde Medresesi (I 8)

Mahmutpaşa Yokuşu'nda Dâye Hâtun Mahallesi'nde[234] inişte sol tarafta Tarakcılar Sokağı'nda bulunan medrese 1792'de "3" odalı olarak görünürken[235] 1914'de 4 esas oda ile bir de muhdes barakadan ibaret olarak kayd edilmiştir. Yine aynı rapora göre bu tarihte, avlusuna etraftan yapılan tecavüzlerle medrese daha da küçülmüş durumdadır[236]. Sonradan giriş kapısının yanına küçük bir dükkân yapılmıştır. Yaptığımız araştırmalara göre medrese, Dâye Hâtun Cami'i karşısında ve Tarakcılar'la Sandalyacılar sokaklarının kesiştiği köşede dar bir kapıdan girilen avluda idi.

Medresenin bânîsinin Rahıkîzâdelerden hangisi olduğu hakkında kesin bilgimiz yoksa da Prof. Dr. M. Kemâl Özergin, Tabib Yusuf Sinan Rahıkî'ye âid olması ihtimali üzerinde durmuştur.

1914'de bütünüyle harabca durûmda olan medresenin 5 talebesi vardı[237]. 1792'de her odada ikişer kişiden "6" kişi yaşıyordu. Bunlardan biri hücre sahibinin yeğeni idi[238]. 1869'da ise medresede "7" talebe ile iki mezun bulunuyordu[239].

Medrese 1914'de önce dârülhilâfe kadrosuna alınması uygun görülmeyip "kadro hârici" bırakılmışsa da sonradan vaz geçilip kadroya dahil edilmişti[240].

VI. KUMKAPI

38 Nişancı Paşa-yı Atik (Tezkireci Osman Efendi) Medresesi (J7)

Kumkapı'da Nişancı Karamanî Mehmed Paşa tarafından yaptırtılan cami'in yanında bulunan bu medrese ile "Tezkireci Osman Efendi Medresesi"nin aynı olması gerekir[241].

Duvarındaki tarih mısra'ından anlaşıldığına göre cami'in inşa tarihi 880 (1475-76)'dir[242]. Medresenin ilk bânîsi ile tesis tarihi hakkında Şeyhî tarafından verilen Receb 1067 (Mayıs 1657)[243] tarihi doğru ise medrese Mehmed Paşa tarafından cami ile birlikte değil, çok sonra yapılmıştır. Yeniden binası 5 Rebi'ülevvel 1099 (9 Ocak 1688)[244]'da Süleymaniye Vakfı Ruznamçecisi Osman Efendi[245] tarafındandır. Bu tarihten önce de bazı eserlerde Atik Nişancı Medresesi'nden bahis bulunması, Osman Efendi'nin medreseyi yeniden tesis ettiğinin delîlidir[246].

234 *İME*, nr. 24.

235 Kepeci, nr. 6589/1, s. 22.

236 *DVMD*, s. 24'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 47.

237 *DVMD*, s. 24'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 47.

238 Kepeci, nr. 6589/1, s. 22.

239 Bk. Ek I, nr. 156.

240 *DVMD*, s. 24'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 47.

241 *MABS, İME* (nr. 69) ve *Dersa'âdet ve Bilâd-ı Selâse'de Vâkı' Medâris ve Derûnunda Sâkin Nüfûsun Mıkdârını Mübeyyin Hulâsa*, İ.Ü., Merkez Ktb. Nâdir Eserler kısmı, TY, nr. 9069 (1. daire)'da "Nişancı-yı atik Medresesi" zikr edildiği halde *DVMD*'de bu adı taşıyan bir medrese bulunmamakta, fakat cami'in bitişiğinde "Tezkireci Osman Efendi Medresesi"nden (s. 69) bahs edilmektedir. 1208 (1793-94) tarihli bir tevliyet tevcihinde ise "sâbıka maliye tezkirecisi merhûm Osman Efendi'nin Kumkapı kurbünde Nişancı Paşa Câmi'i şerîfi ittisâlinde vâkı' binâ eylediği medresesi" şeklinde geçmektedir (BOA, Cevdet-Evkaf, 4313). Bundan da anlaşılmaktadır ki medrese ekseriyetle cami'in bânîsinin adıyla anılmakla beraber Tezkireci Osman Efendi'ye âiddir.

242 *HC*, I, 209.

243 Hüseyin Efendizâde Yahya Efendi'nin biyografisinde "bin altmış yedi recebinde Kumkapu dâhilinde ibtidâ ihdâs olunan Nişancı Paşa Medresesi"ne tayin edildiği kayıtlıdır. *VF*, II, 173.

244 Osmanzâde Ahmed Efendi'nin biyografisindeki "Bin doksan dokuz rebi'ülevvelinin beşinci günü Kumkapu dâhilinde vâlid-i mâcidleri binâ eylediği" ifadesinden medresenin yeniden yapıldığı, açılışı ve ilk müderrisinin bânîsinin oğlu olduğu anlaşılmaktadır. *VF*, III, 562. Hammer (XVIII, 125/217)'deki tarih bu ikinci tesisine âiddir.

245 Tezkireci Osman Efendi, *Hadîkatü'l-vüzerâ* müellifi Osmanzâde Ahmed Tâib Efendi'nin babasıdır (*VF*, III, 562).

246 Baltacı, s. 118. Gerek *TŞ* (Eski Nişancı: s. 511; Nişancı-yı atîk: s. 531), gerekse *VF* (Kadırga Limanı'nda vâkı' Mehmed Paşa Medresesi: II, 11, 24, vs. bk. indeks)'da medrese Mehmed Paşa'ya âid gösterilmektedir.

Medresenin 6'sı zemin seviyesinde, biri fevkanî "7" odası olup dört odası ikişer, diğerleri birer kişilik idi. Odalar, arkaları kapalı oldukları, hava ve güneş almadıkları için rutûbetliydi. Abdesthaneleri odaların karşısında bulunduğundan talebelerin sağlıkları açısından büyük mahzur teşkil ediyor ve cami tuvaletlerinin kullanılması tercih olunuyordu.

1914'de tamamen harab durumda olan medresede "13" kadar talebe vardı. 1869'da medresede bulunanların sayısı bir mezun ve "5" talebe olmak üzere "6" kişi idi[247]. 1914'deki teftiş hey'eti, medresede "12" talebenin ikamet edeceğine işaret etmişse de darülhilâfe kadrosuna alınmasını uygun bulmamış ve medrese dârülhilâfe medreseleri dışında bırakılmıştı.

Bu medrese ile alâkalı olarak sadece bir tamir belgesi bulunabilmiştir. 1290 (1873) tarihini taşıyan bu kayıttan anlaşıldığına göre Evkaf Hazinesinden her hangi bir harcama yapılmamış olup tamirat masrafı Kâtib Mahallesi İmamı Mehmed Hulûsi Efendi tarafından karşılanmıştır[248].

Medrese yanmış olup 1918 sonlarında arsa halinde bulunuyordu[249].

[247] Bk. Ek I, nr. 93.

[248] 10 Receb 1290 (3 Eylül 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16a.

[249] *DVMD*, s. 69'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 84-85.

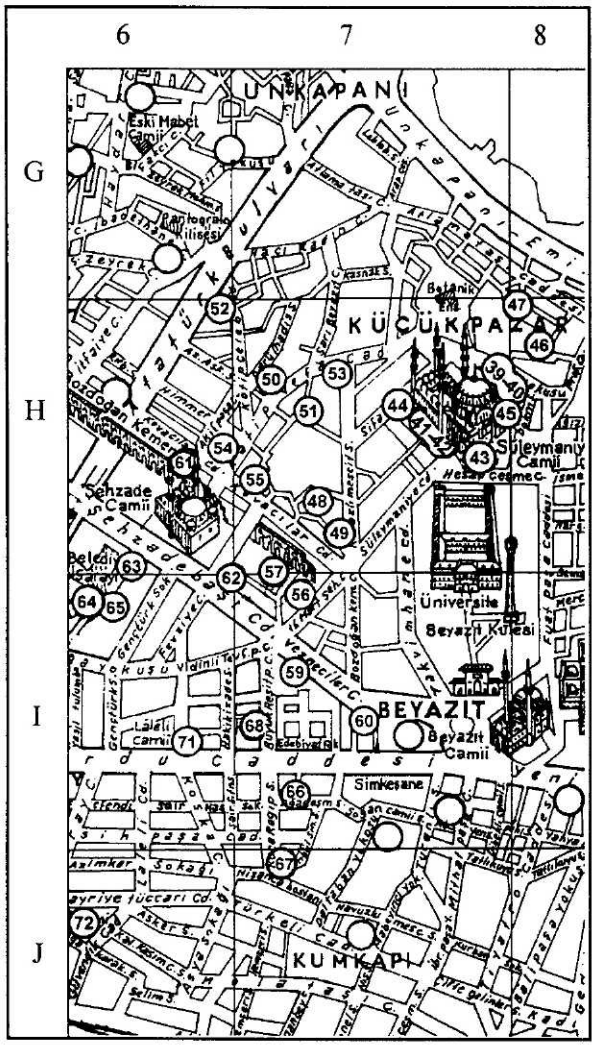

III. Bölüm

SÜLEYMANİYE
ŞEHZADEBAŞI
LÂLELİ
YENİKAPI

I. SÜLEYMANİYE

39 - 45 Sultan Süleyman Han Medreseleri (Süleymaniye) (H 7)

Süleymaniye medreseleri, Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan cami, darüşşifa, tabhane, kervansaray, darülhadis, darülkurra, türbe ve medreselerden mürekkeb külliyenin parçalarıdır. Medreselerin dördü "Evvel", "Sânî", "Sâlis" ve "Râbi'" adlarını taşımakta ve "Evvel" ile "Sânî"nin batı (Marmara), "Sâlis" ile "Râbi'"nin doğu (Haliç) tarafında yer aldıkları kabûl edilmektedir. Cami'in 1557'de bitirilip[1] ibâdete açıldığı kitâbesinden anlaşılmakta ise de medreselerin hangi tarih veya tarihlerde tamamlandığı maalesef kesin olarak bilinememektedir. Ataî'ye göre doğu tarafı medreseleri 960 başlarında[2] (1552 sonu-1553 başları), batı tarafı medreseleri ise Muharrem 966[3] (Ekim-Kasım 1558)'da tamamlanıp öğretime açılmışlardı. Yani, bugünkü isimlendirmelere göre Sâlis ve Râbi', Evvel ve Sânî'den önce tamamlanmışlar demektir. Ancak Doğan Kuban, iki medresenin camiden beş yıl önce bitirilmiş olmasını akla yakın bulmadığı gibi, cami'in açılışı sırasında Evvel ve Sânî medreselerinin bitirilmemiş olmasının da inşaatın mantığına aykırı olduğunu yazar[4]. Bu görüş 1792 tarihli defterde "Evvel" isminin geçmeyip yerinde "Dökmeciler" Medresesinin bulunması[5], ve 1280-1291 tarihli medrese tamirleri kayıtlarını ihtiva eden defterdeki "Dökmeci-i Evvel" ve "Dökmeci-i Sânî" isimleri[6] ile birleştirildiğinde Haliç tarafındaki medreselerin "Evvel" ve "Sânî", Marmara tarafındakilerin "Sâlis" ve "Râbi'" olarak adlandırılması gerektiğini düşündürmektedir.

Haliç tarafı medreselerinin Evvel ve Sânî, Marmara tarafı medreselerinin Sâlis ve Râbi' olarak adlandırılması icab ettiğini düşündüren diğer bir husus da oda sayılarıdır. Süleymaniye külliyesi plânına bakıldığında Marmara tarafı medreselerinin oda sayısının Haliç tarafındakilere nazaran fazla olduğu görülür. Diğer taraftan gerek 1792, gerekse 1914 tarihli defterlerde birbirlerinin eşi olan Evvel ve Sânî medreselerinin 20, Sâlis ve Râbi' medreselerinin 22'şer odaları vardır[7]. Bütün bu tesbitler bizi kullanılmakta olan adlandırılmaları değiştirmek gerekeceği sonucuna götürmektedir.

1914'de medreselerin oda sayıları, her birine değişik sayıdaki barakalar ilâvesiyle artmış görünmektedir. Evvel'de 2, Sânî'de 14, Sâlis'de 6 ve Râbi'de 4 muhdes baraka tesbit edilmektedir. Odalar hepsinde de birer kişilikdir. Arka pencereleri bulunduğundan hava ve güneş alabilmektedirler[8].

[1] Külliyenin inşaatının ne zaman başladığı hakkındaki tesbitler için bk. Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, I, Ankara 1979, s. 47 vd.

[2] "... dokuz yüz altmış evâilinde Sultan Süleyman medreselerinden cânib-i şarkîde vâkı' iki medrese-i refi'ü'l-bünyân tamam oldukda" *TŞ*, s. 40 ve 260'da sadece yıl verilir. Baltacı (s. 518) da buraya dayanarak Haliç tarafı medreselerinin bitim tarihini 960 olarak gösterir.

[3] "altmış altı muharreminde Sultan Süleyman Han hazretlerinin cânib-i garbîde vâkı' olan çifte medreseleri tamam oldukda ...": *TŞ*, s. 165. Baltacı (s. 518) da batı tarafı medreseleri için 966 tarihini verir.

[4] Doğan Kuban, "Süleymaniye Külliyesi", *TVİA*, VII, 101.

[5] Kepeci, nr. 6589/1, s. 22-23. Bilindiği gibi dökmeci dükkânları cami'in batı, yani Marmara cihetindedir.

[6] BOA, EV, nr. 18486, vr. 2b, 8b ve 13b.

[7] *DVMD*, s. 58-59. Sâlis ve Râbi'nin ise *DVMD*'nde hücre sayısına ayrılan yerde "22", teftiş hey'eti raporunda "21" rakamları bulunmaktadır (s. 60-61).

[8] *DVMD*, s. 38-41'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 58-61.

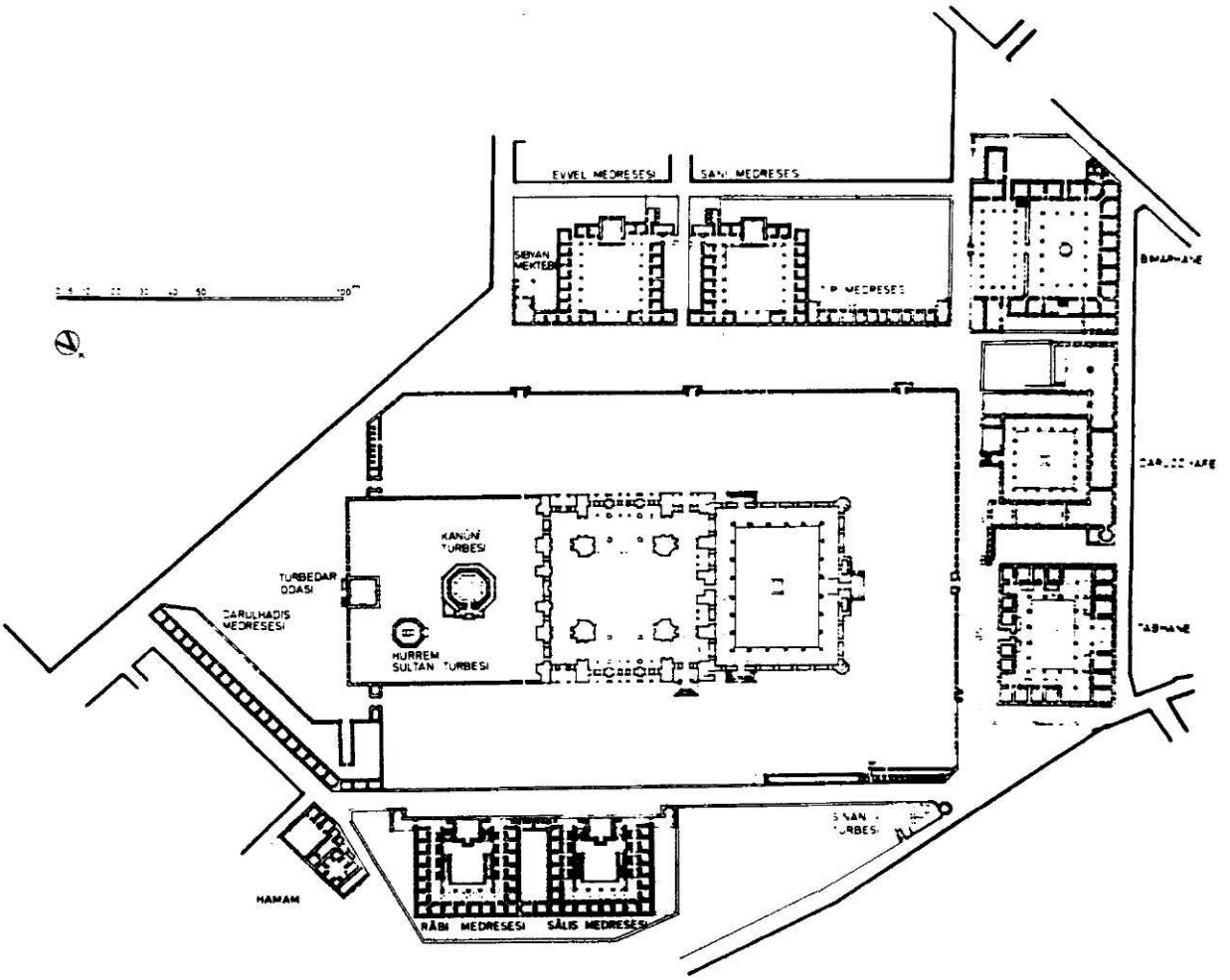

Şekil 26
Süleymaniye Külliyesi
(Barkan, *Süleymaniye,* I; Kuran, *Sinan*, s. 72)

Külliyede bu dört medreseden başka bir Dârülhadis, bir Dârüttıbla bir de "Mülâzımlar" adı verilen medrese bulunmaktadır. Tıp medresesi, Marmara tarafı medreselerinin yanında, Mülâzımlar Haliç tarafındakilerin altında[9], Darülhadis medresesi ise külliyenin doğu tarafındadır[10].

Marmara tarafındaki medreselerin kuzey ve doğu cephesindeki odalarının dışarıya birer pencereleri varken batı ve güney cephesindekilerde ikişer katlı pencere yapılmıştır. Güney cephesinde revakların ortasında yer alan dershanelerin arka tarafı biraz dışa taşırılmıştır. Medreseye hâkim bir görünüşte olan dershaneler, revak seviyesinden yüksektir ve avluya, altlı üstlü ikişer pencereleri bulunur[11]. Her iki medresenin de geniş birer avluları ve gusulhane, abdesthane, şadırvan gibi müştemilâtı vardır. Ancak zemin seviyesinde inşa edilmiş olduklarından biraz rutûbetlicedir[12].

Haliç tarafındaki medreselere gelince: Odalar, kare plânlı bir revak etrafında dizilmişlerdir. Güneyde, tam orta yerde dershane bulunur. Dershanenin iki yan revaka birer kapısı vardır. Revaka

[9] Süleymaniye Külliyesi Vazıyet Plânı için bk. Barkan, *Süleymaniye*.

[10] *DVMD*, s. 38-41'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 63.

[11] Mürşide Baykal, *Süleymaniye Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1952, s. 45-46.

[12] *DVMD*, s. 38-41'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 58-61.

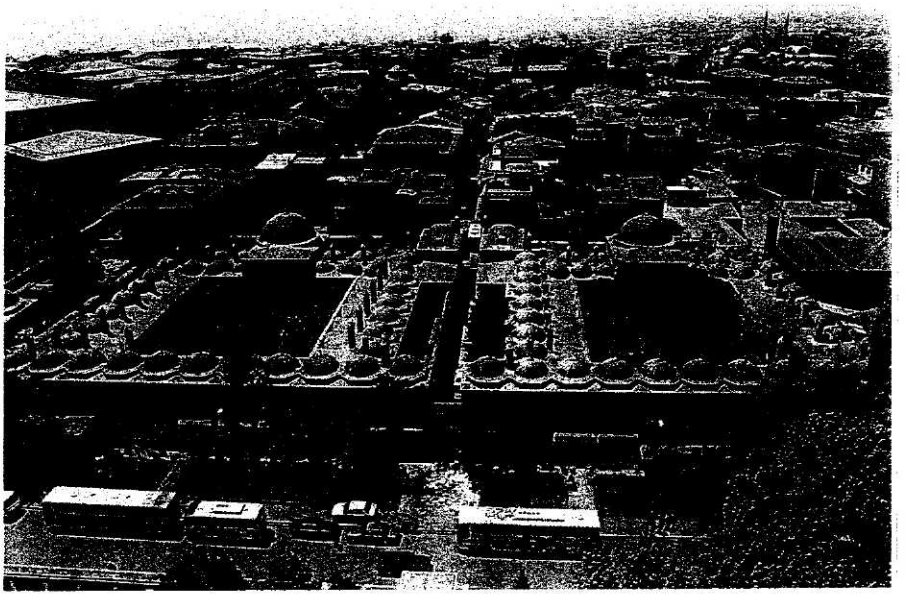

Resim 52
Süleymaniye Marmara tarafı medreseleri
(Süleymaniye minaresinden görünüşleri)

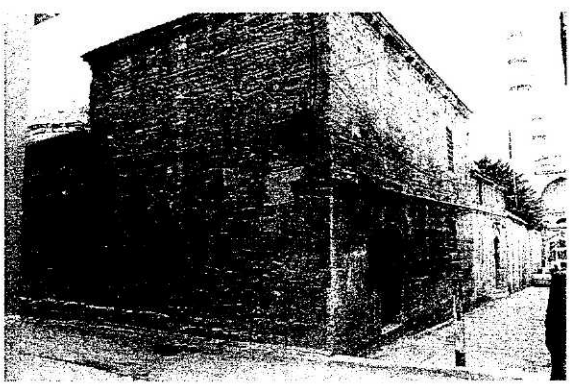

Resim 53
Süleymaniye Marmara doğu tarafı medresesi
(Dıştan görünüşü)

Resim 54
Süleymaniye Marmara doğu tarafı medresesi
(Avludan görünüşü)

doğru bir cumba meydana getirir; bu kısım bir kemerle esas odadan ayrılır ve oda seviyesinden yüksektedir. Cadde tarafındaki duvar hariç üç tarafında pencere bulunur[13]. Medresenin doğu ve batı cephelerinde "8"er oda vardır[14].

"Mülâzımlar Medresesi" ise, Haliç tarafı medreselerinin altında yer alır[15]. Bu medresenin "2"si fevkanî olmak üzere 22 odası varken sonradan iki de baraka ilâvesiyle oda sayısı "24"e yükseltilmiştir. Şimdi Rabi' olarak adlandırılan medresenin bir hücresini Mülâzımlara bağlayan merdivenin aslında mevcud olmayıp sonradan yapılmış olması ihtimali ise 1914 tarihli raporda Mülâzımlarda iki fevkanî hücreden bahs edilmesi dolayısiyle geçerliliğini kayb etmektedir. Medrese zemin seviyesinde yapıldığından[16] son derecede rutûbetli olduğu gibi abdesthaneleri, koridor şeklindeki avluda ve odalar

[13] Öztiryaki, a.g.t, s. 59.

[14] Baykal, *a.g.t*, s. 50.

[15] Baykal, *a.g.t*, s. 51.

[16] Goodwin (*Ottoman Architecture*, s. 223), Süleymaniye külliyesinin ihmale uğramasının, vakfiyede mevcud olan bu

karşısında olduğundan 1914'deki teftiş sırasında sıhhî bakımdan mahzurlu bulunmuştur[17]. Medresenin uzun avlusu hamamın altında sokağa açılır[18]. Dökmeci Medresesiyle arka arkaya inşa edildiğinden 1914'de birleştirilerek veya ayrı ayrı yeni bir medrese inşası uygun görülmüştür. "30" talebenin ikametine müsaid gösterilen medrese 1914'de dârülhilâfe kadrosuna alınmamıştır. 1918'de ise oturulabilecek durumda olan kısmında yangınzedeler barınıyorlardı[19].

Haliç tarafında ve dökmeci dükkânlarının üzerinde bulunan "Darülhadis-i Süleymaniye"nin 19 odası, Marmara tarafında bulunan ve diğer adı "Helâki Hanı" olan "Tıp Medresesi"nin ise 12 odası vardır. XX. yy. başlarında buraya da iki baraka ilâve edilmişti. Diğer medreseler gibi bunların da arkalarında pencereler bulunduğundan hava ve güneş alabilmekteydiler. Tıp medresesi yüksekce bir bina olup geniş koridorları mevcuddu. Kare plânlı olan odalar, bu koridorun cadde tarafında sıralanmışlardı[20].

Resim 55
Süleymaniye Haliç tarafı Medreseleri
(Süleymaniye minaresinden görünüşleri)

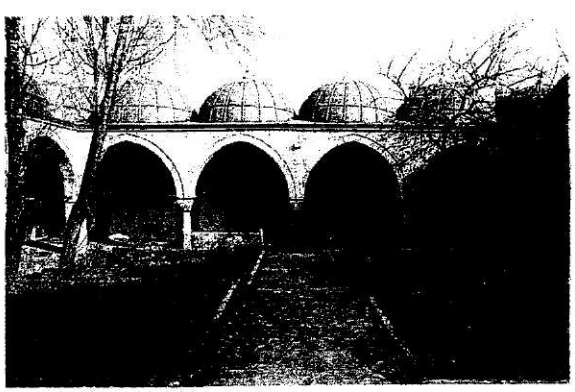

Resim 56
Süleymaniye Haliç doğu tarafı medresesi
(Avludan görünüş)

Resim 57
Süleymaniye Haliç doğu tarafı medresesi dershanesi

beşinci medresenin çöplük haline gelmesine sebebiyet verdiği, bunun için de uzun süre yerinin tesbit edilememiş olduğuna işaret eder.

Dârülhadisin yeri güzel ve havadar olmasına ve odaların ikişer kişi alacak genişlikte yapılmasına rağmen avlusunun darlığı, gusulhane ve abdesthanelerin odaların karşısında bulunması ve binanın dökmeci dükkânlarının üzerinde yer alması dolayısiyle 1914'de, talebe iskânına pek uygun bir yer olmadığı kanaatine varılmakla beraber Dârülhilâfe kadrosuna alınmıştı. "30" talebenin ikametine müsaid olduğu düşünülen binada aynı tarihte "15"i hariçte "45" kadar talebe bulunuyordu[21]. 1792'de ise medresede yaşayanların sayısı, biri müderris olmak üzere "45" idi[22].

Resim 58
Süleymaniye Dârülhadisi

Süleymaniye medreselerinin geçirdiği tamirlere gelince: Tesbit edebildiğimiz ilk tamir XVII. asırdadır. Haliç tarafındakiler, külliyenin diğer yapıları ile birlikte 1660 yangınında zarar görmüştür. 1766 depreminde diğer yapılar kadar olmamakla beraber kısmen hasara uğradığından tamir edilmiştir. Medreseler XIX. yy.da da bazı tamirler geçirmiştir. Bunlardan tesbit edilebilen ilki 1832'dedir. Sâlis ve Râbi' medreseleri tamir edilirken hatibine de yeniden bir meşrûta inşa olunmuştur[23].

Resim 59
Süleymaniye Tıp Medresesi

Süleymaniye Külliyesi medreseleri 1840'lı yıllarda da bazı tamirler geçirmiştir. Bunlardan 1260 (1844), 1261 (1845) ve 1263 (1847) yıllarındakileri tesbit edebiliyoruz. 1260 (1844)'daki tamirlerden biri Râbi' ve Mülâzımlar medreseleri binalarıyla birlikte türbedar odası ve imaretin tamiri; diğeri mekteb ve medreselerin kurşunlarının yenilenmesidir. Binaların tamiri için harcanan toplam meblâğ 4.323 kuruş olup bunun 3.374 kuruşu medreselerin tamirlerine âiddir. Bu tamirde ayrıca Hekim Çelebi Medresesi kiremit aktarması için de 168 kuruş harcanmıştır[24]. Kurşunların değiştirilmesi için ise 1.992 kuruş sarf edilmiştir[25]. Her iki tamir de Vakfın kaymakamı İbrahim Edhem Efendi

[17] *DVMD*, s. 44'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 63.

[18] Goodwin, *gös. yer.*

[19] *DVMD*, s. 44'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 63-64.

[20] Baykal, *a.g.t*, s. 43-44.

[21] *DVMD*, s. 42-43'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 62-63.

[22] Kepeci, nr. 6589/1, s. 23.

[23] *TV*, sayı 12, 18 Şa'ban 1247 (22 Ocak 1832), s. 2.

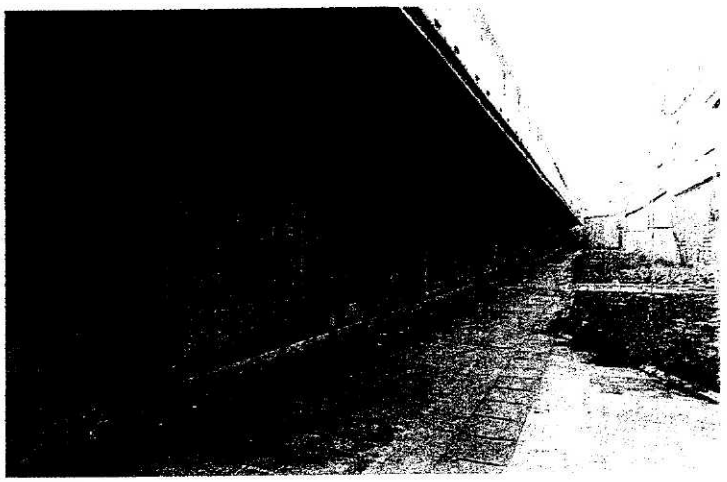

Resim 60
Süleymaniye Mülâzımlar Medresesi
(Avludan görünüşü)

tarafından yaptırtılmıştır[26]. Külliyedeki bazı çeşmeler ve imaretle birlikte medreseler de 1261 (1845)'de Evkaf-ı Humâyûn kaymakam vekili İbrahim Edhem Efendi tarafından 2.222,5 kuruşa[27]; 1263 (1847)'de ise cami ile birlikte medreselerin bazı yerleri Vakfın kaymakam vekili Şefkat Efendi tarafından 2.886 kuruş sarfıyla tamir ettirilmiştir[28].

1870'de medreselerin çamaşırhaneleriyle diğer bazı kısımları tamire ihtiyaç göstermiş; Şehremaneti'nce yapılan keşifte masrafın 51.700 kuruşu bulacağı anlaşılmış ve masraf 1286 mâlî yılı bütçesine alınarak iş Kurşuncu Halid Efendi ile Yorgi Kalfa'ya verilmiştir[29]. Tamiratın, tamirat ruznamçesi ile medreseler müderris ve bevvablarının

[24] Bu tamirde elden geçirilen yerler ve her biri için yapılan masraflar şöyledir:

Mülâzımlar Medresesi	1.751
Medrese ?leri	800
Râbi' Medresesi odaları döşemesi	823
Türbedar odası	317
Hekim Çelebi Medresesi kiremit aktarması	168
İmaret	360
	4.324

(Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 27 Rebi'ülâhır 1260 (16 Mayıs 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 26/76).

[25] İşçi ve mutemed gündeliği ve eski kurşunları dökme bahası olan 3025,5 kuruştan fazla gelen 318 kıyye kurşunun satışından elde edilen meblâğ çıkarıldıktan sonra kalanın Evkaf Hazinesinden ödenmesi için ferman-ı sâmî verilmiştir.

Hesabın dökümü şöyledir:

Eski kurşun	4.509 kıyye
Yeni kurşun	4.191 kıyye
Fazla	318 kıyye

Masraflar	kuruş	
Eski kurşunların döküm ücreti	1.571,5	
İşçi gündeliği, çivi, vs.	1.304	
Mutemed gündeliği	150	
	3.025,5	
Eski kurşun fazlası	- 1.033,5	kıyyesi 130 paradan (40 pr = 1 kuruş)
	1.992	

(Ruznamçe defterlerine verilen 12 Receb 1261 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 32/63.

[26] EV.RZN, dos. 26/76 ve 32/63.

[27] Evkaf-ı Humâyûn Hazinesi Ruznamçesi defterlerine verilen 12 Muharrem 1261 (21 Ocak 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 30/43.

[28] Bu tamire âid masrafların dağılışı şöyledir:

Kireç ve horasan bahası	575		
Nakliye ve hammaliye masrafı	95	zıra'	kıymet
Doğrama bahası	100	10	10
Cam bahası	240		
Çerçeve bahası	310	31	10
Tuğla bahası	112		

nezaretleri altında yürütülmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[30].

Süleymaniye medreseleri 1873'de de oldukca büyük birer tamir geçirmişler; külliyenin beş medresesi birlikte tamir edilmiştir. Şehremaneti ve İnşaat Müdiriyeti taraflarından yapılan keşif, maliyetin 60.800 kuruşu bulacağını göstermiş ve masraf 1289 mâlî yılı bütçesine alınarak tamirat işi Arnavud Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[31].

Süleymaniye külliyesinin su yollarının tamirine dair de XX. yy. başlarına âid belgeye sahibiz. 1906'da bütün külliye su yollarının tamiri için yapılan keşif, işin 74.840 kuruşla bitirilebileceğini göstermiş ve tamirat için gerekli muâmele başlatılmıştı. Ancak, yaz aylarında külliyeye gelen suyun kesilmesi dolayısiyle tamiratın âcil olan kısmı, daha sonra mahsûb edilmek üzere 5.811 kuruş sarfiyla yapılmıştır[32].

1916'da medreselerin bazı yerlerinin tamiriyle birlikte kurşunları da değiştirilmiştir[33].

Zaman zaman külliyenin medreselerinden ihtiyaç duyulan birinin tek başına da tamir edildiği görülmektedir. Nitekim, Dökmeci-i evvel medresesine âid 1864, 1870; Dökmeci-i sânî Medresesine âid 1864 ve 1873 yıllarındaki tamirlere âid daha teferruatlı bilgi sahibiyiz. Evvel medresesinin 1864'deki tamirinin keşfi 3.500 kuruşa mal olacağını göstermiş ve iş, Arnavud Yani Kalfa'ya ihale edilmiştir[34]. 1870'dekinde odalarıyla diğer bazı yerlerinin 1.200 kuruşa tamir edilebileceği İnşaat Müdiriyeti'nce yapılan keşfi sonunda anlaşılmış ve masraf 1286 mâlî yılı bütçesine alınmak üzere tamirat Küçük Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[35].

Sânî medresesinin 1864'deki tamirinde keşif bedeli 3.600 kuruş olarak tesbit olunarak Küçük Yani'ye ihale edilmiş ve 2.500 kuruşa tamir tamamlanmıştır[36]. 1873'de ise tek bir odanın 900 kuruş keşif bedeli ile Kalus Kalfa tarafından tamir edildiğini görüyoruz[37]. 1911'de medresenin yine tamir edilmesine ihtiyaç duyulmuş olmalı ki, bu hususda bir arzuhal verildiğini tesbit ediyoruz[38].

Rabi'anın da Mart 1273 (1857)'de bazı yerlerinin tamirine gidildiği görülmektedir. Tamirat Müdiriyeti'nce yapılan tamirat 4.796 kuruşu bulmuştur[39].

Kıtık bahası	35
Kuyu âlâtı, musluk, vs. levâzımat	258
Medrese için kurşun bahası	59
Medrese lâğımlarının temizlenmesi	40
Cami avlusu, medrese, vs. yerlerdeki mezbelenin atılması masrafı	450
Neccar yevmiyesi	384
Rençber yevmiyesi	98
Mu'temed yevmiyesi	130
	2.886

(Evkaf-ı Humâyûn Hazinesi Ruznamçe defterlerine verilen 5 Zilhicce 1263 (14 Kasım 1847) tarihli ilmühaber: EV.RZNZ, dos. 50/108)

29 5 Şevval 1287 (29 Aralık 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 10a. Ödemeler 12.975 (4 CA 1288 alelhesab) + 25.785 + 12.940 (3 B 1289) = 51.700 kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 47b.

30 27 Şa'ban 1287 (22 Kasım 1870) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 28 Şa'ban (23 Kasım) tarihli irade: İrade-D, nr. 43364.

31 20 Şa'ban 1290 (13 Ekim 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16b.

32 Evkaf Nezâreti'nin 10 Zilka'de 1324 (26 Ocak 1906) tarih ve 775 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 21 Muharrem 1325 / 21 Şubat 1322 (6 Mart 1906) tarih ve 3623 nr.lı mazbata ve 4 Safer 1325 / 6 Mart 1323 (19 Mart 1907) tarihli irade: İrade-E, nr. 1325 Safer/3 ve eki.

33 İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 7, 125, 183, 215, 239, 243, 265, 279, 289, 319, 343, 351.

34 7 Rebi'ülâhır 1281 (9 Eylül 1864) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 2b.

35 3 Safer 1287 (5 Mayıs 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 8b.

36 Ödemeler 1.500 (17 CA 1281 alelhesab) + 1.000 = 2.500 kuruş şeklindedir.

37 6 Zilka'de 1289 (5 Ocak 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

38 6 Nisan 1327 (19 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 36/267.

39 Ödemeler 2.500 (12 Mart 1273 alelhesab) + 2.296,5 (17 Ağustos 1273) = 4.796 kuruştur. EV, nr. 18884, vr. 19b.

Darülhadisin tamiriyle ilgili olarak da bazı belgelere sahibiz. Tesbit edilebilen ilk tamir 1263 (1847) tarihlidir. İlk keşifde tamiratın 31.219,5 kuruşa yapılabileceği hesablanmış ve tamirat vakfın kaymakam vekili Şefkat Efendi'ye havale edilmiştir. Ancak, işin bitiminde maliyetin tahminin 6.223 kuruş noksanıyla 24.996 kuruşa tamamlandığı anlaşılmıştır[40].

1887'de tamire ihtiyaç gösterdiğinde Şehremaneti'nce keşfi yapılmış ve tamiri için harcanacağı tahmin edilen –mecidî 19 kuruştan– 6.795 kuruşun 1302 mâlî yılı bütçesinde yer alması kararlaştırılmıştır[41].

Süleymaniye Darülhadisi XX. yy. başlarında 1901 ve 1902 yıllarında da tamir görmüştür. 1901'dekinde iki def'ada yapılan keşif sonunda maliyetin 8.760 kuruş tutacağı tesbit edilmiştir. Bunun 3.174,5 kuruşu kurşun tamiratı olduğundan 5.585,5 kuruşluk kısmı eksiltmeye çıkarılmış ve 3.700 kuruşa kadar düşüren müteahhid üzerinde kalmış; böylece 6.874,5 kuruşa inen tamirat masrafının, 1316 mâlî yılı bütçesine alınması kararlaştırılmıştır[42]. 1902'deki tamirat işi ise 6.500 kuruşa ihale edilerek masraf 1317 mâlî yılı bütçesine konmuştur[43]. Dârülhadisinin 1327 (1911)'de bir tamir daha geçirmiş olduğu tesbit edilebilmektedir[44].

Tıp medresesinin de yine 1869, 1871, 1887 ve 1890 yıllarında tamir geçirdiği anlaşılmaktadır. 1869'dakinde su yolları ve kurşunları tamir edilip yenilenmiştir. İlk keşif 2.175 + 2.671,5 = 4.846,5 kuruş olduğu halde tamirat 4.767,5 kuruş masrafla tamamlanmıştır[45]. 1871'de sadece bir oda (Eyüb Efendi odası) Hacı Anesti Kalfa tarafından tamir edilmiştir[46]. 1887'de Tıp Medresesi'nin kurşunlarıyla su yollarının tamirine teşebbüs olunmuştur. Şehremaneti'nce yapılan ilk keşif 3.446 kuruş iken işe başlandıktan sonra yenilenmesi gereken diğer bazı yerlerin daha olduğu anlaşıldığından yapılan yeni keşifle masrafın 7.820 kuruşa ulaşacağı ortaya çıkmış; tamirat tutarının 1301 mâlî yılı Evkaf bütçesine alınarak Evkaf tamirat memuru tarafından emaneten yürütülmesine karar verilmiştir[47]. Bundan üç yıl sonra yeni bir tamirata ihtiyaç duyulmuş; bu def'a da ilk keşifte 5.312 kuruşla tamiratın bitirilebileceği tahmin edilmişse de sonradan keşif dışında bazı yerlerin kurşunlarının da tamire muhtac olduğu anlaşıldığından yeni bir keşifle bu mıkdar 9.138 kuruşa yükseltilmiş ve kurşunların Ali Ağa, diğer tamirlerin de Tamirat memuru Şükrü Efendi tarafından yaptırılması husûsunda emir çıkmıştır[48].

Mülâzımlar Medresesinin tamiri ile ilgili bulunabilen kayıtlardan ilki 1260 (1844) tarihli olup medrese saçağının tamirine dairdir. 5.172 kuruş tutan tamir Süleymaniye vakfı kaymakamı İbrahim Edhem Efendi tarafından yaptırtılmıştır[49]. Bir diğer tamir 1870'dedir[50]. Tamirat için ilk keşifte gerekli

[40] Şefkat Efendi'ye alelhesab olarak ceste ceste 15.000 kuruş ödenmiş olup tamiratın tamamında bakıye 9.996 kuruşun ödenmesi husûsunda emir verilmiştir. Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 5 Receb 1263 (19 Haziran 1847) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 47/151.

[41] Evkaf Nazırı Mansûrîzâde'nin 21 Cemâziyelevvel 1304 / 2 Şubat 1302 (15 Şubat 1887) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet'in 7 Cemâziyelâhır 1304 / 18 Şubat 1302 tarihli mazbatası ve Sadrazamın 20 Cemâziyelâhır / 4 Mart (16 Mart) tarihli arzı hâmişine sâdır olan 12 Cemâziyelâhır / 7 Mart (19 Mart) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 5022 ve ekleri.

[42] Evkaf Nezâreti'nin Gurre-i Şa'ban 1318 (24 Kasım 1900) tarih ve 500 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 26 Şevval 1318 / 2 Şubat 1316 (15 Şubat 1901) tarih ve 2684 nr.lı mazbata ve 12 Zilka'de / 18 Şubat (3 Mart) tarihli irade: İrade-E, nr. 1318 Zilka'de/3 ve eki.

[43] Evkaf Nezâreti'nin 9 Zilka'de 1319 (17 Şubat 1902) tarih ve 662 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 8 Muharrem 1320 / 4 Nisan 1318 (17 Nisan 1902) tarih ve 411 nr.lı mazbata ve 20 Muharrem 1320 / 16 Nisan 1318 (29 Nisan 1902) tarihli irade: İrade-E, nr. 1320 Muharrem/13 ve eki.

[44] 6 Nisan 1327 (19 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 37/274.

[45] Bu tamirata âid ödemeler 1.500 (17 CA 1286 alelhesab) + 3.267,5 (18 RA 1287) şeklinde iki taksitte tamamlanmıştır. EV, nr. 18884, vr. 26a.

[46] 10 Rebi'ülâhır 1288 (29 Haziran 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1a.

[47] Evkaf Nazırı Mansûrîzâde Mustafa Paşa'nın 22 Cemâziyelevvel 1304 / 3 Şubat 1302 (15 Şubat 1887) tarihli takriri üzerine 7 Cemâziyelâhır 1304 / 18 Şubat 1302 (2 Mart 1887) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası ve Sadrazamın 2 Receb / 15 Mart 1303 (27 Mart 1887) tarihli arzı hâmişine sâdır olan 4 Receb / 16 Mart (28 Mart) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 5052 ve ekleri.

[48] Evkaf Nâzırı Mansûrîzâde Mustafa Paşa'nın 21 Şevval 1307 / 27 Mayıs 1306 (8 Haziran 1890) tarihli takriri üzerine hazırlanan 11 Zilka'de / 16 Haziran (28 Haziran) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası ve Sadrazamın 5 Zilhicce / 10 Temmuz (22 Temmuz) tarihli arzı hâmişine sâdır olan 6 Zilhicce / 11 Temmuz (23 Temmuz) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 6034 ve ekleri.

mıkdar 12.700 kuruş olarak tesbit edilmişse de Yorgi Kalfa[51] tarafından yapılan tamiratın bitiminde keşfin üstünde bir rakamın ödenmesi gerekmiş; toplam maliyet 13.238 kuruşu bulmuştur[52]. Diğer bir tamir 1892 tarihini taşımaktadır. Hazinece yapılan keşif sonunda tamiratın 30.490 kuruşa mal olacağı anlaşılmış ve Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru tarafından emaneten yaptırılarak ödenecek meblâğın medreseye masraf kayd olunmak üzere 1308 mâlî yılı bütçesine konulması hakkında irade sâdır olmuştur[53].

1914'de Süleymaniye medreseleri için hazırlanan raporlarda muhdes barakaların hemen yıkılmasına işaret edilirken bazılarının talebe sayıları kayd olunmuştur. Buna göre Sâlis medresesinde 20'si dışarıda 69; Dârülhadis'de 15 kadarı dışarda yaşayan 45 talebe bulunmaktaydı. Medreselerde kalababilecek talebe sayıları ise Evvel, Sânî ve Tıbda 20'şer, Sâlis ve Râbi'de 25'er, Dârülhadis'de ise 30 kişi idi[54]. 1869'da bu medreselerde 14 dersiam, 15 mezundan başka ders gören 384 talebe vardı[55]. Bu medreselerde 1792'de yaşayanların sayısına gelince: Evvelde "34", Sânîde "38", Sâlisde "32", Râbi'de "38", Dârülhadisde "45", Mülâzımlarda "25", Tıpta "10" kişi olup bunların dağılışı şöyle idi:

Tablo IV

Süleymaniye Medreseleri Nüfusu (1792)

Medresenin adı	Hücre sahibi[1]				Bir kişi yaşayan	Hücre sahibi +Refiki	Hücre sahibi + 1 çömez	Hücre sahibi + 2 çömez	Hücre sahibi + refik + çömez	Hücre sahibi + refik + 2 çömez	Geçici olarak kalanlar	Toplam
	sayısı	müderris	bevvab	kadı/naib								
Evvel	20	4	1		5	10x2=20		3x3=9				34
Sânî	20	2			8	4x2=8	3x2=6	1x3=3	3x3=9	1x4=4		38
Sâlis	22	2			12	6x2=12	4x2=8					32
Râbi'	22	2	1[2]	1	8	3x2=6	8x2=16		2x3=6		1x3=3[3]	39
Dârülhadis	19	1			1	7x2=14	3x2=6	2x3=6	6x3=18			45
Tıp	10				10[4]							10
Mülâzımlar	18				11		7x2=14					25
Toplam	**131**	**11**	**2**	**1**	**55**	**60**	**50**	**18**	**33**	**4**	**3**	**223**

[1] İlk dört sütundaki rakamlar toplama dahil değildir.

[2] Sâbık bevvab

[3] Hücre sahibi ordudadır.

[4] Bir kişi izinli olarak taşrada bulunduğundan sayım sırasında odası kilidlidir.

[49] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen Selh-i Rebi'ülevvel 1260 (19 Nisan 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 7/20.

[50] 21 Haziran 1286 (3 Temmuz 1870) tarihli ödeme kaydı: EV, nr. 21179, vr. 9a.

[51] EV, nr. 18486, vr. 8b'deki 13 Safer 1287 (15 Mayıs 1870) tarihli ilmühaber kaydında –ki burada da keşif bedeli 12.700 kuruş olarak gösterilmiştir– müteahhid Hacı Tanaş Kalfa olarak geçmektedir.

[52] Ödemeler 9.525 (4 R 1287 alelhesab) + 3113 (5 L 1287) = 13.238 kuruş olarak iki taksitte yapılmıştır.

[53] Evkaf Nezâreti'nin 4 Rebi'ülevvel 1310 (26 Eylül 1892) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 6 Rebi'ülâhır 1310 / 15 Teşrin-i evvel 1308 (27 Ekim 1892) tarihli mazbata ve 20 Rebi'ülâhır / 29 Teşrin-i evvel (10 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Rebi'ülâhır/10 ve eki.

[54] *DVMD*, s. 38-43'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 58-63.

[55] 1869 tarihli listede medreselerin hepsi "Sultan Süleyman" adıyla gösterildiği için verilen rakamların hangisine âid olduğu belli değildir. Dolayısiyle toplam verilmek mecburiyeti doğmuştur. Bk.Ek I.

Günümüzde Marmara tarafı medreseleri kütübhane olarak kullanılmaktadır. Tıp Medresesi dershanesi bugün tamamen yok olmuş, arsasına Doğumevi yapılmış olup sadece Tiryaki Çarşısı üzerindeki bir sıra hücresi kalmıştır[56]. Haliç tarafı medreselerine gelince: Râbi' olarak adlandırılanla Mülâzımlar yakın tarihte tamir geçirmiş olup her üçü de boştur. Dârülhadis ise yakın zamanlara kadar Ensar Vakfı tarafından kullanılırken vakıf yeni bir binaya taşındığından hâlen boş durumdadır (Nisan 1998).

46 Siyavuş Paşa Medresesi (H 8)

Süleymaniye'de Müftülük ile Mimar Sinan türbesi arasından inen Fetva Yokuşu'nun sol tarafındaki Odun Kapısı Yokuşu'nda Devoğlu Çeşmesi ve Hoca Hamza Mescidi'nin karşısında bulunan medrese[57] Sultan II. Selim'in damadı Kanijeli Siyavuş Paşa[58] tarafından eşi Fatma Sultan için yaptırtılmıştır[59]. Bundan dolayı medreseden "Fatma Sultan Medresesi" olarak bahs edildiği[60] gibi Hoca Hamza Mescidi ve Devoğlu Çeşmesi'nin karşılarında bulunması dolayısiyle zaman zaman "Hoca Hamza Medresesi"[61] ve "Devoğlu Medresesi"[62] adlarıyla da anılmıştır. Arazinin meyli dolayısiyle sokak kodları arasında 10 metrelik fark mevcud olan medrese, iki kat olarak inşa edildiği[63] gibi arsasının yamuk oluşu dolayısiyle de plânı belli bir şemaya bağlı değildir. Dershane doğu tarafında, hücrelerin ucunda bulunmaktadır. Avlu yamuk plânlı olup hücreler üç tarafında dizilmişlerdir. Güney tarafındaki 5 hücre, arazinin meyli dolayısiyle, kısmen zemine gömülü durumdadır. 6 hücre Kıbleye yöneltilmiş, 2 hücre de buradan batıya doğru kıvrılan duvara yerleştirilmiştir[64].

Kitâbesi olmayan medresenin vakfiyesi Cemâziyelâhır 998 (Nisan 1590) tarihlidir[65]. İlk müderris tayini ise bundan bir yıl sonra Receb 999 (Nisan-Mayıs 1591)[66]'dadır.

Muhtemelen Davud Ağa'nın eseri[67] olan medresenin gerek vakfiyesine, gerekse 1792'deki sayım[68] ve 1914'deki teftiş hey'eti raporuna[69] göre biri fevkânî 15 odası vardır[70].

Medrese, asırlar boyunca, bazısı, İstanbul'da sık sık görülen deprem ve yangınlar, bazısı harabiyet dolayısiyle çeşitli tamirler geçirmiştir. Bunlardan tesbit edilebilen biri XVII. yy.dadır. 1688'deki yangın sonunda 1693-97 tarihleri arasında tamir edilmiştir[71]. Medresenin XIX. yy.da da birkaç def'a tamir geçirdiğini arşiv belgelerinden tesbit edebiliyoruz. Bunlardan ilki 1832'de Sultan II. Mahmud saltanatındadır. Vakıf eserlerin toplu olarak tamirleri sırasında Siyavuş Paşa Medrese ve dershanesi

[56] Baykal, *a.g.t*, s. 44n; Kuban, "Süleymaniye Külliyesi", s. 102. Baltacı, s. 519 ve "İst.Med", s. 105'de Tıp Medresesinin Doğumevi haline getirildiği kayıtlıdır.

[57] *HC*, I, 110.

[58] *SO*, III, 116.

[59] Baltacı, s. 419-420.

[60] Meselâ, İrade-D, nr. 8384 ve 13136; *TV*, sayı 41, 9 Cemâziyelevvel 1248, s. 2.

[61] Zeynep Ahunbay, "Siyavuş Paşa Medresesi", *TVİA*, VII, 20.

[62] 1792 tarihli medrese sayımı defterinde bu medresenin adı "Devzâde" olarak geçtiği (Kepeci, nr. 6589/1, s. 24-25) gibi bir yangın dolayısiyle gazetede de "Devoğlu" şeklinde anılmıştır (7 Receb 1287 tarih ve 1497 sayılı *Ruznâme-i Cerîde-i Havâdis*'den naklen Havane Dırağ, *1831-1900 Yılları Arasındaki İstanbul Yangınları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Mezuniyet Tezi, İstanbul 1977, Tarih Seminer Kitablığı, nr. 1753, s. 66).

[63] EEKE, dosya 559.

[64] Ahunbay, a.g.m, s. 21.

[65] Ahunbay, a.g.m, s. 20.

[66] Atâî, Mehmed b. Ahmed'in biyografisinde "Doksan dokuz recebinde Siyâvuş Paşa halîlesi Fatıma Sultan medrese-i cedîdesin ibtidâ bunlara ihsân ve pâye-i sahnla ser-bülend akrân etmiş idi" demektedir. *TŞ*, s. 649.

[67] Ahunbay, a.g.m, s. 20.

[68] Kepeci, nr. 6589/1, s. 24-25.

[69] *DVMD*, s. 45'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 64.

[70] Ahunbay, medresede "14" oda sayıldığını yazar (gös. yer).

[71] Ahunbay, gös. yer.

de tamir olunmuştur[72]. 1264 (1848)'de medresenin kurşunlarının büyük kısmı eskimiş, oda döşemeleri, çerçeve ve kapılarının hayli harab ve tamirlerinin kaçınılmaz hale gelmiş olması üzerine medrese talebesi tamir için müracaatta bulunmuşlardır. O sırada tamire ihtiyaç gösteren binaların fazlalığı dolayısiyle 10.000 kuruş tutacağı tahmin edilen masrafın Evkaf bütçesine dahil edilmesinin güçlüğüne rağmen tamiratın geciktirilmesinin ilerde daha büyük masraflara sebeb olacağı düşünülerek tamiri için emir çıkmıştır[73].

Siyavuş Paşa Medresesi bu tamirden üç yıl kadar sonra (1850) bir yangın geçirmiş ve bu def'a 26.500 kuruş masrafla tamiri kararlaştırılmıştır[74].

Medrese 1289 (1873)'da bir tamir daha geçirmiştir. Bu tamir için İnşaat Müdiriyeti tarafından yapılan keşif, 11.300 kuruşa ihtiyaç olduğunu göstermiş ve iş Küçük Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[75]. Bir süre sonra keşif harici sakf tamiri için 4.300 kuruşluk bir meblâğ sarfına ihtiyaç duyulmuş ve işi tamamlamakla Mumcu Ahmed Efendi vazifelendirilmiştir[76].

Medresenin tamiri için 1891 yılında Evkaf Nezâreti tarafından bir teşebbüsde bulunulduğu tesbit edilebiliyorsa da tamirin yapıldığına dair bilgi sahibi değiliz[77].

1900'de geçirdiği tamir öncesinde yapılan keşifte masrafın 18.400 kuruşu bulacağı tahmin edilmiş; bundan kurşun tamiratı için hesablanan 6.993 kuruş çıkarıldıktan sonra yapılan eksiltmede 8.500 kuruşa kadar inen müteahhide ihalesi yapılmış ve nihayet toplam 15.493 kuruş tutacak olan tamirat masrafına 1315 mâlî yılı bütçesinde yer verilmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[78].

1325 (1909)'de medresenin yine tamiri söz konusu olmuştur[79]. Bu tamir ile ilgili fazla bilgi bulunmamasına rağmen, medrese hakkında 1914'te yapılan tesbit, tamiratın gerçekleştirildiğini düşündürmektedir.

Resim 61
Siyavuş Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

1792'de biri dersiam olmak üzere "33" kişinin yaşadığı Siyavuş Paşa Medresesinde "14" hücre sahibinden ikisi taşrada olduklarından hücreleri başkalarına verilmişti. Diğer hücre sahiblerinden 7'si hücrelerini arkadaşlarıyla paylaşmakta, üç hücre sahibinin yanlarında hizmetlerini gören birer molla,

[72] *TV*, sayı 41, 9 Cemâziyelevvel 1248 (4 Ekim 1832).

[73] Sadrazamın Gurre-i Zilhicce 1263 (10 Kasım 1847) tarihli arzı (İrade-D, nr. 8384 bend 10) hâmişine sadır olan 7 Zilhicce (16 Kasım) tarihli irade ve Haremeyn Hazinesi Ruznamçe defterlerine verilen 29 Muharrem 1264 (6 Ocak 1848) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 5/24.

[74] Medresenin tamiri için iki keşif yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki 35.000 kuruşu biraz aşmakta iken 9.000 kuruş kadar eksiğine tamir olabileceği anlaşılmış ve bu yolda irade çıkmıştır. 8 Zilka'de 1266 (15 Eylül 1850) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 9 Zilka'de (16 Eylül) tarihli irade: İrade-D, nr. 13136.

[75] 5 Zilka'de 1289 (4 Ocak 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 14a.

[76] Gurre-i Cemâziyelâhır 1290 (27 Temmuz 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15b.

[77] Evkaf Nezâretinin 14 Zilka'de 1308 (21 Haziran 1891) tarih ve 116 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 2 Zilhicce / 27 Haziran 1307 (9 Temmuz 1891) tarihli mazbata: ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 285. Kayıt defterinde tamir için irade çıktığına dair bir not yoktur.

[78] Evkaf Nezâreti'nin 4 Zilka'de 1317 (5 Mart 1900) tarih ve 722 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 26 Zilka'de 1317 / 14 Mart 1316 (27 Mart 1900) tarih ve 132 nr.lı mazbata ve 19 Zilhicce / 6 Nisan (19 Nisan) tarihli irade: İrade-E, nr. 1317 Zilhicce/9 ve eki.

[79] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422, s.62/601.

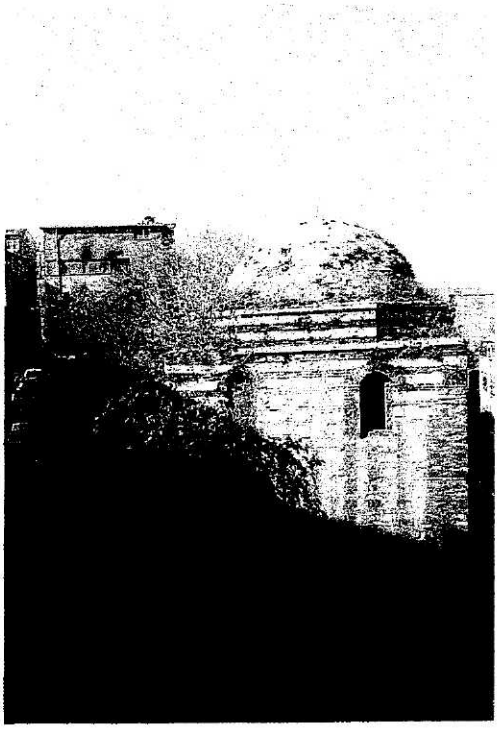

Resim 62
Siyavuş Paşa Medresesi dershanesi

dersiamın hücresinde ise bir molla ile bir mülâzım kalmaktaydı. Ayrıca bir hücre sahibinin yanında hizmetini gören kendi oğlu bulunmaktaydı. Mülâzım hücresinde de iki kişi kalıyordu[80]. 1869'da 57 talebesi olan[81] medrese 1914'de pek iyi bir durumda değildi. Fevkanî olan oda harabca iken 5 oda çok harab durumda olduğundan boş durmaktaydı. Yalnız 10 odada talebe vardı. Odaların sadece bir taraftakilerin arkalarında pencere olduğu, diğer tarafı tamamen kapalı bulunduğu için hava ve güneş alamamadığından gayet rutûbetliydi. Çamaşırhane, gusulhane, vs. müştemilâtı harabdı. Avlusu kâfi genişlikte olmakla birlikte sonradan yapılmış olan 4 baraka dolayısiyle küçülmüştü. 20 kişinin ikamet edebileceği belirtilen ve yeniden fennî sûrette yapılması halinde talebe iskânı için uygun olabileceğine işaret edilen medrese, dârülhilâfe kadrosu haricinde bırakılmıştı. 1918 sonunda hayli harab durumda olduğundan ancak 6 odası kullanılabilmekte; bunlardan da 3 odasında Hilâl-i Ahmer, 3 odasında asker bulunmaktaydı[82].

Halen ayakta olan medresenin bazı odalarında âileler yaşamakta, dershanesi ise iş yeri olarak kullanılmaktadır.

47 Kepenekçi Sinan Medresesi (H 8)

Bânîsi, Kanûnî Sultan Süleyman devri ulemâsından Kepenekçi Hoca Sinan[83] olan medrese[84], Kantarcılar'da[85], Eminönü'nü Süleymaniye'ye bağlayan yolun, çıkışta sol tarafında Kepenekçi ile Kepenekçi Medresesi ve Sabunhane sokaklarının çevrelediği adada ve Kepenekçi ile Sabunhane sokaklarının köşesindedir.

Medrese, Mimar Sinan devri yapılarından olup aynı adı taşıyan cami'in yanındadır. İnşası, XVI. yy. ortalarında, muhtemelen cami'i ile aynı tarihte 952 (1545)'dedir[86]. 1792 'de "11" oda tesbit edilmiş olan[87] medresenin, 1914 teftiş hey'eti raporuna göre biri fevkanî, dokuzu altlarında bodrum olduğundan zemin seviyesinden biraz yüksekce, bunun için de hava ve güneş alabilen birer kişilik 10 oda ile bir dershane ve çamaşırhane, gusulhane, abdesthaneleri bulunduğu belirtilmiştir. Dershane,

[80] Kepeci, nr. 6589/1, s. 24-25.
[81] Bk. Ek I, nr. 52.
[82] *DVMD*, s. 45'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 64-65.
[83] Hoca Sinan aslen Mûsevî olup ihtidâ etmiş, daha sonra ilmiyeye girerek aklî ve naklî ilimler sahasında temeyyüz etmişti (*TŞ*, s. 90. *SO*, III, 107'deki bilgi bunun özeti mahiyetindedir).
[84] Mimar Sinan'ın eserlerini veren listelerde "Emin Sinan"(*TE*, 97) ve "Sinan Emir" (*TM*, 35) adlı medreselere rastlanmaktadır ki bunlar Kepenekçi Sinan Medresesinin diğer adları olmalıdır. Ayrıca bk. Zeynep Ahunbay, "Kepenekçi Sinan Medresesi", *TVİA*, IV, 547.
[85] *DVMD*, s. 46'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 65. Ayvansarâyî (*HC*, I, 180), Kantarcılar'da mescidi yakınında bir mektebi bulunduğundan bahs eder ki, burada bir karıştırma söz konusu olmalıdır.
[86] 953 (1546) tarihli *İVTD*'inde bu medrese mevcud olduğuna göre en geç 1546, belki de yanındaki cami ile aynı tarihte 1545'de tamamlanmıştır.
[87] Kepeci, nr. 6589/1, s. 25.

"L" şeklinde yerleştirilen hücrelerin kuzey ucunda yer almaktadır[88]. Medresenin girişi Kepenekçi Medresesi Sokağı'ndadır.

Kepenekçi Sinan Medresesinde, 1792'de dört kişi yalnız kalırken, üç kişi odalarını birer arkadaşıyla paylaşmakta, üç kişinin yanlarında hizmetlerini gören birer molla bulunmakta, bir hücrede ise üç mülâzım kalmaktaydı ki toplam sayı "19"a ulaşmaktaydı[89]. 1869'daki talebe sayısı ise "28" idi[90]. Halbuki, 1914'de hazırlanan teftiş hey'eti raporunda medresede "10" talebenin kalabileceği belirtilmişti[91].

Kepenekçi Sinan Medresesinin, 1834 şubatında küçük çapta bir yangın atlattığını *Takvim-i Vekayi*'den öğreniyoruz. Gerçekten 17 Şubatta bir odada çıkan yangın etrafa sirayet etmeden bastırılmıştı[92].

Medrese 1894 depreminden hasar gören binalardandır. Depremi takiben diğer vakıf yapılar gibi medrese ve cami'in de tamiri için keşif yaptırılmış ve –sim mecidiye 19 kuruş hesabıyla– 13.367 kuruşa tamir edilebileceği anlaşılarak emâneten tamiri ve ödenecek meblâğın vakfa masraf kayd edilmek üzere 1313 mâlî yılı Evkaf bütçesinden sarfı husûsunda irade çıkmıştır[93].

Bu arada medrese tehlikeli bir surette harab hale geldiğinden 1906 yazında yine tamir ihtiyacı doğ-

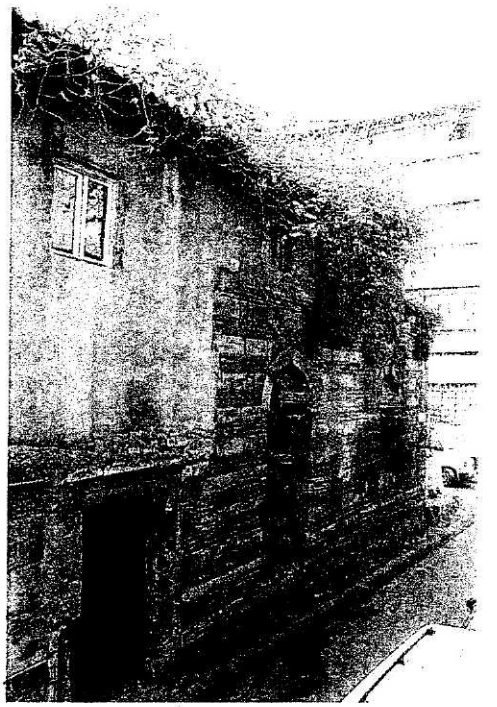

Resim 63
Kepenekçi Sinan Medresesi
(Kepenekçi Medresesi Sokağı'ndan görünüş)

muştur. Yapılan keşif ve eksiltme sonunda tamirat 9.550 kuruşa Bedros Kalfa üzerinde kalmış; binanın arz ettiği âcil durum dolayısiyle sür'atle tamirata başlanmış ve 1322 mâlî yılı bütçesinde yer alması husûsunda emir çıkmıştır[94].

1914 tarihli raporda medrese dershanesinde ders yapılmadığı, medresenin de harabca durumda olduğu, fennî surette inşa edilmesi lâzım geldiği tesbit edilmiş ve darülhilâfe kadrosu dışında bırakılmıştır. 1918'de son derecede harab bir durumda olmasına rağmen yangın felâketine uğrayanların iskân edildikleri görülmektedir[95].

Resim 64
Kepenekçi Sinan Medresesi
(Kepenekçi Sinan Sokağından görünüş)

88 Pervititch plânına dayanılarak Ahunbay, a.g.m, s. 547.

89 Kepeci, nr. 6589/1, s. 25.

90 Bk. Ek I, nr. 154.

91 *DVMD*, s. 46'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 65.

92 *TV*, sayı 78, 17 Şevval 1249 (27 Şubat 1834), s. 4.

93 Evkaf Nezâreti'nin 20 Şevval 1314 / 12 Mart 1313 (24 Mart 1897) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesinin 4 Muharrem 1315 / 25 Mayıs 1313 (6 Haziran 1897) tarihli mazbatası ve 11 Muharrem / 31 Mayıs (12

Bugün, medresenin ön kısmı aslî şeklini koruduğu halde, arka kısmı binanın hüviyetini bozacak tarzda kötü bir tamir görmüştür. Avlu, kısmen Kepenekçi Medresesi Sokağı'ndaki dükkânlar, kısmen de barakalarla doldurulmuş durumdadır. Medresenin avlu kapısı son derecede harab bir haldedir. Dershanenin kuzey-batısında bulunan hazirede sadece bir tek mezar taşı kalmıştır[96].

48 Emre (Emir) Hoca Medresesi (H7)

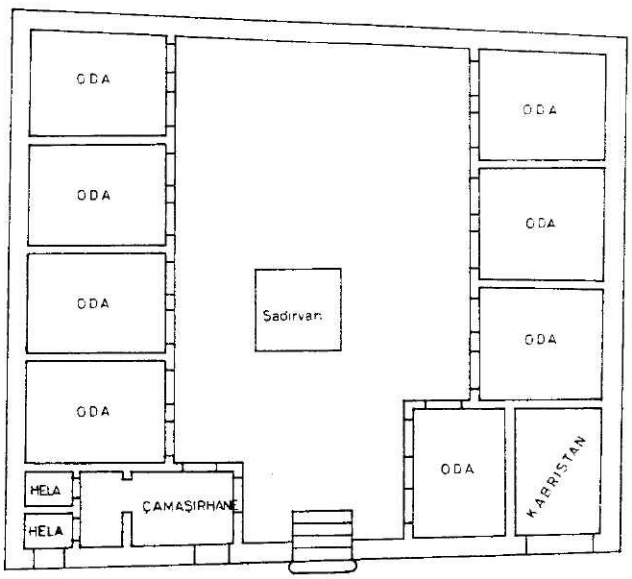

Şekil 27
Emre / Emir Hoca Medresesi plânı
(PPK, nr. 560)

Bozdoğan Kemeri ile Süleymaniye arasında Kirazlı Mescid cıvarında, Molla Husrev Mahallesi'nde[97] Taştekneler Sokağı ile Emir Hoca sokakları köşesinde sokak seviyesinden yüksekte idi[98]. Medresenin adı, bazı listelerde "Emre", bazılarında ise "Emir" olarak geçmektedir[99]. 1728 tarihli bir ruus kaydında[100] ve Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki Rûmî 1324 (1908) tarihli plânında[101] "Emre Hoca" şeklinin kullanılmış olması, aslının "Emre" olduğu, zamanla "Emir" şekline girdiğinde şübhe bırakmamaktadır.

1914'de 8 odadan[102] 4 tanesinin yanmış olduğu, diğer dördünün de mâil-i inhidam bulunduğunu öğrendiğimiz medresenin 1908'deki plânında "Bu kâğıdın üzerine müceddeden inşası ciheti Meclisden su'al edilmiştir" kaydının düşülmüş olmasından[103], yangını 1908'de geçirmiş olduğu, yeniden yapılmasının bunun için gündeme geldiği anlaşılmaktadır[104]. Medresenin yeniden inşası gerçekleştirilememişse de hiç değilse 1911'de tamiri için teşebbüsde bulunulmuştur[105]. Ancak med-

Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1315 Muharrem/2.

94 Evkaf Nezâreti'nin 7 Rebi'ülâhır 1324 (31 Mayıs 1906) tarih ve 271 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan Gurre-i Cumâdelâhıre 1324 / 10 Temmuz 1322 (23 Temmuz 1906) tarihli mazbata ve 3 Receb / 9 Ağustos (22 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Receb/5 ve eki.

95 *DVMD*, s. 46'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 65-66.

96 Medresenin mimarî özellikleri ve bugünkü durumu hakkında tafsilât için bk. Ahunbay, s. 547-548.

97 *İME*, nr. 53.

98 1908 tarihli plânında (PPK, nr. 560) sokak seviyesinden yüksekte olduğu girişte merdiven yapılarak gösterilmiştir.

99 *MABS* ve 1792 tarihli sayım defteri ile M. Kemal Özergin tarafından neşr edilen "Eski Bir Ruznâmeye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 4-5 (1974), 276, nr. 66'da Emre, diğer listelerde Emir şeklindedir.

100 BOA, *Ruus Defterleri*, nr. 261-5, s. 60.

101 PPK, nr. 560. Bk. Şekil 27.

102 Kepeci, nr. 6589/1, s. 14'de oda sayısı "6" olarak görünüyorsa da bu PPK, nr. 560'daki plânına da uymamaktadır.

103 PPK, nr. 560.

104 İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422, s. 24/206'da Emre Hoca Medresesinin tamiri ile alâkalı olarak gelen evrakın 10 Ağustos 1325 (23 Ağustos 1909)'de muhasebeye havale edildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır.

105 7 ve 23 Nisan 1327 (20 Nisan ve 6 Mayıs 1911) tarihli kayıtlar: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 39/295 ve

rese 1918 Vefa yangınından kurtulamamış olacak ki, aynı yılın sonlarında hazırlanan raporda "muhterik" kaydı bulunmaktadır[106].

1792'de iki hücrede birer, diğerlerinde hücre sahiblerinin hizmetlerini gören –ikisi mülâzım, ikisi molla olmak üzere– ikişer kişi olmak üzere toplam "10" kişinin kaldığı[107]; 1869'da iki mezun ile "20" talebenin bulunduğu[108] medresede 1914'de 10'u dışarda ikamet eden 15 kadar talebe vardı. Teftiş hey'eti ise "10" kadar talebenin ikamet edebilmesinin mümkün olduğuna karar vermişti[109].

Medrese arsası üzerinde 1970'lerde küçük bir ev varken bugün Vakıflarca Ebû'l Vefa Vakfına tahsisi yapılmış olup tahta bir kapı ve duvarın yıkık kısımları tahtalarla kapatılmış durumdadır. Arsanın Emir Hoca Sokağı köşesindeki yıkık duvarın içinde sokaktan görülen yeni yazı "Emir Dede Hazretlerinin ruhuna fatiha" yazılı bir mezar taşı ve biraz üst tarafında "Ebu'l Vefa Vakfı 1995 İstanbul" yazılı bir tabelâ bulunmaktadır.

49 Süleyman Subaşı Medresesi (H 7)

Medrese, Süleymaniye külliyesinin güneyinde Kirazlı Mescid Sokağı üzerinde, aynı adla anılan mescidin avlusunda[110] idi. Bugün tamamen yıkılmış olan medresenin hücrelerine âid izler mescid avlusuna girişte sağ taraftaki duvarda görülebilmektedir.

Bânîsi Karcı Süleyman olan medrese, Mimar Koca Sinan devri yapısı olup[111] 995 (1587) tarihli vakfiyesine göre Molla Husrev Mahallesinde bir mescid ve "16" hücreden ibaretti[112]. 1914'deki teftiş raporundan binanın o tarihte "ahşab" olduğu tesbit edilmektedir. Bu da zelzele veya yangın sonunda eski yapının yıkılıp yeniden ahşab olarak yapıldığını göstermektedir. 1914 tarihli rapordan birkaç yıl öncesine âid bir arzuhal, binanın daha o tarihte son derecede harab olduğuna işarettir. Medrese bevvabınca verilen arzuhalden anlaşıldığına göre tamir için birkaç sene önce müracaatta bulunulmuş, hatta keşfi de yaptırılmış olmasına rağmen binanın tamirine başlanılamamıştır[113]. Buna da sebeb vakfın mevcudu olmaması yanında daha önceki bir tamir dolayısiyle Evkaf Nezâretinin vakıfdan 19.700 küsur kuruş alacağı bulunması ve bu borç ödenmeden vakfın yeniden borçlandırılmasının mümkün olmaması idi[114].

1914'deki teftiş hey'eti raporunda bir kısmı birer, diğerleri ikişer kişilik 18 odası olduğu belirtilen[115], fakat 1792 tarihli sayım defterinde "14" odalı olarak görünen[116] medrese zemin seviyesindeydi ve diğer birçok medresede de görüldüğü gibi yalnız avlusuna pencereleri vardı. Gusulhane ve abdesthanelerinin yerlerinin uygun olmaması sıhhat açısından zararlı idi. Avlusunun geniş olmasına, suyu akar durumda bir de şadırvanı bulunmasına rağmen, mahalle arasında binalarla çevrilmiş durumu, yeniden inşası için de uygun görülmemişti[117].

s. 68/525.

106 *DVMD*, s. 53'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 72.

107 Kepeci, nr. 6589/1, s. 14.

108 Bk. Ek I, nr. 125.

109 *DVMD*, s. 53'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 72.

110 *HC*, I, 183.

111 *TE*, s. 98. Hammer (XVIII, 116/76), inşa tarihini 1033 (1623) olarak göstermekte ise de *TE*'de bulunduğuna göre bu tarihin ilk inşa tarihi olmadığı açıktır.

112 XX. yy. başlarında Evkaf-ı Humâyûn Kuyûd-ı Kadîme Müdürlüğünce kaleme alınmış bir tezkirede 995 tarihli vakfiyenin 1190 senesinde kayd edildiği belirtilmektedir. İVBMA, Kuyûd-ı Kadîme nr. 2076 (Belge tamir dosyaları içinde olup henüz numara verilmediğinden orijinal numara kayd edilmiştir).

113 Evkaf Nezâretine sunulan 12 Şevval 1328 / 3 Teşrîn-i evvel 1326 (16 Ekim 1910) tarih ve Süleyman Sami b. Mustafa mühürlü arzuhal: İVBMA, a.g.b.

114 Adı geçen arzuhalin arka yüzündeki Evkaf-ı Humâyûn Muhasebesi Müdiriyetinin 27 Teşrîn-i evvel 1326 (9 Kasım 1910) tarihli cevâbî yazısı.

115 *DVMD*, s. 52'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 71.

116 Kepeci, nr. 6589/1, s. 14. Oda sayılarındaki farklılıklar yeniden yapılmadan kaynaklanmış olabilir.

117 *DVMD*, s. 52'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 71.

Medresede 1792'de biri sefer-i humâyûnda "18" kişi yaşamaktaydı. Seferde olan da dahil "9" kişi hücrelerinde yalnız yaşarken bir kişi odasını arkadaşıyla paylaşmakta, üç hücrede ise hizmet gören birer molla bulunmaktaydı. Bunlardan biri hücre sahibinin kardeşi idi. Diğer hücrelerden birinin sahibi olan Lâleli imamı hücrede kendisi kalmamakta, bir mülâzım ile onun hizmetini gören bir molla bulunmaktaydı. Mülâzım hücresinde de iki kişi yaşıyordu[118]. 1869'da medresede üç dersiam, üç mezun ve "61" talebe varken[119] 1914'de bu rakam biri dışarda 25 talebeye inmişti[120].

II. VEFA

50 Şeyh Ebu'l-Vefa Medresesi (H 7)

Vefa semtinde cami, medrese, imaret, türbe, zaviye, hamam ve çeşmeden mürekkeb külliyenin[121] medresesi Sultan II. Bayezid tarafından inşa ettirilmiştir[122].

Vefa Medresesinin hücre sayısı hakkında kaynakların verdiği bilgiler arasında ihtilâf vardır. 1792 tarihli defterde birer kişilik "15" hücre görünmektedir[123]. *DVMD*'inde hücre sayısı hanesinde "18" rakamı varken teftiş hey'eti raporunda "16 kadar" odası olduğu kayd edilmiştir. Geniş bir avlusu bulunan medrese bu tarihte oturulamayacak kadar harab olduğundan dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılmıştır. Kalan kısım da 1918'deki Vefa yangınında yanmıştır[124].

1792'de medresede ikisi imam, biri hademe olmak üzere "15" kişi yaşarken[125] 1869'da "30" talebe ders görmekte, dört dersiam, iki de mezun bulunmaktaydı[126]. 1914'de ise binada "20" kişinin ikamet edebileceğine işaret olunmuştu[127].

Bu medrese de XX. yy.a kadar birçok tamir görmüş olmalıdır. Arşivde şimdilik, biri XVIII, diğeri XIX. yy. sonlarına âid iki tamir kaydı bulunabilmiştir. Bunlardan birincisi daha doğrusu kısmen yeniden yapılma 1197 (1782)'dedir. Bu yeniden yapılma, aynı tarihte geçirdiği bir yangında tamamen harab olmasından dolayıdır. Bu yangın 13 Ramazan 1196 gecesi Cibali'den çıkıp bir kolu Sultan Selim Cami'i - Sakızağacı - Kocamustafapaşa - Samatya -Yedikule, bir kolu Süleymaniye - Şehzadebaşı - Lâleli - Koska - Aksaray semtlerini küle çeviren yangın olmalıdır[128]. Medresenin yenilenmesi, vakfın nâzırı olan Dârüssaade ağasının mektubu üzerine Mimar Ağa ve şeyhülislâlıkca ele alınmış ve 7 Muharrem 1197 (13 Aralık 1782) tarihinde şehyülislâmlıktan Yakub Efendi, hassa mimarı halifelerinden Hâfız İsmail Halife, darüssaade ağasının kâtibi ve vakfın mütevellisi Esseyyid İbrahim Hanif Efendi'nin vekili bevvab-ı sultânî Abdülmennan Halife ile vukuf sahiblerinin hazır oldukları keşf ve tahmin yapılmıştır. Keşif defterinden anlaşıldığına göre, cami ve türbe de kısmen harab olmakla beraber yangından en çok medrese zarar görmüştür. Yapılan keşif, medresenin yaşanabilir hale getirilmesi için 1.877 kuruşa ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Halbuki, cami için ge-

[118] Kepeci, nr. 6589/1, s. 14.

[119] Bk. Ek I, nr. 142.

[120] *DVMD*, s. 52'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 71.

[121] *HC*, I, 132.

[122] Ayvansarâyî, külliyenin Sultan II. Bayezid zamanında inşa olunduğunu yazmaktadır. Ayverdi ise (*FDM*, s. 198), yalnız medresenin Bayezid devrinde yapıldığını, külliyenin diğer parçalarının Fatih devrine âid olduğunu belirtmektedir. Cami kitabesinin 881 (1476-77)'i göstermesine bakarak bu ikinci ifadenin daha doğru olacağına hükmedilebilir (Krş. Baltacı, s. 536).

[123] Kepeci, nr. 6589/1, s. 25.

[124] *DVMD*, s. 55'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 74.

[125] Kepeci, nr. 6589/1, s. 25.

[126] Bk. Ek I, nr. 121.

[127] *DVMD*, s. 55'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 73.

[128] Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*'nden ayrı basım, Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1, İstanbul 1963, s. 40-41.

rekli mıkdar 70,5; türbe için ise 75,5 kuruştur. Ayrıca cami veya medresede olduğu belirtilmeden (–ki bunlar cami ve medrese için müşterek olmalıdır–) abdesthanelerin tamiri ve lâğımlarının temizlenmesi için de 28 kuruşa ihtiyaç gösterilmiştir. Böylece toplam masraf 2.051 kuruşu bulmaktadır[129].

İnşaata başlandıktan sonra keşifte olmayan bazı yerler daha çıkmış olmalıdır ki, inşaatın bitiminden sonra düzenlenen ikinci keşif defterinde bu rakam 2.993 kuruşa yükselmiştir[130].

İkinci tamir, 1287 (1870)'de cami ile medrese lâğımlarının tamir ve temizlenmesi ile ilgilidir[131]. Sultan II. Mahmud devrinde tamir geçiren cami'in 1909'da yanıp yıkılmasından sonra külliyeden geriye Şeyh Vefa'nın çilehanesi, türbe ve harab medrese odaları kalmıştır[132]. Her ne kadar 1911'de medresenin tamirine teşebbüs edilmişse[133] de 1914'deki komisyon raporundan öğrendiğimize göre cami yeniden inşa edilmek üzere yıkıldığından medresenin camiye bitişik olan odaları da birlikte yıkılmıştır.

V 51 Şemsüddin Molla Gürânî Medresesi (H 7)

Vefa'da Molla Şemseddin Cami'i Sokağı ile Divan Efendisi Sokağı arasında bulunan Saint Theodor Kilisesi, Fatih Sultan Mehmed devri şeyhülislâmlarından Şemsüddin Ahmed Efendi[134] tarafından cami'e çevrilmiş ve müştemilâtından olan binada da medrese tesis edilmişti[135].

[129] Bu ilk keşif defterine göre yeniden yapılacak veya tamir görecek yerler ve her biri için sarf edileceği tahmin olunan mıkdarlar verilmiş olup medrese için gerekli işler ve bedelleri şöyledir:

Yapılacak iş	U	G	D	Z²	B.fiatı*	Bedeli*
Kiremid sakflı, basma tavanlı, tahta döşemeli, dolablı, pencereli, ocaklı, dehlizli, kapılı on mükemmel oda yenilenmesi	31	8		248	600	148.800
Kiremit sakflı ve tavanlı, etrafı dolma duvarlı ve ocaklı çamaşırhane yenilenmesi	8	6		48	240	11.520
Medresede iki aded oda tamiri	7	4		28	120	3.360
Burada musluklar ve merdiven üzerlerinde çifte meşe sütunlu kiremid sakflı tahtalu enli sakf yenilenmesi	14	9		126	300	37.800
Medrese avlusunda kestane tahtasından parmaklık yenilenmesi	32		1	32	120	3.840
İki kapı üzerlerine yeniden kiremit örtülü, tahta tavanlı sakf yenilenmesi	8	6		48	240	11.520
Taş söğeleri mevcud üç aded avlu kapılarına doğramacı işi kapı yenilenmesi, beheri		2	3		2.400	7.200
Mevcud musluklar önünde koğuş tahtasından oturak yenilenmesi	20			60		1.200
						225.240

U = uzunluk, G = genişlik, D = derinlik, B. fiatı = birim fiatıdır. * İşaretli sütunlardaki fiatlar akçe olarak verilmiş, toplamadan sonra kuruşa çevrilmiştir. Cami ve türbe ile birlikte keşif defteri rakamı 270.120 akçe (2.256 kuruş 12 para) bulunmuşsa da hakikatte rakamın 246.120 akçe (2.051 kuruş) olması gerekmektedir ki, arada 24.612 akçe (205,1 kuruş) fark vardır. Keşif defteri, Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa ile Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı müfettişi Esseyyid Ali Behçet Efendi'nin imza ve mühürleriyle tastik edilmiş olduğu halde toplama hatası gözden kaçmış olmalıdır (EV.HMH, nr. 6396, vr. 1b).

[130] Bu defterde malzeme bedelleriyle işçi ücretleri ayrı ayrı yazılıp masrafların, sarf edilen yerlere göre dökümü yapılmadığından farklılığın nereden kaynaklandığı anlaşılamamaktadır. *a.g.d*, vr. 2b.

[131] 25 Rebi'ülâhır 1287 (25 Temmuz 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1a.

[132] *FDM*, s. 198.

[133] 18 Nisan 1327 (1 Mayıs 1911) tarihli kayıt : İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 59/456.

[134] *İS*, s. 334-35; *SO*, III, 161; A. Ateş, "Molla Gürânî", *İA*, VIII (1958), 406-408.

[135] *FDM*, s. 30/199. Medresenin tesis tarihi kat'î olarak bilinmemektedir. Ancak Baltacı (s. 311) "vakfiyesinin 889 (1494)'da tesis edilmiş olmasına bakarak" medresenin bu veya buna yakın bir tarihte yapılmış olabileceğini kayd etmektedir.

1792'de sadece üç odalı olarak görünen medrese[136] için 1914 tarihli raporda aslında 6 odalı küçük bir yapı olduğu, fakat sonradan avlusuna biri fevkanî 4 muhdes baraka ilâve edildiğinden XX. yy.ın başlarında 10 odalı hale geldiği ifade edilmektedir. Odalar zeminden yüksekce ve altları menfezli olmasına rağmen arka pencereleri bulunmadığından sıhhî şartları hâiz değildi[137]. 1792'de "4" talebesi olan medresede[138] 1869'da bir dersiam ile "29" talebe bulunuyordu[139]. 1914'de ancak "6" talebenin ikamet edebileceği belirtilen medresenin mahalle arasında sıkışmış kalmış ve ihyasının da doğru olmadığına işaret edilmesine rağmen, dârülhilâfe kadrosuna alınmıştı[140].

Cami günümüze ulaştığı halde 1918'de "son derece harab" olduğu[141] tesbit edilen medrese bugün mevcud değildir.

52 Yahya Güzel Medresesi (H 6)

Vefa'da, Kâtib Çelebi Caddesi'nde Atatürk Bulvarı'na giderken solda ve manifaturacılar çarşısının arkasında, plânda görülen, fakat hakikatte mevcud olmayan Yahya Güzel Sokağı'nda bulunan medrese Hoca Teberrük[142] de denilen mescidin yanında olduğundan bu adla da anılmaktaydı[143].

Manzûmenin ilk inşası, Hoca Teberrük adıyla da anılan İbrahim Hulûsi Efendi tarafından ve XV. yy.ın sonlarında, büyük bir ihtimalle 881 (1476) 'dedir.

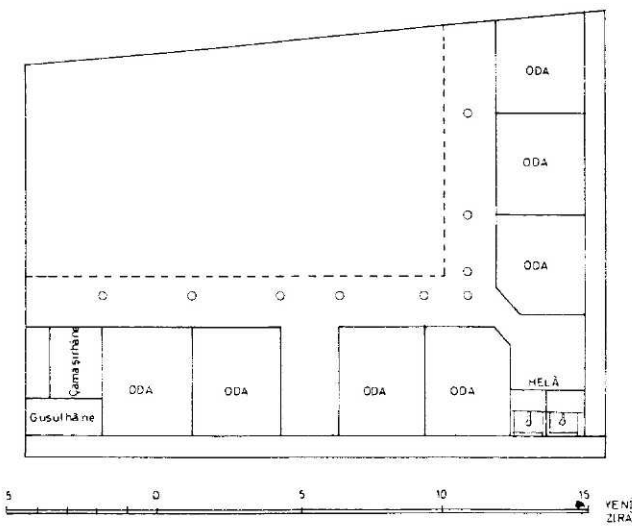

Şekil 28
Yahya Güzel Medresesi plânı
(PPK, nr. 281)

XVIII. yy.da iki def'a yangın geçiren manzûme birincide Bağdad Yeniçeri Ağası Osman Ağa (1131 / 1719)[144], ikincide Yeniçeri Ağası Sivaslı Mehmed Ağa taraflarından (1200 / 1786)[145] yeniden yaptırılmıştır. Bu yeniden inşasını takib eden yıllarda yapılan bir sayımda "dârülhadis" olarak kayd edilen medresenin birer kişilik "7" odası olduğu, bir hücre sahibinin kardeşi de yanında olduğundan "8" kişinin yaşadığı görülmektedir[146].

1869'da bir mezun ile "13" talebesi bulunan[147] Yahya Güzel medresesinin, harabiyeti sebebiyle 1894 yılında yıktırılıp yeniden yaptırılması kararlaştırılarak bir plân hazırlanmıştı. Buna göre medrese odaları, yamuk bir avlu etrafında "L" şeklinde sıralanmışlardı. Giriş "L"nin uzun kenarının ortasında bulunmakta, iki tarafında ikişer oda, sağ köşede abdestha-

[136] Kepeci, nr. 6589/1, s. 26.

[137] *DVMD*, s. 57'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 74-75.

[138] Kepeci, nr. 6589/1, s. 26.

[139] Bk. Ek I, nr. 69.

[140] *DVMD*, s. 57'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 75.

[141] *DVMD*, s. 57'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 75.

[142] Öz, I, 151, n. 343'de ilk bânîsini Hoca Tobruk, ikinciyi Yahya Güzel şeklinde gösterir. Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihî Eserleri" *TD*, sayı 26 (1972), s. 148'de her iki ismin de yanlış olduğuna işaret eder.

[143] Vefa'da Yahya Güzel (Hace Teberrük) Medresesi: PPK, nr. 281.

[144] *HC*, I, 220.

[145] Eyice, aynı yer.

[146] Kepeci, nr. 6589/1, s. 14.

[147] Bk. Ek I, nr. 124.

neler, sol köşede çamaşırhane ve gusulhane yer almaktadır. Diğer üç oda ise girişin sol tarafındaki kısa kenardadır[148]. Medresenin, yıkılıp bu plâna uygun olarak yapıldığı hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak 1914'de harab vaziyette olduğu ve ikişer kişilik 3 oda ile bir de bekçinin ikametine mahsus barakası ve "4" talebesi bulunduğu kayd edildiğine göre 1894'deki tasavvurun gerçekleşememiş olması lâzım gelir. Bu tarihte artık medresenin ihyası da uygun bulunmayarak dârülhilâfe kadrosuna alınmamış; 1918'deki Vefa yangınından ise kurtulamayarak yanmıştır[149].

53 İbrahim Kethuda Medresesi (H 7)

Süleymaniye cıvarında[150], Şeyh Vefa Mahallesi'nde[151] olduğu kayd edilen medrese bugün mevcud değildir. Ancak Müller-Wiener[152] bu mıntakada Yoğurtçuoğlu ve Molla Şemseddin sokaklarının köşesinde "Yoğrutçuoğlu" adlı bir medresenin mevcudiyetine işaret etmektedir. Tapu Kadastro Arşivinde mevcud 1929 tarihli Vefa semtine âid kadastro paftasında Yoğurtçuoğlu ve Dîvân Efendisi sokaklarını birleştiren sokağın "Medrese Sokağı" adını taşıması ve 540 ada 4 parselin evkafa âid olduğunun işaretlenmiş bulunması, bunun medrese arsası olabileceğini düşündürmekte[153] ve bu, Müller- Wiener'in plânına uymaktadır.

Hammer'de[154] Yoğutçu İbrahim adıyla bir medresenin mevcudiyeti ve Topkapı Sarayı Arşivi'nde medrese talebelerine dağıtılacak reçel baha listesinde[155] İbrahim Kethuda Medresesi bulunmadığı halde Süleymaniye'de "Yoğurtçuzâde Medresesi"nden bahs edilmesi, Yoğurtçuoğlu'nun, İbrahim Kethuda Medresesinin diğer adı olduğu hakkındaki kanaati kuvvetlendirmektedir. Medresenin bânisi, muhtemelen Yoğurtçular kethudası veya oğlu İbrahim[156] olmalıdır.

1914'deki komisyon raporuna göre medresenin ikisi büyükce, diğerleri birer kişilik, altları bodrum olduğu için zeminden yüksek, fakat hava ve ışık almadıkları için rutûbetlice "8" odası bulunmaktaydı. 1792 sayımında tutulan defterde ise oda sayısı "6" olarak görülmektedir[157].

Medrese, 1914'de çamaşırhane, gusulhane, abdesthaneleri ve kuyu ile idare olunan şadırvanı da dahil bütünüyle tamire muhtac bir halde olmasına ve komisyon tarafından fennî bir tamir geçirmeden talebe iskânının doğru olmayacağı görüşüne rağmen dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştı[158].

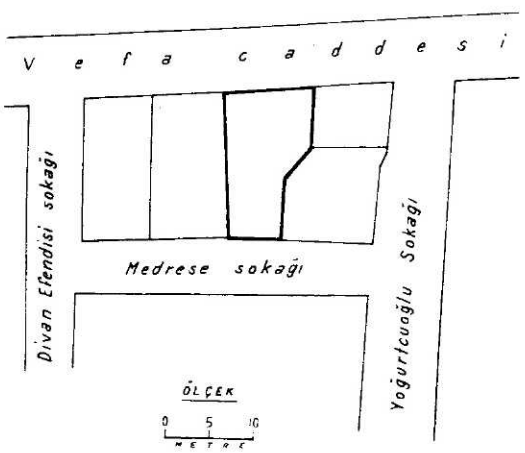

Şekil 29
İbrahim Kethuda Medresesi arsasının yerini gösteren plân
(TKA, Vefa pafta 134, ada 540, parsel 4)

[148] PPK, nr. 281. Bk. Şekil 28.

[149] *DVMD*, s. 56'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 74. Prof. Eyice (a.g.m, s. 149-150), Eski Eserleri Koruma Encümeni'ndeki dosya kaydına dayanarak manzûmenin 1324 (1908)'deki yangında arsa haline geldiğini ifade ve E. H. Ayverdi'nin "Fatih Mîmârisine Zeyl", İstanbul 1967, s. 7'de "1334'de yandı ..."daki "1334" tarihini zuhul eseri kabûl etmektedir. Hakikatte ise Ayverdi tarafından verilen tarih doğrudur ve EEKE dosyasındaki hata "1334"deki ikinci "3"ün "2" şeklinde yazılması veya okunmasından kaynaklanmış olmalıdır.

[150] *DVMD*, s. 59'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 76-77.

[151] *İME*, nr. 59.

[152] *Bildlexikon*, s. 275.

[153] Bk. Şekil 29.

[154] XVIII, 118/105. Hammer, medresenin tesis tarihini 1061 (1651) ve kurucuyu da ilk müderris olarak göstermekte ise de Baltacı (s. 256), ruus kayıdlarına dayanarak 986 (1578-79)'da medresenin mevcud olduğuna işaret etmektedir.

[155] TSMA, nr. D. 8432.

[156] Baltacı (s. 256), medresenin bânîsinin Kuyumcubaşı İbrahim Bey olabileceğini yazmaktadır.

1792'de medresedeki hücre sahiblerinden biri seferde olduğu için odasında geçici olarak kalan bir hâfız olmak üzere dört odada birer kişi yaşamakta; bir odada ise hücre sahibinin hizmetini gören bir çömez olmak üzere toplam "7" talebe bulunmaktaydı[159]. 1869'da medrese mevcudunun, iki mezun, "19" talebe olmak üzere "21"i bulduğu görülmektedir[160]. Halbuki, 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda sadece "10" kişinin ikamet edebileceği belirtilmişti. 1918 sonunda diğer birçok medrese gibi bunda da yangında evlerini kayb edenler yaşamaktaydı[161].

54 Kirmasti Medresesi (H 6)

Son devirlere âid listelerde Vefa'da gösterilen, diğer adının da "Sinekli" olduğu tesbit edilen[162] medrese, Sultan II. Bâyezid devri kadılarından Sinaneddin Yusuf b. Hüseyin Kirmasti'ye âid olan ve Fatih'te bulunan medrese ile karıştırılmamalıdır. Zîrâ, 1792 tarihli sayım defterinde ve 1327 (1911) tarihli bir tamir kaydında[163] medresenin bânîsi "Evliya Mehmed Efendi" olarak gösterildiği gibi gerek 1792 sayımı, gerekse 1914'de hazırlanan Ders Vekâleti defteri, İstanbul medreseleri birer birer dolaşılarak hazırlandığı, bu da Vefa'daki medreseler arasında zikr edildiği için yeri bakımından da bir yanılma bahis konusu olamaz. Kaldı ki, Vefa yangınını görmüş olan mahalleliler içinde, Kirmasti Medresesi'nin yerini de hatırlayanlar bulunmakta ve bu Müller-Wiener plânında işaret edilen yere uymaktadır[164]. Buna göre Kirmasti Medresesi, Vefa Bozacısının yanındaki Mimar Ağa Mescidi adıyla anılan mescidin arkasında idi. Ayvansarâyî, bânîsi Fatih vakfının ruznamçecisi Zeynî Mehmed Efendi olan bu mescidin aslında medresenin dershanesi olduğunu, mescidin Cibali yangınında[165] yandıktan sonra karşısında evi olan Mimar Mehmed Ağa tarafından yeniden yapılıp minare ilâve edildiğini kayd eder[166]; ancak, medrese hakkında bilgi vermez. Her halde mescidin arkasındaki medrese de bu yangından sonra yeniden yapılmış veya hiç değilse ciddî bir tamir görmüş olmalıdır. Belki de Kirmasti ismini bundan sonra, tıpkı önündeki cami gibi, yeniden inşa ettirenden almıştır.

Kirmasti medresesinin, 1792'deki tesbite göre "7"[167], 1914'deki tesbite göre ise biri fevkanî, diğerleri zemin seviyesinde "9" odası vardı[168]. Bir-iki tanesi hariç odaların dışa açılan pencereleri olmadığından hava ve güneş alamadığı gibi çoğu da rutûbetli idi. 1792'de "10" kişi yaşarken birinin nâib olarak tayininden sonra sayının "9"a düştüğü medresenin böylece dört odasında birer kişi kalmaya başlamıştı. Diğer hücre sahiblerinden biri odasını arkadaşıyla paylaşırken öbürünün hizmetinde bir mülâzım molla bulunmaktaydı[169]. 1869'da "21" talebesi olan[170] medresenin, 1914'deki teftiş hey'eti raporuna göre hakikî kapasitesi "10" kişi idi. 1914'de çamaşırhane, gusulhane ve abdesthane gibi müştemilâtıyla birlikte harab olan medresede o günkü haliyle talebe iskânı doğru bulunmamış ve

[157] Kepeci, nr. 6589/1, s. 25.

[158] *DVMD*, s. 59'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 76.

[159] Kepeci, nr. 6589/1, s. 25.

[160] Bk. Ek I, nr. 144.

[161] *DVMD*, s. 59'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 77.

[162] Kepeci, nr. 6589/1, s. 14. *HC*'de (II, 7) "Sinekli Medrese", Beyazıt'taki Şahkulu Medresesinin diğer adı olarak gösterilmiştir.

[163] 20 Nisan 1327 (2 Mayıs 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 65/500.

[164] *Bidlexikon*, s. 275, E6.

[165] İstanbul'da Cibali'den başlayarak yayılan birkaç yangın vardır. Ancak, *HC*'de sözü edilenin hangisi olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Yalnız Çamaşırcı Cami'inden bahs edilirken 28 Rebi'ülevvel 1169 (1 Ocak 1756)'da Cibali'de çıkan yangının oradan Kumpapı'ya ve Beyazıt'tan Yeni Nişancı'ya kadar olan alana yayıldığı ifade edildiğine göre Kirmasti Medresesinin yerinde olan binanın da bu esnada yanmış olduğu düşünülebilir. Bu yangın için bk. Cezar, a.g.m, s. 37.

[166] *HC*, I, 195.

[167] Kepeci, nr. 6589/1, s. 14.

[168] *DVMD*, s. 58'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 75.

[169] Kepeci, nr. 6589/1, s. 14.

[170] Bk. Ek I, nr. 158.

kadro harici bırakılmıştı[171].

55 Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi (G 5)

Haremeyne ilhak edilmiş vakıflardan olan Ekmekçi (Eski imlâsıyla "Etmekci") Ahmed Paşa Medresesi, Şehzâde Cami'inin arkasında Molla Husrev Mahallesi'nde aynı adla anılan cami'in karşısında[172] Kovacılar Caddesi ile Taştekneler Sokağı'nın birleştiği köşede bulunmakta ve yanında medresenin bânîsi I. Ahmed devri başdefterdarlarından vezir Ahmed Paşa[173] 'nın türbesiyle, bazı eserlerde Husrev Kethuda'ya mal edilen sebil yer almaktadır[174].

Medresenin inşa tarihi ve mimarı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber 1027 (1618)'den önce yapıldığı ve bunun için de Sedefkâr Mehmed Ağa'nın eseri olduğu düşünülmektedir[175].

Medrese, 27,5 x 20,5 m. eb'adında dikdörtgen bir avlu[176] etrafına "U" resm edecek şekilde revaklar arkasına yerleştirilmiş 3 x 3 m. eb'adında[177] "17" oda[178] ile boş kalan güneydoğu cebhesine yan yana ve aynı büyüklükte inşa edilen zeminden yüksek 9 x 9 m. eb'adında bir dershane ve 8 x 8,5 m. eb'adındaki türbeden ibarettir. Dershane altta 10, üstte 12 pencere ile aydınlatılmıştır. Ana cephesi Kovacılar, fakat girişi Taştekneler Sokağı'nda olan türbeyle dershane arasında üç pencere vardır[179]. Odalardan dördü girişin solunda, üçü sağında yer almaktadır. Bu taraftakilerden biri sonradan dükkâna çevrilmiştir. Girişin karşısındaki cephede sekiz oda, solda ise iki oda ile abdesthane ve gusulhane bulunmaktadır[180]. Odaların, medresenin güney cephesinde yer alanlarında Kovacılar Caddesine açılan pencereler bulunmakta, diğerlerinin pencereleri avluya bakmaktadır[181]. Bunun için de 1914 tarihli tesbitte güney cephesindeki odalar kasd edi-

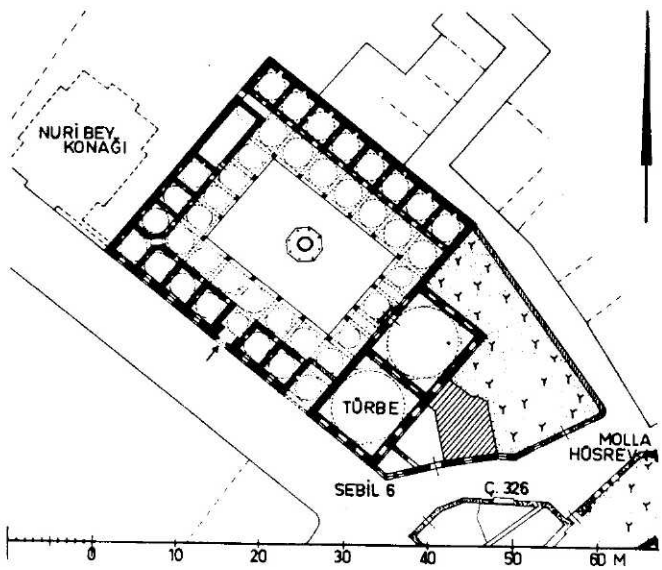

Şekil 30
Ekmekçizâde Ahmed Paşa Manzûmesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 358)

[171] *DVMD*, s. 58'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 75-76.

[172] Semavi Eyice, "Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi", *DVİA*, X (1994), 547.

[173] Ahmed Paşa 1015-1022 (166-1613) arasında 7,5 yıl başdefterdarlık yapmıştır. *İOTK*, III, 574-575.

[174] *HC*, I, 201'de Molla Husrev Mescidinden bahs edilirken "İttisâlinde olan Husrev Kethuda nâm sâhibü'l-hayr darü'l-kurra ve sebil binâ eylemişdir" denildiği gibi İzzet Kumbaracılar da *(İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 7) sebili Husrev Kethuda'ya mal etmiştir. Aslında, bugün mevcud olan sebilin yapı özellikleri, burada XVI. yy.da Husrev Kethuda tarafından yaptırılmış bir sebil olsa dahi bunun, Ahmed Paşa medresesinin inşası sırasında yenilenmiş olduğunu düşündürmektedir (Zeynep Ahunbay, "Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi", *TVİA*, III (1994), 146). Nitekim 1303 (1885)'deki bir tamir kaydındaki "Etmekçi Ahmed Paşa'nın türbe-i şerîfiyle sebîlinin muhtac-ı ta'mir olan mahallerinin ..." ifadesinden, sebilin de medrese gibi, Ahmed Paşa tarafından yaptırılmış olduğu sonucuna varılabilir. Evkaf-ı Humâyûn Nezâretinden Sadârete sunulan 15 Safer 1303 / 11 Teşrîn-i sânî 1301 (23 Kasım 1885) tarihli tezkire üzerine çıkan 22 Rebi'ülevvel 1303 / 18 Kânûn-ı evvel 1301 (30 Aralık 1885) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 4617 ve eki. Bu tamir kaydında sadece türbe ve sebil bulunduğuna göre o tarihte medresenin iyi durumda olduğu sonucuna varılabilir.

[175] Ahunbay, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 173.

[176] Erdem Yücel, "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", *Arkitekt*, XXXVII (1968), 133.

lerek "birkaçının arka pencereleri olmağla bir dereceye kadar cereyân-ı havaya müsâid ise de diğerlerinin arkaları kapalı olduğundan cereyân-ı havâdan ve cümlesi de ziyâ-ı şemsin nüfûzundan mahrûm" denilerek talebe iskânının fennen doğru olmadığına işaret edilmiştir. Bununla birlikte medrese darülhilâfe kadrosu içine alınmıştır. 1918 sonlarında burada da yangın felâketine uğrayanlar barınmaktaydılar[182].

Medresede 1792'de, ikisi o sırada taşrada bulunan "24" kişi yaşamakta; bunlardan "10"u hücrelerinde yalnız kalırken "8"inin hizmetlerini gören mollalar bulunmaktaydı[183]. 1869'da ise medresede "55" talebenin ders gördüğünü tesbit ediyoruz[184]. Ancak 1914'deki raporda ikamet edebilecek talebe sayısı "20" olarak gösterilmektedir[185]. O halde 1869'da ya kapasitesinin üzerinde talebe bulunmaktaydı veya ders görenlerin bir kısmı hariçte ikamet etmekteydiler.

Ekmekçizâde Medresesi de XX. yy.a kadar pek çok tamir geçirmiş olmalıdır. Ancak, bunlardan XIX. yy. sonları ile XX. yy. başlarına âid birkaç tanesini tesbit edebiliyoruz.

Şimdilik tesbit edilebilen ilk kayıt 1869'dadır. Ebniye Meclisi'nce yapılan keşfine göre tamirat için 6.550 kuruşa ihtiyaç olduğu görülmüş ve Ayakapılı Yorgi Kalfa'ya ihale olunan[186] tamirat 6.280 kuruşla tamamlanmıştır[187]. Ertesi yıl (1287 / 1870) medrese şadırvanının su yolları tamir edilmiştir. Şehremaneti tarafından yapılan keşfine göre 924 kuruşa mal olacağı tahmin edilen bu tamir işi Süleymaniye Bölükbaşısı Muhtar Efendi'ye havale edilmiştir[188].

1893'de medrese tehlike arz eder şekilde harab durumda olup âcilen tamirine ihtiyaç görülmüştü. Bunun için 1893 yazında Evkaf Nezâreti tarafından keşfi yaptırılmış ve 6.900 kuruşa tamirinin mümkün olabileceği tesbit edilmişti. Aslında vakfın 17.000 kuruş kadar mevcudu bulunmakla beraber bu, tasfiye tahvilâtından ibaretti. Bunun için tamiratın emâneten yaptırılarak, ilerde "evkaf-ı mülhaka"ya âid tasfiye tahvilâtı hesabları tesviye edildiğinde mahsub olunmak üzere ta'vizen Evkaf Hazinesinden ödenmek üzere 1309 mâlî yılı bütçesinden sarfı husûsunda emir çıkmıştı[189].

1903'de medresenin kurşunlarının tamiri sırasında diğer bazı tamirata daha ihtiyacı olduğu görülmüş ve keşfinden sonra açık eksiltmede 6.200 kuruşa tamirinin mümkün olabileceği anlaşılarak tamiratın bu rakamı veren müteahhide havalesi kararlaştırılmıştı. Ancak, o tarihte vakfın mevcudu bulunmadığından ilerde ödenmek üzere Evkaf Hazinesine borçlanmak üzere 1319 mâlî yılı bütçesine konulması kabul edilmişti[190].

[177] Yücel, gös. yer.

[178] Türbenin yanındaki oda, dükkâna çevrilmiştir (Ahunbay, s. 147) ki, bu değişiklik XX. yy.ın başında olmalıdır. Zîrâ, 1792 sayımında "17" odası bulunmaktadır (Kepeci, nr. 6589/1, s. 14). 1914'deki tesbitte üstte hücre sayısı olarak "16" rakamı varken, teftiş hey'eti raporunda "17" odası olduğu belirtilmiştir (*DVMD*, s. 54'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 72).

[179] Yücel, gös. yer; Ahunbay, a.g.m, s. 146.

[180] Yücel, gös. yer.

[181] Ahunbay, s. 147. Kuzey ve doğu duvarlarında pencere bulunmaması, vaktiyle bu cephelerde bitişik yapıların varlığına delil addedilmektedir. Ahunbay, *gös. yer.*

[182] *DVMD*, s. 54'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 72-73.

[183] Kepeci, nr. 6589/1, s. 14.

[184] Bk. Ek I, nr. 98.

[185] *DVMD*, s. 54'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 72.

[186] 7 Rebi'ülâhır 1286 (17 Temmuz 1869) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 6b.

[187] Alelhesab olarak önce 4.875 kuruş (30 Eylül 1285 / 12 Ekim 1869 tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 4a), sonra da kalan 1.405 kuruş (1 Kânûn-ı evvel 1285 / 13 Aralık 1869 tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 6a) ödenmiştir.

[188] 12 Rebi'ülâhır 1287 (12 Temmuz 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 8b.

[189] Evkaf Nezâreti'nin 19 Muharrem 1311 (2 Ağustos 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 11 Safer 1311 / 11 Ağustos 1309 (23 Ağustos 1893) tarih ve 1372 nr.lı mazbata ve 23 Safer / 23 Ağustos (4 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr.13 Safer/18 ve eki.

[190] Evkaf Nezâreti'nin 24 Cemâziyelevvel 1321 tarih ve 352 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 16 Cumâdelâhıre 1321 / 26 Ağustos 1319 (8 Eylül 1903) tarih ve 1829 nr.lı mazbata ve 18 Receb / 27 Eylül (10 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1321 Receb/14 ve eki.

Resim 65
Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi

Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi 1905-1906 yıllarında da tamir geçirmiştir. İlk tamirat Andon Kalfa'ya ihale edilmiş, fakat keşifte olmayan bazı yerlerin de tamiri gerektiğinden ikinci def'a yapılan keşif ve eksiltmede Bedros Kalfa üzerinde kalmıştır. Ne var ki Bedros Kalfa taahhüdünü yerine getirememiş; bunun için de ilk eksiltmedeki oran kadar indirim yapılarak bulunan 8.468 kuruşa ilk müteahhid olan Andon Kalfa'ya ihale edilirken iki eksiltme arasındaki 1.568 kuruşun Bedros kalfadan alınması için dava açılmıştır. Diğer taraftan, Andon Kalfa'ya ödenecek 8.468 kuruşun 5.300 küsur kuruşunun vakfın mevcudundan, kalan kısmının ise ilerdeki gelirinden mahsub yapılmak üzere 1321 mâlî yılı bütçesinden ödenmesi husûsundaki Evkaf Nezâreti teklifi uygun bulunarak o yolda irade sâdır olmuştur[191].

1918'den sonra medrese, bakımsız kalması sonucu harab olmuş, bu arada bazı kimselere barınak vazifesi görmüştür. 1963'de boşaltılan yapı 1966-68 arasında tamir edilmiştir. 1967'de bu medrese için ayrılan ödenek 50.000 TL.sıdır. Bundan kurşun için sarf edilecek 3.895 TL. çıktıktan sonra diğer tamirler için kalan meblâğ 46.104,25 TL'sıdır. Halbuki bu yılki tamir için yapılan keşif 59.305,25 TL'sına ihyiyac olduğunu göstermiştir. Kapalı zarf usûlüyle açılan eksiltme için istekli çıkmadığından bir ay müddetle pazarlığa bırakılmış; ikinci eksiltmede ise %1 fiat kıran Halit Gündoğdu'ya ihale edilmiştir. Bu yılki tamiratta dershane revağının kemer, kaplama, kubbe ve tonoz işleri; cephelerdeki taş ve derz işleri ile ihtiyaç duyulan diğer bazı kısımların yapılması söz konusudur. İlk ihale ödeneğe bağlı olarak yapıldığından daha sonra projede bazı değişikliklere ihtiyaç duyulmuş ve %20 dahilinde bir keşif ilâvesi yapılarak süreye bir ay eklenmiştir. Tamirat %5 eksik ve noksanıyla Ocak 1968 sonunda bitirilmiş ve ödemeden nefaset farkı olarak 2.142,43 TL. kesilmiştir[192].

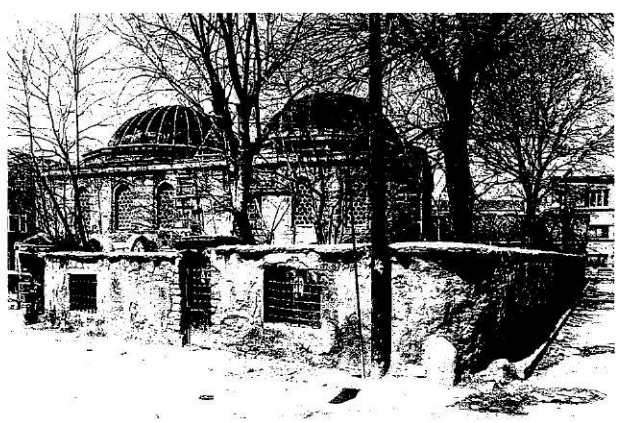

Resim 66
Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi dershanesi ve türbesi

1968'de medresenin tamiratı devam etmiştir. Bu def'a 29.989,67 TL'sı olarak hesablanan keşif bedeli üzerinden %3,25 'lik tenzilâtla müteahhid Ziya Kaya'ya ihale edilmiştir[193].

Tamiratın bitiminden sonra medrese yanındaki İlim Yayma Cemiyeti tarafından yurt olarak kullanılmaya başlanmış olup halen bu fonksiyonunu devam ettirmektedir[194].

[191] Evkaf Nezâreti'nin 24 Receb 1323 (24 Eylül 1905) tarih ve 445 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 7 Şevval 1323 / 21 Teşrin-i sânî 1321 (4 Aralık 1905) tarih ve 3226 nr.lı mazbata ve 14 Zilka'de / 27 Kânûn-ı evvel (9 Ocak 1906) tarihli irade: İrade-E, nr. 1323 Zilka'de/3 ve eki.

[192] İVBMA, Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi 1967 yılı onarımı dosyası.

[193] İVBMA, Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi 1968 yılı onarımı.

III. VEZNECİLER

56 Kalenderhane Medresesi (I 7)

Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından camiye çevrilen Bozdoğan Kemeri yanındaki Christ Acataliptos Manastırı fakir ve miskinler için vakf edildiğinden "Kalenderhane" denmiştir[195]. Sonradan bunun yanına bir medrese ile bir de sıbyan mektebi eklenmiştir[196]. 1263 (1847) tarihli bir belgede medresenin bânisi bilinmediği gibi vakıf kaydının da bulunmadığından bahs edilmekteyse de[197] Ekrem Hakkı Ayverdi, vakfiyesine göre Kalenderhanenin cuma günü âyin icrâ olunan bir mevlevîhane, gelen gidenler için zâviye ve yetimler için bir ta'amhane olduğunu, halbuki 20 yıl sonraki muhasebe defterinde "Medrese-i Kalenderhane" adının geçtiği; talebe ve müderrislerden bahs edildiğini, ancak bu medresenin Ayvansarâyî'nin sözünü ettiği medrese olmadığını yazmaktadır[198].

Bugün mevcud olmayan medrese[199], Şehzadebaşında Site Kız Öğrenci Yurdu'nun karşısında ve 16 Mart Şehitleri - Kalenderhane Cami'i ve Kalenderhane Medresesi sokaklarının çevrelediği üçgen şeklindeki adacık içinde olup girişi Kalenderhane Sokağı'nda idi[200].

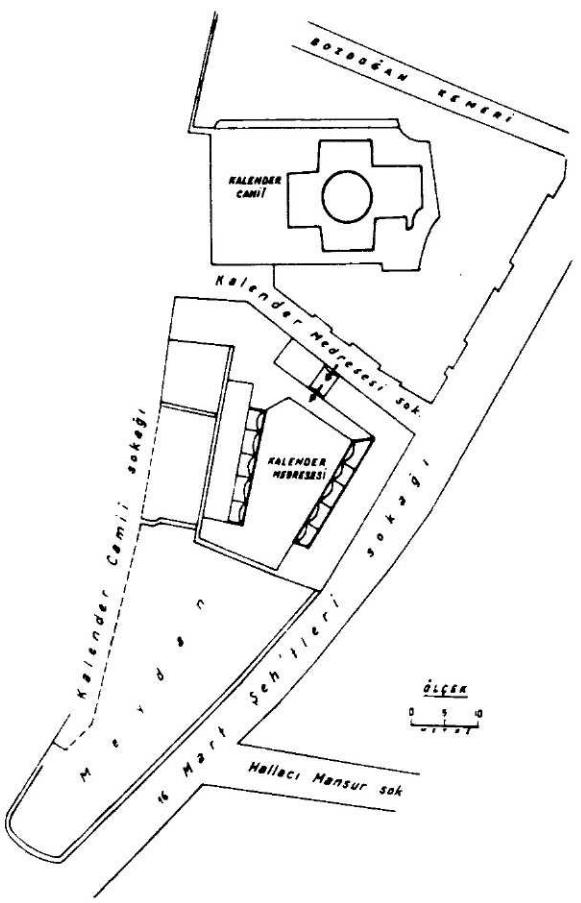

Şekil 31
Kalenderhane Medresesi vaziyet plânı
(Pervititch, Vezneciler, pafta 48)

"15" odalı olan medresede[201] 1792 sayımında, biri müderris, biri o sırada sılada bulunmak üzere "27" kişi ikamet ediyordu. Bunlardan dördü hücrelerinde yalnız yaşarken 6 hücre sahibinin hizmetlerini gören mülâzımlar bulunuyordu. Sılada olanın hücresinde biri mülâzım iki kişi ile mülâzım hücresinde de iki kişi kalıyordu[202]. 1869'da 5 mezun ile "40" talebe bulunuyordu[203]. İkisi ikişer kişinin kalabileceği büyüklükte, diğerleri birer kişilik 15 odası olan medrese zemin seviyesinde olup arka pencereleri yoktu, hava ve güneş almadığından sıhhî şartlara da sahib değildi. Bununla birlikte XX. yy.a kadar mevcudiyetini devam ettirmiş olup 1930'lu yıllarda hazırlanan sigorta plânında yeri ve plânı açık olarak görülebilmektedir[204].

Kalenderhane Medresesinin de XIX. yy.da geçirdiği bazı tamirleri tesbit edebilmekteyiz. 1832'de diğer birçok vakıf eserleri gibi Kalenderhane cami ve medresesi de tamir edilmişti[205]. 1260 (1844) 'da sadece bir odası Çukadar Elhac Ali Ağa marifetiyle 950 kuruş masrafla tamir ettirilmiştir[206]. 1263 (1847)'de ise medresenin 15.539,5 kuruş masrafla tamirine teşebbüs edildiği görülmektedir[207].

Bu tarihten 13 yıl sonra medrese yine bir tamire ihtiyaç göstermiş; fakat keşif yapılmışsa da tamir başlatılamamıştır. Bunun için 1282 (1865)'de medrese artık tamiri geciktirilemez bir hale gelmiştir. Bu def'aki keşif bedeli

[194] Eyice, a.g.m, s. 548.

[195] *FDM*, s. 17.

20.750 kuruş olup tamirat Hacı Artin Kalfa tarafından yapılacakken[208] daha sonra ikinci bir keşfe gerek duyulmuş ve bu def'a ilk keşiften 4.416 kuruş fazlasıyla 25.166 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Küçük Ohannes Kalfa'ya ihale edilen tamiratın maliyeti keşfi aşarak 27.951,5 kuruşa ulaşmıştır[209].

1290 (1873)'da su yolları Beylik Suyolcusu İbrahim Usta tarafından 4.100 kuruş masrafla[210] tamir edilen medrese aynı yıl bir yangın geçirmiş olmalı ki, yapılacak masraf Papaszâde Medresesinde bulunan Bayezid dersiamlarından Ali Rıza Efendi tarafından karşılanmak üzere yeniden yaptırtılmıştır[211].

Diğer bir tamir teşebbüsü 1891'dedir. Bu tarihte, medresenin ihtiyaç duyulan bazı yerlerinin tamiri için Evkaf Nezaretince teşebbüse geçildiğini tesbit edebiliyoruz[212]. Yapılan keşfe göre 14.487 kuruşla tamirinin mümkün olabileceği anlaşılarak bu hususda irade sâdır olmuştur[213].

Medrese, 1906'da fırtınadan büyükçe bir hasar gördüğünden 22.992 kuruş tutacağı tahmin edilen bir tamirata ihtiyaç göstermiş; Evkaf Tamirat memuru tarafından emâneten yaptırılması kararlaştırılan tamirat bedelinin 1322 mâlî yılı bütçesinden sarfı için irade çıkmıştır[214].

Bu medresenin de 1909 'da tecavüze uğrayarak meydan tarafında arsasının bir kısmının Ebe Hanım bahçesine katıldığı, bu tecavüz dolayısiyle çizilen plândan anlaşılmaktadır[215].

Medrese XX. yy. başlarında yeni bir tamir geçirmiş olmalıdır. Zîrâ 1914 ağustosunda komisyon tarafından hazırlanan raporda "mücedded" bir haldedir. Buna rağmen arka pencereleri bulunmadığı için hava ve güneş almadığından fazla rutûbetli olan binada talebe iskânı uygun görülmemiş; ancak, belki de mevki'i ve yeni tamir edilmiş olması dolayısiyle darülhilâfe medreseleri kadrosuna alınmıştır. 1918'de üç odasında eşya bulunmakta, diğer odalarında yangında evlerini kayb edenler oturmaktaydılar[216].

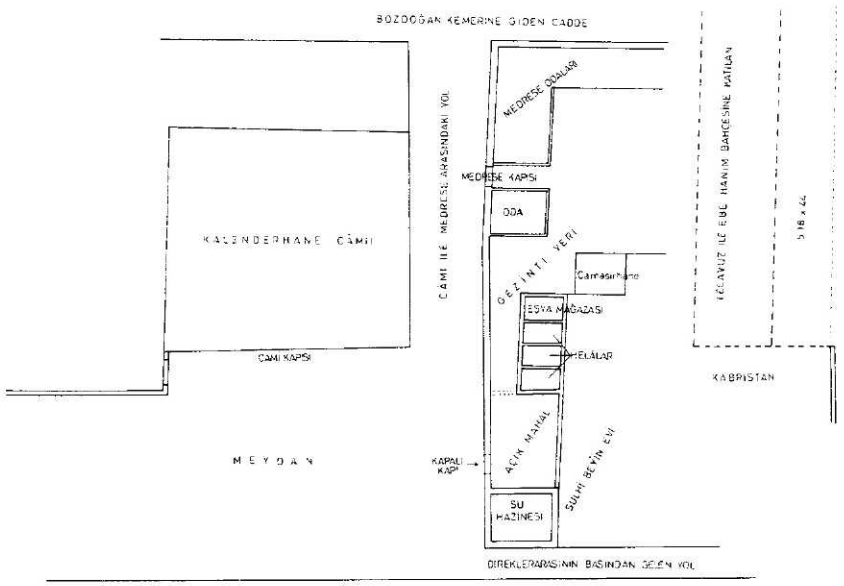

Şekil 32
Kalenderhane Medresesinin 1909'da uğradığı tecavüzü gösterir plân (PPK, nr. 568)

[196] *HC*, I, 166.

[197] İrade-D, nr. 7185.

[198] Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri*, III, 428.

[199] Ayverdi (*FDM*, s. 17), 1930'da yıkdırıldığını kayd etmektedir. Baltacı (s. 267) ise Fatih zamanında, önce cami haline getirilen manastırın –ruus kaydından hareketle– vakfiyenin tanziminden sonra, fakat yine padişahın hayatında medreseye çevrilmiş olması gerektiğine işaret etmekte ve "sonraları cami olarak kullanılan medrese, harab hale gelmişken tekrar restore edilmiş ve fakat senelerden beri boş durmaktadır" diyerek cami ile medreseyi aynı bina olarak kabul etmektedir. Halbuki Pervititch plânında medresenin camiden ayrı olduğu açıkça görüldüğü gibi, bugün dahi şehir plânında Kalender Cami'i ve Kalender Medresesi adlarıyla iki sokak bulunması, ikisinin ayrı binalar olduğunun delîlidir.

[200] Pervititch plânı, Vezneciler, Pafta 48 (1935). Bk. Şekil 31.

[201] Kepeci, nr. 6589/1, s. 12 ve *DVMD*, s. 51'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 70.

[202] Kepeci, nr. 6589/1, s. 12.

[203] Bk. Ek I, nr. 159.

[204] Pervititch plânı, Vezneciler, pafta 48. Bk. Şekil 31.

[205] *TV*, sayı 41, 9 Cemâziyelevvel 1248 (4 Ekim 1832)

57 Hasan Ağa Darülhadisi (H/I 7)

Bozdoğan Kemeri civarında Kalenderhane Mahallesi'nde bulunan bu darülhadis, Kesriyeli Ahmed Paşa'nın kızkardeşinin mültezimi Hasan Ağa tarafından 1119 (1707)'da yaptırılmış olup sokak kapısında Kazasker Mirzâzâde Sâlim Efendi'nin

"*Buldu encâmını bu nev-eser pak ü hüsn*" (1119) tarihi vardı[217].

Vakfiyesine göre bir fevkanî mescid, 9 tahtânî oda ile iki abdesthane ve kuyudan[218] mürekkeb olan darülhadisin[219] yerini tam olarak tesbit, yapıdan eser kalmadığı için, mümkün olamamıştır. Ancak Ferhad Paşa'nın Şehzadebaşı ile Lâleli arasında bulunan vakıfları sayılırken etrafını çevreleyen binalar arasında "Kalenderhane Cami'i meydanında Hasan Ağa Medresesi"[220]nden bahs edilmesi, darülhadisin büyük bir ihtimalle Kalenderhane Cami'inin batısında ve bugün Site Kız Öğrenci Yurdu olan sahada bulunduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.

Vakfiyesine göre Hasan Ağa Darülhadisine, tefsir ve hadis okutmaya muktedir bir müderris 80 akçe yevmiye ile tayin edilecek; her hücrede bir talebe kalacak ve haftada dört gün ders yapılacaktı. Talebeden her birine derslerde hazır olmak şartıyla yevmî üçer akçe verilecek, derse girmeyenlerin gündelikleri ödenmeyecekti[221].

XX. yy.a kadar medrese çeşidli tamirler geçirmiş olmalıdır. Bunlardan tesbit edilebilen biri, 1864'dedir. Yapılan keşfe göre 7.500 kuruşla tamiratın gerçekleştirilebileceği anlaşılmıştır. Ancak, vakfın mevcudu yetmemiş olacak ki hemen tamirata başlanamamıştır. Maamafih, daha fazla harabiyetini önlemek üzere Evkaf Nezâretinin teşebbüsü üzerine yeni bir keşif gerekmiş ve bu def'a 10.500 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Bunun bir kısmının vakfın mevcudundan karşılanması, kalanın ilerdeki gelirinden mahsub edilmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[222]. 1285 (1868)'de medresenin

[206] Haremeyn Hazinesi Ruznamçesi defterlerine verilen 4 Şa'ban 1260 (19 Ağustos 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 28/40.

[207] Bu rakam ilk keşfinden 90 kuruş fazla olmakla beraber ilk keşifte olmayan bazı tamiratın da eklenmesiyle 90 kuruşluk fazlanın ödenmesi kabûl edilmiştir. Vakfı olmayan eserler için yapılan masraf, durumu müsaid olan "selâtin vakıflarınca ödendiğinden Sultan Bayezid-i Veli evkafına masraf kayd olunması kararlaştırılmıştır. 20 Rebi'ülevvel 1263 (8 Mart 1247) tarihli arz tezkiresi hâmişindeki 26 Rebi'ülevvel (14 Mart) tarihli irade: İrade-D, nr. 7185.

[208] 20 Muharrem 1282 (15 Haziran 1865) tarihli arz tezkiresi hâmişine 21 Muharrem (16 Haziran) tarihli irade: İrade-D, nr. 37346 ve 21 Safer 1282 (16 Temmuz 1865) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 3b..

[209] Ödemeler 5.187 (27 CA 1282 alelhesab) + 5187 + 8.500 + 9.077 (24 RA 1288) = 27.951,5 kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 11a.

[210] Ödemeler 3.000 (15 C 1290 alelhesab) + 1.100 (4 Z 1290) şeklinde yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 62a.

[211] 4 Zilhicce 1290 (23 Ocak 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17a.

[212] Evkaf Nezâretinin tamirin maliyetini gösteren keşif defteri ekli 27 nr.lı ve 25 Şa'ban 1308 (5 Nisan 1891) tarihli takriri ile Şûrâ-yı Devletin 26 Ramazan (5 Mayıs) tarihli mazbatası kaydı: ŞD *Kayıd Defteri*, nr. 43, s. 272.

[213] *TV*, sayı 24, 24 Mayıs 1891, s. 3.

[214] Evkaf Nezâreti'nden gönderilen 13 Safer 1324 (8 Nisan 1906) tarih ve 111 nr.lı takrir üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 26 Rebi'ülâhır 1324 / 6 Haziran 1322 (19 Haziran 1906) tarih ve 917 nr.lı mazbata ve 13 Cumâdelûlâ / 22 Haziran (5 Temmuz) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Cemâziyelevvel/16 ve eki.

[215] Şehzâdebaşı cıvârında kâ'in Kalenderhâne Câmi'-i şerîfiyle medresesinin vaz'iyyetini irâ'e eder tanzîm kılınan harita-i istikşâfiyedir, fî 26 Şubat 324 (6 Mart 1909): PPK, nr. 568. Bk. Şekil 32.

[216] *DVMD*, s. 51'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 70-71.

[217] *HC*, I, 108.

[218] *DVMD*, s. 50'de oda sayısı 11 olarak gösterilmiştir. "Dârü'l-hilâfe", s. 69.

[219] "Kalenderhâne Mahallesi'nde vâki' iki tarafdan âhar mülküm ve iki tarafdan tarîk-ı 'amm ile mahdûd fevkanî bir mescid-i şerîf ve tahtânî dokuz bab hücre ve bir câmeşûy-hâne ve bir su kuyusu ve musluk ve iki kenif ve bir mıkdar havli ve mescid-i şerîf tahtında üç kepenk bir bakkal dükkânını müştemil dârü'l-hadîs": VGMA, Defter nr. 624, s. 471.

[220] Fâzıl Ayanoğlu, "Ferhat Paşa ve Gizli Kalan Vakıfları", *VD*, VII (İstanbul 1968), 147.

[221] A.g.v, s. 472.

yeniden tamiri gerekmiş; Tamirat Ruznamçesi tarafından yapılan keşfi 4.150 kuruşa ihtiyaç olduğunu göstermiş ve tamir işi Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[223]. 1891'de medresenin tamiri için Evkaf Nezâreti'nin bir teşebbüsü daha vuku' bulmuşsa da kesinleştiğini gösteren bir irade mevcud değildir[224].

1792'de medresede, biri medresenin müderrisi, "16" kişi yaşamaktaydı. Bunlardan müderris ile diğer iki hücre sahibi yalnız kalırlarken üç hücre sahibinin hizmetlerini gören mülâzım mollalar ile birinin hizmetini gören bir molla bulunuyordu. Bir hücrede ise hücre sahibinin kardeşi ve bir mülâzım kalıyordu[225]. 1869'da bir mezun, "37" talebe bulunan[226] medrese hakkında 1914'de, muhtemelen yaz aylarında içinde kimse bulunmadığından rapor hazırlanamamıştır. Ancak 1918'de odanın birinde ekmek tevzi edildiği, diğer taraflara ise yangın felâketine uğrayanların sığınmış oldukları tesbit edilebilmektedir[227].

58 Cedîd Beşir Ağa Medresesi

Sultan I. Mahmud'un musâhib ve hazinedarı olan Beşir Ağa[228] Kalenderhane Cami'ini yeniden inşa ettirirken bir de yakınında medrese yaptırmıştır[229]. Bugün mevcud olmayan bu medresenin yeri, Şehzadebaşı Kız Öğrenci Yurdunun önüne isabet etmekteydi[230].

Binası, biri iki kişilik fevkanî, ikisi birer kişilik üç oda ile çamaşırhane, gusulhane ve abdesthanelerden ibaret olan bu medresenin avlusu hayli geniş olmasına rağmen hem harab oluşu, hem de binalar arasında sıkışık vaziyeti dolayısiyle 1914'deki teftiş hey'etince talebenin yaşaması uygun bulunmayarak sadece "4" kişiden ibaret olan talebesinin başka bir yere nakli daha münasib görülüp dârülhilâfe medreseleri içine alınmaması tavsiye edilmiş ve nihâî karar da bu doğrultuda çıkmıştı[231].

1918 sonlarında bu medrese de yangında evlerini kayb etmiş olanlarca işgal edilmiş bulunuyordu[232].

59 Kuyucu Murad Paşa Medresesi (I 7)

Vezneciler'de, Fen Fakültesi'nin arkasında halen İ.Ü. Rektörlüğü'ne bağlı Güzel San'atlar Bölümü olarak kullanılan medrese, türbe, sebil ve çarşı ile birlikte bir manzûme olarak 1019 (1610)'da yapılmıştır[233].

Klâsik üslûbda[234] inşa edilmiş olan medresenin bânîsi Sultan I. Ahmed devri sadrazamlarından "Kuyucu" lâkabıyla meşhur Murad Paşa'dır[235].

[222] Sadrazamın 25 Muharrem 1281 (30 Haziran 1864) tarihli arzı hâmişine 26 Muharrem (1 Temmuz) tarihli irade: İrade-D, nr. 35334.

[223] 24 Safer 1285 (16 Haziran 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18468, vr. 5b.

[224] Evkaf Nezâreti'nin 23 Zilka'de 1308 (30 Haziran 1891) tarihli takriri.

[225] Kepeci, nr. 6589/1, s. 13.

[226] Bk. Ek I, nr. 147.

[227] *DVMD*, s. 50'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 70.

[228] Beşir Ağa'nın kısa biyografi için bk. *SO*, II, 20.

[229] *HC*, I, 166.

[230] "Dârü'l-hilâfe", s. 90, n. 40. Bk. *İst.H*, pafta C 4.

[231] *DVMD*, s. 79'dan naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 90-91.

[232] *DVMD*, s. 79'dan naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 91.

[233] *VF*, I, 40'da Ebussuudzâde Mehmed Efendi'nin biyografisinde derkenar olarak "Evvel-i müderris be-Medrese-i Murad Paşa-yı Cedîd fî Muharrem 1019 (Mart-Nisan 1610)" kaydı konularak medresenin açılış tarihi ve ilk müderrisine işaret edilmiştir. Zeynep Ahunbay, kitabesi bulunmayan manzûmenin 1607-1609 tarihleri arasında inşa edilmiş olabileceği üzerine durur ve mimarının da Sedefkâr Mehmed Ağa olabileceğini yazar. *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 170.

[234] Güçyener, tez, s. 9-12.

Manzûme, üçgen şeklinde bir arsa üzerine kuzey-batı - güney-doğu istikametinde yerleştirilmiştir[236]. Caddede, girişin iki yanında dükkânlar yer alır. Güney-doğuda türbe ve önünde sebil ile türbeye bitişik durumdaki dershane, kuzey-batıdaki iki dükkânın önünde ise fevkanî olarak sıbyan mektebi bulunur.

Bugün sayıları 14 olan medrese odaları[237], yamuk dikdörtgen şeklindeki revaklı avlunun iki cephesinde "L" şeklinde sıralanır. Kare plânlı olan dershane, bir kapı ve iki tarafındaki pencerelerle revağa, girişin karşısındaki duvarda bulunan iki pencere ile türbeye açılır. Yan duvarların üst tarafında ikişer, girişin üstünde ise üç pencere daha bulunur[238].

Kuyucu Murad Paşa Medresesi de XIX. yy.da bazı tamirler geçirmiştir. Bunlardan 1844 yazındaki, su borularının tamir ve yenilenmesi ile ilgilidir. Medresenin suyu, Bozdoğan Kemeri'nden

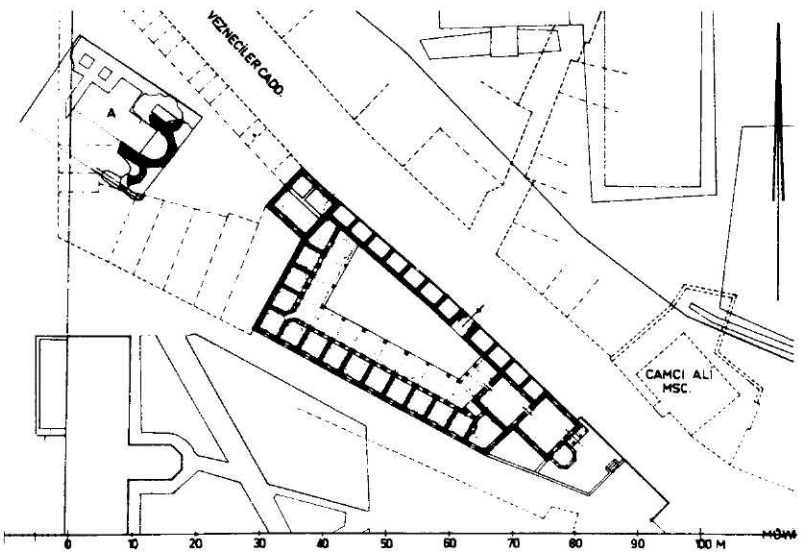

Şekil 33
Kuyucu Murad Paşa Manzûmesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 73)

medresenin yanındaki hazneye, oradan da sebil ve abdesthanelere gelmekteydi. 1844'de bunlar harab durumda olduğundan tamir ve yenilenmesi yoluna gidilmişti. İlk keşifte eski borulardan faydalanılması düşünüldüğünden tamir masrafı 9.371,5 kuruş olarak tesbit edilmişse[239] de işe başlandıktan sonra boruların 1/3'inin telef olduğu görülmüş; böylece Su Nâzırı Mehmed Cemaleddin Beyefendi tarafından yaptırtılan tamirin masrafı keşiften 371,5 kuruş fazlasıyla 9.762 kuruşa varmış ve fazlalığın

[235] *SO*, IV, 355.

[236] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Kuyucu Murad Paşa Külliyesi", *TVİA*, V, 142.

[237] 1914'de İstanbul medreseleri hakkında hazırlanan raporda Kuyucu Murad Paşa Medresesinin o günkü durumunu gösteren bir rapor bulunmamaktadır. Ancak hücre sayısı "25" olarak gösterilmiştir.

[238] Çobanoğlu, a.g.m, s. 142-143.

[239] Bu tamire âid masrafların dökümü şöyledir:

Beş üzerine boru mahalli	8.855
Abdesthanelere altı üzerine boru mahalli	704
Hazneye tekne, iki lüle, şadırvana, abdesthanelere 15 musluk	300
Hazneye ve şadırvana lökün boyası	200
Yekûn	10.059
Eski boruların satışından gelir	- 687,5
	9.371,5

(28 Receb 1260 / 13 Ağustos 1844 tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 10060, vr. 66b-67a).

ödenmesi 1845 yılını bulmuştu[240]. Ertesi yıl ise medrese şadırvanının tamir edildiğini görüyoruz. Şadırvanın etrafı ve üzeri açık olduğundan etrafına yeni bir ahşab parmaklık ve üzerine tavan inşası, musluklarının önüne abdest için küfeki taşından kürsü konulması ve hepsinin boyanması tamir kapsamına alınmış ve tamir işi su ile ilgili olduğundan Su Nâzırı Mehmed Cemâleddin Beyefendi tarafından yürütülmüştür[241].

1846'da manzûmenin türbe ve sebili ile birlikte medresesi de son derecede harab durumu dolayısiyle âcil olarak tamire ihtiyaç göstermişti. Ne var ki vakfın, 14.311,5 kuruş tutacağı tahmin edilen tamirat masrafını karşılayacak nakdi bulunmamaktaydı. Bunun için de ya büsbütün harab olmasına göz yumulacak, veya tamir masrafı açıktan karşılanacaktı. Medresenin "gözönü" bir yerde bulunması dolayısiyle vakit geçirilmeden tamirine girişilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve bu şık Padişah tarafından da kabûl görmüştü[242].

Resim 67
Kuyucu Murad Paşa Medresesi
(Fen Fakültesi bahçesinden görünüşü)

1290 (1873)'da medrese su yolları tamir edilmiştir. Su Nezâreti tarafından yapılan keşfine göre tamirin maliyetinin 3.025 kuruşu bulacağı anlaşılmış ve Hüsnü Usta'ya ihale edilerek 1288 mâlî yılı bütçesinde yer verilmişti[243].

1892'de medrese yine tamire muhtac durumdadır. İlk keşifte 2.000 kuruşla işin bitirilebileceği sanılmışsa da daha sonra gerekli yerlerin tamiri için yapılacak masrafın, 3.124 kuruş kurşun masrafı da dahil, 13.133 kuruşu bulacağı anlaşılmış ve Evkaf Nezâreti Tamirat memuru tarafından emâneten tamir olunarak harcanacak meblâğın vakfa masraf kayd olunmak üzere 1308 (1892) mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda irade sâdır olmuştur[244]. Fakat bu keşiften sonra da tamirata başlanamamış, bu arada 1893 yılı girmiştir. Medrese ve türbenin kurşun ve hatıllarının fazlasıyla harab olduğu görüldüğünden bu mıkdarın yetmeyeceği anlaşılmış ve maliyetin yeniden hesablanması için üçüncü bir keşfe ihtiyaç duyulmuştur. Bu üçüncü keşfe göre maliyet 9.255 kuruş artarak 22.388 kuruşu bulacaktır. Tamiratın, Tamirat memurunca emâneten yürütülmesi, kurşunların ise yine onun kontrolunda olmak üzere Hazine-i Evkaf kurşun müteahhidine havale edilmesi şartıyla, bu ek masrafın yapılabilmesi için de irade çıkmıştır[245].

Medrese, bu tamirin üzerinden iki yıl geçmeden vuku' bulan depremde oldukca büyük bir hasar görmüştür. Ancak, bu def'a da medresenin tamiri için birkaç yıl geçmesi gerekmiştir. 1899 yılı başında Şehremanetince yapılan keşfi ise, türbe ile birlikte tamirin 61.131 kuruşu bulabileceğini göstermiştir. Açılan eksiltmede bu rakam 44.600 kuruşa kadar inmiştir. Fakat, ihaleye girenler teminat olarak emlâk ipoteğini kabûl etmeyip ancak birbirlerine kefil olabileceklerini bildirdiklerinden

[240] Ruznamçe defterlerine verilen 26 Cemâziyelâhır 1261 (2 Temmuz 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 33/150.

[241] Ruznamçe defterlerine verilen 14 Receb 1261 (19 Temmuz 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 34/72.

[242] Sadrazamın 16 Şevval 1262 (7 Ekim 1846) tarihli arz tezkiresi hâmişindeki 17 Şevval (8 Ekim) tarihli irade: İrade-D, 6524.

[243] 20 Rebi'ülâhır 1290 (17 Haziran 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15b.

[244] Evkaf Nezâreti'nin 23 Muharrem 1310 (17 Ağustos 1892) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 14 Safer 1310 / 24 Ağustos 1308 (5 Eylül) tarihli mazbata ve 27 Safer / 6 Eylül (18 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Safer/20.

[245] 23 Muharrem 1311 (6 Ağustos 1893) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 19 Safer 1311 / 19 Ağustos 1309 (31 Ağustos 1893) tarihli mazbata ve 14 Rebi'ülevvel / 12 Eylül (24 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Rebi'ülevvel/15 ve eki.

ihale yapılamamıştır. Ne var ki, o sırada Alman İmparatorunun İstanbul'u ziyareti bahis konusu olduğundan "karşı cadde üzerinde" bulunan medrese ve türbenin harab halde bırakılması mümkün görülmeyerek ahşab olarak emâneten inşasına ve sarf edileceği tahmin olunan 44.600 kuruşun 1314 mâlî yılı bütçesine dahil edilmesine karar verilmiştir[246].

1792'de "12" hücresinde birer, iki hücresinde ise hücre sahiblerinin yanında hizmetlerini gören biri mülâzım, diğeri molla olmak üzere "16" talebe yaşayan[247]; 1869'da üç müderris, iki mezun ve "46" talebesi bulunan[248] Kuyucu Murad Paşa Medresesinin, 1914'de hakkında rapor hazırlanmamış olmakla beraber, dârülhilâfe kadrosu içine alındığını görüyoruz. 1918'de ise burası da yangında evini kayb edenlere barınak olmuştu[249].

60 Cedîde Es-Seyyid Hasan Paşa Medresesi (I 7)

Medrese, Beyazıt cıvarında Vezneciler'de Edebiyat Fakültesi'nin yanında Kimyager Derviş Paşa Sokağı'nda olup, medrese, sıbyan mektebi, çeşme, sebil ve dükkânlardan meydana gelen manzûme içindedir.

Sultan I. Mahmud devri sadrazamlarından Seyyid Hasan Paşa (1155-59/1743-46) tarafından 1158 (1745)'de[250] Mimarbaşı Çelebi Mustafa Ağa'ya inşa ettirilen[251] medrese, Türk barok üslûbunun ilk örneklerindendir[252].

Giriş kapısının yanlarında ikişer dükkân, soldaki dükkânların yanında ise sıbyan mektebinin kapısı, çeşme ve sebil yer alır.

Medreseye Kimyager Derviş Paşa Sokağı'ndan merdivenle çıkılır. Dershane, zemin kat üzerine konsollarla oturtulmuştur. Arazinin eğimli oluşu dolayısiyle, avlu etrafında "L" şeklinde sıralanan birer kişilik 10 oda[253] Vezneciler tarafında zemin seviyesindedir. Odalar, bu cihette pencere bulunduğundan, hava ve ışık alabilmekte iseler de kuzeye baktıklarından güneş görmezler ve dolayısiyle oldukca rutûbetlidirler.

Resim 68
Cedid Hasan Paşa Manzûmesi
(Vezneciler Caddesinden görünüşü)

Medresenin, çeşitli tarihlerde tamir görmüş olduğu muhakkaksa da bunlardan ancak 1892'deki tamiri tesbit edebiliyoruz. Bu da 1307 mâlî yılı bütçesinde yer almak üzere gerekli yerlerinin 14.900 kuruş sarfıyla tamiri husûsunda irade sâdır olduğudur[254].

1792 sayımı sırasında biri sılada bulunan "15" talebeden beşinin yalnız, dördünün hizmetlerini gören birer mülâzım veya molla (–biri hücre sahibinin yeğeni olmak üzere 2–) ile birlikte, mülâzım hücresinde ise iki kişinin yaşadığı[255]; 1869'da iki müderris, üç me-

[246] 7 Ramazan 1316 (19 Ocak 1899) tarihli Evkaf Nezâreti tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 21 Şevval 1316 / 20 Şubat 1314 (4 Mart 1899) tarihli mazbata ve 28 Zilka'de 1316 / 28 Mart 1315 (9 Nisan 1899) tarihli irade: İrade-E, nr. 1316 Zilka'de/16 ve eki.

[247] Kepeci, nr. 6589/1, s. 14.

[248] Bk. Ek I, nr. 54.

[249] *DVMD*, s. 49'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 68-69.

[250] Hammer, XVIII, 128/269.

[251] Doğan Yavaş, "Seyyid Hasan Paşa Külliyesi", *TVİA*, VI, 543

[252] Güçyener, tez, s. 45.

zun ve 28 talebenin bulunduğu[256] medresede 1914'de 5'i hariçte yaşayan 27 talebe okumasına rağmen aynı tarihli raporda medresede ancak "12" talebenin ikamet edebileceği belirtilmiştir[257].

1914'de teftiş hey'eti raporunda şadırvan, çamaşırhane, gusulhane ve abdesthanelerinin yeniden tamire ihtiyacı oldukları kayd edilen medrese de darülhilâfe kadrosu içine alınmıştı. 1918 sonunda ise Âile Erzak Komisyonu tarafından işgal edilmiş bulunuyordu[258].

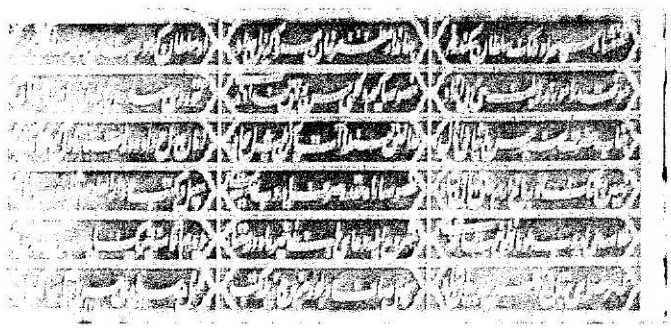

Resim 69
Cedid Hasan Paşa Medresesi kapı kitabesi

Bina hâlen İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü ve Kültür Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi Yayım Müdürlüğü'ne tahsis edilmiş bulunmaktadır.

IV. ŞEHZADEBAŞI - SARAÇHANE

61 Şehzade Medresesi (H 6)

Kanûnî Sultan Süleyman tarafından oğlu Şehzade Mehmed için[259] Mimar Sinan'a[260] yaptırtılmış olan cami, medrese, sıbyan mektebi, tabhane, imâret, türbe ve fırından müteşekkil külliyenin parçası olan medrese, 950 (1543-44)'de[261] inşasına başlanıp Farsça kitabesine göre 954 (1547)'de tamamlanmıştır.

Sıbyan mektebi, imâret, tabhane-kervansaray gibi medrese de cami avlusunun dışında yer almış olup ana kapısı yan cebheye açıldığından kapı ile dershane ayrı eksenler üzerinde bulunur[262]. Bunun içindir ki medrese asimetrik bir plâna sahibdir[263]. Avlunun üç tarafını çeviren kare plânlı medrese odaları biri fevkanî olmak üzere 21 tanedir[264]. Medresenin bir cephesindeki odalar zemin seviyesinde ve arkaları açıktır. Dolayısiyle hava cereyanına müsaiddir. Fakat tam olarak güneş göremediği için rutûbetlidir. Diğer taraftaki odaların ise yanındaki konağa bitişik olmaları dolayısiyle 1914'deki ra-

253 1206 tarihli defterde hücre sayısı, her birinde yaşayanların adlarıyla birlikte "10" olarak verilmişken (Kepeci, 6589/1, s. 15) *DVMD* (s. 48'den naklen "Dârülhilâfe", s. 66)'inde "11"dir. Yavaş ise "8" oda olduğunu yazar.

254 *TV*, sayı 233, 15 Şa'ban 1309 / 2 Mart 1308 (15 Mart 1892), s. 1.

255 Kepeci, nr. 6589/1, s. 15.

256 Bk. Ek I, nr. 64.

257 *DVMD*, s. 48'den naklen "Dârülhilâfe", s. 67.

258 *DVMD*, s. 48'den naklen "Dârülhilâfe", s. 67.

259 *Süleymaniye Vakfiyesi*, yay. K. Edip Kürkçüoğlu, Ankara 1962, s. 20.

260 *TM*, s. 33; *TE*, s. 94. Başlanış tarihi ile ilgili olarak bk. Danişmend, *İOTK*, II, 245.

261 "... Dokuz yüz elli hudûdunda Şehzâde Sultan Mehmed Han rûhiyçün hayrât-ı celîle binâsına ibtidâ olundukda medrese-i cedîde elli akçe ile bunlara (Ahmed-i Kazvînî) ta'yîn olundu." (Atâî, *TŞ*, s. 15). Krş. Baltacı, s. 513.

262 Kuran, *Sinan*, s. 55.

263 Doğan Kuban, "Şehzade Külliyesi", *TVİA*, VII, 152.

264 1914'deki raporda medresenin oda sayısı, muhdes olanla birlikte "22" olarak (*DVMD*, s. 61'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s.78) gösterilmektedir. 1792 tarihli sayım defterinde, sayı, doğru olarak "21" (Kepeci, nr. 6589/1, s. 13)'dir. Kuban medresenin "20" odası olduğunu yazmaktadır (a.g.m, s. 154). İnci Alakut, *Şehzade Camii*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1964, s. 26'da ise oda sayısı "18" olarak gösterilmiştir.

porda bu konaktan atılan çöpler sebebiyle havasının son derecede bozuk olduğuna işaret edilmiştir[265]

Medrese dershanesi kıbleye dönük olup mescid vazifesi de görmektedir. Kıble tarafında bulunan mihrabın iki yanı ile kapısının yanında pencereler bulunur. Abdesthaneler, hücreler arasında yer alan girişten geçilen kısımdadır[266].

Muhdes olanı bir kişilik, diğer odaları ikişer kişinin yaşamasına müsaid olan medresede 1792'de ikisi müderris, biri bevvab olmak üzere "27" kişi kalmakta idi. 1914 tarihli raporda hücrelerin ikişer kişinin yaşamasına müsaid bulunduğunun kayd edilmiş olmasına rağmen 1792'de iki kişinin yaşadığı hücre sayısı "5" idi. "16" hücrede ise tek kişi kalıyordu. Bunların hizmetlerinde, birinin yeğeni olmak üzere, mollalar bulunuyordu. Tek kişinin yaşadığı odalardan biri imam hücresi idi[267]. 1869'da medresede üç dersiam, bir mezun ile "57" talebe bulunmaktaydı[268]. 1914'deki raporda ise 25 talebenin ikamet edebileceği kayd edilmiştir.

Şehzade Medresesi günümüze kadar birçok def'a tamir edilmiş olmalıdır. Nitekim bunlardan XIX. yy.a âid bazılarını tesbit edebiliyoruz. Asrın ilk yarısında 1259 (1843) ve 1262 (1846)'de küçük çapta bazı tamirler geçirmiştir. 1843'deki abdesthaneleriyle bunlara giden su yolları ve muslukların tamirinden ibaret olup tamirat Haçatur Kalfa tarafından 1.418 kuruşa yapılmıştır[269]. 1846'da ise iki odası 269,5 kuruş gibi küçük bir meblâğ sarfıyla Vakfın kaymakam vekili Hasan Rüşdü Efendi marifetiyle tamir ettirilmiştir[270].

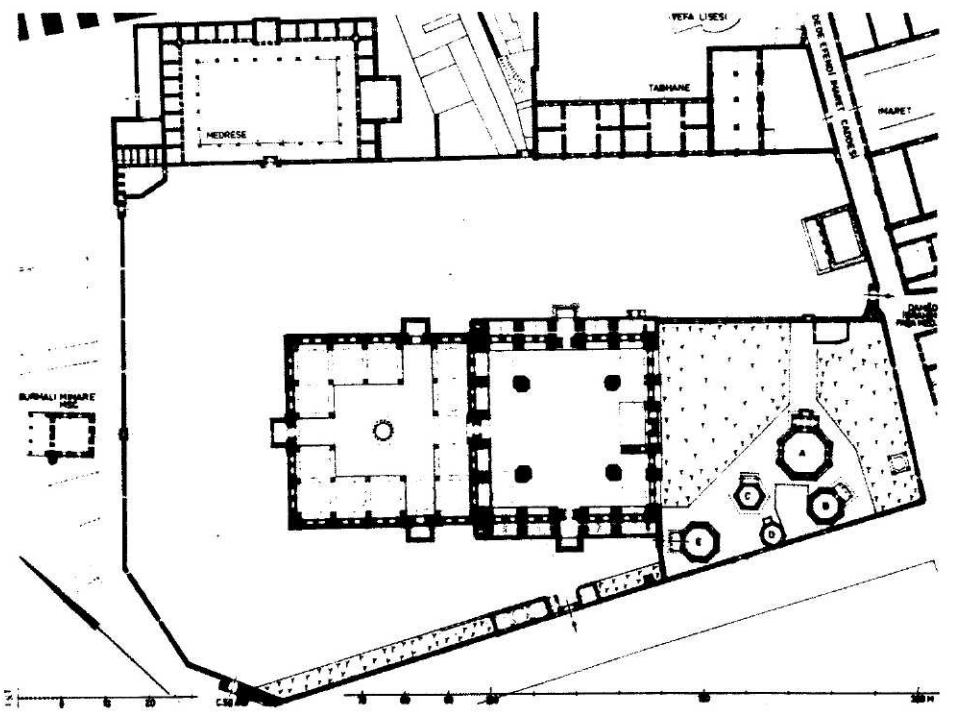

Şekil 34
Şehzade Külliyesi vaziyet plânı
(*Bildlexikon*, s. 481)

[265] *DVMD*, s. 61'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s.78.

[266] Kuban, a.g.m, s. 154.

[267] Kepeci, nr. 6589/1, s. 13.

[268] Bk. Ek I, nr. 33.

[269] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 21 Muharrem 1259 (21 Şubat 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 18/75.

[270] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 15 Muharrem 1262 (13 Ocak 1846) tarihli ilmühaber:

1280 (1863)'de su yolları tamir edilmiştir. Bu tamirat için Su Meclisi'nin yaptığı keşif sonucu tamiratın maliyeti 9.847 kuruş olarak hesablanmış[271] ve tamirat Suyolcu Raif Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir[272]. 1290 (1873)'daki su yolları tamiri ise Süleymaniye suyolcusu İsmail Usta'ya ihale edilmiş ve 2.500 kuruşa mal olmuştur[273].

1284 (1867)'de binanın 6.100 kuruş tutacağı tahmin edilen tamiri Fenerli Nikola Kalfa'ya ihale edilmiştir[274]. 1298 (1881)'de medresenin bazı yerleriyle kurşunlarının tamirine ihtiyaç duyularak Şehremanetince keşfi yapılıp eksiltmeye konulmuş ve 8.000 kuruşla Hacı Hristo Kalfa üzerinde kalmıştı. Ancak, hazinenin müsaid olmaması dolayısiyle tamiratın maktu' olarak yaptırılmasından vaz geçilerek Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru vasıtasıyla tahmininden daha aşağıya mal edilmek üzere yaptırılması ve Evkaf Nezâretinin 1296 mâlî yılı bütçesine dahil edilmesi Nezâretce uygun bulunmuş[275] ve bu husus Şûrâ-yı Devletce de tasdik edilmişti[276].

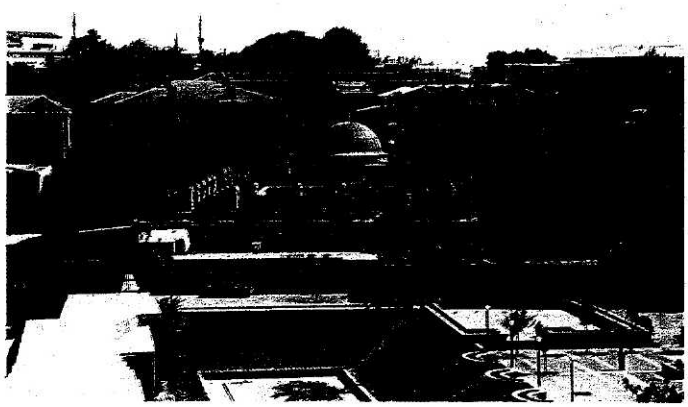

Resim 70
Şehzâde Medresesi
(Saraçhanebaşı tarafından görünüşü)

1890 sonlarında Evkaf Nezâreti yine medresenin bazı yerlerinin tamiri ile kurşunlarının değiştirilmesi için müracaatta bulunmuş, konu Şûrâ-yı Devlette müzakere edilerek mazbata ile sadarete bildirilmiş[277] ve teşebbüs muhtemelen 1892'de gerçekleştirilmiştir. Zîrâ, 1892 yazında Şehzade Medresesinin bazı yerleriyle kurşunlarının yine tamire muhtac durumda bulunduğu ve tamiratın Evkaf Tamirat memurunca emâneten yaptırılması için irade sâdır olduğunu görüyoruz. İlk yapılan keşifte tamiratın 14.734 kuruşa mal olacağı tahmin edilmişse[278] de tamirata başlandıktan sonra kurşunlardan bazılarının daha değiştirilmesi gerektiği ortaya çıktığından 8.806,5'luk ilâve masraf yapılmak üzere irade çıkmıştı[279]. 1325 (1909)'de yine bir tamir teşebbüsü tesbit edilmektedir[280].

EV.RZN, dos. 38/89.

[271] 5 Cemâziyelevvel 1280 (18 Ekim 1863) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 1b. Bu tamirat için ödemeler 5.000 (23 B 1280 alelhesab) + 1.500 + 1.347 (7 Z 1281 son ödeme) = 9.847 kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 4b.

[272] EV, nr. 18486, vr. 1b.

[273] 24 Muharrem 1290 (24 Mart 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a. 1.500 (7 S 1290 alelhesab) + 1.000 (10 Ş 90) = 2.500: EV, nr. 18884, vr. 59b.

[274] 7 Şa'ban 1284 (4 Aralık 1867) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5a.

[275] Evkaf Nezâretinin 1 Cumâdelâhire 1298 / 18 Nisan 1297 (30 Nisan 1881) tarih ve 39 nr.lı takriri: ŞD.DH, dos. nr. 102/46-3.

[276] Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 1 Receb 1298 / 18 Mayıs 1297 (30 Mayıs 1881) tarihli mazbatası sûreti: ŞD.DH, dos. nr. 102/46-1.

[277] Evkaf Nezâretinin 350 nr. ve 1 Cemâziyelevvel 1308 (13 Aralık 1890) tarihli takriri ve Şûra-yı Devletin 20 Cemâziyelevvel (1 Ocak 1891) tarihli mazbatası kaydı: ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 258.

[278] 10 Muharrem 1310 / 4 Ağustos 1892 tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine hazırlanan 5 Safer 1310 / 15 Ağustos 1308 (27 Ağustos 1892) tarihli Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi mazbatası ve 21 Safer / 31 Ağustos (12 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Safer/15 ve eki

[279] Gurre-i Şa'ban 1310 (18 Şubat 1893) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 22 Şa'ban 1310 / 27 Şubat 1308 (11 Mart 1893) tarihli mazbata ve 5 Ramazan / 11 Mart (23 Mart) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Ramazan/9 ve eki.

[280] İVBMA, *ITKKD*, nr. 1422, s. 95/934.

1914'de ise medrese, tamire muhtac durumda olmasına rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınmıştır[281].

Medresenin cumhuriyet döneminde 1960'da bir tamiri hakkında da belge sahibiyiz. Bu tamirde medreseye demir pencere ve câmekânlar yapılmıştır[282]. 122.471,80 TL keşif bedelli bu tamirattaki tenzilât %36,15 oranında olup 78.198,24 TL'na müteahhid Attilâ Özgüven'e ihale edilmiştir. Ancak bu mıkdara tamirat tamamlanamadığından hem ek bedel, hem de 20 gün ek süre verilmiş; böylece ihale bedeli 86.662,71 TL'sına yükselmiştir[283].

Medrese bir ara kız öğrenci yurdu olarak kullanılmış olup halen boş ve kapalıdır.

Resim 71
Şehzade Medresesi kitabeli giriş kapısı

62 Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi (I 6)

Şehzadebaşı'nda darülhadis, medrese, kütübhane, çeşme ve sebilden ibaret olarak inşa edilen bu manzûmenin bânîsi sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa ve eşi Fatma Sultan'dır[284]. Binalar bir avlu çevresine yerleştirilmiş olup girişin iki tarafındaki köşelerden sağdakinde Darülhadisin mescid olarak da kullanılan dershanesi[285], soldakinde kütübhane bulunmaktadır. Sebil ile şadırvan ve çeşme manzûmenin parçalarındandır[286]. Yapı, İstanbul'daki darülhadisler içinde mimârî açıdan bir özellik göstermektedir[287]. Manzûme 1133 (1720-21)'de inşa edilmiş[288] olup vakfiyesine göre medresenin "13" hücresi vardır[289], fakat müteakıb asırlarda tanzim edilen defterlerde farklı rakamlar görülmektedir. Nitekim 1792'de medresede "14" hücre[290] sayılmışken 1914'de hücre sayısı hanesinde "16" rakamı bulunmakta, teftiş hey'eti raporunda ise ikişer kişinin yaşayabileceği büyüklükte "17" odası[291] olduğu kayd edilmektedir.

Medrese, Lâle devri üslûbunun karakteristik özelliklerini taşır[292]. Odalardan sebilin sırasında olan üç tanesi dikdörgen plânlıdır, iki tanesi ise aralarındaki kubbeli bir eyvanla bağlantılıdır. Bun-

[281] *DVMD*, s. 61'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s.78.

[282] Kullanılan 12.500 kg demir için sarf edilen meblâğ 96.625 TL, 357 m^2 4 mm.lik camın bedeli 25.846,80 TL. olarak hesablanmıştır. İVBMA, Şehzâde Medresesi revaklarına demir câmekân yapılması (1960) dosyası.

[283] 1960 tarihli aynı dosya.

[284] Biyografisi için bk. M. Münir Aktepe, "Damad İbrahim Paşa, Nevşehirli", *DVİA*, VIII (1993), 441-443.

[285] *HC*, I, 41; Öz, I, 76.

[286] Fatma Sultan - Damad İbrahim Paşa Darülhadisinin Şevval 1141 (Mayıs 1729) tarihli Vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 38, s. 89.

[287] Doğan Kuban, "Damat İbrahim Paşa Külliyesi", *TVİA*, II, 547-548.

[288] Çeşme ve sebil, üzerlerindeki kitabeye göre 1132 (1719-20)'de yapılmış, medrese ise kapı kitabesinden anlaşıldığına göre 1133 (1720-21)'de tamamlanmıştır.

[289] M. Münir Aktepe, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Âid İki Vakfiye", *TD*, sayı 15 (1960), 155. Manzûmeye vakf edilmiş gayr-i menkuller ile çalışacaklarla ilgili bilgiler için bk. a.g.m, s. 156.

[290] Kepeci, nr. 6589/1, s. 13.

[291] Bu medreseyle ilgili raporun yazıldığı sahifede üstte "16" hücre kaydı bulunduğu halde altta "üç muhdes baraka ile onyedi" hücre olduğu kayd edilmiştir. *DVMD*, s. 60'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 77.

[292] Tafsilât için bk. Kuban, a.g.m., s. 548; Güçyener, s. 40.

ların medrese hücresi olmayıp başka bir maksatla yapılmış oldukları tahmin edilmektedir[293].

Medresenin odaları yer seviyesinde olmakla beraber arka tarafında pencereler bulunduğu için hava cereyanı imkânı olduğu gibi güneş de alıyordu. 1914'de üç baraka ilâve edilmiş olduğunu gördüğümüz medresenin, ufak bir düzenlemeyle darülhilâfe bünyesi içine alınabileceği tesbit edilmiştir[294].

Vâkıflar, vakfın idamesi için mülkleri olan 45 dükkândan başka dârülhadise bitişik olarak yeni yaptırttıkları 37 kârgir dükkân ve Nakşa Adasındaki tarla, bağ ve bahçelerinin gelirlerini buraya tahsis etmişlerdir.

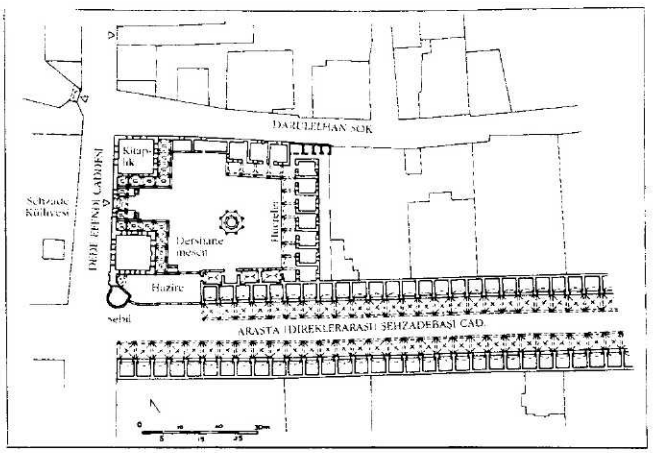

Şekil 35
Damad İbrahim Paşa Manzûmesi plânı
(Kubah, *TVİA*, II, 548)

Vakfiyesine göre ilm-i tecvid ve tertil-i Kur'an-ı Kerim fennini bilen biri "20" akçe ile şeyhülkurra tayin olunduğu gibi halifeler içinde arkadaşlarından üstün durumda olan ikisi "halife-i evvel" ve "halife-i sânî" adıyla dörder akçe vazifeye mutasarrıf olacaklardı. Ulûm-ı şer'iyye ve fünûn-ı âliyye tedrisine kudreti olan ve ihata sahibi bulunan bir âlim dersiam tayin olunup "eyyâm-ı me'lûfe" ve "evkat-ı ma'rûfe"de tedris ve talimde bulunacak ve mülâzım olmak üzere günde "100" akçe vazife verilecekti. Darülhadisin 13 hücresi derslerde görülen kitabları okuyup anlayabilecek ve öğretebilecek kabiliyette olan dânişmendlere tahsis edilip dersiamın derslerine devam şartıyla her birine mütevelli tarafından günde "10"ar akçe vazife verilecekti. Kitablardan, kütübhaneden dışarı çıkarılmaması ve iâre olunmaması şartıyla her hafta cumartesi, pazartesi ve perşembe günleri okunup faydalanılabilecekti. Kitabları isim, fen ve vasıflarıyla yazıp muhafaza etmek üzere kâtib tayin edilecek kimseye günde "10" akçe vazife verilecekti. Dört hâfız-ı kütübden kütübhanenin açıldığı günlerde ikişer tanesi münâvebe ile hazır bulunup okuyuculara hizmet verecekler ve karşılığında her biri "15"er akçe alacaklardı. Kitabların gerektiğinde tamiri için san'atında ehil olan bir mücellid tayin edilip günde dört akçe vazifeye mutasarrıf olacaktı.

Medresede hat ile ilgilenenler için ayrıca mâhir bir hattatın meşk hocası olarak vazifelendirileceği ve dershanede toplanan talebeye meşk ettirme karşılığında günde "10" akçe; mutad günlerde mesnevî okutacak mesnevîhana günde "20", mesnevî okuyacak olana ise dört akçe ödeneceği de vakfiyede yer alan hususlardandı. Ayrıca günde "10" akçe ile bir ferâiz muallimi, beş akçe ile ferâiz halifesi vazifelendiriliyordu. Vakfiyede imam (30 akçe), müezzin (10 akçe), dershanedeki kandili belli zamanlarda yakacak olan sirâcî (4 akçe), kayyum (8 akçe), ilm-i tecvid esnasında buhur yakmak için ecza terkibini bilen ıtrıyyeci üstad buhurcu (3 akçe buhur-baha, 5 akçe yevmiye), dershane, kütübhane (5'er akçe), şadırvan ve meydan (6 akçe) ile abdesthaneleri temizleyecek (6 akçe) birer ferraş, dârülhadis bahçesine, kütübhaneye ve darülhadisin kapısını açıp kapamaya birer bevvab (4, 6 ve 10 akçe), mezbeleci (7 akçe), dört sebilci (evvel 10, diğerleri 8'er akçe); çeşmenin kepçesini gece kaldırıp sabah koyan bir vazifeliden (2 akçe) başka bina tamirinde mahareti olan bir tamirci (4 akçe), kurşunların tamiriyle uğraşacak bir kurşuncu (4 akçe), lâğımcı (3 akçe), sengtraştan (3 akçe) da bahis vardır. Öyle anlaşılıyor ki İbrahim Paşa vakfiyesi, darülhadisin her türlü ihtiyacı düşünülerek kaleme alınmıştır[295].

Medrese günümüze gelinceye kadar çeşidli zamanlarda tamirler görmüş olmalıdır. Tesbit edebildiğimiz ilk tamir sebilin su yollarıdır. 1841'de, Paşa'nın Acı Musluk'taki medresesi ile aynı zaman-

[293] Semavi Eyice, "Damad İbrahim Paşa Külliyesi", *DVİA*, VIII (1993), 444.

[294] *DVMD*, s. 60'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 77-78.

[295] A.g.v, s. 90.

Resim 72
Damad İbrahim Paşa Medresesi
(Dede Efendi Sokağından görünüşü)

da yapılan bu tamir 190,5 kuruşa mal olmuştur[296]. Bundan bir yıl sonra medresenin harab olan duvarlarının tamirine teşebbüs edilmiş ve yapılan keşfine göre 2.067 kuruş tutan tamir masrafının vakfın varidatından olarak Evkaf Hazinesinden ödenmesi husûsunda emir verilmiştir[297]. 1844'de su yolları büyükçe bir tamir görmüştür. Medrese talebesinin müracaati üzerine Su Nâzırınca yapılan keşfine göre medresenin bitişiğindeki sebil ve çeşmelere gelen kurşun su borularının bir kısmının yenilenme, diğerlerinin tamiri için yapılacak masraf 3.190 kuruş tutmaktadır[298].

1265 (1849)'deki tamirde medrese ile birlikte sebil ve su yolları da onarılmış ve bu iş için 7.619 kuruş sarf edilmiştir[299]. Tesbit edilebilen diğer bir tamir 1303 (1885)'e rastlamakta olup Evkaf Nezâretinin teklifi üzerine Padişahın iradesi ile kesinlik kazanmıştır[300].

1899'da İbrahim Paşa Cami ve medresesinin depremden gördüğü hasarın giderilmesi için bir tamirat geçirdiği anlaşılıyor. Keşfine göre 1.421 kuruş tutacak kurşun masrafı dışında kalan kısımlar için yapılan eksiltme 4.700 kuruşla Yani Kalfa üzerinde kalmış ve masrafın 1315 mâlî yılı bütçesine alınması kararlaştırılmıştır[301].

1317 (1902)'de medrese ve cami'in kurşunları 1.907 kuruş masrafla değiştirilmiştir[302]. 1910 'da yine bir tamir teşebbüsü görülmekteyse de 44.643 kuruş keşif bedelli bu tamiratın, nasıl bir sonuca bağlandığı hakkında bilgi sahibi değiliz[303].

1792'de dârülhadisde 18 kişi yaşıyordu. Bunlardan biri müderris,

Resim 73
Damad İbrahim Paşa Medresesi
(Avludan görünüşü)

[296] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine gönderilen 9 Şa'ban 1257 (26 Eylül 1841) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 12/64.

[297] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine gönderilen 23 Zilhicce 1258 (25 Ocak 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 17/107.

[298] Tamirat masrafı şu kalemlerden meydana gelmekteydi:

Yenilenecek kurşunlar	2.905
Tamir edilecek kurşunlar	700
Toplam	3.605
Eski kurşunların satışından elde edilecek meblâğ	- 415
	3.190

(27 Cemâziyelâhır 1260 / 14 Temmuz 1844) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 10060, vr. 68a).

biri manzûmenin türbedarı idi. Muid hücresinde bir mülâzım, imam hücresinde ise vekili kalıyordu. Biri müderris olmak üzere –ki yanında kalan yeğeni idi– beş hücre sahibinin hizmetlerini gören çömezler bulunduğundan bu hücrelerde ikişer kişi, diğerlerinde birer kişi yaşıyordu[304]. 1869'da 4 müderris, 2 mezun 24 talebe bulunan dârülhadisde[305] 1914'de talebe sayısının 42'ye yükselmiş olduğu görülüyor. Bunların sadece üçü hariçte ikamet etmekteydi. Halbuki medresede kalabilecek talebe sayısı sadece "25" olarak tesbit edilmişti. 1918 sonlarında diğer medreseler başka işlerde kullanılırken burada hâlâ talebe mevcuddu[306].

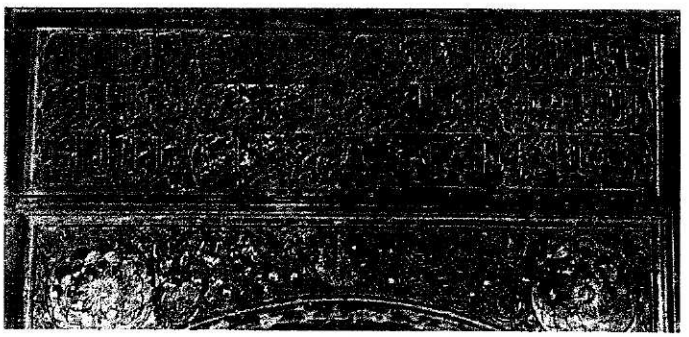

Resim 74
Damad İbrahim Paşa Medresesi kitabesi

Medrese günümüzde Doğu Türkistan Vakfı Kültür Merkezi olarak kullanılmaktadır.

63 Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesi (H 6)

Şehzadebaşı'nda, Atatürk Bulvarı ile Şehzadebaşı Caddesi'nin kesiştikleri dört yol ağzında bulunan[307] medresenin bânîsi Karaçelebizâde âilesinden olup XVII. yy.ın ortalarında Rumeli kazaskerliği yapmış olan Ebulfazl Mahmud Efendi'dir. Yapımında düşürülen

[299] Bu tamirata başlanırken 4.000 kuruş avans verilmiş, geri kalan 3.619 kuruşun da Haremeyn Hazinesinden ödenmesi ve tutarın 1264 yılı muhasebesine masraf kayd edilmesi husûsunda Sadrazamın 11 Receb 1265 (2 Haziran 1849) tarihli arzı üzerine 12 Receb tarihli irade sâdır olmuştur: İrade-D, nr. 11114, bend 4.

[300] Evkaf Nezâretinin keşif defteri ekli 25 Safer 1303 (3 Aralık 1885) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devletin 2 Rebi'ülevvel 1303 (9 Aralık 1885) tarihli mazbatası ile teklif uygun bulunmuş ve padişah tarafından da 16 Rebi'ülevvel 1303 / 11 Kânûn-ı evvel 1301 (23 Aralık1885) tarih ve 1605 sayılı irade ile kesinlik kazanmıştır. ŞD *Kayıt defteri*, nr. 43, s. 51.

[301] Evkaf Nezâreti'nin 16 Muharrem 1317 (27 Mayıs 1899) tarih ve 163 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 3 Rebi'ülevvel 1317 / 29 Haziran 1315 (11 Temmuz 1899) tarih ve 922 nr.lı mazbata ve 22 Rebi'ülevvel / 18 Temmuz (30 Temmuz) tarihli irade: İrade-E, nr. 1317 Rebi'ülevvel/6 ve eki.

[302] Bu meblâğ şu kalemlerden meydana gelmektedir:

kuruş	para	
100	27	Cedid kurşun esmânı
1.269	23	Atik kurşun izabesi
200		Hatıl esmânı
185		Derz esmânı
+ 152	_	Atik kurşunların tesviyesi için kalfa yevmiyesi
1.907	10	

Bunun 1.421 kuruşu alelhesab olarak ödenmiş, kalan 486 kuruş 10 paranın ödenmesi için 27 Şubat 1317 (12 Mart 1902)'de emir çıkmıştır. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 142.

[303] 13 Zilka'de 1328 / 2 Teşrîn-i sânî 1326 (15 Kasım 1910) tarih ve 7598 sayılı *Sabah* gazetesinde (s. 6) 44.643,73 kuruş keşif bedeli ile münakasaya çıkarılan tamiratın 44.000 kuruşa indirildiği 5 Kasım'a kadar "âdiyen tenzil kabûlüyle" ilk ihalesinin, 8 Kasım saat dokuza kadar %5 tenzil kabûlüyle kat'î ihalesinin yapılacağı, taliblerin %10 teminat akçesiyle Evkaf Nezâreti İnşaat ve Tamirat İdaresine müracaat etmelerine dair bir ilân vardır. 21 Haziran 1327 (4 Temmuz 1911) tarihli kayıt da bu tamirle ilgili olmalıdır. İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 147/1192.

[304] Kepeci, nr. 6589/1, s. 13.

[305] Bk. Ek I, nr. 65.

[306] *DVMD*, s. 60'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 77-78.

[307] Bu medresenin yeri, mimârî özellikleri ve âkıbeti hakkında Semavi Eyice, "Kazasker Ebu'l-fazl Mahmud Efendi Medresesi", *TD*, sayı 14 (1959), 147-162'de tafsilâtlı bilgi vardır.

"*Cây-ı tahsîl-i 'ulum ola bu zîbâ medrese*" ve
"*Mübârek eylesin Rahmân bu medrese-i zîbâyı*"[308] tarihleri, medresenin 1077 (1666-67)'de bitirildiğini göstermektedir.

Medrese, türbe, sıbyan mektebi ve dükkânlardan ibaret manzûmenin[309] inşaatının tamamlanarak tedrise başlanılması Şevval 1056 (Kasım 1648)'ya rastlamaktadır ki, Mahmud Efendi'nin Rumeli kazaskerliğine tayininden bir ay kadar öncedir[310]. 4 Cemâziyelevvel 1098 (18 Mart 1687)'de ise hâric îtibâriyle sâniyesi tesis olunup ilk müderris tayin edilmiştir[311].

11 odası bulunan[312] Haremeyn evkafına mülhak[313] medresenin XIX. yy. sonlarına kadar çeşitli tamirler geçirdiği muhakkaksa da bunlardan ancak bu asra âid bazıları tesbit edilebilmektedir. Şimdilik elimizdeki ilk tamir kaydı 1285 mâlî yılı (1869) tarihini taşımaktadır. Önceki mâlî yıl bütçesinden tamir için 15.000 kuruş ödendiği kayd edilmiş; fakat maliyet belirtilmemiştir[314].

1885[315] ve 1900 yıllarındaki tamirlerden ilki hakkında fazla bilgi sahibi değilsek de 1900'de vakfının mevcudu olmadığı gibi yedi bin kuruştan fazla borcu bulunduğunu, dolayısiyle tamirat masrafını ödeyecek durumda olmadığını, ancak, tamiratın gecikmesinin harabiyetin artarak daha büyük külfetleri gerektirecek boyutlara ulaşmasına sebeb olacağını, bunun için tamiratın, 9.500 kuruşla bitirmeği üstlenen müteahhide yaptırılmasına karar verildiğini tesbit edebiliyoruz[316].

Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesinde 1792'de "13" kişinin yaşadığı tesbit edilmektedir. Bunlardan beşi mülâzım olup ikisine niyabette bulunan iki kişinin hücreleri tahsis edilmişti. Diğer üç mülâzım ise mülâzım hücresinde kalıyorlardı. Bir hücre sahibi izinli olarak taşrada bulunduğundan hücresinde yeğeni yaşamaktaydı[317]. 1869'da bir mezun ile 24 talebenin bulunduğu[318] medresenin 1914'de hayli harab durumda olduğu görülmektedir. Sadece arka tarafta birkaç odası ile bir dershanesi kalmış durumdadır. Bunların da, "mâil-i inhidam" bir durumda olmaları dolayısiyle "iğretiye alınarak öylece muhafaza edildiği" ve "çarşı mahallinde bulunduğundan yeniden inşasının da pek muvafık olmadığı"na karar verilmiştir. Bu yıkık ve harab durumuna rağmen 1918'de muhtac bazı kimselere barınak teşkil etmiştir[319]. Belediye Sarayı'nın inşası sırasında ise 1953-54'de başlanan yıkım sonunda 1956'da medresenin yeri dahi kayb olmuştur[320].

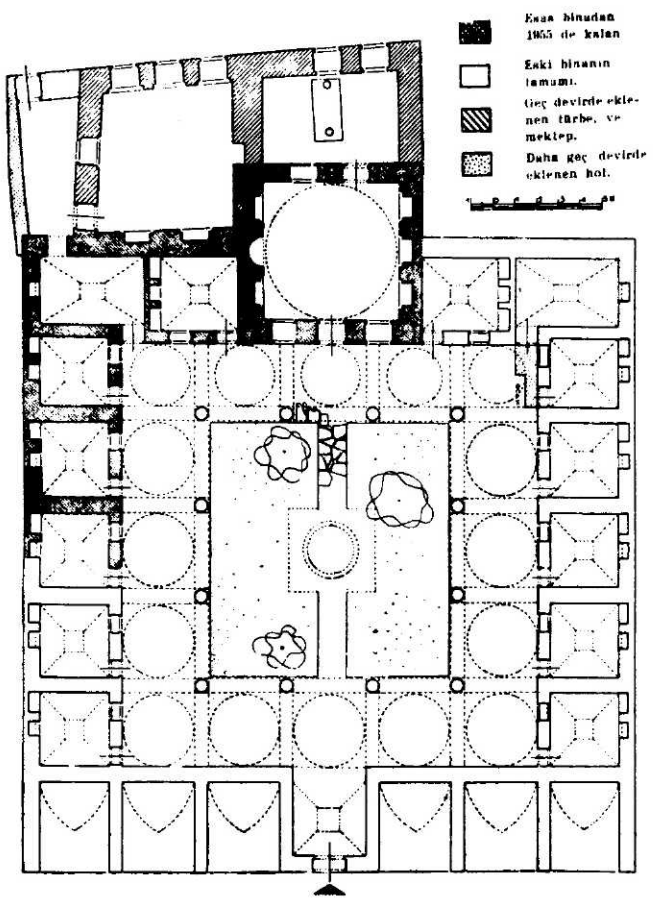

Şekil 36

Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesi plânı
(Eyice, *TD*, sayı 14, s. 159)

[308] Ayvansarâyî, *Tevârih*, s. 298.

[309] Ahunbay, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 185.

[310] Şeyhî (*VF*, I, 542), Ankaravî Es'ad Mehmed Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Said Efendi'nin biyografisinde "1056 Şevvalinde Karaçelebizâde Ebu'l-fazl Mahmud Efendi medresesiyle kâmrevâ ve evvel-i müderris-i ders-i fihâ olmuşlar idi" demektedir. Hammer (XVIII. 17)'de bu medrese "Karaçelebi-zâde Mahmud Efendi" medresesi olarak

64 Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi (I 6)

Şehzadebaşı'nda, Belediye Sarayı ile güneyindeki Hoşkadem Mescidi arasındaki sahada yer alan bu medrese, yakınındaki mescid dolayısiyle "Hoşkadem Medresesi" adıyla da anılır[321].

Belediye Sarayının inşası sırasında tamir görmüş olan medrese, kapı kitabesine göre 1119 (1707)'da[322] yapılmıştır. Görülebilen bütün medrese listelerinde "Ankaravî İsmail Efendi" olarak kayd edilen medresenin isminin aslında "Ankaravî Mehmed Efendi" olması gerekir[323]. Nitekim hem *Vekayi'ü'l-fudelâ*'da[324], hem de arşiv kayıtlarında isim, doğru olarak "Mehmed Efendi" şeklinde geçmektedir[325]. Ayrıca, 1097-98 (1686- 1688)[326] tarihleri arasında meşihat makamını işgal etmiş olan Ankaravî Mehmed Efendi'nin Ankara'da çeşitli vakıfları ve vasiyeti mucibince bu vakıfların geliriyle İstanbul'da inşa edilmiş medresesi olduğu[327] da bilinmektedir.

gösterilmekte ve kuruluş tarihi ile ilk müderrisinin Şeyhî'den alındığı anlaşılmaktadır.

311 *VF*, III, 505.

312 *DVMD*, s. 63'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 80.

313 İrade-E, nr. 1317 Şevval/9.

314 9 Nisan 1285 (21 Nisan 1869) tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 1a.

315 Evkaf Nezâretinin keşif defteri ekli 11 Şevval 1302 (24 Temmuz 1885) tarihli takriri Şûrâ-yı Devletce uygun bulunmuş ve 7 Zilka'de / 6 Ağustos (18 Ağustos) tarih ve 901 nr.lı irade ile karar kesinlik kazanmıştır. ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 25.

316 Evkaf Nezâreti'nin 2 Şa'ban 1317 (6 Aralık 1899) tarih ve 597 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 22 Ramazan 1317 / 11 Kânûn-ı sânî 1315 (23 Ocak 1900) tarih ve 2421 nr.lı mazbata ve 19 Şevval / 7 Şubat (19 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1317 Şevval/9.

317 Kepeci, nr. 6589/1, s. 13.

318 Bk. Ek I, nr. 116.

319 *DVMD*, s. 63'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 80.

320 Eyice, a.g.m, s. 150.

321 *İsAn* "Abdülhalim Efendi Medresesi" maddesi ve oradan naklen Semavi Eyice, "İstanbul'un Kaybolan Bir Eseri: Kazasker Ebu'l-fazl Mahmud Efendi Medresesi", *Tarih Dergisi*, X/14 (1959), 148'de Abdülhalim Efendi Medresesi ile Ankaravî Mehmed (İsmail) Efendi Medresesi aynı gösterilmiştir. Gerçekte ise bu iki medrese tamamen farklıdır. Devrine âid kaynaklarda Abdülhalim Efendi Medresesinin daima Otlukçu Yokuşu'nda olduğu kayd edildiği gibi Pervititch'in İstanbul plânında da (pafta 36, Fatih, İstanbul 1933) Otlukçu Yokuşunda ve Mislî Ali Efendi Medresesi yanında harabesi bulunduğu işaretlenmiştir. Abdülhalim Efendi Medresesinin, BOA, PPK tasnifi içinde bulunan plânında da Fatih'de Büyük Otlukçu Yokuşu'nda olduğu kayıtlıdır. Bk. V. Bölüm Abdülhalim Efendi Medresesi.

322 Kitabedeki tarih beyti şöyledir:

"Ni'me kavlun kile fî târîhihâ *Tilke dârun cârehâ 'ilmu'l-cemîl"*

Hammer (XVIII, 125/213)'in verdiği inşa tarihi doğru değildir. Bk. Resim 77.

323 Eski Eserleri Koruma Encümeni'ndeki 372 numaralı Ankaravî Medresesi dosyasındaki İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nce hayrat defterlerinden faydalanılarak hazırlanan raporda, "Şehzadebaşı'nda Hoşkadem Mahallesinde, Kırıktulumba Caddesinde Ankaravî İsmail ve Mehmed Efendiler vakfının mazbutadan 1119 tarihinde inşa edilmiş bir medrese mevcud olduğu yazılı bulunmuş ve Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 14.XII.1939 tarihli tahriratında mahall-i mezkûrda (Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi ile yine o civarda sermîmârân-ı hassa merhum Hacı Kasım Ağa) Darülhadis vakıfları kütüğünde mukayyed olup her ikisinin de vakfiyeleri müseccel bulunmadığı ve İsmail Efendi Medresesi kaydına tesadüf edilmediği" resmen ifade olunmuştur. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bizzat yaptığımız araştırmalarda da "Ankaravî İsmail Efendi" ismi ile kayıdlı bir medrese bulunamamıştır.

324 Meselâ, saniyesinin tesis edildiği 28 Receb 1119 (25 Ekim 1707) tarihli kayıdda medresenin ismi "Ankaravî Mehmed Efendi" şeklindedir". *VF*, A. Özcan neşr, III, 660.

325 Meselâ, "Ankaravî Mehmed Efendi'nin Şehzâdebaşı'nda kâin medresesi ..." Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-Dahiliye, nr. 44249; EV, nr. 10060, vr. 92a.

326 *İlmiye Salnamesi*, İstanbul 1334, s. 487'de ölümü 1099 (1688) olarak gösterilmiştir.

327 "Ankara şehrinde bir câmi'-i şerîf ve hücerâtı müştemil bir medrese-i lâtif binâ eyleyüp 24 kadar çeşme icrâ ve bir hammam-ı dil-güşâ ve âyende vü revende içün kârbânsaray ve bir mekteb-i bî-hemtâ binâsiyle ol diyarı ihyâ

Resim 75
Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi

Osmanlı klâsik mimârîsinin son devirlerinde inşa edilen medresenin hangi mimar tarafından yapıldığı belli değildir[328]. Genişce bir avlu etrafında bir dershane ile yan cephelerde odalar sıralanır. 1792 İstanbul medreseleri sayımında *Evvel*, *Sânî* ve *Sâlis* olarak üç Ankaravî medresesi kayd edilmiştir. Bunlardan Evvelin oda sayısı "5", diğerleri "4"er tanedir[329]. Toplam olan "13" sayısı 1914 tarihli defterindeki sayı ile aynıdır. Bugün ise, biri girişin üstünde olmak üzere "14" oda[330] bulunmaktadır. Odalar, dikdörtgen şeklindeki bir avlu etrafında "U" meydana getirecek tarzda sıralanmışlardır. Dershane, dördüncü kenarda, girişin karşısına yerleştirilmiştir. Güney cephesinde, diğerlerinden daha büyük olan "4"; kuzey cephesinde ise "5" oda vardır[331]. Zeminden yüksekçe olmasına rağmen odaların arka taraflarında pencere bulunmayışı dolayısiyle gün ışığından mahrum ve tabiî rutûbetlidir[332].

1792'de Evvelde "8", Sânîde "7" ve Sâlisde biri sayımın yapıldığı sırada sılada bulunan "6" olmak üzere toplam "21" kişi yaşıyordu. Bunlardan Evvel Medresesinde bir hücre iki mülâzıma tahsis edilmişti. Diğer iki hücre sahibinin hizmetlerini gören –birinin yeğeni olmak üzere– iki mülâzım vardı. İki kişi de odalarında yalnız kalıyorlardı. Sânîde iki hücre sahibi yalnız yaşarken birinin hizmetinde bir mülâzım bulunuyor, mülâzım hücresinde ise iki arkadaş kalıyorlardı. Sâlisedeki hücre sahiblerinden sılada bulunanla birlikte iki kişi yalnız yaşıyor, birinin hizmetinde bir çömez bulunuyor; mülâzım hücresinde burada da iki kişi kalıyordu[333]. 1869'da 27 talebenin ders gördüğü[334] medrese 1914'deki teftiş raporuna göre 15 talebeyi barındırabilecek kapasitede idi[335].

Medrese XX. yy.a kadar bazı tamirler geçirmiştir. Sultan Bayezid-ı Velî vakfına mülhak olan Ankaravî medresesi, Bayezid Cami'i ile aynı zamanda 1254 (1838)'de tamir edilmiştir[336]. 1845'de ise Atpazarı kemeri üstündeki teraziden İbrahim Paşa Hamamı arkasındaki teraziye, oradan medresenin haznesine, ve nihayet abdest muslukları ile abdesthanelere gelen su boruları yenilenmiş; yapılan keşifte, bu iş için harcanacak meblâğ 14.266 kuruş olarak hesablanmıştır. Aslında vakfın 1256-1257 (1840-1841) yıllarına âid muhasebesinde sadece 10.549 kuruş fazlalık görülmüş olmasına rağmen

etdiklerinden ma'adâ izdiyâd-ı vakıflarından vasiyyetleri mûcebince şehr-i İstanbul'da bir medrese-i lâtîfe binâ olunup..." *VF*, I, 545.

328 Zeynep Ahunbay, "Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi", *TVİA*, I (1993), 275.

329 Kepeci, nr. 6589/1, s.11.

330 *DVMD*'inde (s. 65'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 81) 1914'deki raporda oda sayısı "13" olarak gösterilmiş; 1918'de ise "14 odası olup güzel bir medresedir" şerhi düşülmüştür. Zeynep Ahunbay (gös. yer.) da "14" oda bulunduğunu; 14. odanın girişin üstünde yer aldığını yazar.

331 Ahunbay, gös. yer.

332 *DVMD*, s. 65'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 81.

333 Kepeci, nr. 6589/1, s. 11.

334 Bk. Ek I, nr. 117.

335 *DVMD*, s. 65'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 82.

336 EV.RZN, dos. 4/134. Bu tamirle ilgili masraf hulâsasında Bayezid Cami'inin şadırvan, minare, vs. masraflarıyla Ankaravî Medresesi için yapılan masraflar bir arada gösterildiğinden medrese tamirinin ne kadar tuttuğunu tesbit edemiyoruz.

talebenin su husûsunda sıkıntıya düşmelerine müsaade edilemeyeceğinden, masrafın keşfini geçmemesi şartıyla su yollarının tamir ve yenilenmesi için emir verilmiştir[337].

1871'deki tamir, su yollarının harab olması sebebiyle yapılmış ve Bayezid su yolcusu Süleyman Ağa'ya havale edilen bu tamir için 13.000 kuruş sarf edilmesi kararlaştırılmıştır[338]. Ertesi yıl yine aynı mıkdar sarfıyla su yolu tamirine rastlanmaktadır. Ancak bu def'aki müteahhid Suyolcu Ali Ustadır[339].

1880'de medresenin tamire ihtiyacı olduğunun talebe tarafından bildirilmesi üzerine Şehremanetince keşfi yaptırılmış ve eksiltmeye çıkarıldığında –lira 100 kuruş hesabıyla– 5.800 kuruşa Kosti Kalfa'nın üzerinde kalmıştır[340].

Resim 76
Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi
(Avludan görünüş)

1894'de ise medresenin tamire ihtiyacı olan bazı kısımlarıyla kurşunlarının değiştirilmesine teşebbüs edilmiştir. 15.002 kuruşa çıkacağı tahmin edilen bu tamirat emâneten Evkaf Nezâreti Tamirat memuruna havale olunmuş; kurşunların ise yine onun nezaretinde olmak üzere kurşun müteahhidi tarafından imâli ve tamiratın bitiminde masrafın vakfa kayd edilmek üzere Evkaf Nezâreti'nin 1309 mâlî yılı bütçesine konulması husûsunda irade sâdır olmuştur[341].

XX. yy. başlarında medresenin ciddî bir tamire ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. İlk keşifte tamiratın 10.038 kuruşa yapılabileceği tahmin edilerek bu meblâğ 1309 mâlî yılı bütçesine alınmış; fakat henüz tamirat yapılamadan İstanbul'u sarsan deprem binanın harabiyetini arttırdığından yeni bir keşif yapılmak zorunda kalınmış; eksiltmede ise tamirat masrafı 21.500 kuruşa kadar düşürülmüştür. Kurşunların tamiratı için gerekli olan meblâğ 1.434 kuruştan 4.344 kuruşa yükselmiş ve toplam 25.844 kuruş tutacak tamir masrafı 1317 mâlî yılı bütçesine dahil edilmiştir[342].

[337] Su yollarının tamiri için yapılması plânlanan masraf şöyledir:

Beş üzerine boru mahalli	13.860
Abdest musluklarına ve abdesthanelere altı üzerine boru	1.056
Hazneye taş tekne ve lökün, iki lüle, demir kapak ve kilid, abdesthanelere tokmak başlı musluk ve kened	600
Toplam	15.516
Çıkarılacak eski kurşun bedeli	- 1.250
	14.266

(Keşif defteri sureti: EV, nr. 10060, vr. 96a ve Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 25 Cemâziyelâhır 1261 / 1 Temmuz 1845 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 37/108. 14.266 kuruşun tesviyesine dair ilmühaber: EV.RZN, dos. 41/20)

[338] Sadrazamın 20 Cemâziyelevvel 1288 (7 Ağustos 1871) tarihli arz tezkiresi ve 21 Cemâziyelevvel (7 Ağustos) tarihli irade: İrade-D, nr. 44249 ve 29 Receb 1288 (14 Ekim 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 12a.

[339] Belki de Süleyman Ağa tamiratı gerçekleştiremediği için Ali Usta'ya ihale edilmiştir. Bu tamiratın ödemeleri 7.500 (26 Z 1289 alelhesab) + 3.500 + 2000 (26 RA 91) = 13.000 şeklindedir. EV, nr. 18884, vr. 59a.

[340] Evkaf Nezâretinden Başvekâlete gönderilen 6 Şa'ban 1297 / 2 Temmuz 1296 (14 Temmuz 1880) tarih ve 83 sayılı tezkire: ŞD.DH, dos. nr. 101/3-3.

[341] Evkaf Nezâreti'nin 13 Receb 1311 (20 Ocak 1894) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 18 Şa'ban 1311 / 12 Şubat 1309 (24 Şubat 1894) tarihli mazbata ve 25 Şa'ban / 19 Şubat (3 Mart) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Şa'ban/10 ve eki.

[342] Evkaf Nezâreti'nin 14 Şa'ban 1319 (26 Kasım 1902) tarih ve 525 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 6 Safer 1320 / 1 Mayıs 1318 (14 Mayıs 1902) tarih ve 635 nr.lı mazbatası ve 28 Safer / 23 Mayıs (5

Resim 77
Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi kitabesi

1908 tarihli bir belgede, ilk keşifte 21.500 kuruş sarfıyla gerçekleşeceği düşünülmüş ve buna uygun olarak iradesi çıkıp faaliyete girişilmiş bir tamirata başlandığı, fakat daha sonra bazı odaların döşeme, kapı, pencere gibi ahşab kısımlarıyla çamaşırhane ve tuvaletlerin tıkanmış olan yollarının tamiri, kiremit ve kurşunlarda yapılacak yenilemeye de ihtiyaç duyulduğundan bunlar için toplam 7.710 kuruş daha sarfı için müsaade isteğinde bulunulduğunu görüyoruz[343]. Bu tamiratın gerçekleşip gerçekleşmediğini belgelerden takib edemiyorsak da[344] 1914'de medrese odaları yeni tamir edilmiş olmasına rağmen çamaşırhane, gusulhane gibi müştemilâtı yarı harab vaziyette olduğuna göre medresenin 1914 öncesinde kısmî bir tamir geçirdiği muhakkaktır. Müştemilâtının harab oluşu dolayısiyledir ki medrese, darülhilâfe medreselerinin kuruluşu arefesinde İstanbul medreselerinin durumlarını tesbit etmekle vazifelendirilen komisyon tarafından fennî bir ıslahat ve tamirata muhtac bulunmuştur. Bu tesbite rağmen medrese darü'l-hilâfe medreseleri bünyesine alınmıştır[345].

1918'de Ordu Dairesi Birinci Sevk Taburu İkinci Bölük Karargâhı tarafından kullanılan[346] medresede hâlen "Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı" ve "Kaşgarlı Mahmut Dil Enstitüsü" faaliyet göstermektedirler.

65 Mi'mar Kasım Ağa Medresesi (I 6)

Şehzadebaşı'nda[347] Ankaravî Medresesi ile Hoşkadem Mescidi cıvarında[348] olduğu tesbit edilen Kasım Ağa Medresesi'nin yerini, bütün araştırmalara rağmen tesbit mümkün olamamıştır. Ancak Lâleli'de, Ordu Caddesi ile Şehzadebaşı'nı birbirine bağlayan Gençtürk Caddesi üzerinde, Ordu Caddesi'ne paralel olan ilk sokağın adının Mimarbaşı olması "Mimar Kasım Medresesi"ne izafeten bu adın verilmiş olabileceği ve medresenin de burada veya pek yakınında bulunduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Medresenin bânîsi, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirilişinde rol oynayan Mimar Kasım Ağa[349] olmalıdır. Ancak, yapılış tarihi hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kasım Ağa'nın ölümü 1070 (1660) olduğuna göre, medrese hayatında ve kendisi tarafından yapılmışsa bu tarihten önce olmalıdır[350]. Medresenin "haric"inin tesisi ise Zilka'de 1103 (Ağustos 1692)'dedir[351].

Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1320 Safer/14 ve eki.

[343] Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesinin 15 Rebi'ülâhır 1326 / 3 Mayıs 1324 (16 Mayıs 1908) tarihli mazbatası: BOA, Y.A. Res, nr. 156/124. 21.500 kuruşun nerelerin tamiratı için sarf edileceğini bilemiyorsak da 7.710 kuruş tutarındaki 30 Haziran 1323 (13 Temmuz 1908) tarihli keşif defteri bu numarada eklidir.

[344] Bu konuyla ilgili arz tezkiresinin hâmişinde irade bulunmadığı için tamirin tam tarihini tesbit edemiyoruz.

[345] *DVMD*, s. 65'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 82.

[346] *DVMD*, s. 65'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 82.

[347] *İME*, nr. 64; *DVMD*, s. 64'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 81.

[348] *HC*, I, 99.

[349] *SO*, IV, 49.

[350] Bu takdirde, Hammer (XVIII, 125)'in verdiği 1103 (1691) tarihi yanlış olmalıdır.

[351] *VF*, II, 321.

XX. yy. başlarında ahşab bir yapı olduğu kayd edilen medresenin bir kişiye bile yetmeyecek büyüklükte 12 odası vardı. 1792'de ise "10" odalı görünmektedir[352]. Arka pencereleri bulunmadığı gibi, etrafı evlerle çevrili olup hava ve güneş almadığından gayet rutûbetli bir durumdaydı[353].

1792'de biri taşrada "12" talebesi olan medresenin "8" odasında birer kişi, iki odasında da ikişer kişi kalıyordu. Bunlardan birinin yanında hizmetini gören oğlu, diğerinde ise bir mülâzım vardı. Mülâzım odasında başmülâzım yaşıyordu[354]. 1869'da bir mezun ile "17" talebesi olan[355] medrese, bu asrın sonunda bir tamir geçirmişti. 6.000 kuruşa maktu'an yaptırtılan bu tamir için gerekli meblâğ vakfın mevcudundan ödenmek üzere 1315 mâlî yılı bütçesine alınmıştı[356].

1914'de bütünüyle çok harab bir durumda bulunduğu halde içinde 20 talebe barınmaktaydı ve bu haline rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınmıştı. 1918'de ise henüz tamir görmemiş olduğundan yine "harab" bulunduğuna işaret edilmişti. Medrese o tarihte bazı fakir kimselere barınak teşkil etmekteydi[357].

V. KOSKA - LÂLELİ

66 Papaszâde Mustafa Çelebi Medresesi (I 7)

949 (1542) tarihli vakfiyesi[358] bulunan medrese, Koska'daki Koca Ragıb Paşa İlkokulu olan yerde idi[359].

Ayvansarâyî'ye göre, medresenin bânisi, Hoca Sadeddin Efendi'nin kayınpederi Mustafa Çelebi'dir[360].

Tahtânî ve fevkanî "14"er odadan "28" odası bulunan medresenin, alt kat odaları birer kişilik, üst kat odaları ise biraz daha genişçe idi. Güneş almayan medresenin üst kat odalarının önünde bir koridor olması dolayısiyle hava cereyanı imkânı bulunmasına rağmen alt kat bundan da mahrum olduğundan rutûbetli idi[361].

1792'de fevkanîde "12" hücrede birer, "4" hücrede birer kişisi hücre sahiblerinin hizmetlerindeki çömezler olmak üzere ikişer kişiden toplam "20"; tahtânîde, "6" hücrede birer, "6" hücrede –biri mülâzım hücresinde iki molla ile ikisi hücre sahiblerinin yeğenleri olmak üzere– hizmette olanlarla birlikte ikişer kişi yaşamak üzere toplam "18" kişi bulunuyordu. Tek kişilik hücrelerden birinin sahibi Edirne müderrisi olup, İstanbul dışında bulunan diğer iki kişi ile birlikte odalarında geçici olarak başkaları kalıyordu. Her iki medresede bu tarihte toplam olarak "37" kişi yaşarken[362] 1869 yılında medresede bir müderris, bir mezun ve "86" talebe bulunuyordu[363]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda

[352] Kepeci, nr. 6589/1, s. 12.

[353] *DVMD*, s. 64'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 81.

[354] Kepeci, nr. 6589/1, s. 12.

[355] Bk. Ek I, nr. 153.

[356] Evkaf Nezâreti'nin 9 Şa'ban 1317 (13 Aralık 1899) tarih ve 612 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 14 Ramazan 1317 / 3 Kânûn-ı sânî 1315 (15 Ocak 1900) tarih ve 2386 nr.lı mazbata ve 28 Şevval / 16 Şubat (28 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1317 Şevval/13 ve eki.

[357] *DVMD*, s. 64'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 81.

[358] "Höcerat 28 bab der nezd-i mescid berây-ı süknâ-yı ulemâ ve fudelâ": *İVTD*, s. 136/764.

[359] Bk. Şekil 37. Papasoğlu medrese mescidi yıkılmış, yerine ilkokul yapılmıştır: Öz, I, 114/254. Pervititch, Sekbanbaşı Yakub Ağa Paftası (1924). Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kayıtta medresenin Koca Mustafa Paşa'da gösterildiği hakkında bk. Baltacı, s. 333.

[360] *HC*, I, 58; Baltacı, s. 332.

[361] *DVMD*, s. 67'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 83.

[362] Kepeci, nr. 6589/1, s. 27-28.

[363] Bk. Ek I, nr. 136.

ise "30" kişinin ikamet edebileceği kayd edilmişti[364]. Herhalde 1869'daki talebelerin büyük kısmı medrese dışında kalıyorlardı.

Mustafa Çelebi Medresesi Haremeyn evkafına merbut bir vakıftı. Birçok medrese gibi bununla ilgili tamir kayıtları da Tanzimat sonrasına âiddir. Tesbit edebildiğimiz ilk tamir 1841 tarihini taşımaktadır. Medresenin ihtiyaç gösteren bazı yerlerinin Haçatur Kalfa'ya ihale edilen 1.377 kuruş tutacak tamir masrafının vakfın Haremeyn Hazinesindeki mevcudundan ödenmesi husûsunda emir verilmiştir[365]. Bundan birkaç sene sonra ise medrese çok daha büyük ve ciddî bir tamire ihtiyaç göstermiştir. 1847'de hayli harab bir durumda bulunan medresenin, talebenin tamir edilmesi husûsundaki müracaatları üzerine Evkaf Nezâretince yaptırılan keşif sonunda mescidle birlikte tamirinin 64.666 kuruşa mümkün olabileceği anlaşılmıştır. Vakfın sadece 9.000 kuruş cıvarında bir mevcudu bulunmasına rağmen tamiratın bekletilmeye tahammülü olmadığından aradaki farkın Nezâret tarafından ileride vakfın gelirinden mahsûbu yapılması şartıyla ödenmek üzere tamir edilmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[366].

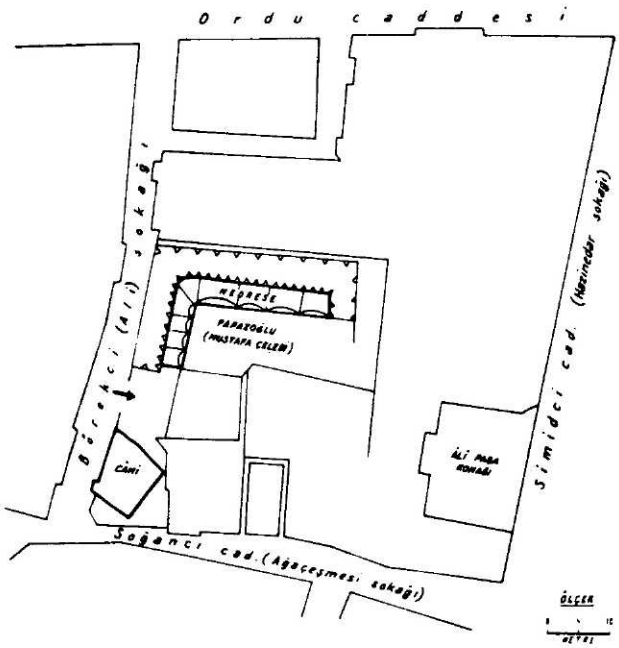

Şekil 37
Papaszâde Mustafa Çelebi Medresesinin yerini gösterir plân

1894 depremi, Papaszâde Medresesinde de ciddî hasar meydana getirmişti. Tamiri için teşebbüse geçilmesi ise ancak 1896'da mümkün olabildi. Yapılan keşfi neticesinde tamiratın 70.333 kuruşa mal olacağı tahmin olunmuştu. Vakfın, bu meblâğı karşılayacak mevcudu olmamakla birlikte binanın durumunun âcil olarak müdahaleyi îcab ettirmesi dolayısiyle tamiratın mütevellî tarafından yaptırılması ve sarfiyatın 1311 mâlî yılı tamirat tertibinden sarfı husûsunda irade çıkmıştı[367].

1914'de ders yapılmayan dershanesi artık sadece mescid olarak kullanılmaktaydı ve birçok medrese gibi burası da harab ve tamire muhtac bir durumda idi. 1918'de Sevkıyat Birinci Hizmet Taburu tarafından işgal edilmişti[368].

67 Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi (J 7)

Koska'da Mimar Kemaleddin Mahallesi'nde[369] Koca Ragıb Paşa Sokağı'nın nihayetinde cami, medrese ve çeşmeden mürekkeb bir manzûme[370] olarak Çavuşbaşı Süleyman Ağa tarafından XVII.

[364] *DVMD*, s. 67'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 83.

[365] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine gönderilen 3 Rebi'ülâhır 1257 (25 Mayıs 1841) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 16/10.

[366] Sadrazamın 18 Rebi'ülevvel 1263 (6 Mart 1847) tarihli arz tezkiresi hâmişine 26 Rebi'ülevvel (14 Mart) tarihli irade: İrade-D, nr. 7163.

[367] Evkaf Nezâreti'nin 2 Zilka'de 1313 tarih ve 60 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 11 Zilka'de 1311 / 22 Nisan 1312 (4 Mayıs 1896) tarihli ve 537 nr.lı mazbata ve 28 Zilka'de / 29 Nisan (11 Mayıs) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Zilka'de/26 ve eki.

[368] *DVMD*, s. 67'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 83.

[369] *İME*, nr. 71

[370] S. Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihî Eserleri, I. Çavuşbaşı Câmi'i", *TD*, sayı 26 (1972), s. 130-135.

yy. başlarında yaptırtılmıştır[371]. Nitekim ilk müderris tayini de 21 Receb 1067 (5 Mayıs 1657)'dedir[372].

Medresenin aslı 10[373] veya 11[374] odalı idi. Fakat muhtemelen 1911'deki Aksaray yangınında yanmış olduğundan 1914'de yarısı harab "5" oda kalmıştı. Arsasının dar oluşu dolayısiyle medreseler hakkında rapor hazırlayan hey'et tarafından yeniden yapılması uygun bulunmamış ve tabiî dârülhilâfe kadrosuna da alınmamıştı. Bununla birlikte, 1918'de burada bazı asker âileleri barınıyordu[375].

1792'da medresede, sayımın yapıldığı sırada biri taşrada olan "15" kişi yaşamakta olup bunlardan "8"i hücrelerinde yalnız kalırken bir hücre sahibi odasını kardeşi ile paylaşmaktaydı. Ayrıca bunların ve diğer iki hücre sahibinin odalarında hizmetlerini gören birer molla vardı[376]. 1869'da ise medresede "3" mezun ile "15" talebe bulunmaktaydı[377].

Bir Evkaf tamir defterinde Koska'da Çoban Çavuş adıyla kayd edilen bir medrese tamiri bulunmaktadır ki Çavuşbaşı Medresesi olmalıdır. 1284 (1867) tarihli tamir için Ticaret Nezareti'nce yapılan keşif 9.000 kuruş masrafla işin bitirilebileceğini ortaya koymuş ve tamirat Hacı Artin Kalfa'ya ihale edilmiştir[378].

68 Hekim Çelebi Medresesi (I 7)

Koska cıvarında, Balaban Ağa Mahallesi Çifte Tulumba Sokağı[379]'nda bulunduğuna işaret edilen medrese Mimar Sinan yapısıdır[380].

Atâî[381] ve Ayvansarâyî[382] eski Fil damı yıktırılarak nakşibendî şeyhlerinden İzmitli Mehmed Efendi'ye[383] tekke ve mescid yapıldığını kayd, fakat medreseden bahs etmemektedirler. Ancak *Tuhfetü'l-mîmârîn*'de Hekim Çelebi Medresesinin de ismi mevcuddur.

Hekim Çelebi Medresesi, 1792 tarihli sayım defterinde dârülhadis olarak kayıdlıdır ve biri müderris hücresi olarak görünen "21" hücre tesbit edilmektedir[384]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda ise hakkında rapor bulunmamakla beraber hücre sayısı "22" olarak gösterilmiştir[385].

[371] *HC*, I, 71; T. Öz, I, 43, n. 74. Ayverdi, *FDM* (s. 29, nr. 187)'nde bânîsi Fatih devrinde yaşamış olarak gösterilmekte ise de, Eyice (a.g.m, s. 131, n. 7), EEKE dosyasına dayanarak, bânîsinin Fatih'in çobanbaşısı neslinden 1014 (1605-6)'de ölen Süleyman Ağa olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgilerden hareketle inşa tarihinin, Hammer (XVIII, 121/146)'in muhtemelen Şeyhî (*VF*, I, 357, kenar notu)'deki "1067 recebinde ibtidâ hârici ihdas olundu" ifadesine dayanarak gösterdiği 1067 (1656) değil, fakat yine Şeyhî'nin Sarı Abdullah Efendi'nin biyografisinde Çavuşbaşı Medresesi haricinden "bin yirmi iki ramazanında (Ekim 1613) Belgrâdî Ali Efendi yerine Çavuşbaşı Medresesi hâricine âric olup" şeklindeki ifadesine göre (*VF*, I, 17), yaklaşık XVII. yy.ın başları olduğu söylenebilir.

[372] *VF*, II, 270.

[373] *DVMA*, s. 71'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 86.

[374] Bu medrese 1206 tarihli defterde "Çoban Çavuş" adıyla geçen ve "Papaszâde Medresesinden sonra yazılan medrese olmalıdır. O tarihte medresede, bir kişi taşrada bulunduğu için biri boş olan "11" oda görünmektedir. Kepeci, nr. 6589/1, s. 28.

[375] *DVMD*, s. 71'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 86. Prof. Eyice (a.g.m, s. 132), Ayverdi tarafından neşr edilen İstanbul Haritasında medresenin gösterilmemiş olduğuna işaretle "o vakitler (1875-80) bile ortadan kalkmış olmalıdır" demektedir. Ancak adı geçen haritada o tarihte faal olan bütün medreseler gösterilmiş olmadığından, bunun da, diğer bazıları gibi, ihmal edilmiş olduğu düşünülebilir.

[376] Kepeci, nr. 6589/1, s. 28.

[377] Bk. Ek I, nr. 139.

[378] 19 Rebi'ülâhır 1284 (20 Ağustos 1867) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5a.

[379] İstanbul Vakıf Suları Müdürlüğü, *İstanbul Suları Defteri*, s. 29, nr. 826.

[380] *TM*, s. 35.

[381] *TŞ*, s. 216.

[382] *HC*, I, 89.

[383] *SO*, IV, 117.

[384] Kepeci, nr. 6589/1, s. 12.

[385] *DVMD*, s. 68'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 84.

Medrese birçok def'alar tamir geçirmiş olmalıdır. Bunlardan tesbit edilebilenler XIX. yy.dadır. Ulaşılabilen ilk tamir kaydı 1845 tarihini taşımaktadır. Medresenin dershanesi ve diğer bazı yerleri ile birlikte cami de tamir görmüştür. Vakfın kaymakam vekili Mehmed Şefkat Ağa'ya havale edilen bu tamir için 5.897 kuruş harcanması plânlanarak 1261 mâlî yılı bütçesinden ödenmesi husûsunda emir çıkmıştır[386]. Andriko Kalfa'ya havale edilen 1863'deki tamirin ise Nafıa Nezâreti'nce yapılan keşfine göre 7.400 kuruşa mal olacağı hesablanmıştır[387]. 1286 (1870)'da su yollarının tamire ihtiyaç göstermesi üzerine bir kısmı vakfın gelirinden bir kısmı tamiratın müteahhidi Varidat Muhasebesi Makbuzcusu Feyzi Efendi tarafından ödenecek olan bir tamirata başlanmıştır. Vakfının ödemesi gereken meblâğ 3.000 kuruş iken 2.525,5 kuruşla tamirat hesabı kapatılmıştır[388].

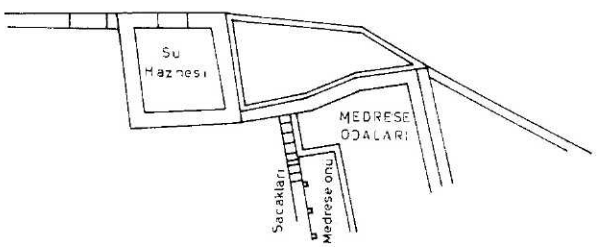

Şekil 38
Hekim Çelebi Medresesine yapılan tecavüz
(PPK, nr. 508)

1870'de su yolları tamir edilen[389] Hekim Çelebi Medresesinin, 1871'de cami'i ile birlikte tamire ihtiyacı olduğu görülmüş ve Nikola Kalfanın yaptığı keşfe göre 23.250 kuruş gerektiği anlaşılmışsa[390] da tamirat, keşfinden eksik olarak 22.746 kuruş sarfıyla tamamlanmıştır[391]. Ertesi yıl yine Fenerli Nikola Kalfa'nın biriken molozlarla lâğımın temizlenmesi işini yüklendiğini görüyoruz[392]. 1874'de medresenin, cami ile birlikte olmak üzere tamirine teşebbüs edilmiş ve keşfine göre 7.400 kuruş tutacağı tahmin edilen iş Hacı Artin Kalfa'ya ihale olunmuştur[393].

1889'da ise medresenin arka duvarları ile kabristan duvarlarının 9.887 kuruş tutacağı tahmin edilen tamir masrafının 1305 mâlî yılı Evkaf bütçesine dahil edilmesi kararlaştırılmıştır[394].

Hekim Çelebi Medresesinin 1902'de büyükçe bir tamir geçirdiği tesbit edilmektedir. İlk keşfinde tamiratın 26.194 kuruşa mal olacağı tahmin edilmiş; bu rakam üzerinden yapılan eksiltme sonunda ihale 19.000 kuruşla Serkiz Kalfa üzerinde kalmış ve 20 Temmuz 1318 (2 Ağustos 1902) tarihli irade ile masrafın 1318 mâlî yılı bütçesinde yer alması husûsunda padişahın iradesi alınarak[395] tamirata başlanmasına izin verilmişse de keşif bedeli üzerinden yapılan eksiltme tam olarak hesablanamamış olmalı ki, taahhüd edilen bedele tamirinin mümkün olamayacağı anlaşılarak ikinci bir keşif yapılmış, böylece toplam maliyet 25.545 kuruşu bulmuştur[396].

[386] Ruznamçe defterlerine verilen 15 Cemâzıyelevvel 1261 (22 Mayıs 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 33/12.

[387] 1 Rebi'ülâhır 1280 (15 Eylül 1863) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 1b.

[388] Vakıf bütçesinden ödenen 2.000 (19 Z 1286 alelhesab) + 525,5 (Gurre-i Z 1287) = 2.525,5 kuruştur. EV, nr. 18884, vr. 35b.

[389] 8 Mart 1286 (20 Mart 1870) tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 7b.

[390] 12 Rebi'ülevvel 1288 (1 Haziran 1871) tarihli irade: İrade-D, nr. 44023; 23 Rebi'ülâhır 1288 (12 Temmuz 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1a..

[391] Ödemeler 15.000 (9 C 1288 alelhesab) + 7.746 (18 N 1288) olmak üzere iki def'ada yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 48b.

[392] 5 Şa'ban 1289 (8 Ekim 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[393] 20 Cemâzıyelâhır 1291 (4 Temmuz 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18a.

[394] Evkaf-ı Humâyûn Nezaretinin 17 Rebi'ülevvel 1307 / 31 Teşrin-i evvel 1305 (11 Kasım 1889) tarihli tezkiresi üzerine mesele Şûrâ-yı Devlet'te görüşülerek uygun bulunmuş ve 8 Rebi'ülâhır / 20 Kasım (2 Aralık) tarihli mazbata ile sadarete bildirilmiştir. Padişahın bu karar doğrultusunda çıkan iradesi 23 Rebi'ülâhır / 5 Kânûn-ı evvel (17 Aralık) tarihlidir. İrade-ŞD, nr. 5832 ve ekleri.

[395] Evkaf Nezâreti'nin 27 Muharrem 1320 (6 Mayıs 1902) tarih ve 96 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 24 Rebi'ülevvel 1320 / 17 Haziran 1318 (30 Haziran 1902) tarih ve 1179 nr.lı mazbata ve 28 Rebi'ülâhır / 1 Temmuz (14 Temmuz) tarihli irade: İrade-E, nr. 1320 Rebi'ülâhır/3 ve eki.

[396]
26.194	İlk keşif
7.194	Serkiz Kalfa tarafından yapılan tenzilât

1906'da ise medrese ve cami arsasına, cadde tarafında yapılan bir binanın inşası sırasında tecavüzde bulunulduğu tesbit edilmektedir[397].

1792'de bir hücresinde Fatih dersiamlarından bir müderris, bir hücresinde ise Sultan Ahmed şeyhinin kaldığı medresenin, hizmetini gören bir çömez bulunan şeyhin odası dışında bütün odalarında tek kişi yaşamakta olup İstanbul dışında bulunan iki kişi ile birlikte toplam talebe sayısı "19" idi[398]. 1869'da bir dersiam, dört mezun ve 37 talebenin bulunduğu[399] medrese 1914'de yanmış olarak göründüğüne göre[400] 23-24 Temmuz 1911'deki Aksaray yangınından kurtulamamış olmalıdır[401]. Arsası, muhtemelen Fen Fakültesi'nin Kurultay Sokağı'nın karşısına isabet eden kısmı içinde kalmıştır.

69 Nâzır Hüseyin Ağa Medresesi

Medrese hakkında bilgi sahibi değiliz. Medrese listelerinde Lâleli'de[402] olduğu belirtilmiştir. Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki medreseleri ihtiva eden bir listedeki kayıttan[403] *19. Asırda İstanbul Haritası*nda bugünkü Ordu Caddesi üzerinde "Koska Medresesi"[404] olarak gösterilen medresenin bu medrese olabileceği fikri doğmaktadır.

Diğer medrese listelerindekinden farklı olarak 1792 tarihli defterde medresenin bânîsi Küçük Hüseyin Ağa olarak gösterilmiştir. Gerçekten, *Sicill-i Osmanî*'de bir Küçük Hüseyin Ağa (ö. 1156/1743'den sonra)'dan bahis vardır[405]. Fakat bir de Çanakçı Limanı Mescidi'nin bânîsi olan bir Nâzır Hüseyin Ağa (ö. 1102 sıraları)[406] tesbit edilmektedir. Medrese bunlardan birine âid olabileceği gibi başka bir Hüseyin Ağa tarafından da bina ettirilmiş olabilir.

1792 tarihli defterden öğrendiğimize göre medresenin birer kişilik "10" odası olup bütün odalarında birer kişi kalmaktaydı[407]. 1869'da çeşidli derslere devam eden talebenin sayısı ise "21"i buluyordu[408].

Nâzır Hüseyin Ağa Medresesinin XIX. yy.daki tamirleriyle ilgili birkaç arşiv kaydına rastlıyoruz. Bunlardan biri 1262 (1845) tarihlidir. Ağustos 1285 (Eylül 1869) tarihli ve lâğımlarının temizletilmesi ile ilgili olan ise Vakıf Câbii Cemâl Efendi tarafından yaptırtılmıştır[409]. Ertesi yıl yapılan

19.000	Taahhüd bedeli
6.601	İkinci keşif
25.601	
- 56	Noksan
25.545	İkinci keşif sonundaki taahhüd bedeli

Alelhesab ödemeler birinci keşfe mahsûben 1318 ve 1319 yıllarında 4.750'şer kuruştan üç taksit halinde, ikinci keşfe mahsûben 1321 yılında 4.950 kuruş olarak (toplam 19.200 kuruş) yapılmış, kalan 6.345 kuruşun ödenmesi için tamiratın tamamlanmasından sonra 9 Teşrin-i evvel 1320 (22 Ekim 1904)'de emir çıkmıştır. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 143.

397 Şehzâdebaşı kurbünde Balaban Ağa Mahallesi'nde Çifte Tulumba Meydanı'na nâzır Hekim Çelebi cami ve medresesine cadde cihetindeki arsaya inşa olunan ebniyeden vuku' bulan tecâvüze dâ'ir resmidir, fî 18 Teşrîn-i sânî sene 1322 (1 Aralık 1906): PPK, nr. 508. Bk. Şekil 38.

398 Kepeci, nr. 6589/1, s. 12.

399 Bk. Ek I, nr. 137.

400 *DVMD*, s. 68'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 84.

401 Bk. Ek III'de XX. yy. başlarındaki İstanbul yangınları haritası.

402 *İME*, nr. 72; *DVMD*, s. 72.

403 TSMA, D. nr. 8432.

404 Pafta C 3.

405 Hüseyin Ağa, kapıcıbaşı, kapıcılar kethudası, sipahiler ağası ve nüzûl eminliği vazifelerinde bulunmuştur. *SO*, II, 208.

406 *SO*, II, 187.

407 Kepeci, nr. 6589/1, s. 12.

408 Bk. Ek I, nr. 143.

tamir Fenerli Nikola'ya ihale edilmiş ve 1285 mâlî yılı bütçesinden 1.036 kuruş ödenmiştir[410]. 1871'de ise 1.600 kuruş sarfıyla Anastas Kalfa tarafından abdesthaneleri tamir ve masraf 1287 mâlî yılı bütçesine dahil edilmiştir[411].

Ağustos 1914'de "muhterik olarak arsa halinde"[412] kaydı düşüldüğüne göre diğer medreseler gibi bu da 23-24 Temmuz 1911'deki büyük yangında yanmış olmalıdır.

70 Molla Kestel Medresesi

Bu medrese, Sultan II. Bayezid devri kazaskerlerinden Muslihüddin Mustafa (Kastalanî / Kestel)[413] tarafından Şehzadebaşı ile Lâleli arasında Çukur Çeşme'de yaptırılmış olan cami'in[414] yanında olmalıdır. "7" odası bulunan medrese 23-24 Temmuz 1911'deki büyük Aksaray yangınında yanmış olduğundan 1914'de "arsa" halinde görülmektedir[415].

71 Sultan Mustafa Medresesi (I 6)

Lâleli'de cami, imâret, sebil, türbe, çeşme ve muvakkıthanenin de içinde bulunduğu külliyenin[416] medresesi, şimdi "Mérit" adıyla otel olarak kullanılan Türk Hava Kurumu apartmanlarının işgal ettiği ada üzerinde ve arka tarafı bugünkü adı Kurultay Sokağı olan Derbend Sokağı tarafında idi[417]. Kapısının bulunduğu sokak ise apartmanlar yapılırken ortadan kalkmıştır.

Sultan III. Mustafa tarafından Hassa baş mimarı Tahir Ağa'ya yaptırtılan külliyenin inşası 1173-77 (1760-63/64) yıllarındadır[418]. 1765'deki depremde harab olan medrese 1782'de Seyyid Mustafa Ağa tarafından tamir edilmiştir.

Medrese, 1792 tarihli defterde dârülhadis olarak geçmekte ve "10" odası olduğu anlaşılmaktadır. Mülâzım hücresi de dahil bütün hücre sahibleri odalarını arkadaşlarıyla paylaşmaktaydılar. Dört odada da oda sakinlerinin hizmetlerini gören birer molla / çömez vardı. Hücrelerden birinde bir müderris ile yeğeni ve arkadaşı; ahşab olanda ise mülâzımlar kalmakta olup medresede yaşayan toplam nüfus "18"di[419]. 1869'da faal durumda bulunan medresede bir dersiam, üç mezun ile "6" talebe vardı[420].

Sultan Mustafa Medresesi ile ilgili XIX. yy.a âid birkaç tamir kaydı tesbit edilebilmiştir. Bunlardan ilki 1262 (1846) yılına âid olup cami ve imaretle birlikte yapılmıştır. Yapılan masraf tamiratın çok küçük çapta olduğunu göstermektedir. Gerçekten tamamı 748 kuruş tutan masrafın sadece 89,5 kuruşu medrese için harcanmış görünmektedir. Bunlar da musluk demirleri, cam, kova ve maşrapa gibi şeylerdir[421]. Ertesi yıl ise Vakfın kaymakam vekili Ahmed Şemseddin Efendi marifetiyle medrese

[409] 23 Ağustos 1285 (7 Eylül 1869) tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 3a ve 27 CA 1286 (4 Eylül 1869) tarihli kayıt: EV, nr. 21144, s. 62.

[410] 10 Safer 1287 (12 Mayıs 1870) tarihli kayıt: EV, nr. 21144, s. 62 ve EV, nr. 21179, vr. 8a.

[411] 2 Muharrem 1288 (24 Mart 1871) tarihli kayıt: EV, nr. 21144, s. 62 ve 6 Rebi'ülâhır 1288 (25 Haziran 1875) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 12a.

[412] *DVMD*, s. 72'den naklen "Dârülhilâfe", s. 87.

[413] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948, s. 229.

[414] Öz, I, 106. Bk. *İst.H*, pafta C4.

[415] *DVMD*, s. 74'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 88.

[416] *HC*, I. 23.

[417] S. Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihî Eserleri. VIII Çukur Çeşme Hamamı", *TD*, sayı 27 (1973), 158, n. 74.

[418] Muzaffer Erdoğan, "XVIII Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkârı, Hassa Baş Mimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Meslekî Faaliyetleri", *TD*, VII/10 (1954), 166.

[419] Kepeci, nr. 6589/1, s. 12.

[420] Bk. Ek I, nr. 31.

[421] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 5 Cemâziyelâhır 1262 (31 Mayıs 1846) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 41/117.

ve kütübhanenin toplam 1.476 kuruş sarfıyla kurşunları yenilenmiştir[422]. Medresenin diğer bir tamiri 1279 (1862) tarihlidir. Medrese ile birlikte cami ve imâret su yolları İmâret Müdürü Selim Efendi tarafından tamir edilmiştir[423]. 1281 (1864)'de ise Kurşuncu Halid Efendi tarafından 1.300 kuruş sarfıyla kurşunları elden geçirilmiştir[424]. 1288 (1871)'de medrese çamaşırhanesi ile saçakları tamire ihtiyaç göstermiş; Şehremaneti'nce yapılan keşfi sonunda tamiratın 3.750 kuruşa mal olacağı anlaşılarak Arnavud Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[425].

Medrese 1894 depreminde hasar görmüş[426]; 1911'deki büyük Aksaray yangınında yanarak geriye dört duvar kalmış[427], daha sonra yerine "Harikzedegân apartmanları" adıyla anılan binalar yapılmıştır.

VI. YENİKAPI

72 Hoca Üveys (Veys) Medresesi (J 6)

Medrese listelerinde "Hoca Üveys Medresesi" olarak geçen bu medrese "Musalla"[428]'da Şeyh Ferhad Mahallesi[429]'nde gösterilmiştir. *19. Asırda İstanbul Haritası*'nda Musalla'da "Mustafa Efendi Medresesi" adıyla bir medrese görülmektedir. Diğer taraftan XIX. yy. sonlarına âid arşiv kayıdlarında "Büyük Langa" yakınında "Reisülküttab Hacı Mustafa Efendi Medresesi"nden bahs edilmektedir. İstanbul'da Vakıflar Başmüdürlüğü'nde "Reisülküttab Mustafa Efendi Vakfı"na âid dosyada "Kâtib Kasım Mahallesi Hayriye Tüccarı Caddesi'nde "Hoca Üveys Medresesi"nden bahs edilmekte ve 1968'de yanındaki parselle birleştirilerek Kâtib Kasım İlkokulu'nun inşa edildiği belirtilmektedir[430].

[422] Bu tamire âid masraf kalemleri şunlardan ibarettir:

Kurşun	1246 ky. yeni - 1186 eski baha 57		
		206,5	
Kurşunların dökülmesi		445,5	1189 ky. x fî 15 pr.
Kurşuncu yevmiyesi		58	
Dökücü yevmiyesi		24	
Hammaliye		23	
Kireç ve horasan bahası		81	
Mismar bahası		53,5	
Kereste bahası		81,5	
Duvar ve kömürlük üzeri için kiremit		13	
Vakıf sandığı tenekesinin tamir ve yenilenmesi		110	
Yeni cam ve çerçeve bahası		57	
Cam ve çerçeve parçaları için teneke ve ayaklık ?		64	
Neccar ve ırgad yevmiyesi		132	
Kandil, ve makara vs. bahaları		96,5	
Mutemed ve kiracı ücreti		40	
		1.476	

(Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 21 Zilhicce 1263 / 30 Kasım 1847 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 50/124)

[423] 2.000 kuruşluk alelhesab ödemeyi gösteren kayıt: EV, nr. 16329, vr. 37a/10.

[424] Ödeme 750 (19 Cemâziyelevvel 1281 alelhesab) + 550 = 1.300 kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 7a.

[425] 26 Safer 1288 (17 Mayıs 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11b.

[426] Eyice, gös. yer.

[427] *DVMD*, s. 73'de "Lâleli Medresesi" adıyla kayıdlıdır. Bk. "Dârü'l-hilâfe", s. 87.

[428] *DVMD*, s. 70'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 85 ve *İME*, nr. 70..

[429] *İME*, nr. 70.

[430] İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Hayır İşleri, dosya nr. P. 1091'de Kâtib Kasım Mahallesi Hayriye Tüccarı Sokağı, 782 ada, eski 3 yeni 25 parsel, eski 74 yeni 64 kapının aynı ada 18 parselle birleştirilerek ilkokul olarak İstanbul Vilâyeti adına tescil edildiğine dair belgeler bulunmaktadır.

Bu ifadeden medresenin iki isim taşıdığı sonucuna varılmaktadır. Adı geçen Mustafa Efendi, Tavukcubaşı Ali Ağa'ya damad olduğu için "Tavukcubaşı damadı" olarak da tanınan Resmî Ahmed Efendi'nin kayınpederi[431] Reisülküttab Emârzâde Mustafa Efendi[432] olmalıdır. *Sicill-i Osmânî*'de Mustafa Efendi'nin Yeniköy'de ve köyünde çeşidli hayratından ve İstanbul'da mekteb, çeşme ve müteaddid dersiyeleri olduğundan bahs edilir[433].

Medrese, zemin seviyesinde hava ve güneş görmeyen rutûbetli "10" oda ile bir dershane ve müştemilâtından ibaretti[434]. 1869'da bir müderris ile 22 talebenin bulunduğu[435] medrese aslında ancak "10" kişinin ikametine müsaiddi[436].

Medrese birçok def'a tamir görmüş olmalıdır. Bunlardan 1869-70'dekinde kurşunları yenilenmiştir[437]. 1885 tamirinde ise Şehremanetince yapılan keşfine göre tamiratın 5.825 kuruş tutacağı hesablanmış; vakfın bunu ödeyecek gücü olduğundan binanın daha fazla harab olmasını önlemek üzere tamirata bir an önce başlanılması hakkında Şûrâ-yı Devletin verdiği karar padişah tarafından da tasdik edilmiştir[438].

1893'de medresenin bazı yerlerinin tamiri ile kurşunlarının değiştirilmesine teşebbüs edilmiştir. Yapılan keşif, tamirat için 15.600 kuruşa ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Bu sırada vakfın hazinedeki mevcudu dörtbin küsur kuruştan ibaret olmakla beraber tamiratın beklemeye tahammülü olmadığı görüldüğünden tamiratın Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru tarafından emaneten gerçekleştirilmesi, kurşunların da yine onun nezâretinde olmak üzere kurşun müteahhidine imâl ettirilmesi ve vakıf mevcudunun üst tarafının "ta'vîzen" Evkaf Hazinesinden ödenmek üzere 1309 mâlî yılı bütçesine konulması husûsunda irade sâdır olmuştur[439].

1898'de medresenin tekrar tamirine teşebbüs edildiği görülmektedir. Bunda –belgede zikr edilmemekle beraber– 1894 depreminin de payı olabilir. İlk keşiften sonra yapılan eksiltme sonunda 17.500 kuruşa müteahhid tarafından tamirine karar verilmişse de işe başlandıktan sonra, daha önce görülmeyen bazı kısımların da tamir kapsamına alınması gerektiğinden yeni bir keşfe ihtiyaç duyulmuş ve keşif sonunda ilk keşifte yapılan oranda bir indirim yapılarak bu kısımlar için de 8.799 kuruş ödenmek üzere maktu'an ihale edilmiş ve vakfın bunu ödeyecek gücü olduğu için masrafın 1314 mâlî yılı bütçesine alınmasına karar verilmiştir[440].

1914'de medrese yine tamire muhtac durumda olup talebe iskânına elverişli görülmediğinden darülhilâfe medreseleri kadrosu dışında bırakılmıştır[441]. 1918 sonlarında son derecede harab olduğu halde muhacirlere barınak olmuştu[442].

[431] Bekir Kütükoğlu, "*Sefînetü'r-rüesâ*'nın İlâveli Müellif Nüshasına Dâir", *Vekayi'nüvis. Makaleler*, İstanbul 1994, s. 204.

[432] 1100 (1688-89)'de Kastamonu'nun Gödel köyünde doğan Mustafa Efendi, başmukataacılık, Viyana sefareti, büyük kal'a tezkireciliği, piyade mukabeleciliği, beylikçilik hizmetlerinde bulunduktan sonra 1149 (1736)'da reisülküttablığa getirildi. 1156-57 (1743-44)'de defter eminliğinde bulunduktan sonra ikinci def'a reisülküttab oldu (1157-1160). 1161-62 (1748-49)'de ruznamçe-i evvel olarak vazife gördü. Bu vazifede iken 18 Ramazan 1162 (1 Eylül 1749)'de öldü. *SO*, IV, 429-30.

[433] *SO*, IV, 430.

[434] *DVMD*, s. 70'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 85.

[435] Bk. Ek I, nr. 126.

[436] *DVMD*, s. 70'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 85.

[437] 27 Haziran 1286 (9 Temmuz 1870) tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 9b.

[438] 27 Zilka'de 1302 / 26 Ağustos 1301 (7 Eylül 1885) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatasındaki karar doğrultusunda 5 Zilhicce 1302 / 3 Eylül 1301 (15 Eylül 1885) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 4516 ve eki.

[439] Evkaf Nezâreti'nin 12 Rebi'ülâhır 1311 tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 21 Cumâdelûlâ 1311 / 18 Teşrîn-i sânî 1309 (30 Kasım 1893) tarihli mazbata ve 11 Cumâdelâhıre / 8 Kânûn-ı evvel (20 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Cemâziyelâhır/7 ve eki.

[440] Evkaf Nezâreti'nin 8 Cumâdelûlâ 1316 (24 Eylül 1898) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 8 Cumâdelâhıre 1316 / 12 Teşrin-i evvel 1314 (24 Ekim 1898) tarihli mazbata ve 2 Receb / 4 Teşrin-i sânî (16 Kasım) tarihli irade: İrade-E, nr. 1316 Receb/4 ve eki.

[441] *DVMD*, s. 70'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 85.

[442] *DVMD*, s. 70'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 85.

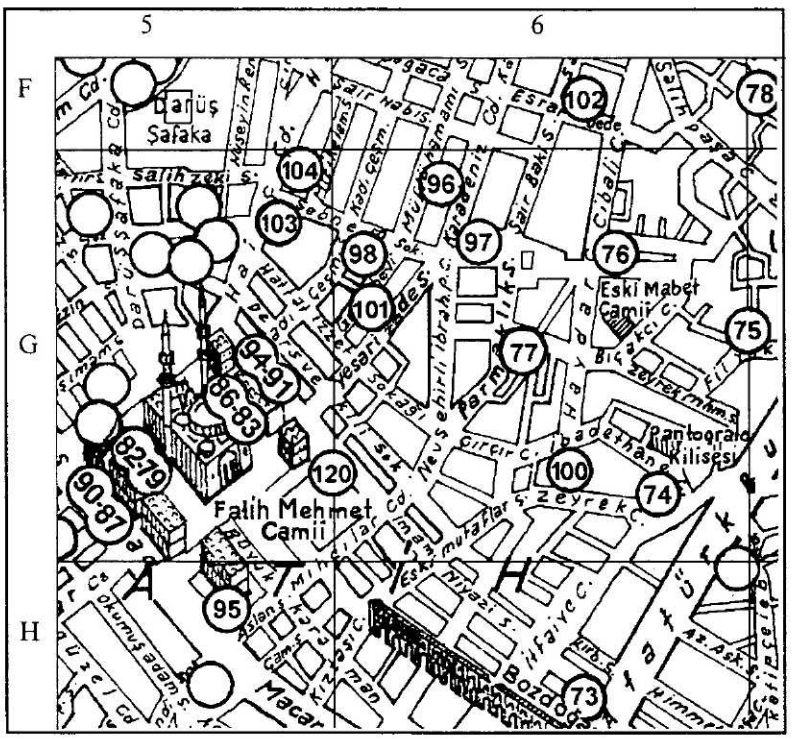

IV. Bölüm

SARAÇHANE UNKAPANI FATİH

I. SARAÇHANE - ZEYREK

73 Gazanfer Ağa Medresesi (H 6)

Darüssaade Ağası Gazanfer Ağa[1] tarafından XVI. yy.ın sonlarında muhtemelen Mimar Davud Ağa'ya[2] inşa ettirilen medrese, türbe[3] ve sebilden müteşekkil manzûme[4], eski adı Kırkçeşme[5] olan semtte Atatürk Bulvarı üzerinde Saraçhanebaşı'ndan Unkapanı'na giderken Bozdoğan Kemeri'ni geçince solda bulunmaktadır. Manzûmenin vakfiyesi Evâil-i Cumâdelûlâ 1004 (22-31 Ocak 1596) tarihlidir. Medresenin tamamlanıp tedrisata başlanması 999 (1590)'dadır. Büyük bir merasimle açıldığını tesbit ettiğimiz medrese için

"*Etdi ders-i 'âmı Seyfi-zâde pâk*" tarihi düşürülmüştür[6].

Vakfiyesine göre tatil günleri dışında hergün ders yapılacak medresede 16 kişi sakin olup her birine günde beşer akçe vazife tayin edilmişti. İçlerinden akıllı ve dürüst biri muid seçilecek ve kendisine tahsis edilen iki hücrede oturup hizmeti karşılığında yevmî on akçe vazife alacaktı. Talebeye de kendilerine tahsis edilen beşer akçe vazifeden başka, sabah namazından sonra dershanede toplanıp vâkıfın ruhuna okuyacakları Kur'an-ı kerim karşılığında ikişer akçe daha verilecekti. Bevvab tayin olunan şahsın dört, ferraşın ise üç akçe yevmiyesi olacaktı[7].

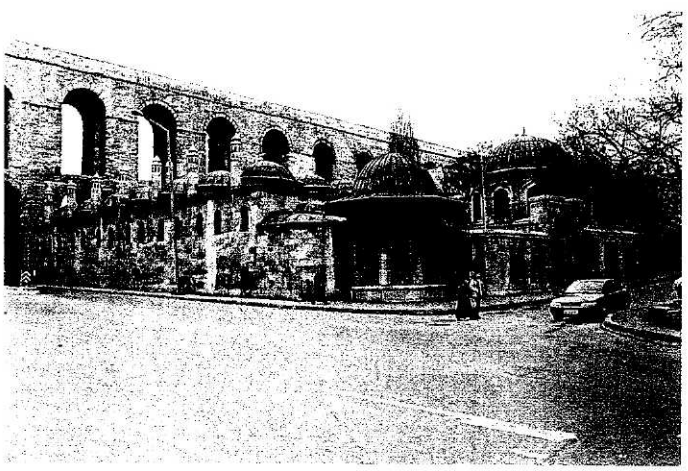

Resim 78
Gazanfer Ağa Manzûmesi
(Hıfzıssıhha Enstitüsünün önünden görünüşü)

Açılışında dahil ellili olan[8] medresenin 1116 (1704)'da sâniyesi ihdas olunmuş ve 10 Safer (14 Haziran)'de de haric îtibâriyle ilk müderris tayin edilmiştir[9].

[1] Gazanfer Ağa (ö. 1011 / 1602), III. Murad ve III. Mehmed devirleri darüssaade ağalarındandır. *SO*, III, 619; Baltacı, s. 206-207.

[2] Mimar Davud Ağa'nın hayatı ve eserleri hakkında tafsilâtlı bilgi için bk. Muzaffer Erdoğan, "Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri", *Türkiyat Mecmuası*, XII (1955), 179-204.

[3] Selçuklu devri medreselerinde, bânînin türbesi medresenin yanına yapılırken Osmanlılarda bu usûl ilk def'a XVI. yy. sonlarında Gazanfer Ağa manzûmesinin inşasında kullanılmıştır. E. H. Ayverdi, "Gazanfer Ağa Manzûmesi", *İED*, III (1957), 86.

[4] Erdoğan, s. 193 ve *HC*, I, 289.

[5] *İME*, nr. 62.

[6] Meserret Diriöz, "Gazanfer Ağa Medresesi'nin Açılışına Dâir Bir Mesnevî", *Millî Kültür*, II/2 (14), Ankara 1980, s. 35.

[7] Gazanfer Ağa Vakfiyesi, VGMA, Defter nr. 571, s. 19.

Medresenin kapısı, yan taraftaki Kovacılar Sokağı'ndadır. Kapının solunda sebil, girişte sağda ise türbe yer alır. Kare plânlı bir avlu etrafında "U" meydana getirecek şekilde sıralanmış bulunan hücrelerin sayısı, vakfiyesine göre 17 olup[10] her biri ikişer kişilik ve zemin seviyesindedir. Yan cephelerdeki odalarda revaklara açılan birer, arka tarafa ikişer, solda çapraz geçitle girilen odada iki üst, solda en dipteki hücrede üç alt beş üst, sağ köşedekinde ise iki alt, dört üst pencere bulunur. Dershanenin yanındaki hücrelerin üç alt, ikişer üst penceresi vardır[11]. Arka pencerelerin mevcudiyeti hava akımına imkân vermekte ise de su kemerlerinin yanında bulunması dolayısiyle rutûbetli olduğundan 1914'de medresede talebenin barınması pek uygun görülmemiştir[12]. Dershane girişin karşısında, zeminden 50 cm. kadar yükseklikte olup yedi alt, sekiz üst ve iki yuvarlak pencere ile aydınlatılmıştır[13].

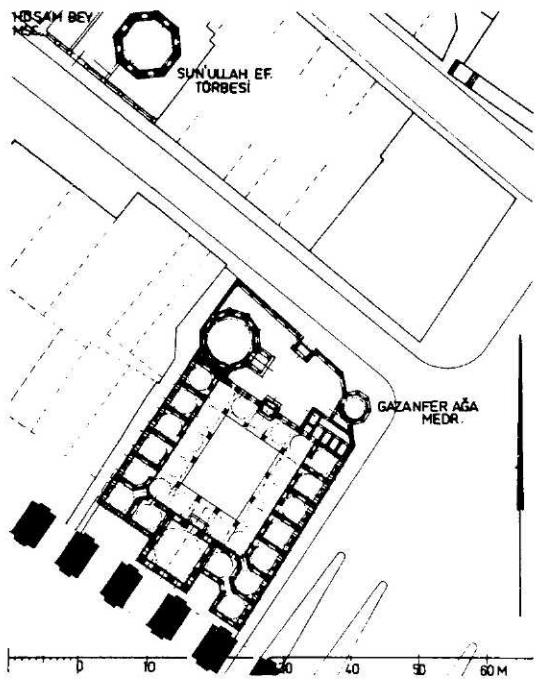

Şekil 39
Gazanfer Ağa Manzûmesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 359)

1914'deki tesbitten, medresenin, vakfiyesinde işaret olunmamış bulunan tulumba ile işleyen bir şadırvanı olduğu anlaşılmaktadır[14].

Medrese birçok defalar tamir görmüştür. Bunlardan tesbit edebildiğimiz biri 1782'de geçirdiği bir yangın sonrasındadır[15]. XIX. yy.daki tamirlerden bazılarını da tesbit edebilmekteyiz. Medrese, 1258 (1842)'de sebil, türbe ve şadırvan ile birlikte tamire ihtiyaç göstermekte idi. Medrese talebesinin müracaatı üzerine Ebniye-i Hassa Müdürü tarafından yapılan keşif 3.817 kuruşa tamirinin mümkün olacağını göstermiş; vakfın bunu karşılayacak mevcudu olduğundan, keşfini aşmaması kaydıyla, Fatih kaymakam vekili Said Bey tarafından tamir ettirilmesi için emir verilmiştir[16]. Ertesi yıl ise Evkaf-ı Humâyûn kaymakam vekili Osman Kâmil Efendi tarafından 381,5 kuruş sarfıyla bitirilen ufak bir tamirine rastlıyoruz[17]. 1281 (1865)'de Köprülü Mehmed Paşa Medresesi ile aynı zamanda geçirdiği bir tamir de tesbit edilmektedir[18]. 1287 (1870)'de yine tamirine ihtiyaç duyulan medre-

[8] a.g.v, gös. yer.

[9] *VF*, III, 665.

[10] Gazanfer Ağa Vakfiyesi, s. 14; Ayverdi, a.g.m, s. 85. Ayverdi (s. 87), revakların üç tarafındaki oda sayısını, plânında da görüldüğü gibi "15" olarak tesbit eder. Bu Ahmet Vefa Çobanoğlu ("Gazanfer Ağa Medresesi", *TVİA*, III, 375) tarafından da tekrarlanır. Ayverdi, sayının ancak dershane ile "16"ya, abdesthaneler de sayılırsa "17"ye çıkabileceğini yazar. Diğer taraftan, *DVMD* (s. 62'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 79)'de oda sayısı "14" olarak verilir. 1792 sayımında ise oda sayısı "13" (Kepeci, nr. 6589/1, s. 13) olarak görünmektedir.

[11] Ayverdi, a.g.m, s. 87-88.

[12] *DVMD*, s. 62'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 79.

[13] E. H. Ayverdi, "Gazanfer Ağa Medresesi, Sebili ve Türbesi", *İsAn*, XI (1972), 6926.

[14] *DVMD*, s. 62'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 79. Semavi Eyice, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *DVİA*, XIII (1996), 433'de şadırvanın 1943-44'deki tamirde yapıldığı, evvelce burada bir şadırvan bulunup bulunmadığının bilinmediğini yazmaktadır.

[15] Çobanoğlu, a.g.m, s. 375.

[16] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 9 Şa'ban 1258 (15 Eylül 1842) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 15/173.

[17] Bu tamirdeki masraflar şöyledir:

Tulumba ve kilid tamiri 71,5

senin bu def'aki maliyeti Şehremanetince yapılan keşfinde 9.900 kuruş olarak hesablanmış ve masraf, 1286 mâlî yılı bütçesine alınarak iş Fenerli Nikola Kalfa'ya ihale edilmiştir[19].

1885'de medrese ve türbenin tamire ihtiyaç göstermesi üzerine Şehremaneti'nce yaptırılan keşifte 8.811,5 kuruş masrafla tamiratın bitirilebileceği ve vakfın mevcudunun bunu karşılayabileceği anlaşılarak 1301 mâlî yılı (1885-86) bütçesinden karşılanması husûsunda irade sâdır olmuştur[20].

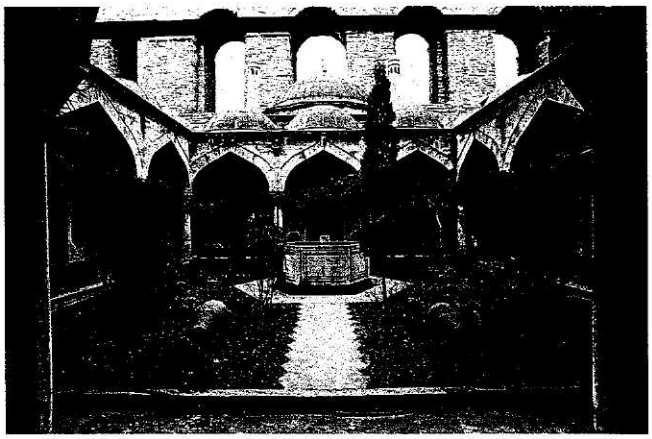

Resim 79
Gazanfer Ağa Medresesi
(Avludan görünüşü)

1914'de medresenin durumunu bildiren komisyon raporunda "yenice tamir olunmuş 14 odası ile "abdesthaneleri"nden bahs edilirken "gusulhane ve çamaşırhanesinin" tamire muhtac olduklarına işaret edildiğine göre[21] medrese, XX. yy.ın başlarında kısmî bir tamir daha geçirmiş olmalıdır.

Gazanfer Ağa Medresesinde 1792'de bir müderris, üç mülâzım, 11 hücre sahibi talebe ile birinin yanında bir çömez olmak üzere "16" kişi kalmaktaydı[22]. 1869'da ise medresede iki mezun ile çeşitli derslere devam eden "23" talebe bulunmaktaydı[23]. 1914 deki teftiş hey'eti raporuna göre medresede "30" kişinin ikamet etmesi mümkündü[24].

1943-44'de Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından yeni ve esaslı bir tamir gören[25] Gazanfer Ağa Medresesi, 1989'a kadar "Belediye Müzesi" olarak kullanılmış; bu tarihte Belediye Müzesi Yıldız Sarayı'na taşındıktan sonra ise "Karikatür ve Mizah Müzesi" haline getirilmiştir[26].

Çöplerin attırılması	30
Su hazinesi tamiri	185
Cam ve çerçeve tamiri	75
Sebil için yeni taş bahası	20
	381,5

(Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 15 Zilhicce 1260 / 26 Aralık 1844 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 29/111)

[18] Bu esnada çeşmesi de tamir görmüştür. Aynı tarihte Beşiktaş'taki Sinan Paşa Mektebi, Üsküdar'da İbrahim Paşa Çeşmesi ve Köprülü Câmi'i imamı için yapılan meşrutanın tamirleri için toplam 42.039,5 kuruş masraf yapılmıştır. Sadrazamın 21 Şevval 1281 (19 Mart 1865) tarihli arz tezkiresi hâmişine Padişahın ödemenin yapılması husûsundaki 22 Şevval (20 Mart) tarihli iradesi: İrade-D, nr. 37061.

[19] 6 Receb 1287 (2 Ekim 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 9b. Diğer bir defterde (EV, nr. 18884, vr. 46a) ilk alelhesab ödemesi Gurre-i Rebi'ülâhır 1288 (20 Haziran 1871) tarihini taşıyan, fakat müteahhidi Matyos Kalfa olan aynı mıkdar masrafla meydana gelen bir tamirata rastlanmaktadır. Bunun aynı tamiratta bir müteahhid değişikliği mi, gecikmiş bir ödeme mi, yoksa dokuz ay sonra yapılan yeni bir tamir mi olduğu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değilse de birinci ihtimal daha kuvvetli gibi görünmektedir.

[20] Evkaf Nezâreti'nden Sadarete gönderilen 2 Rebi'ülevvel 1303 (9 Aralık 1885) tarihli tezkire üzerine mesele Şûrâ-yı Devlet'te görüşülerek uygun bulunmuş ve 16 Rebi'ülevvel'de Dahiliye Dairesince tasdik edilmiştir. Konunun Padişaha arzı üzerine 29 Rebi'ülevvel (5 Ocak 1886)'de irade sâdır olmuştur. İrade-ŞD, nr. 4634 ve ekleri.

[21] *DVMD*, s. 62'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 79.

[22] Kepeci, nr. 6589/1, s. 13.

[23] Bk. Ek I, nr. 150.

[24] *DVMD*, s. 62'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 79.

[25] Eyice, a.g.m, s. 433.

[26] Çobanoğlu, a.g.m, s. 375.

74 Pîr Mehmed Paşa Medresesi (G 6)

Cami, medrese, imâret ve tabhaneden müteşekkil olarak Mehmed Paşa[27] tarafından yaptırtılan manzûmenin medresesi İshak-ı Karamânî için zâviye olarak bina ettirilmiş, şeyhin ölümünde, henüz hayatta bulunan vâkıf tarafından 933 (1526-27)'de medreseye çevrilmiş ve ilk def'a Surûrî Mustafa Efendi 25 akçe ile müderris tayin olunmuştu[28]. "Sâniye"sinin tesisi ise Muharrem 1106 (Eylül 1694) 'dadır[29].

Bir kısmı birer, diğerleri ikişer kişilik "21" odası olan medrese 1914 tarihli raporda "35" kişinin ikametine uygun bulunmuştu[30]. 1869'da ise burada çeşitli derslere devam eden "40" talebe vardı[31].

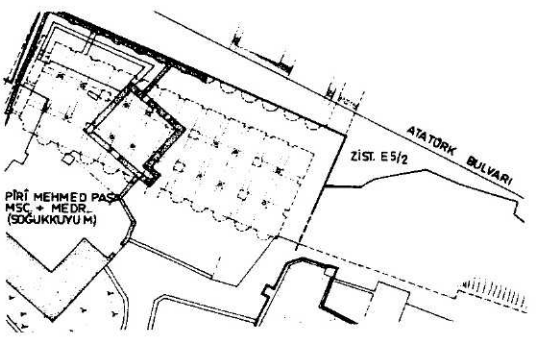

Şekil 40
Pîr Mehmed Paşa Medresesi plânı

Pîr Mehmed Paşa Medresesi XX. yy.a kadar çeşitli tarihlerde tamir görmüş, hatta yangın sonucu yeniden yapılmış olmalıdır. Bunlardan Sultan II. Mahmud saltanatında 1248 (1832)'deki tamirden[32] kısa bir süre sonra yandığından 1249 (1834)'da mütevellîsi Şerife Hanım tarafından hemen hemen yeniden yaptırılmıştır[33].

1290 (1873)'da su yolları tamir edilmiştir. İnşaat Müdiriyeti tarafından yapılan ilk keşfine göre 2.000 kuruşa mal olacağı tahmin edilen tamirat vakfın mütevelliyesinin eşi Kemâl Efendi'ye ihale edilmiştir[34].

Medrese, 1892'de de yanındaki cami ile birlikte bir tamire ihtiyaç göstermiş ve vakfın mevcûdundan ödeme yapılmak üzere Evkaf Tamirat memuru vasıtasıyla tamiri için irade sâdır olmuştur[35].

Pîr Mehmed Paşa Medresesinin XX. yy.ın hemen başında geçirdiği bir tamiri daha tesbit edebiliyoruz. Tamirat bedeli olarak –mecidî 19 kuruştan– 19.400 kuruşa gerek olduğu hesablanmışsa da, Şehremâneti Hendesehanesinde hazırlanan ikinci keşif defterinde tamiratın bir kısmının daha önce medresenin hademesi tarafından yaptırtılmasından dolayı 1.525 kuruş düşürülerek rakam 17.875 kuruşa indirilmiş[36]; bundan da 237 kuruş tenzil edilerek[37] ödenecek mıkdar 17.638 kuruşa düşürülüp Hacı Hristo Kalfa'ya ihale edilmiştir[38]. Evkaf kayıtlarına göre medrese 1911'de bir tamir daha geçir-

[27] *SO*, IV, 43.

[28] *TŞ*, 24 ve oradan naklen Baltacı, s. 336-339

[29] *VF*, III, 660.

[30] *DVMD*, s. 104'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 111

[31] Bk. Ek I, nr. 47.

[32] *TV*, sayı 41, 9 Cemâziyelevvel 1248 (4 Ekim 1832), s. 2.

[33] *TV*, sayı 79, Selh-i Şevval 1249 (11 Mart 1834), s. 2.

[34] 1 Muharrem 1290 (1 Mart 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[35] Evkaf Nezâreti'nin 25 Safer 1310 (18 Eylül 1892) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince tanzim edilen 14 Rebi'ülevvel 1310 / 23 Eylül 1308 (5 Ekim 1892) tarihli mazbata ve 27 Rebi'ülevvel / 6 Teşrin-i sânî (18 Kasım) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Rebi'ülevvel/18 ve eki.

[36] Bunun 16.763 kuruşu 30 Teşrîn-i evvel 1316 (12 Kasım 1900)'daki ikinci keşif bedeli, 1.112 kuruşu ise 17 Teşrîn-i evvel 1318 (30 Ekim 1902)'deki ilâvedir. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 208.

[37] Bu 237 kuruşun hesabı şöyledir:

249	20	Mecidî 20 kuruş hesabıyla
- 12	20	Fark-ı mecidî
237		

(gös. yer)

[38] Alelhesab ödemeler ile teslimden sonra ödenen mıkdar şöyledir:

miştir[39].

1914'deki teftişte medrese, zemin seviyesinde ve ahşab bir bina olarak görülmektedir. Hava ve güneş alabilen yapı, fazla rutûbetli olmamakla beraber bu tarihte müştemilâtı da dahil harab durumda bulunduğundan komisyon tarafından talebe iskânına pek uygun görülmemiş ve arsasının genişliği dolayısiyle yeni bir medrese inşası tavsiye edilmişse de dârülhilâfe kadrosuna alınmıştır. 1918 sonunda hâlâ harab olmakla beraber yangın felâketine uğrayanlarca işgal olunan[40] medrese daha sonra yıktırılmıştır[41].

75 Hâmid Efendi Medresesi (G 6/7)

Zeyrek'de, Unkapanı'na giderken sol taraftaki Fil Yokuşu üzerinde bulunan medrese, Bizans yapısı bir bina üzerine Ebussuud Efendi'nin halefi Şeyhülislâm Hâmid Efendi[42] tarafından XVI. yy.ın ikinci yarısında[43] Mimar Koca Sinan'a inşa ettirilmiştir[44].

1792 sayımında sadece "9" odalı olarak görülen Hâmid Efendi Medresesi, 1914 tarihli teftiş hey'eti raporundan anlaşıldığına göre bu tarihte iki katlı olup oda sayısı 29'dur. Bunlar, altlı üstlü 13'er oda ile ayrıca ikisi kapının yanında, biri mescide bitişik olmak üzere 3 fevkanî odadan ibarettir[45].

Oda sayısına paralel olarak medrese nüfusu da farklılık göstermektedir. 1792'de medresede "9"u hücre sahibi, bir refik, "5" de hücre sahiblerinin yanında çömez olarak "15" kişi yaşarken 1869'daki talebe sayısı "29" olarak tesbit edilmektedir[46]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda, alt kat odalarının, bodrum gibi olduğundan rutûbetli ve dolayısiyle talebenin yaşamasına pek müsaid bulunmadığının kayd edilmiş olmasına rağmen, medresede "40" kişinin ikamet edebileceğine işaret olunmuştur. Fevkanî odaların ise arka pencereleri olmadığından hava ve güneş ışığı almıyorlardı[47].

Hâmid Efendi Medresesi de XX. yy.a kadar muhakkak birçok tamir geçirmiştir. Ancak biz bunlardan 1259 (1843) ve 1310 (1893) tarihli ikisi hakkında bilgi sahibiyiz. 1843'deki oldukca küçük bir tamirdir. 150 kuruş tutacak masrafın vakfın mevcûdundan ödenmesi kararlaştırılmıştır[48]. 1893'de medresenin yol tarafındaki duvarının kısmen yıkılması üzerine yapılan keşif sonunda duvarın diğer kısmının da tehlike arz ettiği görülerek yıktırılıp tamamının yeniden yapılması için 7.169 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmış ve bu meblâğın vakfa masraf kayd olunmak üzere 1309 mâlî yılı bütçesinden

4.850	5.X.1309	Müteahhid Hacı Hristo Kalfa'ya verilen
4.850	14.XI.1309	" " " " "
4.850	13.I.1311	" " " " "
400	6. IV.1318	Kefil Yorgi Kalfa'ya verilen
14.950		17.638
		- 14.950
		2.688 Bu meblâğın kefil Yorgi Kalfa'ya ödenmesi için 22 Mart 1319'da emir verilmiştir.

(İVBMA, Defter nr. 1306, s. 208).

[39] 20 Nisan 1327 (2 Mayıs 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 65/504.

[40] *DVMD*, s. 104'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 111-112.

[41] Öz, I, 123.

[42] Hâmid Efendi'nin ikinci adı Mehmed (*TŞ*, s. 34 ve *SO*, II, 104) ise de *HC*'de Mahmud şeklindedir (I, 94).

[43] Öz, I, 67. Medresenin inşa tarihi kat'î olarak bilinmemektedir. Baltacı (s. 442), Hâmid Efendi 985 (1577)'de öldüğüne göre, bu tarihten önce yapılmış olması gerektiğine işaret etmektedir. Hammer (XVIII, 119/111) inşa tarihini 1063 (1652) olarak gösteriyorsa da bu dâhil pâyesinin teşkil tarihidir (krş. *VF*, I, 347).

[44] *TM*, s. 34; *TE*, s. 96.

[45] *DVMD*, 103'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 111. Yapının bu tarihte ahşab olduğu göz önüne alınırsa XIX. yy.da yeniden yapılması gerektiğinde ucuza mal etme endişesi ile ahşabın tercih edildiği açıktır.

[46] Bk. Ek I, nr. 75.

[47] *DVMD*, 103'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 111.

[48] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 29 Receb 1259 (25 Ağustos 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 21/175.

karşılanması husûsunda irade sâdır olmuştur[49].

1914'de ahşab olduğu kayd edilen medrese bu tarihte çamaşırhane, gusulhane, abdesthaneleri de dahil olmak üzere harab durumdaydı. 40 talebenin ikamet edebileceği büyüklükte olan medresenin arsası da geniş olduğundan 1914'deki komisyon burada yeni bir medrese inşasını uygun bulmuştu. 1918'de binanın bir kısmında talebe kalırken diğer kısmı muhacirlere barınak olmuştu[50].

II. HAYDAR

76 Haydar Paşa Medresesi (G 6)

Haydar'da, Haydar Caddesi üzerinde Bıçakçı Ali ve Haydar Hamamı sokakları arasında bulunan medresenin bânisi Hadım Haydar Paşa'dır[51].

Cami, çifte hamam ve bir çeşmenin bulunduğu manzûme içindeki medreseye Muharrem 974 (Temmuz 1566)'de henüz inşaat tamamlanmadan ilk müderris tayin edilmiştir[52]. Cami'in kitâbesine göre bitiş tarihi 977 (1569)'dir[53].

1914'de ahşab bir yapı olduğu kayd edilen medrese, diğer bazı medreselerde olduğu gibi XIX. yy.da yenilenirken, ahşab yapılmış olmalıdır. 1933'de hazırlanan Pervititch plânında "eski tekke" olarak gösterilen Haydar Paşa Medresesinde avlunun iki tarafındaki hücrelerden kuzey-doğudakilerin kârgir olması ise yenilenme sırasında bazı kısımlarda eski şeklin korunduğunu göstermektedir. Nitekim, bugün yıkılmış bulunan medrese odalarından arta kalan kısım da kârgir olup XVI. yy. karakteri taşımaktadır. Buna karşılık güney-batıdaki hücreler ahşabdır[54]. Medresenin, biri kapının yanında fevkanî, diğerleri zemin seviyesinde olmak üzere 16 oda ile 1914'de ders okunmadığı için eşya deposu olarak kullanılan bir dershanesi, çamaşırhane, gusulhane, abdesthaneleri ve şadırvanı ile kuyusu oldukca harab durumdaydı. Arka pencereleri bulunmamakla beraber odalarda ikişer pencere oluşu dolayısiyle kısmen hava ve güneş görebiliyordu. Komisyon raporuna göre fennî bir tamir ve tadille "güzel bir medrese" olabilirdi. Bu rapor üzerine dârülhilâfe kadrosuna alınmış olan medresede 1918'de Rumeli muhacirleri iskân edilmişti[55].

1914 tarihli raporda 30-35 kişinin ikamet edebileceği[56] belirtilen medresede 1869'da bir dersiam ile "35" talebe bulunmaktaydı[57].

Haydar Paşa Medresesinin XIX. yy.da tamir kayıdlarına rastlıyoruz. Bunlardan tesbit edilebilen ilki 1869 tarihlidir. Şehremaneti tarafından yapılan keşfine göre tamirat 46.000 kuruş masrafa ihtiyaç göstermiş ve Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[58]. Ancak tamiratın bitiminde masrafın bu rakamı aştığı anlaşılmaktadır[59] ki, rakamın büyüklüğü, bunun bir tamirden ziyade yeniden yapılma olduğunu düşündürmektedir.

[49] Evkaf Nezâreti'nin 24 Şevval 1310 (11 Mayıs 1893) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince düzenlenen 15 Zilka'de 1310 / 19 Mayıs 1309 (31 Mayıs 1893) tarihli mazbata ve 4 Zilhicce / 6 Haziran (18 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Zilhicce/2.

[50] *DVMD*, 103'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 111.

[51] Haydar Paşa, akağalıktan Kanûnî Süleyman devrinde vezirliğe kadar yükselmiş ve Muharrem 971 (Aralık 1563)'de ölmüştür (*SO*, II, 260).

[52] "74 muharreminde Haydar Paşa medresesi binâ olundukda ibtidâ bunlara (Bedreddin Mahmud) i'tâ olundu. Binâ-yı medrese tamam olmadan revak-ı vücûdu arızâ-yı inhidâm olup 978 şa'bânında Remzizâde Ali Efendi, medrese-i mahlûle ile bekâm oldu." *TŞ*, s. 141.

[53] *HC*, I, 96.

[54] Zeynep Ahunbay, "Haydar Paşa Medresesi", *TVİA*, IV (1994), 25-26.

[55] *DVMD*, s. 100'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 109.

[56] *DVMD*, s. 100'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 109.

[57] Bk. Ek I, nr. 84.

[58] 6 Safer 1286 (18 Mayıs 1869) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 6b.

[59] Haydar Paşa Medresesine âid 4 Ağustos 1285 (16 Ağustos 1869)'de 85 mâlî yılı bütçesinden 4.000; 18 Ağustos

1891'de ise tamirat için 9.100 kuruş cıvarında bir meblâğa ihtiyaç olduğu keşif sonunda anlaşılmış, emaneten tamir edilerek 1307 mâlî yılı Evkaf bütçesinde yer almasına karar verilmiştir[60].

Haydar Paşa Medresesi tamir edilirken üzerindeki kurşunlar çıkarılarak kiremit döşenmişse de kiremitler kırılmış olduğundan 1894 yılı başlarında bunların kaldırılarak yeniden kurşun döşenmesi için Evkaf Nezâreti tarafından müracaatta bulunulmuştur. Bu iş için harcanacağı tahmin edilen mıkdar 8.111 kuruş olup vakfa masraf kayd edilmek üzere 1309 mâlî yılı Evkaf bütçesinden harcanması husûsunda gerekli müsaade verilmiştir[61].

Resim 80
Haydar Paşa Medresesi

1906 yazında bazı yerlerinin tehlikeli bir şekilde harab olmasından dolayı Haydar Paşa Medresesinin âcilen tamir edilmesi gerekmiştir. Yapılan keşif ve eksiltme neticesinde 9.000 kuruşla tamiratın ihalesi yapılmış ve masrafa 1322 mâlî yılı bütçesinde yer verilmesi husûsunda karar alınmıştır[62].

Bugün medrese, dershanesi hariç yıkılmış durumdadır. Haydar Caddesi'ndeki girişten üstü örtülü bir sahanlıktan geçilip dört basamaklı bir merdivenden inilerek dershanenin bulunduğu yere varılır. Dershane kare plânlı olup girişin yanlarında altta birer, kapının üstünde eksende bir pencere bulunur. Batı cephesinde alt pencere yoktur. Güney cephesi bitişiğinde bina bulunduğundan sağır bir duvardır. Doğu cephesinde ise avluya açılan iki alt pencere vardır[63].

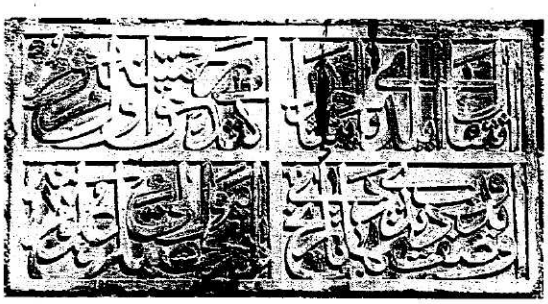

Resim 81
Haydar Paşa Medresesi kapı kitabesi

Haydar Paşa Medresesi 1980'e kadar Haydar Spor Kulübü olarak kullanılmışken 1982'de Vakıflar Baş Müdürlüğü tarafından bir âile bekçi olarak konulmuştur[64]. 1997'de ise kapısına asma kilit vurularak terk edilmiş durumda bulunmuştur.

1285 (30 Ağustos 1869)'de 18.000 ve 17 Şubat 1285 (1 Mart 1870)'de kusur masarıf olarak 15.504 kuruş = 37.504 kuruş ödendiği tesbit edilmektedir. Bir de "atika masarıfından" ödendiğine işaret edilen 34.500 kuruş bulunmaktadır ki –eğer bu mıkdar, bu def'aki tamiratın masrafına dahil ise– rakam keşif bedelinin çok üstüne çıkmaktadır. EV, nr. 21179, vr. 3a ve 7a.

[60] *TV*, sayı 100, 13 Rebi'ülevvel 1309 / 5 Teşrin-i evvel 1307 (17 Ekim 1891), s. 2.

[61] Evkaf Nezâreti'nin 22 Şa'ban 1311 (28 Şubat 1894) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince düzenlenen 5 Şevval 1311 / 30 Mart 1309 (11 Nisan 1894) tarih ve 124 nr.lı mazbata ve 17 Şevval / 11 Nisan (23 Nisan) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Şevval/3 ve eki.

[62] Evkaf Nezâreti'nden gönderilen 13 Safer 1324 (8 Nisan 1906) tarih ve 87 nr.lı takririn Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince incelenmesinden sonra kaleme alınan 4 Cumâdelûlâ 1324 / 13 Haziran 1322 (26 Haziran 1906) tarih ve 87 nr.lı mazbata ve 20 Cumâdelâhıre / 29 Temmuz (11 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Cemâzıyelâhır/8 ve eki.

[63] Ahunbay, a.g.m, s. 25.

[64] Ahunbay, a.g.m, s. 26.

77 Hasanzâde Medresesi

1792'de "9" hücrede biri çömez olmak üzere "10" kişinin yaşadığını tesbit ettiğimiz[65], 1869 tarihli listede yer almayan bu medrese hakkındaki bilgimiz, Haydar'da olduğu ve "17" odası bulunduğundan ibarettir. 1914'de dârülhilâfe kadrosuna alınmadığı gibi 1918'de de "kabil-i sükna" olmadığına işaret edilerek muhacirlerin yaşadığı belirtilmiştir[66].

78 Muhyiddin-i Kocavî Medresesi (F 7)

Medrese, Haydar Caddesi'nden Cibali'ye inerken sağda, Salih Paşa Caddesi'nden sonraki Cibali Mescid Sokağı'nda, Karanlık Mescid adıyla anılan Şeyh Muhyiddin-i Kocavî Mescidi yanında idi[67]. Rebi'ülevvel 1065 (Ocak 1655)'de ihdas olunan[68] medrese, "sonradan medrese haline konulmuş"[69], hava ve güneş almadığı için son derecede rutûbetli 4 ahşab oda ile kendisi için kâfi büyüklükte bir avlu, çamaşırhane, gusulhane ve abdesthanelerden ibaretti.

1869'da bir mezun ile beş talebenin bulunduğu[70] medresede, 1914'deki raporda talebe iskânı için uygun görülmediği halde, "5" talebenin yaşayabileceği belirtilmiş ve dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştı. 1918'de medresede, birkaç asker âilesi ile yangında evlerini kayb edenler oturuyorlardı[71].

Bugün ne medrese ne de mescid mevcuddur.

II. FATİH - KADIÇEŞMESİ - CİBALİ

79-94 Sultan Mehmed Han Medreseleri (Sahn-ı Seman - Tetimme) (G 5)

Fatih Sultan Mehmed tarafından Mimarbaşı Sinaneddin Yusuf Ağa (ö. 876 / 1471)'ya[72] inşa ettirilen cami, medreseler, türbe, darüşşifa, tabhane, imâret, kütübhane, dârüttalim, sıbyan mektebi, hamam ve kervansaraydan müteşekkil külliyenin "8"i semaniye, "8"i ise tetimme olmak üzere "16" medresesi vardı. Cami'in kitabesine göre inşaat 867-875 (1463-1470) arasında gerçekleştirilmişti.

Fatih külliyesi medreseleri, cami'in yakınındakiler semâniye ve ikinci sıradakiler tetimme olmak üzere cami'in kuzey ve güneyinde iki sıra üzerinde dizilmişlerdi. Semâniye medreselerinin kuzey tarafındakiler "Siyah" (Karadeniz), güneyindekiler ise "Sefid" (Akdeniz) olmak üzere doğudan batıya "baş kurşunlu", "çifte baş kurşunlu", "çifte ayak kurşunlu" ve "ayak kurşunlu" olmak üzere sıralanırlar. Bunların her birinde "19"ar oda[73] ve birer dershane-mescid bulunur. Odaların hepsinin sokağa pencereleri vardır. Dershanelerde 3 alt, 3 üst pencere yer alır. Baş ve ayak kurşunlu medreselerinin dershaneleri dış tarafa rastlayan duvarlardadır. Çifte baş ve Çifte ayak kurşunluların dershaneleri ise sırt sırta yerleştirilmiştir. Mihrablar, girişlerin karşısındaki cebhededir. Dershanelerin arkasındaki açık avlularda ise gusulhane ve abdesthaneler bulunur[74].

[65] Bu listede "Elhac Hasan" olarak kayd edilmiştir (Kepeci, nr. 6589/1, s. 26). Fakat yerinin aynı oluşu "zâde"sinin ihmal edildiğini düşündürmektedir.

[66] *DVMD*, s. 101'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 109-110

[67] Ayvansarâyî (I, 173) mescid ve zâviyeden bahs etmektedir. EEKE, dosya 602'de Cibali Mescidi Sokağı'ndaki mescidden bahis vardır.

[68] *VF*, I, 438; Hammer, XVIII, 120/133.

[69] Bu ifade, zâviyenin sonradan medrese haline getirildiğini göstermektedir.

[70] Bk. Ek I, nr. 160.

[71] *DVMD*, s. 113'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 118-119.

[72] İbrahim Hakkı Konyalı, *Fatih'in Mimarlarından Azadlı Sinan (Sinan-ı Atik)*, s. 73 vd; *FDM*, s. 168-171.

[73] Akdeniz Çifte ayak kurşunlunun oda sayısı 1792 sayım defteri (Kepeci, nr. 6589/1, s. 7) ile 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda (*DVMD*, s. 82'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 93) "20" olarak gösterilmiştir.

[74] Ayverdi, *Fatih Devri*, III, 387-391.

Tetimme medreseleri de doğudan batıya doğru Arabca olarak numaralandırılmıştı. Her iki cihette de doğu tarafındakiler "Baş Tetimme-i Sefid (veya Ûlâ-yı Tetimme)" ve "Baş Tetimme-i Siyah" olarak anılıyorlardı. Bunlardan sonra Akdeniz tarafındakiler "Sâniye", "Sâlise", "Râbi'a"; Karadeniz tarafındakiler ise "Hâmise", "Sâdise", "Sâbi'a" ve "Sâmine" adlarını taşıyorlardı[75]. Hücre sayıları hepsinde aynı değildi. 1914'deki raporlara göre, Akdeniz tarafındakiler 10'ar[76]; Karadeniz tarafındakilerden "Baş Tetimme / Hâmise" 12, "Sâdise" 13 ve "Sâbia" 10, "Sâmine" ise 13 hücreden ibaretti[77]. Halbuki 1792 tarihli sayım defterinde bu medreselerden Hâmise ve Sâmine 8'er, Sâdise ve Sâbi'a 10'ar hücreli olarak görünmektedir[78]. Karadeniz tarafı Baş Tetimmenin ise 22 Mayıs 1320 tarihli plânında oda sayısı "10" olarak tesbit edilmektedir. Bu farklılık, Fatih medreselerinin birkaç def'a yıkılıp yeniden yapılmaları sırasında plânlarında meydana gelen değişiklerden kaynaklanmış olabileceği gibi muhdes barakaların oda sayısına katılıp katılmalarından da kaynaklanmış olabilir.

Fatih Külliyesi vakfiyesinde sahn ve tetimme medreseleriyle ilgili şartlar bulunmaktadır. Bunlar, diğer medrese vakfiyelerinde görülen şartlarla büyük benzerlik göstermektedir. Buna göre medreselerin her birine aklî ve naklî ilimlerde ihtisas sahibi birer müderris tayin edilecek, bu müderrisler tatil günleri dışında tedrisde bulunacak ve karşılığında "ellişer" akçe yevmiye alacaklardı. Talebe arasında sivrilmiş ve muhtasar kitabları okutabilecek olanlara muidlik yapmaları karşılığında beşer akçe yevmiye verilecekti. Her medresede kabiliyetli, zeki, çabuk anlayıp kavrama kabiliyetine sahib ve müderrisin huzûrunda ilmî münakaşalar yapabilecek "15" dânişmend bulunacak; bunların her birine ikişer akçeden toplam olarak günde "30" akçe tahsis edilecekti. Kapıları açıp kapayacak bir bevvab ile temizlik işlerine bakacak birer hâdim ve ferraşa günde ikişer akçe verilecekti. Sahn medreselerinin hasır, kandil, ve fitil ihtiyaçları için günde altı akçe tahsis edilmişti.

Tetimlerde ise her odaya aylık "15"er akçe; bevvaba yine iki, hasır ve mum gibi ihtiyaçlara dört akçe ayrılacağına işaret olunmuştu[79].

Vakfiyede medrese kütübhanesindeki kitablar ve bunlardan talebenin faydalanma şekli ile nasıl korunacağına dair de maddeler bulunmaktadır. Kütübhaneye müderris, muid ve talebelerin faydalanacakları kitabları tanıyan bir hâfız-ı kütüb tayin edilecek ve medrese mensublarının ihtiyaç duyacakları kitablar bunun vasıtasıyla temin edilecekti. Kütübhanedeki kitabların deftere kayd edilmeleri için bir de kâtib vazifelendirilmişti. Müderris ve talebeye verilecek kitablar hâfız-ı kütüb ve kâtib tarafından deftere kayd ve kontrol edilecek; okunup faydalanıldıktan sonra geri alınacaktı. Kitablar geri alınırken içlerinde eksik sahife olmamasına bilhassa dikkat edilecekti. Vakfın nâzırı da kitabların kayb olmamaları için her ay kontrol yapacaktı. Hâfız-ı kütübün yevmiyesi altı, kâtibin ise dört akçe olarak tesbit edilmişti[80].

Fatih medreselerindeki talebe sayısına gelince: 1792 sayımına göre 256'sı sahnlarda, 191'i tetimmelerde 447 kişi yaşamakta olup bunların dağılışı şöyleydi[81]:

[75] 1914 tarihli *DVMD*'nde (s. 87-90) bunlar "Baş Tetimme Siyah", "Hâmise", "Sâdise" ve "Sâbi'a" olarak yazılmışlardır. Yani, Karadeniz Baş Tetimme ve Hâmise farklı iki medrese olarak görülmektedir.

[76] *DVMD*, s. 155-158'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 158-160.

[77] *DVMD*, s. 87-90'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 98-100. Ayverdi tarafından çizilen Fatih Külliyesi vaziyet plânında bu farklılık görülmez. Bk. 566 R.

[78] Kepeci, nr. 6589/1, s. 9-10.

[79] *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Ankara 1938, aslî metin, s. 144-146; yeni harfli metin, s. 246-247 ve oradan naklen İhsanoğlu, a.g.m, s. 45-46.

[80] A.g.v, aslî metin, s. 147-148; yeni harfli metin 247-248.

[81] Kepeci, nr. 6589/1, s. 6-10.

Tablo V

Fatih Medreseleri Nüfusu
(1792)

Medresenin adı			Hücre sahibi				Yanındakiler			Taşrada/ seferde/ hacda	Toplam
			Müderris	Mülâzım	Muid	Molla	Refik	Mülâzım	Çömez		
SAHN	Akdeniz	Baş kurşunlu	1	3	1	15	9				29
		Çifte baş kurşunlu	1	4	1	16	8				30
		Çifte ayak kurşunlu		2	1	16	11		3	4	34
		Ayak kurşunlu		10		15	7				32
	Karadeniz	Baş kurşunlu	1	9		18	4		3	1	36
		Çifte baş kurşunlu	1	4		16	13	3		4	37
		Çifte ayak kurşunlu	3			17	8	3	1		32
		Ayak kurşunlu	3			15	8			3	26
Sahn Toplamı			**10**	**32**	**3**	**128**	**70**	**6**	**7**	**12**	**256**
TETİMME	Akdeniz	Baş				9	11				20
		Sânî				9	13	2		5	24
		Sâlis				9	15			3	24
		Rabi'		2		8	16				26
	Karadeniz	Hâmise				8	11		1	1	20
		Sâdise		1		10	14	1			26
		Sâbi'a		1		9	19				29
		Sâmine				8	14				22
Tetimme Toplamı				**4**		**80**	**113**	**3**	**1**	**9**	**191**
Sahn ve Tetimme Toplamı			**10**	**36**	**3**	**198**	**181**	**9**	**8**	**21**	**447**

1869 tarihli listede Fatih medreseleri tek tek isimleri verilmeden "Ebu'l-feth ve'l-megazî Sultan Mehmed Han" adı altında gösterilmiş olup 16 medresede toplam 36 dersiam, "35" mezun ve "684" talebe vardır[82]. 1914'de ise Ayak kurşunlu, Çifte ayak kurşunlu ve Baş tetimme medreselerinde birkaçı dışarda "60" cıvarında talebe olduğu kayd edilmiştir. Diğerlerinde de her halde bunlara yakın sayıda talebe bulunmaktadır ki bu hayli yüksek bir rakamdır. Halbuki, medreselerin alabileceği talebe sayısı genellikle 30-35 olarak gösterilmiştir. Baş kurşunlu'da bu rakam 40; Sâniye ve Sâdise'de 40-45'e çıkarken Baş tetimme-i Siyah'da 25'e, Râbi'ada 20'ye iner[83].

Fatih Külliyesi de birçok yapı gibi, ilk yapıldığı haliyle günümüze ulaşamamıştır. 13 Zilhicce 1179 (23 Mayıs 1766)'daki depremde İstanbul'da Süleymaniye, Sultan Selim, Şehzade, Nuruosmaniye, Lâleli ve Ayasofya camileri dışında pek sağlam bina kalmamış; bu arada Fatih külliyesi de çok ciddî şekilde hasar görmüştü[84]. Hasarın tamirle giderilemeyecek kadar büyük olması dolayısiyle külliyenin tamamen yeniden yapılması zarûreti hasıl olmuştu[85]. Ancak, vakfın mevcudunun yeniden yapımın yükünü karşılayacak mıkdarda olmamasından dolayı masrafın Hazine-i Humâyûndan

[82] Bk. Ek I, nr. 1-16.

[83] *DVMD*, gös. yerler.

[84] Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsar ve hakaikü'l-ahbâr* (Bulak 1246), I, 177.

[85] Çeşmî-zâde Mustafa Reşid, *Çeşmî-zâde Tarihi*, Hazırlayan Bekir Kütükoğlu, İstanbul 1993², s. 46.

karşılanması kararlaştırılmış, bina eminliğine Haşim Ali Bey getirilmiş[86]; inşaatın mâlî yönü ise Başdefterdar İbrahim Sârım Efendi'ye havale edilmişti. İnşaatta türbe ve medreselere öncelik tanınmış; türbe eskisinden daha mükemmel olarak yapılmış, medreselerin bazı kısımları yeniden inşa edilirken bazı kısımları da tamir olunmuştu[87].

Fatih medreseleri XIX. yy.da çeşitli tamirler gören medreselerin başında gelmekte olup duyulan ihtiyaca göre ya toplu olarak veya tek tek tamir görmüşlerdir. Toplu tamirlerden biri Sultan II. Mahmud saltanatında 1247 (1831-32) tarihindedir. Baş ve Ayak kurşunlular, Çifte baş ve Çifte ayak kurşunlu medreseleri ile Karadeniz tarafı tetimme medreseleri masrafı vakfı tarafından karşılanmak üzere Hristo Kalfa'ya tamir ettirilmiş ve tamire ihtiyaç duyulan imaret fodla fırını ile birlikte yaklaşık 38.000 kuruş masraf edilmiştir[88].

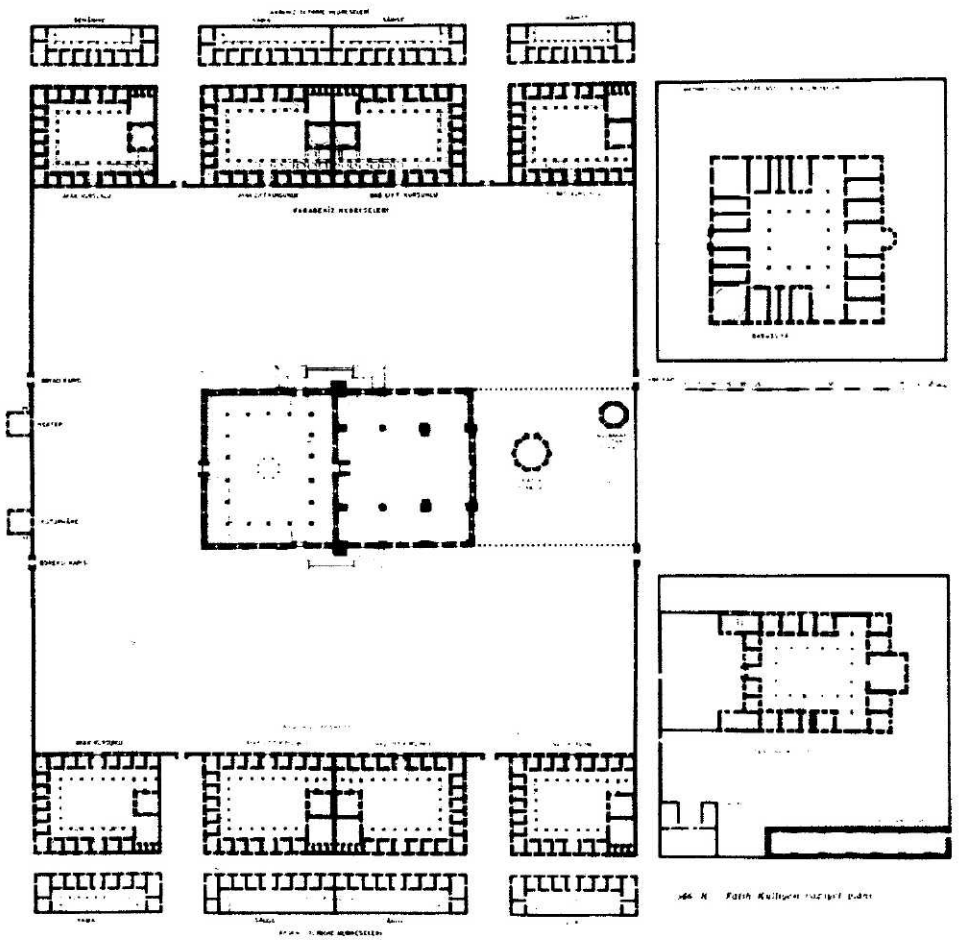

Şekil 41
Fatih Sultan Mehmed Külliyesi plânı
(Ayverdi, *Fatih Devri*, 368-369 arası)

[86] Vasıf, *gös. yer.*

[87] Çeşmî-zâde, *gös. yer.*

[88] Tamiratın bitiminde Ebniye-i Hassa Müdürünün keşfine göre 37.903,5 kuruş masraf gösterilmişse de defterin tetkikinden ücretlerle birlikte hakikî masrafın 37.569 kuruş olduğu anlaşılmış ve 443,5 kuruş indirim yapılmıştır. Masrafın tesviyesini emr eden 13 Şevval 1247 (16 Mart 1832) tarihli buyurulduyu havi (Evkaf Nazırı) Es-seyyid Mehmed Tahir mühürlü takrir: EV.RZN, dos. 1/47. Bu tamirden *TV*, sayı 12, 18 Şa'ban 1247 (22 Ocak 1832), s. 1'de de bahis vardır.

1259 (1843)'da Fatih külliyesi medreselerinde birkaç tamir tesbit edilmektedir. Bunlardan biri 2.060 kuruşa yapılan kurşun tamiri[89]; diğeri Akdeniz kurşunlu ve tetimme medreselerinin ana lâğımları yollarının yapılıp temizlenmesidir. Vakfın kaymakam vekili müderrisinden Elhac Mehmed Said Efendi'nin müracaati üzerine yapılan keşif sonunda tamiratın 1.962 kuruş tutacağı anlaşılmış[90] ve tamiratın yürütülmesi işiyle Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendi vazifelendirilmiştir[91]. Üçüncü bir tamir ise bunlara nazaran hayli düşük bir masrafla, 488 kuruşla kapatılmıştır[92]. 1264 (1847)'de türbe ile birlikte 1.074 kuruş[93] sarfıyla kurşunları yenilenen Fatih külliyesinin medreselerinin 1850'li yıllarda da çeşitli tamirler gördüğü anlaşılmaktadır. Bunlardan 1266 (1850)'dakinde tamir için 12.600 küsur kuruş sarf edilmiştir[94]. 1853'de Tabhane dahil bütün medreselerin pek çok yerinin harab olduğunun görülmesi yeni bir tamiri gerektirmiştir. Ancak, Evkaf Hazinesinin bu keşif bedelini ödeme gücü olmadığından daha az masrafla bir tamir yolu seçilmiş ve vakfın kaymakam vekilince 20.000 kuruşu geçmeyecek şekilde gerekli yerlerinin tamiri taahhüd edildiğinden hemen tamirine başlanmış; bu meblâğ Ticaret Nezâreti ve Meclis-i Vâlâ tarafından da uygun bulunduğundan Hazineden ödenmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[95].

[89] EV, nr. 10060, 37b.

[90] Kanbur Çeşme önünden cadde boyunca Sarıgürz'de Hasan Halife Cami'i önüne gelinceye kadar yer altından ana lâğımlar dolmuş ve kapanmış olup üzerlerinden bacalar açılarak toplanan şeylerin çıkarılması ve nakli; bazı yerlerde eksik olan kapak ve duvarların yenilenmesiyle lâğımın boşaltılması için yapılacak işler ve bedelleri şöyle tesbit edilmişti:

	uzunluk (zıra')	genişlik	derinlik	eb'ad	birim fiatı (kuruş)	toplam fiatı (kuruş)
Lâğım tahliyesi	380				1	380
Bacalar açılması (54 tane)	2	2	2	432 z^2	3	1.296
Taşı mevcud kaldırım döşenmesi				116 z^2	0,5	108
Mezbelenin nakli						178
						1.962

(Ruznamçe defterlerine verilen 3 Receb 1259 / 30 Temmuz 1843 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 21/79)

[91] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 12 Şa'ban 1259 (7 Eylül 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 22/39.

[92] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 28 Ramazan 1259 (22 Ekim 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 22/225.

[93] Bu tamire âid masraf dökümü şöyledir:

Kurşun	eski	1.262	ky.	
	yeni	- 1.174,5	69 ky.	
		87,5		
Cedid kurşun bahası		317		87,5 ky x 145 pr.
Kurşun dökümü masrafı		434,5		
Kurşuncu yevmiyesi		48		
Rençber yevmiyesi		24		
Kereste, mismar, kireç ve horasan bahası		118,5		
Dülger (?) yevmiyesi		36		3 yevm x fi 12
Rençber yevmiyesi		18		3 " x 6
Hammaliye ve kantariye		30		
Mu'temed yevmiyesi		48		
		1074		

(Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 19 Muharrem 1264 / 27 Aralık 1847 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 51/67)

[94] Sadrazamın Selh-i Receb 1266 (11 Haziran 1850) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 2 Şa'ban (13 Haziran) tarihli irade: İrade-D, nr. 12664.

[95] Sadaretle Evkaf Nezâreti arasındaki 24 Rebi'ülevvel 1269 (5 Ocak 1853) ve 3 Cemâziyelâhır 1269 (14 Mart 1853) tarihli tezkireler üzerine Meclis-i Vâlânın 13 Cemâziyelâhır (24 Mart) tarihli mazbatası; Sadrazamın 14 Cemâziyelâhır (25 Mart) tarihli arzı hâmişine sâdır olan 17 Cemâziyelâhır (28 Mart) tarihli irade: İrade-MV, nr. 10260 ve ekleri. İlk keşif ve eksiltme sonunda Todori Kalfa tarafından tamir için istenen meblâğ olan 70.000 kuruşla vakfın kaymakamı vasıtasıyla yaptırılması kararlaştırılan bu tamir için sarf olunması plânlanan 20.000 kuruş arasındaki fark gerçekten düşündürücüdür. Ya ilk keşifteki bedel çok mubalağalıdır veya 20.000 kuruşla yapılacak tamirat içine pek zarûrî yerler alınmıştır.

1264 (1848) ve 1286 (1869)'da medreselerin lâğımları temizlenmiştir. 1848'dekinde temizlik cami ile birlikte Akdeniz tarafı medreselerindedir ve vakfın kaymakam vekili Said Efendi tarafından yaptırtılan bu iş için toplam olarak 2.424 kuruş harcanmıştır[96]. 1869'daki temizliklerden biri Karadeniz tarafındaki medresededir. Şehreminliğince yapılan keşfinde yanındaki dükkân ve evlerle birlikte 3.579 kuruşa mal olacağı hesablanan ve 1286 mâlî yılı bütçesinden ödenmesi kararlaştırılan bu iş, Lâğımcı Mehmed Usta'ya havale edilmiştir[97]. 1.975 kuruşa çıkacağı tahmin edilen ikinci temizlik işi için sarf edilecek meblâğın 1.000 kuruşu medreseler sakinlerince ödenmiş; vakıf bütçesinden sadece 975 kuruş verilmiştir[98].

1288 (1871)'de medreseler su yollarının tamir edildiği görülmektedir. Şehremaneti'nce yapılan keşfine göre 3.579 kuruş tutacak bu tamir Fatih Bölükbaşısı Hacı Ömer Usta tarafından yapılmıştır[99].

1298 (1881)'de on yedi medresenin[100] hepsini birden içine alan bir tamir teklifi görülmektedir. Şehremanetince yapılan keşif ve eksiltmede Altımermerli Yorgi Kalfa –gümüş mecidiye 19 kuruş hesabıyla– 12.000 kuruş masrafla bu işi neticelendirebileceğini belirtmişse de tamiratın Evkaf Nezâreti Tamirat memuru Hacı Osman Efendi eliyle emaneten yapılması Nezâretce uygun bulunmuş[101] ve bu husus Şûrâ-yı Devlet tarafından da benimsenmiştir[102].

1894 depremini müteâkıb cami ve türbe ile birlikte medreseler de tamir görmüş ve hepsi için 1.312.280 kuruş harcanmıştır. Tamirat için sarf edilecek meblâğ hayli büyük bir yekûna ulaşacağından malzemenin Evkaf İdare Meclisinin muvafakati ile satın alınması, inşaatın "ehemmi mühimme" tercih ederek "ceste ceste" yapılması ve tamiratın, Evkaf tarafından teşkil edilecek bir komisyon tarafından emâneten yürütülmesi; masrafların 1311 mâlî yılı bütçesine dahil edilmesi şartları getirilmiştir[103].

1902-1903'de Baş kurşunlu, cami ile birlikte tamir gördüğü[104] gibi I. Cihan Harbi yıllarında 1916-1917'de diğer bazı medreselerle aynı zamanda Fatih Külliyesi medreseleri de tamir olun-

[96] Bu tamiratta yapılan masrafın sarf yerleri şöyledir:

	kuruş	fî yevm		
Lâğımcı ücreti	120	10	x	12
Vakıf lâğımcıları ücreti	1.110	111	x	10
Rençber yevmiyesi	210	35	x	6
Kaldırımcı yevmiyesi	370	37	x	10
Duvarcı yevmiyesi	12	1	x	12
Taş kapak bahası	332	82 ad.	x	4 kuruş
Kireç ve horasan bahası	50			
? yevmiyesi	120			
? vs. bahası	100			
	2.424			
	- 2.000 alelhesab			
	424			

(Ruznamçe defterlerine verilen 28 Rebi'ülâhır 1264 (3 Nisan 1848) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos 53/2).

[97] 21 Rebi'ülâhır 1286 (31 Temmuz 1869) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 6b.

[98] 975 kuruş 9 Cemâziyelevvel 1286 (17 Ağustos 1869)'da ödenmiştir. EV, nr. 18884, vr. 27b.

[99] 4 Muharrem 1288 (26 Mart 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11b.

[100] Belgede "Bahr-i siyah cihetinde kâin onyedi aded medrese"den bahis vardır. Ancak bilindiği gibi Fatih külliyesi medreselerinin –Tabhane dahil– tamamı "17" tanedir. Karadeniz tarafındakilerin sayısı "4" sahn", ve "4" tetimme olmak üzere "8" tanedir.

[101] Evkaf Nezâretinden Başvekâlete gönderilen 4 Receb 1298 / 20 Mayıs 1297 (1 Haziran 1881) tarih ve 83 nr.lı takrir: ŞD.DH, dos. nr. 103/14-3.

[102] Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 22 Receb 1298 / 8 Haziran 1297 (20 Haziran 1881) tarihli mazbata müsveddesi: ŞD.DH, dos. nr. 103/14-1.

[103] Evkaf Nezâreti'nin 2 Cumâdelûlâ 1313 tarih ve 456 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 9 Cumâdelûlâ 1313 / 16 Teşrin-i evvel 1311 (28 Ekim 1895) tarih ve 2176 nr.lı mazbata ve 6 Ramazan / 8 Şubat (20 Şubat 1896) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Ramazan/8 ve eki.

[104] Ne Şûrâ-yı Devlet mazbatası, ne de arz tezkiresinde hangi taraftaki Baş kurşunlu olduğu belirtilmiştir. Evkaf Nezâreti'nin 27 Şa'ban 1321 (18 Kasım 1903) tarih ve 584 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 19 Zilka'de 1321 / 24 Kânûn-ı sânî 1319 (6 Şubat 1904) tarih ve 3136 nr.lı mazbata ve 15 Zilhicce / 19 Şubat (3

muşlardır[105].

Fatih semâniye medreseleri cumhuriyet devrinde de tamirler geçirmiştir. Bunlardan 1961 ve 1970 yıllarına âid olanlar hakkında bilgi sahibiyiz. 1961'de kubbe ve bacaların kurşun taklidi şapla kaplanması yapılmıştır. 29.658,50 TL keşif bedeli ile eksiltmeye konulan tamirat %33,57 oranında fiat kırarak işi 19.700 TL.sına bitireceğini taahhüd eden Âdil Şeref tarafından gerçekleştirilmiştir[106].

1970'de Karadeniz tarafı medreselerinin kalorifer tesisatı 991.873,70 TL keşif bedeli ile ihaleye çıkarılmış ve ihale %2,10 tenzilât yaparak 971.044,35 TL.na tesisatı tamamlamayı taahhüd eden Zühtü Kesrek üzerinde kalmıştır. Tamirat işi, binaların zamanında boşaltılıp müteahhide teslim edilememesinden dolayı kararlaştırılan tarihte bitirilemediğinden süre 1 ay + 3 ay + 2 ay olmak üzere üç def'a uzatıldığı gibi keşfe yapılan ilâve ile ihale bedeli de 1.019.596,57 TL.na çıkarıldıktan sonra 16 Temmuz 1971'de bitirilmiştir[107].

Fatih külliyesi medreselerinin bu toplu tamirlerinden başka ihtiyaç duyuldukça münferiden de tamirleri yapılmıştır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

Semâniye Medreseleri

Akdeniz Tarafı Medreseleri

*Akdeniz Baş kurşunlu Medresesi*nin 1274 (1857-58), 1290 (1873) ve 1310 (1893)'da tamirler geçirdiği tesbit edilmektedir. 1857 'deki tamirat 60.182 kuruşa Hacı Yani Kalfa; 1873'de 4.150 kuruşa mal olan tamirat Hacı Anesti Kalfa taraflarından yapılmıştır[108]. 1893'de ise 9.145 kuruş sarfıyla[109] tamirinin yapılması husûsunda irade sâdır olmuştur.

*Akdeniz Çifte baş kurşunlu Medresesi*nin 1273 (1856-1857)'de Evkaf Tamirat Müdürü tarafından 3.254 kuruş sarf olunan[110]; 1285 (1868)'de Tamirat Ruznamçesince 8.450 kuruşu bulacağı tahmin edilerek Hacı Tanaş Kalfa'ya ihale olunan[111]; 1287 (1870)'de Sıvacıbaşı Hacı Ömer Ağa'ya havale edilip 8.240 kuruşa mal olan[112]; 1291 (1874)'de 9.200 kuruş tutacağı hesablanarak[113] Hacı Malkon Kalfa'ya ihale edilen tamirler geçirdiğini görüyoruz. 1890'da ise medresenin kurşunları değiştirilmiş, bunun için sadece 8.871 kuruş sarf edilmiş ve masrafının 1305 senesi bütçesi tertibinden ödenmesi kararlaştırılmıştır[114].

1336 (1920)'da Akdeniz tarafı Çifte baş ve ayak kurşunlu medreselerine 23.825 kuruş masrafla elektrik tesisatı döşenmiş[115], ayrıca, cam ve çerçeveler tamir edilmiş ve kapı kilidi değiştirilmiştir[116].

Mart) tarihli irade: İrade-E, nr. 1321 Zilhicce/8 ve eki.

[105] Bu tamirata âid ödemelerde "Fatih medresesi" ifadesi kullanıldığından tamiratın medreselerin hepsini birden içine aldığını kabûl ettik. Ödemelerin kronolojik dökümü İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053, s. 125, 159, 173, 183, 215, 239, 243, 289, 319, 343, 351'de bulunmaktadır.

[106] Tamirat bir gün gecikme ile bitirildiği gibi kurşun rengi sürülmesi şartnâmesine uygun bulunmadığından 1.116,60 TL, derzli şapta kalite farkı dolayısiyle 101,58 kuruş ve bir günlük gecikme zammı olarak da 30,00 TL. ki toplam olarak 1.248,18 TL. kesinti ile hesab kapatılmıştır.

[107] İVBMA, 1970 Fatih Karadeniz Medreseleri Kalorifer Sıhhî tesisat dosyası II.

[108] Ödeme iki eşit taksitte 18 Safer (17 Nisan) ve 19 Rebi'ülevvel 1290 (17 Mayıs 1873)'da yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 60a.

[109] 23 Şa'ban 1310 (12 Mart 1893) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 17 Ramazan 1310 / 23 Mart 1309 (4 Nisan 1893) tarihli mazbata ve 5 Şevval / 10 Nisan (22 Nisan) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Şevval/1.

[110] EV, nr. 16329, vr. 10b.

[111] 1 Receb 1285 (18 Ekim 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5b.

[112] Bu tamir için yapılan keşfine göre 8.450 kuruşa mal olacağı tahmin edilmişse de tamirat 2.112,5 (9 C 1287 alelhesab) + 6.127,5 (7 Z 1287) = 8.240 kuruşa bitirilmişti. EV, nr. 18884, vr. 38b.

[113] 22 Muharrem 1291 (11 Mart 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17b.

[114] 19 Cemâziyelâhır 1307 / 28 Kânûn-ı sânî 1305 (10 Şubat 1890) tarih ve es-Seyyid Hüseyin Rıza mühürlü Evkaf Nezâreti takriri üzerine 9 Receb / 17 Şubat (1 Mart) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası ile Sadrazamın 8 Receb / 26 Şubat (10 Mart) tarihli arzı hâmişine sâdır olan 22 Receb / 2 Mart 1306 (14 Mart) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 5910 ve ekleri.

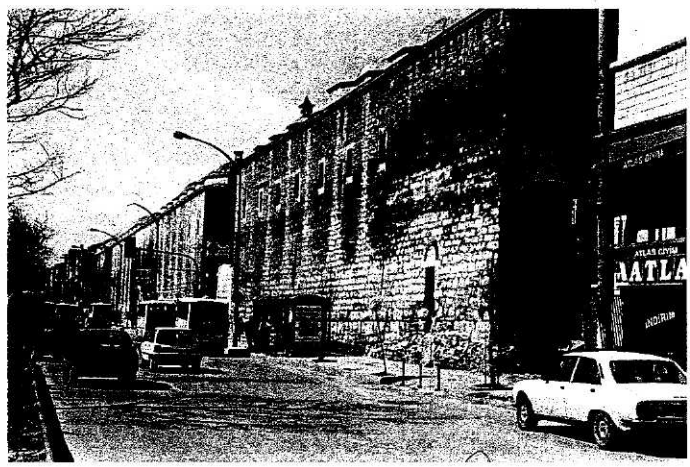

Resim 82
Fatih Akdeniz tarafı Semâniye Medreseleri
(Fevzi Paşa Caddesinden görünüşü)

XIX. yy.da Çifte ayak kurşunlu medreselerinin de çeşitli tamirler gördüğü tesbit edilmektedir. *Akdeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesi*yle ilgili bulunabilen ilk tamir kaydı 1263 (1847) tarihli olup türbenin musluğu, imaretin kuyusu ile birlikte medresenin de iki odasının tamir edildiğine dairdir. Vakfın kaymakam vekili Mehmed Said Efendi marifetiyle yürütülen bu tamir için 1.060 kuruş masraf edilmiştir[117]. 1274 (1857-58)'de Evkaf Tamirat Müdürü tarafından tamir ettirilen Akdeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesinin[118] 1278 (1861-62)'deki tamiri 24.458 kuruşa Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[119]. Medrese, 1289-90 (1872-73) yıllarında İhtiyar Nikola Kalfa[120] ve Mevlevihane Kapısı'nda Yusuf Usta[121] taraflarından tamir olunmuştur. Bunlardan ilki 3.000 kuruş, ikincisi ise 1.600 kuruş keşif bedellidir. Akdeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesinin 1305 (1888)'de yeni bir tamire ihtiyaç gösterdiği tesbit edilmektedir. Evkaf Hazinesi müfettişince yapılan keşifte tamiratın, –mecidiye 19 kuruş hesabıyla– 9.200 kuruşa mal olacağı hesablanmıştır. Ancak, 5.000 kuruşu geçen tamirlerde Şehremâneti'nin devreye girerek keşif yapması gerekiyordu. Ne var ki, bu tarihte Şehremâneti bazı sebeblerden dolayı keşif yapmayı reddetmekteydi. Tamiratın sür'atle gerçekleştirilmesi gerektiğinden Tamirat memurunun kontrolu altında Kurşun müteahhidi Ali Ağa tarafından emaneten icrası ve sarfiyatın vakfa masraf kaydı ile 1304 mâlî yılı bütçesine alınması kararlaştırılmışsa[122] da, tamiratın yapılıp bitirilmesi 1890 yılını bulmuştur. Ayrıca, hatıllar, vs. bazı tamirat daha ilâve edildiğinden masraf ilk keşfin iki mislini aşmış, 18.438 kuruşa çıkmıştı[123]. 1908'de bu medresenin kurşunları için 17.720 kuruş, diğer taraflarının tamiri için ise 123.780 kuruşla[124] ihaleleri yapılmıştır.

[115] İlk keşif 13.242 kuruş iken 13.711,5 kuruşluk ilâveyle masrafın 26.953,5 kuruşu bulacağı kabûl edilmişti (İVBMA, *1336 Senesine Âid Hayrât-ı Şerîf İnşaat ve Tamirat Defteri*, nr. 975, s. 122). Ancak tesisat işi 23.825 kuruşla bitirilmiştir. Bunun 9.860 kuruşu işçi gündeliği, kalan 13.465 kuruşu malzeme bedelidir. (*a.g.d*, s. 123).

[116] Çifte ayak kurşunlu için 10.999,5 (*İTD*, s. 148-149); Baş kurşunlu için 4.938 kuruş (*İTD*, s. 1) masraf yapılmıştır.

[117] Evkaf-ı Humâyûn Hazinesi Ruznamçesine verilen 11 Şa'ban 1263 (25 Temmuz 1847) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 48/103.

[118] EV, nr. 16329, vr. 10b.

[119] EV, nr. 16329, vr. 12b.

[120] Selh-i Receb 1289 (3 Ekim 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[121] 19 Safer 1290 (18 Nisan 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[122] Evkaf-ı Humâyûn Nâzırı Mansûrîzâde'nin 9 Şevval 1305 / 7 Haziran 1304 (19 Haziran 1888) tarihli takririnin uygun bulunduğuna dair 27 Şevval / 25 Haziran (7 Temmuz) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası ve sadrazamın 14 Zilka'de / 12 Temmuz (24 Temmuz) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 15 Zilkade / 13 Temmuz (25 Temmuz) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 5460 ve ekleri.

[123] 29 Cemâziyelâhır 1307 / 7 Şubat 1305 (19 Şubat 1890) tarih ve es-Seyyid Hüseyin Rıza mühürlü Evkaf Nâzırı tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet'in 20 Receb / 28 Şubat (12 Mart) tarihli mazbatası ile sadrazamın 8 Şa'ban / 17 Mart (29 Mart) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 10 Şa'ban / 19 Mart (31 Mart) tarihli irade: İrade: ŞD, nr. 5925 ve ekleri.

[124] Evkaf Nezâreti'nin 21 Safer 1326 (25 Mart 1908) tarih ve 42 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 20 Rebi'ülevvel 1326 / 8 Nisan 1324 (21 Nisan 1908) tarih ve 304 nr.lı mazbata ve 19 Rebi'ülâhır / 7 Mayıs (20 Mayıs) tarihli irade: İrade-E, nr. 1326 Rebi'ülâhır/12 ve eki.

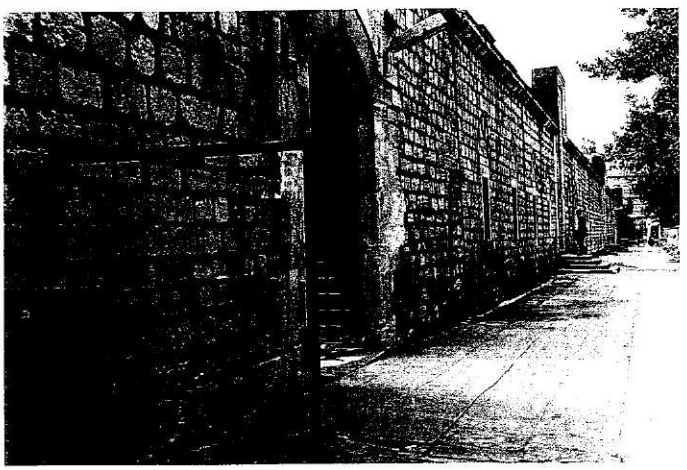

Resim 83
Baş kurşunlunun önünden Akdeniz tarafı Semaniye medreseleri
(Avludan görünüşleri)

Ayak kurşunlu medreseleri 1286-91 (1869-74) tarihleri arasında çeşitli tamirler geçirmişlerdir. Bunlardan *Akdeniz Ayak kurşunlu Medresesi*, 1286 (1869)'da Küçük Yorgi Kalfa tarafından, Şehremaneti'nce yapılan keşfine göre 1.700 kuruş tutacak olup 1285 mâlî yılı bütçesine alınan bir tamir görmüş[125]; 1288 (1871)'de Tamirat Ruznamçesinin keşfine göre 1.075 kuruşa mal olacağı tahmin edilerek 1287 mâlî yılı bütçesinde yer verilen Ahıshalı Hüseyin Efendi odasının tamiri Arnavud Nikola'ya ihale edilmiş[126]; 1290 (1873)'da İnşaat Müdiriyeti'nce yapılan ilk keşifte Tekeli Osman Efendi odasının 770 kuruşa tamir edilebileceği tahmin edilerek Yamandi Kalfa'ya ihale[127], 1.200 kuruş masrafla yapılabileceği anlaşılan bir diğer odanın tamiri Müderris Hüseyin Efendi'ye havale edilmiştir[128]. 12.450 kuruş tutacağı tahmin edilen tamir ise İnşaat Müdiriyeti'nce yapılmıştır[129]. Aynı yıl medresede bir kuyu yapımı gerekmiş; İnşaat Müdiriyeti'nin 4.150 kuruşa çıkacağını tahmin ettiği bu inşa işi Kuyucu Mustafa Usta'ya ihale edilmiştir[130].

Akdeniz tarafı Ayak kurşunlu Medresesinin 1325 (1909)'de bir tamir daha geçirmiş olduğu kayıt defterinden anlaşılmaktadır[131].

Karadeniz Tarafı Medreseleri

*Karadeniz Baş kurşunlu medresesi*nde Hasan Sabri Efendi odası 1281 (1864)'de 1.300 kuruş masrafla İmaret Müdürü Osman Efendi tarafından tamir edilmiş[132]; 1287-1291 (1871-74) yıllarında ise medrese çeşitli tamirler geçirmiştir. Bunlardan bir kısmı oda tamiri, bir kısmı kurşun ve kuyu tamiridir. 1286 (1869)'da kuyusu yenilenmiştir. 1288 (1871)'de 1.200 kuruş tutacağı tahmin edilen bir tamirat 1287 mâlî yılı bütçesine alınarak Fenerli Nikola'ya ihale edilmiş[133]; 1287 (1870)'de Kuyucu Nikola tarafından 4.100 kuruşa bir kuyu inşa olunmuş[134]; iki sene sonra kuyunun yıkılması üzerine bu def'a 2.320 kuruş sarfıyla Kuyucu Yuvan'a yeniden yaptırtılmıştır[135]. 1289 (1872) yılında pencerelerin önündeki parmaklıklarla mahzen kapısı Kalus Kalfa tarafından 800 kuruş[136]; çamaşırhanesi Küçük

[125] 25 Şa'ban 1286 (30 Kasım 1869) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 7a.

[126] Selh-i Rebi'ülâhır 1288 (18 Temmuz 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[127] 14 Receb 1290 (7 Eylül 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[128] 8 Cemâziyelevvel 1290 (4 Temmuz 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15b.

[129] 21 Receb 1290 (14 Eylül 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[130] Gurre-i Receb 1290 (25 Ağustos 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[131] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422, s. 84/827.

[132] Ödeme 1.000 (4 M 1281 alelhesab) + 300 (23 R 1281) şeklinde iki def'ada yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 3b.

[133] 3 Receb 1288 (18 Eylül 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 12a.

[134] Bu inşaatın keşif bedeli 4.600 kuruş; maliyeti ise 1.150 (23 RA 1287 alelhesab) + 2.950 (25 CA 1287) = 4.100 kuruştur. EV, nr. 18884, vr. 36b.

[135] Bu inşaatın keşif bedeli 2.500 kuruş; maliyeti ise 625 (27 ZA 1288 alelhesab) + 1.695 (11 M 1289) = 2.320 kuruştur. EV, nr. 18884, vr. 51b.

[136] 16 Rebi'ülâhır 1289 (23 Haziran 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13a.

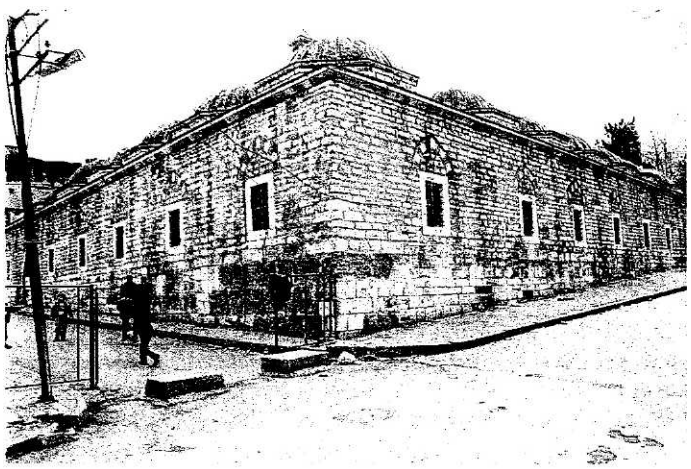

Resim 84
Fatih Karadeniz tarafı Baş kurşunlu Medresesi
(Tetimmeler Caddesi köşesinden görünüşü)

Nikola Kalfa tarafından 1.880 kuruş[137] tutacağı tahmin edilen bedellerle tamir ettirilerek 1288 mâlî yılı bütçesinde yer verilmiştir. 1290 (1873)'da 13.450 kuruşa bitirileceği tahmin edilen kurşun tamiratı Kurşuncu Halid Efendi'ye verilmiş[138]; 2.300 kuruş tutacağı tahmin olunan bahçe parmaklığı ile sakf, vs. yerlerinin elden geçirilmesi ise Kosti Kalfa tarafından yapılmıştır[139]. 1291 (1874)'de İslâm Efendi odasının 800 kuruş tutacağı tahmin edilen tamiri Lazari Kalfa'ya ihale olunmuştur[140].

Baş Kurşunlu Medresesi 1325 (1909) yılında bir tamir daha geçirmiş olmalıdır. Tafsilâtını tesbit edemediğimiz bu tamir hakkında sadece eksiltmesi ile ilgili bir kayda sahibiz[141].

*Karadeniz Çifte baş kurşunlu Medresesi*ne gelince: 1286 (1870)'da kuyu üstündeki sakfı tamir edildiği[142] gibi 1290-91 (1873-74) yıllarında da bazı tamirler geçirmiştir. Su kuyusunun, 1.600 kuruşa çıkacağı tahmin edilen tesviyesi Kuyucu Yusuf Usta'ya[143], medresenin önündeki parmaklıkların tamiri Arnavud Kosti Kalfa'ya verilmiştir. Bu tamirin keşif bedeli 1.050 kuruştur[144]. 1874'de 4.200 kuruş tutacağı tahmin edilen kapı tamiri Irgad pazarlı Mustafa Usta'ya ihale olunmuştur[145]. 1892'de 23.719 kuruş[146] sarfıyla tamiri kabûl edilmişse de başlangıçta tesbiti mümkün olamayan bazı yerlerin de tamiri gerektiğinden bu mıkdarla tamiratın yapılamayacağı ve 21.492 kuruşa daha ihtiyaç bulunduğu anlaşılmış ve bunun için de müsaade çıkmıştır[147].

Resim 85
Karadeniz Baş kurşunlu Medresesi
(Avludan görünüşü)

*Karadeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesi*nin tamirleri ise 1281 (1865) ve 1287 (1870) yıllarına rastlamaktadır. 1865'deki tamir için 12.750 kuruşa ihtiyaç olduğu tesbit

[137] 3 Receb 1289 (6 Eylül 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[138] 19 Ramazan 1290 (10 Kasım 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16b.

[139] 21 Rebi'ülâhır 1290 (18 Haziran 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15b.

[140] 13 Rebi'ülevvel 1291 (30 Nisan 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17b.

[141] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422, s. 16/129.

[142] EV, nr. 21179, vr. 8a.

[143] 19 Safer 1290 (18 Nisan 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[144] 12 Şa'ban 1290 (3 Ekim 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16a.

ile Üsküdarlı Hacı Yani Kalfa'ya ihale edilmiştir[148]. 1870'deki 1.000 kuruş masrafla bitirilebileceği tahmin edilen tamir mülâzım odasına münhasır olup Fenerli Nikola'ya ihale olunmuştur[149].

1908'de Karadeniz Çifte ayak kurşunlu medresesi Akdeniz tarafındakilerle beraber tamir görmüş; kurşunları için 21.086 kuruş, diğer yerleri için 117.000 kuruş sarf edilmiştir[150] ki bu, tamirden ziyade bir yeniden yapılma gibi görünmektedir.

Resim 86
Karadeniz Çiftebaş kurşunlu Medresesi
(Sokaktan görünüşü)

*Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesi*nin 1273 (1856-1857); Rûmî 1286 (1870) ve 1288-1291 (1871-74) tarihlerindeki tamirleri tesbit edilebilmektedir. 1856-57'dekinde muhafaza kapısı tamir edilmiş ve bahçesinin etrafı yenilenmiş[151]; 1870 'de yeni bir kuyu inşa olunmuş; 1871'de bevvab odası ile Hâmid Efendi odası tamir edilmiştir. İlki Salma Tomruklu Yorgi tarafından tahminî 900[152], ikinci Yamandi Kalfa tarafından tahminî 830 kuruş masrafla[153] yapılarak her ikisi de 1287 mâlî yılı bütçesinden ödenmiştir[154].

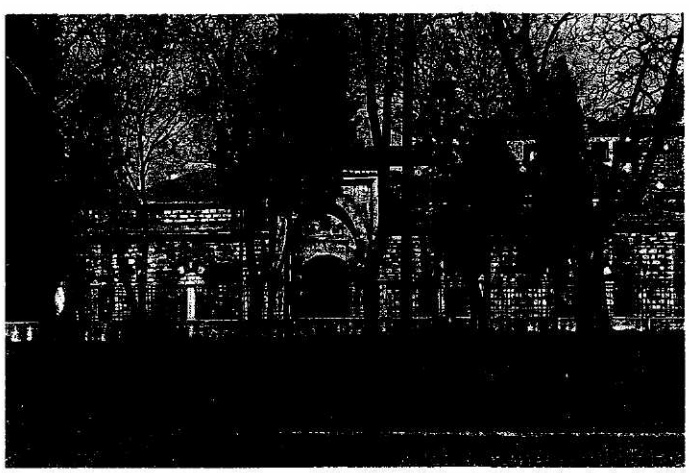

Resim 87
Karadeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesi
(Avludan görünüş)

1290 (1873-74)'da da bu medresede bazı tamirlere girişildiği görülmektedir. Bunlardan Fazlı Efendi odasının 980 kuruş tutacağı tahmin edilen tamiri 1288 mâlî yılı bütçesine alınarak Hacı Atasi Kalfa'ya ihale edilmiştir[155]. Aynı yıl abdesthanelerin kurşunları değiştirilmiş, kuyu ve çamaşırhanenin tamiri yapılmıştır. Acıçeşmeli Mehmed Usta'ya havale edilen kuyu için yapılacak masraf 900 kuruş olup 1288 mâlî yılı bütçesine alınmıştır[156]. Kurşunlarla çamaşırhanenin tamiri için 3.000 kuruşa ihtiyaç olduğu görülmüş ve 1289 mâlî yılı bütçesine alınan bu tamir yine Hacı Atasi Kalfa'ya ihale edilmiştir[157]. Bundan birkaç ay sonra çamaşırhane tamiri için bütçeye yeni bir ödenek kon-

[145] 15 Cemâziyelâhır 1291 (30 Temmuz 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18a.

[146] 21 Muharrem 1310 (15 Ağustos 1892) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 26 Safer 1310 / 5 Eylül 1308 (17 Eylül 1892) tarihli mazbata ve 2 Rebi'ülâhır / 11 Teşrin-i evvel (23 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Rebi'ülâhır/1.

[147] Evkaf Nezâreti'nin 25 Cumâdelûlâ 1311 (4 Aralık 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 18 Cumâdelâhır 1311 / 15 Kânûn-ı evvel 1309 (27 Aralık 1893) tarih ve 2464 nr.lı mazbata ve 28 Cumâdelâhıre / 25 Kânûn-ı evvel (6 Ocak 1894) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Cemâziyelâhır/24 ve eki.

[148] 29 Şevval 1281 (27 Mart 1865) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 2b.

[149] 25 Safer 1287 (27 Mayıs 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 8b.

[150] Evkaf Nezâreti'nin 14 Safer 1326 (18 Mart 1908) tarih ve 19 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince

muştur. 2.500 kuruş tutacağı tahmin edilen bu tamir Kalus Kalfa'ya[158], 1.150 kuruş tutacak diğer bir tamir ise Lazari Kalfa'ya ihale edilmiş[159] ve her ikisi de 1289 mâlî yılı bütçesine alınmışlardır[160].

1291 (1874)'de ufak çaptaki tamirler devam etmiştir. Önce Hâfız İbrahim Efendi odasının, 1.250 kuruş tahminî bedelle Hocazâde İbrahim Efendi tarafından[161], sonra diğer üç odanın 3.400 kuruş tahminî bedelle Hacı Malkon Kalfa tarafından[162] tamir edilerek masrafların 1290 mâlî yılı bütçesinden ödenmesi husûsunda emir çıkmıştır[163].

1325 (1909)'de bu medresenin de tamirine teşebbüs edildiği tesbit edilmektedir[164].

Fatih ***T e t i m m e*** medreseleri de birçok def'alar tamir geçirmişlerdir. Bunlardan XIX. yy.ın ikinci yarısı ile XX. yy.ın başlarına âid bazıları hakkında bilgi sahibiyiz.

Ûlâ-yı Tetimme (Baş tetimme, Akdeniz) tamiratı ile ilgili bu devre âid görülebilen ilk tamir kaydı 1276 (1859-60) tarihini taşımaktadır[165]. Medrese, 1291 (1874)'de hayli büyük bir tamir geçirmiştir. 21.500 kuruşa mal olacağı tahmin edilen tamir masrafı 1289 mâlî yılı bütçesine alınmış ve iş Küçük Yorgi'ye ihale edilmiştir[166]. 1311 (1893) tarihli tamir hakkında biraz daha fazla bilgi sahibiyiz. Bu 8.451 kuruş tutarında orta çaplı bir tamir olup Evkaf Tamirat memurunca emaneten yaptırılmak üzere 1309 mâlî yılı bütçesine dahil edilmiştir[167]. 1326 (1908)'da ise medrese yıkılarak yeniden inşa edilmiştir. İnşaat işi, eksiltme sonunda 76.800 kuruşa Kosti Hacı Avram Kalfa üzerinde kalmış ve masrafın 1323 mâlî yılı Evkaf bütçesine konulması için irade sâdır olmuştur[168].

*Sânî ve Sâlis Tetimme*lerin 1278 (1861-62)'de tamir gördüklerine dair, alelhesab ödemesini ihtiva eden bir kayıt bulunmaktadır[169]. 1291 (1874)'de sânî medresesinde İnşaat Müdiriyeti'nce 8.900 kuruş tutacağı tahmin edilen bazı yerlerin tamirine teşebbüs edilmiş ve iş Arnavud Kosti Kalfa'ya havale olunmuştur[170]. Aynı yıl medresede bir de kuyu kazılmaya başlanmış, ancak 12 kulaç kazıldığı halde su çıkmayınca suya ulaşılıncaya kadar kazmaya devam edilmesi kararı alınmıştır[171].

hazırlanan 22 Rebi'ülevvel 1326 / 10 Nisan 1324 (23 Nisan 1908) tarih ve 342 nr.lı mazbata ve 17 Cumâdelâhıre / 3 Temmuz (16 Temmuz) tarihli irade: İrade-E, nr. 1326 Cemâzıyelâhır/14 ve eki.

[151] EV, nr. 16329, vr. 10b.

[152] 2 Cemâzıyelevvel 1288 (20 Temmuz 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[153] 29 Receb 1288 (14 Ekim 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 12a.

[154] gös. yerler.

[155] 27 Rebi'ülevvel 1290 (25 Mayıs 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[156] 18 Rebi'ülevvel 1290 (16 Mayıs 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[157] 5 Rebi'ülâhır 1290 (2 Haziran 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[158] 26 Zilka'de 1290 (15 Ocak 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16b.

[159] 3 Zilka'de 1290 (23 Aralık 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17a.

[160] gös. yerler.

[161] 3 Cemâzıyelevvel 1290 (29 Haziran 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18a.

[162] 29 Cemâzıyelevvel 1290 (25 Temmuz 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18a.

[163] gös. yer.

[164] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422/827.

[165] EV, nr. 16329, vr. 12a.

[166] 14 Safer 1291 (2 Nisan 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17b.

[167] Evkaf Nezâreti'nin 11 Muharrem 1311 (25 Temmuz 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinde hazırlanan [14] Safer 1311 / 3 Ağustos 1309 (15 Ağustos 1893) tarihli mazbata ve 18 Safer / 18 Ağustos (30 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Safer/10 ve eki.

[168] Evkaf Nezâreti'nin 2 Zilhicce 1325 (6 Ocak 1908) tarih ve 718 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesinde hazırlanan 1 Muharrem 1326 / 22 Kânûn-ı sânî 1323 (4 Şubat 1908) tarih ve 3363 nr.lı mazbata ve 27 Muharrem / 17 Şubat (1 Mart) tarihli irade: İrade-E, nr. 1326 Muharrem/21 ve eki.

[169] EV, nr. 16329, vr. 12a.

[170] 22 Muharrem 1291 (11 Mart 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17b.

1892'de Sâniye, Sâlise ve Rabi'a medreselerinin tamiri için teşebbüse geçilmiş ve Sâniye Medresesi için gerekli 3.820 kuruşun 1307 mâlî yılı bütçesine alınması kararlaştırılmıştır[172].

Sâniyenin tesbit edebildiğimiz diğer bir tamiri 1902 yılındadır. Bu yılın Ocak ayında keşif için emir verilmiş, 1.094 kuruş tutacağı tahmin edilen tamir işi Mayıs ayında Fatih komisyonuna havale olunmuş; ancak ikinci keşifle bu mıkdar düşürülmüştür[173].

Sâniye Medresesine 1903'de yeni bir kuyu açılıp yıkılmış olan muhafaza duvarı yapılmış; Andon Kalfa'ya ihale edilen inşaat için 6.120 kuruş harcanmıştır[174]. 1907'de abdesthaneleriyle çamaşırlık tamire ihtiyaç gösterdiğinde 5.900 kuruşa Aleksi Kalfa'ya ihale edilmiş ve tamirat için yapılacak masrafın 1323 mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda irade çıkmışsa[175] da bundan üç ay gibi kısa bir süre sonra "tamir kabûl etmez bir halde harab ve kısmen münhedim" olmalarından dolayı Sâlise ile birlikte yıktırılıp yeniden yapılmaları için teşebbüse geçilmiştir. Yapılan keşif ve eksiltme sonunda inşaat 145.000 kuruşa Kosta Hacı Avram Kalfa üzerinde kalmış ve masrafın 1323 mâlî yılı bütçesi tertibinden tesviyesi kararlaştırılmıştır[176]. Sâniye ve Sâlise medreselerine âid olan 1907 tarihli bir plândan Sâlisenin Rabi'a tarafındaki köşesinden küçük bir kısmının tecâvüze uğradığı anlaşılmaktadır[177].

Salise ise 1290 (1873)'da biri sakf olmak üzere Kalus Kalfa'ya ihale edilen iki tamir geçirmiştir. Sakf tamirinin keşif bedeli 2.000[178], diğerinin 3.200 kuruş[179] olup ilki 1288, ikincisi 1289 mâlî yılı bütçelerine alınmıştır. Bu medrese de 1892'de 14.660 kuruş sarfı ile bitirilebilecek bir tamire daha ihtiyaç göstermiş ve yine meblâğın 1307 mâlî yılı bütçesine dahil edilmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[180].

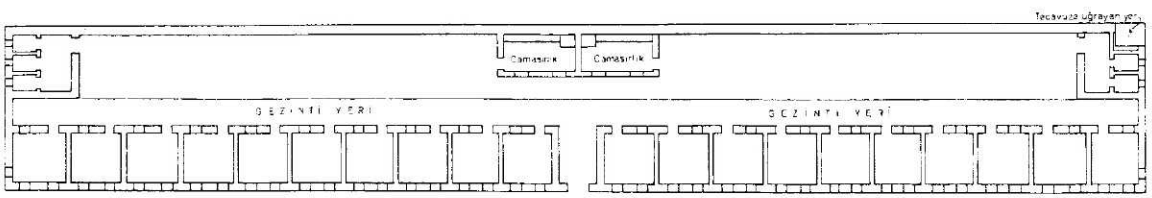

Şekil 42
Akdeniz Tetimme-i Sâni ve Sâlis Medreseleri plânı
(PPK, nr. 515)

[171] 24 Receb 1291 (6 Eylül 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18a.

[172] *TV*, sayı 168, 27 Cemâziyelâhır 1309 / 17 Kânûn-ı evvel 1307 (29 Aralık 1891), s. 1.

[173] Alelhesab olarak 14 Temmuz 1321'de ödenen 980 kuruştan ikinci keşif sonunda 636,5 kuruş geri alınmıştır. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 170.

[174] Evkaf Nezâreti'nin 3 Şa'ban 1321 (25 Ekim 1903) tarih ve 512 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi tarafından kaleme alınan 6 Şevval 1321 / 13 Kânûn-ı evvel 1319 (26 Aralık 1903) tarih ve 2606 nr.lı mazbata ve 14 Şevval / 21 Kânûn-ı evvel (3 Ocak 1904) tarihli irade: İrade-E, nr. 1321 Şevval/5 ve eki.

[175] Evkaf Nezâreti'nin 13 Muharrem (26 Şubat 1907) tarih ve 916 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince düzenlenen 17 Safer 1325 / 19 Mart 1323 (1 Nisan 1907) tarih ve 167 nr.lı mazbata ve 11 Rebi'ülevvel / 11 Nisan tarihli irade: İrade-E, nr. 1325 Rebi'ülevvel/14 ve eki.

[176] Evkaf Nezâreti'nin 23 Rebi'ülâhır 1325 tarih ve 243 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 11 Cumâdelâhıre 1325 / 9 Temmuz 1323 (22 Temmuz 1907) tarih ve 1217 nr.lı mazbata ve 13 Receb / 9 Ağustos (22 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1325 Receb/13 ve eki.

[177] Bahr-i Sefîd cihetinde Tetimme-i Sânî ve Sâlis medreselerinin resmidir, fî 10 Şubat 1322 (23 Şubat 1907): PPK, nr. 515. Bk. Şekil 42.

[178] 6 Rebi'ülevvel 1290 (4 Mayıs 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[179] 20 Cemâziyelevvel 1290 (16 Temmuz 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15b.

[180] *TV*, sayı 168, 27 Cemâziyelâhır 1309 / 17 Kânûn-ı evvel 1307 (29 Aralık 1891), s. 1.

Rabia'ya gelince: XIX. yy.da biri 1289, ikisi 1290 (1873) tarihli olan üç tamir kaydına rastlıyoruz. 1873'deki ilk tamir kuyu kazımı, inşa ve sandık alınıp yerine konulması ile ilgilidir. 2.500 kuruş tutacağı tahmin edilen[181], fakat 2.282 kuruşa tamamlanan[182] inşa işi Irgat Pazarlı Memiş Usta'ya yaptırtılmış[183], 200 kuruş tutarındaki sandık alım ve yerleştirilmesi de Abdi Usta'ya verilmiştir[184]. Aynı yıl sonbaharında medrese binasının 12.000 kuruş tutacağı tahmin edilen bir tamirine hazırlanıldığı görülmektedir. Masrafı 1289 mâlî yılı bütçesine alınacak bu tamir işi Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[185].

Rabi'a Medresesi Sâniye ve Sâlise ile birlikte 1892 yılında bir tamir geçirmiştir. Bu tamir için başlangıçta 11.842 kuruş sarf edileceği düşünülerek meblâğ, 1308 bütçesine alınmıştır[186]. Ancak, daha sonra tamir edilen yerlerinden başka kısımlarının da harabiyete yüz tuttuğu fark edildiğinden bunlar için yeni bir keşif yapılmış ve 15.497 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Bu tamiratın da emâneten yapılması ve masrafın 1309 mâlî yılı bütçesine konması kararlaştırılmıştır[187].

Rabi'a Medresesi de Sâniye ve Sâlise gibi 1907'de yeniden inşa edilmiştir. Bu inşaat dolayısiyle hazırlanan plândan, medrese arsasının batı tarafına yandaki ev inşaatı sırasında tecavüz vuku' bulduğu anlaşılmaktadır[188]. Bu da gösteriyor ki 1904'de Akdeniz tarafı tetimme medreselerinin, görülen lüzûm üzerine, yıkılıp yeniden yapılması için girişilen teşebbüsler[189] 1907-08 yıllarında gerçekleştirilmiştir.

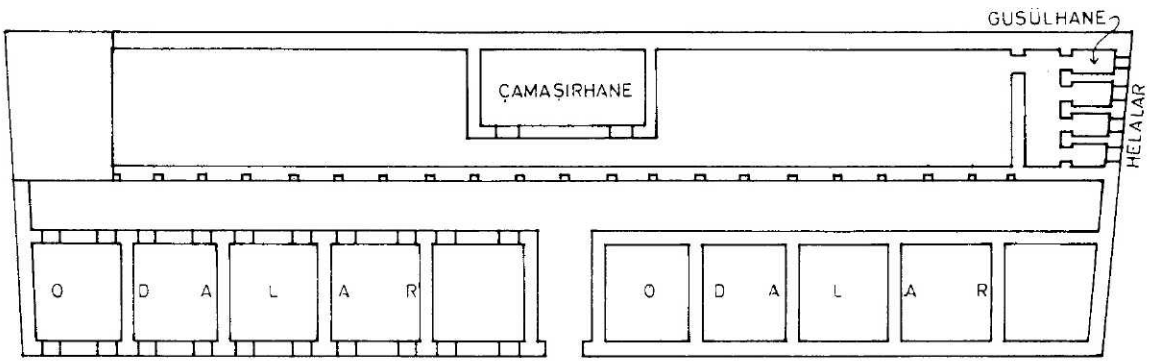

Şekil 43
Akdeniz Tetimme-i Rabi'a Medresesi plânı
(PPK, nr. 516)

Karadeniz tarafı Tetimme medreseleri de birçok def'a tamir geçirmişlerdir. Bunlardan biri 1290 (1873)'dadır. İnşaat Müdiriyeti'nce yapılan keşfe göre tamirat için gerekli meblâğ 8.150 kuruş

[181] 7 Zilhicce 1289 (5 Şubat 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[182] Bu inşa için yapılan keşifte rakam 2.500 kuruş iken 1.500 (21 Zilhicce 1289 alelhesab) + 782 = 2.282 kuruşa iş tamamlanmıştır. EV, nr. 18884, vr. 58b.

[183] 7 Zilhicce 1289 (5 Şubat 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[184] 20 Safer 1290 (19 Nisan 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[185] 15 Şa'ban 1290 (8 Ekim 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16b.

[186] Evkaf Nezâreti'nin 3 Zilhicce 1309 (29 Haziran 1892) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan Gurre-i Muharrem 1310 / 13 Temmuz 1308 (25 Temmuz 1892) tarihli mazbata ve 11 Muharrem / 23 Temmuz (6 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Muharrem/7 ve eki.

[187] Evkaf Nezâreti'nin 29 Safer 1311 tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 16 Rebi'ülevvel 1311 / 14 Eylül 1309 (26 Eylül 1893) tarih ve 1703 nr.lı mazbata ve 30 Rebi'ülevvel / 28 Eylül (10 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Rebi'ülevvel/23 ve eki.

[188] Fatih'de kâin müceddeden inşa olunacak Tetimme-i Rabi'a Medresesinin haritası, fî 3 Mart 1323 (16 Mart 1907): PPK, nr. 516. Bk. Şekil 43.

[189] Fatih'te Bahr-i Sefid ciheti Tetimme Medresesinin bi'l-hedm müceddeden inşasına dair sene 322: PPK, nr. 507. Plânda hangi tetimme olduğu kayd edilmemiştir.

Resim 88
Karadeniz tarafı Tetimme medreseleri

olup iş İhtiyar Nikola Kalfa'ya ihale edilmiştir[190]. XX. yy.ın başlarında, masrafın 1318 mâlî yılı bütçesinde yer alması kaydıyla, 1902'de Fatih Cami'i tamiratına memur komisyon tarafından 23.646 kuruş tutacağı tahmin edilen masrafla emâneten tamir ettirilmiştir[191].

Hâmise 1285 (1868)'de Ebniye Meclisi'nin yaptığı keşfe göre 5.400 kuruş tutacak bir tamire ihtiyaç göstermiş ve iş Hacı Artin Kalfa'ya ihale edilmiştir[192]. 1288 (1871) 'de çökmüş olan kuyusunun 1.570 kuruş tutacağı tahmin edilen inşa masrafı 1287 mâlî yılı bütçesine alınarak, iş Lâğımcılar Kethudası Derviş Ali Efendi'ye verilmiştir[193]. Diğer medreselerle birlikte tamirine teşebbüs edildiğini gördüğümüz 1881'de, harab olan sakfıyla çamaşırhanesinin tamiri için medrese mensubları tarafından müracaatta bulunulmuştur. Keşiften sonra yapılan eksiltmede Kosti ve Yorgi kalfalar –gümüş mecidiye 19 kuruş hesabıyla– sakf ve sair yerleri için 13.800, çamaşırhane için ise –lira 100 kuruş hesabıyla– 1.300 kuruşa tamirini üstlenebileceklerini bildirmişler ve bu mıkdar uygun bulunarak Evkaf-ı Humâyûn Hazinesinin 1296 mâlî yılı bütçesi tertibinden ödenmesi Hazine Encümeni[194] ve Şûrâ-yı Devlet taraflarından kabûl edilmiştir[195].

1305 (1888)'de Hâmisenin tamiri için Evkaf Nezâreti'nin bir müracaatı daha tesbit edilebiliyorsa da bu tamiratın yapılması için gerekli irade bulunmamaktadır[196]. 1893'de ise yapılan keşfe göre 10.875 kuruş tutacak olan tamirin yine Evkaf Tamirat memuru tarafından yürütülmesi ve sarf edilecek meblâğın vakfa masraf kayd edilmek üzere 1309 mâlî yılı bütçesi tamirat tertibine ilâvesi husûsunda irade çıkmıştır[197].

Rûmî 1319 (1902 başları)'da Hâmisenin Fatih komisyonunca tamir edildiğini görüyoruz. Keşfine göre tamiratın 23.646 kuruşa çıkması gerekirken tamirat işi 100 kuruşluk bir fazlalıkla bitirilmiştir[198].

[190] 23 Cemâziyelâhır 1290 (18 Ağustos 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16a.

[191] Evkaf Nezâreti'nin 19 Safer 1320 (28 Mayıs 1902) tarih ve 140 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 24 Rebi'ülevvel 1320 / 17 Haziran 1318 (30 Haziran 1902) tarih ve 1178 nr.lı mazbata ve 15 Rebi'ülâhır / 8 Temmuz (21 Temmuz) tarihli irade: İrade-E, nr. Rebi'ülâhır/10 ve eki.

[192] 12 Şa'ban 1285 (28 Kasım 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5b. Ancak 1286 (1869) tarihli bir kayıtta müteahhid olarak Fenerli Nikola'nın adı geçmektedir. Tarihlerin çok yakın oluşu, her ikisinde de rakamın aynı bulunuşu dolayısiyle 1286'daki tamirin devamı olduğunu kabûl ediyoruz. Usta adlarının farklı oluşu müteahhidin bir şekilde değişmiş olabileceğini düşündürmektedir.

[193] 27 Rebi'ülâhır 1288 (16 Temmuz 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, 18486, vr. 11/1b.

[194] Evkaf Nezâretinden Başvekâlete gönderilen 21 Şevval 1298 / 14 Eylül 1297 (26 Eylül 1881) tarih ve 136 sayılı takrir: ŞD.DH, dos. 101/31-3.

[195] 16 Zilka'de 1298 / 8 Teşrin-i evvel 1297 (20 Ekim 1881) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası müsveddesi: ŞD.DH, dos. nr. 101/31-1.

[196] Şûrâ-yı Devletin 29 Şa'ban 1305 (11 Mayıs 1888) tarihli mazbatası kaydı: ŞD *Kayıt defteri*, nr. 43, s. 152.

[197] Evkaf Nezâreti'nin 10 Cumâdelûlâ 1311 tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 3 Cumâdelâhıre 1311 / 30 Teşrin-i sânî 1309 (12 Aralık 1893) tarih ve 2300 nr.lı mazbata ve 17 Cumâdelâhıre / 14 Kânûn-ı evvel (26 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Cemâziyelâhır/19 ve eki.

[198]

23.746	20	Masârıfı
- 23.646	___	Keşfi
100	20	Fazlalık

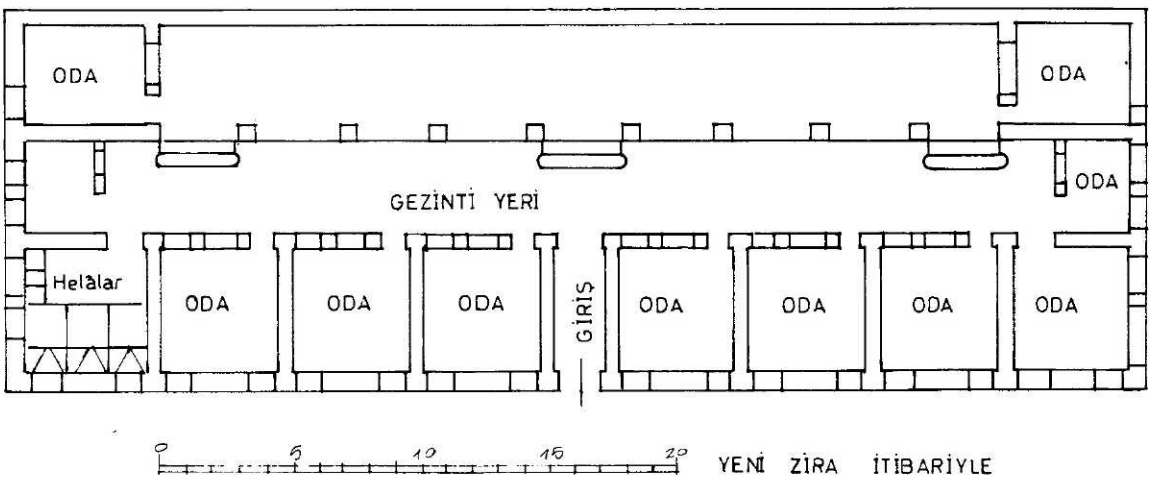

Şekil 44
Karadeniz Baş Tetimme Medresesi plânı
(PPK, nr. 444)

1320 (1904)'de medrese binasının sadece payandalarla mukavemetinin arttırılması kararlaştırılmışsa[199] da bu teşebbüs istenilen neticeyi verememiş olacak ki 1906'da yeniden inşası zarûrî hale gelmiştir. İlk keşfine göre medresenin 53.732 kuruş olarak tahmin edilen masrafı, yeni inşaatta kullanılması düşünülen enkazın büyük kısmının faylanılamayacak kadar çürük çıkmasından dolayı, inşaatın bitiminde 81.427 kuruşa ulaşmıştır[200].

Sâdise ve Sâbi'a medreselerine gelince: Alelhesab ödeme kayıtlarını ihtiva eden bir defterde 1277 (1860-61)'de Sâdisenin Evkaf Tamirat Müdürünce yaptırtılan bir tamiri ile 1289 (1872)'da Mateos ve Yuvan kalfalarca yapılan ve 3.700 kuruşa mal olan bir tamir[201] kaydına rastlıyoruz. 1288 (1871)'de ise medrese kuyusunun tamirine âid bir kayıt bulunmaktadır. Lâğımcılar Kethudası Derviş Ali Ağa'ya havale edilen bu tamir için 1.650 kuruş harcanacağı tahmin edilmiştir[202].

1908'de Sâdise ve Sâbi'a birlikte tamir geçirmişlerdir. Yapılan keşif ve eksiltme sonunda, 822.500 kuruşa tamir edilmek üzere müteahhidine ihalesi ve masrafın 1324 mâlî yılı bütçesinde yer alması kararlaştırılmıştır[203]. Harcanan meblâğa bakılırsa bu iki medrese de Akdeniz tarafındakiler gibi yeniden yapılmıştır[204].

Alelhesab ödemeleri 21.280 (3.VII.1319) + 2.366 (12.IV.1320) = 23.646 şeklinde yapılmış, kalan 100,5 kuruşun ödenmesi için 1 Eylül 1323 (14 Eylül 1907)'de ödeme emri verilmiştir. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 170.

[199] Bahr-i Siyah Baş Tetimme Medresesinin payandasıdır, fî 22 Mayıs 320 (4 Haziran 1904): PPK, nr. 444. Bk. Şekil 44.

[200] Evkaf Nezâreti'nin 24 Rebi'ülâhır 1324 (17 Haziran 1906) tarih ve 322 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 8 Receb 1324 / 15 Mayıs 1322 (28 Mayıs 1906) tarih ve 1793 nr.lı mazbata ve 9 Zilka'de / 11 Kânûn-ı evvel (24 Aralık) tarihli irade: İrade-E, ne. 1324 Zilka'de/6.

[201] Bu tamire âid ödemeler de 2.775 (29 CA 1289 alelhesab) + 925 (17 Ş 1289) = 3.700 kuruş olarak iki taksitte yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 54a. Keşif bedellerini ihtiva eden bir defterde bu tamirin Kalus Kalfa'ya ihale edildiği kayıtlıdır (EV, nr. 18486, vr. 13a). Anlaşılan daha sonra müteahhid değişmiştir.

[202] 5 Rebi'ülevvel 1288 (25 Mayıs 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1a.

[203] Evkaf Nezâreti'nin 14 Safer 1324 (9 Nisan 1306) tarih ve 19 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 22 Rebi'ülevvel 1326 / 10 Nisan 1324 (23 Nisan 1908) tarih ve 342 nr.lı mazbata ve 17 Cumâdelâhıre / 3 Temmuz (16 Temmuz) tarihli irade: İrade-E, nr. 1326 Cemâziyelâhır/14 ve eki.

[204] Kunter-Ülgen, "Fatih Camii", *VD*, I, 99'da Hayri Efendi'nin Evkaf Nâzırlığı zamanında Karadeniz tarafı tetimmelerinden ikisinin yeniden yapıldığını kayd etmekle beraber bunların adlarını vermemişlerdir. 1914'de Sâdise ve

1914'deki teftiş sırasında Fatih külliyesi medreseleri sıhhat bakımından talebenin yaşamasına genellikle pek uygun bulunmamış olmalarına rağmen bir kısmının durumları fena değildi. Meselâ Akdeniz Baş kurşunlu[205] iyi durumda görünmekteydi. Karadeniz Çifte baş kurşunlu[206] ve Çifte ayak kurşunlu[207] yeni tamir görmüşlerdi. Bazılarının ise müştemilâtından yıkık veya harab durumda olanlar vardı. Akdeniz tarafı Ayak kurşunlunun çamaşırhanesi yıkılmış, fakat yapılmamıştı[208]. Karadeniz Baş kurşunlu[209] ve Ayak kurşunlu[210] medreselerinin müştemilâtı harab durumdaydı. Akdeniz Çifte baş kurşunlu[211] ve Çifte ayak kurşunluların[212] ise gusulhaneleri abdesthanelerden bozma ve bitişik durumdaydı. Tetimmelere gelince: Karadeniz tarafındakilerden Baş tetimme[213] ve Hâmise[214] biraz tamire muhtac görünmekteydi. Sadise[215] ve Sabi'a[216] ise oldukca iyi durumda olmakla beraber su yollarının tamire ihtiyacı olduğu ve bunun için de kuyu ile idare edildiği anlaşılmaktadır. Akdeniz tarafının Baş tetimmesi 1914'de yıkılmış olup arsa halindeydi[217]. Sâniye, Sâlise ve Râbi'anın[218] durumları iyi olmakla beraber bunlarda da akar su bulunmamakta ve kuyu ile idare etmekteydiler[219]. Tetimmelerden Sâdise kadro harici bırakılmış, diğerlerinin hepsi darülhilâfe kadrosuna alınmıştı. Fakat Akdeniz tarafı tetimmeleri günümüze ulaşamamış, 1928'de yol geçerken yıkılmıştır[220]. Karadeniz tarafındakilerden doğu cihetindekiler kısmen ayakta olup içinde Şeyhülislâm Hayri Efendi İlköğretim Okulu faaliyet halindedir.

Semaniye medreseleri ise 1955'de Vakıflar tarafından tamir edilmiş olup Akdeniz tarafındakiler boşken Karadeniz tarafındakiler hâlen erkek öğrenci yurdu olarak vazife görmektedir.

95 Tabhane Medresesi (H 5)

Fatih külliyesine dahil olan medrese, cami'in güney-doğu tarafında, Akdeniz Baş Kurşunlu Medresesi'nin ilerisinde[221], Fevzi Paşa Caddesi'nin üst başında[222] yer alır. Medrese, 14 oda, 12 kubbeli büyük eyvan, odalar arasında bir mahzen yeri, kurşunluğa çıkan bir merdivenden ikişer kubbeli iki yan eyvan ile 20 kubbeli bir çevre eyvanından ibarettir. Bina, aslında tabhane olarak yapılmış, fakat XIX. yy. ortalarında bu fonksiyonunu kayb ederek medrese olarak kullanılmaya başlanmıştır[223].

Sâbi'a iyi durumda olduklarına göre yeniden yapılanlar bunlar olmalıdır.

[205] *DVMD*, s. 80'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 91.

[206] *DVMD*, s. 84'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 95-96.

[207] *DVMD*, s. 86'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 97.

[208] *DVMD*, s. 82'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 94.

[209] *DVMD*, s. 83'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 94-95.

[210] *DVMD*, s. 85'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 96.

[211] *DVMD*, s. 81'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 92.

[212] *DVMD*, s. 82'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 913

[213] *DVMD*, s. 87'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 98.

[214] *DVMD*, s. 88'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 98-99.

[215] *DVMD*, s. 89'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 99.

[216] *DVMD*, s. 90'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 100.

[217] *DVMD*, s. 155'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 158.

[218] *DVMD*, s. 158'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 160.

[219] *DVMD*, s. 156-157'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 158-159.

[220] Ayverdi, *Fatih Devri*, III, 390.

[221] Semavi Eyice, "Fatih Külliyesi", *TVİA*, III, 268.

[222] Ayverdi, *Fatih Devri*, III, 395.

[223] Ayverdi, *a.g.e*, s. 395-96.

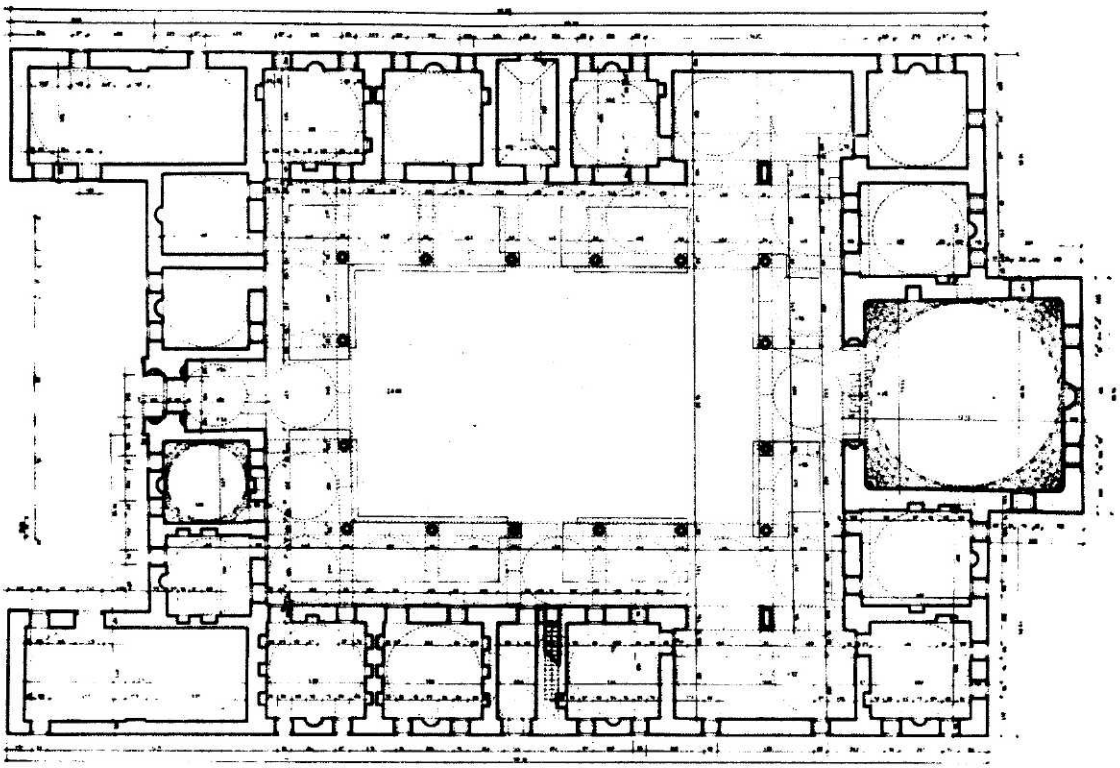

Şekil 45

Tabhane Medresesi plânı
(Ayverdi, *Fatih Devri*, III, 394)

Tabhane, medrese haline getirildikten sonra XIX. yy.da birçok tamir geçirmiştir. Bunlardan tesbit edilebilen ilki 1847'dedir. Tamire muhtac olan odalar, abdesthaneler ve çamaşırhanesi ile diğer bazı yerleri Küçük Ohannes Kalfa tarafından tamir olunmuştur. İlk keşfine göre tamirat için sarf edileceği tahmin olunan meblâğ 12.515,5 kuruş iken bitiminde masrafı 13.966 kuruşa ulaşmıştır[224]. 1853'de Fatih külliyesinin diğer medreseleri ile birlikte tabhane de ufak çapta bir tamir geçirmiştir. Ancak bu, daha ziyade çerçeve, pencere, cam, sıva gibi her yıl yapılan tamirat cümlesindendir[225].

1277 (1860-61)'de oda kapıları Tamirat Müdürünce 1.583 kuruş sarfıyla[226] tamir edilen Tabhane Medresesi 1871, 1886 ve 1887 yıllarında daha esaslı tamirler görmüştür. Bunlardan ilkinde, dershane ve diğer bazı yerlerinin Şehremaneti'nce yapılan keşfinde tamirin 5.000 kuruş tutacağı tahmin edilip 1287 mâlî yılı bütçesinden ödenmesi kararlaştırılmış ve Salma Tomruklu Yorgi Kalfa tarafından gerçekleştirilen bir tamir görmüş[227]; 1886'da yanındaki sıra kasab dükkânlarının bahçesine açılmış olan pencereleri kapatılmış[228]; 1887'de ise eski kârgir kubbelerinin tehlike arz etmesi üzerine

[224] Bu 850 kuruşu müderrisi tarafından daha önce yapılan masraftır. Alelhesab olarak ise 10.000 kuruş ödenmiştir. İşin bitiminde hesabın kapatılması için verilecek mıkdar 3.966 kuruştur (Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 21.5.1263 / 6 Mayıs 1847 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 47/47). 1 Zilhicce 1263 (10 Kasım 1847) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 7 Zilhicce (16 Kasım) tarihli irade: İrade-D, nr. 8384 de aynı tamir ile ilgilidir.

[225] Tamir masrafı Evkaf ve Ticaret nezâretleriyle Sadaret arasında yapılan yazışmalardan sonra Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek 17 medrese için 20.748 kuruş sarfı uygun bulunmuş ve 14 Cemâziyelâhır 1269 (25 Mart 1853) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 17 Cemâziyelâhır (28 Mart) tarihli irade ile tamirat tutarının Evkaf Nezâreti'nce ödenmesi emr olunmuştur. İrade-MV, nr. 10260 ve ekleri.

[226] EV, nr. 21179, vr. 8a.

[227] 11 Cemâziyelevvel 1288 (29 Temmuz 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[228] Evkaf Nâzırı Mansûrîzâde Es-seyyid Mustafa mühürlü 5 Ramazan 1303 / 27 Mayıs 1302 (8 Haziran 1886) tarihli takrir, 19 Şevval / 9 Temmuz (21 Temmuz) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası ve 3 Zilhicce 1303 / 12 Temmuz 1302 (24 Temmuz 1886) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 4 Zilka'de / 13 Temmuz (25 Temmuz) tarihli irade:

Şehremanetince yapılan uyarı üzerine bunlar yıktırılarak yeniden yapılmıştır[229].

1893'de tamire ihtiyaç gösteren medresede faaliyete başlandıktan sonra, daha önce gözden kaçan bazı kısımların da tamir kapsamına alınması gerektiği görülmüş ve bunun 1.804 kuruşu kurşun masrafı olmak üzere 10.642 kuruşa ulaşacağı anlaşılarak 1309 mâlî yılı bütçesine ilâve edilmiştir[230].

Bir Evkaf kaydından anlaşıldığına göre medrese XX. yy.da 1911'de bir tamir geçirmiştir[231].

Resim 89
Tabhane Medresesi

1914'de medrese, kubbe altlarından bazılarına birer, bazılarına ikişer, hatta üçer baraka ilâve edilmiş olarak görülmektedir. Bu barakalarla birlikte oda sayısı 47'ye yükselmiştir. Odalar, büyüklüklerine göre bir, iki ve üçer kişilik olup "80" talebenin ikametine müsaid olduğu halde 1914'de 130 talebesi bulunmaktaydı[232]. 1869'daki mevcud da buna çok yakındı. Beş dersiam, yedi mezun ile "121" talebesi vardı[233]. 1918'de ise dershanesi ile 2-3 odasında yangınzedeler barınmakta, diğer odalarında talebe kalmaktaydı[234].

Tabhane Medresesi cumhuriyet devrinde de tamirler geçirmiştir. Bunlardan 1965 ve 1966'dakiler hakkında bilgi sahibiyiz. Her ikisi de müteahhid Bekir Peker tarafından üstlenilen bu tamirlerden 1965'deki Fatih Cami'i minaresi tamiri ile birlikte ihale edilmiş olup 214.519,01 TL.lık keşif bedeli üzerinden %3,15'lik bir tenzilâtla 207.761,66 TL.sına alınan ihalenin Tabhane medresesine düşen kısmı 184.302,07 TL.dır[235]. İkinci tamir ihalesinde Fatih Cami'i ile birlikte Mehmed Ağa Cami'i tamiri de bulunmaktadır. Ancak en büyük pay yine medreseye âiddir. İhale, toplam keşif bedeli olan 165.000 TL. üzerinden %7,65 fiat kırılarak 152.377,50 TL.na alınmıştır. Bunun 149.385,32 lirası medrese tamiri içindir[236].

İrade-ŞD, nr. 4852 ve ekleri.

229 Yıkım işi Evkaf-ı Humâyûn eski tamirat ve yeni mahzen evrak memuru olan Hacı Osman Efendi tarafından yürütülmüş ve mecidî 19 kuruş hesabıyla toplam 8.328 kuruş sarf edilmiştir. Evkaf-ı Humâyûn Nâzırının 20 Cemâziyelâhır 1304 / 3 Mart 1303 (15 Mart 1887) tarihli takriri altında Şûrâ-yı Devlet'in 6 Receb / 19 Mart (31 Mart) tarihli tasdiki ve 25 Receb / 7 Nisan (19 Nisan) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 27 Receb / 9 Nisan (21 Nisan) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 5069 ve eki.

230 Evkaf Nezâreti'nin 23 Muharrem 1311 (6 Ağustos 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 16 Safer 1311 / 16 Ağustos 1309 (28 Ağustos 1893) tarih ve 1408 nr.lı mazbata ve 29 Safer / 29 Ağustos (10 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Safer/23 ve eki.

231 2 Teşrîn-i evvel 1327 (15 Ekim 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 3/2.

232 *DVMD*, s. 91'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 101.

233 Bk. Ek I, nr. 17.

234 *DVMD*, s. 91'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 100-101.

235 İVBMA, Fatih Camii minaresi ve Tabhane Medresesi 1965 yılı onarımı

236 Bu tamirin çeşidli kısımları için harcanacağı hesab edilen mıkdarlar şöyledir:

İnşaat	132.584,32
Elektrik	11.931
Sıhhî tesisat	4.870
	149.385,32

(İVBMA, Fatih Camii, Tabhane Medresesi ve Mehmed Ağa Camii 1966 yılı onarımı dosyası)

Medrese halen Fatih Müftülüğü Fatih Camii Yatılı Erkek Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.

96 Çayırlı Medrese (G 6)

Kadıçeşmesi'nde Sinan Ağa Mahallesi'nde[237] eski adı Yenihamam Caddesi[238] olan Karadeniz Caddesi üzerinde, bugün mevcud olmayan Sinan Ağa Cami'i ile Damad Mehmed Efendi Medresesinin karşı tarafında Hanedan ve Çeşmizâde sokakları arasındaki adada bulunmakta idi.

1914'de, 17 ahşab oda ile şadırvan, çamaşırhane, vs. müştemilâtı bulunduğu kayd edilen medrese, zeminden yüksekte olmakla birlikte, odaların arka pencerelerinin bulunmayışı dolayısiyle hava ve güneş almayan rutûbetli bir yapı idi. 1846 haziranında Evkaf Nezareti'nin medresenin tamire muhtac olduğunu, fakat vakfın hiç parası bulunmadığını bildirmesi üzerine durum Padişaha arz edilmiş ve tamiri husûsunda irade çıktığından[239] 1848'de, vakfının o andaki mevcudu kâfî gelmediği halde ilerideki gelirinden ödenmek üzere 7.463 kuruş sarfıyla tamir ettirilmişti[240].

Medrese, mahalle arasında sıkışmış durumda bulunmakla beraber arsası hayli geniş olduğundan 1914'deki komisyon, yeniden yapılması söz konusu olduğu takdirde üzerinde düşünülmesi gerektiği hakkında rapor vermişti. Bunun üzerine önce darülhilâfe kadrosu içine alınmışsa da sonradan çıkarılması daha uygun bulunmuştu.

1869'da bir mezun ve 32 talebenin bulunduğu[241] medrese için 1914'de verilen raporda 20-25 kişinin ikamet edebileceği kayd edilmişti[242].

Medrese, Fatih semtindeki pek çok yapı gibi 1918'deki yangından kurtulamayarak arsa haline gelmiştir[243].

97 Damad Mehmed Efendi Medresesi (G 6)

Eski adı Yeni Hamam[244] olan Karadeniz Caddesi üzerinde, adını mahalleye vermiş olan Sinan Ağa[245] Cami'inin karşı köşesinde[246] set üzerinde inşa edilmiş olan medresenin bânîsi, Sultan III. Murad'ın musahibelerinden Raziye Kadın'a damat olduğu için "Damad Mehmed Efendi" olarak şöhret yapmış bulunan müderris Mudurnulu Mehmed Efendi'dir[247].

1869'da faal halde bulunan medresede bir mezun ile derslere devam eden 15 talebe vardı[248]. 1914'de hakkında rapor bulunmayan, önce dârülhilâfe bünyesine alınması kararlaştırılıp sonra vaz geçilen medrese 1918'de "muhterik arsa halinde" görülmektedir[249].

EEKE'deki dosyada 1948 tarihli şu kayıt vardır:

"Haydar Mahallesi, Gelenbevî Okulu karşısında, set üzerinde, bodrum üzerine yapılmış

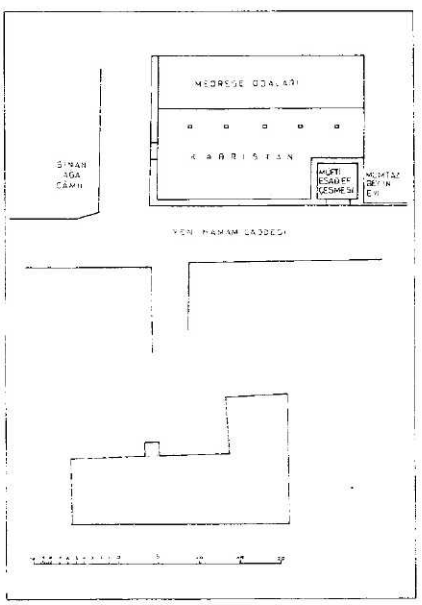

Şekil 46
Damad Mehmed Efendi Medresesinin durumunu gösterir kroki (PPK, nr. 487)

[237] *İME*, nr. 108.

[238] *İst H*, pafta C5.

[239] 28 Cemâziyelâhır 1262 (23 Haziran 1846) tarihli arz tezkiresi hâmişine 14 Receb 1262 (8 Temmuz 1846) tarihli irade: İrade-D, nr. 6244.

[240] 6 Cemâziyelevvel 1263 (10 Nisan 1848) tarihli arz tezkiresinden medresenin tamirinin yapıldığı, masrafın ödenmesi için irade istendiği anlaşılmaktadır. İrade-D, nr. 7493.

[241] Bk. Ek I, nr. 161.

[242] *DVMD*, s. 102'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 110.

[243] *DVMD*, s. 102'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 110.

5 odadan ibârettir. Temel ve duvarları âdî moloz taşındandır. Çatıları çökmüş, bir tanesi (oda olmalı) meskûndur. Set üzerindeki 6 mezar taşının medresenin sağ köşesinde vaktiyle yıkılmış Sinan Cami'inin metrûk kabristanına nakl ile yıkılmasına komisyonca karar verilmiştir"[250].

98 Mu'id Ahmed Efendi Medresesi (G 6)

Fatih Cami'inin arkasında Haliç Caddesi'ne paralel olarak inen Kadı Çeşmesi Sokağı ile Şebnem Sokağı'nın kesiştikleri köşedeki Yarhisar Mustafa Muslihiddin Cami'inin yanındaki medrese[251], Şeyhülislâm Mu'id Ahmed Efendi[252]'ye âid olup ölümünden birkaç ay sonra 17 Receb 1057 (18 Ağustos 1647)'de tamamlanmıştır[253].

Resim 90
Mu'id Ahmed Efendi Medresesi

XIX. yy. İstanbul haritasından tesbit edildiğine göre medrese "U" plânlı olup bugün sadece oda olduğu tahmin edilen bir tek birim kalmıştır[254]. "10" odalı olan[255] medreseye sonradan 3 baraka daha ilâve edilmişti. 1914'de dershanesinde ders yapılmaktaydı. Medrese, arka pencereleri bulunduğu halde inşa tarzı dolayısiyle hava ve güneş alamadığı için rutûbetli bir yapı idi. Genişce bir avlusu, çamaşırhane, vs. müştemilâtı da dahil medrese 1914'de harab durumda olduğundan teftiş hey'eti tarafından yeniden fennî sûrette inşası tavsiyesinde bulunulmuştu.

1792'de biri mülâzım biri taşrada olduğu için odasında muvakkaten başka bir şahsın yaşadığı "10" hücre sahibi ile iki çömez olmak üzere toplam "12" kişinin yaşadığı; 1869'da bir dersiam, bir mezun ile "18" talebenin ders gördüğü medrese, 1914'deki teftiş hey'eti raporuna göre "15" kişinin yaşamasına elverişli idi[256].

244 "Müfti Hamamı kurbünde", *DVMD*, s. 94.

245 *İME*, nr. 78.

246 *İst H*, pafta C5. PPK, nr. 487'den alınmış 14 Kânûn-ı evvel 321 (27 Aralık 1905) tarihli plânı için bk. Şekil 46.

247 *HC*, I, 120.

248 Bk. Ek I, nr. 104.

249 *DVMD*, s. 94'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 103.

250 EEKE, dosya 1004. Bu kayıd, 1918 yangınında büyük zarar gördüğü, fakat bina bakıyyesinin 1948'de hâlâ mevcud olduğunu göstermektedir.

251 *HC*, I, 220. Bk. Resim 90.

252 Mu'id Ahmed Efendi, Zilhicce 1055 - Cemaziyelevvel 1057 (Ocak 1646 - Haziran 1647) arasında şeyhülislâmlık yapmış, 1647'de ölümünde medresesine gömülmüştür (*SO*, IV, 504; *IS*, s. 453).

253 Metin içinde "Elli yedi recebinde Mu'id Ahmed Efendi Medresesi tamam oldukda ...", denilmekte, kenar notunda ise tam tarih verilmektedir. *VF*, I, 218.

254 1970'lerde burada yaptığımız incelemelerde bu birimin dershane olabileceğini düşünmüştük ("İst.Med.", s. 90). Fakat Zeynep Ahunbay, boyutlarının (384 x 386 cm) küçüklüğü, girişinin cephenin ortasında değil yanında olması, yalnız alt pencereleri bulunması, kubbesinin kasnaksız olarak doğrudan duvarlara oturması gibi tesbitlerden hareketle bunun dershane değil bir hücre olabileceği üzerinde durmaktadır. "Mu'id Ahmed Efendi Medresesi", *TVİA*, V (1994), 496.

255 Kepeci, 6589/1, s. 27 ve *DVMD*, s. 96'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 104.

Mu'id Ahmed Efendi Medresesi de birçok tamir geçirmiş olmalıdır. Ancak bunlardan şimdilik sadece üç tanesini tesbit edebiliyoruz. 1281 (1864) tarihli tamirin Nafıa Nezâretince yaptırılan keşfinin 38.000 kuruşa ulaşmış bulunmasından hayli büyük çapta olduğu anlaşılıyor. Yapılan eksiltme sonunda tamirat, fiatı 35.207 kuruşa düşüren[257] Taşçı Hacı Malkon'a ihale edilmiştir[258].

1319 (1903)'daki tamirat ise buna nazaran hayli küçüktür. Keşif bedeli olan 4.876 kuruştan %17 tenzilâtla 4.000 kuruşa tamiratı tamamlayacağını taahhüd eden müteahhid Rakım Efendi'ye ihale edilmiş[259]; 1904 yılı başında başlanan tamirat 188 kuruş eksiğiyle 3.812 kuruşa bitirilmiştir[260].

1874'de Yarhisârîzâde Muslihiddin adıyla kayıtlı bir medresenin, masrafları Hacı Kadın Mahallesi sakinlerinden Hacı Hüseyin Efendi tarafından karşılanmak üzere inşa edildiğine dair bir kayıt bulunmaktadır[261] ki bu medrese, aynı adla anılan cami'in yanında bulunan Mu'id Ahmed Efendi Medresesi olmalıdır. 1918'de burada da yangın felâketine uğrayanlar kalıyorlardı[262].

Medresenin ayakta kalan kısmında 1991'den beri Yarhisar Camii Koruma ve Yaşatma Derneği faaliyet göstermektedir.

99 Ûlâ-yı Hüseyniye Medresesi

Kadı Çeşmesi'nde olduğu tesbit edilebilen bu medrese hakkındaki bilgimiz *Ders Vekâleti Defteri*ndeki kayıtlara inhisar etmektedir. Gerçekten ne 1206 tarihli defterde, ne 1286 tarihli listede, ne de diğer medrese listelerinde Hüseyniye adıyla bir medreseye rastlanmaktadır. 1914 tarihli defterde Mu'id Ahmed Efendi ve Halîliye Medreseleri arasında yazılan Ûlâ-yı Hüseyniye Medresesi zemin seviyesinde, ışık ve hava cereyanından mahrum "14" oda ile kâfî genişlikte bir avlu, çamaşırhane, gusulhane, abdesthane, şadırvan ve kuyusu bulunmakla beraber 1914'de harab ve sıhhî şartlara sahib olmadığından teftiş hey'etince talebe iskânının uygun görülmediği bir medrese idi. Ancak, arsasının geniş oluşu dolayısiyle, diğer bazı medreseler gibi burada da yeniden güzel bir medrese inşasının uygun olacağına işaret edilmiş; bu teklif yerine getirilemediği halde 15-20 kişinin barınabileceği medrese dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştı[263].

1918'de bu medresede de yangın felâketine uğramış kimseler kalıyorlardı[264].

100 Halîliye Medresesi (G 6)

Bu medrese Çırçır'da Zeyrek Caddesi ile Atpazarı Sokağının kesiştikleri köşede yer almakta, binanın köşesindeki duvarın üzerinde

"*Bismi'l-lahi'r-rahmani'r-rahim, Halîliyye Medresesi, 1295*" yazılı küçük bir kitâbe bulunmaktadır. Hicrî 1295 yılı 1878'e tesadüf ettiğine göre şayet bu, binanın inşa tarihi ise medrese hayli geç bir tarihte yapılmış demektir. Bu, 1869 tarihli listede yer almayışının sebebini de açıklar.

[256] *DVMD*, s. 96'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 104.

[257] 25 Rebi'ülevvel 1281 (28 Ağustos 1864) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 2b.

[258] Hacı Malkon'a alelhesab olarak verilen 10.000 kuruştan başka son ödemenin yapıldığı Gurre-i Receb 1288'e kadar 1.000 + 7.500 + 4.000 + 12.707 = 35.207 kuruş ödenmiştir. EV, nr. 18884, vr. 5b.

[259] Mezuniyet tarihi 25 Teşrin-i sânî 1319 (8 Aralık 1903)'dir. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 176.

[260]

4.000	Masârıf-ı maktu'ası		
- 188	Noksanı	Alelhesab	
3.812		1.000	20.I.1319
- 3.000	Alelhesab	2.000	3.V.1320
812	Bakıye	3.000	

Bakıyyenin ödenmesi için verilen emrin tarihi 29 Haziran 1322 (12 Temmuz 1905)'dir.

(İVBMA, Defter nr. 1306, s. 176)

[261] Gurre-i Rebi'ülâhır 1291 (18 Mayıs 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17b.

[262] *DVMD*, s. 96'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 104.

[263] *DVMD*, s. 97'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 105.

[264] *DVMD*, s. 97'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 106.

Yarı kârgir, hava cereyanı olmadığı gibi pek ışık da almayan yedi hücreden ibaret medresenin, bir sarnıç ile gusulhane, çamaşırhane, abdesthane gibi talebenin ihtiyaçlarını giderecek kısımları da bulunmasına rağmen mahalle arasında sıkışıp kalmış; 1914'e gelindiğinde etraftan yapılan tecavüzlerle arsası iyice daralmıştı. O tarihte oldukça yeni olduğu halde, şartlarının müsaid bulunmayışı dolayısiyle teftiş hey'etince talebe iskânına elverişli görülmeyen medresede 1918 sonunda büyük yangında evlerini kayb edenler barınıyorlardı[265].

Resim 91
Halîliye Medresesi kitabesi

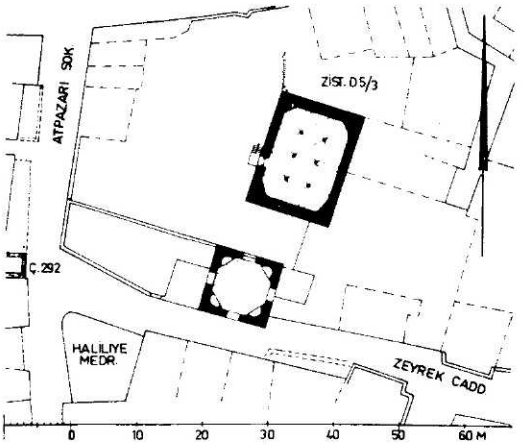

Şekil 47
Halîliye Medresesinin yerini gösterir plân
(*Bildlexikon*, s. 203)

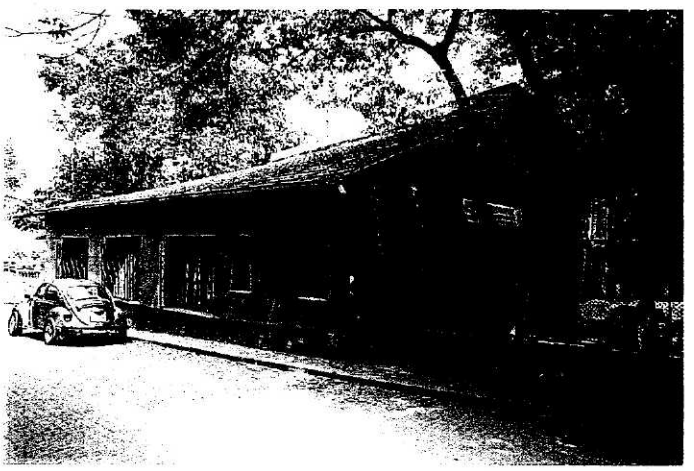

Resim 92
Halîliye Medresesi

Medrese 1949'dan îtibâren Çırçır Gençlik Kulübü tarafından kullanıldığından bazı tamir ve değişiklikler geçirmiş; ez-cümle kuzey duvarındaki kemerli giriş ve pencereler iptal edildiği gibi ara duvarları kaldırılırken batı duvarına büyük pencereler açılarak orijinal şekli tamamen bozulmuş; ilk halinden sadece dış duvarları kalmıştır[266]. Kiremit rengine boyanmış olan binanın kitabesine de aynı boya sürüldüğünden kitabe artık seçilemez hale gelmiştir (1998).

101 Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesi (G 6)

Fatih medreselerinin arka tarafında bugünkü adı Yesârîzâde olan sokak üzerinde inişte solda[267] olan medresenin bânîsi, sesinin güzelliğinden dolayı "tûtî" lâkabıyla şöhret bulmuş olan Hocazâde

[265] *DVMD*, s. 98'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 106-107.

[266] Zeynep Ahunbay, "Haliliye Medresesi", *TVİA*, III, 514.

[267] Tûtî Abdüllatif Efendi Medresesi'nin yeri *İst.H*, pafta C5'de gayet açık olarak görülmektedir. Burada üzerinde bulunduğu cadde "Acı Çeşme Caddesi" olarak işaretlenmiştir. Ancak Baltacı (s. 449)'da medrese, belki de *DBSM*'de "Yeni Hamam"da bulunduğu kayd edilmiş olmasına dayanılarak, "Acı Çeşme Caddesi"nin devamı olan "Yeni

Abdüllâtif Efendi'dir[268]. Medrese, XVII. yy.ın üçüncü çeyreğinde yapılmış olmalıdır[269].

Abdüllâtif Efendi Medresesi, ikişer kişilik "5" odası[270] bulunan küçük bir medrese idi. Zemin seviyesinde olması ve arkasının kapalı bulunması dolayısiyle hava ve güneş alamadığından hayli rutûbetliydi. 1914'de hazırlanan raporda medresenin o tarihte bütünüyle harab durumda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim dârülhilâfe kadrosunda yer verilmemiştir[271]. Aynı raporda "12" kişinin barınabileceğine işaret edilen medresede 1792'de ikisi ders vekili olmak üzere "5" hücre sahibi ile ders vekillerinden birinin hizmetinde bir molla olmak üzere "6" kişi yaşıyor[272]; 1869'da ise iki dersiam ve bir mezun ile "6" talebe bulunuyordu[273].

Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesine dair tamir belgesi görülememişse de tek bir inşa belgesi bulunabilmiştir. Bundan öğrendiğimize göre 1873'de talebeden Mehmed ve Fevzi Efendiler taraflarından medrese bahçesine masrafları kendilerine âid olmak üzere bir oda inşa edilmiştir[274].

Bu medrese de büyük Fatih yangınından kurtulamayarak tamamen yanmış olduğundan 1918 sonlarında "arsa" halinde görülmektedir[275].

102 Mi'mar Sinan Yusuf Efendi Medresesi (F 6)

Fatih Sultan Mehmed devrinde adı Sarı (veya Baba) Saltuk[276] olan, mescidin inşasından sonra Âşık Paşa'ya çevrilen[277] mahallede bulunan medresenin bânîsi, Fatih devrinde mimarbaşılık yapan Sinan Ağa[278]'dır.

Vakfiyesine göre, Sinan Ağa'nın, Baba Saltuk Mahallesi'nde, Fatih Sultan Mehmed tarafından kendisine verilmiş arsa üzerine yapılmış, bir sınırı üzerinde mescid (Âşık Paşa Cami'i) bulunan zâviyesi vardır.

Karadeniz Caddesi'ni Haydar Caddesi'ne bağlayan Esrar Dede Sokağı (eski adı Tekke Sokağı) ile Şair Baki sokakları köşesinde ve Sultan II. Bâyezid'in süt annesi Âsûde Hâtun'un türbesi karşısında bulunan zâviyenin bir kapısı Esrar Dede Sokağı'nda (nr. 6), diğer kapısı ise Şair Baki Sokağı'nda ve cami ile çeşme arasındaydı[279].

Âşık Paşazâde Şeyh Ahmed Efendi'nin kızı tarafından zâviye avlusuna bina ettirilen hücreler, vakfiyesinde tedris husûsu bulunmadığı halde mütevelli olan İstanbul Kadısı Hasan Efendi tarafından padişahın izni alınmak suretiyle medreseye çevrilmişti. Ancak izin verilirken hücre sayısının ona çıkarılması şartı koşulmuş, Hasan Efendi, mevcudları yıktırıp yeniden 10 hücre yaptırmıştı[280]. Fakat,

Hamam Caddesi"nde gibi gösterilmiştir. Ayvansarâyî ise medreseyi Yenibağçe'de göstermektedir ki, muhtemelen cami'i ile karıştırmış olmalıdır (Bk. *İst.H*, pafta D5).

[268] *HC*, I, 140-141.

[269] Hammer (XVIII, 122/175), 1081 (1670)'de yapılmış olarak göstermektedir. Ayvansarâyî'ye göre bu, Abdüllâtif Efendi'nin öldüğü yıldır.

[270] Kepeci, nr. 6589/1, s. 10. *DVMD*, s. 107'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 114'de kesin rakam verilmeyip "altı kadar odası" olduğundan bahs edilmektedir..

[271] Önce kadroya alınması düşünülmüş olmalı ki "kadro dâhili" yazılmış, sonra "dâhili" kelimesi çizilerek "hârici" yapılmıştır. *DVMD*, s. 107'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 114.

[272] Kepeci, nr. 6589/1, s. 10.

[273] Bk. Ek I, nr. 103.

[274] 3 Muharrem 1290 (3 Mart 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 15a.

[275] *DVMD*, s. 107'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 114.

[276] Sarı Saltuk: *İVTD*, s. 273; Baba Saltuk: İbrahim Hakkı Konyalı, *Fâtih'in Mimarlarından Azadlı Sinan (Sinan-ı Atik)*. İstanbul 1953, s. 41.

[277] *İVTD*, s. 273 notta Âşık Paşa Mahallesi Karadeniz Caddesi'nin batı tarafında gösterilmektedir. Halbuki mahalleye adını vermiş olan Âşık Paşa Cami'i doğuda, Karadeniz ve Haydar caddeleri arasındadır. *İst.H*, pafta C5; *ŞR*, 20, K-40.

[278] *Azadlı Sinan*, s. 4-5.

[279] *Azadlı Sinan*, s. 41-42.

[280] "... zâviyenin harreminde Râbi'a Hatun 'ulema ve suleha sâkin olmak içün bina etdüğü sekiz aded hücerâtı ... medrese

vakfiyede tedris keyfiyetinin bulunmayışı şikâyeti mucib olduğundan medrese izni iptal ve yapılan masraflar da Hasan Efendi'ye tazmin ettirilmişti[281]. Daha sonra yine medrese haline getirildiği Şa'ban 1051 (Kasım 1641)'de pâye ihdas edilmesinden anlaşılmaktadır[282].

Hücre sayısının hayli eski bir tarihte "10"a çıkarıldığı, 1914'de de "10" hücreli olduğu tesbit edildiği halde medrese 1792'de "7" odalı olarak görünmektedir[283].

1914'deki teftiş hey'eti raporunda ahşab olduğu kayd edilen medrese, zamanla etrafındaki binalar arasında sıkışıp kalmıştı. 1914'de bütünüyle harab bir durumda bulunduğundan dârülhilâfe kadrosuna alınmamıştı. Aynı raporda, 10-15 kişinin yaşayabileceği[284] belirtilen medresede 1792'de biri ders vekili olmak üzere "7"[285]; 1869'da bir mezun ile "12" talebe bulunuyordu[286].

Medreseye âid şimdilik sadece iki tamir kaydına rastlıyoruz. Bunlardan biri 1288 (1871)'de 10.000 kuruş keşif bedelli bir tamirdir. Masrafı, 1286 mâlî yılı bütçesine alınan bu tamirat Kosti Kalfa'ya ihale edilmiştir[287]. Diğeri 1320 (1904) tarihli olup daha küçük çaptadır. Ancak bu tamirle ilgili bilgimiz ilkine nazaran biraz daha fazladır. İlk teşebbüs 1318 (1902) şubatındadır. Emri 1319 ağustosunda verilen keşfi sonunda 6.302 kuruşa tamir edilebileceği anlaşılmış; yapılan eksiltme sonunda %12,4 oranında fiat kırarak tamiri 5.520 kuruşa mal edeceğini bildiren Koço Kalfa üzerinde kalmıştır. Faaliyete geçilmesi ise 1320 ekimini bulmuştur[288].

Medrese, 1918'de Fatih-Cibali semtlerini kül eden yangında arsa haline gelmiştir[289].

103 Moravî Elhac Osman Efendi Medresesi (G 5)

Kadı Çeşmesi cıvarında[290] ve Otlukcu Yokuşu'nda[291] bulunduğu kayd edilen medrese, *19. Asırda İstanbul Haritası*nda Büyük Otlukçu Yokuşu ile Altı Boğaça Caddesi arasında gösterilen medrese[292] olsa gerektir.

1914'deki raporda tesbit edildiğine göre yarı kârgir olan medresede ikişer kişilik "8" oda ile sonradan yapılmış birer kişilik baraka tarzında "2" köşk bulunmaktaydı. Arka pencereleri olduğu için

olmağa kabildir ve evkafın zevâidinden dahi müsâade vardır. Şöyle ki yirmi akçe cihet-i tedrîs ve on akçe cihet-i talebe olsa zevâid-i evkaf vefa ider" diyerek padişahtan ferman alınmış ve medrese Ali Çelebi'ye verilmişti (*IVTD*, 290; *Azadlı Sinan*, s. 42).

[281] *Gös. yerler.*

[282] "Bin elli bir şa'banında ibtidâ ihdas olunan Mi'mar Sinan Medresesi" (*VF*, I, 283).

[283] Kepeci, nr. 6589/1, s. 26.

[284] *DVMD*, s. 108'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 115.

[285] Kepeci, nr. 6589/1, s. 26.

[286] Bk. Ek I, nr. 102.

[287] Selh-i Rebi'ülâhır 1288 (18 Temmuz 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[288] 5.520 kuruşun 4.140 kuruşu 1 Haziran 1321'de ödenmiş; kalanının ödenmesi için de 4 Ağustos'ta emir verilmiştir. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 205.

[289] *DVMD*, s. 108'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 114-115.

[290] *İME*, nr. 101.

[291] *DVMD*, s. 99'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 107-108.

[292] İstanbul Tapu-Kadastro Müdürlüğü'nde iki ayrı adada Moravî Osman Efendi vakfına âid yer tescil edilmiş bulunmaktadır. Bunlardan biri Haliç Caddesi ile Şebnem Sokağı'nın kesiştikleri yerde, köşesinde bir bakkal dükkânı ve içinde gecekondular bulunan 2410 ada 1 parsel 17 kapıdır ki "Moravî Osman Efendi Vakfına âid medrese", diğeri ise Şeyh Resmî Mahmud Efendi Mahallesi, Büyük Otlukçu Yokuşu 1458 ada 1 parselde "Moravî Osman Efendi Medresesi" olarak kayıdlıdır.
Medrese listelerinde bir tane Osman Efendi Medresesi bulunması, her iki parsel de Osman Efendi Vakfı adına tescil edilmiş olmakla beraber, üzerindeki medreselerden yalnız birinin "Osman Efendi Medresesi" adıyla anıldığını göstermekte; mührün üstünde "der Kadı Çeşmesi" ibâresinin mevcudiyeti ise bunun, 2410 adadaki olduğunda şübhe bırakmamaktadır. *İst.H*, pafta C5. Hem Kadı Çeşmesi'ne yakın, hem de Otlukçu Yokuşunda olması dolayısiyle Haliç Caddesi ile Şebnem Sokağının kesiştikleri köşe olan medreseyi, Osman Efendi Medresesi olarak kabûl ediyoruz.

hava ve güneş alabilen medrese inşa tarzı dolayısiyle biraz rutûbetlice idi. Avlusu medrese için kâfi büyüklükte olup çamaşırhane, gusulhane, abdesthane ve kullanılır durumda olan kuyusu vardı.

Moravî Medresesinin de XIX. yy. sonlarında bir tamir geçirdiği tesbit edilebilmektedir. Tamir kararı verilmesi 1892 sonlarına rastlar. Yapılan keşfe göre tamirat için 23.095 kuruşa ihtiyaç olmasına rağmen vakfın o sırada Evkaf hazinesinde mevcudu bulunmamakta idi. Ancak Kısmet-i Askeriye Mahkemesinde faizde bulunan para 9.088 kuruşa ulaşmış bulunuyordu. Bunun için medresenin hissesine düşen kısmın tamirat için sarfı, kalan kısmın ise ileride birikecek meblâğdan karşılanması kararlaştırılmıştı[293].

Medrese için 1914'de bütünüyle "muhtac-ı tamir" olarak rapor verilmiş ve dârülhilâfe kadrosu içine alınmamıştı[294].

1869'da bir mezun ile "13" talebenin bulunduğu[295] medrese, 1914'de muhdes barakalar da dahil "20" kişiyi barındırabilecek kapasitede idi.

1918'de "arsa halinde" görülen medrese o cıvardaki pek çok benzerleri gibi 1918'deki büyük yangında yanmış olmalıdır[296].

104 Kıbrısî Abdullah Efendi Medresesi (G5)

Bir medrese listesinde "Kadı Çeşmesi cıvarında Şeyh Resmî Mahmud Efendi Mahallesi'nde"[297], diğerinde ise "Otlukcu Yokuşu'nda"[298] olarak gösterilen medresenin yeri, bu semtin plânında yapılan değişiklik dolayısiyle maalesef tam olarak tesbit edilemiyorsa da, Haliç Caddesi ile Kadı Çeşmesi - Şebnem ve Kangal sokaklarının çevreledikleri ada içinde kalmış olması kuvvetle muhtemeldir[299].

Yarı kârgir olan medresenin zemin seviyesinde beş odası vardı[300]. 1914'deki raporda bunlara ilâveten altlı üstü "2" odası daha olduğuna işaret edilmektedir. Binanın arka pencereleri olmadığından hava ve güneş alamadığı, mahalle arasında sıkışıp kalmış durumda bulunduğu, avlusu küçük olduğundan yeniden inşasının da pek uygun düşmeyeceği hususlarına da yer verilmiştir[301].

Medresenin sık sık vuku' bulan yangınlardan nasibini aldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri 1265 (1848-49)'de olmalıdır. Yangından sonra medresenin yeniden yapılması için teşebbüse geçilmiş ve 20.000 kuruşa yakın bir masrafa ihtiyaç gösterilmişse de 13.248,5 kuruşa tamiri gerçekleştirilmişti[302]. Medrese 1868'de bir tamir daha geçirmiştir. Vakfın kaymakamı Behçet Bey tarafından yaptırılan bu tamirin maliyeti, ilk keşfine göre 5.400 kuruştur[303].

1792'de sayım sırasında bir odası boş bulunan medresede biri taşrada "4" talebe[304], 1869'da ise "13" talebe bulunuyordu[305]. 1914'teki teftiş hey'eti raporuna göre ise "15" talebenin ikamet etmesi mümkündü[306].

[293] Evkaf Nezâreti'nin Cumâdelûlâ 1310 (28 Kasım 1892) tarihli takriri üzerine kaleme alınan 25 Cumâdelûlâ 1310 / 3 Kânûn-ı evvel 1308 (15 Aralık 1892) tarihli Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi mazbatası ve 7 Cumâdelâhire / 15 Kânûn-ı evvel (27 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Cemâziyelâhır/8 ve eki.

[294] *DVMD*, s. 99'da önce "kadro dahili" yazılmış, sonra çizilerek "kadro harici" yapılmıştır.

[295] Bk. Ek I, nr. 101.

[296] *DVMD*, s. 99'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 108.

[297] *İME*, nr. 96.

[298] *DVMD*, s. 93'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 102.

[299] *Bildlexikon*, s. 409, Abb. 483.

[300] Kepeci, nr. 6589/1, s. 27.

[301] *DVMD*, s. 93'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 102.

[302] 12 Receb 1265 (3 Haziran 1849) tarihli arz tezkiresi hâmişine 15 Receb (6 Haziran) tarihli irade: İrade-D, nr. 11115.

[303] 8 Cemâziyelevvel 1285 (28 Ağustos 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5b.

[304] Kepeci, nr. 6589/1, s. 27.

[305] Bk. Ek I, nr. 115.

[306] *DVMD*, s. 93'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 102.

Darülhilâfe medreseleri kadrosuna alınmayan Abdullah Efendi Medresesi de, o cıvardaki diğer medreseler gibi, 1918 Fatih yangınından kurtulamamıştır[307].

105 Hayriye Medresesi

İstanbul'da biri Çırçır, diğeri Çarşamba'da Cebecibaşı Mahallesinde olmak üzere iki Hayriye Medresesi vardır.

Bu yapı, Çırçır'daki Haraccı Muhyiddin Cami'inin altında bulunan ve Şeyhî'de "Ayşe Hatun Dersiyesi" adıyla kayd edilen yapı olmalıdır. Ayşe Hatun Dersiyesinin haric îtibâriyle tesisi 6 Zilka'de 1124 (5 Aralık 1712)'dedir[308].

1914 tarihli rapora göre medrese, bodrum gibi sıkıştırılmış, hava almayan, güneş görmeyen ve dolayısiyle son derecede rutûbetli, sıhhî bakımdan talebenin yaşamasına kat'iyyen uygun olmayan, bir kişinin bile zor yaşayacağı büyüklükte 7 odalı bir yapıdır. Avlusu, şadırvan ve abdesthaneleri mescidle müşterek olup umûma açıktır. 1914'de medreseleri teftiş eden komisyon, bu haliyle medresede talebe yaşayamayacağı sonucuna varmış ve hemen boşaltılması husûsunda tavsiyede bulunmuştur[309].

Medresenin 1918'de "arsa halinde" olduğu[310] belirtildiğine göre geçen dört yıl içinde üstündeki cami'in de yıkılmış olması gerekir.

106 Celeb Hacı Mehmed Ağa Medresesi (G 5)

İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'ndeki kaydına göre, Fatih Cami'inin arka tarafında, Tetimmeler Caddesi ile Testereciler ve Keserciler Sokakları arasındaki adada bulunan medresenin adına sadece 1914 tarihli defterde rastlanmaktadır[311]. Bugün yerinde, her iki sokağa da kapısı olan büyük bir apartman yükselmektedir.

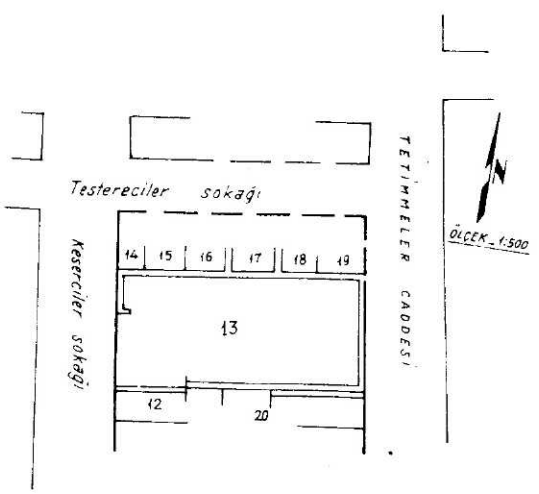

Şekil 48
Celeb Mehmed Efendi Medresesi vaziyet plânı
(İVBM, HİA, dos.P.D/344)

1914'teki teftiş hey'eti raporundan öğrendiğimize göre "15" odalı olan medresenin dört odası fevkanî, diğerleri ise zemin seviyesinde, girintili çıkıntılı, hava ve güneş görmeyen, bunun için de rutûbetli idi. 1914 yazında müştemilâtıyla birlikte harab olduğu tesbit edilen ve talebenin yaşaması bakımından mahzurlu bulunan medresede ciddî bir tadil ve ıslah yapılabildiği takdirde 30 kişi yaşayabilecek durumdaydı.

Hacı Mehmed Ağa Medresesi ile ilgili olarak şimdilik XIX. yy.a âit üç tamir hakkında bilgi sahibiyiz. Bunlardan 1257 (1841)'deki su yollarının tamiri olup Şehzâde kaymakam vekili Mehmed Hâmid Efendi ma'rifetiyle 593 kuruşa tamir edilmiştir[312]. Diğer tamirlerden 1868'deki 3.250 kuruş sarfıyla Yorgi Kalfa tarafından[313]; 1872 tarihindeki ise Yamandi Kalfa tarafından 4.800 kuruş masrafla gerçekleştirilmiştir[314].

Medrese, 1918 Fatih yangınından kurtulamayan binalar arasındadır[315].

[307] *DVMD*, s. 93'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 102-103.

[308] ".. ibtidâ ihdâs olunan Dersiyye-i Âişe Hâtûn der Mescid-i Muhyiddin. İbtidâ hâric i'tibâriyle bunlara (Kerimzâde Molla Rûmî Kara Mehmed Efendi) tevcîh olunup ...": *VF*, II, 648.

[309] *DVMD*, s. 105'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 112.

[310] *DVMD*, s. 105'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 113.

[311] İVBMA Hİ, Dosya nr. P.D/344. Bk. Şekil 48.

[312] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 8 Safer 1257 (1 Nisan 1841) tarihli ilmühaber: EV.RZN,

107 Sânî-i Hüseyniye Medresesi

Bu medreseye de sadece Ders Vekâleti Defterinde rastlıyoruz. Yeri "Çarşamba'da caddede" olarak kayd edilen birer kişilik "15" odası ile çamaşırhane, vs. müştemilâtı bulunan yarı kârgir bu medrese de 1914'de bütünüyle harab ve talebe iskânına elverişli olmayan bir yapı olarak görünmektedir. Arsasının dar oluşu dolayısiyle teftiş hey'etince yeniden inşası da uygun bulunmamış olmasına rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınmıştır[316].

1918 sonlarında bina son derecede harab durumda olmasına rağmen yangın felâketine uğrayanlara barınak olmuştur[317].

dos. nr. 9/68.

[313] Bu tamire âid son ödeme 29 Haziran 1284 (11 Temmuz 1868) tarihlidir. EV, nr. 17385, vr. 59a.

[314] 2 Rebi'ülâhır 1289 (9 Haziran 1872) tarihli ferman kaydı: EV, nr. 21144, s. 10.

[315] *DVMD*, s. 141'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 148.

[316] *DVMD*, s. 140'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 145-146.

[317] *DVMD*, s. 140'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 146.

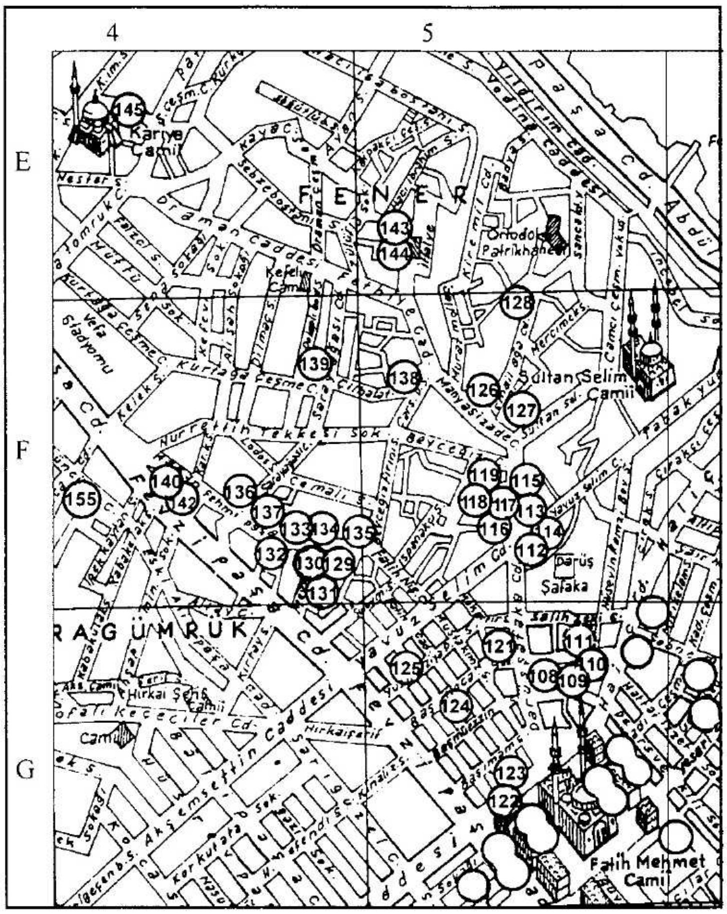

V. Bölüm

ÇARŞAMBA
FENER
NİŞANCA
FETHİYE

I. ÇARŞAMBA

108 Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi (G 5)

Eski adı Çarşamba olan Darüşşafaka Caddesi üzerinde[1], Yavuz Selim'e giderken sağ tarafta, Yeşil Sarıklı Sokağı ile Otlukcu Yokuşu arasında kalan adada bulunan ve 1976'da restore edilen bu medrese[2], şeyhülislâm ve imâm-ı sultânî Mahmud Efendi'nin[3] oğlu Rumeli kazaskeri iken ölen (1171 / 1757) Abdürrahim Efendi'nin[4] olup, *Hadîkatü'l-cevâmi'* (telifi 1193 / 1799)'de "medrese-i cedîd" olarak kayd edilmiştir[5].

"*Ulûm-ı nâfi'a bu cây-ı cîd-i zîbâ eser li'llah*" ve

"*Sezâ bu medrese tahsîl-i 'ilm-i tâlibe me'vâ*" mısra'ları 1160 (1747)'da yapıldığını göstermektedir[6].

8 Rebi'ülevvel 1167 (3 Ocak 1754) tarihli ilk vakfiyesine göre medresede pazartesi ve perşembe günleri şeyhülislâm tarafından seçilecek ehl-i ilm ve faziletli bir müderris ders verecekti. Medresenin kayd-ı hayat şartıyla aynı müderrise verilip "dersiye" haline getirilmemesi şart koşulmaktaydı. Medrese odalarının her birinde, bekâr olmak şartıyla, "sâhib-i haysiyyet ulemâdan" sadece birer kişi kalabilecek, iki kişinin aynı odada yaşamasına ve evli olanlara oda tahsis edilmesine hiçbir şekilde müsaade edilmeyeceği gibi evlenen olduğu takdirde çıkarılarak yerine hak kazanan bir kimse alınacaktı. Dershane ders yapılması için kullalanılacak, içinde kimsenin yaşamasına izin verilmeyecekti. Medresede yaşayanların durumları ile sadece müderrisin ilgileneceği de ayrıca belirtilmişti[7].

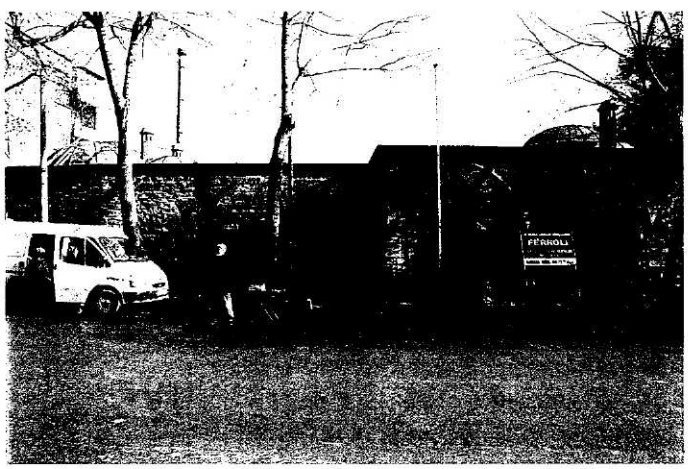

Resim 93
Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi

[1] *DVMD*, s. 111'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 116.

[2] Bk. Şekil 49; Resim 93.

[3] *İS*, s. 496'da "Mehmed Efendi" şeklinde yazılmış ise de, medresesi yanındaki hazîrede bulunan Abdürrahim Efendi'nin mezar taşında ve *HC*, I, 12'de babasının adı "Mahmud Efendi" olarak kayd edilmiştir.

[4] Sezen Günay, *XVIII. Asrın İkinci Yarısında Kazaskerler ve Pâyeliler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Mezuniyet Tezi, 1965, s. 1.

[5] *HC*, I, 12.

[6] Ayvansarâyî, *Tevârih*, s. 247. Ancak vakfiyesi medresenin 1168 (1754)'de yapıldığını göstermektedir. Gerçekten, Abdürrahim Efendi, 8 Rebi'ülevvel 1167 (3 Ocak 1754) tarihli ilk vakfiyesini "...binâ oluna" ve "medrese-i mezkûre binâ ve itmâm olundukda" ifadelerinden anlaşıldığı gibi medrese tamamlanmadan önce hazırlamış; 16 Rebi'ülevvel 1168 (31 Aralık 1754)'de ise bu vakfiyeye bazı ilâveler yapmıştır. VGMA, Defter nr. 630, s. 1383-88.

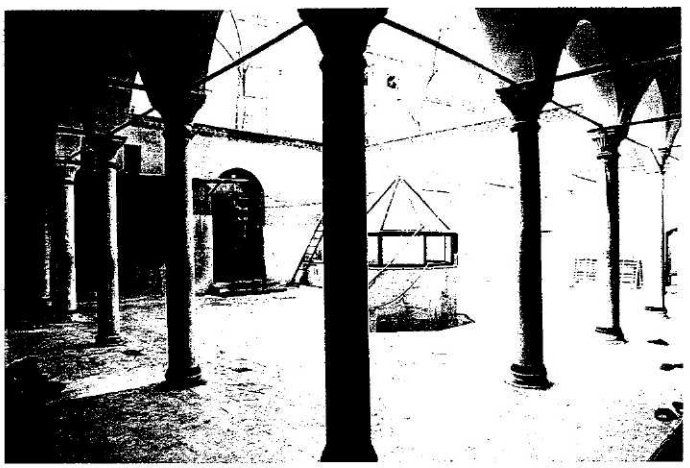

Resim 94
Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi
(Avludan görünüş)

bir fatiha okumaları şartı getiriliyordu[9].

Medrese, Osmanlı barok devri içinde yapılmış olmasına rağmen mimarî bakımdan klâsik devir özellikleri göstermekte ve barok üslûb sadece başlık ve kapı kemerlerinde görülmektedir[10].

Medreseye Darüşşafaka Caddesi'nden girilir. Vakfiyesine göre 10 hücre ve bir dershanesi bulunan[11] medresenin odaları, kare plânlı bir avlu etrafında "U" meydana getirecek şekilde dizilmişlerdir. Revakların arkasındaki hücreler kare plânlı olup arka taraflarında ikişer pencere bulunur[12]. Altları bodrum olduğundan rutûbetten kısmen kurtulmuşlardır[13].

Medresenin oldukça geniş bir avlusu, kuyusu, tulumba ve şadırvanı vardır. Çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneleri 1914'de hayli iyi durumda olduğu ve ufak bazı tadilâtla talebenin barınabilmesi mümkün göründüğünden Darülhilâfe medreseleri içine alınmıştır[14].

1792'de biri hizmetinde bir çömez ile bir muid olan müderris ve biri mülâzım olmak üzere "12" kişi yaşayan[15] 1869'da bir müderris, bir mezun ve 18 talebesi bulunan[16] medresede 1914'deki raporda ikamet edebilecek talebe sayısı "15" olarak gösterilmişti[17].

Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi, her halde birçok tamir geçirmiş olmalıdır. Ancak biz XX. yy.dan öncekilerden sadece 1870'deki Şehremaneti tarafından 4.000 kuruşa mal olacağı tahmin ve Küçük Yorgi Kalfa'ya

Abdürrahim Efendi Medresesi 30 akçe yevmiyeli bir medrese olarak tesis olunmuştu. Vazifelilerin ücretleri çıktıktan sonra vakfın gelirinden 1.000 kuruşun tamir masrafları için ayrılması da şartlar arasındaydı[8].

16 Rebi'ülevvel 1168 (31 Aralık 1754) tarihinde ilk vakfiyeyi tamamlayan ikinci vakfiyede ise bizzat Abdürrahim Efendi tarafından seçilecek şahıs tarafından yine medrese dershanesinde cumartesi ve çarşamba günlerine münhasır olmak üzere, günde on akçe ile ulûm-ı nafıa okutulacağı ilâve olunmuştu. Bu vazife dersiye olarak tevcih ediliyor ve dersiam olan efendinin, babasının ruhu için her dersten sonra mevcud talebe ile birlikte üç ihlâs

Resim 95
Cedid Abdürrahim Efendi'nin mezartaşı

[7] A.g.v, s. 1385-86.

[8] A.g.v, s. 1386.

ihale edilen tamir hakkında bilgi sahibiyiz[18].

Bundan sonraki tesbit edilebilen ilk tamir 1902 tarihini taşımaktadır. Yapılan keşif ve eksiltme sonucu kurşunlar için 3.862 kuruş, diğer tarafları için ise keşif bedelinden 3.566 kuruş noksaniyle 6.900 kuruşa ihtiyaç olduğu görülmüştür. Ancak medresenin o andaki mevcudu bu meblâğın tamamını karşılamaktan uzaktır. Bunun için, kurşunların Evkaf kurşun müteahhidi, diğer kısımların ise eksiltmede en düşük fiatı veren müteahhid tarafından yapılarak toplam 10.762 kuruşun vakfın o sıradaki mevcudu olan 6.017,5 kuruştan, arta kalan kısmının ilerdeki mahlûl muaccelâtından mahsub kılınmak üzere Evkaf Hazinesinin 1317 mâlî yılı bütçesinden ödenmesi uygun görülerek bu hususda irade çıkmıştır[19].

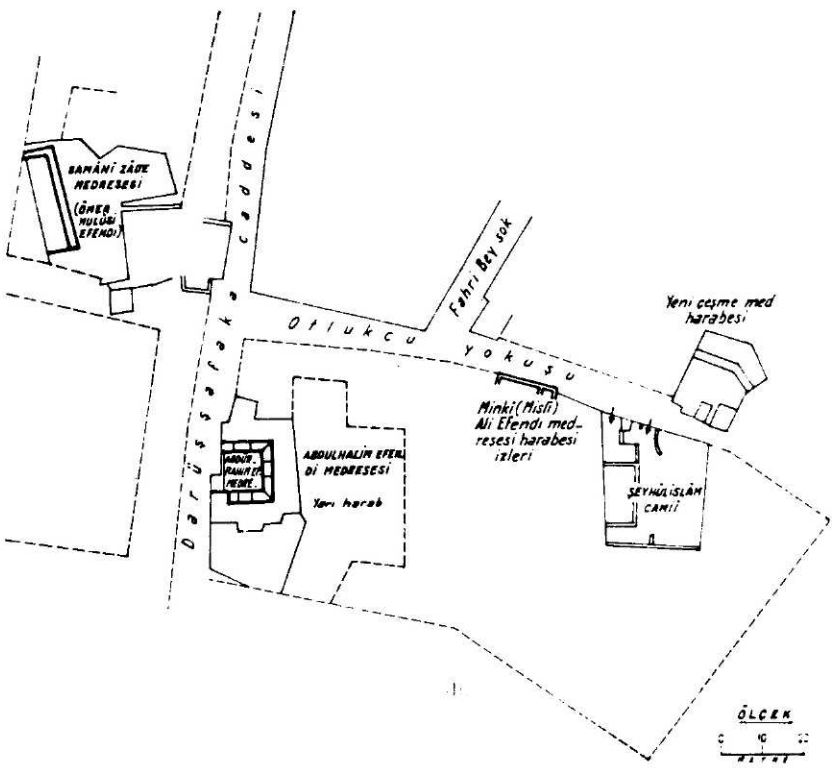

Şekil 49
Cedid Abdürrahim Efendi, Abdülhalim Efendi, Mislî Ali Efendi, Perviz Efendi ve Sâmânîzâde Ömer Hulûsi Efendi medreselerinin yerlerini gösteren plân
(Pervititch, Fatih pafta 36, 1933)

9 A.g.v, s. 1388.

10 Zeynep Ahunbay, "Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi", *TVIA*, II, 391.

11 A.g.v, s. 1385.

12 Ahunbay, gös. yer.

13 *DVMD*, s. 111'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 116.

14 *DVMD*, s. 111'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 116.

15 Kepeci, nr. 6589/1, s. 6.

16 Bk. Ek I, nr. 77.

17 *DVMD*, s. 111'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 116. Bu rakam, vakfiyenin şartlarının dikkate alınmadığını göstermektedir.

18 8 Cemâziyelevvel 1287 (6 Ağustos 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 10b.

19 Evkaf Nezâreti'nin Gurre-i Şa'ban 1319 (13 Kasım 1901) tarih ve 488 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye

1322 yılında birbirini takiben şiddetli fırtınaların olması bazı binaların çatılarındaki kurşunların zarar görmesine sebeb olmuştur. Bu binalardan biri de Abdürrahim Efendi Medresesi idi. Zamanında yeni kurşun döşenmemesi halinde daha büyük masraflar çıkacağı düşüncesiyle bir an önce tamiri yoluna gidilmiş ve Evkaf kurşun müteahhidi Halid Efendi tarafından 8.966 kuruş sarfıyla medresenin kurşunları yenilenmişti[20].

1911'de medresenin yine tamire ihtiyaç gösterdiği tesbit edilebilmektedir[21]. Ancak tamirin mahiyeti hakkında fazla bilgi sahibi değiliz.

Medrese, bugünkü şeklini 1970'li yıllarda geçirdiği tamir sonunda almıştır. 1976'da tamamlanan bu tamirde, ne yazık ki, medresenin aslî şekli bozulmuştur. Tuğla olan revak kemerleri sıvanmış, avlu mermer döşenmiş ve şadırvan yeniden yapılmıştır[22]. Halen medrese, Fatih Müftülüğüne bağlı Cedid Abdürrahim Efendi Kuran Kursuna tahsis edilmiştir.

109 Abdülhalim Efendi Medresesi (G 5)

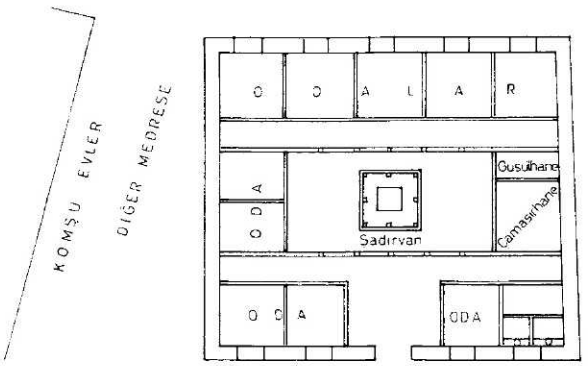

Şekil 50
Abdülhalim Efendi Medresesi plânı
(PPK, nr. 542)

Fatih'te, Darüşşafaka ve Haliç caddelerini birleştiren Otlukçu Yokuşu üzerinde, inişte sağ tarafta ve Mislî Ali Efendi Medresesinin yanında bulunmaktaydı[23]. 1908 tarihli bir plânda 10 oda, çamaşırhane, gusulhane, abdesthaneler ve şadırvandan ibaret[24] görünen medrese hakkında 1914'deki teftiş hey'eti raporunda bir kısmı fevkanî olan barakalarla birlikte "19" odası olduğuna işaret edilmiş; binanın ahşab ve zemin seviyesinde yapıldığı, hava ve güneş almadığından rutûbetli olduğu; müştemilâtıyla birlikte harab durumda bulunduğu belirtilen medresede "20" talebenin yaşayabileceği kayd edilmiştir[25] ki bu rakam 1869 tarihli listede mevcud talebe sayısına uygunlukdur[26].

Medrese, 13 Haziran 1918'deki Fatih yangınında arsa halindedir[27].

110 Mislî Ali Efendi Dârülhadisi (G 5)

Fatih Cami'inin arka tarafında bir ucu Darüşşafaka, diğer ucu Haliç Caddesi'ne birleşen Otlukçu Yokuşu'nda ve ismini mahalleye vermiş olan Şeyh Resmî Mahmud Efendi Cami'inin yanında idi[28].

Dairesince hazırlanan 24 Şevval 1319 / 21 Kânûn-ı sânî 1317 (3 Şubat 1902) tarih ve 2717 nr.lı mazbata ve 14 Zilka'de / 9 Şubat (22 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1319 Zilka'de/8 ve eki.

[20] Evkaf Nezâreti'nin 10 Rebi'ülâhır 1326 (12 Mayıs 1908) tarih ve 176 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 16 Cumâdelûlâ 1326 / 2 Haziran 1324 (15 Haziran 1908) tarih ve 1783 nr.lı mazbata ve 26 Cumâdelûlâ / 12 Haziran (25 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1326 Cemâziyelevvel/20 ve eki.

[21] 4 Temmuz 1327 (17 Temmuz 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 166/1345

[22] Ahunbay, gös.yer. 1977'de yayınladığımız "1869'da Faal İstanbul Medreseleri" adlı makalemizin hazırlandığı sırada tamir devam etmekte idi.

[23] Necib, *İstanbul Rehberi*, 1918. Bk. Şekil 49.

[24] Fatihte Büyük Otlukçu Yokuşu'nda kâin ahşab Abdülhalim Efendi Medresesinin hâl-i hazır resmi, fî 13 Mart sene 1324 (26 Mart 1908): PPK, nr. 542. Bk. Şekil 50.

[25] *DVMD*, s. 112'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 117.

[26] Bk. Ek I, nr. 98.

[27] *DVMD*, s. 112'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 118.

1792'de iki hücrede birer talebe yaşayan[29]; 1869'da bir dersiam, bir mezun ve "14" talebesi bulunan[30] medrese, 1914'de harab durumda olmasına rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınmıştı[31]. 1918 Fatih yangınından kurtulamadığından 1918 sonunda arsa halinde görülmektedir[32].

111 Perviz Efendi Medresesi (G 5)

Şeyh Resmî Mahmud Efendi Mahallesi'nde ve Otlukçu Yokuşu'nda[33] bulunan medrese 1918 sonunda "arsa halinde" görülmektedir[34]. 1970 'li yıllarda yaptığımız araştırmalar sırasında *19. Asırda İstanbul Haritası*'nda "Ali Efendi"ye mal edilen medresenin "Perviz Efendi Medresesi" olmasının pek mümkün bulunduğuna işaret etmiştik. Daha sonra Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde araştırmaya açılan Plân-Proje-Kroki tasnifi tahminimizin yerinde olduğunu gösterdi. 1908 tarihini taşıyan plân, XIX. asır haritasında "Ali Efendi Medresesi" olarak gösterilen arsanın şekline tamamen uymaktadır[35].

Medresenin bânîsi 971-974 (1563-1566) tarihleri arasında Anadolu kazaskerliğinde bulunan Perviz Efendi'dir[36]. Medrese, Mimar Sinan'ın başmimarlığı zamanında bina edilmiştir[37].

6 odalı olan medrese XX. yy.a kadar bazı tamirler geçirmiş olup bunlardan biri 1847 yılındadır. Hâcegândan Mehmed Rıza Efendi'nin marifeti ve taahhüdü ile 6 hücre ile çamaşırhanesi tamir olunmuştur. İlk keşfi 10.000 kuruş iken keşifte yer almayan bazı fazlalıklardan dolayı tamirat 10.852 kuruşu bulmuştur. Vakfının hazinede kâfi mevcudu olmadığından daha sonra "mahlûlâtı muaccelâtına takas olmak üzere" meblâğ, Evkaf Nezaretince ödenmiştir[38].

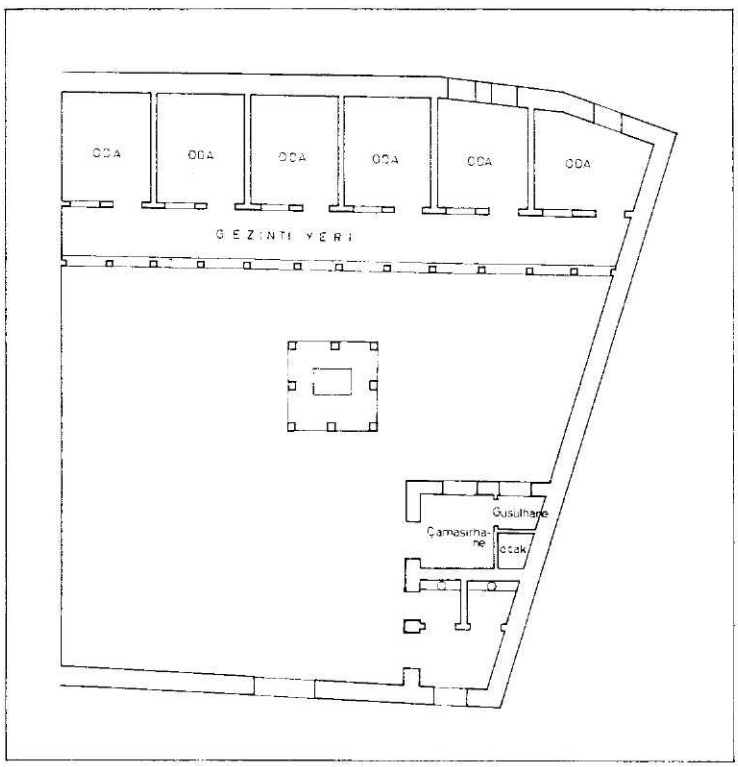

Şekil 51
Perviz Efendi Medresesi plânı
(PPK, nr. 542)

Medresenin tesbit edilebilen diğer bir tamir teşebbüsü 1280 (1863)'dedir. Medresenin tamire ihtiyaç gösterdiği talebenin sundukları arzuhal üzerine anlaşılarak Ebniye hulefasından Hasan Tahsin Efendi ve Angeli Kalfa taraflarından keşfi yapılmış ve tamirin 6.301 kuruşa bitirilebileceği tesbit edilmiştir[39]. Bundan sonra çıkarılan eksiltmede iş, 5.514 kuruşa kadar inen Hacı Artin Kalfa üzerinde kalmıştır.

[28] *İME*, nr. 100; *HC*, I, 117'de "Resmî Mescidi cıvarında olan medrese Ali Efendi nâm kimsenin binâsıdır" denilmekte, Pervititch plânında (pafta 36 Fatih) ise Şeyhülislâm (Şeyh Resmî olacak) Cami'inin yanında Minkî (Mislî) Ali Efendi Medresesi harabesi izlerinin 1933'de henüz mevcud olduğu görülmektedir. Bu paftada cami'in karşı köşesinde "Yeni Çeşme Medresesi" olarak işaretlenen medrese *İst. H.*'sının (C 5) aslında sadece "medrese" olarak gösterilmiş, nâşir tarafından (Ali Efendi) ilâve edilmiştir. Ancak, Pervititch plânında Mislî Ali Efendi Medresesinin diğer tarafında Abdülhalim Efendi Medresesinin yer alması ve *DVMD*, s. 109'da da "Abdülhalim Efendi Medresesi ile yanyana" bulunduğunun ifade edilmiş olması *Ist. H.*'daki ilâvenin düzeltilmesini gerektirmektedir. Bk. Şekil 49.

[29] Kepeci, nr. 6589/1, s. 26.

[30] Bk. Ek I, nr. 99.

[31] 1914'deki teftişler yaz aylarında yapıldığı ve o sırada medresede kimse bulunmadığından rapor dışardan bakılarak hazırlanmıştır. Bunun için de oda sayısı hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır.

[32] *DVMD*, s. 109'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 115-116.

1288 (1872)'de Hafız Ali Efendi odasında İnşaat Müdiriyeti'nce 750 kuruş keşif bedeli olan bir tamirat yapılmıştır[40].

[33] *İME*, nr. 99'da Otlukçu Yokuşu'nda, Şeyh Resmî Mahmud Efendi Mahallesi'nde gösterilmektedir. Krş. Baltacı, s. 334. *DVMD*, s. 110'da sadece "Otlukcu Yokuşu"nda olduğuna işaret edilmiştir.

[34] *DVMD*, s. 110'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 116.

[35] Fatih'de Büyük Otlukcu Yokuşu'nda kâ'in Perviz Efendi Medresesi'nin hâl-i hazır haritası, fî 13 Mart 1324 (26 Mart 1908): PPK, nr. 542. Bk. Şekil 51.

[36] Perviz Efendi, Nişancı Abdi Bey ile Frenk İbrahim Paşa'nın kölesi olup İbn-i Kemal'den okuyup müderris olmuştu. *TŞ*, s. 253-55; *SO*, II, 40; M. Kemal Özergin, *Sultan Kanunî Süleyman Han Çağına Âit Tarih Kayıtları*, Erzurum 1971, s. 50/219. Baltacı, Abdi Bey'in oğlu gibi gösterir.

[37] *TM*, s. 34.

[38] Sadrazamın 1 Zilhicce 1263 (10 Kasım 1847) tarihli arzı hâmişine sâdır olan 7 Zilhicce (16 Kasım) tarihli irade: İrade-D, nr. 8384, bend 16.

[39] Keşif defterine göre yapılacak tamirat ve her biri için gerekli masraf şöyle idi:

Sakf üzerinin kaplaması	721,5
Sakfın kalkan* yerinin yıkılıp mevcud enkaz ve tuğla ile yeniden yapılması	36
Bu mahallin mertekleri altında bölme yenilenmesi	63,5
Odalardaki merdiven ve sahanlıkların yenilenmesi	221,5
Odalara venedikten iki kanad yapılması	20
Odalar ile gezinti mahallinde mevcud kiriş üzerine tavan yenilenmesi	75
Gezinti mahallinin sütunları altındaki sed duvarının harab olan yerlerinin kerpiç tuğla ve harc ile yenilenmesi	157,5
Sed duvarının içinde ocakların zeminine çarşı tuğlasından döşeme ve ateş tuğlasından bölme yapılması	66 (**)
Odaların önüne sıva ve badana yapılması	344 (***)
Tavanlara yağlı boya yapılması	668 (**)
Sokak kapısının sağ taraf duvarı yıkılarak mevcud taş ve halis harcla üzeri kiremid basdırmalı duvar inşası	113
Sokak kapısının sol taraf duvarı üzerine harcla kiremid basdırmasiyle derz ve badana yapılması	64,5
Sokak kapısına yenidünyadan eşik yenilenmesi, mevcud söğe ve kapılarının tamiriyle yağlı boya yapılması, üzerine pûşideli sakf inşası	
Kapının tamiri	100
Saçağı	68,5
Çamaşırlık ve gusulhane harab ve yıkık olduğundan enkazı kısmen kullanılmak üzere mevcud temelin üstüne yarım arşın yüksekliğinde temel ilâve edilerek yeniden inşası	
Temel ilâvesi	37,5
Etraf bölmeleri	551
Üzerinin sakfı	525
Ocağı	300
Çamaşır seddi	495
Yerinin tuğla döşemesi	160,5
Helâları harab ve münhedim olduğundan yeniden inşası	
Etrafının bölmeleri	281
Üzerinin sakfı	240
İçinin döşemesiyle basamağı	210
Helâ ile çamaşırhanenin lâğım tahliyesi	30
Nakliye ve hammaliyesi	572
	6.301

* *Kalkan* veya *kalkan duvarı*, "beşikçatı (arakesiti mahya olan ve iki yana doğru düşen yüzeyi olan çatı. Doğan Hasol, *Mimarlık Sözlüğü*, s. 83) ile örtülü bir yapının mahya (çatıda iki eğik yüzeyin 180'den büyük açı yaparak birleştiği çizgi. *a.g.e*, s. 333)ya dik gelen duvarındaki üçgen" (*a.g.e*, s. 255)dir.

Defterde her kalem üzerinde "ibka" veya "terk" şeklinde şerhler vardır. Yanlarında (**) işareti bulunanlar terk edilmiş, (***) işareti bulunanın ise sadece "150" kuruşunun kabûl edildiği belirtilmiştir.

(9 Safer 1280 / 6 Temmuz 1863 tarihli keşif defteri: EV, nr. 18516, s. 1).

[40] 29 Zilhicce 1288 (10 Mart 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 12b.

Medrese, XIX. yy. sonlarında hayli harab durumdadır; belki de 1894 depremi büyük hasar meydana getirdiğinden, XX. yy. başlarında yeniden yapılmıştır[41]. Bu def'a ahşab olduğu için yeniden inşa edilen medresenin yapım tarihi 1908'den sonra belki de 1911'dedir. Perviz Efendi Medresesine âid aynı pafta üzerinde 1908 tarihli iki plân vardır. Birincide esas odalarından başka üç muhdes oda daha görülmektedir. Bunlardan ikisi girişin solunda, biri sağında ve çamaşırhanenin yanındadır. Abdesthaneler ise girişin solunda bulunmaktadır. İkinci plânda muhdes odalar kalkmıştır. Avlunun ortasına bir şadırvan yerleştirilmiştir. Sağdaki birimde çamaşırhane, yanında gusulhane ve ocak, onların alt taraflarında abdesthaneler yer almaktadır. 1911 tarihli bir tamirat kaydı ise medrese tamirinin Kosti Hacı Avram Kalfa'ya ihale edildiğini göstermektedir[42]. 1914 tarihli raporda "muhdes odalar"dan bahis bulunmadığına göre bu ikinci plân medresenin yeni şekli olmalıdır[43].

Bu inşa sırasında medrese zemin seviyesinden biraz yüksekce yapıldığından rutûbetten kurtarılmışsa da odaların arkalarında pencere bulunmadığından hava cereyanı temin edilememişti. Fakat avluya açılan pencereler dolayısiyle güneş alabilmekteydi. Müştemilâtı da iyi durumda olduğundan 1914'de talebe iskânına uygun bulunmuş olmakla birlikte medrese, belki de raporda mahalle arasında binalarla çevrilmiş olduğuna işaret edildiğinden dârülhilâfe kadrosu içine alınmamıştı[44]. Adı geçen raporda "10" kişinin ikamet edebileceği belirtilen medresede 1869'da bir dersiam ile "22" talebe bulunuyordu[45].

Bu medrese de Fatih yangınından kurtulamamış olacak ki, 1918 yılı sonunda arsa olarak görünmektedir[46].

112 İzzet Mehmed Efendi Darülhadisi (F 5)

Darüşşafaka'nın karşısında, eski adı Sakız Ağacı Caddesi olan Darüşşafaka Ön Sokağı'nda ve Yahya Efendi Medresesinin yanında bulunmakta idi[47].

Medresenin bânîsi hakkında kesin bir kayda rastlanamamışsa da Şeyhülislâm Debbağzâde Mehmed Efendi[48]'nin kayınpederi ve Zekeriyya Efendizâde Lûtfullah Efendi soyundan Vişnezâde İzzetî Şeyh Mehmed Efendi[49] olması muhtemeldir. Her ne kadar bu şahsın biyografisinde, medresesi olduğuna dair bir kayda rastlanmamışsa da Şeyhî'nin ifadesine göre medresenin tesisi 1079 (1669)'da, yani İzzetî Şeyh Mehmed Efendi'nin Anadolu kazaskerliğine getirildiği yıldır[50]. İlk müderris olan Tezkireci Abdülhalim Efendi'nin tayini ise bu yılın 12 Zilka'desi (13 Nisan)'ndedir.

Zemin seviyesinde, arkaları kapalı olduğu için hava cereyanı ve güneş ışığından mahrum 14 odası olan bu medresenin XIX. yy.daki 1863 ve 1893 tarihli tamirlerine âid belgelere sahibiz. 1863'deki tamirin keşfi Nafıa Nezâreti tarafından yapılmış ve 4.937 kuruşa mal olacağı anlaşılarak Yanko Kalfa'ya ihale edilmişti[51]. 1893'de ise medresenin 10.290 kuruşa tamir edilebileceği tahmin

[41] *DVMD*, s. 110'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 116.

[42] Bu tamir hakkında şimdilik *Evrak Kayıt Defteri*ndeki (İVBMA, nr. 1036, s. 82/637) 1 Mayıs 1327 (14 Mayıs 1911) tarihli kayıt vasıtasıyla bilgi sahibi olabiliyoruz. Orada da teferruat bulunmadığından bunun yeni yapılma olup olmadığını tesbit mümkün değildir. Ancak, 1908'de plânı çizilen bir yapının kısa zamanda bitirilip üç yıl içinde –yangın veya deprem gibi bir felâkete mâruz kalmadan– tamire ihtiyaç göstermesi pek mantıkî gelmemektedir.

[43] Bk. Şekil 51.

[44] *DVMD*'inde önce "kadro dâhili" yazılmışsa da sonradan bu iptal edilerek "hârici" yapılmıştır. s. 110'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 116.

[45] Bk. Ek I, nr. 100.

[46] gös.yer.

[47] *İst.H*, pafta C5'de "Yahya Efendi Medresesi" işaretlenmiş, fakat yanındaki medresenin yeri belirtildiği halde ismi yazılmamıştır. Ancak, *DVMD*, s. 128'deki raporda yeri Darüşşafaka karşısı olarak gösterildikten başka "Yahya Efendi Medresesi"ne muttasıl olduğundan arsasının ona ilâvesiyle yeni ve mükemmel bir medrese yapılabileceğine işaret olunmaktadır.

[48] Debbağzâde Mehmed Efendi Medresesi'ne bk.

[49] *SO*, III, 455. Nuran Bakır, *XVII. Asrın İkinci Yarısında Pâyeli ve Bifûl Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Mezuniyet Tezi (1966), s. 41-43.

[50] *SO*, III, 455.

edilmiş ve tamirat bedelinin vakfa masraf kayd edilmek ve 1309 mâlî yılı bütçesine konularak, tamiri emâneten yapılmak husûsunda irade çıkmıştır[52].

1325 (1909)'de medresenin yine tamiri için teşebbüse geçildiğini tesbit ediyorsak[53] da tamirin yapılıp yapılmadığını bilemiyoruz. Ancak medresenin 1914'de bütünüyle harab vaziyette olduğu görülüyor. 1918'deki "Bu sefer muhterik olmuşdur"[54] kaydına bakılırsa Fatih yangınından kurtulamamış olduğu anlaşılır.

1869'da bir dersiam ile "47" talebenin bulunduğu[55] medresede ikamet edebilecek talebenin sayısı 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda "20" olarak gösterilmiştir[56]. Bu da 1869'da ya kapasitesinin iki misli talebe yaşadığı veya talebenin bir kısmının medrese dışında kaldığını gösterse gerekir.

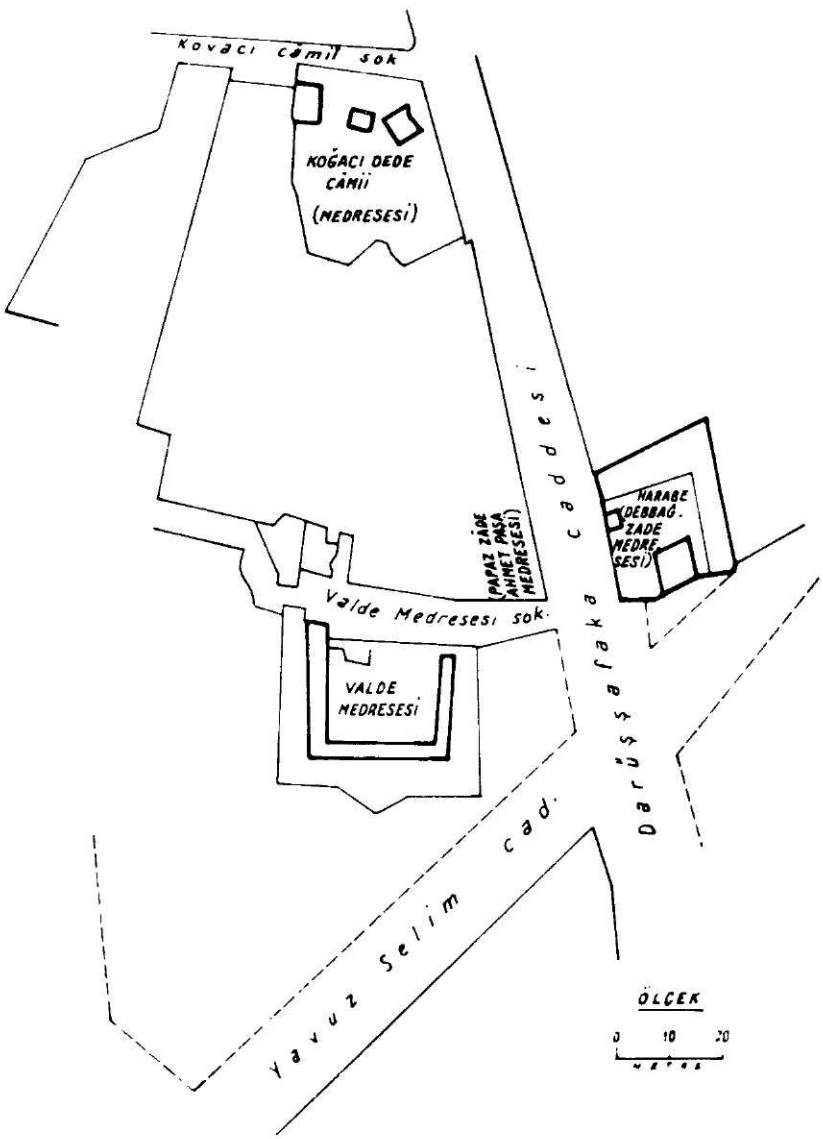

Şekil 52
Debbağzâde Mehmed Efendi, Valide Sultan, Papaszâde Ahmed Paşa ve Koğacı Dede medreselerinin yerlerini gösterir plân
(Pervititch, Çarşamba pafta 34, 1933)

[51] 5 Rebi'ülâhır 1280 (19 Eylül 1863) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 1b.

[52] Evkaf Nezâreti'nin 18 Cumâdelûlâ 1311 (27 Kasım 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 9 Cumadelâhıre 1311 / 6 Kânûn-ı evvel 1309 (18 Aralık 1893) tarihli mazbata ve 21 Cumâdelâhıre / 18

113 Debbağzâde Mehmed Efendi Medresesi (F 5)

XVII. yy. şeyhülislâmlarından olan Debbağzâde Mehmed Efendi[57]'nin medresesi, Koğacı Dede Mahallesi'nde Darüşşafaka Caddesinde, bugün Fatih Kız Lisesi'nin Yavuz Selim tarafındaki köşesinde bulunuyordu[58].

14 Ramazan 1094 (6 Eylül 1683)'de tedrise açılan[59], yer seviyesinde, kârgir olarak inşa edilmiş bulunan medresenin arkaları kapalı olduğundan pek hava ve güneş almayan[60] 9 oda[61] ile bir dershane, çamaşırhane, gusulhane, bir kuyu ile abdesthaneleri vardı.

Debbağzâde Medresesinin sadece 1864'deki bir tamiri hakkında bilgi sahibiyiz. Tamirat Ruznamçesince yapılan keşfine göre 10.000 kuruşa mal olacağı anlaşılan ve Fenerli Kozma Kalfa'ya ihale olunan bu tamirde medresenin kurşunları değiştirilmiştir[62].

1914'de medrese kısmen harab durumda olup ıslaha ihtiyaç göstermekteyse de tamirat yapılamamış olmalı ki, darülhilâfe kadrosuna alınmadığı gibi 1918'de daha da harab bir hale geldiği; buna rağmen içinde Serez muhacirlerinin barındığı görülmektedir[63].

1792'de iki odasında ikişer –ki bunlardan biri mülâzım, biri molla olarak kayıtlıdır– diğerlerinde birer kişiden, toplam "11" kişinin yaşadığı[64]; 1869'da bir müderris ile "22" talebesi olan[65] medresede, 1914'deki teftiş hey'eti raporuna göre kalabilecek talebe sayısı 10-15 idi[66].

114 Yahya Efendi Medresesi (F 5)

Bu medrese, Darüşşafaka'nın kapısının bulunduğu, eski adı Sakız Ağacı olan Darüşşafaka Ön Sokağı'nda İzzet Mehmed Efendi Dârülhadisi ile yanyana idi[67].

1792 tarihli İstanbul medreseleri nüfusunu ihtiva eden defterde Yahya Efendi Medresesinde her odada birer kişi olmak üzere sadece "5" kişinin yaşadığı tesbit edilmektedir. Sahibi müderris olan hücrede sayımın yapıldığı sırada ariyeten başka bir şahıs yaşıyordu[68]. 1869'da ise iki dersiam ile "35"

Kânûn-ı evvel (30 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Cemâziyelâhır/22 ve eki.

53 İVBMA, *ITKKD*, nr. 1422, s. 4/5.

54 *DVMD*, s. 128'den naklen "Dârü'l-hilâfe, s. 131.

55 Bk. Ek I, nr. 105.

56 *DVMD*, s. 128'den naklen "Dârü'l-hilâfe, s. 131.

57 Yedikule debbağlarından Şeyh Mahmud Efendi'nin oğlu ve Zekeriyyazâdelerden İzzetî Mehmed Efendi'nin damadı olan Mehmed Efendi, meşihat makamında Feyzullah Efendi'ye hem selef, hem de halef olmuş, IV. Mehmed ve II. Süleyman devirlerinde toplam 2,5 yıl şeyhülislâmlık yapmıştır. Ölümü 1114 (1702)'de olup medresesi yanına gömülmüştür (*IS*, s. 489; *SO*, IV, 201; *HC*, I, 36-37.).

58 *İME*, nr. 121. Bk. Şekil 52.

59 "İbtidâ ihdâs olunan Debbağ-zâde Mehmed Efendi Medresesine.." *VF*, II, 329.

60 *DVMD*, s. 124'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 128.

61 Kepeci, nr. 6589/1, s. 2. *DVMD* (s. 124'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 128)'nde tam sayı verilmemiş "on kadar" denilmiştir.

62 17 Cemâziyelevvel 1281 (18 Ekim 1864) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 2b.

63 *DVMD*, s. 124'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 128.

64 Kepeci, 6589/1, s. 2.

65 Bk. Ek I, nr. 78.

66 *DVMD*, s. 124'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 128.

67 *İME*, nr. 126'da sadece, Çeragî Hamza Mahallesi'nde olduğu kayd edildiği halde *DVMD*, s. 129'da "Sakız ağacı Yahya Efendi, Darüşşafaka karşısında" şeklinde yeri tam olarak belirtilmiştir. *İst.H*, pafta C5'de de Yahya Efendi Medresesi ismen işaretlenmiş bulunmaktadır. Baltacı, biri Defterdar Yahya Efendi (s. 442-43), diğeri Şeyhülislâm Yahya Efendi (s. 578-79) olmak üzere iki Yahya Efendi medresesinden bahs etmekte, ancak yerini hemen aynı göstermektedir. Son asır medrese listelerinde Çarşamba'da bir Yahya Efendi Medresesi görülmektedir. Şu halde Defterdar Yahya Efendi Medresesi, bu semtte idiyse dahi XIX. asra ulaşamamış olmalıdır.

68 Kepeci, nr. 6589/1, s. 2.

talebe bulunuyordu[69]. 1914'de teftiş hey'eti tarafından hazırlanan raporda 20-30 kişinin ikamet edebileceği "20" odası[70] olduğu bildirilen medresenin Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki bir plânında girişin bulunduğu cephede "8" oda görülmektedir[71]. Odaların dördü diğerlerinden daha büyüktür. Öbürleri dikdörtgen iken, arsanın yamuk oluşu dolayısiyle sağ köşedeki oda da yamuk plânlıdır. Abdesthane ve çamaşırhane girişin solundaki odaların arasında yer almaktadır. Avlunun diğer cephelerde birşey yoktur[72]. Aynı tasnifteki diğer bir plânda ise çamaşırhane ve abdesthaneler girişin sağındaki duvarın ortasına yerleştirilirken giriş odaların ortasına alınmıştır[73].

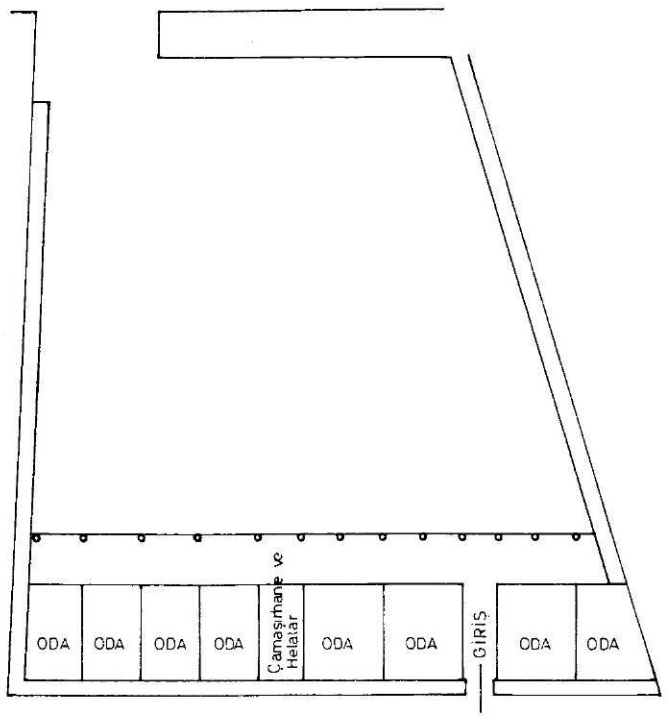

Şekil 53
Şeyhülislâm Yahya Efendi Medresesi plânı
(PPK, nr. 553)

Yahya Efendi Medresesi tamirlerine dair iki kayıt bulunabilmiştir. Bunlardan biri medreseye bir oda ilâvesine âiddir. Ali Ağa tarafından 1865'de yaptırılan bu odanın inşası için Evkaf Hazinesinden her hangi bir ödemede bulunulmamıştır[74].

1911'de tamiri için teşebbüste bulunulmasına[75] rağmen 1914'de oldukca harab durumda olan medresenin, bu haliyle talebe iskânı için elverişli görülmemekle beraber, hayli havadar bir yerde olması dolayısiyle yıkılıp yanındaki İzzet Mehmed Efendi Darülhadis'i arsasının da katılmasıyla mükemmel bir medrese haline getirilmesi tavsiye olunmuştu. Ancak, yeniden inşa husûsunda imkân bulunamamış olacak ki, dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılmıştı.

Bu medrese de 1918 Fatih yangınından kurtulamamıştır[76].

115 Zekeriyya Efendi Medresesi (F 5)

Çarşamba'da bugünkü Darüşşafaka Caddesi üzerinde ve hemen Fatih Kız Lisesi'nin bulunduğu yerde idi[77].

[69] Bk. Ek I, nr. 74.

[70] *DVMD*, s. 129'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 132.

[71] 1792'deki sayım defterinde medrese "5" odalı olarak görünmektedir. Oda sayıları arasındaki büyük fark düşündürücüdür. Ancak, arsasının şeklinin, *19. Asırda İstanbul Haritası*'nda (pafta C5) gösterilene oldukca uyması, PPK'daki plânın bu medreseye âid olduğunda şübhe bırakmamaktadır.

[72] Dârü'ş-şafaka karşısında kâin Şeyhülislâm Yahya Efendi Medresesinin hâl-i hâzır haritası: PPK, nr. 553. Bk. Şekil 53.

[73] PPK, nr. 542.

[74] Selh-i Safer 1282 (24 Temmuz 1864) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 3b.

[75] 5 Nisan 1327 (18 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 9/127.

[76] *DVMD*, s. 129'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 132.

[77] *İst.H*, pafta D5.

Bânîsi 999-1001 (1591-92) tarihleri arasında bir yıl beş ay müddetle meşihat makamını işgal etmiş olan Bayramzâde Zekeriyya Efendi'dir[78].

Medresenin tesisi 1592'dedir[79]. Şevval 1048 (Şubat 1639)'de ise sâniyesi ihdas edilmiştir[80].

Ölümünden sonra oğlu Yahya Efendi tarafından tanzim edilen Ocak 1594 tarihli vakfiyesine[81] göre medrese Koğacı Dede Mahallesi'nde yedi yıl önce yapılmış olan dârülhadisdeki Zekeriyya Efendinin kabrinin de bulunduğu dârülkurranın yanında idi. Medrese, "12" hücre ve bir dershane ile su kuyusu, geniş bir avlu ve abdesthanelerden ibaret olup, kuzey tarafında geliri medreseye tahsis edilen iki dükkân vardı. XVIII. yy. sonlarında bile ismine rastlamadığımız dârülhadise gelince: "13" oda ve bir dershane ile dârülkurraya tahsis edilen büyük bir odadan ibaretti.

Vakfiyenin şartlarına göre medrese ellili idi. Her odaya günlük dört akçe tahsis edilmişti. Ancak, bunları alacak talebenin "ulûm-ı dîniyye ve fünûn-ı edebiyyedeki aklî incelikleri ve naklî hakikatleri" kavrayacak güçte olmaları ve derslere muntazam olarak devamları da şart koşulmuştu. Muid tayin edilen şahıs vazifesini yerine getirdikten sonra muhtasarat kısmındaki talebeye talim ve tedriste bulunacak ve yevmiye beş akçe, bevvab ise yevmiye iki akçe vazife alacaktı. Hadis tedrisine mahsus günlerde hadis okutacak şahsın yevmiyesi ise 20 akçe olarak tayin edilmişti.

Müderris büyük imamların kitablarından fıkıh okutacak ve talebenin, ders günlerinde müderrisin huzûrunda takrir edecekleri dersler münakaşalı olarak yapılacaktı. Talebe pazartesi ve perşembe günleri vâkıfın türbesinde toplanarak birer cüz Kur'an-ı kerim okumaları karşılığında da birer buçuk akçe alacaklardı. Hücrelerde mülâzım talebeler, müderris ve kadı ile diğer ihtiyacı olan mülâzımlar kalabileceklerdi.

Medresede görülecek bazı hizmetler karşılığında da yevmiyeler tahsis edilmişti. Kapı ile türbe arasındaki musluğun hizmetine münavebeli olarak bakılarak susayanlara su verilecek ve bu işi yapan iki kişiye ikişerden dört akçe; meşk denilen tulum ve kırbalarla yazın her gün üç yük, kışın iki yük tatlı su getirilip musluğa dökecek sakaya günde beş akçe verilecekti. Su, her yıl alınacak "1.000" akçelik kar ile soğutulacaktı.

Dârülhadisi süpürecek ferraşa günde bir akçe; medrese ve dârülhadise konan taştan oyma muslukları doldurmak üzere kuyulardan su çekecek güçlü kuvvetli bir veya iki kişiye –ki işin, medrese ve dârülhadis için aynı veya ayrı ayrı kişilere yaptırılması mütevellinin reyine bırakılmıştı– günde iki akçe tahsis edilmişti.

Zekeriyya Efendi Medresesi, birçok defa tamir geçirmiş olmalıdır. Bunlardan XIX. yy.da biri 1251 (1835), diğeri 1289 (1873)'daki iki tamirini tesbit edebiliyoruz. 1835'de Vakıf Nâzırı Şeyhülislâm Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi tarafından tamir ettirilmiştir[82]. 1873'de ise 1288 yılı bütçesinden sarf edilmek üzere 15.500 kuruşla tamiri için irade çıkmış[83] ve iş Fenerli Nikola'ya ihale edilmiştir[84].

XX. yy.da Zekeriyya Efendi medresesinin bir tamir daha geçirdiği "keşf-i sânîsi" ile ilgili bir kayıttan anlaşılmaktadır[85].

1792'de medresede "12"si hücre sahibi, biri hizmette bir mülâzım olmak üzere "13" kişi yaşamaktaydı[86]. 1869'da faal olan ve "28" talebenin ders gördüğü[87] medresede 1914 ağustosunda artık yaşayan bulunmamaktadır. Harab oluşu dolayısiyle dârülhilâfe kadrosuna alınmayan medrese son

[78] *IS*, s. 412.

[79] "1001 muharreminde (Ekim 1592) Zekeriyya Efendi hazretleri bina etdikleri medrese tamam oldukda ibtida bunlara (Seyyid Mehmed Efendi) in'am olundu (*TŞ*, s. 742).

[80] "Kırk sekiz şevvalinde Şeyhülislâm Zekeriyya Efendi Medresesi sâniyesi ibtidâ bunlara in'am olundu" *VF*, I, 403.

[81] Evasıt-ı Rebi'ülâhır 1002 (4-13 Ocak 1594) tarihli Arabça vakfiye sureti: VGMA, nr. 571, s. 161 vd.

[82] *TV*, sayı 122, 18 Şevval 1251 (28 Ocak 1836), s. 3; *HC*, I, 170.

[83] 12 Zilka'de 1289 (11 Ocak 1873) tarihli arz tezkiresi hâmîşine sâdır olan 22 Zilka'de 1289 (21 Ocak 1873) tarihli irade: İrade-D, nr. 46047.

[84] 20 Zilhicce 1289 (18 Şubat 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[85] 28 Mart 1327 (10 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 16/111.

[86] Kepeci, nr. 6589/1, s. 3.

[87] Bk. Ek I, nr. 72.

derecedeki harab durumuna rağmen 1918 sonlarında muhacirler için barınak teşkil etmiştir[88].

116 Valide Sultan Medresesi (F 5)

Çarşamba'da Darüşşafaka ve Yavuz Selim caddelerinin kesiştiği yerde Haliç'e doğru yolun sol alt köşesinde bugün Muallim Yahya Efendi İlkokulu'nun bulunduğu yerde idi[89].

Medrese, Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından yaptırılmış, ancak zamanla vakfı kaybolduğundan imar ve hizmetleri yerine getirilememiş ve dolayısiyle harabiyeti önlenememişti. Sultan IV. Murad'ın annesi Mahpeyker Sultan "vazife ve cihat tayini ile"[90] medreseyi yeniden canlandırmış ve "İstanbul Validesi Medresesi tesmiye olunup" Cemâziyelâhır 1044 (Ocak 1635)'de müderris tayin edilmişti[91].

Vakfiyesine göre, medreseye âlim ve fâzıl bir müderris tayin edilecek ve Livadye'deki evkafından elde edilecek gelirin daha önce kararlaştırılan masrafları çıktıktan sonra kalan kısmından müderrise günde "60" akçe; medresenin "15" hücresinde kalıp şer'î ve naklî ilimler tahsil eden talebeye günde altışar akçe, ayrıca dershanede münavebeyle okuyacakları Kur'an-ı Kerim için ikişer akçe vazife verilecekti. Talebenin içlerinden temayüz eden biri muid, daima medresede bulunacak hizmete kadir biri bevvab ve buhurdan anlayan biri buhurcu olacak; bevvab, okuduğu cüz'ün parası olarak günlük sekiz, buhurcu ise beş akçe alacaktı[92]. Medrese içinde bir de mescid bulunduğundan imam (4 akçe) ve müezzin (3 akçe) için de vazife tayin edilmişti[93].

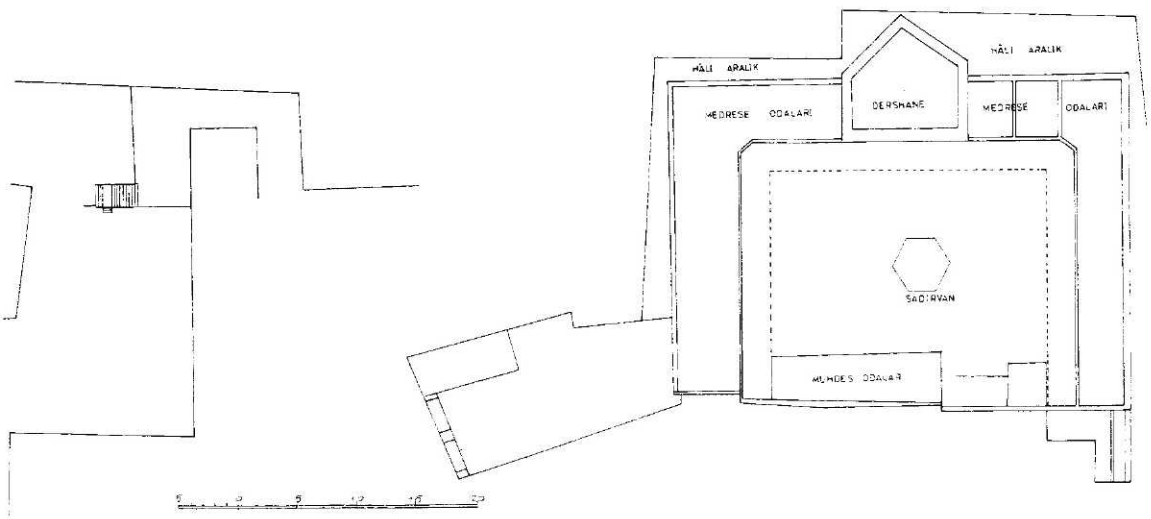

Şekil 54
Valide Sultan Medresesinin 29 Şubat 1307 tarihli planı
(PPK, nr. 245)

[88] *DVMD*, s. 121'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 125-126.

[89] *İst.H*, pafta D5. Bk. Şekil 52.

[90] Valide Mahpeyker Sultan'ın Gurre-i Receb 1050 (17 Ekim 1640) tarihli vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 1642, vr. 9a.

[91] *VF*, I, 37; *HC*, I, 215-216.

[92] a.g.v, vr. 9b.

Valide Sultan Medresesinin XIX ve XX. yy.larda geçirdiği birkaç tamiri tesbit edebiliyoruz. Bunlardan ilki 1860 başlarında olup lâğımlarının tamiri ile ilgilidir[94]. 1866'da ise yanındaki mescid ve şadırvan da dahil olmak üzere medresenin harab durumda olduğu görülmüş, ancak çok lüzumlu yerleri tamir edilmek, tamiri zarûrî olmayan kısımlarına el atılmamak üzere Nafıa Nezâreti'nce tesbit edilen keşif bedeli olan 19.000 kuruş masraf yapılması husûsunda irade sâdır olmuş[95] ve tamirat Hacı Artin Kalfa'ya ihale edilmişti[96].

Medresenin 1872'de İnşaat Müdürü Hasan Efendi tarafından yaptırılan, 1.250 kuruş keşif bedelli su yolları tamiri tesbit edilmektedir[97]. 1874'de ise talebeden Ali Efendinin sorumluluğunda bir odasında 1.000 kuruşa mal olacak tamir yapıldığını görmekteyiz[98].

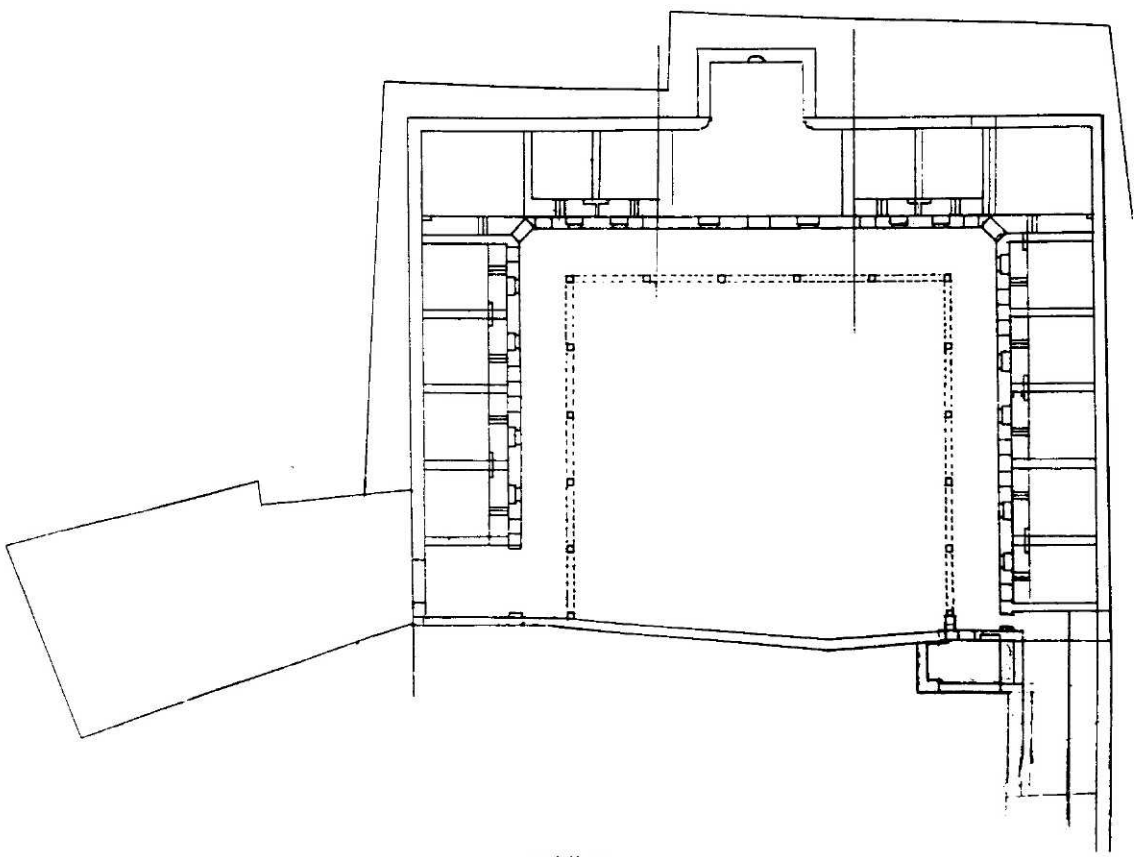

Şekil 55
Valide Medresesinin 11 Teşrin-i evvel 1311 tarihli plânı
(PPK, nr. 319)

[93] a.g.v, 16.

[94] Yapılan keşfine göre tamirat 4.800 kuruş masrafla gerçekleştirilecekti. 12 Receb 1279 (3 Ocak 1863) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 13 Receb (5 Şubat) tarihli irade: İrade-D, 29837.

[95] 18 Rebi'ülevvel 1283 (31 Temmuz 1866) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 19 Rebi'ülevvel (1 Ağustos) tarihli irade: İrade-D, nr. 38408.

[96] 28 Rebi'ülevvel 1283 (10 Ağustos 1866) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 4b. 8 Ramazan 1286 (12 Aralık 1869)'da 14.250 kuruşluk alelhesab ödeme yapılmış, 23 Safer 1288 (14 Mayıs 1871)'deki 4.750 kuruşluk ödeme ile hesab kapatılmıştır (EV, nr. 18884, vr. 33b). Bu ödemeler için 23 Safer 1288 (14 Mayıs 1871) tarihli ferman üzerine yapılan ödeme kayıtları: EV, nr. 21144, s. 31.

[97] 13 Cemâziyelâhır 1289 (18 Ağustos 1872) tarihli ferman üzerine yapılan ödeme kaydı: EV, nr. 21144, s. 31 ve 4 Cemâziyelevvel 1289 (10 Temmuz 1872) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13a..

[98] 19 Şa'ban 1291 (1 Ekim 1874) tarihli ferman üzerine yapılan ödeme kaydı: EV, nr. 21144, s. 31 ve 24 Cemâziyelevvel 1291 (9 Temmuz 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18a.

Valide Sultan Medresesi 1906'da da bir tamir görmüştür. 8.800 kuruşa Kosti Hacı Avram Kalfa'ya ihale olunan bu tamirin masrafı, 1322 mâlî yılı bütçesine dahil edilmiştir[99].

31 Teşrin-i evvel 1311 (12 Kasım 1895) tarihli bir plân[100], bu tarihte Valide Medresesinin yıkılıp yeniden yapılmasının düşünüldüğünü göstermektedir. Gerçekten de bu tarihte medresenin 168.539 kuruşa yeniden ve emâneten yapılması Evkaf Nezâreti tarafından 7 Mayıs 1312 (19 Mayıs 1896) tarihli bir takrirle arz edilmişti. Ancak inşaat izninin çıkması için onbir yıl gibi bir sürenin geçmesi gerekti ve 168.539 kuruş 1323 (1907) mâlî yılı bütçesine konulabildi[101]. 1911'de medresenin yeni ve oldukca büyük bir tamire ihtiyaç gösterdiği gazetede yayınlanan bir eksiltme ilânından anlaşılmaktadır. Yapılan keşfe göre tamir için gerekli meblâğ 87.426 kuruş, ilk eksiltme rakamı 86.000 kuruş olarak gösterilmekte, ikinci eksiltmede ise %3 tenzilât kabûl edileceği belirtilmektedir[102]. Bu ilân sonunda eksiltmenin hangi rakamda kaldığı, tamiratın kime ihale edildiği gibi hususlar hakkında bilgi sahibi değilsek de başlangıçta tahmin edilenden fazla harab yer olması dolayısiyle tamiratın ihale bedeli ile bitirilemediğini tesbit edebiliyoruz[103]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda medresenin

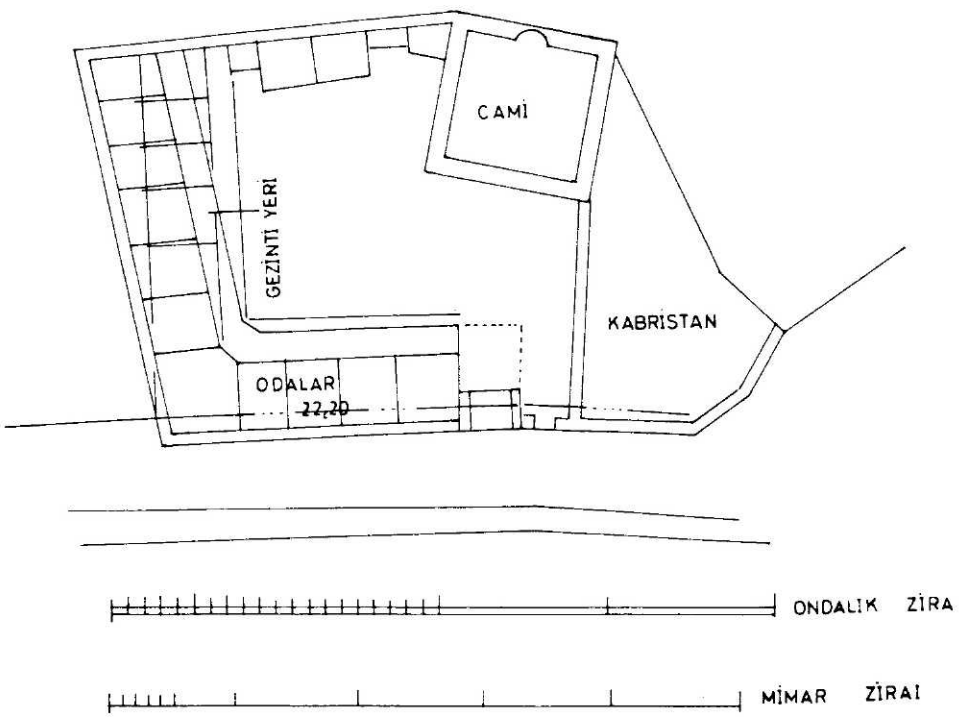

Şekil 56
Valide Sultan Medresesi tarihsiz plânı
(PPK, nr. 731)

[99] Evkaf Nezâreti'nin 2 Cemâziyelevvel 1324 (24 Haziran 1906) tarih ve 344 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 8 Receb 1324 / 15 Ağustos 1322 (28 Ağustos 1906) tarih ve 1790 nr.lı mazbata ve 6 Ramazan / 10 Teşrin-i evvel 1322 (23 Ekim 1906) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Ramazan/13 ve eki.

[100] PPK, nr. 319. Bk. Şekil 54.

[101] Evkaf Nezâreti'nin 11 Safer 1325 (26 Mart 1907) tarih ve 33 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 21 Rebi'ülevvel 1325 / 21 Nisan 1323 (4 Mayıs 1907) tarih ve 546 nr.lı mazbata ve 30 Rebi'ülevvel / 30 Nisan (13 Mayıs) tarihli irade: İrade-E, nr.1325 Rebi'ülevvel/26 ve eki.

[102] *Sabah*, nr. 7656, 2 Kânûn-ı sânî 1326 / 15 Kânûn-ı sânî 1911 / 14 Muharrem 1329, s. 4.

[103] 23 Mart 1327 (5 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 7/39.

yeni yapılmış olduğu kayıdlı[104] bulunduğuna göre bu tarihte medresenin gerçekten yeniden yapıldığı anlaşılıyor.

Aslında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Plân-Proje-Krokiler içinde bu medreseye âid üç plân mevcuttur. Bunlardan 1892[105] ile 1895 tarihliler birbirlerine oldukca benzemektedir. Diğeri ise tarihsiz olup bu iki plândan hayli farklıdır[106]. 1892 tarihli olan, *19. Asırda İstanbul Haritası*'nda ve 1933 tarihli Pervititch plânında[107] görülen medrese plânına aynen uymaktadır. Çarşamba Caddesi tarafında bir su hazinesi görülmektedir. Medrese girişi yan sokakta olmalıdır. Medrese, "U" plânlı olup "U"nun tabanının orta yerine beşgen dershane yerleştirilmiştir. Oda sınırları çizilmediğinden sayısı belli değildir. Esas odalardan başka giriş tarafında "muhdes odalar" bulunduğuna da işaret edilmiştir. Avlunun ortasında altıgen plânlı bir şadırvan bulunmaktadır. Abdesthaneler girişin sağ tarafında avlunun dışında gösterilmiştir[108]. Çamaşırhane ve gusulhanenin nerede olduğu üzerlerine yazılmamıştır.

1895 tarihli plânda odaların sınırları gösterilmiştir. Köşe odalardan başka dershanenin iki yanında ikişer, yan cephelerden birinde beş, diğerinde dört oda mevcuddur. Muhdes odalar kaldırıldığı gibi şadırvan da görülmemektedir. Dershanenin şekli ise 1892 tarihli plâna nazaran farklılık göstermektedir. Bu plân üzerinde izahat yoktur[109].

Tarihsiz olan üçüncü plânda girişin sağ tarafında avlu dışında bir kabristan ile avluda girişin karşısında sağ köşede cami yer almaktadır. Girişin sol yanında ve avlunun sol tarafında revaklar arkasında 11 oda sayılmaktadır. Cami'in (–vakfiyesindeki mescid olacak–) yanında ne olduğu kayd edilmemiş ikisi büyük, üçü küçük beş birim daha vardır. Şayet bunlar oda ise hücre sayısı 1914 tarihli raporda gösterildiği gibi "16"yı bulmaktadır[110]. Şadırvan görünmediği gibi çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneler işaretlenmemiştir. Sol cephedeki odaların sınırları, biri giriş tarafına dik, diğeri geniş açı meydana getirecek şekilde çizilmiştir[111]. Bu, medresenin o cephesinde değişiklik yapıldığını düşündürmektedir.

1914'deki teftiş hey'eti raporunda medresenin zemin seviyesinden yüksekce olduğundan hava ve güneş alabildiği belirtilirken yanındaki camiden hiç bahs edilmemiş[112], arsasının geniş, mevki'inin havadar oluşu dolayısiyle yeniden yapılması halinde güzel bir medrese olacağı yazılmış ve dârülhilâfe kadrosuna alınmıştır[113].

Medrese 1918 Fatih yangınından zarar görmemiş olmalıdır ki yılın sonlarında burada da yangın felâketzedeleri kalmaktadır[114].

1914'deki teftiş hey'eti raporunda "32" kişinin ikamet edebileceği[115] belirtilen medresede 1792'de biri sayımın yapıldığı sırada taşrada bulunan "20" kişi yaşıyordu. Bunlardan "15"i hücre sahibi idi. İki molla ile üç mülâzım da bunların hizmetlerinde bulunmak üzere beş hücre sahibinin odalarını paylaşıyorlardı[116].

[104] *DVMD*, s. 122'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 126.

[105] 29 Şubat 1307 (12 Mart 1892): PPK, nr. 245.

[106] PPK, nr. 731.

[107] Çarşamba, pafta 34, 1933.

[108] PPK, nr. 245. Bk. Şekil 54.

[109] PPK, nr. 319. Bk. Şekil 55.

[110] *DVMD*, s. 122'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 126. 1792 tarihli sayım defterinde oda sayısı "15" olarak görünmektedir (Kepeci, nr. 6589/1, s. 2).

[111] PPK, nr. 731, Bk. Şekil 56.

[112] *19. Asırda İstanbul Haritası*'nda (Pafta D5) da yanında bir cami görülmemesi bu yeniden yapılma sırasında mescide yer verilmemiş olduğunu düşündürmektedir.

[113] *DVMD*, s. 122'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 126.

[114] *DVMD*, s. 122'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 127.

[115] *DVMD*, s. 122'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 126.

[116] Kepeci, nr. 6589/1, s. 2.

117 Papaszâde Ahmed Paşa Medresesi (F 5)

Darüşşafaka Caddesi üzerinde ve Valide Medresesi'nin yanında olan Papaszâde Medresesi[117] günümüze ulaşamayan medreselerden biridir. *19. Asırda İstanbul Haritası*na[118] göre Yavuz Selim İlkokulu'nun bahçesinde bulunması gerekir.

1792 sayımındaki kayda göre "12"[119], 1914'deki teftiş hey'eti raporuna göre "13" oda ile bir de köşkü olan medresede[120] 1792'de "15" kişi yaşıyordu. Bunlardan "12"si hücre sahibi idi. İki kişinin hizmetinde birer mülâzım varken, bir kişi oğlu ile kalıyordu[121]. 1869'da ise medresede bir mezun ve "29" talebe bulunuyordu[122]. 1914'deki teftiş hey'eti raporuna göre ise medresede ikamet edebileceklerin sayısı "15" kişi olarak tesbit edilmişti[123].

Odaların, avluya açılanlardan başka, arka taraflarında da pencereler bulunması dolayısiyle, hava almaları mümkün olabiliyordu. Ancak, medresenin zemin seviyesinde inşa edilmiş bulunması ve güneş görmemesi rutûbete sebebiyet veriyordu. 1914'de hayli harab durumda olduğunu öğrendiğimiz medresenin arsası kâfi büyüklükte olmakla birlikte mahalle arasına sıkışmış halde kalması dolayısiyle komisyon, burada yeni bir medresenin yapılmasını uygun bulmamıştı. Bu rapora rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınan medrese Fatih yangınından zarar görmemiş olacak ki 1918 sonlarında harab durumuna rağmen içinde muhacirler barınıyordu[124].

Papaszâde Ahmed Paşa Medresesine âid sadece küçük bir tamir kaydına sahibiz. 1.634 kuruş masrafla gerçekleştirilen bu tamir 1320-21 (1904-1905) tarihlidir[125].

118 Koğacı Dede Medresesi (F 5)

Çarşamba'da Koca Dede Mahallesi'nde[126], Darüşşafaka Caddesi'nde Fatih Kız Lisesi'nin karşısına isabet eden ve sadece haziresi kalmış olan yerde Halvetiye şeyhlerinden Şeyh Sevündik Şuca'üddin[127] tarafından yaptırtılan mescid ve zaviyeden mürekkeb manzûmenin zaviyesi Safer 1049 (Haziran 1639)'da medreseye çevrilmiştir[128].

1914'de 11 odalı ahşab bir yapı olarak görünen medrese, zemin seviyesinde inşa edilmiş olup, arka pencereleri de bulunmadığından hava ve güneş almamaktaydı.

1869'da "31" talebenin ders gördüğü[129] medresede 1914'de teftiş hey'etinin tesbitlerine göre ancak "11" talebenin ikameti mümkündü[130]. Bu rakama bakarak 1869'daki talebelerin bir kısmının medresenin dışında yaşadıkları düşünülebilir.

Koğacı Dede Medresesi tamirleri ile ilgili fazla belge sahibi değiliz. 1280 (1863)'de Medresenin tamirine ihtiyaç duyulduğu; Ticaret Nezâretince yapılan ilk keşifte tamiratın 7.000 kuruşa çıkacağının anlaşıldığı; Evkaf-ı Humâyûn Nezâreti'nin müracaatı üzerine tamirin yapılması husûsunda

[117] Cevdet Paşa, medrese tahsili için İstanbul'a geldiğinde ilk def'a bu medresede kaldığını ifade etmektedir (*Tezâkir*, Cavid Baysun neşri, IV, 5).

[118] *İst.H*, pafta D5. Bk. Şekil 56.

[119] Kepeci, nr. 6589/1, s. 2.

[120] *DVMD*, s. 127'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 130

[121] Kepeci, nr. 6589/1, s. 2.

[122] Bk. Ek I, nr. 96.

[123] *DVMD*, s. 127'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 130

[124] *DVMD*, s. 127'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 130-131.

[125] İVBMA, Defter nr. 1306, s. 205.

[126] Mahalle, "Koğacı Dede"den bozma olarak "Koca Dede" adını taşımaktadır. Medresenin yeri için bk. Şekil 52.

[127] *SO*, III, 115.

[128] *HC*, I, 169. Şeyhî bu değişikliği şöyle ifade ediyor: "Kırk dokuz saferinde ibtidâ ihdâs olunan Koğacı Dede Medresesi harici ile" *VF*, I, 294; Hammer, XVIII, 117/84.

[129] Bk. Ek I, nr. 155.

[130] *DVMD*, s. 120'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 125.

irade sâdır olduğu ve tamiratın Ali Hulûsi Efendi'ye ihale olunduğu tesbit edilmektedir[131].

1911 tarihli bir kayıtta tamirinden bahis olmasına[132] rağmen 1914'de medresenin bazı kısımları yıkılmış, diğer tarafları ise bitişiğindeki cami de dahil olmak üzere son derecede harab ve etraftan tecavüze uğramış durumdaydı. Bunun için de komisyon tarafından hazırlanan raporda avlusunun genişliği, tatlı su ile birlikte bir de kuyusunun olması gibi hususlar da göz önünde bulundurularak medrese ile birlikte cami'in de yıkılarak modern ve sıhhî şartları hâiz yeni bir medrese yapılması tavsiyesinde bulunulmuş ve darülhilâfe kadrosu içine alınmamıştı[133].

1918'de medresenin iki odasının tamamen yıkılmış olduğu "medrese-i mezkûrenin dokuz odası olup" ifadesinden anlaşılıyor. Bu 9 odanın ise 5 odasının kadro harici talebe tarafından işgal edildiği, 4 odasında da muhacirlerin barındığı kayıdlı[134] olduğuna göre Fatih yangınından fazla zarar görmemiş demektir.

119 Mustafa Efendi Medresesi (F 5)

Çarşamba'da bugün "Koca Dede" denilen Koğacı Dede Mahallesi'nde, Kovacı Camii Sokağı ile Beyceğiz Caddesi arasındaki adada ve Koğacı Dede Medresesi'nin sokak kapısı karşısında[135] bulunan medrese, Şeyhülislâm Esirî Mehmed Efendi'nin kardeşi Rumeli kazaskeri Mustafa Efendi[136] tarafından 1088 (1677)'de[137] yaptırtılmıştı.

1792'de "10" odalı olarak görünen[138] medresenin, 1914'de, yarı kârgir birer kişilik 9 odadan başka iki de muhdes barakası bulunduğuna işaret olunmuştur. Odaların, arka pencereleri olanlar hava alabilmekte, fakat güneş görmemekteydiler[139].

1792'de "12" hücre sahibi ile "4"ünün hizmetlerinde "3" mülâzım, bir molla olmak üzere toplam "14" kişi kalan[140] 1869'da iki dersiam, bir mezun ile "25" talebesi olan[141] medresede 1914'de hazırlanan teftiş hey'eti raporunda "10" kişinin ikameti uygun bulunmuştu[142].

Mustafa Efendi Medresesi de birçok def'alar tamir geçirmiştir. Sultan II. Mahmud devrinde diğer vakıflarla birlikte 1836'da bu medrese de tamir görmüştür[143]. 1880'li yıllarda bir tamir daha yapıldığını tesbit edebiliyoruz. 1886 baharında medrese tehlike teşkil edecek derecede harab bir halde olduğundan tamirine teşebbüs edilmiş ve Şehremaneti'nce yapılan keşfinde 13.650 kuruşa tamirinin mümkün olabileceği anlaşılmıştı. Vakfın bu tamirata yetecek mevcudu bulunduğundan 1302 mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda irade sâdır olmuştu[144].

[131] Sadrazamın 16 Rebi'ülevvel 1280 (31 Ağustos 1863) tarihli arz tezkiresi hâmişindeki Padişahın 17 Rebi'ülevvel (1 Eylül) tarihli iradesi: İrade-D, nr. 35050 ve 13 Receb 1280 (24 Aralık 1863) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 1b.

[132] 1 Mayıs 1327 (14 Mayıs 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 8/46.

[133] *DVMD*, s. 120'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 125. Öz (I, 92) *HC* (I, 169)'den naklen Hayri Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında medresenin "tecdid" ettirildiğini yazıyorsa da gösterilen yerde böyle bir kayıd bulunmamaktadır. s. 170'de Zekeriyya Efendi Medresesi'nin 1251 (1835-36)'de Mekkîzâde'nin şeyhülislâmlığında tamir gördüğü kayıdlı olduğuna göre burada bir karıştırma söz konusu olmalıdır.

[134] *DVMD*, s. 120'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 125.

[135] *HC*, I, 170. Bu ifadeye göre medresenin kapısı Kovacı Camii Sokağı'na açılıyor olmalıdır.

[136] Mustafa Efendi'nin Anadolu kazaskerliği 1085-1087 (1674-1676), Rumeli kazaskerliği ise 1094-1096 (1683-1685) tarihlerindedir. *SO*, IV, 405; Nuran Bakır, *XVII. Asrın İkinci Yarısında Pâyeli ve Bi'l-fiil Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri*, s. 56-57.

[137] Şeyhî (*VF*, I, 517)'de "Rebi'ülevvel 1088'de Kazasker Mustafa Efendi'nin müceddeden binâ etdikleri medreseleri"nden bahs edilmektedir. Hammer (XVIII, 123/187) de buradan almış olmalıdır.

[138] Kepeci, nr. 6589/1, s. 2-3.

[139] *DVMD*, s. 125'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 128-129.

[140] Kepeci, nr. 6589/1, s. 2-3.

[141] Bk. Ek I, nr. 108.

[142] *DVMD*, s. 125'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 129.

[143] *TV*, sayı 122, 18 Şevval 1251 (28 Ocak 1836), s. 3.

Medresenin, 1906'da 26.000 kuruşa müteahhide ihale edilerek yaptırtılan tamiratının masrafı da yine vakfın mevcudundan ödenmiştir[145].

1914'deki teftiş sırasında medresenin bitişiğindeki mescid ile avlu duvarları yıkık durumda olup iyi ve fennî bir tamir görmesi uygun bulunmuş, fakat arsası müsaid olmadığından yeniden yapılması tavsiye edilmemişti. Dârülhilâfe kadrosuna alınmayan medresenin 1918'de bir odasında Müdafa'a-yı Milliye Cemiyeti bulunmakta, diğerlerinde ise yangında evlerini kayb edenler oturmaktaydı[146].

Medrese bugün mevcud değildir.

120 Müfti Hüseyin Efendi Medresesi

Çarşamba Caddesi (bugünkü Darüşşafaka Caddesi) üzerinde olan medrese "Çukur Medrese"[147] adıyla da anılmaktaydı.

Bugün yerini kesin olarak tesbit edemediğimiz medresenin, "bir tarafı altlı üstlü, bir tarafı zemine muttasıl" olarak tarif edilmesi bir yokuş başında olduğunu düşündürmektedir. Belki de Debbağzâde Medresesi'nin yanında köşebaşında idi.

Bânîsi maktûl Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi[148] olan medrese 26 Rebi'ülevvel 1037 (5 Aralık 1627) de tedrisata başlamıştı[149].

1792'de "11" odası bulunduğu tesbit edilen medrese[150] XIX. yy. da yeniden inşa edilmiş olmalıdır ki, 1914'deki teftiş hey'eti raporunda, mevki'i dolayısiyle arkaları açık bulunduğu için hava cereyanına müsaid, fakat pek güneş görmediğinden rutûbetlice 14 odası bulunan ahşab bir medrese olduğu kayd edilmiştir. Ancak, o tarihte müştemilâtı da dahil harab durumdadır. O haliyle talebe iskânı için elverişli bulunmayan medresenin arsası küçük olduğundan yeniden inşası da uygun görülmemiştir.

Müfti Hüseyin Efendi Medresesinin XIX. yy.da sadece 1869 yılına âid bir tamir kaydı bulunabilmiştir[151]. Ebniye Meclisi tarafından yaptırılan keşfine göre maliyetin 14.750 kuruş tutacağı hesablanarak tamirat Hacı Atasi Kalfa'ya ihale edilmişse[152] de iş, düşünülenin altında bir masrafla 13.525 kuruş sarfıyla tamamlanmıştır[153]. 1325 (1909)'de Hüseyin Efendi Medresesinin etrafındaki ihata du-

[144] 24 Receb 1303 / 17 Nisan 1302 (29 Nisan 1886) tarih ve Evkaf Nâzırı Mansûrîzâde Es-seyyid Mustafa mühürlü tezkireyle istenen müsaade Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 11 Şa'ban 1303 / 3 Mayıs 1302 (15 Mayıs 1886) tarihli mazbatasıyla uygun bulunmuş ve 26 Şa'ban / 17 Mayıs (29 Mayıs)'da tamiratın yapılmasına dair padişahın iradesi sâdır olmuştur. İrade-ŞD, nr. 4816 ve ekleri.

[145] Evkaf Nezâreti'nin 4 Cumâdelâhıre 1324 (26 Temmuz 1906) tarih ve 466 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 30 Receb 1324 / 5 Eylül 1322 (18 Eylül 1906) tarih ve 1972 nr.lı mazbata ve 19 Şa'ban / 24 Eylül (7 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Şa'ban/16 ve eki.

[146] *DVMD*, s. 125'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 128-129.

[147] *DVMD*'nde biri Çarşamba (s. 123), diğeri Nişancı'da (s. 149) iki Çukur medrese gösterilmekte olup, bunlardan Çarşamba'dakinin Hüseyin Efendi'ye âid olduğu işaretlenmiştir. Diğer listelerde de Çarşamba'daki medreseler (*İME*, s. 120; *DBSM*, 2. daire: Valide Sultan ve Debbağzâde; *MABS*: Papaszâde Ahmed Paşa ve Abdülhalim Efendi medreseleri) arasında sayılan Hüseyin Efendi Medresesinin Zincirlikuyu'daki "Çukur Medrese" ile karıştırıldığı görülmektedir. Hammer (XVIII, 116/81), Şüheda Mescidi [Hüseyin Efendi'nin Balat'ta kiliseden çevirttiği mescid (*TŞ*, s. 756) "Şüheda Mescidi" adıyla tanınmaktadır (*SO*, II, 190)] cıvarında gösterdiği gibi, Baltacı da (s. 562) Nişancı Mehmed Paşa Cami'i yakınındaki Çukur Medreseyi Ahîzâde Hüseyin Efendi'ye mal etmiştir. Ayvansarâyî, gerek Fatih Cami'i yakınındaki Ahîzâde Yusuf b. Cüneyd (*HC*, I, 42), gerekse Şüheda Mescidi (I, 128) maddelerinde Hüseyin Efendi'nin "Çukur Medrese" sahibi olduğunu kayd etmekte ise de medresenin yeri hakkında her hangi bir îmâda bulunmamakta, sadece oğullarından Abdullah Efendi ile Fazlullah Efendi'nin, medresenin mezaristanında Seyyid Ahmed Nesîbî Efendi'nin de dershanesinde gömülü olduğundan bahs etmektedir. Atâî (*TŞ*, s. 756) ise medresenin, evinin karşısında olduğunu kayd ile yetinmiştir.

[148] *TŞ*, s. 755-57; *İS*, s. 446-447; *SO*, II, 189-190.

[149] Medresenin tesisi tarihi metin içinde "Otuz yedi reb'ülevvelinde Şeyhülislâm Ahîzâde Hüseyin Efendi'nin bina etdikleri medrese-i cedîde..." şeklinde geçmekte, kenar notunda ise ilk müderris tayini 26 Rebi'ülevvel olarak gösterilmektedir. *VF*, I, 213.

[150] Kepeci, nr. 5489/1, s. 2.

[151] 6 Teşrin-i evvel 1285 (18 Ekim 1869). Bu tamirat için alelehesab olarak ödenen mıkdar 7.000 kuruş olarak görünmektedir. EV, nr. 21179, vr. 4a.

varının tamiri için bir teşebbüste bulunulmuştur[154].

1914'deki raporda "15" kişinin ikamet edebileceği belirtilen[155] medresede 1792'de sayım sırasında biri mezûnen taşrada bulunan "11" talebe yaşamakta[156]; 1869'da ise "17" talebe ders görmekteydi[157].

Dârülhilâfe kadrosuna alınmayan medrese, bu cıvardaki diğer medreseler gibi 1918 Fatih yangınından kurtulamamıştı[158].

121 Ömer Hulûsi Efendi Darülhadisi (G 5)

Darülhadis, Darüşşafaka Caddesi üzerinde[159] Otlukçu Yokuşu'nun, caddenin karşı tarafındaki devamı olan Başhoca ve Musannif sokaklarının çevrelediği adada yer almaktaydı.

Sultan III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud devirlerinde üç def'a şeyhülislâmlık mevki'ine getirilen Ömer Hulûsi Efendi, "Sâmânîzâde" lâkabıyla meşhurdu[160].

"14" oda, bir dershane ile bir de mescidi olan medresenin arka taraflarında pencere bulunan odaları hava aldıkları halde diğerleri bundan mahrumdu. Zemin seviyesinde olan odalar güneş de görmüyorlardı. Halbuki medresenin arsası geniş olduğu gibi yeri de gayet havadardı.

Ömer Hulûsi Efendi Medresesi tamirleri ile ilgili fazla bilgi sahibi değiliz. Yalnız 1871 başlarında Fenerli Nikola Kalfa'ya ihale edilen keşif bedeli 7.900 kuruş olan bir tamiratı tesbit edebiliyoruz[161]. 1892'de ise medresenin bir kısmının yeniden inşasının düşünüldüğü anlaşılmaktadır[162].

1914'de "14" esas odaya ilâveten "6" da baraka bulunan medrese bütünüyle harab durumda olduğundan teftiş hey'eti tarafından talebe iskânına elverişli görülmeyip yerine sağlık şartlarına uygun modern bir medrese yapılması tavsiye edilmiş ve bu tavsiye doğrultusunda medrese dârülhilâfe medreseleri bünyesine alınmamıştı. Teftiş hey'eti verdiği menfi rapora rağmen medresede kalabilecek talebe sayısına da işaret etmişti. Buna göre medresede "40" kişinin ikameti kabildi[163]. Halbuki 1869'da burada ders gören talebe sayısı "55" idi[164].

Ömer Hulûsi Efendi Dârülhadisi de Fatih yangınından kurtulamadığından 1918'de arsa haline gelmişti[165].

122 Veli Efendi Medresesi (G 5)

Edirne'den mâzûl Cârullah Veliyüddin Efendi (ö. 1151 / 1741) tarafından Fatih medreselerinden Akdeniz tarafı Ayak Kurşunlu Medresesi yanında, kapısı bunun avlusuna açılan bir kütübhane

[152] 27 Zilhicce 1285 (10 Nisan 1869) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 6a.

[153] Ödeme iki def'ada 7.000 (12 B 1286 alelhesab) + 6.525 (28 C 87) = 13.525 kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 29b.

[154] Konu ile ilgili tezkire 1 Ağustos 1325 (14 Ağustos 1909)'de encümene gönderilmişti: İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422, s. 13/94.

[155] *DVMD*, s. 123'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 127.

[156] Kepeci, nr. 6589/1, s. 2.

[157] Bk. Ek I, nr. 97.

[158] *DVMD*, s. 123'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 127.

[159] *DVMD*, s. 106'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 113. *İME*, nr. 97'de "Otlukcu Yokuşu cıvarında" gösterilmektedir. *İst.H.* pafta D5'de "Sâmânîzâde Medresesi" olarak kayıtlıdır. Bk. Şekil 49.

[160] *İS*, s. 567.

[161] 16 Zilka'de 1287 (7 Şubat 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 10a.

[162] Otlukcu Yokuşunda Darülhadis Medresesi bağçesinin ittisa'ını irâ'e eder harita, fî 29 Şubat 1307 (12 Mart 1892): PPK, nr. 245.

[163] *DVMD*, s. 106'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 113.

[164] Bk. Ek I, nr. 81.

[165] *DVMD*, s. 106'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 113.

Resim 96
Veli Efendi Medresesi
(Malta Çarşısından görünüşü)

olup halen ayaktadır.

123 Efdalzâde Medresesi (G 5)

Fatih Cami'inin batısında Akdeniz tarafı Ayak kurşunlu Medresesi karşısında, Fevzi Paşa Caddesi'nden Malta çarşısına çıkan İslambol Caddesi üzerindeki Şekerci Hanı'nın yanında olan medresenin bânîsi, Sultan II. Bayezid devri şeyhülislâmlarından Seyyid Hamîdüddin Efendi'dir[172]. Bina, önünde dükkânlar bulunması sebebiyle sokaktan görünmez[173]. Medrese avlusuna, dükkânların arasındaki dar bir aralıktan girilir. Arsasının küçük oluşu dolayısiyle dar bir mekâna sıkışmış olan medresenin girişinin karşısında 1914'de artık kullanılmayan bir dershane, yan cephelerde ise 11 oda bulunur[174]. Kârgir olan binanın arka pencereleri olmadığından hava ve güneş almaya müsaid değildir. Arkasındaki şeker fabrikasının gürültüsü ise burada talebelerin yaşamasını güçleştirmekteydi. 1914'de medrese binasının hem bu müsaid olmayan şartları, hem de o tarihte harab durumda olması dolayısiyle darülhilâfe medreseleri kadrosuna alınmamıştı. Bununile bevvab odasından başka talebe için "6" hücre yaptırılmış[166] ve kalacak talebeye günde ikişer akçe vazife tahsis edilmiştir[167]. Nitekim, 1792 sayımında da medresede her odada birer kişi olmak üzere "7" talebenin kaldığı görülmektedir[168]. 1869'da ise medresede bir mezun ile "8" talebe bulunuyordu[169].

1914'deki teftiş hey'eti raporunda medresenin sadece zeminî "2" oda[170] ile baraka şeklinde muhdes bir oda ve kütübhaneden ibaret olduğuna; talebenin yaşaması için uygun şartları hâiz bulunmadığına işaret edilen medrese dârülhilâfe bünyesine alınmamıştı[171].

1918'de bir odasında yangın felâketine uğramış bir kişi otururken diğer yerleri boştu. Bina, Fatih medreseleriyle beraber tamir görmüş

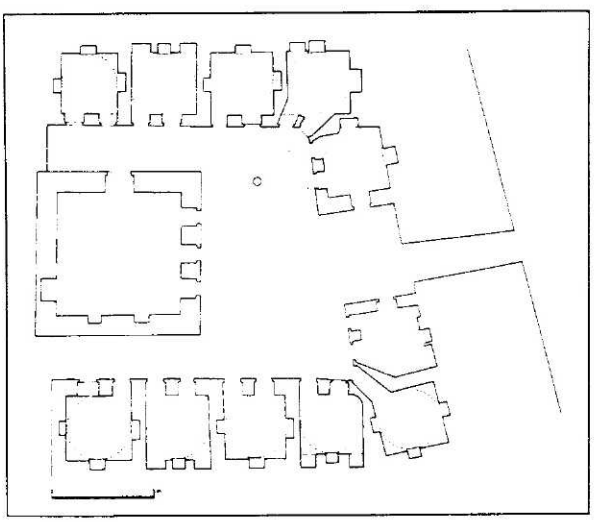

Şekil 57
Efdalzâde Medresesi planı
(Ahunbay, *TVİA*, III, 133)

[166] Bk. Resim 96.

[167] Cârullah Veliyüddin Efendi vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 736, vr. 80a. Ayrıca bk. *HC*, I, 12.

[168] Kepeci, nr. 6589/1, s. 8.

[169] Bk. Ek I, nr. 114.

[170] Görüldüğü gibi bu rakam vakfiyedekinden dört oda eksiktir.

[171] *DVMD*, s. 92'en naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 102.

[172] *İS*, s. 341; *SO*, III, 256.

la birlikte 1918'de burada da Fatih yangınında evlerini kayb edenlerin yaşadığı görülmektedir[175].

1792 sayımı esnasında ikisi sılada oldukları için odaları kapalı durduğu, seferde bulunan bir kişinin hücresinin muvakkaten başkası tarafından kullanıldığı medresedeki talebe sayısı sıladakilerle birlikte "10"u bulmakta iken[176]; 1869'da "29" talebenin ders gördüğü[177] medresede 1914'deki tesbite göre ancak "12" kişinin ikameti mümkündü[178].

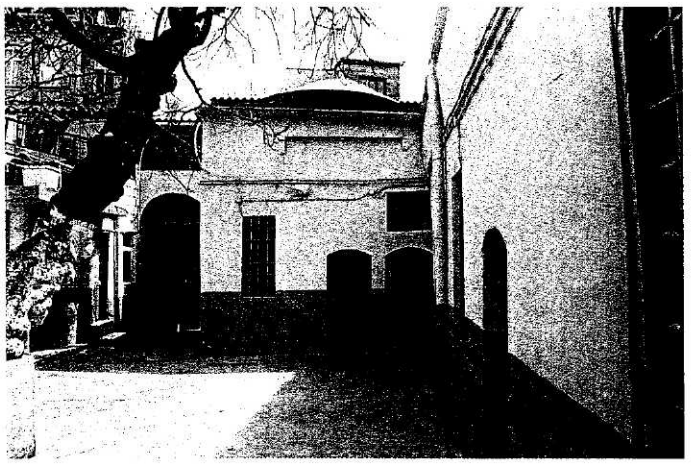

Resim 97
Efdalzâde Medresesi
(Avludan görünüşü)

Efdalzâde Medresesine âid 1870 yılına âid tek bir tamir kaydı bulunabilmiştir[179]. Orta çapta olan bu tamir, ilk keşfine göre 4.800 kuruşa mal olacağı tahmin edilerek Arnavud Nikola Kalfa'ya ihale olunmuştur[180].

Efdalzâde Medresesi, harab durumunu 1976'ya kadar sürdürmüş; bu tarihte bir tamir geçirmişse de usûlüne uygun olmayan bu tamir sırasında avlu döşemesi şaplanıp duvarlar sıvanırken dershane büyütülmüş ve bir minare eklenerek mescid haline getirilmiştir. Bugün, tamiratı yapan dernek tarafından kullanılmaktadır[181].

Resim 98
Efdalzâde Medresesi
(Avludan diğer bir görünüşü)

[173] Önündeki dükkânlar binayı tamamen gözden sakladığı için Ayverdi (*FDM*, s. 29), "izi bile kalmadığı", Baltacı (s. 439) da "yerinde dükkânlar yapılmış olduğunu" ifade etmektedirler. Bk. Resim 97 ve 98.

[174] *DVMD* (s. 152'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 155)'ndeki gibi 1792 sayımında da oda sayısı toplamı "11" olarak verildiği halde hücrelerde kalanlar tek tek kayd edilirken "10" oda yazılmıştır (Kepeci, nr. 6589/1, s. 6).

[175] *DVMD*, s. 152'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 155-56.

[176] Kepeci, nr. 6589/1, s. 6.

[177] Bk. Ek I, nr. 70.

[178] *DVMD*, s. 152'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 156.

124 Hâfız Ahmed Paşa Medresesi (G 5)

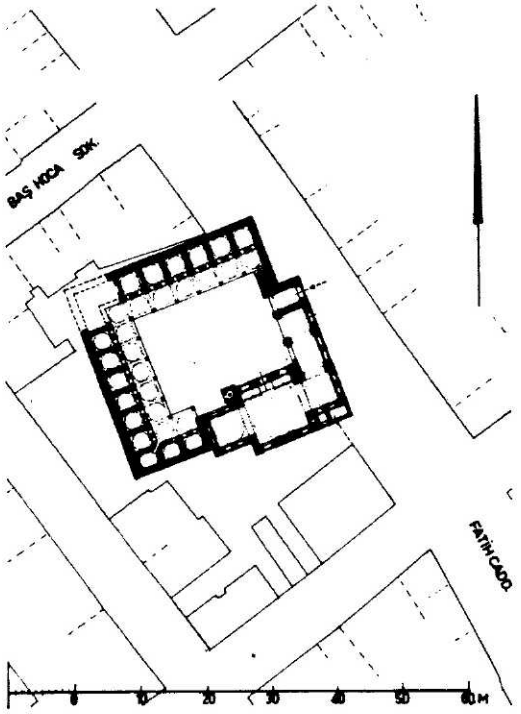

Şekil 58
Hafız Ahmed Paşa Medresesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 418)

Fatih'de Fevzi Paşa Caddesi'ne paralel üçüncü cadde olan Fatih Caddesi üzerinde Başmüezzin ile Başhoca sokakları arasındaki adada 75 numaralı kapı iki def'a sadaret kaymakamlığı yapmış bulunan Hadım Hâfız Ahmed Paşa tarafından 1004 (1595-96)'de inşa ettirilen cami, medrese, darülkurra, kütübhane, sebil ve çeşmeden mürekkeb külliyeye âiddir[182].

Külliyenin medresesi, cami'in kuzeyindeki avluyu kuzey ve batıdan çevreler. Odalarının esas sayısı "14"[183] olmakla beraber 1914'de "13" olarak tesbit edilmiştir. Ayrıca bu tarihte "8" de muhdes baraka bulunmaktadır[184]. Bugün mevcud oda sayısı ise aslına uygun olarak "14"dür. Odalar kare plânlı olup arka tarafa penceleri yoktur. Güneydeki odalarda kapının sağında altlı üstlü olmak üzere ikişer pencere vardır. Kuzey cephesindeki odalarda pencereler kapıların solunda yer alır. Abdesthaneler kuzey-batı köşededir[185]. Güney ucundaki oda ile cami arasında dışa açılan bir koridor bulunur. Gerek burada, gerekse kuzey odalarının doğu ucundaki bazı izler vaktiyle oda bulunduğu intiba'ını vermektedir[186]. Batı köşesindeki boşluğun neden bırakıldığı tam olarak anlaşılamamakla beraber sıbyan mektebi için bırakıldığı düşünülmektedir[187].

Medresede 1792'de biri sayım sırasında sılada bulunan "13" hücre sahibi ile iki hücre sahibinin yanında çömez –ki biri hücre sahibinin kardeşidir–, bir hücrede geçici olarak ikinci bir talebe ve mülâzım hücresinde üç kişi ki, toplam "19" talebe yaşarken[188] 1869'da üç müderris, iki mezun ile "45" talebenin bulunduğu tesbit edilmektedir[189]. Halbuki 1914 tarihli teftiş hey'eti raporuna göre medrese ancak "15" kişiyi barındırabilecek kapasitede idi[190].

Hâfız Ahmed Paşa külliyesinin çeşidli tarihlerde tamir gördüğü tesbit edilebilmektedir. 1648'deki deprem ve 1782'deki yangından sonra yenilenmiştir.

1893'de 1.338 kuruşu kurşunların yenilenmesine olmak üzere

Resim 99
Hafız Ahmed Paşa Medresesi

[179] 17 Mayıs 1286 (29 Mayıs 1870) tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 8b.

[180] 21 Zilka'de 1286 (22 Şubat 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 7b.

[181] Medresenin yapı özellikleri için bk. Zeynep Ahunbay, "Efdalzade Medresesi", *TVIA*, III, 133-134.

[182] *HC*, I, 87-88. Bk. Şekil 58; Resim 99.

[183] Kepeci, nr. 6589/1, s. 6.

7.900 kuruş masrafla tamiri ve masrafın, vakfın daha sonraki gelirinden ödenmek şartıyla 1309 mâlî yılı bütçesine idhali için emir çıkmıştır[191].

1894 depreminde birçok yapı gibi Hâfız Ahmed Paşa Medresesi de, cami'i ile birlikte hayli zarar görmüş, fakat tamirat ancak 1897 yılında gerçekleştirilebilmiş ve her iki yapı için 55.915 kuruş tahmin edilen tamiratın emâneten yaptırılıp vakfa masraf kayd edilmek üzere 1313 mâlî yılı bütçesine konulması kararlaştırılmıştır[192].

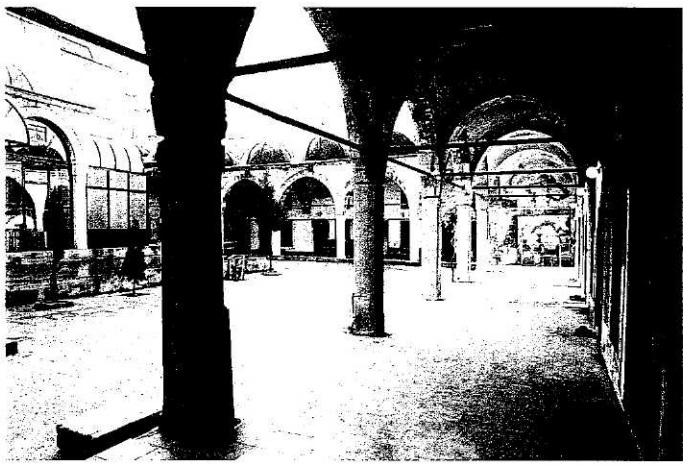

Resim 100
Hafız Ahmed Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

Medrese 1914'de oldukça harab bir durumda olduğundan darülhilâfe kadrosuna alınmamış, 1918'de tekrar bir yangın geçirmiş[193] ve medrese revaklarının büyük bir bölümü yıkılmıştır. 1976'da Vakıflar tararafından tamirine başlanan külliyenin medresesinin tamiri bitirildiği halde cami ancak 1991'de tamamlanmıştır[194]. Bugün içinde Selâm İlim ve Hizmet Vakfı faaliyet göstermektedir.

125 Yahya Tevfik Efendi Medresesi (G 5)

Fatih'de Fevzi Paşa Caddesi'ne paralel Yedi Emirler Sokağı ile Yusuf Ziya Paşa Sokağı'nın kesiştikleri yerde[195] bulunan medrese, 1205 (1790-91)'de sadece 13 gün şeyhülislâmlık makamını işgal eden Yahya Tevfik Efendi[196] tarafından yaptırılmıştır.

[184] *DVMD*, s. 150'den naklen, "Darü'l-hilâfe", s. 154.

[185] Eser Engür, *İstanbul'da Hafız Ahmet Paşa Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1981, s. 15.

[186] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, III, 492. Engür, 1914 tarihli teftiş hey'eti raporundaki "kubbe altında sonradan muhdes ... üç baraka ile kezâ ayrıca dört ilâ beş ki cem'an sekiz kadar baraka'..." ifadesiyle odaların arkasında dış tarafta bulunan ocak ve nişleri birleştirerek vaktiyle burada muhtemelen 4-5 mekân daha olduğunu yazar (s. 16).

[187] Semavi Eyice, "Hâfız Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi", *DVİA*, XV (1996), 87.

[188] Kepeci, nr. 6589/1, s. 6.

[189] Bk. Ek I, nr. 55.

[190] *DVMD*, s. 150'den naklen, "Darü'l-hilâfe", s. 154.

[191] Evkaf Nezâreti'nin 23 Muharrem 1311 (6 Ağustos 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 17 Safer 1311 / 17 Ağustos 1309 (29 Ağustos 1893) tarih ve 1419 nr.lı mazbata ve 26 Safer / 26 Ağustos (7 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Safer/22 ve eki.

[192] Evkaf Nezâretinin 5 Zilka'de 1314 (7 Nisan 1897) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 7 Safer 1315 / 26 Haziran 1313 (8 Temmuz 1897) tarihli mazbata ve 24 Safer / 12 Temmuz (24 Temmuz) tarihli irade: İrade-E. nr. 1315 Safer/16 ve eki.

[193] *DVMD*, s. 150'den naklen, "Darü'l-hilâfe", s. 154.

[194] Çobanoğlu, s. 492.

[195] Pervititch planı, pafta 36 Fatih, İstanbul 1933.

[196] *İS*, s. 563-64.

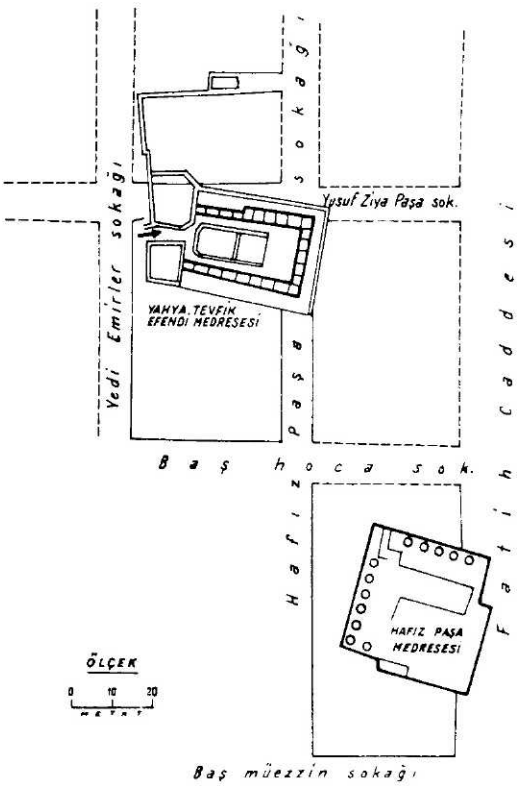

Şekil 59
Yahya Tevfik Efendi ve Hafız Ahmed Paşa Medreselerinin yerlerini gösterir plân (Pervititch, Fatih pafta 36, 1933)

Geniş bir avlu içinde ahşab ve altları bodrum "18" odadan ibaret olan medresenin zengin bir de kütübhanesi vardı. Ancak, 1914'de kütübhanenin depremden bazı yerlerinin çatlamış olduğu anlaşılmaktadır.

Yahya Tevfik Efendi Medresesinde 1792 'de biri sayımın yapıldığı sırada izinli olarak sılada bulunan "24" kişi yaşamaktaydı. Bunlardan dördü hücre sahibinin "refik"i, üçü ise kaldıkları hücrelerin sahiblerinin hizmetlerini gören mülâzımlardı[197]. 1869'da "48" talebenin ders gördüğü[198] medresenin esas kapasitesi "40" kişiydi[199].

Yahya Tevfik Efendi Medresesinin de 1873 ve 1893 tarihli inşa ve tamir kayıtlarına sahibiz. 1873'de İnşaat Müdiriyeti'nin 21.000 kuruşa mal olacağını tahmin ettiği bir meşrûtahane inşası[200], yapılan eksiltmede iş 6.000 kuruş eksilten Ahmed İzzet Efendi'ye ihale edilmişti. Ancak, inşaat sonunda maliyet yine ilk keşif bedeline ulaşmıştı[201]. 1892-93 yıllarında vakıf eserlerinin tamiri yapılırken Yahya Tevfik Efendi Medresesinde de 25.918 kuruş tutacağı tahmin edilen bir tamirin başlatılması husûsunda irade sâdır olmuştur. Vakfın bu mıkdarı karşılayacak gücü olduğundan tamiratın emâneten yapılması ve vakfa masraf kayd edilmesi kararlaştırılmıştır[202].

Dârülhilâfe kadrosuna alınmayan Yahya Tevfik Efendi Medresesi de 1918 Fatih yangınından kurtulamamış[203]; daha sonra ise bina tamamen yıkılıp girişin sol tarafındaki hücreleri üzerinden Yusuf Ziya Sokağı geçirilmiştir[204].

II. ÇARŞAMBA - FENER

126 Es'ad Efendi Medresesi (F 5)

Çarşamba'da Manyasîzâde ve İsmail Ağa caddelerinin kesiştiği köşede bulunan Şeyhülislâm Ebu İshakzâde İsmail Efendi'nin inşa ettirmiş olduğu fevkanî cami'in kapısı üzerindeki kârgir mekteb

[197] Kepeci, nr. 6589/1, s. 5.

[198] Bk. Ek I, nr. 80.

[199] *DVMD*, s. 150'den naklen, "Darü'l-hilâfe", s. 155.

[200] 8 Zilka'de 1289 (6 Şubat 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[201] Bu inşaat için yapılan ödemeler 5.000 (11 CA 1290 alelhesab) + 5.000 + 4.000 + 7.000 (15 L 1290 son ödeme) = 21.000 kuruş şeklindedir. EV, nr. 18884, vr. 61b.

[202] 17 Şevval 1310 (4 Mayıs 1893) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince düzenlenen 9 Zilka'de 1310 / 13 Mayıs 1309 (25 Mayıs 1893) tarihli mazbata ve 26 Zilka'de / 20 Mayıs (1 Haziran) tarihli irade: İrade-E. nr. 1310 Zilka'de/20 ve eki.

[203] *DVMD*, s. 151'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 154-155.

[204] Bk. Şekil 59.

ile avlusundaki bir masura akar suyu bulunan şadırvan ve kuzey-doğusundaki medrese küçük oğlu Şeyhülislâm Es'ad Mehmed Efendi[205] tarafından 1724'de yaptırılmış ve medreseye "135" cild kitab vakf edilmiştir[206]. Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan vakfiyesi, ölümünden sonra 27 Cemâzi-yelevvel 1168 (11 Mart 1755)'de düzenlenmiş olduğunu göstermektedir[207].

Vakfiyesine göre, vakfın gelirinden faydalanacağı sekiz köy bulunmaktadır. Bunlardan toplanan meblâğdan mal-ı maktu'u ve kalemiyyeleri yatırıldıktan sonra kalan mütevelli tarafından medrese için sarf edilecekti. Bu sarf yerleri arasında müderrislerin vazifeleri ilk sırayı alıyordu. Es'ad Efendi Medresesinde her biri haftada ikişer gün olmak üzere müderris-i evvel tefsir ve hadis, müderris-i sânî fıkıh, müderris-i sâlis ise diğer "ulûm-ı nâfıa"yı okutacak ve karşılığında sırasıyla 60, 50 ve 40 akçe vazifeye mutasarrıf olacaklardı. Kur'an-ı Kerim okutacak olan şeyhülkurraya ise yevmî "20" akçe verilecekti.

Medrese hücrelerinde birer kişi kalacak ve her biri delâil-i hayratı her ay üçer kere hatm edip günde altı akçe vazifeleri olacaktı. Ayrıca hergün birer cüz Kur'an-ı Kerim okunarak ayda on hatim indirilecek; bunun karşılığında da okuyanların her birine günde üçer akçe vazife verilecekti. Ehl-i Kur'an olanlar cuma günleri vâkıfın babası İsmail Efendi'nin cami'inde ser-mahfil olup günde iki akçe vazife alacaklardı. Dürüst iki şahıs sandıkçı ve ferraş olacak ve her biri hizmetleri karşılığında ikişer akçeden günde dört akçe alacaktı. Medresede kalan on talebe arasından bevvablığa getirilen sucu ve ferraş olup suculuğu karşılığı iki, ferraşlığı karşılığı dört akçe ki günde toplam altı akçeye mutasarrıf olacaktı.

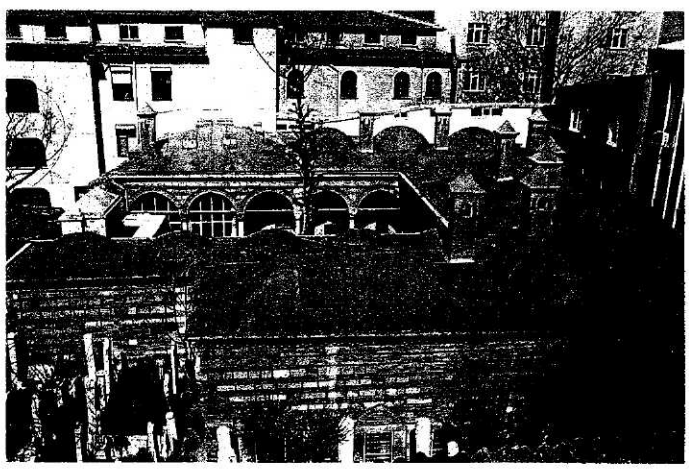

Resim 101
Es'ad Efendi Medresesi

Medrese bahçesi arsasının mukataası için her yıl Husrevzâde vakfına "240" akçe ve Neccar Mehmed Çavuş Vakfına "120" akçe verilecek; oğlu Mehmed Şerif Efendi, hayatta olduğu müddet zarfında "20" akçe ile vakfın mütevellisi olacak, ölümünden sonra evlâdlarına geçecekti[208].

Vakf edilen kitablara gelince: Medresenin baş odasında saklanacak, müderrisler ve talebe okuyup faydalanacaklar, fakat kitabları hiçbir şekilde medreseden dışarıya çıkaramayacaklardı[209].

Medrese ile cami avlularını, ortasında geçişi sağlayan kapı bulunan, küfeki taşıyla yapılmış bir duvar ayırır. 10 tahtanî hücre, avlunun üç tarafındaki revakların gerisinde olup iki oda diğerlerinden farklı büyüklükte ve dikdörtgen şeklindedir[210].

Arka taraftaki pencereler odaların hava almasına müsaid iseler de güneş görmediğinden 1914 'deki raporda medrese, talebe iskânı doğru olamayacak kadar rutûbetli bulunmuştur. Ayrıca, bu tarihte bina harab durumda ve tamire muhtacdır. Fakat komisyon, avlusu geniş olan medresenin tamir edilmek yerine yıkılıp yeniden yapılmasının daha doğru olacağı hakkında rapor vermiştir. Buna maddî imkânlar elvermemiş olacak ki, medrese darülhilâfe kadrosu dışında bırakılmıştır. 1918'de dört odası

[205] Es'ad Efendi, Sultan I. Mahmud devrinde 13 ay şeyhülislâmlık yapmış, fakat asrın icablarına uymaması sebebiyle önce Şam, sonra Mekke'ye gönderilmiş, dönüşünden kısa bir zaman sonra 10 Şevval 1166 (10 Ağustos 1753)'da ölmüştür (Fındıklılı İsmet Efendi, (*Şakaik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*, II)„ A. Özcan neşri, İstanbul 1989. s. 227-231; *IS*, s. 524; *SO*, I, 332-333). Kabri cami haziresindedir. Mezar taşı için bk. Resim 103.

[206] Es'ad Efendi Vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 745, s. 389. Ayrıca bk. *HC*, I, 38; *PG*, s. 63.

[207] A.g.v, s. 390.

[208] A.g.v, s. 389.

[209] A.g.v, s. 64.

[210] Zeynep Ahunbay, "Şeyhülislam Esad Efendi Medresesi", *TVİA*, VII (1994), 176.

Resim 102
Es'ad Efendi Medresesi kapı kitabesi

nin tamiriyle kurşunlarının değişmesi gerekmiş, bunun için yapılan keşfinden tamiratın 8.457 kuruşla bitirilebileceği hesablanmış; vakfın, 1300-1306 mâlî yıllarında biriken parasının bu masrafı karşılayabileceği anlaşıldığından tamiratın emâneten yapılması ve masrafın vakfın 1308 bütçesinden ödenmesi kararlaştırılmıştır[214].

Es'ad Efendi Medresesi, cumhuriyetten sonra ilk olarak 1952'de[215] cami ile birlikte, ikinci defa olarak 1979'da tamir edilmiştir[216]. 1970'li yıllarda medreseler üzerindeki ilk çalışmalarımız sırasında boş olan binada 79'dan sonra İsmail Ağa Cami'i İlim ve Hizmet Vakfı'na bağlı Kur'an Kursu hizmet vermiş olup[217] 1997'de bu kursların faaliyetlerine son verildiğinden halen (1998) kapalıdır.

127 Hayriye (Hafız Seyyid) Medresesi (F 5)

Çarşamba'da İsmail Ağa Cami'inin yanındaki İsmail Ağa Caddesi 4 numarada bulunan ve Hafız Seyyid Efendi Medresesi adıyla da anılan[218] medrese zemin seviyesinde, ahşab, hava ve güneş ışığından mahrum 10 oda ile müştemilâtından ibaretti.

1869'da bir dersiam ile 20 talebenin bulunduğu[219] medresede 1914'deki raporda ancak 10-15 kişinin yaşayabileceğine işaret edilmiştir. Yine aynı raporda, harab olduğu ve uygun sağlık şartlarına sahib bulunmadığı belirtilen medrese, kadro dışı bırakılmıştı. Geçen dört yıl zarfında tamir edilmiş olmalı ki, 1918'de iyi durumda görünmekte ve kadro dışı olan talebe ikamet etmekteydi[220].

1341 tarihli Vakıflar Kanununun 4. maddesi uyarınca bu medrese Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından Muhasebe-i Husûsiye (Özel İdare)'ye devr edilmiş; Özel İdare de 29 Eylül 1939'da medrese binasını elden çıkarmıştır[221]. Bir süre satın alan şahıs tarafından oda oda kiralanan bina daha sonra yıktırılarak yerine apartman yapılmıştır[222].

[211] *DVMD*, s. 117'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 122-123.

boş olan medresenin diğer odalarında yangın felâketine uğrayanlar kalıyorlardı[211].

1869'da "26" talebenin ders gördüğü[212] medresede 1914'deki teftiş hey'eti raporuna göre 10-15 kişinin ikameti mümkündü[213].

Es'ad Efendi Medresesi günümüze kadar bazı tamirler geçirmiştir. Bunlardan tesbit edilebilen biri XIX. yy. sonlarındadır. 1892'de medresenin harab olan bazı yerleri-

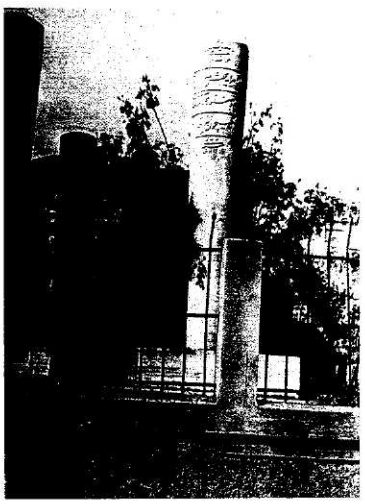

Resim 103
Es'ad Efendi'nin mezar taşı

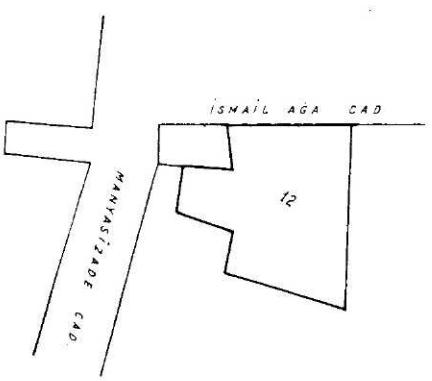

Şekil 60
Hayriye Medresesi arsası
(İTKM, Fen İşleri, Fatih 1912 ada 12 parsel)

128 Tevkı'î Ca'fer Efendi Medresesi (F 5)

Çarşamba ile Fener arasında Kiremid Mahallesi'nde[223] ve Fener'deki Rum mektebinin üst ve karşı tarafında bulunan ve 1914'deki teftiş hey'eti raporunda ahşab olarak görünen medrese[224], Nişancı Ca'fer Çelebi'nin[225] vakfiyesine uyularak cami avlusundaki hücrelerin medreseye çevrilmesiyle meydana gelmiştir[226].

1914'deki teftiş hey'eti raporunda Ca'fer Çelebi Medresesinin bir kısmı birer, diğerleri ikişer kişilik "19" odası varken sonradan "oraya buraya" gayr-i muntazam surette ilâve edilen barakalarla âdeta medrese halinden çıkarılmış bulunduğuna işaret edilmektedir[227]. Fakat 1792'de yapılan sayım defterinde medresede sadece "10" oda görünmektedir[228].

Medrese, her halde birçok def'alar tamir geçirmiş olmalıdır. Ancak bunlardan 1893'deki birini tesbit edebiliyoruz. O yıllarda birçok vakıf eseri tamir görürken Ca'fer Çelebi Medresesi de bundan nasibini almış; yapılan keşfine göre 17.435 kuruş tahmin edilen tamirin emaneten yaptırılması ve sarfiyata 1309 mâlî yılı bütçesi içinde yer verilmesi için irade sâdır olmuştur[229].

1792'de sadece bir odada iki, diğerlerinde birer kişi kalmak üzere sayım sırasında taşrada bulunan bir hücre sahibi ile birlikte toplam "11" kişinin yaşadığı[230]; 1869'da ise bir mezun ile "30" talebenin[231] bulunduğu medrese, 1914'deki rapora göre ancak "25" talebenin ikametine müsaiddi. Yerinin çok havadar ve arsasının da geniş olması dolayısiyle komisyonca burada yeni bir medrese yapılması tavsiye edilmişse de buna imkân bulunmaması ve bu tarihte binanın bütünüyle harab durumda olması dolayısiyle dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılmıştı[232].

[212] Bk. Ek I, nr. 73.

[213] *DVMD*, s. 117'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 123.

[214] 3 Cumâdelâhıre 1310 (23 Aralık 1892) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinde hazırlanan 25 Cemâziyelâhır / 2 Kânûn-ı sânî (14 Ocak 1893) tarihli mazbata ve 2 Receb / 9 Kânûn-ı sânî (21 Ocak) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Receb/1 ve eki.

[215] *PG*, s. 63.

[216] Ahunbay, gös.yer.

[217] Ahunbay, gös.yer.

[218] İstanbul Tapu Kadastro Müdürlüğü'ndeki 1912 ada, 12 parsele âid dosyada isim "Seyyid Hafız" olarak geçmektedir. Bk. "Dârü'l-hilâfe", s. 120-121, n. 62.

[219] Bk. Ek I, nr. 165.

[220] *DVMD*, s. 116'den naklen, "Dârü'l-hilâfe", s. 120-122.

[221] İstanbul Tapu Kadastro Müdürlüğü'ndeki 1912 ada, 12 parsele âid dosya. Bk. Şekil 60.

[222] Medreseyi satın alan şahsın oğlu Faruk Eriş'ten 1970'lerdeki görüşmede edinilen şifahî bilgi. Medresenin Tapu Kadastro Müdürlüğündeki dosyasının bulunması bu bilgi sayesinde mümkün olabilmiştir. Kendilerine şükran borçluyum.

[223] *İME*, nr. 116. Bugün bu mahalle "Tevkiî Cafer" adını taşımakta olup bununla Kâtib Muslihiddin Mahallesi hududunu teşkil eden cadde Kiremid Caddesi'dir. *İR*, pafta 8; *ŞR*, 20, I-38/39.

[224] *DVMD*, s. 119'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 124-125. İsmail Ağa ve Mesnevihane caddelerinin kesiştiği yerde, bir ara tamirine teşebbüs edilip sonra vaz geçilen cami görülmektedir.

[225] *SO*, II, 68-69.

[226] *İVTD*, s. 298. Krş. Baltacı, s. 77.

[227] *DVMD*, s. 119'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 124.

[228] Kepeci, nr. 6589/1, s. 1.

[229] Evkaf Nezâreti'nin 21 Şevval 1310 (8 Mayıs 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 23 Zilka'de 1310 / 27 Mayıs 1309 (8 Haziran 1893) tarihli mazbata ve 8 Zilhicce / 10 Haziran (22 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Zilhicce/3 ve eki.

[230] Kepeci, nr. 6589/1, s. 1.

[231] Bk. Ek I, nr. 132.

[232] *DVMD*, s. 119'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 124.

1918'de medresenin altı odasında kadro harici talebe yaşamakta, diğer odalarında da muhacirler barınmaktaydı[233].

III. NİŞANCA

129-130 Nişancı Mehmed Paşa Medreseleri (F 4)

Fatih Nişancası'nda Nişancı Boyalı Mehmed Paşa[234] tarafından yaptırtılan ve "Cedid Nişancı" da denilen cami, türbe, iki medrese, hankah ve sebilden müteşekkil külliyenin medreseleri 1001'de tamamlanıp tedrisata başlanmıştı[235]. Rebi'ülevvel 1075 (Ekim 1664)'de "sâniye"si teşkil edilmiş ve "hâric" îtibâriyle ilk müderris tayin olunmuştu[236].

Mimar Sinan'ın başmimarlığı zamanında inşasına başlanan külliyenin mimarı büyük bir ihtimalle Davud Ağa'dır[237].

Nişancı Mehmed Paşa medreseleri[238] iki katlı bir binada altta "tahtânî", üstte "fevkanî" olmak üzere iki medresedir. Her iki medresenin de birer kişilik "16" odası[239] olmakla birlikte 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda tahtanî olanın zemin seviyesinde birer kişilik "19" odası bulunduğu kayıtlıdır ki bu da, üç odanın sonradan ilâve edildiğini göstermektedir. Odaların arka pencereleri olduğu için hava ve güneş almakla beraber zemin seviyesinde olması dolayısiyle rutûbetli idi.

Fevkanî medrese, tahtânînin üst katına yapılmış olmakla birlikte yine zemin seviyesinde idi, hava ve güneş alması dolayısiyle rutûbetten daha az müteessir bulunuyordu[240].

Abdesthaneler üç medrese (Tahtânî, Fevkanî, Çukur) talebesi tarafından kullanıldığı gibi yanlarındaki cami dolayısiyle umûma açık olduğundan talebenin güçlük çekmesine sebeb oluyordu[241].

Cami'in avlusunda altlı üstlü inşa edilmiş olan medreselerin tesbit edebildiğimiz ilk tamiri 1835'de Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi tarafından yaptırılandır[242].

1847 yılında cami ve zaviye ile birlikte yapılan tamirinde ise belgede de "tecdîdi mertebesinde imârı" şeklinde ifadesini bulduğu gibi medrese, hemen hemen yeniden inşa edilmiş gibidir. Vakfın mütevellisi İstanbul Kadısı Kevâkibîzâde Mehmed Said Efendi tarafından yaptırtılan bu tamirde, gerçekten tahtânî medrese odalarının sakflarının yarısı ve tavan döşemeleri yenilenmiş, kiremit döşenmiş, cam, çerçeve ve kapıları elden geçirilmiş, dolablar yenilenmiş, her taraf yağlı boya ile boyanmış ve sadece medresenin tamiri için 28.559 kuruş harcanmıştır[243].

[233] *DVMD*, s. 119'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 125.

[234] *HC*, I, 211; *SO*, IV, 131.

[235] "Binbir cumâde'l-ûlâsında Nişancı Mehmed Paşa Medresesi tamam oldukda ..." *TŞ*, 533 ve ondan naklen Baltacı, s. 176.

[236] *VF*, II, 194.

[237] Muzaffer Erdoğan, a.g.m, s. 188.

[238] 1792 sayımı kayıtlarını ihtiva eden defterde medreselerden biri "dârülhadis" (Kepeci, nr. 6589/1, s. 5), diğeri "sâniye" (s. 4) olarak gösterilmişse de fevkanî veya tahtânîden hangisi olduğuna işaret edilmemiştir.

[239] Kepeci, nr. 6589/1, s. 4-5.

[240] *DVMD*'den naklen, s. 147-149'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 152-153.

[241] *DVMD*'den naklen, s. 147-149'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 152-153.

[242] *HC*, I, 212.

[243] Medresenin bu def'a tamir edilen yerleri ile ilk ve tamiratın bitiminde yapılan ikinci keşif rakamları şöyledir:

	ilk keşif	ikinci keşif
Tahtânî 13 medrese odasının sakfı yenilenmesi, kiremit döşenmesi, tavan, döşeme, cam, çerçeve tamiri	8.060	3.022,5
Odaların önünde dehlizlerin altında yeni dünya sütun, sakf ve tavan yenilenmesi, vs.	3.280	984
Mutfak sakfı, bölme duvarı, bölme taşları ve kapısının yenilenmesi, sıva ve badana yapılması	600	300

Arşiv kayıtları içinde medresenin XIX. yy. sonlarına âid iki tamirine daha rastlıyoruz. 1893'deki bu tamirde cami ve medresenin bazı yerleri onarılırken kurşunları da değiştirilmiş; kurşunların değiştirilmesi için kurşun müteahhidine 1.520 kuruş, Evkaf Tamirat memurunun kontrolunda emâneten gerçekleştirilecek diğer tamirler için ise 3.564 kuruşun vakfın mevcûdundan ödenmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[244].

Nişancı Mehmed Paşa cami ve medresesinin 1894'de "mâil-i inhidam" olması dolayısiyle vakfın mütevvelli kaymakamı tarafından tamiri için müracaatta bulunulmuşsa da vakfın hazinedeki mevcudu keşif bedeline yetmediğinden tamirat tehir edilmiştir. Ancak, binaların ciddî surette tehlike arz etmeleri dolayısiyle Haremeyn evkafından olan cami ve medresenin mütevellisinin izinsiz olarak sadece 500 kuruş sarf etmesi mümkün olduğu halde mütevelli kaymakamı, Maliye Hazinesinden yıllık iki taksit ile tarafına verilmekte olan vakıf bedelinden 19.040 kuruş tutan tamiratı yaptırtmıştır. Ortada bir emr-i vâki' olmasına rağmen yapıların tehlikeli durumları ve kaymakamın daha önce resmî müsaade için izin istemiş olması keyfiyeti göz önüne alınarak emr-i vâki' kabul edilmek zorunda kalınmış; fakat sadece, Şehremaneti'nce yaptırılan keşif sonunda bulunan 18.256 kuruşun ödenmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[245].

1914'de iki medrese de bütünüyle harab durumda olduklarından dârülhilâfe kadrosu haricinde bırakılmışlardı. 1918'de ise yangından kurtulan diğer birçok medresede olduğu gibi burada da yangında evlerini kayb edenler barınıyorlardı[246].

1792'de bu medreselerden "dârülhadis"in mülâzım hücresi boş olarak görülmekte, medresede kalan iki müderrisden biri muhdes hücrede yaşamaktaydı. İki akçe yevmiyesi olan bevvabın odası vekiline tahsis edilmiştir. Hücre sahiblerinden biri sayım sırasında taşrada bulunmaktaydı. Sadece bir hücre sahibinin hizmetinde bir molla vardı[247].

Sâniye-i Nişancı Paşa'ya gelince: Muid hücresi boşken, ikisi sayım sırasında sılada "20" kişi yaşamaktaydı. İki hücre sahibi odalarını hizmetlerini görecek talebelerle paylaşıyordu. Birinin[248] hizmetinde bir molla varken, diğerinde iki molla ile bir mülâzım bulunuyordu. 1914'de her iki medresede de "20" kişinin yaşayabileceği kayd edilmişti.

Dershanenin sakfı, tavanının yenilenmesi	1.400	350
Çamaşırhanenin tanzimi	487,5	320
Demir muhafaza kapısının yenilenmesi	250	350
Abdesthanelerin kiremit aktarması, kapılarının yenilenip badanası	112.5	137,5
Medreseye bitişik fevkanî ve tahtanî medrese odalarının döşemeleriyle noksan cam ve çerçevelerinin yenilenmesi, sıva, badana ve boya yapılması	11.520	15.360
Tahtanî ve fevkanîdeki dehlizlerin, kömürlük ve ocaklığın tanzimi	2.250	6.775
Muhafaza kapısı saçağı, yanındaki duvarın harpuştası	+ 250	+ 1.560
	28.210	28.559

(14 Muharrem 1263 / 2 Ocak 1847 tarihli ilk keşif defteri: EV, nr. 13141/1a; Evkaf Nâzırının Selh-i Zilhicce 1263 / 8 Aralık 1847 tarihli takriri üzerine Sadrazamın, Padişahın iradesini bildiren buyuruldusu: EV, nr. 13141/1e. Aynı hesabları hâvî 7 Zilka'de 1262 / 27 Ekim 1846 tarihli liste EV, nr. 12924, vr. 1b-2b'dedir. 11 Ramazan 1263 / 23 Ağustos 1847 tarihli ikinci keşif defteri: EV, nr. 13141, s. 1-2)

[244] Evkaf Nezâreti'nin 5 Şevval 1310 (22 Nisan 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince kaleme alınan 29 Şevval 1310 / 4 Mayıs 1309 (16 Mayıs 1893) tarihli mazbata ve 16 Zilka'de / 20 Mayıs (1 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Zilka'de/9 ve eki. Bu tamirden, *TV*, sayı 12, 18 Şevval 1251 (28 Ocak 1836), s. 3'de de kısaca bahs edilmektedir.

[245] Evkaf Nezâreti'nin Selh-i Safer 1312 (1 Eylül 1894) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 4 Rebi'ülâhır 1312 / 22 Eylül 1310 (4 Ekim 1894) tarih ve 1700 nr.lı mazbata ve 29 Şa'ban / 12 Şubat (24 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1312 Şa'ban/23 ve eki.

[246] *DVMD*, s. 147-148'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 152-153.

[247] Kepeci, nr. 6589/1, s. 5.

[248] Kepeci, nr. 6589/1, s. 4-5.

131 Nişancı Mehmed Paşa (Çukur) (F 4)

Bu medrese hakkında, görülebilen medrese listelerinde diğer adının "Çukur"[249] medrese olduğu dışında pek bilgi yoktur. Yalnız *Hadikatü'l-cevâmi'*de, Nişancı Cami'inden bahs edilirken Mehmed Paşa'nın vasiyeti uyarınca zamanla vakfının geliriyle bitişiğine bir hankah yapıldığı yazıldığı gibi Mekkîzâde tarafından 1251'de zaviyenin de tamir olunduğundan bahs edilir[250].

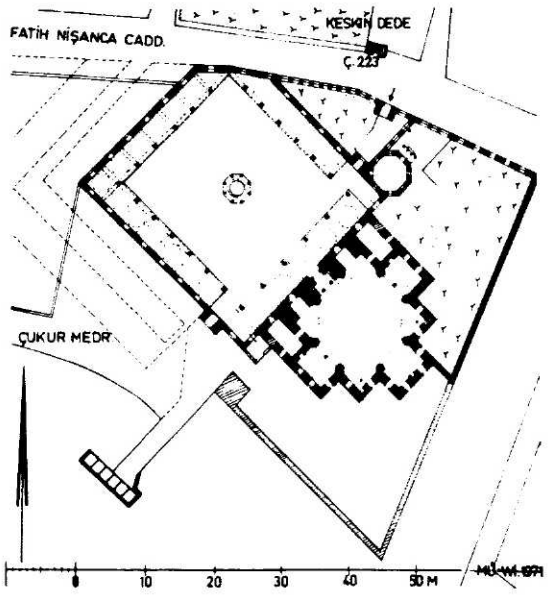

Şekil 61
Nışancı Çukur Medresenin yerini gösterir plân
(*Bildlexikon*, s. 447)

Zemin seviyesindeki odaların bazılarının arkaları kapalı, bazılarının ise ufak bir aralığı olduğundan hava ve güneş almayan ve dolayısiyle son derecede rutûbetli olan medresenin 1792 sayımına göre "13"[251], 1914'teki teftiş hey'eti raporuna göre "14" odası olup, 1914'de bitişiğindeki diğer Nişancı medreseleri gibi bu da tamamen harab durumdaydı. Komisyon, arsalarının geniş ve mevki'lerinin havadar oluşu dolayısiyle üçünün arsalarının birleştirilerek yeni bir medrese inşasını teklif etmişse de böyle bir teşebbüse girilmemişti[252].

1792'de sayım sırasında medresede, –birinin hücresi geçici olarak bir mülâzım tarafından kullanılan– dördü İstanbul dışında olmak üzere "15" talebe bulunmaktaydı[253]. Hücrelerden birinde iki mülâzım kalırken muid hücresi de bir mülâzıma tahsis edilmişti. Bir hücrede ise hücre sahibiyle birlikte hizmetini gören akrabası olan bir çömez vardı[254].

Bu tarihte üç medresedeki nüfus toplam olarak "49" iken 1869'da bu sayı beş mezun ile "105" talebeye yükselmişti[255]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda ise –yukarıda da işaret edildiği gibi– tahtânî ve fevkanîde "20"şer, Çukur'da "15" olmak üzere üç medresede ikamet edebilecek öğrenci sayısı "55" olarak verilmişti.

1918'de harab olmasına rağmen Selânik muhacirlerinin bir kısmı burada iskân edilmişlerdi[256].

132 Ma'lûlzâde Medresesi (F 4)

Eski adı Zincirlikuyu olan Fatih Nişancası'nda Küçük ve Kazasker Medreseleri karşısında Müezzin Sokağı'nda bulunan ve "İncirli Medrese"[257] de denilen Ma'lûlzâde Medresesi, Sultan III. Murad devri şeyhülislâmlarından Ma'lûl Emirzâde Mehmed Efendi'ye âiddir[258].

[249] Müfti Ahîzâde Hüseyin Efendi'ye âid "Çukur" medrese ile bu medresenin ilgisi olmadığı hakkında "Müfti Hüseyin Efendi Medresesi"ne (V. Bölüm, nr. 97) bk.

[250] *HC*, I, 212. Nitekim 18 Şevval 1251 tarih ve 122 sayılı *Takvim-i Vekayi*'de diğer iki medrese ve cami ile birlikte zaviyenin de tamir edildiği kayıdlıdır. Halbuki, 1792'de burası "medrese" olarak kayd edilmiştir. Dolayısiyle zaviyenin medreseye çevrilmiş olması mümkün gibi görünmemekte, fakat ne zaman yapıldığına dair bir ip ucu da bulunmamaktadır.

[251] Kepeci, nr. 6589/1, s. 5.

[252] *DVMD*, s. 149'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 153.

[253] 1792 tarihli defterde "Nişancı Paşa-yı Cedîd" olarak kayd edilen medresenin, oda sayısına bakılarak diğer listelerdeki "Çukur" medrese olacağı sonucuna varılmıştır.

[254] Kepeci, nr. 6589/1, s. 5.

[255] Bk. Ek I, nr. 90-92. Bu listede medreselerin hepsi "Nişancı Mehmed Paşa" adıyla kayd edilmiş ve rakamlar sırayla "41", "35", "34" şeklinde verilmiştir.

[256] *DVMD*, s. 149'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 154.

1914'deki raporda medresenin, zemin seviyesinde ve arkaları kapalı ahşab 9 oda ile muhdes iki de baraka ve küçük bir dershanesi bulunduğu belirtildiği halde 1792'de oda sayısı "7" olarak gösterilmiştir[259]. 1914'de temizlenmeye muhtaç bir kuyu ve müştemilâtı da dahil harab durumdadır; avlusu kendisi için kâfi olmakla beraber yanındaki mezarlığa karıştığından teftiş hey'eti tarafından, yeniden inşasının uygun olmayacağına işaret edilmiş ve darülhilâfe kadrosuna da alınmamıştır[260].

1914'de medresede yaşayabilecek talebe sayısı "20" olarak tesbit edilmişti[261]. Ancak ne 1792, ne de 1869'da bu sayıya ulaşabilmiştir. Gerçekten, 1792'de medresede, biri sayım sırasında sılada bulunan "7" kişi olduğu gibi 1869'da da "17" kişi bulunuyordu[262].

Pek fazla olmamakla beraber Ma'lûlzâde Medresesine âid bazı tamir kayıtlarına sahibiz. Bunlardan Rûmî 1277 (1861-62)'deki küçük bir tamirat olup Es-Seyyid Ahmed Efendi tarafından 979 kuruş sarfıyla yapılmıştır[263]. 1287 (1871)'dekinde Fethi Efendi odası, Yamandi Kalfa tarafından tamir edilmiştir. Tamiratın Tamirat Ruznamçesi tarafından yapılan keşfinde maliyeti sadece 780 kuruş olarak hesablanmış ve 1286 mâlî yılı bütçesinde yer verilmiştir[264]. Ertesi yıl ise (1288 / 1871) abdesthanelerin 1.000 kuruş keşif bedelli tamiratı Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[265].

Eski Eserleri Koruma Encümenindeki dosyada medresenin 1331 (1915)'de gördüğü bir tamirden bahis vardır[266]. 1918'de yangında evlerini kayb edenlerin bir kısmı da buraya yerleştirilmiştir[267].

Bugün medresenin yerinde Nişancı Mehmet Paşa İlköğretim Okulu bulunmakta olup, 1930'larda harab bir halde olan medrese, dış duvarlar muhafaza edilirken hücreleri ayıran duvarlar kaldırılmak; iç mekân, dershanelerin büyüklüklerine göre yeniden bölünmek; avlunun üstü kapatılarak koridor haline getirilmek üzere büyük değişikliğe uğratılmıştır[268].

133 Küçük[269] Medrese (F 4)

Eski adı Zincirlikuyu olan Fatih Nişancası Caddesi üzerinde ve Nişancı Cami'inin karşı tarafında bulunan bu medrese Kazasker Hâmidzâde Abdullah Efendi[270]'ye âiddir.

[257] *DVMD*, s. 146'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 151. *İst.H*, pafta D5'de nâşir tarafından (Şeyhülislâm Mehmed Efendi) olarak gösterilmiştir.

[258] Ebussuud Efendi'ye damad olan ve Rebi'ülâhır 988 - Zilhicce 989 (Mayıs 1580 - Ocak 1581) tarihleri arasında şeyhülislâmlık yapmış bulunan Mehmed Efendi'nin, babasının Zincirlikuyu'daki dârülkurrasında gömülü olduğu (*İS*, s. 400) ifadesine bakarak dârülkurranın daha sonra medreseye çevrildiği düşünülebilir.

[259] Kepeci, nr. 6589/1, s. 4.

[260] *DVMD*, s. 146'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 151.

[261] *DVMD*, s. 146'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 151.

[262] Bk. Ek I, nr. 71.

[263] EV, nr. 18884, vr. 50b.

[264] 13 Receb 1287 (9 Ekim 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 9b.

[265] 13 Cemâziyelevvel 1288 (31 Temmuz 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1b.

[266] EEKE, dosya nr. 223.

[267] *DVMD*, s. 146'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 151.

[268] Zeynep Ahunbay, "Malulzade Medresesi", *TVİA*, V (1994), 283.

[269] *İst.H*, pafta D5'de Fatih tarafındaki "Kazasker Medresesi", Edirnekapısı tarafındaki ise "Küçük Medrese" olarak gösterilmiş, nâşir tarafından da bunun "Hasan Efendi Medresesi" olduğuna parantez içinde işaret edilmiştir. Ancak, *DVMD*, s. 133'de "Kazasker Hasan Efendi Medresesi" hakkındaki raporda " ... ittisâlindeki Küçük, nâm-ı diğer Kazasker Abdullah Efendi Medresesi"; s. 134'deki Küçük Medrese'de ise " ... muttasıl olan Kazasker Hasan Efendi Medresesi ..." ifadelerinin kullanılmış olması Küçük Medrese'nin Abdullah Efendi'ye âid olduğunda şübhe bırakmamaktadır. Karışıklık her halde her iki medresenin bânîlerinin de "kazasker " olmalarından kaynaklanmıştır.

[270] Ayvansarâyî (*HC*, I, 185), Zincirlikuyu'da Keskin Dede Mescidi karşısında Kazasker Abdullah Efendi'nin türbesi bulunduğunu kayd etmektedir. Bugün, bu türbe mevcud değildir; yalnız, Nişancı Mehmed Paşa İlköğretim Okulu'nun (eski Ma'lûlzâde Medresesi'nin yeri) yanındaki sokak seviyesinden 2,5 m. kadar yükseklikteki sed üzerinde bulunan mezar taşlarından birinde "sabık Anadolu Kazaskeri merhûm ve mağfurunleh Hâmid-zâde Abdullah Efendi'nin ruhuyçün" ibâresiyle altında 1226 (1811)'da tamir edildiğine dair kayıt mevcuddur (Abdullah Efendi'nin mezar taşına

1792'de dârülhadis olarak kayd edilmiş bulunan medrese "4" odalı olarak görünmekte, fakat sayımın yapıldığı sırada odalardan biri boş bulunmaktadır. 1914'deki raporda ise zemin seviyesinde 6 odalı gösterilen Küçük medrese, arka pencereleri bulunduğundan hava ve güneş alabilmesine rağmen kısmen rutûbetli idi[271].

Abdullah Efendi Medresesi XX. yy.dan önce de muhakkak çeşidli tamirler geçirmiş olmalıdır. Ancak, şimdilik elimizde 1905 tarihli tek bir tamir belgesi vardır. Bundan öğrendiğimize göre ilk keşif sonunda yapılan eksiltme 4.550 kuruşla Koço Kalfa üzerinde kalmışsa da daha sonra keşfe dahil edilmeyen bazı yerlerinin de tamire ihtiyacı olduğu anlaşıldığından ikinci bir keşfe gerek duyulmuş ve ilk keşifteki oranda bir indirimle bu ilâve tamirat için 3.100 kuruşun daha vakıf mevcûdundan ödenmesi kabûl edilerek masrafın, 1321 mâlî yılı bütçesine alınması kararlaştırılmıştır[272].

1914'deki teftiş sırasında da hayli ma'mur olduğu tesbit edilmiş, içinde 10 kişinin ikamet edebileceği eklenmiş, fakat arsasının yanındaki Hasan Efendi Medresesi ile birleştirilerek yeniden yapılmasının daha uygun olacağına işaret edilmişti. Yeniden inşa keyfiyetine imkânı bulunmamış olacak ki o günkü durumuyla dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştı.

Aradan geçen dört yıl içinde medrese pek bakım görmemiş olmalıdır. 1918'de son derece harab bir durumda bulunduğu; buna rağmen yangında evlerini kayb edenlere barınak vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır[273].

1914'de teftiş hey'etinin "10" talebenin ikameti için uygun olacağı hakkında rapor verdiği Küçük Medresede 1792'de biri medresenin müderrisi "3" kişi yaşarken[274] 1869'da "12" talebe ders görüyordu[275].

134 Hasan Efendi Medresesi (F 4)

Eski adı ile Zincirlikuyu'da Efdalzâde Mahallesi'nde[276], bugünkü adı ile Hasan Fehmi Paşa Caddesi üzerinde ve "Küçük Medrese" adıyla anılan Abdullah Efendi Medresesinin yanında idi[277]. Bugün bu iki medresenin yerinde "Ahmed Rasim İlköğretim Okulu" bulunmaktadır.

Medresenin bânîsi, Pîr biraderi diye meşhur olan Hasan Efendi, Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş olduğundan[278] "Kazasker Hasan Efendi Medresesi" adıyla da anılır. Öğretime açılış tarihi Receb 1039 (Şubat 1630)'dadır[279].

Hasan Efendi Medresesinin oda sayısı, XVIII. yy. sonlarıyla XX. yy. başlarında yapılan tesbitlerde çok farklı görülmektedir. 1792'de "5" hücreli olarak görülen medresenin[280], 2 Eylül 1914 tarihli

Raşid Mehmed Efendi tarafından yazılan manzum kitâbe için bk. *VF*, II, 508). Ancak buradaki taşların sokağın karşı tarafındaki Ahmed Rasim İlköğretim Okulu'nun inşası sırasında, oradaki mezarlardan sökülüp bu kısma nakl edildikleri 1970'li yıllardaki araştırmamız sırasında Mehmet Paşa İlkokulunun müdürü tarafından ifade edilmişti.

Her ne kadar ne Şeyhî (*VF*, III, 506-508), ne de M. Süreyya (*SO*, III, 372-373) Hâmidzâde'nin biyografilerinde medresesinden bahs ediyorlarsa da Küçük Medrese adıyla anılan medresenin 1126-1127 (1714-1715)'de Anadolu kazaskerliği yapan Abdullah Efendi'ye âid olduğuna hükm edebiliriz (Biyografisi için ayrıca bk. Gülsen Gökçay, *XVIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Mezuniyet Tezi, s. 41-43).

271 *DVMD*, s. 134'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s.135.

272 Evkaf Nezâreti'nin 12 Cumâdelâhıre 1323 (14 Ağustos 1905) tarih ve 339 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 11 Şa'ban 1323 / 27 Eylûl 1321 (10 Ekim 1905) tarih ve 2640 nr.lı mazbatası ve 15 Şevval / 29 Teşrin-i sânî (12 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1323 Şevval/6.

273 *DVMD*, s. 134'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s.135-136.

274 Kepeci, nr. 6589/1, s. 4.

275 Bk. Ek I, nr. 163.

276 *İME*, nr. 130.

277 *DVMD*, s. 133. *İst H*, pafta D5'de "Kazasker Medresesi" ile "Küçük Medrese" yanyana gösterilmiştir. Ancak nâşir, Kazasker Medresesini Efdalzâde'ye, "Küçük Medrese"yi de Hasan Efendi'ye mal etmiştir ki *DVMD*'ndeki kayıtlar bu tahminin hatalı olduğunu ortaya koymaktadır. Bk. Küçük Medrese.

278 Hasan Efendi'nin Rumeli kazaskerliği ancak birkaç ay (Ramazan 1038 - Safer 1039 / Mayıs - Eylül 1629) sürmüş, 1046 (1637)'da ölmüştür (*SO*, II, 133).

279 "Otuz dokuz recebinde Kazasker Hasan Efendi Medresesi tamam oldukda ibtidâ bunlara (Dâvudzâde Mustafa Efendi) in'am olunup": *VF*, I, 180.

rapora göre ahşab olup dörderden altlı üstlü "8", zeminî "7" ve yine altlı üstlü iki ki toplam "17" odası bulunduğu kayd edilmiştir. Üst kattaki odaların arka pencereleri bulunduğundan hava ve kısmen güneş almakla beraber alt kattakiler hemen hemen toprak üzerinde olduklarından, teftiş hey'eti tarafından, talebe iskânı son derecede sakıncalı görülmüş ve bu odalarda ancak 20-25 talebenin ikamet edebileceği belirtilmiştir[281].

Medresedeki talebe sayıları da kaynaklarda çok farklıdır. 1792'de sadece iki odada, hücre sahiblerinin hizmetinde birer molla olmak üzere ikişer, diğerlerinde birer kişi bulunduğundan medresede yaşayanların sayısı "7"dir. Ancak bunlardan biri de talebe olmayıp Nişancı Cami'i imamıdır[282]. 1869'da ise medresede "38" talebenin ders gördüğü tesbit edilmektedir[283]. Ancak, bu tarihteki rakamlar medresede kalan talebeyi değil, derslere devam edenleri gösterdiğinden bir kısmının medrese dışında kaldığını düşünmek pek de hatalı olmaz. Amma bu durumda dahi sayı hayli yüksektir. Bu da, iki tarih arasında medresenin yıkılıp yeniden iki katlı ve ahşab olarak inşa edilmiş olması ihtimalini hatıra getirmektedir.

Hasan Efendi Medresesine âid –şimdilik– sadece bir tamir kaydına sahibiz. 1258 (1842) tarihli bu ilmühaberden, medresenin harab durumda olup tamire ihtiyaç göstermesi dolayısiyle medrese talebesinin verdikleri arzuhal üzerine harekete geçilerek, masrafı vakfın gelirinden karşılanmak üzere, 7.126 kuruşa Haçatur Kalfa'ya tamir ettirildiği anlaşılmaktadır[284].

1914'de medresenin çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneleri harab olduğu gibi dershanesi ile bitişiğindeki sebil de yıkık durumdaydı. Bu sebeblerden dolayı da darülhilâfe medreseleri kadrosu dışında bırakılmıştı[285].

1918'de hâlâ çok harab durumda olmasına rağmen Fatih yangınında evlerini kayb edenlere barınak vazifesi görüyordu[286].

135 Ümm-i Veled Medresesi (F 4)

Fatih Nişancası'nda, eski Zincirlikuyu Caddesi üzerinde Nişancı Mehmed Paşa Cami'inin karşı tarafında[287] Beyceğiz Fırın Sokağı'nın köşesinde idi.[288]

Bânîsi Ümm-i Veledzâde Abdülaziz Efendi olan medrese, Mimar Sinan devri yapılarından olup[289] inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XVI. yy. ortalarında yapıldığı anlaşılmaktadır[290].

280 Kepeci, Nr. 6589/1, s. 4.

281 *DVMD*, s. 133'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 134-135.

282 Kepeci, nr. 6589/1, s. 4.

283 Bk. Ek I, nr. 107.

284 Bu tamire âid sarf yerleri ve mıkdarları şöyledir:

Kereste ve mismar (çivi) bahası	2.793
Kireç ve kiremit bahası	353
Doğrama, raht ve kilit bahası	561
Moloz ve kereste nakliyesi	730
Amele yevmiyesi	2.144
Cam bahası	145
Kalfa yevmiyesi	400
	7.126

(Haremeyn-i Muhteremeyn Hazinesi Ruznamçesi defterlerine verilen 27 Şa'ban 1258 / 3 Ekim 1842 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 16/20.

285 *DVMD*, s. 133'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 134-135.

286 *DVMD*, s. 133'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 135.

287 *HC*, I, 212.

288 1970'li yıllardaki araştırmalarımız sırasında mahalle sâkinlerinden edinilen bilgiye göre Nişanca Caddesi üzerinde 30 nr.yı taşıyan pencerenin bulunduğu yerde vaktiyle medresenin kapısı varmış. Bk. Şekil 62.

289 *TM*, s. 34; *TE*, s. 97.

290 1660'larda tanzim edilen İstanbul medreseleri listesinde bu medrese "medrese-i Abdülaziz, eş-şehir bi-Ümmiveledzâde" şeklinde geçmektedir: Özergin, "İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *TED*, sayı 4-5, s. 276. Ayrıca bk. Baltacı, s.

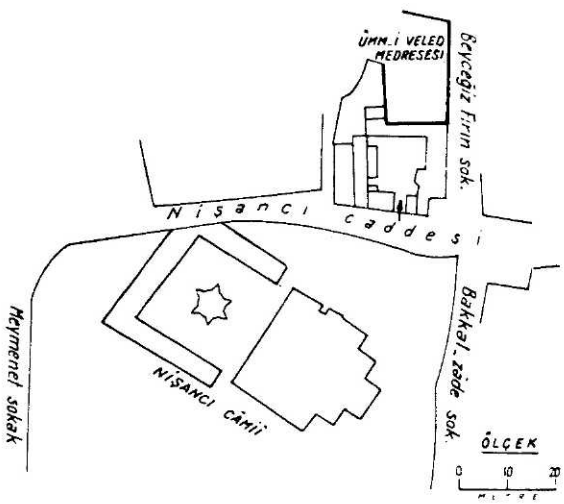

Şekil 62
Ümm-i Veled Medresesinin yerini gösterir plân
(Pervititch, Çarşamba pafta 34, 1933)

Ümm-i Veled Medresesi XX. yy. başlarında 10 odalı ahşab bir medrese olarak görülmektedir[291]. 1792 sayımında ise "9" odası bulunduğu anlaşılmaktadır[292]. Sinan yapısı olduğuna göre bir yangın veya deprem sonucu yıkılıp yeniden yapılmış olmalıdır. Elimizdeki bilgilerle bugün bunu tesbit edemiyorsak da XIX. yy.da yeniden yapılmış bulunduğunu söylemek hatalı olmasa gerektir. Ancak bugünkü bilgilerimizle tarihi kesinleştiremiyoruz. Bu yeniden yapılma, belki de 1894 depreminin verdiği zarar sonundadır. 1906 başlarında ise medresenin 12.416 kuruşa müteahhide ihale edilerek tamir gördüğünü tesbit edebiliyoruz[293].

Birer kişilik "10" odası bulunan medrese dar bir avlu etrafında yer almakta olup 1792'de üç oda sahibleri bulunamadığı ve kefilleri de olmadığından içindeki eşyalar bevvaba teslim edilmek üzere boşaltıldığı için sadece "6" kişi yaşamaktayken[294] 1869'da bir mezun ile "23" talebe bulunuyordu[295]. 1914'de hayli harab durumda olan ve dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılan medrese 1918'de yangınzedeler tarafından işgal edilmişti[296].

Medrese bugün mevcud değildir.

136 Kaba Halil Efendi Medresesi (F 4)

Eski adı Zincirlikuyu olan semtte Atik Ali Paşa Mahallesi'nde, Hasan Fehmi Paşa Caddesi ile Saray Ağası Caddesi'nin birleştiği köşededir.

Bânisi İstanbul kadısı Elhac Halil Efendi[297]'nin avlusunda gömülü[298] bulunduğu medrese, XVIII. yy.ın ortalarında, belki de İstanbul kadısı olarak vazife gördüğü yıllarda yapılmıştır.

Kapısı Hasan Fehmi Paşa Sokağı'nda olan medresenin cephesinin iki yan uclarında hemen hemen simetrik olarak dershane ile Etyemez Baba Türbesi yer alır. Fakat dershane, yeri ve yüksek kubbesi ile daha belirgindir. Giriş kemerinin altındaki kitabe yeri boştur. Uzun ekseni kuzey-doğu güney-batı yönündeki dikdörtgen avlu, sokak seviyesinden bir metre kadar yüksekte olup dört basamakla çıkılır. Dershane ve hücreler avlunun etrafında sıralanır. 1792'de "7" hücreli olarak görülen medresenin[299] güney-doğusunda yer alan dershanenin yanında ikisi kare, biri dikdörtgen plânlı üç

459.

[291] *DVMD*, s. 130'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 132.

[292] Kepeci, nr. 6589/1, s. 5.

[293] Evkaf Nezâreti'nin 8 Şevval 1323 (6 Aralık 1905) tarih ve 580 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 3 Muharrem 1324 / 14 Şubat 1321 (27 Şubat 1906) tarih ve 3926 nr.lı mazbata ve 5 Safer 1324 / 17 Mart 1322 (30 Mart 1906) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Safer/5 ve eki.

[294] Kepeci, nr. 6589/1, s. 5.

[295] Bk. Ek I, nr. 127.

[296] *DVMD*, s. 130'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 132.

[297] Geredeli olan Halil Efendi Ramazan 1168 (Haziran 1755)'de İstanbul kadılığına getirilmiş, daha sonra Anadolu pâyesi verilmiş; 1181 (1767)'de ölmüştür. (*SO*, II, 296; Sezen Günay, *XVIII. Asrın İkinci Yarısında Kazaskerler ve Payeliler*, s. 82).

[298] Mehmed Süreyya Bey, "Zincirlikuyu'da inşa ettirdiği mektebde medfundur" şeklinde Zincirlikuyu'daki medreseyi "mekteb" olarak göstermiştir (*SO*, gös. yer). Zeynep Ahunbay'a göre ("Kaba Halil Efendi Medresesi", *TVİA*, *IV*, 321) medrese dershanesinin plânının döneminin sıbyan mektebi plânına benzemesi "ilginç"tir.

hücre bulunur. Bu taraftaki revağın kuzey-batı ucunda, muhtemelen çamaşırhane, gusulhane ve abdesthanelerin bulunduğu iç avluyla bağlantı sağlayan geçit vardır. Avlunun üçüncü kenarında türbenin duvarının yanında sadece bir hücre bulunur[300]. Kenarlardan birine tek hücre konması dolayısiyle medresenin "L" ve "U" tipleri arasında bir plâna göre yapıldığı söylenebilir ki bu plân, binayı diğer XVIII. yy. medreselerinden ayırır[301]. Hücreler farklı büyüklükte[302] olduğu gibi kapı ve pencereler de çeşitlilik gösterir. Hücrelerden biri tonozlu geçide açılır. Bu hücre hariç diğerlerinin biri avluya, ikisi dış cephe duvarına açılan üçer pencereleri vardır. Hücrelerin hepsinde, aralardaki duvarlara yerleştirilmiş ocaklar bulunur[303].

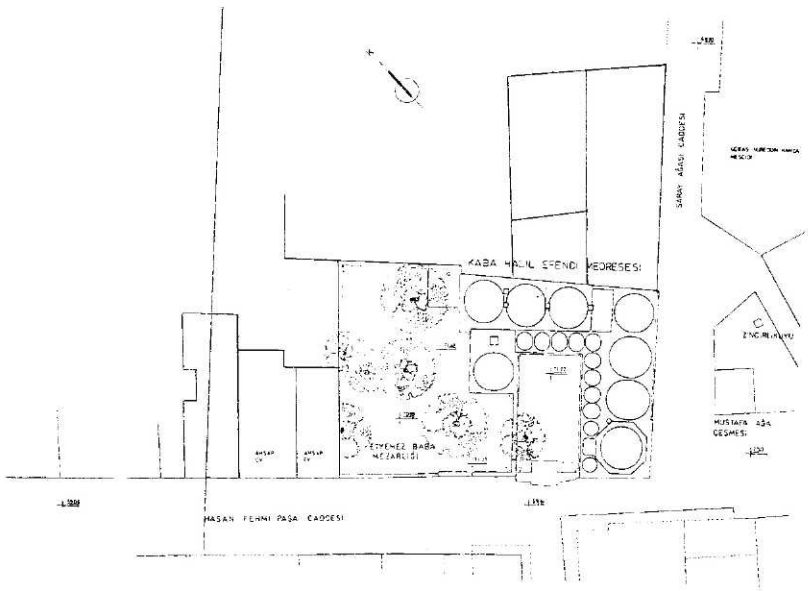

Şekil 63
Kaba Halil Efendi Medresesi plânı
(Ataş, s. 41)

Medrese XVIII. yy. sonlarında olduğu gibi 1869'da da faal durumda olup 1792'de biri hücre sahibinin kardeşi olmak üzere "8"[304], 1869 'da "21" talebesi vardı[305].

Kaba Halil Efendi Medresesi XX. yy.a kadar çeşidli tamirler görmüş olmalıdır. Bunlardan tesbit edilebilen biri 1868, diğeri 1889 tarihini taşımaktadır. 1868'deki tamir için Ebniye Meclisince yaptırılan keşif, maliyetin 7.500 kuruş olacağını göstermiş ve tamirat Hacı Atasi Kalfa'ya ihale edilmiştir[306]. 1889'da ise Osman ve Nazif Efendiler taraflarından gerçekleştirilen tamir için vakfın gelirinden 9.761 kuruş ödenmiştir[307].

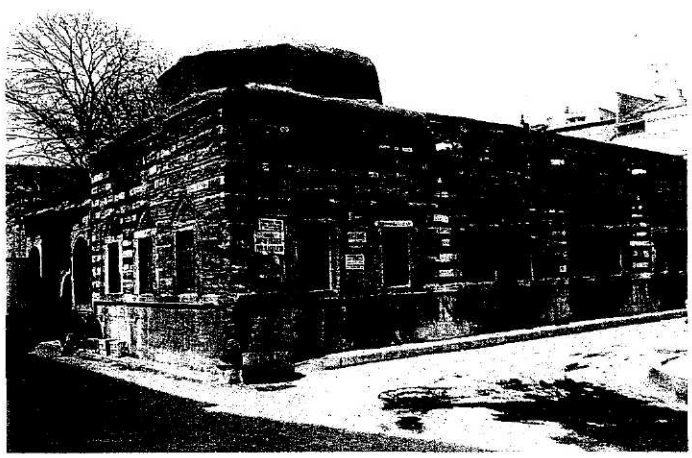

Resim 104
Kaba Halil Efendi Medresesi
(Saray Ağası Sokağının köşesinden görünüşü)

1914'de medrese hakkında rapor yazılmamakla beraber darülhilâfe kadrosu içine alındığı kayd edilmiştir. 1918'de ise bu medresede de yangın felâketine uğrayanların oturdukları görülmektedir.

Medrese, Tevhid-i Tedrisat Kanûnu ile İstanbul Vilâyetine devr olunmuş; 1962'de Vakıflar Genel Müdürlüğü adına İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğüne tescil edilmiştir.

299 Kepeci, nr. 6589/1, s. 4.

300 Ahunbay, a.g.m, s. 322.

301 Fıtnat Ataş, *Kaba Halil Efendi Medresesi Restorasyon Projesi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989, s. 41.

302 Ataş, *a.g.t*, s. 19.

303 *a.g.t*, s. 20

304 Kepeci, nr. 6589/1, s. 4.

305 Bk. Ek I, nr. 106.

1961-73 yılları arasında Karagümrük Gençlik Kulübü'nce kullanılan medresenin arka duvarının tehlike arz etmesi üzerine 1964'de tamir kararı alınmışsa da tamirat gerçekleştirilememiştir. 1973'de medreseye bir bekçi konmuş ve bu durum 1977'ye kadar devam etmiş; bu tarihte on yıllığına İlim, Kültür Ocağı Derneği'ne kiralanmışsa da, 1981'de derneğin kapatılmasıyla bina mühürlenerek yine bir bekçiye emanet edilmiştir. 1984'de Fatih'in Eski Eserlerini Koruma Derneği tarafından Kur'an Kursu olarak kullanılması için baş vurulması üzerine 1985'de bakım ve tamiratı derneğe âid olmak üzere bedelsiz olarak tahsis olunmuştur[308]. Ancak, bu tarihten sonra Vakıflarda tamiri ile ilgili kayıt bulunmamasına rağmen, kurşun örtünün yerine sıva yapımı, saçak kornişinin kısmen sıvanması, dershane ve hücrelerdeki bazı pencere ve ocakların kapatılması gibi, binaya bir takım müdahaleler yapıldığı tesbit edilmektedir[309].

Kaba Halil Efendi Medresesi bir ara İsmail Ağa Vakfı Erkek Yatılı Kur'an Kursu olarak kullanılmıştır. 1998 başlarında ise kapalı durumdadır.

Resim 105
Kaba Halil Efendi Medresesi
(Avludan görünüşü)

Resim 106
Kaba Halil Efendi'nin mezar taşı

137 Üçbaş Medresesi (F 4)

Karagümrük, Zincirlikuyu'da Saray Ağası Caddesi üzerinde, Kaba Halil Efendi Medresesi'nden Fethiye Caddesi'ne inerken sağda bulunan mescid ve medreseden mürekkeb manzûmenin bânîsi müderris Nureddin Hamza[310], mimarı ise Koca Sinandır[311]. Kitâbesine göre inşa tarihi 939 (1532-33) 'dur[312].

306 25 Cemâziyelâhır 1285 (13 Ekim 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5b.

307 Aslında tamiri üstlenenlerin yaptıkları masraflar tutarı –mecidî 20 kuruştan– 12.066 kuruş 30 paradır. Ancak bu sarfiyat fâhiş bulunarak 2.303 kuruş 30 para indirim yapılmıştır. Evkaf Nezâretinden Sadarete gönderilen 23 Cemâziyelevvel 1307 / 3 Kânûn-ı sânî 1305 (15 Ocak 1890) tarih ve "Mansûrîzâde" mühürlü takrir altında Şûrâ-yı Devlet'in 17 Cemâziyelâhır 1307 / 27 Kânûn-ı sânî 1305 (8 Şubat 1890) tarihli tasdiki ve arz tezkiresi hâmişinde Padişahın 14 Receb / 22 Şubat (6 Mart) tarihli iradesi: İrade-ŞD, nr. 5900 ve ekleri.

308 Ataş, s. 16.

309 *a.g.t*, s. 17.

310 Nureddin Hamza (ö. 940 /1533-34) "Üçbaş" köyünden olması dolayısiyle bu adla meşhur idi. *SO*, IV, 581; *HC*, I, 51; Öz, I, 148.

311 *TM*, s. 34; *TE*, s. 97.

312 *HC*, I, 51. Emine Naza, "Üçbaş Medresesi", *TVIA*, VII, 333'de inşa tarihi 937 (1530-31) olarak gösterilmiştir. *TM*'de (s. 17) "Karabuğdan seferine varılup ... geldikde", *TE*'de (s. 71) "Karabuğdan seferleri olup ... ol tarihde bu hakîri

Üçbaş Medresesi, XII ve XIII. yy.lardan başlayan, medresenin, yanındaki mescidle aynı avluyu paylaştığı mimarî tarzın örneklerindendir. Mescidin doğusunda yer alan medrese odaları yamuk plânlı avlunun kuzey, doğu ve güney cephelerine yerleştirilmişlerdir. Kapıları revak yerini alan ahşab direkli ve sakflı sundurmaya açılırlar[313]. Ancak, bugün mevcud olan yapı medresenin ilk şekli değildir[314].

Resim 107
Üçbaş Medresesi
(Avludan görünüşü)

"12" odası olan medresenin bir cephesindeki odaların arkaları açık olduğu halde diğerlerinin arkalarında pencere bulunmaz. Dolayısiyle, arkası kapalı olanlar hava ve güneş ışığından mahrumdurlar. Fakat altları bodrum olduğundan fazla rutûbet yoktur. 1914'de bu odalara ilâve olarak bir de fevkanî baraka bulunan[315] medresede 1869'da bir mezun ile "35" talebe vardı[316]. 1914'deki raporda ise 15-20 talebenin barınabileceği ifade edilmiştir. Bu tarihte medrese iyi bir durumda olup dârülhilâfe kadrosuna alınmıştır. 1918'de Âile Erzak Komisyonunca kullanılıyordu[317].

Medrese her halde çeşitli tamirler geçirmiş olmalıdır. Bunlardan tesbit edebildiğimiz biri 1252 (1837) baharında[318], diğerleri 1290 (1873) ve 1310 (1892) sonlarındadır. 1873'de İnşaat Müdiriyeti'nce yapılan keşfi tamiratın 9.500 kuruşa mal olabileceği-

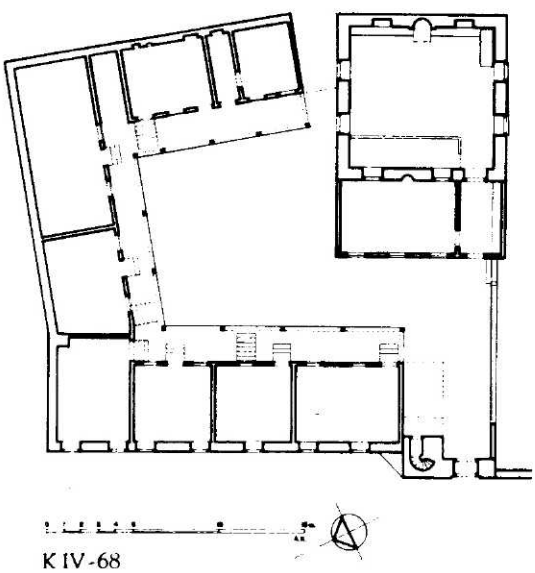

Şekil 64
Üçbaş Medresesi plânı
(Kuran, Sinan, s. 353)

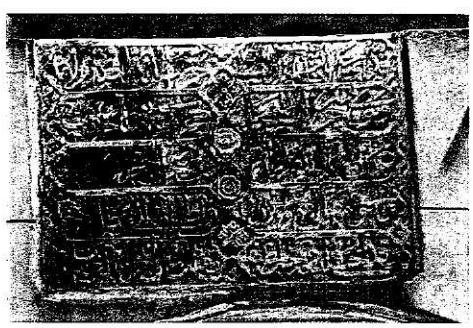

Resim 108
Üçbaş Medresesi kitabesi

müstahak görüp Reis-i mimârân-ı Dergâh-ı âlî eylediler" denmektedir. Padişahın Boğdan seferinden dönüşü Kasım 1539 (*İOTK*, II, 217)'a rastladığına göre, manzûme, Koca Sinan'ın mimarbaşılığa tayininden önce meydana getirdiği eserlerinden olmalıdır. Bk. Resim 108.

313 Naza, a.g.m, s. 333. Bk. Şekil 64.

314 Zeynep Ahunbay, XVI. yy. yapısı olan medresenin onarım ve değişiklikler geçirdiğini, Ayvansarâyî'ye dayanarak XVIII. yy. sonunda medresenin mevcud olmadığını, ahşab revaklı medresenin eski temeller üzerine XIX. yy.da yapılmış olabileceğini yazmaktaysa da ("Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 242) gösterilen yerde (*HC*, I, 51) cami etrafında medrese bulunduğuna işaret edilmektedir.

ni ortaya koymuş ve iş Yalisbus Kalfa'ya ihale edilmiştir[319].

1892 sonlarında yapılan keşifte, yanındaki cami ile beraber tamirinin 17.594 kuruşa mal olacağı anlaşılmış ve Evkaf Tamirat memuru tarafından emâneten tamir ettirilerek vakfın ilerdeki gelirinden ödenmek üzere tavizen 1308 mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda irade sâdır olmuştur[320]. Ancak daha sonra medrese ve cami'in çok harab olmaları dolayısiyle tamir kabul etmeyecekleri anlaşılmış ve yıkılarak yeniden yapılmaları uygun görülmüştür (1893). Yeniden inşaları 95.333 kuruşa mal olacak olan medrese ve cami'in vakfının önceki tamiri karşılayacak kadar bile mevcudu bulunmadığından, sarfiyatın, ilerde vakfın gelirinden ödenmek üzere Evkaf Hazinesi tarafından karşılanmasına karar verilmiştir[321].

Yanındaki mescid tamir gördüğü halde bir ara içinde Kur'an Kursu yapılan medrese son derecede bakımsız ve terk edilmiş durumdadır.

Resim 109
Üçbaş Medresesi

138 Mehmed Ağa Medresesi (F 5)

Kızlar Ağası Habeşî Mehmed Ağa'nın vakfiyesinden de anlaşıldığı gibi Çarşamba'da, cami'i yanında ve Çilekeş ile Çulhalar sokakları köşesinde cami, dârülhadis[322], tekke, türbe, çifte hamam ve çeşmeden mürekkeb bir külliyenin parçası olarak inşa edilmiş bulunan yapı, vakfiyesinde "10" hücre-

Dolayısiyle, medrese *HC*'nin kaleme alındığı sırada ayaktadır. Bugünkü yapının XIX. yy.a tarihlenmesi ise, 1893'de tamir edilemeyecek kadar harab hale geldiği için yeniden yapılmış olduğundan, isabetlidir (Medresenin tamiri ile ilgili paragrafa bk.).

315 *DVMD*, s. 132'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 134.

316 Bk. Ek I, nr. 164.

317 *DVMD*, s. 132'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 134.

318 *TV*, sayı 143, 13 Zilhicce 1252 (21 Mart 1837), s. 3.

319 4 Zilka'de 1290 (24 Aralık 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16b

320 Evkaf Nezâreti'nin 22 Rebi'ülevvel 1310 tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince düzenlenen 17 Rebi'ülâhır 1310 / 26 Teşrin-i evvel 1308 (7 Kasım 1892) tarihli mazbata ve 3 Cumâdelûlâ / 11 Teşrin-i sânî (23 Kasım) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Cemâzıyelâhır/2 ve eki.

321 Evkaf Nezâreti'nin 2 Muharrem 1311 (16 Temmuz 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince düzenlenen 30 Muharrem 1311 / 31 Temmuz 1309 (12 Ağustos 1893) tarih ve 1254 nr.lı mazbata ve 9 Safer / 9 Ağustos (21 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1311 Safer/5 ve eki.

322 10 Rebi'ülâhır 999 (5 Şubat 1591) tarihli vakfiye: TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 3023'den naklen *İst.Ab.* s. 64-65.

li bir dârülhadis olarak geçmektedir[323]. 1792 tarihli defterde de birer kişilik "10" hücresi bulunduğu görülen darülhadisin[324], 1914'deki teftiş sırasında yaz dolayısiyle kapalı olduğundan içine girilememiş ve dışardan yapılabilen bir tesbitle yarı kârgir "15" kadar odası olduğu kayd edilmişse[325] de biraz mubalâğalı bir tahmin yapıldığı anlaşılmaktadır.

1792'de medresenin içinde yaşayanlardan "4"ü sılada olup üçünün odaları boşken birinin odasında geçici olarak başka bir şahıs yaşadığından sayım sırasında fiilen "7" kişi yaşıyor görünmekteyse de hakikî kapasitesi "10" kişiydi[326]. 1869'da ise "19" talebesi vardı[327].

Mehmed Ağa Medresesinin XIX. yy. sonlarına âid bazı tamir teşebbüslerini tesbit edebiliyoruz. Bunlardan 1891'dekinde, tamiri için Evkaf Nezâreti tarafından teşebbüse geçilmiş, fakat –tesbit edilebildiği kadarıyla– gerekli irade çıkmamıştır[328]. 1894 depreminden sonra ise 1896'da tamir görmüştür. Yapılan keşif sonunda tamiratın 19.239 kuruşa mal olacağı anlaşılmış ve masrafın 1312 mâlî yılı bütçesine dahil edilerek emâneten tamiri için irade sâdır olmuştur[329].

Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılan medrese 1918'de muhacirler tarafından işgal edilmişti[330]. Yapı, maalesef günümüze ulaşamamıştır.

139 Defterdar İbrahim Efendi Medresesi (F 4)

Çarşamba'da Saray Ağası Caddesine açılan Kurt Ağa Çeşmesi Sokağı ile Dolablı Bostan Sokağı'nın köşesinde[331] olan mescid ve medreseden müteşekkil manzûmenin[332] bânîsi Kanûnî Sultan Süleyman devri başdefterdarlarından İbrahim Paşa'dır[333]. Medrese muhtemelen Sinan yapısı olup İbrahim Paşa'nın başdefterdarlığı sırasında (1542-44) yapılmış olmalıdır[334]. 1078 cemâziyelevvelinde harici tesis olunmuştur[335].

"L" plânlı olan medrese odalarının, bina yıkılmadan önce duvarları kârgir, çatısı ahşabdı. Zeynep Ahunbay'ın 1979'da yaptığı tesbite göre dörtgen plânlı avlunun iki yanında ahşab hücreler, diğer yanlarda ise mescid-dershane ve imam-müezzin odaları bulunmaktaydı[336]. Ancak, bunun yapının aslî şekli olmayıp zamanla yeniden yapılmış veya büyük çapta tamir görmüş şekli olması icab eder. Bu

[323] Mehmed Ağa Cami'i ve türbesi Mimar Davud Ağa tarafından yapıldığına göre (Erdoğan, "Mimar Davud Ağa", *TM*, XII (1959), 187, 189) medrese de onun olmalıdır.

[324] Kepeci, nr. 6589/1", s. 3.

[325] 1914'deki medreselerin teftişi yaz aylarına rastladığından bu medresede kimse bulunamamış ve dolayısiyle dışardan görünüşüne göre bir tahmin yapılmıştır.

[326] Kepeci, nr. 6589/1", s. 3.

[327] Bk. Ek I, nr. 130.

[328] Evkaf Nezâreti'nin 23 Zilka'de 1308 (30 Haziran 1891) tarih ve 134 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinde hazırlanan 23 Zilhicce 1308 / 17 Temmuz 1306 (29 Temmuz 1891) tarihli mazbata kaydı (Bu mazbatadan sonra sâdır olmuş bir irade bulunmamaktadır): ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 288.

[329] 24 Rebi'ülevvel 1314 (2 Eylül 1896) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 29 Rebi'ülâhır 1314 / 25 Eylül 1312 (7 Ekim 1896) tarihli mazbata ve 20 Cumâdelûlâ / 15 Teşrin-i evvel (27 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1314 Cemâziyelevvel/22 ve eki.

[330] *DVMD*, s. 118'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 124.

[331] 1258 (1842-43) tarihli bir arşiv kaydında Defterdar İbrahim Efendi Medresesi "Çarşanba pazarı Mehmed Ağa Cami'-i şerîfi nezdinde" gösterilmişse de tesbitlere göre cami ile medrese pek de yakın değildir.

[332] *HC*, I, 109. Bk. Şekil 65; Resim 110.

[333] İbrahim Paşa 949-951 (1542-44) yılları arasında başdefterdarlık yapmıştır. *SO*, I, 94; *İOTK*, II, 445. Hammer (XVIII, 123/186)'in bu medrese için verdiği 1086 (1675) tarihi yanlış olmalıdır.

[334] Zeynep Ahunbay, "Defterdar İbrahim Paşa Medresesi", *TVİA*, III (1994), 17.

[335] "Bin yetmiş sekiz cumâde'l-ûlâsında (Ekim-Kasım 1667) ibtidâ ihdâs olunan Defterdar İbrahim Medresesi hariciyle ...": *VF*, I, 502.

[336] Zeynep Ahunbay, "Eğitim Yapıları", s. 245. Bundan da anlaşılıyor ki, binanın ilk yapılışı kârgir olup, büyük bir ihtimalle XIX. yy.da yeniden yapılırken ucuza mal etmek için ahşaba çevrilmiştir.

yeniden yapılmanın tarihini maalesef tesbit edemiyoruz. Defterdar İbrahim Efendi Medresesi ile ilgili olarak elimizde şimdilik XIX. yy.a âid dört, XX. yy.a âid bir tamir kaydı bulunmaktadır.

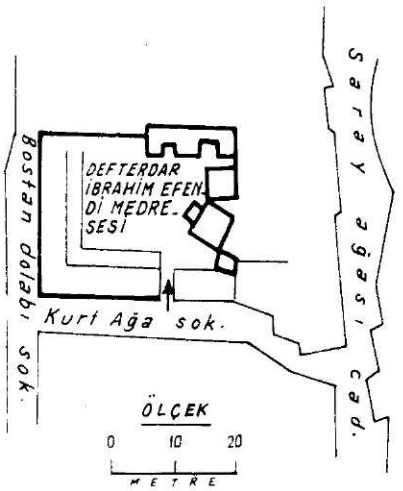

Şekil 65
Defterdar İbrahim Efendi Medresesinin yerini gösterir plân
(Pervititch,Çarşamba-Karagümrük pafta 32, 1929)

İlk keşfine göre, 1842-43'deki tamirin 10.000 kuruşa yapılabileceği anlaşılmıştır. Vakfın ise o sırada 1252 başından (18 Nisan 1836) 1257 sonuna (11 Şubat 1842) kadar birikmiş 8.387 kuruşu bulunmaktaydı. Bunun için, vakfın kaymakamı Mehmed Efendi, o tarihteki diğer tamirlerde de gördüğümüz, bu mıkdarı aşılmaması şart koşularak, medreseyi tamir ile vazifelendirilmişti[337]. 1261 (1845)'deki tamir ise buna nazaran hayli küçük çaptadır. Yani Kalfa'nın yaptığı bu tamir için sadece 413,75 kuruş sarf edilmiştir[338].

Medrese, 1863'de 10.000 kuruş sarfıyla bir tamir daha geçirmiştir[339]. 1288 (1871)'de medrese arsasına, masrafı kendisi tarafından karşılanmak üzere, Sirozî İbrahim Efendi tarafından bir oda yapılmıştır. 1291 (1874)'de keşfine göre 12.500 kuruşa ihtiyaç duyulan tamir işi Yamandi Kalfa'ya ihale edilmiştir[340].

1904'de ise keşif bedeli 19.064 kuruş olan tamirat işi 16.400 kuruşla Nüzhet Efendi'ye ihale edilmiş[341] ve masrafın 1319 mâlî yılı bütçesinde yer alması konusunda irade çıkmıştır[342].

1792'deki tesbite göre birer kişilik "7" odası[343]; 1914'teki teftiş hey'eti raporuna göre "8" talebe odası ile imam ve müezzin için iki meşrûtası olan, sonradan 3 de baraka ilâve edilen bu ahşab medresenin[344] 1792 sayımı sırasında, ikisi o anda taşrada bulunan "7"[345]; 1869'da ise bir mezun "10" talebesi vardı[346]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda ise "20" kişinin ikamet edebileceği belirtilmişti. Medresenin arka tarafında pencereleri bulunmadığından rutûbetli olup sağlıklı yaşama şartlarına uygun değildi. Ancak, geniş bir avlusu bulunması dolayısiyle 1914'deki komisyonun raporunda, medresenin

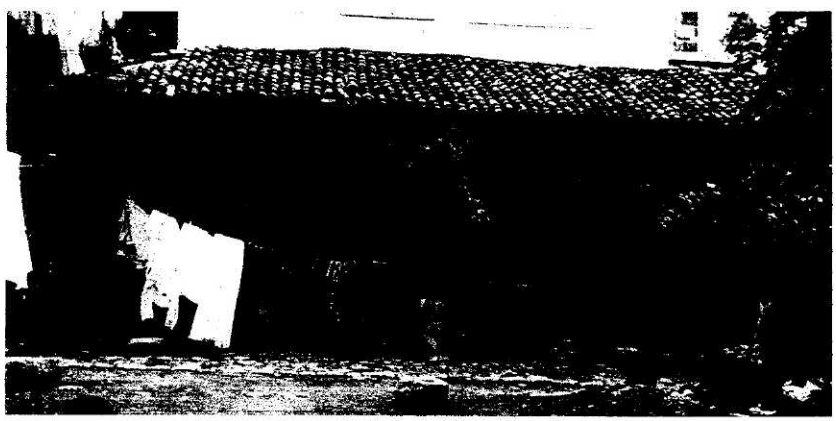

Resim 110
Defterdar İbrahim Efendi Medresesi
("İst.Med", s. 42)

[337] 10 Şevval 1258 / 14 Kasım 1842 (EV.RZN, dos. nr. 16/39) ve 10 Zilhicce 1258 / 12 Ocak 1843 (EV, nr. 10060, vr. 34b) tarihli ilmühaber kayıtları.

[338] Ruznamçe defterlerine verilen 3 Receb 1261 (8 Temmuz 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 32/34.

[339] EV, nr. 16329, vr. 6a.

[340] 13 Safer 1288 (4 Mayıs 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11b.

[341] İlk taksit olarak 25 Mart 1320'de 8.000 kuruş ödenmiş, ikinci keşfi müteâkıb 12 Teşrîn-i evvel 1320 (25 Ekim

yeniden inşa edilebildiği takdirde kullanılmaya elverişli hale geleceğine işaret edilmiş; bu rapor üzerine dârülhilâfe kadrosuna da alınmamıştı. Medrese, 1918'de harab durumuna rağmen muhacir iskânında kullanılmıştı[347].

1970'li yıllarda çok harab olmakla beraber geniş bir avlunun kenarındaki ahşab bina hâlâ ayakta olup içinde âile yaşamaktaydı[348]. 1979'da dershanesinin bir metre kadar yükseklikteki duvarları henüz mevcud bulunan medrese 1985'de tamamen yıkılmış olup arsası halen otopark olarak kullanılmaktadır[349].

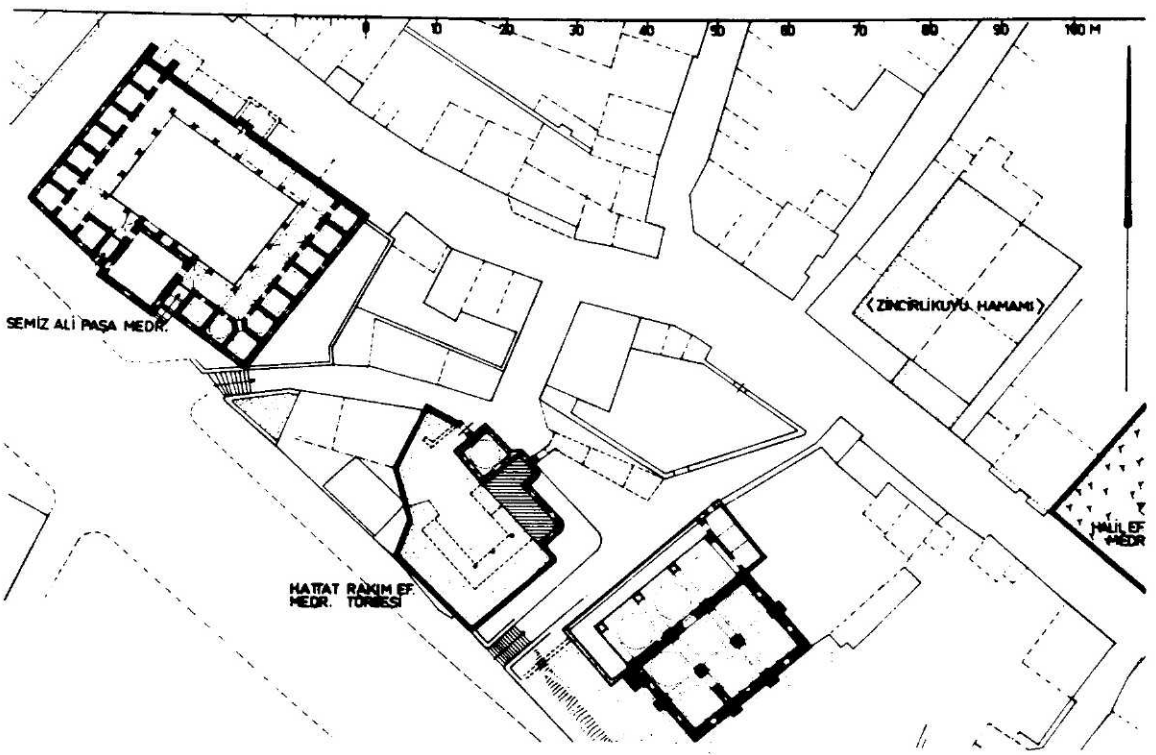

Şekil 66
Cedid Ali Paşa ve Rakım Efendi Medreseleri plânları
(*Bildlexikon*, s. 374)

1904)'de kalan kısmın ödenmesi için emir çıkmıştır. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 188.

342 Evkaf Nezâreti'nin 26 Şa'ban 1321 (17 Kasım 1903) tarih ve 582 nr.lı takriri üzerine kaleme alınan 12 Zilka'de 1321 / 17 Kânûn-ı sânî 1319 (30 Ocak 1904) tarih ve 3037 nr.lı mazbata ve 8 Zilhicce / 12 Şubat (25 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1321 Zilhicce/3 ve eki.

343 Kepeci, nr. 6589/1, s. 3.

344 *DVMD*, s. 126'dan naklen Dârü'l-hilâfe, s. 129.

345 Kepeci, nr. 6589/1, s. 3.

346 Bk. Ek I, nr. 134.

347 *DVMD*, s. 126'dan naklen Dârü'l-hilâfe, s. 129.

348 Baltacı, (s. 562), mescid ve medresenin yerinde evler olduğunu yazar.

349 Ahunbay, medresenin yerinde binalar bulunduğuna işaret etmiştir (*TVİA*, III, 17).

IV. KARAGÜMRÜK

140 Cedid Ali Paşa (Semiz Ali Paşa) Medresesi (F 4)

Medresenin bânîsi Kanûnî devri sadrazamlarından "semiz" ve "cedid" lâkablarıyla anılan Ali Paşa (1561-1568)'dır[350]. Fatih'le Edirnekapısı arasında Fevzi Paşa Caddesi üzerinde Hattat Rakım Efendi türbesinin yanında bulunan medrese Mimar Sinan yapısı[351] olup, eski adı Zincirlikuyu olan semtte, cami dolayısiyle Atik Ali Paşa adı verilen mahallede ve cami'in yakınında bulunduğundan[352] halk arasında yanlış olarak "Atik Ali Paşa Medresesi" adıyla anılmaktadır.

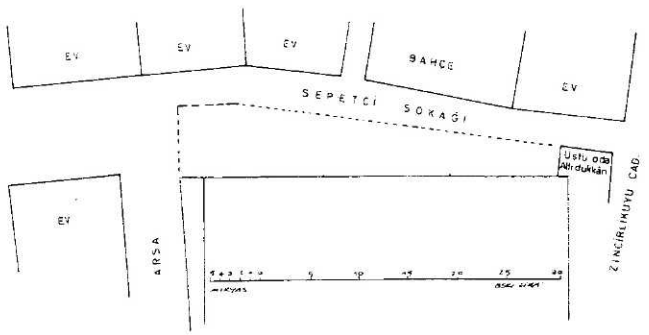

Şekil 67
Sepetçi Sokağının genişletilmesinden dolayı Cedid Ali Paşa Medresesi arsasından yola alınan kısmı gösterir plân (PPK, nr. 586)

Medrese, mimarî bakımdan Süleymaniye, Cafer Ağa ve Selimiye medreselerine benzer. Hücreler, dikdörtgen plânlı avlu etrafına "U" meydana getirecek şekilde dizilmişlerdir. Giriş tam eksende değil, biraz yana kaymış olmakla beraber kare plânlı dershane bulunduğu cephenin ortasına yerleştirilmiştir[353]. Dershanenin avluya açılan kapısından başka revaklara da iki kapısı vardır. Güneybatı cephesi dışındaki duvarlarda iki alt, bir üst pencere bulunur[354].

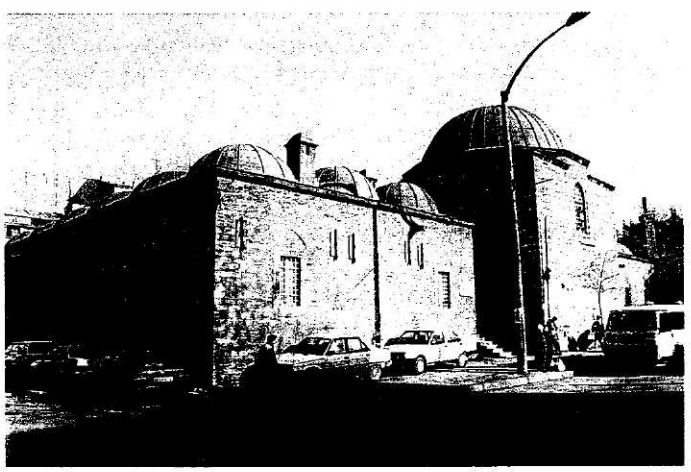

Resim 111
Cedid Ali Paşa Medresesi
(Fevzipaşa Caddesinden görünüşü)

Medresenin aslı, güney-batı, güney-doğu ve kuzey-batı yönlerindeki 15 odadan ibaret iken, sonradan bir de baraka ilâve edilmiştir. Ancak bu eklemenin hayli erken bir tarihte yapılmış olması lâzım ki 1792'de de medrese "16" odalı olarak görünmektedir[355]. Odaların güneş alabildikleri, ancak inşa tarzı dolayısiyle rutûbetli oldukları tesbit edilmiştir[356].

Medrese günümüze kadar birçok def'a tamir geçirmiş olmalıdır. Nitekim dershane kapısının yanlarında bulunan kitabelere göre Abdülmecid saltanatında 1261 (1845) ve 1263 (1847) tarihlerinde tamir edildiği[357] gibi 1868'de yine orta büyüklükte bir tamir geçirmiştir. Hacı Artin Kalfa'nın üstlendiği bu

[350] *SO*, III, 499.

[351] *TE*, s. 95.

[352] *HC*, I, 191; Baltacı, s. 460.

[353] Zeynep Ahunbay, "Cedid Ali Paşa Medresesi", *TVİA*, II, 391. Bk. Şekil 66.

[354] Ahunbay, a.g.m, s. 392.

[355] Kepeci, nr. 6589/1, s. 4.

[356] *DVMD*, s. 145'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 150.

Resim 112
Cedid Ali Paşa Medresesi
(Avludan gürünüşü)

tamiratın maliyeti Tamirat Ruznamçesi tarafından hesablanmış ve 5.900 kuruşa bitirilebileceği görülmüştür[358]. 1292 (1876)'da dershane, çamaşırhane ve şadırvanın bazı kısımlarının tamire, dershane ve bazı odalarının kurşunlarının ise yenilenmeye muhtaç olduğu görüldüğünden yapılan keşif sonunda 8.183 kuruşa[359] tamir edilebileceği anlaşılmış[360] ve vakfın nakid mevcudu olduğu için tamirat Şûrâ-yı Devletce uygun bulunarak[361] bu yolda irade sâdır olmuş[362]; hatta 28 Rebi'ülâhır 1295 (1 Mayıs 1878) tarihiyle tamirata başlanmak için suret verilmiş ise de 1881'e gelindiğinde hâlâ gerçekleştirilememiş olması üzerine Şehremanetince yeni bir keşif yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Eksiltme sonucunda tamirat –lira 100 kuruş hesabıyla– 7.000 kuruşa Bapyos Kalfa üzerinde kalmışsa da emaneten tamiri daha uygun bulunarak Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru Hacı Osman Efendi tarafından tamirine ve masrafların 1297 mâlî yılı Evkaf bütçesine dahil edilmesine Evkaf Nezâretince karar verilmiş[363] ve bu karar Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince de uygun bulunmuştur[364].

1908'de medresenin depremden hasar gören yerlerinin tamiri için önce Şehremâneti, bu keşif dışında bırakılan yerleri için ise Evkaf tarafından yapılan keşfi sonunda 55.978 kuruşla tamir edilebileceği anlaşılmış; açık eksiltme sonunda –10.233 kuruş tutacak kurşun tamiratı hariç olmak üzere– 40.000 kuruşa Nakkaşlar kethudası Kâmil Efendi üzerinde kalmıştı. Tamiratın bütünü için hesablanan 50.233 kuruş masrafın 35.000 kuruşu vakfın mevcudundan karşılanmak, 15.233 kuruşunun ise ilerdeki gelirinden ödenmek üzere 1324 mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda irade sâdır olmuştu[365].

1909'da medresenin arkasındaki Şerbetçi Sokağı'nın genişletilmesi sırasında medrese arsasının bir kısmı istimlâk edilmiş[366] olduğu gibi aynı tarihte kurşunlarının yenilenmesi için teşebbüse geçilmişti[367].

[357] Kuran, *Sinan*, s. 130.

[358] 2 Cemâziyelâhır 1285 (20 Eylül 1868) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 5b.

[359] Tamire muhtaç olan yerlerle her biri için yapılacak masrafı gösteren keşif defteri: İrade-ŞD, nr. 1737 eki.

[360] Bu mıkdarın 6.500 kuruşu nakid, kurşun masrafı olan 1.683 kuruşunun ise -mukavele gereği- kısmen bakır olarak aynî ve kısmen de metelik olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır. 19 Rebi'ülâhır 1294 / 21 Nisan 1292 (3 Mayıs 1876) tarihli Şûrâ-yı Devlet Mazbatası: İrade-ŞD, nr. 1737 ve eki.

[361] a.g.b.

[362] 11 Cemâziyelâhır 1294 (23 Haziran 1877) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 1737.

[363] Evkaf Nezâretinden Başvekâlete gönderilen 3 Şa'ban 1298 / 18 Haziran 1297 (30 Haziran 1881) tarih ve 111 nr.lı tezkire: ŞD.DH, dos. nr. 103/40-3.

[364] Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 27 Ramazan 1298 / 10 Ağustos 1297 (22 Ağustos 1881) tarihli mazbatası sûreti: ŞD.DH, dos. nr. 103/40-1.

[365] Evkaf Nezâreti'nin 16 Cumâdelûlâ 1326 (16 Haziran 1908) tarih ve 276 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 2 Receb 1326 / 17 Temmuz 1324 (30 Temmuz 1908) tarih ve 1513 nr.lı mazbatası ve 10 Receb / 25 Temmuz (7 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1326 Receb/6 ve eki.

[366] Zincirlikuyu'da Cedîd Ali Paşa Medresesinin ittisâlinde Sepetci Sokağının tevsi'inden dolayı medreseye âid arsanın tarîka kalb edilmesi iktizâ etdiğinden vaziyetini irâ'e eder harita, fî 23 Ağustos sene 325 (5 Eylül 1909): PPK, nr. 586. Bk. Şekil 67.

[367] İVBMA, *ITKKD*, s. 81/790.

1914'de çamaşırhane, gusulhane, abdesthane ve diğer müştemilâtının tamamen harab durumda bulunması dolayısiyle komisyon tarafından talebe iskânı için elverişli görülmemiş olmasına rağmen medrese, darülhilâfe medreseleri kadrosu içine alınmıştı[368].

1792'de medresede sayım sırasında sılada bulunan iki kişiden birinin odası kapalı, diğerininkinde ise geçici olarak başka bir şahıs yaşamaktaydı. İki oda sahibi kefilsiz olduklarından ve muid hücresinde ise bir şahıs geçici olarak bulunduğundan eşyaları çıkarılarak ilk ikisinin hücreleri başkalarına tahsis edilmişti. Mülâzım hücresi ise boştu. Medresenin "16" odası olduğu halde sılada olanla birlikte yaşayan talebe sayısı ancak "14" idi[369]. 1869'da mevcud bir müderris ile 36 talebe buluyordu[370]. 1914'de tanzim edilen rapora göre ise medresede "20" talebenin yaşaması mümkün görülmüştü.

1918'de bu medrese de esas vazifesini ifa edemez duruma gelmişti. Bir kısmında aşevi faaliyet gösterirken diğer kısmında yangın felâketine uğrayanlar oturuyorlardı[371].

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki kayıtlarda, diğer Cedid Ali Paşa'dan ayırmak üzere "Vasat Ali Paşa" olarak adlandırılan medrese cumhuriyet devrinde de bazı tamirler geçirmiştir. Bunlardan 1958 ve 1961'dekiler görülebilmiştir. 1958'de tamirin 33.160,27 TL.sına mal olacağı hesablanarak eksiltmeye çıkarılmış; ancak, müteahhidlerin fazla eksiltme yapmamaları üzerine 33.143,69 TL'dan ihale edilmiştir[372]. 1961'de basamak, mermer döşeme, badana yapılıp yağmur boruları ıslah edilmiş; tamirat 5.059,28 TL.lık keşif bedeli üzerinde %6 tenzilât yapan Yavuz Tutaş tarafından gerçekleştirilmiştir[373].

Medresenin içinde halen "Edirnekapı Sağlık Merkezi" hizmet vermektedir.

141 Segbanbaşı Kara Halil Medresesi

Karagümrük'te, Zincirlikuyu cıvarında Atik Ali Paşa Mahallesi'nde[374] bulunan bu medrese Mimar Sinan devri yapısıdır[375].

Medrese çeşidli tarihlerde tamir görmüş olmalıdır. Ancak, bu tamirlerden şimdilik 1845'de yapılan hakkında bilgi sahibiyiz. Aslında medresenin harab durumda olması dolayısiyle talebesi tarafından daha 1843'de tamiri için müracaatta bulunulmuştu. Fakat, yapılan keşfin 19.104 kuruşa ihtiyaç olduğunu göstermesi, medresenin ise 1254-57 (1838-41) yılları muhasebesi sonunda 9.000 kuruşu biraz aştığı görülen mevcudunun bu masrafı karşılamaktan uzak oluşu dolayısiyle tamir işinin bir süre geciktirilmesi yoluna gidilmişti. Geçen iki yıl zarfında, içinde yaşanması gittikçe güçleşen medresenin talebesi müracaatlarını yenilediklerinde, vakfın yeniden muhasebesi yapılmış ve bu def'a mevcudunun 22.000 kuruşu aştığı görülmüştür. Tamirata başlanmadan önce gerçekleştirilen ikinci keşif, birinciyle aynı olduğundan, keşfindeki mıkdarı aşmamak şartıyla tamirata başlanması husûsunda emir verilmiştir. Ahşab medrese odalarından bir kısmının yıkık, diğerlerinin de son derecede harab olmaları dolayısiyle "5" oda tamamen yıkılıp temelleri sağlamlaştırıldıktan sonra yeniden inşa edilmiş; odaların önündeki saçaklar da aynı şekilde yenilenmiş, mutfak, muhafaza duvarı tamir edilmiş, abdesthaneler yıkılıp yeniden yapılmış, kısacası medresenin birçok kısmı yeniden inşa edilmiştir[376].

[368] *DVMD*, s. 145'den naklen "Dârülhilâfe", s. 151.

[369] Kepeci, nr. 6589/1, s. 4.

[370] Bk. Ek I, nr. 94.

[371] *DVMD*, s. 145'den naklen "Dârülhilâfe", s. 151.

[372] İVBMA, Vasat Ali Paşa Medresesi 1958 yılı onarımı.

[373] İVBMA, Vasat Ali Paşa Medresesi 1961 yılı onarımı.

[374] *İME*, nr. 138.

[375] Sekban Ali Bey Medresesi: *TM*, s. 35; *TE*, s. 98.

[376] 19.104 kuruşun sarf yerlerinin dağılışı şöyledir:

Beş odanın yeniden yapılması	8.775
Saçağı	225
Dehliz mahalli inşası	2.525
Saçağı	278
Mutfakta yapılan tamir ve yenilemeler	715
Muhafaza duvarının tamiri ve kiremit döşenmesi	550

İlk keşifte dershanenin tamiri bahis konusu değilken daha sonra buranın da harab olduğu görüldüğünden 4.808 kuruş tutacak tamir için sadaretten müsaade alınmış, döşenen hasırla birlikte tamiratın maliyeti 24.072 kuruşa yükselmiştir[377].

Sinan yapısı olmasına rağmen medrese bu yeniden yapılma sırasında ahşab olarak inşa edildiğinden 1914'deki raporda medresenin ahşab olduğu kayd edilmiştir. Yine aynı rapordan, bazılarının altlarında bodrum olmasına rağmen hava ve güneş alamadıkları için rutûbetli "11" odası olduğu ve bütünüyle harab vaziyette bulunduğu anlaşılmaktadır[378]. Bunun için de dârülhilâfe kadrosuna alınmamıştır[379].

1792'de her hücrede bir kişi olmak üzere "4" talebesi[380] varken 1869'da "17" talebenin ders gördüğü[381] medresede 1914 tarihli raporda ancak "11" kişinin ikamet edebileceğine işaret edilmiştir[382].

1918 sonunda burada da yangınzedeler barınmaktaydı[383].

142 Rakım Efendi Medresesi (F 4)

Zincirlikuyu'da Atik Ali Paşa Mahallesi'nde[384] medrese ve türbeden müteşekkil olan medrese meşhur hattat Mustafa Rakım Efendi (ö. 1241/1826)'nin vasiyeti üzerine ölümünden sonra onun adına yaptırılmıştı[385].

1914'deki tesbitte zemin seviyesinde ahşab, hava ve güneş almayan gayet rutûbetli "10" odası olan, "15" kişinin ikamet edebileceği belirtilen medresede 1869'da "20" talebe ders görmekteydi[386]. Medrese, mahalle arasında evlerle çevrilmiş olduğu gibi 1914'de teftiş sırasında son derecede harab durumda bulunduğu için kadro harici bırakılmıştı. 1918 sonlarında ise hâlâ harab durumda olmakla beraber yangında evlerini kayb edenlerce işgal edilmişti[387].

Bugün bu medrese de mevcud değildir.

Abdesthane ve gusulhanenin yıkılarak yeniden yapılması	600
Muhafaza kuyusunun değiştirilmesiyle üzerine sundurma sakfı inşası	180
Noksan taşların ilâvesiyle kaldırım döşenmesi	1.736
Ali Ağa'nın medresenin karşısındaki türbesi etrafına duvar inşası	3.000
Toplam	19.104

(Ruznamçe defterlerine verilen 12 Şevval 1261 (14 Ekim 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 33/85. Sûreti: EV, nr. 10060, vr. 82a)

[377]

Keşfine göre tamir masrafı	19.104
Dershane tamiri	4.808
Hasır bahası	160
	24.072

(Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 17 Rebi'ülâhır 1263 / 4 Nisan 1847 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 46/160)

[378] *DVMD*, s. 144'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 150. 1792 tarihli defterde ise medrese "4" odalı olarak görünmektedir (Kepeci, nr. 6589/1, s. 4).

[379] *DVMD*, s. 144'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 150.

[380] Kepeci, nr. 6589/1, s. 4.

[381] Bk. Ek I, nr. 140.

[382] *DVMD*, s. 144'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 150.

[383] *DVMD*, s. 144'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 150.

[384] *İME*, nr. 137; *DBSM*, 3. daire; *DVMD*, s. 143.

[385] *SO*, II, 365-366..

[386] Bk. Ek I, nr. 112.

[387] *DVMD*, s. 143'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 149.

V. FETHİYE

143 İsmihan (Esmâhan) Sultan Medresesi (E 5)

"Çarşamba pazarı cıvarında Kâtib Muslihiddin Mahallesi'nde"[388] gösterilen medresenin, II. Selim'in kızı ve Sokollu Mehmed Paşa'nın eşi[389] İsmihan Sultan tarafından yaptırılmış olup, "Fethiye Medresesi" adıyla da anılan Sinan Paşa Medresesinin yanında ve Fethiye Cami'i avlusunda olduğu anlaşılmaktadır[390].

1792 sayımında medresenin "9" odası olduğu kayıdlıdır[391]. Medreseler, zemin seviyesinden yüksekte yapıldığı ve arka pencereleri bulunduğundan hava ve güneş alabilmekteydiler. Odalar üçer kişiyi bile barındırabilecek büyüklükte idi. 1914'de mükemmel durumda olan medrese dârülhilâfe kadrosuna alınmıştı.

1792'de "9"[392], 1869'da bir mezun ile 21 talebesi olan[393] İsmihan Sultan Medresesinin, 1914'de Fethiye ile birlikte 40-50 kişi alabilecek kapasitede olduğu belirtilmiştir[394].

Şimdilik İsmihan Sultan Medresesine âid bir tamir, bir de yeniden yapılma kaydına sahibiz. XX. yy. başlarındaki bu tamir, keşfine göre 3.460 kuruşa çıkacaktı[395]. 1914'de ise yanındaki Fethiye Medresesi ile birlikte yeni yapılmış olup "19" odaları bulunduğu belirtilmiştir[396].

1918 sonlarında medresenin üç odası boş iken diğerlerinde yangın felâketzedeleri oturuyordu[397].

144 Sinan Paşa Medresesi (E 5)

Fethiye Cami'i avlusundaki iki medreseden biri Koca Sinan Paşa'ya âiddir. Fethi müteâkıb buradaki kilise 1000 (1591-92) yılına kadar eskisi gibi kilise olarak vazife görmüşse de bu tarihteki bir anlaşmazlık sonucu Sultan III. Murad tarafından cami'e çevrilmiş, Sinan Paşa da cami'in avlusuna bir medrese inşa ettirmiştir[398]. Musıla-yı sahn derecesinde[399] olan medrese "Fethiye Medresesi" adıyla da anılmakta ve bazı medrese listelerinde yalnız bu adı kayd edilmiş bulunmaktadır[400].

Zeminden yüksekce, arka pencereleri olduğundan hava ve güneş alabilen[401], ve 1792'de "9" odalı[402], 1914'de yanındaki İsmihan Sultan Medresesi ile birlikte "19" odalı[403] ve yeni yapılmış olarak

[388] *İME*, nr. 112.

[389] M. Süreyya (*SO*, I, 15) İsmihan Sultan'ın, Sokollu'dan sonra Feridun Paşa ile evlendirildiğini kayd ediyorsa da Seyyid Lokman (*Zübdetü't-tevârih*, TSMK, Hazine, nr. vr. 114a-b) ve muhtemelen oradan naklen Çağatay Uluçay (*Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1985, s. 41) Sokollu'dan sonra Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlendiğini yazmaktadır.

[390] Fethiye ve İsmihan Sultan medreseleri *İME* (nr. 111-112) ve *DVMD* (s. 114-115)'nde arka arkaya yer almakta ve haklarında tek bir rapor hazırlanan medreselerin yalnız dersiamlarının değil, bevvablarının da aynı şahıslar olduğu görülmektedir. Ayrıca 1319 tarihli bir tamir kaydında "Fethiye'de Esma Sultan ve Fethiye medreseleri" (IVBMA, Defter nr. 1306, s. 244) ifadesinin bulunması da Baltacı, s. 225'de "Fethiye Medresesi" olarak gösterilen medresenin "İsmihan Sultan Medresesi", s. 284-85'deki "Koca Sinan Paşa Medresesi"nin diğer adının ise İsmihan Sultan olmayıp "Fethiye" olduğunu ortaya koymaktadır.

[391] Kepeci, nr. 6589/1, s. 3.

[392] Kepeci, nr. 6589/1, s. 3.

[393] Bk. Ek I, nr. 38.

[394] *DVMD*, s. 115'den naklen "Dârü'l-hilâfe, s. 120.

[395] İVBMA, Defter nr. 1306, s. 244.

[396] *DVMD*, s. 115'den naklen "Dârü'l-hilâfe, s. 120.

[397] *DVMD*, s. 115'den naklen "Dârü'l-hilâfe, s. 120. 1918 tarihli şerhde medreselerin oda sayısı "16" olarak gösterilmiştir.

[398] *HC*, I, 157.

[399] *İS*, s. 105.

[400] *DVMD*, s. 114. İsmi hakkındaki münakaşa için "İsmihan Sultan Medresesi"ne bkz.

görülen medrese 1914'de dârülhilâfe kadrosu içinde yer almıştı[404]. 1918 'de iyi durumda olan medresede Süleymaniye talebesi kalmaktaydı[405].

1792'de biri sayım sırasında sılada olan "9" hücre sahibi ile birinin yanında hizmetini gören bir molla bulunmak üzere toplam "10" talebesi vardı[406].

Medrese yapıldığı tarihten XX. yy.a gelinceye kadar her halde birçok def'alar tamir görmüş olmalıdır. XX. yy. başlarında yanındaki İsmihan Sultan Medresesiyle birlikte burası da keşfine göre 2.982 kuruş tutacağı tahmin olunan küçük bir tamir geçirmişti[407]. 1911'de ise Encümen medresenin yeniden inşasına karar vermişti[408]. 1914'de her iki medresenin de yeni yapılmış olduğu teftiş hey'eti raporundan anlaşılmaktadır[409].

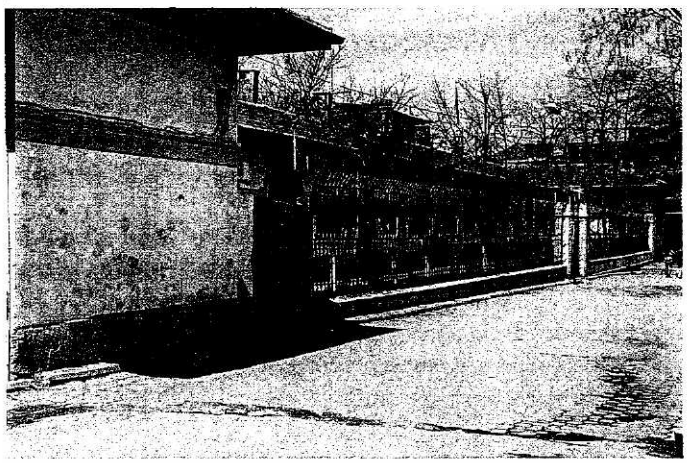

Resim 113
Fethiye Sinan Paşa Medresesi
(Bugünkü Fethiye İlköğretim Okulu)

Gerçekten, medrese Evkaf Nezâreti Tamirat İşleri Müdürü ve başmimarı Kemaleddin Bey[410] tarafından çizilen plânına göre, yanındaki İsmihan Sultan Medresesiyle birlikte 1909-1914 arasında yeniden yapılmıştır[411]. Yıldırım Yavuz'un tesbitine göre yeni medrese, "eski medresenin temellerinin durumuna göre geniş bir "U" biçiminde, bodrumla birlikte iki katlı olarak plânlanmıştır". Bodrum katı arka cephede görülmektedir. Medresenin bodrumuna girişin karşısındaki merdivenlerden inilir. Bugün içinde Fethiye İlköğretim Okulu bulunan yapı daha sonra tamir görmüş olmalıdır[412].

145 Ka'riye Medresesi (E 4)

Eğrikapı civarındaki eski Hora Manastırı XV. yy.da Atik Ali Paşa tarafından camiye çevrilmiş[413], XVI. yy.da ise Koca Sinan'ın mimarlığı sırasında yanına bir medrese ilâve edilmişti[414].

401 Bu medrese hakkındaki rapor İsmihan Sultan Medresesi'ne âid sahifede ve onunla birlikte yazılmıştır. *DVMD*, s. 115'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 120.

402 Kepeci, nr. 6589/1, s. 3.

403 Yıldırım Yavuz, oda sayısını "17" olarak verir. "Kemaleddin Bey", *TVİA*, IV (1994), 522.

404 *DVMD*, s. 114'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 119.

405 gös.yer.

406 Kepeci, nr. 6589/1, s. 3.

407 İVBMA, Defter nr. 1306, s. 244.

408 30 Haziran 1327 (13 Temmuz 1911) tarihli encümen kararı kaydı: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 162/1316.

409 *DVMD*, s. 115'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 120.

410 Biyografisi için bk. Yıldırım Yavuz, a.g.m, *TVİA*, IV, 521-522.

411 Mimar Kemaleddin Bey'in Evkaf Nezâreti Tamirat Müdürü ve baş mimarı olarak vazife görmesi 1909-1919 yılları arasındadır. Medrese 1914'de yeni yapılmış olarak göründüğüne göre 1910'lu yılların başında inşa edilmiş demektir.

412 Yıldırım Yavuz, "Fethiye Medresesi", *TVİA*, III (1994), 301-302.

413 Öz, I, 85.

Cami'in kuzeyindeki, bugün izine rastlanamayan[415] medrese 1792'de sadece bir odasında talebe bulunan, diğerleri boş "6" odaya sahib olarak görülmektedir. 1914'deki teftişte ise medresenin ahşab ve "4" odalı olarak kayd edildiğine[416] bakılırsa XIX. yy.da geçirdiği bir yangın veya deprem sonunda yeniden yapıldığını düşünmek yanlış olmaz. 1869'da "10" talebesi bulunan[417] medresenin odaları birer kişilik olacak ki, 1914'de ancak "4" kişinin ikametine elverişli olduğu kayd edilmiştir[418].

[414] *TE*, s. 94.

[415] Ayvansarâyî (*HC*, I, 159), medresenin cami'in yanında olup, kapısı dahilinde ashabdan Sa'idü'l-hudrî'nin gömülü olduğunu kayd etmektedir. Türbe hâlen mevcud olup cami'in kuzey tarafındadır.

[416] *DVMD*, s. 135'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 136.

[417] Bk. Ek I, nr. 109.

[418] *DVMD*, s. 135'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 136.

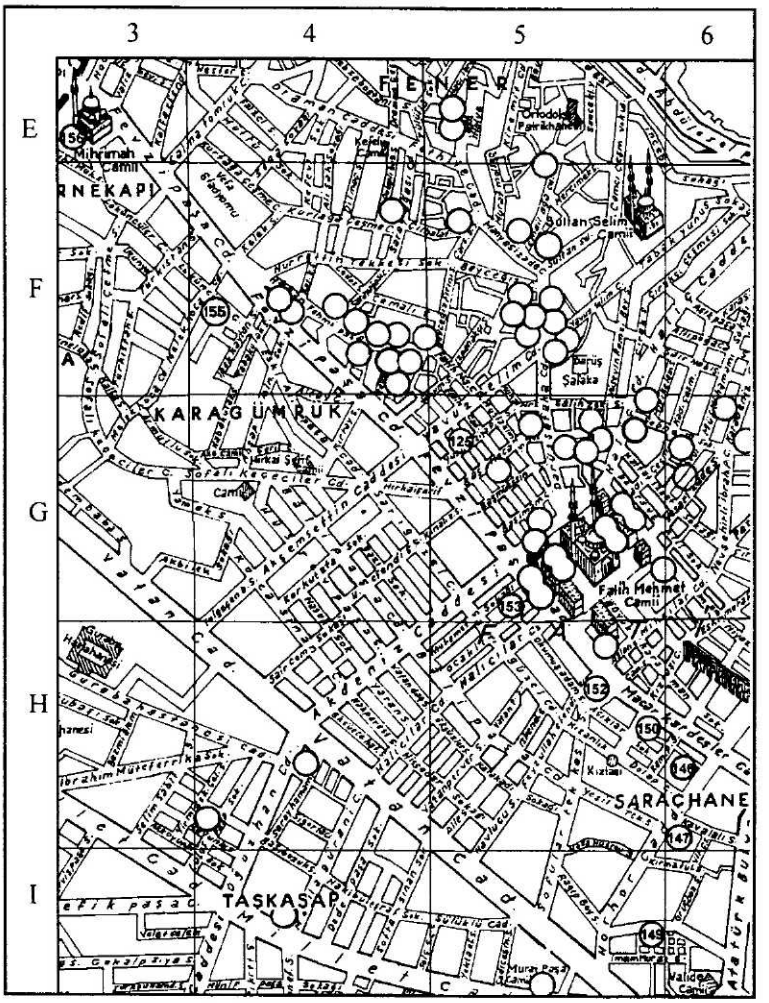

VI. Bölüm

SARAÇHANE EDİRNEKAPI VATAN CADDESİ

I. SARAÇHANE - HORHOR - VATAN CADDESİ

146 Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi (H 6)

Klâsik Türk mimarîsinin son örneklerinden olan 2.580 m²lik bir alan üzerindeki[1] medrese, kütübhane, açık türbe, sebil ve çeşmeden meydana gelen 1112 (1700)'de inşa edilmiş külliyenin bir parçası bulunan medrese[2], Saraçhanebaşı'nda, Sofular Mahallesi, Eski Saraçhane Sokağı'ndadır.

"16" esas odası olan medresenin muhdes baraka ile birlikte 1914'de hücre sayısı "17"yi bulmaktaydı[3]. Medrese odaları girişin sağ tarafında yer alırken dershane - mescid külliyenin güneyinde, girişin karşısında ve odalardan bağımsız olarak yapılmış olup sekizgen plânlıdır. Tabanı uzun bir "U" meydana getirecek şekilde sıralanmış 4 x 4 m. eb'adındaki[4] odaların 11'i batı, 4'ü kuzey ve 2'si güney cephesinde bulunur. Bütün odaların revaklara açılan birer pencereleri vardır. Güneyde ortadaki oda ile kütübhane yanındaki üç oda hariç, odaların bazısında bir, bazısında iki tane olmak üzere dışa açılan pencereler bulunur. Sekizgen plânlı dershanenin kemerli kapısında "mühr-i Süleyman" motifi yer alır. 1112 (1700) tarihini veren tek mısra'lık, sülüs yazı ile yazılmış Arabça kitabe bu kapıdadır. Giriş cephesi hariç diğer cephelerde altlı üstlü ikişer pencere, girişin karşısında ise mihrab bulunur[5].

Amcazâde Medresesi dârülhadis olarak vazife görmek üzere yapılmıştır. Darülhadisin gerekli masraflarının karşılanması için Hüseyin Paşa'nın yaptığı vakıflardan[6] başka Padişah Sultan II. Mustafa da, bu medreseye vakf edilmek şartıyla, Hüseyin Paşa'ya Hüdavendigâr Sancağı Mihaliç Nahiyesinde dokuz köyü temlik etmişti[7]. Bu köyler bütün örfî rüsumuyla serbestiyet üzere temlik edilmiş olup hazine tarafından toplanan cizyenin her yıl 1.500 kuruşu da cizyedar tarafından, vakfın ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere, mütevelliye teslim olunacaktı[8].

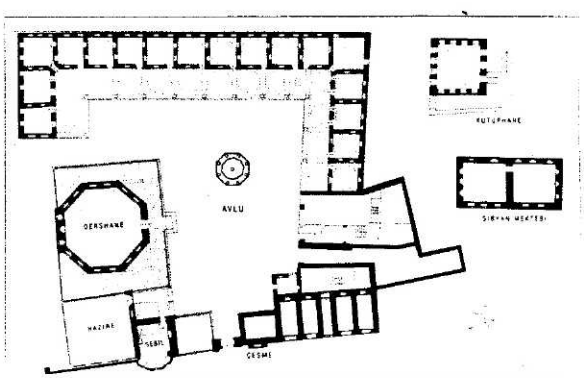

Şekil 68
Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi plânı
(Çobanoğlu, *TVİA*, I, 238)

Vakfın Receb 1112 (Aralık 1700) tarihli ilk vakfiyesinde muhaddis, dersiam ve diğer vazifeliler ile hücre sahibi olacak talebenin her birinde aranacak vasıflar ve

[1] Yılmaz Önge - Erdem Yücel, "Amca Hüseyin Paşa Külliyesi (Saraçhanebaşı)", *Arkitekt*, XXXV (1966), 181.

[2] *HC*, I, 91-92; Semavi Eyice, *PG*, s. 78; Erdem Yücel, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, VIII (1969), 253. E. H. Ayverdi, "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi; Medrese, Mektep, Mescid, Kütüphane ve Sebili", *İs.An*, II (1959), 794'de Süheyl Ünver tarafından neşr edilen giriş kapısı üstündeki kitâbesine dayanarak inşa tarihini 1110 (1698-99) olarak vermektedir.

[3] *DVMD*, s. 160'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 161. Amcazâde Medresesiyle ilgili yazılarda (Ayverdi, s. 794, Yücel, s. 262), vakfiyesinde "16" olan hücre sayısının aslında "17" olduğu yazılmaktadır. Ancak, 17. hücrenin esas yapıda olmayıp sonradan ilâve edildiği *DVMD*'inden anlaşılmaktadır. 1792 tarihli defterde de "17" hücre gösterilmiştir. Kepeci, nr. 6589/1, s. 11.

[4] Ayverdi, s. 794.

[5] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", *TVİA*, I, 236-37. Bk. Şekil 67.

[6] 1112 tarihli ilk vakfiyedeki bir han, iki bina, 4 dükkân ve 4 müteehhilin odalarına (*Defter-i Evkaf-ı Merhum Amuca*

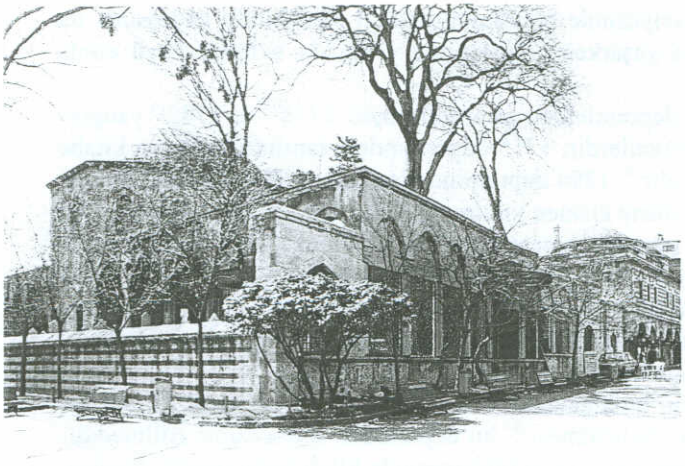

Resim 114
Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi

verilecek vazife mıkdarları -diğer vakfiyelerde de olduğu gibi- tesbit edilmişti. Muhaddis ve dersiam günde "60"ar akçe alacaklardı. Hücrelerde birer dânişmend kalacak ve her birine günlük "10"ar akçe verilecekti. Kütübhanede münavebe ile güneşin doğuşundan ikindi namazına kadar kitabların muhafaza ve bakımıyla uğraşacak üç hafız-ı kütübden her birine "20"şer akçe verilecekti. Diğer medrese vakfiyelerinde de rastladığımız, kitabların kütübhane içinde okunması, dışarı çıkarılmaması husûsuna burada da rastlanmaktadır. Vakfiyede kütübhanenin talebe tarafından haftanın hangi günlerinde kullanılacağı de belirtilmişti: Pazar, pazartesi ve salı günleri kitablar talebenin tetkikine sunulacaktı. Kütübhanedeki kitabların listesinin yapılıp saklanması ile ilgilenecek kâtib ve bozulan cildlerin tamirini yapacak cildciye de günlük "8"er akçe vazife tayin olunmuştu. Vakfiyede imam ve diğer vazifeliler için de bilgi bulunmaktaydı[9]. Vakfiyenin sonuna ise kütübhanedeki kitabların bir listesi eklenmişti.

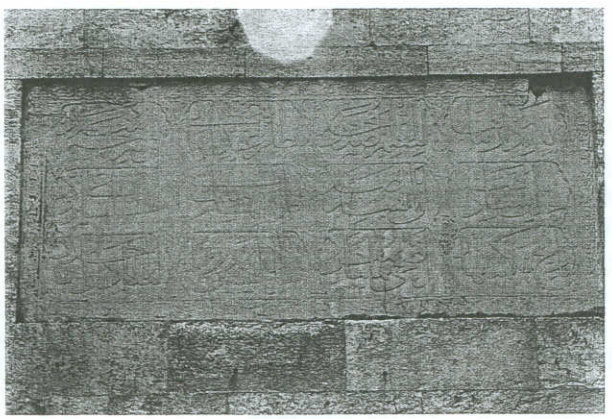

Resim 115
Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi kitabesi

Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesinde 1792'de ikisi sayım sırasında sılada bulunan "18" kişi yaşamakta olup sadece bir hücrede, biri hücre sahibinin hizmetini gören bir molla olmak üzere iki kişi kalıyordu[10]. 1869'da ise medresede "58" talebe ders görmekteydi[11]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda "30" talebenin ikamet edebileceği kayıdlıdır. Bu tarihte medresenin esas odalarından sadece "6" tanesi oturulabilecek halde olup diğerleri harabdı. Bunun için talebenin bir kısmı, medresenin dış bahçesinde yapılmış olan on kadar barakada yaşamaktaydılar. O günkü durumuyla medrese talebe iskânı için kesinlikle elverişli değildi. Medresenin müştemilâtıyla mekteb ve kütübhane de harab ve mâil-i inhidam olduğundan arsasının müsaid durumu göz önüne alınarak teftiş

Hüseyin Paşa, KKA, Tahrir Defterleri - Vakıflar, nr. 150, vr. 7a-b) ilâveten Evâhır-ı Şa'ban 1113 (9-18 Ocak 1703) tarihli ikinci vakfiyede de 4 ev, bir han, 2 fırın, bir bağ, 7 dükkân, bir değirmen ve çeşitli yerlerdeki 10 masura suyun yarısının vakf edildiği görülmektedir. Bu sulardan Cebecibaşı Köyü dahilindeki iki masura su darülhadise akıtılacaktı (1013 tarihli vakfiye: KKA, nr. 150, vr. 16b).

7 "Icmal defterindeki yazıları 95.479 akçe olan vakf edilen yerlerin sayıları mülknâmede "11" (Evâhır-ı Safer 1112 / 6-15 Ağustos 1700 tarihli mülknâme, KKA, nr. 150, vr. 2b), vakfiyede ise "9"dur (vr. 6b).

8 1013 tarihli vakfiye, vr. 17b.

9 KKA, nr. 150, vr. 8a.

10 Kepeci, nr. 6589/1, s. 11.

11 Bk. Ek I, nr. 60.

hey'eti tarafından yeni bir medrese inşası tavsiyesinde bulunulmuş; tabiî dârülhilâfe kadrosuna da alınmamıştı. 1918'de üç odasında hâlâ talebe yaşarken diğerlerinde yangında evlerini kayb etmiş olanlar barınıyorlardı[12].

Medrese XX. yy.a kadar bazı yangın ve depremlerden zarar görmüştü. 1718[13] ve 1782[14] yangınları ile 1755 ve 1894 depremleri[15] tesbit edilebilenlerdir. 1755 depremindeki tamiratı gösteren kitabe kütübhanenin giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır[16]. 1894 depreminde ise çok ciddî bir hasar görmüş, altı kubbe, üç kemer ve dört oda tamamen, dershane kısmen yıkılmıştır. Depremden zarar gören bütün yapıların tamiri için keşifler yapılırken hasara uğrayan Amcazâde mescid ve mektebiyle beraber medresesinin tamiri için –mecidî 19 kuruş hesabıyla– 164.270 kuruşa ihtiyac olduğu anlaşılmıştı. Ancak vakfın bunu karşılayacak mevcudunun olmaması durumu güçleştirmiş ve mütevelliye her yıl Maliye Hazinesinden iki taksit halinde ödenmekte olan 39.518 kuruşun, hayrat tamire muhtaçken ödenmesi uygun bulunmadığından tamir için harcanmasına karar verilmişti[17].

1914 tarihli teftiş raporunda medresenin, bitişiğindeki mekteb, kütübhane ve cami ile birlikte tamamen harab ve "mâil-i inhidam" olduğunun belirtilmesi[18], bu depremden sonra tamir edilmediğinin ifadesi olsa gerektir. Nitekim, mektebin harabiyeti ve kütübhanesinde kitab bulunmadığı husûsuna Dwight da temas etmiştir[19]. XX. yy.ın başındaki harab halinden ise cumhuriyet devrinde kurtarılabilmiştir. 1940'da Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından daha fazla harab olmasını önlemek üzere kısmî bir tamir yapılmışsa da daha sonra güneydeki hücreler çökmüş, şadırvan yıkılmıştır. 1957-58'de medresenin tamirine teşebbüs edildiği halde bugünkü haline ancak 1960'larda getirilebilmiştir[20]. 1962'de Sultan Selim Medresesi ve diğer bazı vakıf eserlerle birlikte tamir görmüş olup Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi için harcanan mıktar 113.382,23TL.dır[21].

Medrese halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Türk İnşaat ve San'at Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

147 Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisi (H 6)

Elde mevcud medrese listelerinde[22] Şehzadebaşı'nda bulunduğu belirtilen medrese, Pervititch tarafından hazırlanan İstanbul plânında[23] Kavalalı Sokağı'nda ve Subhi Paşa Konağı'nın üst tarafında görülmektedir ki, bugün İstanbul Üniversitesi Film Merkezi binasının bulunduğu yer olmalıdır.

Bazı arşiv belgelerinde ismi zikr edilmeksizin, Horhor cıvarında olduğu kayd edilen, 1792 tarihli defterde ise Kıztaşı-Şehzadebaşı arasındaki medreseler yazılırken yer verilen "Dârülhadis-i Ebubekir Efendi" ile "Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisi" aynı olmalıdır.

1792 yılında medresede "8" oda ve bunlarda "8" hücre sahibi ile "2"sinin hizmetlerini gören birer

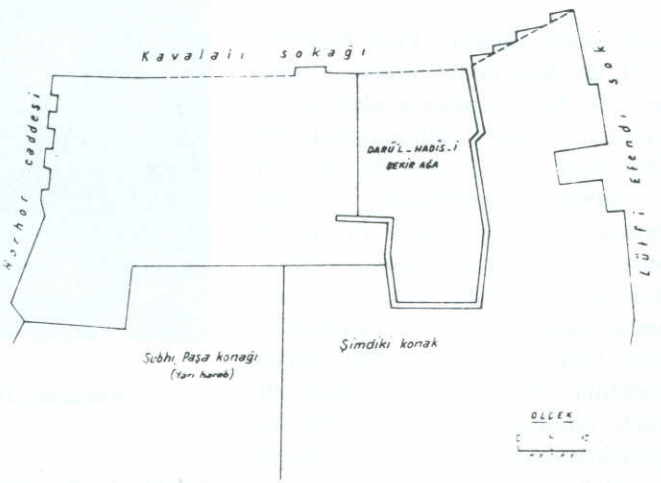

Şekil 69
Baba Mahmud Bekir Ağa Darülhadisinin yerini gösterir plân
(Pervititch, Fatih, Kıztaşı-Horhor pafta 44, 1934)

[12] *DVMD*, s. 160'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 161-62.

[13] 1718 yangınında, alevler Aksaray'a ilerlerken yanan binalar arasında "Amcazâde Hüseyin Paşa Sarayı"nın da adı geçmektedir (Cezar, s. 23). Amcazâde'nin sarayı her halde külliyenin yakınında olmalıdır.

[14] 1782 depreminde de Amcazâde Hüseyin Paşa türbesinden İbrahim Paşa Hamamına kadar olan kısmın yandığından bahs edilmektedir (Cezar, s. 4) ki, Amcazâde'nin türbesi dershanenin yanındaki haziredir.

[15] Çobanoğlu, a.g.m, s. 236.

[16] Önge - Yücel, a.g.m, s. 183.

molla, birinin hizmetini gören bir mülâzım olmak üzere "11" kişi yaşıyordu; 1869'da ise 22 talebe bulunuyordu[24]. 1914'de hazırlanan raporda dârülhadis, evler arasına sıkışmış harab "9" odası olduğu ve talebe iskânı için kat'iyyen uygun bulunmadığına işaret edildiğinden, dârülhilâfe kadrosuna alınmamıştı.

Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisinin XIX. yy.ın ikinci yarısına âid iki tamir kaydına sahibiz. Bunlardan 1866'dakinde Ticaret Nezâreti tarafından yapılan keşfine göre tamiratın 9.500 kuruşa mal olacağı anlaşılmış ve iş Yorgi Kalfa'ya ihale olunmuştur[25]. 1885 sonbaharında da tamiri husûsunda irade sâdır olduğunu tesbit ettiğimiz medreseye[26] 1325'de yeni bir şekil verilmeye teşebbüs edildiği Evkaf inşaat ve tamirat kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ancak, bu tasavvur gerçekleştirilememiş olacak ki[27] 1918'de "son derece harab" olarak görünmektedir[28].

148 Bosnavî Dârülhadisi

Bu medrese hakkında da "Şehzade cıvarı"[29] veya Horhor'da[30] bulunduğuna dair kayıtlar vardır. 1792 tarihli defterde "9" hücreli[31] olarak görülen medresenin, *DVMD*'inde "10" hücresi bulunduğuna işaret edilmiş, fakat hakkında rapor hazırlanmamıştır. Buna rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınan medrese için aynı defterdeki 1918 tarihli kayıtta oda sayısı "5" olarak gösterilmiştir. O tarihte, bunlardan ikisinde yangında evlerini kaybedenlerle Müdafa'a-i Milliye mensubları oturmakta, diğerlerinde de kadro harici birkaç talebe yaşamakta idi[32].

Medresede 1792'de 9'u hücre sahibi "14" kişi bulunmakta idi. Bunlardan üçünün hizmetlerini gören birer molla vardı. İki hücre sahibi ise sılada olduklarından hücrelerinde başkaları kalıyordu[33]. 1869'daki talebe sayısı "15" idi[34].

17 Evkaf Nezâretinden, bu tamir işi için 19 Şubat 1311 (2 Mart 1896), 22 Mart 1313 (3 Nisan 1897) ve 4 Kânûn-ı sânî 1313 (16 Ocak 1898) tarihleriyle Sadarete takrir ve tezkireler gönderilmesine rağmen ancak sonuncu üzerine 24 Ramazan 1315 / 2 Şubat 1313 (14 Şubat 1898)'de manzûmenin tamiri ve masrafın 1311 mâlî yılı bütçesi tertibinden ödenmesi için irade sâdır olmuştu. İrade-E, nr. 1315 Ramazan/7 ve eki.

18 *DVMD*, s. 160'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 161.

19 H.G. Dwight, *Constantinople Old and New*, London 1915, s. 73.

20 Ayverdi, s. 799 ve ondan naklen Yücel, s. 255; Güçyener, tez s. 23; Çobanoğlu, a.g.m, s. 236.

21 Bu tamirat şu kalemlerden ibarettir:

İnşaat	99.527,11
Elektrik	8.795
Sıhhî tesisat	5.060,12
	113.382,23

(İVBMA, İzzî Efendi Dergâhı, Amcazade ve Sultan Selim medreseleri, Şah Huban Kadın Mektebi, III. Ahmed Çeşmesi 1962 yılı onarımı dosyası)

22 *İME*, nr. 66; *DBSM*, birinci daire; *DVMD*, s. 66'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 82.

23 Pafta 44: Fatih, Kıztaşı-Horhor. Bk. Şekil 68.

24 Bk. Ek I, nr. 149.

25 27 Rebi'ülevvel 1283 (9 Ağustos 1866) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 4b.

26 6 Safer 1303 (14 Kasım 1885) tarihli Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi mazbatası ve 15 Safer 1303 / 11 Teşrîn-i sânî 1301 (23 Kasım 1885) tarihli irade kaydı: ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 39/237.

27 İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422, s. 80/784.

28 *DVMD*, s. 66'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 83.

29 *DVMD*, s. 75'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 88.

30 *İME*, nr. 75.

31 Kepeci, nr. 6589/1, s. 11.

32 *DVMD*, s. 75'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 88.

33 Kepeci, nr. 6589/1, s. 11.

149 Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi (I 5)

Hasodabaşı Hasan Ağa[35] tarafından yaptırtılan medrese Horhor'da Çıngıraklı Bostan Sokağındadır[36]. 1069 (1659)'da tamamlanan medreseye, 10 Şa'ban (3 Mayıs)'da ilk müderris tayin edilmiştir[37].

1914'de teftiş hey'etinin raporu bulunmayan, yalnız "11" hücreli olduğuna işaret edilen medresenin 1311 (1895)'de yeniden inşası için çizilen plânında dikdörtgen plânlı bir avlu etrafında ve revakların gerisinde girişin iki yanındaki cephelerde sıralanan hücrelerin sayısı, "10"dur. Bu sayı, 1792 tarihli sayımdaki hücre sayısıyla aynıdır[38]. Girişin karşısında büyük bir dershane ve dershanenin yanında sıbyan mektebi yer almaktadır. Abdesthanelerden ikisi girişin solunda gusulhane ile yanyana, diğer ikisi ise mekteb tarafındadır. Girişin sağında biri avluya diğeri revaklara açılan iki küçük birim daha vardır.

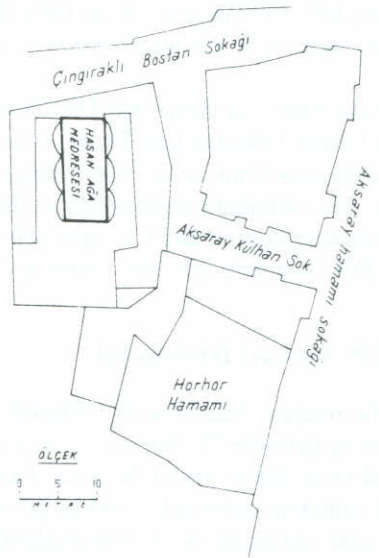

Şekil 70
Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesinin yerini gösterir plân
(Pervititch, Aksaray-Horhor, pafta 45, 1934)

Resim 116
Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi

Fakat bunların fonksiyonları hakkında fikir verecek her hangi bir işaret bulunmamaktadır. Soldaki hücrelerle dershane arasında köşede çamaşırhane bulunur[39]. Hücrelerin revaklara açılan birer pencereden başka bugün örülmüş olmakla beraber ikişer tane de dışa açılan pencereleri bulunduğu anlaşılmaktadır[40].

Bu medrese de çeşitli tarihlerde tamire ihtiyac göstermiş olma-

34 Bk. Ek I, nr. 148.

35 *SO*'de Hasodabaşı olan üç Hasan Ağa tesbit edilmektedir. 1) Gedikpaşa'da sebili olan II. Süleyman devri hasodabaşılarından Hasan Ağa (II, 120); 2) XVII. yy. ortalarında hasodabaşılık yapan Hafizî Hasan Ağa (II, 135); 3) 1075 (1664-65)'de hasodabaşılıktan mirâhur-ı sânîliğe yükselen Hasan Ağa (II, 139). Ancak medrese sahibinin bunlardan biri mi, yoksa başka bir Hasan Ağa mı olduğunu tesbit mümkün olamamıştır. Zeynep Ahunbay ("Hasan Ağa Medresesi", *TVİA*, III, 561), medrese yapısının XIX. yy. özellikleri taşımasına bakarak bizim daha önce bânîsinin bu üç Hasan Ağa'dan birisi olabileceği hakkında yaptığımız tahmine katılmamaktadır. Ancak, ilk müderrisin "1069 (1659)'da tayin edilmiş olması, medresenin XVII. yy.da yapıldığında şübhe bırakmamaktadır. Binanın XIX. yy. özelliklerini taşıması ise, 1894 depreminden sonra yeniden yapılmasından kaynaklanmıştır.

36 Eyice ("İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihî Eserleri", *TD*, sayı 27, s. 158, n. 74), 1894 depreminde zarar gören binalar arasında Lâleli cıvarındaki "Hacı Odabaşı Hasan Ağa" medresesinin de bulunduğunu *Sabah* Gazetesine dayanarak kayd etmektedir ki, bahsi geçen medresenin Horhor'daki Hasodabaşı Medresesi olduğuna şübhe yoktur. Bk. Şekil 69.

37 "Sene-i mezbûre (1069) şa'banında Hasodabaşı Medresesi tamam olmağla ..." *VF*, II, 290.

38 Kepeci, nr. 6589/1, s. 28.

39 Horhor'da Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesinin atîkının hedmiyle müceddeden inşası hakkında, fî 7 Eylül 1311 (19 Eylül 1895): PPK, nr. 314. Bk. Şekil 70.

40 Ahunbay, a.g.m, s. 562.

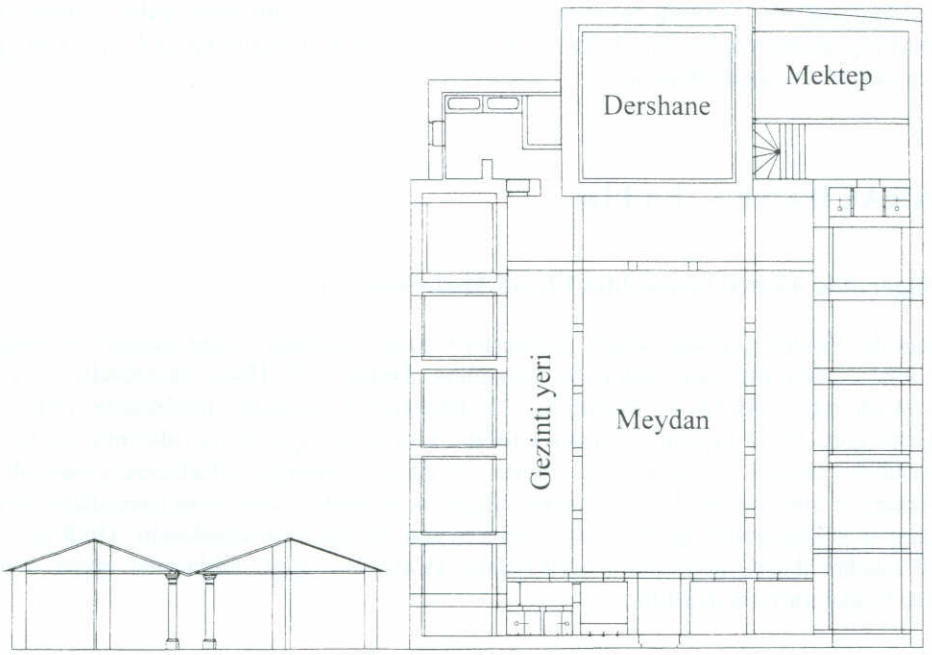

Şekil 71
Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesinin yeniden yapılması için çizilen plân
(PPK, nr. 314)

lıdır. Bunlardan tesbit edilebilen biri 1870'dedir. Ketebeden Hayri Efendi tarafından taahhüd edilen tamiratın, Şehremaneti'nce yapılan keşfine göre 6.000 kuruş masrafla bitirilebileceği tahmin edilmiştir[41]. 1881'deki tamir ise, Şehremanetince yapılan keşfini müteâkıb açılan eksiltmede 10.000 kuruşla Peretomaz Kalfa üzerinde kalmış; fakat tamiratın bundan daha az masrafla bitirilmesi için Evkaf Nezâreti Tamirat memuruna havalesi ile emaneten tamiri için Evkaf Nezâretinin kararı[42] Şûrâ-yı Devletce de uygun bulunmuştur[43].

Medrese 1894 depreminden ciddî şekilde zarar görmüş ve 1895 'de yıkılarak yeniden yapılması gerektiği anlaşıldığından yeni bina için plân hazırlanmıştır[44]. Ancak 1899'a kadar inşaata başlanamamıştır. Bu tarihte yapılan keşif ve açık eksiltme sonunda medresenin –mecidî 19 kuruş hesabıyla– 62.000 kuruşa yeniden yapılabileceği anlaşıldığı ve vakfın bunu karşılayacak parası da bulunduğundan müteahhid tarafından inşası ve masrafın 1315 mâlî yılı bütçesinde yer alması kararlaştırılmıştır[45].

XX. yy.a girerken yeniden yapıldığı içindir ki, 1918'de güzel bir medrese olduğuna işaret edilmiştir. Buna rağmen 1914'de dârülhilâfe kadrosu haricinde bırakılmış olması garibdir. 1918'de yangın felâketine uğrayanlarca işgal edilmiş olan[46] medresede 1792'de, biri sayım sırasında taşrada, ikisi hücre sahiblerinin hizmetindeki mollalar olmak üzere "11" kişi[47]; 1869'da bir dersiam, bir mezun ile "25" talebe bulunmaktaydı[48].

41 11 Zilka'de 1286 (12 Şubat 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 7a.

42 Evkaf Nezâretinden Başvekâlete gönderilen 10 Cemâziyelâhır 1298 / 27 Nisan 1297 (9 Mayıs 1881) tarih ve 51 nr.lı tezkire: ŞD.DH, dos. nr. 102/53-3.

43 Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 8 Receb 1298 / 25 Mayıs 1297 (6 Haziran 1881) tarihli mazbatası sûreti: ŞD.DH, dos. nr. 102/53-1.

44 PPK, nr. 314. Bk. Şekil 71.

45 4 Zilhicce 1316 (15 Nisan 1899) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 6 Muharrem 1317 / 4 Mayıs 1315 (16 Mayıs) tarihli mazbata ve 23 Muharrem / 22 Mayıs (3 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1317 Muharrem/16 ve eki.

46 *DVMD*, s. 76'dan naklen "Dârülhilâfe", s. 89.

47 Kepeci, nr. 6589/1, s. 28.

Bugün medresenin büyük kısmında Vakıflar Başmüdürlüğü çalışanları kalmakta, dershane ise depo olarak kullanılmaktadır. Avluyu çevreleyen sütunların aralarına duvarlar örülmüş, pencerelerin bir kısmı kapatılmış, güney cephesinin doğu duvarında bir kapı açılıp ayrı bir bölüm haline getirilmiş[49], yani bina aslî şeklini kayb etmiştir.

II. SARAÇHANE - FATİH

150 Dülgerzâde Ahmed Şemsüddin Efendi Medresesi (H 5)

Saraçhane'de, Fatih'e giderken Macar Kardeşler Caddesi üzerinde solda mescid ile tahtânî ve fevkanî[50] bir medreseden meydana gelen bu manzûme, Dülgerzâde Hoca Şemsüddin Efendi tarafından bina ettirilmişti[51]. 1869'da bir mezun ile "23" talebenin bulunduğu[52] medresede, 1914'de tanzim edilen rapora göre 10-15 kişinin yaşaması kabildi. Yine aynı raporda iki odasının yol tesviyesi sırasında kaybolduğu, tahtânî ve fevkanî 5'er odadan 10 odası bulunduğu, "ittisâlindeki mescid-i şerîf ile altlı üstlü imam ve müezzin odaları"nın harab olduğu, bu sebeble "câmi ve müştemilâtını ihyâ" ile medresenin câmi'in avlusu haline getirilmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir. 1918'de "tahtânî ve fevkanî 10 odadan ibaret medresenin harikzedeler tarafından işgal" edildiğine işaret olunmaktadır[53]. Medrese bugün mevcud değildir.

151 Ca'fer Efendi Medresesi

Sadece Kıztaşı'nda olduğu tesbit edilebilen medrese, 1869'da faal durumda bulunuyordu ve "13" talebe ders görüyordu[54]. 1792 sayımında bânîsinin ismi verilmeden "Dârülhadis-i Kıztaşı" olarak yazılan medrese bu ise "6" odalı olup bir hücre sahibi odasını kardeşiyle paylaşıyordu. O tarihte ikisi sılada bulunan "2" talebe ile birlikte medresede "7" talebe bulunuyordu[55].

Ca'fer Efendi Medresesi hakkındaki diğer bilgiler gibi tamirleriyle ilgili bilgimiz de çok azdır. Bunlardan şimdilik sadece ikisini tesbit edebiliyoruz. Küçük Yorgi Kalfa'ya ihale edilen 1871'deki tamir için yapılan keşfin bedeli 3.000 kuruş idi[56].

1901 yılında masrafları vakfın mevcudundan karşılanmak üzere 5.000 kuruşa tamirini taahhüd eden müteahhide havale edildiğini tesbit ettiğimiz medrese[57], 23 Ağustos 1908'deki büyük Çırçır yangınında[58] yanmış, yangından kurtulan duvarları "mâil-i inhidam" bir durum arz ettiği gibi arsasının

[48] Bk. Ek I, nr. 141.

[49] Ahunbay, gös. yer.

[50] Ayverdi (*FDM*, s. 14), Fatih devri yapısı olarak göstermekte ve "câmi'in altında tahtezzemin bir medrese vardır ki bu şekle başka yerde tesâdüf edilmez" demektedir. *HC* (I, 107)'de "mescidin tahtında zîr-i zeminde nerdüban ile inilir medresesi" olduğuna işaret edilmektedir. Ö. L. Barkan - E. H. Ayverdi, *İVTD* (s. 225-26, nr. 1320)'nde Dülgeroğlu Mescidinin 907 (1502) tarihli "asl-ı mal" kısmında –medrese ismi geçmemekle beraber– "hücerat 15 bab der harem-i mescid berây-ı süknâ-yı ulemâ ve fukahâ" kaydı vardır.

[51] 1869 tarihli medrese listesinde "Ahmed Şemsüddin" şeklinde kayd edilmiş olduğu halde M. Süreyya Bey (*SO*, IV, 119), 977 (1569-70)'de ölen "Dülgerzâde Mehmed Efendi"nin biyografisinde, ceddi Dülger Mehmed'in Konya'dan gelip Saraçhane'de bir mescid yaptığını yazmaktadır.

[52] Bk. Ek I, nr. 111.

[53] *DVMD*, s. 95'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 103-104.

[54] Bk. Ek I, nr. 110.

[55] Kepeci, nr. 6589/1, s. 11.

[56] 26 Safer 1288 (17 Mayıs 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11b.

[57] Evkaf Nezâreti'nin 25 Muharrem 1319 (14 Mayıs 1901) tarih ve 103 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 24 Rebi'ülevvel 1319 / 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901) tarihli mazbata ve 23 Rebi'ülâhır / 26 Temmuz (8 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1319 Rebi'ülâhır/5 ve eki.

[58] Bu yangın için bk. Cezar, s. 52.

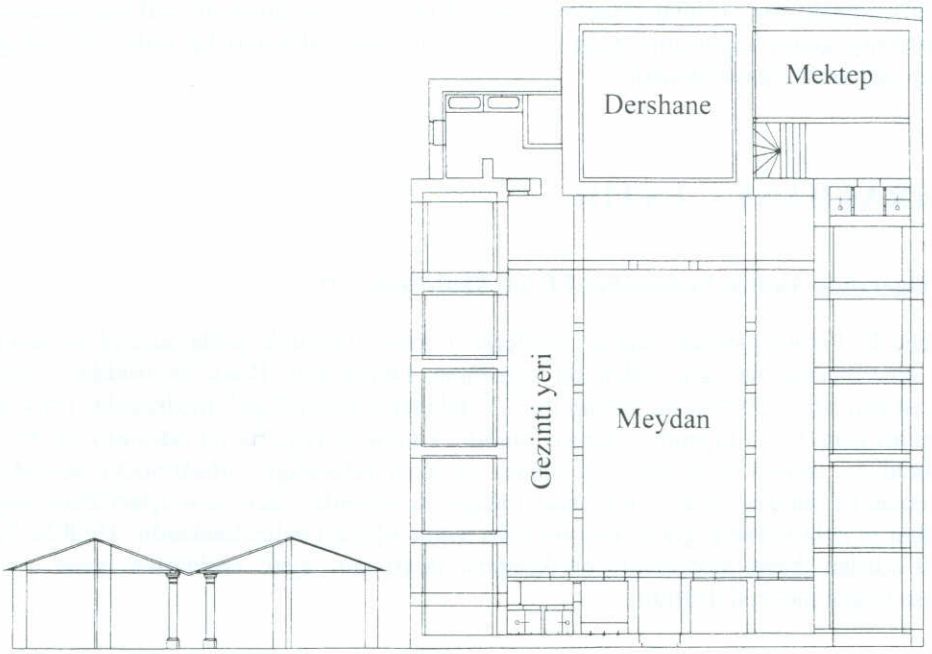

Şekil 71
Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesinin yeniden yapılması için çizilen plân
(PPK, nr. 314)

lıdır. Bunlardan tesbit edilebilen biri 1870'dedir. Ketebeden Hayri Efendi tarafından taahhüd edilen tamiratın, Şehremaneti'nce yapılan keşfine göre 6.000 kuruş masrafla bitirilebileceği tahmin edilmiştir[41]. 1881'deki tamir ise, Şehremanetince yapılan keşfini müteâkıb açılan eksiltmede 10.000 kuruşla Peretomaz Kalfa üzerinde kalmış; fakat tamiratın bundan daha az masrafla bitirilmesi için Evkaf Nezâreti Tamirat memuruna havalesi ile emaneten tamiri için Evkaf Nezâretinin kararı[42] Şûrâ-yı Devletce de uygun bulunmuştur[43].

Medrese 1894 depreminden ciddî şekilde zarar görmüş ve 1895 'de yıkılarak yeniden yapılması gerektiği anlaşıldığından yeni bina için plân hazırlanmıştır[44]. Ancak 1899'a kadar inşaata başlanamamıştır. Bu tarihte yapılan keşif ve açık eksiltme sonunda medresenin –mecidî 19 kuruş hesabıyla– 62.000 kuruşa yeniden yapılabileceği anlaşıldığı ve vakfın bunu karşılayacak parası da bulunduğundan müteahhid tarafından inşası ve masrafın 1315 mâlî yılı bütçesinde yer alması kararlaştırılmıştır[45].

XX. yy.a girerken yeniden yapıldığı içindir ki, 1918'de güzel bir medrese olduğuna işaret edilmiştir. Buna rağmen 1914'de dârülhilâfe kadrosu haricinde bırakılmış olması garibdir. 1918'de yangın felâketine uğrayanlarca işgal edilmiş olan[46] medresede 1792'de, biri sayım sırasında taşrada, ikisi hücre sahiblerinin hizmetindeki mollalar olmak üzere "11" kişi[47]; 1869'da bir dersiam, bir mezun ile "25" talebe bulunmaktaydı[48].

41 11 Zilka'de 1286 (12 Şubat 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 7a.

42 Evkaf Nezâretinden Başvekâlete gönderilen 10 Cemâziyelâhır 1298 / 27 Nisan 1297 (9 Mayıs 1881) tarih ve 51 nr.lı tezkire: ŞD.DH, dos. nr. 102/53-3.

43 Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 8 Receb 1298 / 25 Mayıs 1297 (6 Haziran 1881) tarihli mazbatası sûreti: ŞD.DH, dos. nr. 102/53-1.

44 PPK, nr. 314. Bk. Şekil 71.

45 4 Zilhicce 1316 (15 Nisan 1899) tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan 6 Muharrem 1317 / 4 Mayıs 1315 (16 Mayıs) tarihli mazbata ve 23 Muharrem / 22 Mayıs (3 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1317 Muharrem/16 ve eki.

46 *DVMD*, s. 76'dan naklen "Dârülhilâfe", s. 89.

47 Kepeci, nr. 6589/1, s. 28.

Bugün medresenin büyük kısmında Vakıflar Başmüdürlüğü çalışanları kalmakta, dershane ise depo olarak kullanılmaktadır. Avluyu çevreleyen sütunların aralarına duvarlar örülmüş, pencerelerin bir kısmı kapatılmış, güney cephesinin doğu duvarında bir kapı açılıp ayrı bir bölüm haline getirilmiş[49], yani bina aslî şeklini kayb etmiştir.

II. SARAÇHANE - FATİH

150 Dülgerzâde Ahmed Şemsüddin Efendi Medresesi (H 5)

Saraçhane'de, Fatih'e giderken Macar Kardeşler Caddesi üzerinde solda mescid ile tahtânî ve fevkanî[50] bir medreseden meydana gelen bu manzûme, Dülgerzâde Hoca Şemsüddin Efendi tarafından bina ettirilmişti[51]. 1869'da bir mezun ile "23" talebenin bulunduğu[52] medresede, 1914'de tanzim edilen rapora göre 10-15 kişinin yaşaması kabildi. Yine aynı raporda iki odasının yol tesviyesi sırasında kaybolduğu, tahtânî ve fevkanî 5'er odadan 10 odası bulunduğu, "ittisâlindeki mescid-i şerîf ile altlı üstlü imam ve müezzin odaları"nın harab olduğu, bu sebeble "câmi ve müştemilâtını ihyâ" ile medresenin câmi'in avlusu haline getirilmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir. 1918'de "tahtânî ve fevkanî 10 odadan ibaret medresenin harikzedeler tarafından işgal" edildiğine işaret olunmaktadır[53]. Medrese bugün mevcud değildir.

151 Ca'fer Efendi Medresesi

Sadece Kıztaşı'nda olduğu tesbit edilebilen medrese, 1869'da faal durumda bulunuyordu ve "13" talebe ders görüyordu[54]. 1792 sayımında bânîsinin ismi verilmeden "Dârülhadis-i Kıztaşı" olarak yazılan medrese bu ise "6" odalı olup bir hücre sahibi odasını kardeşiyle paylaşıyordu. O tarihte ikisi sılada bulunan "2" talebe ile birlikte medresede "7" talebe bulunuyordu[55].

Ca'fer Efendi Medresesi hakkındaki diğer bilgiler gibi tamirleriyle ilgili bilgimiz de çok azdır. Bunlardan şimdilik sadece ikisini tesbit edebiliyoruz. Küçük Yorgi Kalfa'ya ihale edilen 1871'deki tamir için yapılan keşfin bedeli 3.000 kuruş idi[56].

1901 yılında masrafları vakfın mevcudundan karşılanmak üzere 5.000 kuruşa tamirini taahhüd eden müteahhide havale edildiğini tesbit ettiğimiz medrese[57], 23 Ağustos 1908'deki büyük Çırçır yangınında[58] yanmış, yangından kurtulan duvarları "mâil-i inhidam" bir durum arz ettiği gibi arsasının

[48] Bk. Ek I, nr. 141.

[49] Ahunbay, gös. yer.

[50] Ayverdi (*FDM*, s. 14), Fatih devri yapısı olarak göstermekte ve "câmi'in altında tahtezzemin bir medrese vardır ki bu şekle başka yerde tesâdüf edilmez" demektedir. *HC* (I, 107)'de "mescidin tahtında zîr-i zeminde nerdüban ile inilir medresesi" olduğuna işaret edilmektedir. Ö. L. Barkan - E. H. Ayverdi, *İVTD* (s. 225-26, nr. 1320)'nde Dülgeroğlu Mescidinin 907 (1502) tarihli "asl-ı mal" kısmında –medrese ismi geçmemekle beraber– "hücerat 15 bab der harem-i mescid berây-ı süknâ-yı ulemâ ve fukahâ" kaydı vardır.

[51] 1869 tarihli medrese listesinde "Ahmed Şemsüddin" şeklinde kayd edilmiş olduğu halde M. Süreyya Bey (*SO*, IV, 119), 977 (1569-70)'de ölen "Dülgerzâde Mehmed Efendi"nin biyografisinde, ceddi Dülger Mehmed'in Konya'dan gelip Saraçhane'de bir mescid yaptığını yazmaktadır.

[52] Bk. Ek I, nr. 111.

[53] *DVMD*, s. 95'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 103-104.

[54] Bk. Ek I, nr. 110.

[55] Kepeci, nr. 6589/1, s. 11.

[56] 26 Safer 1288 (17 Mayıs 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11b.

[57] Evkaf Nezâreti'nin 25 Muharrem 1319 (14 Mayıs 1901) tarih ve 103 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 24 Rebi'ülevvel 1319 / 28 Haziran 1317 (11 Temmuz 1901) tarihli mazbata ve 23 Rebi'ülâhır / 26 Temmuz (8 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1319 Rebi'ülâhır/5 ve eki.

[58] Bu yangın için bk. Cezar, s. 52.

bir kısmı da umûma âid araziye karışmıştı[59].

152 Feyzullah Efendi Medresesi (H 5)

Resim 117
Feyzullah Efendi Medresesi kitabesi

Fatih'de Macar Kardeşler Caddesi üzerinde bugün "Millet Kütübhanesi" olarak kullanılan medrese binası, Sultan II. Mustafa devrinde şeyhülislâmlık yapmış olan Feyzullah Efendi[60] tarafından yaptırtılan mekteb, kütübhane, çeşmeler, şadırvan ve medreseden mürekkeb manzûme içinde yer almaktadır. Bugün mevcud olmayan mekteb, muhtemelen Macar Kardeşler Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıkılmıştır[61].

Medresenin esas kapısı ile iki çeşme eski adı Halil Paşa Sokağı olan sokaktadır. Üzerindeki Neylî'ye âid Arabça kitabe 1112 (1700)'de tamamlandığını göstermektedir[62]. Bu kapı, sokağın yükseltilmesi dolayısiyle çukurda kalmış olup ancak 1983'deki düzenlemede yeniden açılmıştır.

XVII. yy. Türk mimârîsinin karakteristik özelliklerini taşıyan ve klâsik devrin son temsilcilerinden olan medresenin dershanesi ile kütübhane, avlunun kuzey-doğusunda ve zeminden yüksekte olup bu kısım Damad İbrahim Paşa Medresesindeki kompozisyonu hatırlatmaktadır[63]. Güney ve güney-doğu cephesinde zemin seviyesinde birer kişilik olan 10 oda yer alır. Geç tarihlerde "5" de baraka ilâve edilmiştir. Odaların arka pencereleri bulunduğundan hava cereyanına müsâiddir[64].

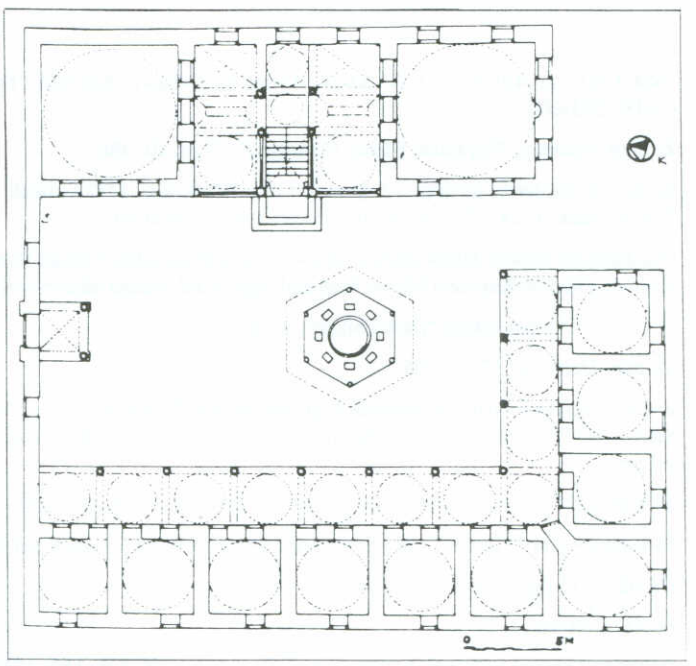

Şekil 72
Feyzullah Efendi Medresesi plânı
(Ahunbay, *TVİA*, III, 309)

Vakfiyesine göre medresede tefsir ve hadis ilimlerine vâkıf, ulûm-ı arabiyye ve ulûm-ı âliye tedris edebilecek bir müderris vazifelendirilecekti. Belirli zamanlarda ders verecek müderrisin vazifesi günde "60" akçe idi. Odalardan biri tahsis edilen muid "10" akçe, diğer dokuz hücredeki talebe ise sekizer akçe alacaklardı. Medresenin bir hücresi dârülkurra olacak ve burada vazifeli şeyhülkurraya otuz akçe, halifelerine ise üçer akçe vazife verilecekti[65].

Medrese zaman zaman tamir edilmiş olmalıdır. Bunlardan 1891[66], 1911, 1913 ve 1915 yıllarındakiler hakkında az da olsa bilgi sahibiyiz. 1911'de medresenin su yolları[67]; 1913'de kütübhanesinin kurşunları tamir olunmuştur[68].

[59] *DVMD*, s. 159'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 161.

[60] Feyzullah Efendi, II. Mustafa ve III. Ahmed'in hocalıklarını da yapmış nüfuzlu şeyhülislâmlardandı (1099-1115 /

1914'de harab durumda olması dolayısiyle medresenin yıktırılıp yeniden "fen dairesinde" yaptırılması uygun görülerek dârülhilâfe medreseleri kadrosuna alınmamıştır[69]. Komisyonun bu teklifine uyularak I. Dünya Savaşında belediyece yıktırılıp meydan açılması düşüncesinden, Eski Eserleri Koruma Encümeni fahrî üyesi olan Fransız sefirinin eşinin teşebbüsü ile vaz geçilmiş[70] ve Ali Emirî Efendi'nin kitablarını vakf edeceğini öğrenen Hayri Efendi'nin Evkaf Nâzırlığı sırasında 1916'da tamir edilmiş, bu arada kalem işleri yenilenmiş[71]; tamiri müteâkıb de kütübhane haline getirilmiştir[72].

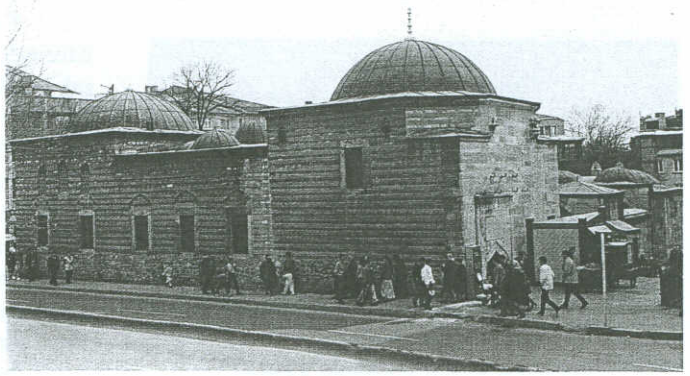

Resim 118
Feyzullah Efendi Medresesi

1792 sayımında "Feyzullah Efendi" adıyla bir medreseye rastlayamıyoruz. Ancak, Uncu Hâfız Medresesinden sonra yazılmış "Feyziye" Medresesi bulunmaktadır ki bu, Feyzullah Efendi Medresesi olmalıdır. O sırada medresede kalan talebe sayısı "15" dir[73]. Hücre sahiblerinden üçü odalarını arkadaşlarıyla paylaşırken birinin hizmetinde bir molla, diğerinde mülâzım vardır. 1869'da "26" talebesi bulunan[74] medresede 1914'de teftiş hey'etinin hazırladığı rapora göre ise ancak "10" kişinin ikameti uygun görülmüştür[75].

1688-1703): *İS*, 491-92; *SO*, IV, 33-34. Ayrıca bk. Orhan F. Köprülü, "Feyzullah Efendi", *İslâm Ansiklopedisi* , IV (1948), 593-600.

61 Zeynep Ahunbay, "Feyzullah Efendi Medresesi", *TVİA*, III, 308.

62 Şeyhî, ilk müderris tayinini 12 Şevval 1124 (12 Kasım 1712) olarak verir (*VF*, II, 344) ki Hammer, (XVIII, 128/263)'deki 1124 (1712) tarihi de buradan alınmış olmalıdır.

63 Manzûmenin mimarı bilinmemekle beraber Şehzadebaşı'ndaki Damad İbrahim Paşa Medresesiyle olan benzerlik dolayısiyle plânının Kayserili Mimar Mehmed Ağa'ya âid olduğu tahmin edilmektedir (Ahunbay, a.g.m, s. 308-309).

64 *DVMD*, s. 154'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 157.

65 VGMA, Defter nr. 571, s. 105.

66 Evkaf Nezâretinin maliyeti gösteren keşif defteri ekli 26 Receb 1308 (7 Mart 1891) tarihli takriri üzerine hazırlanan Şûrâ-yı Devlet mazbatası kaydı: ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 268. Ancak, defterde iradesi sâdır olduğuna dair kayıt yoktur.

67 30 Mart 1327 (12 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 22/154.

68 16 Kânûn-ı sânî 1328 (29 Ocak 1913) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 20/138.

69 *DVMD*, s. 154'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 157.

70 *İst.Ab*, s. 38-40.

71 İVBMA, *Tahsisat ve Sarfiyat Defteri* (nr. 1053, s. 7, 105, 125, 159, 173, 183, 201, 215, 239, 243, 265, 279, 289, 319, 343, 351)'inde bu tamir için yapılan masraflar, diğer tamirlerle birlikte günlük olarak işlenmiştir. Feyzullah Efendi Medresesinin konu edildiği yazılarda, ez-cümle, Ahunbay, a.g.m, s. 308; Güçyener, s. 29 ve H.G. Dwight, *Constantinople*, s. 70'de medresenin İstanbul Muhibleri Cemiyetinin himmetiyle kurtarıldığı husûsuna temas edilmektedir. Ancak, bu defterdeki kayıtlar, –Cemiyetin katkısı olsa bile– tamirin Evkaf Nezâretince yapıldığını göstermektedir.

72 gös. yerler.

73 Kepeci, nr. 6589/1, s. 10.

74 Bk. Ek I, nr. 79.

75 *DVMD*, s. 154'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 157.

153 Uncu Hâfız Medresesi (G 5)

Sarıgüzel'de, Çıkrıkçı Kemâleddin Mahallesi'nde[76] bulunan medrese *19. Asırda İstanbul Haritası*'nda Fatih tetimmelerinden Sânî Medresesi'nin alt tarafındaki şimdiki adı Ocaklı olan Taksim Sokağı[77] üzerinde görülmektedir.

1792 tarihli medrese sayımı defterinde bu medresenin bânîsi "Elhac Mehmed, benâm Uncuoğlu"şeklindedir[78].

Gayet rutûbetli, hava ve güneş alamayan "8" odası[79] olan medresede 1792'de her hücrede birer kişi olmak üzere "8" kişi kalıyordu[80]. 1869'da ise bir mezun ile "19" talebe ders görüyordu[81].

1914'de bütünüyle harab durumda olduğundan dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılan medresede 1918'de asker ve muhacirler barınıyordu[82].

Medrese Sayın Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tesbitlerine göre 1942'de yıkılmış[83] olduğundan günümüze ulaşamamıştır. Vakıflara âid olan arsası üzerinde Câzip Sokağı köşesinde yeniden inşa edilmiş olan odada "Hasan Halife Mahallesi Muhtarlığı" faaliyet halindedir.

Resim 119
Uncu Hafız Medresesi
(E.H.Ayverdi koleksiyonundan)

Resim 120
Uncu Hafız Medresesi
(E.H.Ayverdi koleksiyonundan)

[76] *İME*, nr. 148.

[77] *İst.H*, pafta D4.

[78] Kepeci, nr. 6589/1, s. 10.

[79] *DVMD*, s. 153'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 156.

[80] Kepeci, 6589/1, s. 10.

[81] Bk. Ek I, nr. 133.

[82] *DVMD*, s. 153'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 156-157.

[83] "1869'da Faal İstanbul Medreseleri" adlı makalemizi neşre hazırlarken merhum E. H. Ayverdi'nin vermek lûtfunda bulundukları fotoğrafların (Bk. Resim 119 ve 120) arkasında "1942"de yıkıldığına dair kayıd mevcuddur. Gerek koleksiyonlarından faydalanmama imkân vermeleri, gerekse medresenin yerinin tayini husûsundaki yardımlarından dolayı kendilerine müteşekkirim. Medreseye âid iki sütun başlığı halen İstanbul Fetih Derneği (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi) bahçesinde bulunmaktadır.

III. FATİH - KARAGÜMRÜK - EDİRNEKAPI

154 Abdülgaffar Efendi Medresesi

Diğer listelerde bulunmayıp sadece *Ders Vekâleti Defteri*nde rastladığımız bu medresenin bânisi hakkında bilgi sahibi değiliz. Fatih'le Karagümrük arasında bulunan Altay Caddesi'nde[84] olduğunu tesbit edebiliyoruz.

Altları bodrum birer kişilik "18" odası olan medresenin arka tarafı kapalı olup odaların sadece avluya pencereleri olması, yeterli ışık ve hava almasını engelliyordu. Genişçe bir avlu ile gusulhane, abdesthane ve bir de kuyusu olmakla beraber çamaşırhanesinin bulunmaması bir mahzur teşkil ediyordu. Medrese kapısının yanında bir dükkân bulunduğu gibi 1914'de etrafı da binalarla çevrilmiş durumda ve bütünüyle harab halde idi. O andaki durumuyla talebe iskânı için elverişli görülmediği gibi gerek mevki'i, gerekse arsasının büyüklüğü göz önüne alındıkta, yıkılıp yeniden yapılması da komisyonca uygun bulunmamıştı[85].

1918 sonlarında burası da yangınzedeler tarafından işgal edilmişti[86].

155 Karagümrük (Fetvâ Emini) Medresesi (F 4)

Adı Prof. Naci Şensoy Caddesi olarak değiştirilen Lökünçüler Caddesi üzerindeki Mesih Paşa Cami'inin arkasında, 2517 ada, 9 parselde[87] bulunan bu medrese 1970'li yıllarda son derecede harab bir halde[88] iken daha sonra yıkılıp arsası camiye katılmış ve imam ve müezzin için meşruta yapılmıştır.

Medresenin bânîsi, Sultan II. Abdülhamid devrinde fetvâ eminliği yapmış olan Hacı Mehmed Nuri Efendi'dir[89].

Birer kişilik 13 odası olan medresenin 1914'de yeni tamir görmüş olduğundan iyice durumda bulunduğu tesbit edilmektedir.

Medrese, arka tarafında pencere bulunduğundan hava ve güneş alabilmekte idiyse de zemin seviyesinde yapıldığı için rutûbetlice idi. Müştemilâtı kendisine yeterli olduğu gibi akar suyu ve kuyusu da vardı. Ancak, bitişiğindeki cami ile mekteb dolayısiyle arada kalmış olduğundan komisyon, bazı tadilât ve tamiratla mahzurların giderilmesi tavsiyesinde bulunmuştu. Bununla beraber medrese kullanılabilir durumda olması sebebiyle dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştı.

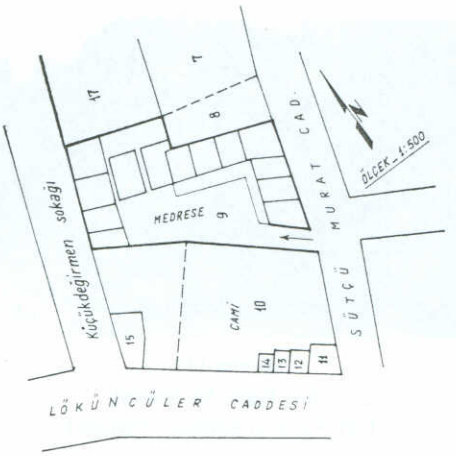

Şekil 73
Fetva Emini Medresesi vaziyet plânı
(İVBM, Hayır İşleri, dosya P. 979)

1918 sonlarında bu medrese de yangınzedeler tarafından işgal edilmişti[90].

[84] *İst.H*, pafta D 5'de Malta'dan Karagümrük'e giden caddenin Debbağzâde Cami'ine kadar olan kısmı Yeni Çeşme Caddesi, köşede bulunan bu cami'in iki tarafındaki cadde ise Altay Caddesi adlarını taşımaktadır. Şehrin bu kısmının plânındaki değişiklik dolayısiyle aynı adlı cadde bugün Eski Ali Paşa ile Fevzi Paşa caddelerini birleştiren bir cadde olarak görülmektedir. Bk. *Şehir Rehberi*, İstanbul 1971, P 19, I/40.

[85] *DVMD*, s. 175'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 172-173.

[86] *DVMD*, s. 175'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 173.

[87] İVBMA, Hayır İşleri, dosya P. 979'dan alınan plânı için bk. Şekil 73.

[88] Bk. Resim 121 ve 122.

[89] Öz, I, 83; *İOTK*, IV, 476.

[90] *DVMD*, s. 176'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 173-177.

Resim 121
Fetva Emini Medresesi
(Sütçü Murat Sokağından görünüş)
(Dârü'l-hilâfe, s. 174)

Resim 122
Fetva Emini Medresesi
(Dârü'l-hilâfe, s. 174)

156 Mihrümah Sultan Medresesi (Edirnekapısı) (E 3)

Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı ve sadrazam Rüstem Paşa'nın eşi olan Mihrümah Sultan[91]'ın biri Üsküdar, diğeri Edirnekapısı'nda[92] olmak üzere iki medresesi vardır.

Bunlardan Edirnekapısı'ndaki, Fevzipaşa Caddesi üzerinde Fatih'ten Edirnekapısı'na giderken sol tarafta olup Mimar Sinan tarafından yapılan cami, medrese, sıbyan mektebi, çifte hamam ve çarşıdan mürekkeb külliyenin parçasıdır. Medreseye ilk müderris tayini Zilka'de 976 (Nisan 1569)'da ise de inşaatın tamamlanması daha sonradır[93].

Kare plânlı olan medrese odaları[94], cami'in 57 x 21,5 m. eb'adındaki iç avlusunun doğu ve batı taraflarındaki kısa kenarlarında yer alır. Ancak bu iki cephe birbirine eşit uzunlukta olmayıp doğuya "11", batıya "9" hücre konmuştur[95]. Avlunun uzun kenarında hücre olmadığı gibi medresenin dershanesi de yoktur[96]. Medresedeki asimetri muhtemelen kuzey tarafında surlara fazla yaklaşılması dolayısiyle ortaya çıkmıştır. Bu da, cami ile birlikte plânlanmayıp sonradan ilâve edildiğini düşündürmektedir[97].

91 Bazı eserlerde Mihrümah Sultan'ın ölümü babasından önce vuku' bulmuş gibi gösterimekle (bk. *HC*, II, 187'de 964; I, 24'de 965; *SO*, I, 83'de 964 veya 965 ve Baltacı, s. 304) beraber hakikatte hayli sonra ve büyük bir ihtimalle 986 (1578)'dadır (Cavid Baysun, "Mihrümah Sultan", *İA*, VIII, 307).

92 Baltacı, Edirnekapısı'ndaki Mihrümah Sultan külliyesi için s. 305'de "Edirne kapı'da babasının ruhuna yaptırdığı câmi, medrese ..."den bahs etmekte, s. 307/86'da ise "Bânisi, Kanunî Sultan Süleyman'dır. Kızı Mihrümah Sultan için yaptırmıştır" demektedir. Mihrümah Sultan'ın ölümünün babasından sonra olması vakıası karşısında her halde birinci ifade doğru olsa gerektir.

93 Baltacı, medresenin 976'da tamamlandığını yazar. *TŞ* (s.270)'da ise "976 zilka'desinde Edirne kapusu'nda bina olunan medrese elli akçe ile ibtidâ bunlara îtâ olundu" dendikten sonra şöyle devam olunmaktadır: "Henüz tamam olmamağla Rüstem Paşa Câmi'inde ders vermek fermân olundu". Buna göre Edirnekapısı Mihrümah Sultan Medresesi için talebe alınmakla beraber bina henüz bitmediğinden bir müddet için tedrisat Rüstem Paşa Cami'inde yapıldığından tamamlanma tarihi 976'dan sonra, muhtemelen 977'dedir.

94 Ülkü Korle, *İstanbul Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1964, s. 17.

95 Kuran, *Sinan*, s. 127. 1792 tarihli sayım defterinde "11" hücre olarak gösterilmesi, sadece doğu tarafındaki hücrelerin sayılmış olduğu intiba'ını vermektedir. Bu hücrelerden "7"si tamamen boş, birinin sahibi de taşrada bulunduğundan medresede o anda "3" kişi yaşar görünmektedir (Kepeci, nr. 6589/1, s. 32). Bk. Şekil 74.

96 Doğan Kuban, Mimar Sinan'ın diğer yapılarında mutlaka dershane yapılmışken bu medresede bulunmamasının, derslerin camide yapılması gibi bir düşünceden kaynaklandığını kabûlün güç olduğunu, aslında belki de ilk yapılışında mevcud olan dershanenin sonraki bazı tamirlerde ortadan kalkmış olabileceğini, kesin sözün, burada yapılacak arkeolojik kazılardan sonra söylenebileceğini ifade etmektedir ("Mihrimah Sultan Külliyesi", *TVİA*, V, 455).

97 Kuran, *gös. yer*.

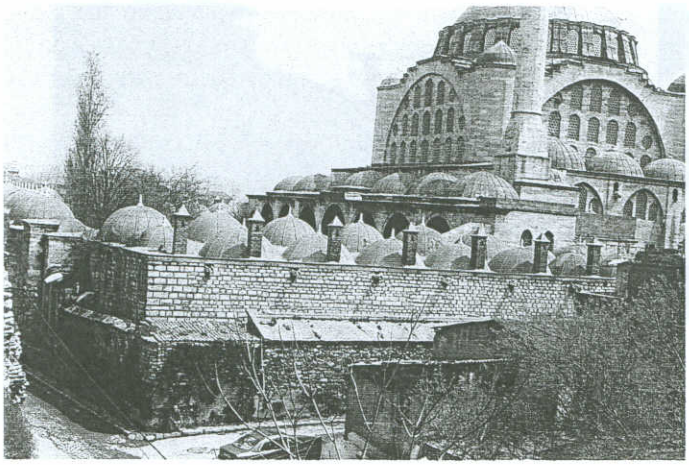

Resim 123
Mihrümah Sultan Medresesi

Abdesthaneler, güney-batıdaki odaların arkasında bulunan küçük bahçededir. Avluda, suyu Küçükköy'den özel olarak getirtilmiş onaltıgen mermer bir şadırvan vardır. Cıvardaki bazı cami, çeşme ve sebilleri beslemiş olan su 1930'a kadar da kullanılmıştır[98].

1914'deki rapordan öğrendiğimize göre medresenin odaları ikişer kişiliktir[99]. Raporda 40-50 talebenin ikamet edebileceği belirtildiğine göre odalarda üçer kişinin kalması da mümkündür. Fakat 1792 'de 11 hücreli olarak görünen bu medresenin "7" hücresi boştur. Bir kişi sayım sırasında taşrada olduğundan odası kapalıdır. Bununla birlikte medrese talebesinin sayısı "4"dür[100]. İstanbul'da iki Mihrümah Sultan Medresesi bulunmasına rağmen 1869 tarihli medrese listesinde bunlardan sadece bir tanesi yazılmış ve talebe sayısı "43" olarak gösterilmiştir[101].

Odaların arka pencerelerinin mevcudiyeti, hava ve güneş almalarına imkân vermektedir. Fakat medresenin zemin seviyesinde olması dolayısiyle az da olsa rutûbet mevcuddur[102].

Medresenin XIX. yy. sonlarında bazı tamirler geçirdiğini tesbit edebiliyoruz. 1881'de cami ve medresenin esaslı bir tamire ihtiyaç gösterdiği Şehremanetince yaptırılan keşfi ve bu keşif sonundaki eksiltmede verilen fiattan anlaşılmaktadır. Gerçekten eksiltme 100.000 kuruşla Tatavlalı (Kurtuluşlu) Nikola Kalfa üzerinde kalmıştır. Fakat Evkaf Nezâretince emaneten tamiri uygun bulunmuş[103] ve bu husus Şûrâ-yı Devlet tarafından da kabûl edilmiştir[104].

1894 depreminde cami, mekteb ve türbe gibi medrese de harab olduğundan esaslı bir tamir görmüştür[105]. Belki de bunun için 1914'de

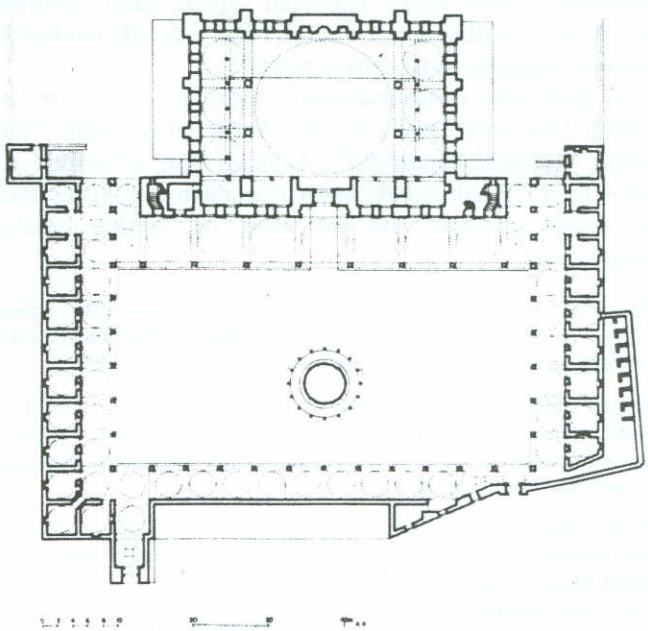

Şekil 74
Mihrümah Sultan Medresesi plânı
(Kuran Sinan, s. 125)

[98] Kuban, gös. yer.

[99] *DVMD*, s. 142'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 148. Korle, *a.g.t*, s. 17'de de oda sayısı "20" iken Kuban, bu rakamı "19" olarak verir (gös.yer).

[100] Kepeci, nr. 6589/1, s. 32.

[101] Bk. Ek I, nr. 35.

medrese odalarının yeni tamir olunduğuna işaret edilmişti. Fakat çamaşırhane ve gusulhaneleri yapılmadığı gibi abdesthaneleri de cami sebebiyle umûma açık durumdaydı. Arsasının geniş ve yüksekte bulunması dolasiyle havadar oluşunun burada yeni ve mükemmel bir medrese inşasını mümkün kıldığı sonucuna varılmıştı. Medrese 1914'de yeni durumda olmasına rağmen, darülhilâfe kadrosunun dışında bırakılmıştı. 1918 yılı sonunda birçok medresede olduğu gibi burası da Fatih yangınında evsiz kalanlara tahsis edilmişti[106].

Medresenin odaları değişik maksatlarla kullanılmaktadır. Bir odası "Mihrimah Sultan Cami ve Çevresini Koruma ve Güzelleştirme Derneği"ne, iki odası Fatih kaymakamlığına, diğer odaları ise Fatih Belediye Başkanlığının emrine verilmiş olup "Fatih Belediyesi ve Türk Eğitim Gönüllüleri Ders Çalışma Merkezi" olarak kullanılmaktadır.

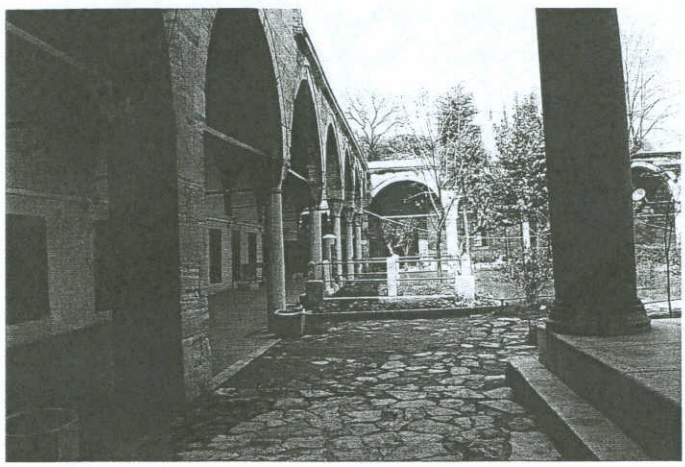

Resim 124
Mihrümah Sultan Medresesi
(Avludan görünüş)

[102] *DVMD*, s. 142'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 148.

[103] Evkaf Nezâretinden Başvekâlete gönderilen 6 Cemâziyelevvel 1298 / 24 Mart 1297 (5 Nisan 1881) tarih ve 19 nr.lı tezkire: ŞD.DH, dos. nr. 102/33-2.

[104] Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 23 Cemâziyelâhır 1298 / 11 Mayıs 1297 (23 Mayıs 1881) tarihli mazbata müsveddesi: ŞD.DH, nr. 102/33-3.

[105] Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi*, II, 207-208'nden naklen Kuban, s. 454.

[106] *DVMD*, s. 142'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 148-149.

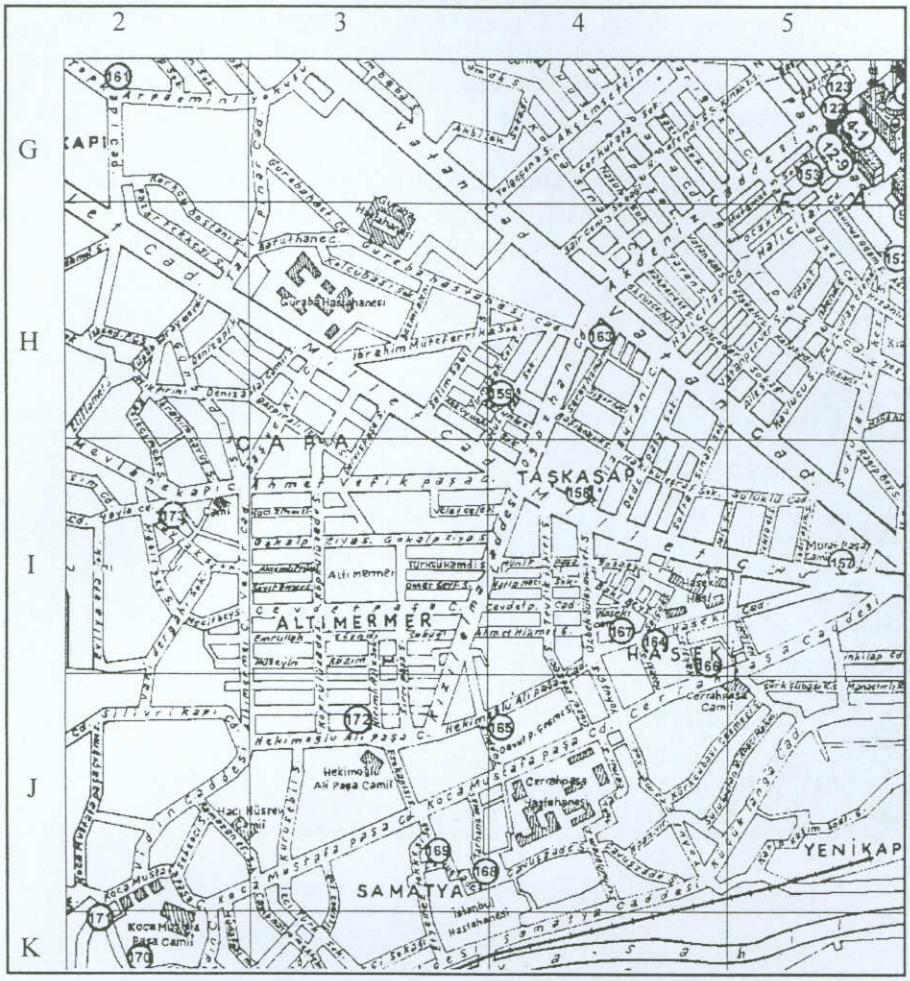

VII. Bölüm

AKSARAY
TOPKAPI
KOCA MUSTAFA PAŞA

I. AKSARAY - TOPKAPI

157 Murad Paşa-yı Atik Medresesi (I 5)

Aksaray'da Vatan ve Millet caddelerinin köşesinde bulunan Fatih Sultan Mehmed devri vezirlerinden Has Murad Paşa[1] tarafından inşa ettirilen manzûme cami, medrese, çifte hamam ve tabhaneden müteşekkil idi.

Paşa'nın ölümünden (878 / 1473) iki sene önce tanzim edilen vakfiyede cami ile beraber medrese ve imâretten de bahis olduğu halde medresenin Türk ve İslâm Eserleri Müzesinde bulunan kitabesinde 882 (1477-78) tarihinde ve sadrazam Mesih Paşa tarafından yapıldığı kayıtlıdır[2].

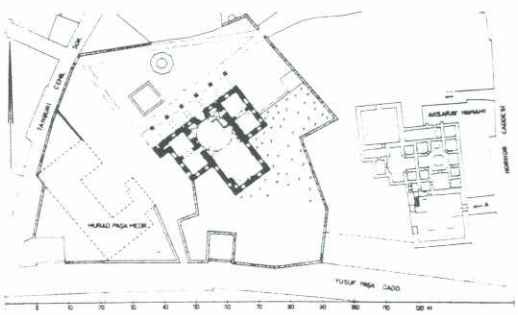

Şekil 75
Murad Paşa Medresesinin tahmini yer ve şekli
(*Bildlexikon*, s. 446)

Cami'in avlusunda batı tarafında bulunan Murad Paşa Medresesi, XX. yy.a kadar bazı tamirler görmüş, hatta XIX. yy.ın son çeyreğinde yıkılıp yeniden yapılmıştır.

Bu tamirlerden birine 1256 yılında, cami'i ile aynı zamanda teşebbüs olunmuştur. Cami'in sıvaları, havale camları ve çerçeveleriyle kurşunları yenilenirken minaresine petek ilâve edilmiş, yeni bir külâh yapılırken alemi tezhiblenmiş; bu arada medrese dershanesinin döşeme, çerçeve ve sıvaları yenilenmiştir. Cami'in tamiri ile birlikte toplam 67.241 kuruş masraf yapılmıştır[3]. 1260 (1844)'da küçük bir meblâğ sarfıyla lâğımları temizlenmiş[4]; 1263 (1847) yılında harab olan yerlerinin Ebniye-i Hassa Müdürü tarafından keşfi yaptırılarak 10.990 kuruşa tamir edilebileceği anlaşılmış ve daha fazla harab olmasını önlemek üzere bir an önce tamirine girişilmesi için irade sâdır olmuştur[5].

[1] *HC*, I, 204.

[2] Tâcizâde Sa'dî Çelebi, *Münşeat* (Lugal - Erzi neşri), İstanbul 1956, s. 60 ve ondan naklen Baltacı (s. 318) kitâbedeki tarihi 882 olarak gösterirlerken Ayverdi (*FDM*, s. 190) 888 (1483) olarak hesablıyor ve bu tarihi, muhtemelen geçirdiği bir harabe sonucu 14 sene sonra Mesih Paşa tarafından ihyası tarihi olarak kabul ediyor. Halbuki tarih 882 olduğu gibi Tâcizâde'nin ifadesinden de medresenin Mesih Paşa tarafından tamamlatıldığı açıkça anlaşılmaktadır. M. Baha Tanman ("Murad Paşa Külliyesi", *TVIA*, V, 519) da kitabesinden hareketle medresenin Mesih Paşa tarafından tamamlatıldığına işaret eder.

[3] Tamirat masraflarını gösterir defterde (EV.RZN, dos. nr. 2/58), tamirat için kullanılan malzemeye sarf olunan meblâğın dökümü verildiğinden bu mıkdarın ne kadarının medresenin tamirine sarf edildiğini tesbit mümkün olamamıştır.

[4] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 26 Ramazan 1260 (9 Ekim 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 28/190.

[5] Sadrazamın 6 Cemâziyelevvel 1263 (22 Nisan 1847) tarihli arzı hâmişine sâdır olan 7 Cemâziyelevvel (23 Nisan) tarihli irade: İrade-D, nr. 7493 bend 5.

Murad Paşa Medresesi 1869'da da bir tamir geçirmiştir. Yapılan tesbite göre 1285 mâlî yılı bütçesinden ödenen tamirat tutarı 16.261 kuruştur[6]. Bina tamirinin Fenerli Nikola, kurşun yenilenmesinin Kurşuncu Halid Efendi tarafından yapıldığı bu tamiratın ilk keşfindeki rakam 14.280 kuruş iken maliyet keşfi aşmıştır[7]. 1870'de ise su haznesinin derz vs. yerlerinin tamiri 1286 mâlî yılı bütçesinden ödenen 400 kuruş gibi küçük bir masrafla İshak Kalfa tarafından yapılmıştır[8].

1885'de medresenin tehlikeli bir durum arz etmesi dolayısiyle kârgir olan binanın yıktırıldığı ve ahşab olarak yeniden yapılması için teşebbüse geçildiğini tesbit edebiliyoruz. İnşaat için Şehremaneti'nce yapılan keşif sonunda medresenin 30.462 kuruşa yapılabileceği anlaşılmış; bu medresenin yapılmasına "lüzum ve ihtiyaç" bulunduğundan tasarruf tedbirlerine riâyet edilerek "keşfinden noksaniyle ve kemâl-i metânet ve resânetle" inşası için Evkaf-ı Humâyûn Müdürü tarafından emâneten inşa ettirilerek masrafın vakıftan ödenmesi şartıyla 1301 mâlî yılı Evkaf Nezareti bütçesinden sarfı husûsunda irade sâdır olmuştur[9].

Bu yeni binanın 1907 baharında bir tamir geçirdiğini görüyoruz. Tamirat, 6.200 kuruşa müteahhidi Nakkaşlar Kethudası Kâmil Efendi'ye ihale edilirken 1.252 kuruşa mal olacak kurşun tamiri de Evkaf Hazinesi kurşun müteahhidi Halid Efendi'ye havale olunmuştur[10].

Medrese 1792'de "12" odaya[11] sahibken 1885'de yeni yapılan medresenin birer kişilik olan odalarının sayısı 16 idi. Köşe odaların üzerine sonradan birer oda daha ilâve edilerek oda sayısı 18'e yükseltilmişti. İnşaatın üzerinden yaklaşık 30 sene geçtikten sonra, 1914 yılı eylülü başında medresenin yine sıhhî şartları hâiz olmadığı tesbit edilmişti. Arkadan biraz hava alabilmesine rağmen güneş görmeyen ve rutûbetli olan medresenin çamaşırhane, gusulhane ve abdesthaneleri harab ve mükemmel bir tamire muhtac görülmüş; akar suyu ve kuyusu bulunması, ayrıca arsasının ve etrafının geniş olması dolayısiyle yeni bir medrese inşasının tamirata tercih edilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve bu rapor neticesinde medrese kadro harici bırakılmıştı. 1918'de hem yangın felâketine uğrayanlara barınak, hem de aşhane vazifesi gören medrese[12] 1930'larda belediyece yıktırılmıştır[13].

1792'de biri sayım sırasında taşrada bulunan "12" talebe yaşarken[14] 1869'da medresede üç mezun ile "21" talebe bulunmaktaydı[15] 1914'deki raporda ise "20" kişinin ikameti için uygun olduğu kayd edilmişti[16].

158 Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi (I 4)

Millet Caddesi üzerinde ve bunu Vatan Caddesi'ne bağlayan Molla Güranî Caddesi köşesinde bulunan ve medrese, sebil, çeşme ve sıbyan mektebinden meydana gelen manzûme[17], XVIII yy.ın ilk

[6] Tamiratın başında alelhesab olarak 12.000 kuruş (6 Eylül 1285 / 18 Eylül 1869 tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 3b), daha sonra da kusuru olan 4.261 kuruş (4 Şubat 1285 / 16 Şubat 1870 tarihli kayıt: a.g.d, vr. 7a) ödenmiştir.

[7] EV, nr. 18884, vr. 28b.

[8] 23 Şa'ban 1287 (18 Kasım 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 9b.

[9] Evkaf Nezâreti'nin 15 Safer 1303 / 11 Teşrin-i sânî 1301 (23 Kasım 1885) tarihli teklifi Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nce uygun bulunarak 2 Rebi'ülevvel 1303 / 27 Teşrin-i sânî 1301 (9 Aralık 1885) tarihli mazbata ile sadarete bildirilmiş; sadrazamın 17 Rebi'ülevvel 1303 / 12 Kânûn-ı evvel 1301 (24 Aralık 1885) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 18 Rebi'ülevvel / 13 Kânûn-ı evvel (25 Aralık) tarihli irade ile kesinlik kazanmıştı. İrade-ŞD, nr. 4614 ve ekleri.

[10] Evkaf Nezâreti'nin 28 Zilhicce 1324 (12 Şubat 1907) tarih ve 879 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 17 Safer 1325 / 19 Mart 1323 (1 Nisan 1907) tarih ve 141 nr.lı mazbata ve 12 Rebi'ülâhır / 12 Mayıs (25 Mayıs) tarihli irade: İrade-E, nr. 1325 Rebi'ülâhır/7 ve eki.

[11] Kepeci, nr. 6589/1, s. 28.

[12] *DVMD*, s. 162'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 163.

[13] Yıkılış tarihini Baltacı (s. 318) 1929-30 olarak verdiği halde Eyice (*PG*, s. 87) 1938'e doğru kayb olduğunu kayd etmektedir.

[14] Kepeci, nr. 6589/1, s. 28.

[15] Bk. Ek I, nr. 57.

[16] *DVMD*, s. 162'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 163.

[17] 13 Rebi'ülevvel 1136 (11 Aralık 1723) tarihli vakfiyesinde "Molla Gürani Mahallesi'nde bir tarafdan Kıblelizâde

çeyreğinde reisületibbalık yapmış olan ve bilfiil Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş bulunan Ömer Efendi[18] tarafından inşa ettirilmiştir.

Hammer'in 1126 (1714)[19]'da tedrîse açıldığını kayd ettiği medresenin vakfiyesine göre 9 oda ile bir dershane ve akar suyu hâvî bir şadırvanı bulunmaktaydı[20].

Vakfiyesinde, medresenin 80 akçe yevmiyeli bir müderrisi bulunması ve ulûm-ı şer'iyye ve ulûm-ı âliyye derslerini tedris edecek olan müderrisin sebebsiz olarak dersleri terk etmemesi; dışardan ders görmek isteyenlere de ders verilmesi; dânişmendlerin dershaneye bitişik iki hücrede kalmaları, gerekirse bunlara iki hücre daha ilâve etmek suretiyle iskân edilmeleri, ancak diğer hücrelere müdahale etmemeleri; danişmend hücrelerinin her birine günde beş akçe mum parası verilmesi ve bu bedelin doğrudan kendilerine ödenmesi; diğer beş hücreden kapının yanındakinin, talebeden birinin bevvab yapılarak ona tahsis olunması; medresenin temizliği ve kandilin yakılması, kandil için yağ satın alınmasına da bevvabın bakması ve bunun için günde üç akçe yevmiye verilmesi şart koşulmuştu[21].

Medrese odalarına ilâve olarak 1914'de 2 baraka bulunmaktaydı. Aynı tarihte kütübhane, şadırvan, çamaşırhane, vs. müştemilâtın hepsi de harab, hatta bazı kısımları yıkılmış durumdaydı. Zaten arka pencereleri olmasına rağmen hayli rutûbetli ve karanlık olan odalar sıhhî bakımdan talebe iskânı için elverişli de değildi. Yerinin havadar ve arsasının da geniş oluşu dolayısiyle, burada yeni ve modern bir medrese inşasının münâsib olacağı düşünülmüş ise de harab bulunduğundan kadro harici bırakılmıştı. Aynı raporda "20" kişinin ikamet edebileceği belirtilen medresede 1792'de "14" kişi yaşamakta[22]; 1869'da üç müderris ile "25" talebe bulunmaktaydı[23].

Bu medrese de diğerleri gibi XX. yy.a kadar çeşitli tamirler geçirmiş olmalıdır. Bunlardan biri 1251 (1835)'de vakfın nâzırı Mekkîzâde Mustafa Âsım Efendi tarafından yaptırılmıştır[24]. XIX. yy.ın son çeyreğinde iki tamir kaydına daha rastlanmaktadır. Bunlardan biri 1283 (1866)'deki su yolları tamiridir. Su Nezâreti tarafından yapılan keşfine göre 2.150 kuruşa mal olacağı anlaşılan tamirat işi Suyolcu Raif Efendi'ye ihale edilmiştir[25]. 1287 (1870)'de ise Tamirat Ruznamçesince yapılan keşfinde 3.254 kuruşu bulacağı tahmin edilen tamirat Fenerli Nikola Kalfa'nın üzerinde kalmıştır[26].

1325 (1909)'da duvarlarının tamiri ile alâkalı bir teşebbüs bulunmakla[27] birlikte gerçekleştirildiğine dair bilgimiz yoktur.

Medrese, harab durumuna rağmen 1918'de yangın felâketine uğrayanlara barınak olmuştu[28].1956'ya kadar harab vaziyette kalan medrese, bu tarihte yol genişletilmesi dolayısiyle tamamen yıkılmıştır. 1970'lerde arsa halinde iken bugün üzerinde otel bulunmaktadır.

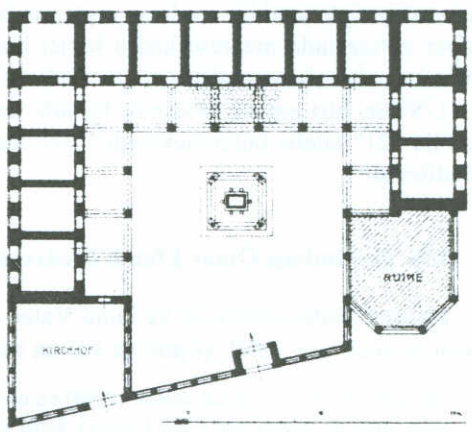

Şekil 76
Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi plânı
(Gurlitt, II, s. CXXVIII)

Mehmed Beğ'den müşterâ mülk menzilim ve bir tarafdan yine mûmâileyhden müşterâ mülk bağçem ve tarafeyni tarîk-ı'amm ile mahdûd olup sukufu kurşun ile mestûre bir kârgîr dershâne ve dokuz bâb kârgîr hücerât ve medrese-i mezbûre köşesinde tarîk-ı'amma nâzır kârgîr sebilhâne ve medrese-i mezbûreye muttasıl ve kâffe-i 'ıtâşa mebzûl mâ-i lezîzi müştemil kârgîr çeşmesar ve çak-ı vasat-ı medresede mebnî mâ-i lezîz-i cârîyi müştemil ve burmalı lüleler ile müsta'mel taş şadırvan ve üç bâb kârgîr kenîf" (VGMA, Defter nr. 746, s. 271) sayıldığı halde mektebinden bahs edilmemektedir. Zîrâ mekteb, vasıyeti üzerine ölümünden sonra inşa ettirilmiştir (*HC*, I, 207-208).

[18] Küçük Çelebizâde Mustafa Âsım Efendi'nin kayınpederi olan Ömer Efendi, ölümünde medresesinin bitişiğindeki hazireye gömülmüştür. Biyografisi için bk. *VF*, II, 57-59; *SO*, III, 590; *HC*, I, 208; Gülsen Gökçay, *a.g.t.*, s. 48-50.

[19] Hammer, XVIII, 128/265.

[20] A.g.v, s. 271.

[21] A.g.v, s. 272-273.

[22] Kepeci, nr. 6589/1, s. 31.

[23] Bk. Ek I, nr. 138.

[24] *TV*, sayı 122, 18 Şevval 1251 (28 Ocak 1836), s. 3; *HC*, I, 208.

159 Defterdar Ahmed Çelebi Medresesi (H 4)

Mescid ve medreseden meydana gelen bu manzûme, Çapa'da Lütfi Paşa Sokağı'nda olup, bânisi Sultan II. Bayezid, Yavuz Selim ve Kanûnî Süleyman devirlerinde başdefterdarlık yapmış olan Ahmed Çelebi'dir[29]. Mescid, Lütfi Paşa çeşmesinin yanında olduğundan yanlış olarak "Lütfi Paşa Mescidi" adıyla anılır[30]. Mescidin inşa tarihi 1518 olduğuna göre medrese de bu tarihlerde yapılmış olmalıdır[31].

1792'deki kayıtlara göre, Ahmed Çelebi Medresesinin birer kişilik "11" odası vardı[32]. 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda ise ahşab bir yapı olarak görülen medresenin esas odaları sayısı 12 olarak tesbit edilmiş; bunlara sonradan 6 da baraka ilâve edildiği belirtilmiştir. Odaların arka taraflarında pencere bulunmadığından hava ve güneş görmemekteydi. Bina yer seviyesinde inşa edildiğinden rutûbetli idi. 1914'de harab durumda olan medresenin, arsasının büyük olması, ayrıca vakfın nakid imkânının bulunması dolayısiyle komisyon tarafından, yıkılıp yeniden modern bir şekilde yapılması hakkında rapor verilmiş ve dârülhilâfe medreseleri kadrosuna alınmamıştı. 1918'deki büyük yangından bu medrese de kurtulamamıştır[33].

1792'de "11" kişinin yaşadığı; 1869'da iki dersiam, bir mezun ve "33" talebenin bulunduğu[34] medresenin ancak "20" kişinin ikametine yetecek büyüklükte olduğuna 1914'deki raporda işaret edilmiştir[35].

160 İsmet Bey Medresesi

Yüksek Kaldırım'da, Defterdar Ahmed Çelebi Mahallesi'nde[36], aynı adla anılan cami'in yanında ve dolayısiyle Ahmed Çelebi Medresesinin de pek yakınında bulunan; sadece 4 odası olmasına[37] rağmen 1869'da "11" talebenin ders gördüğü[38] bu küçük medrese 1918'de "son derece harab" durumda idi[39].

161 Gazi (Kara) Ahmed Paşa Medresesi (G 2)

İstanbul'un yedinci tepesinin kuzey yamacında, Topkapı'da Topkapı Caddesi ile Arpa Emini yokuşunun köşesinde Bayrampaşa çayırına nâzır olarak inşa edilen cami, medrese, mekteb, türbe ve

[25] 15 Muharrem 1283 (30 Mayıs 1866) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 4b.

[26] 6 Receb 1287 (2 Ekim 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 9b.

[27] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1422, s. 46/446.

[28] *DVMD*, s. 168'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 167-168.

[29] Ahmed Çelebi, Fatih devri vezirlerinden Zaganos Paşa'nın oğlu olup (İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1947, s. 455 ve II, İstanbul 1948, s. 442), ölüm tarihi 931 (1524)'dir (*SO*, I, 197).

[30] *HC*, I, 189.

[31] Şeyhî, "bin yüz bir şa'banında ibtidâ ihdâs olunan Defterdar Ahmed Çelebi Medresesi ..." ifadesiyle medreseye ilk müderris tayinini 26 Şa'ban 1101 (4 Haziran 1690) olarak gösterir (*VF* II, 274). Eğer bu kayıd doğru ise medresenin tesisi Ahmed Çelebi'nin ölümünden çok sonradır. Hammer'in (XVIII, 125/222) verdiği 1101 tarihi de buradan alınmış olmalıdır.

[32] Kepeci, nr. 6589/1, s. 31.

[33] *DVMD*, s. 161'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 162-63.

[34] Bk. Ek I, nr. 135.

[35] *DVMD*, s. 161'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 162.

[36] *İME*, nr. 160. Yüksek Kaldırım, C. Stople, *Plan de la ville de Constantinople*, İstanbul 1863'de Fındıkzade ile Taşkasab arasında ve Molla Güranî Cami'i tarafında görülmektedir.

[37] *DVMD*, s. 169'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 168.

[38] Bk. Ek I, nr. 162.

[39] *DVMD*, s. 169'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 168.

çeşmeden müteşekkil külliye[40] Kara Ahmed Paşa[41]'ya âid olup Mimar Koca Sinan'a yaptırtılmıştır[42].

Medrese, külliyenin güney-doğusunda yer alan cami'e, şadırvan avlusiyle birleşmektedir[43]. Külliyenin 2 Ramazan 962 (21 Temmuz 1555) tarihli vakfiyesi Ebulfazl Mahmud Efendi tarafından tertib edilmiş[44] olup "Ve ilim ve marifetin şânına ve âlimlere ve ilme hürmet kasdile on altı oda ve bir dershaneyi hâvî bir medrese bina olunmasını şart kılmıştır"[45] denilmekte ve medresede "onbeş" talebenin ders göreceği, bunlarla medreseyi süpürüp kandilleri yakacak olan ferraşa günde ikişer akçe verileceği[46], yevmiye "50" akçe tahsis edilen[47] müderrisin akranı arasında temayüz etmiş, ilim sahibi, tecrübeli, tatil günleri dışında tedris ve tetkikatla uğraşan bir müderris olması yanında[48] "Kur'an-ı Kerîm ve kudreti müsâid olduğu takdirde sarf, nahiv ve lûgat" öğretmesi şartları da kayd edilmektedir[49]. Medresenin tamamlanması Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra kethudası Husrev Bey'in himmetiyle olmuştur[50]. Külliyede kitâbe bulunmadığı için inşa tarihi kesin olarak bilinmemekte, bunun için de türbenin tarihi olan 1558 kabûl edilmekteyse de A. Kuran bu görüşe iştirak etmeyerek cami ve medresenin 1560'lı yılların başında tamamlanmış olabileceği üzerinde durur[51]. Gerçekten, medresenin tamamlanıp öğretime başlanması 1565 'dedir[52].

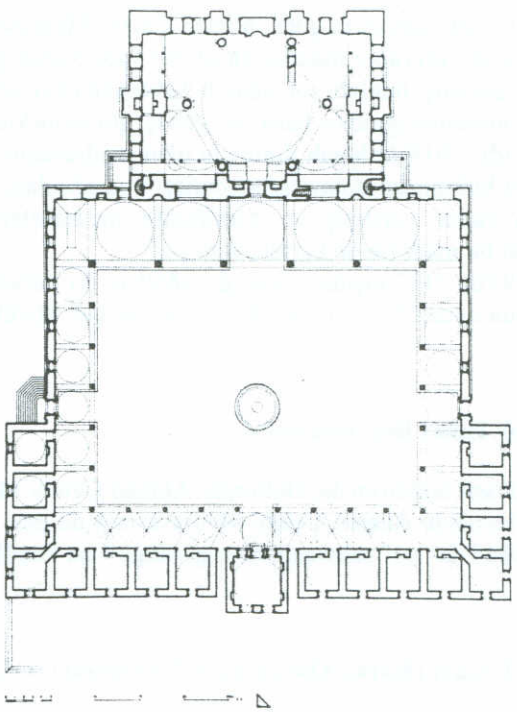

Şekil 77
Gazi Ahmed Paşa Medresesi
(Kuran, *Sinan*, s. 102, R. 92)

Odalar, avlunun üç cebhesinde tabanı uzun bir "U" meydana getirecek şekilde sıralanmıştır. Dershane, cami'in kıble ekseni üzerinde ve cümle kapısının karşısına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Dershanenin iki tarafında arka bahçeye geçişi temin eden dehlizler yer alır[53]. 1914 tarihli rapordan, yeni tamir edilmiş bulunan medresenin, köşelerdekilerin ikişer kişilik, diğerlerinin birer kişilik 16 odası ile ders okunur bir dershanesi olduğunu, odaların arka pencereleri bulunduğu için

[40] A. Saım Ülgen, "Topkapı'da Ahmed Paşa Hey'eti", *Vakıflar Dergisi*, II (Ankara 1942), 169.

[41] Daha ziyade Kara Ahmed Paşa olarak tanınan Ahmed Paşa, I. Selim'in kızı Fatma Sultan'ın eşi olup, 960-962 (1553-55) yıllarında sadrazamlık yapmıştır (Cavid Baysun, "Ahmed Paşa", *İA*, I, 193).

[42] *TM* (s. 34)'deki Sinan'ın yaptığı eserleri ihtiva eden listede "Medrese-i Maktûl Ahmed Paşa der Topkapusu" şeklinde geçmektedir.

[43] Ülgen, a.g.m, s. 170.

[44] Şerefeddin Yaltkaya, "Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi", *VD*, II, 96.

[45] Yaltkaya, s. 92.

[46] Kara (Gazi) Ahmed Paşa Vakfiyesi (Türkçe terc.): VGMA, nr. 1967, s. 251.

[47] a.g.v, s. 251.

[48] a.g.v., s. 251.

[49] Yaltkaya, s. 93.

[50] Mehmed Süreyya Bey (*SO*, I, 199), sacede cami'inden bahs eder ve tamamlanış tarihini de 967 (1558-59) olarak gösterir. Ayvansarâyî Hüseyin Efendi (*HC*, I, 142) ise Rüstem Paşa'nın ikinci sadaretinde (962-968 / 1555-1561) 972'de inşaata sadrazamın emriyle başlanıp yedi senede tamamlandığını yazar. Prof. Dr. Semavi Eyice ("Kara Ahmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, IV, 437) Rüstem Paşa'nın ölümü 968 olduğu için bu tarihin doğru olamayacağını belirtir.

[51] Prof. Kuran, Vakfiyenin düzenlendiği tarihte arsasının bile henüz alınmamış olması, bundan kısa bir süre sonra ise

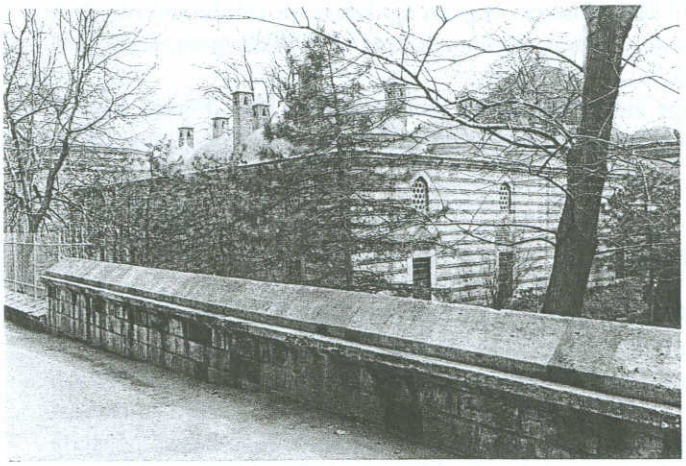

Resim 125
Gazi Ahmed Paşa Medresesi

hava alabildiğini, fakat az güneş gördüğünü ve abdesthane, çamaşırhane ve gusulhane inşasına ihtiyaç duyulduğunu öğreniyoruz. Akarsuyunun bulunması ve arsasının da geniş olması dolayısiyle komisyon burada yeni bir medrese inşasını da tavsiye etmişti.

Ahmed Paşa Medresesi, yapıldığı tarihten XX. yy.a gelinceye kadar bazı tamirler geçirmiş olmalıdır. Ancak bunlardan şimdilik iki tanesini tesbit edebiliyoruz. 1896 'daki 17.717 kuruş masrafla gerçekleştirileceği tahmin olunan ve tamir işi emaneten Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuruna havale edilen bir tamirdir[54].

Diğer tamirin tarihi 1901'dir. Tamirat için sarf edileceği tahmin olunan 17.387 kuruş, biraz harab durumda bulunduğunun işareti olsa gerektir. Bu keşifte kurşunların tamiri için sarf edileceği tahmin edilen meblâğ sadece 330 kuruş iken daha sonra bu mıkdarın yetmeyeceği anlaşılmış ve yeniden yapılan keşfinde türbe kurşunlarının tamiri ile beraber mıkdarın 3.191 kuruşa ulaşacağı görülmüştü. Her zaman olduğu gibi kurşunların, Evkaf kurşun müteahhidi Rıf'at Efendi tarafından, diğer kısımların ise emâneten tamir ettirilmesi husûsunda emir çıkmıştı[55].

Medrese 1914'de kullanılabilir halde görünmesine rağmen dârülhilâfe kadrosu içine alınmamıştır. 1918 'de yangın felâketine uğrayanların iskânında buradan da faydalanılmıştır[56].

1792'de bu medresede kapasitesinin altında talebe bulunmaktaydı. Gerçekten, 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda 20-25 kişinin ikametinin

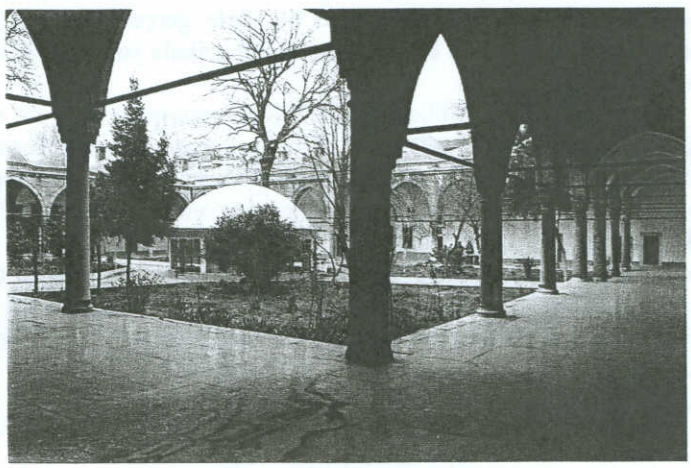

Resim 126
Gazi Ahmed Paşa Medresesi
(Avludan görünüş)

idam edilmesiyle, inşaata başlanmasının gecikmiş olduğu, türbe yapılırken cami ve medrese için de yakında uygun bir arsa bulunarak inşaata başlanmış olabileceği üzerinde durmaktadır (*Sinan*, s. 106).

52 Kara Ahmed Paşa Medresesinin en geç 973 Cemâziyelevvelinde (Kasım-Aralık 1565) inşasının yeni bitirilmiş ve faal durumda olduğu Nev'îzâde Atâî (*TŞ*, A. Özcan neşri, s. 140 ve 246)'nin "dokuzyüz yetmiş üç cumâde'l-ûlâsında ... cedîden binâ olunan Tobkapusu'nda vâki' Ahmed Paşa Medresesiyle Arabzâde Efendi ... i'zâz olunup" ifadesinden açıkca anlaşılmaktadır.

53 Kuran, *Sinan*, s. 105-106.

54 Evkaf Nezâreti'nin Gurre-i Ramazan 1313 (15 Şubat 1896) tarih ve 683 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 29 Ramazan 1313 / 2 Mart 1312 (14 Mart 1896) tarihli mazbata ve 22 Şevval / 25 Mart (8 Nisan) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Şevval/8 ve eki.

55 Evkaf Nezâreti'nin Gurre-i Receb 1319 (14 Ekim 1901) tarih ve 415 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 22 Zilka'de 1319 / 18 Şubat 1317 (3 Mart 1902) tarih ve 2975 nr.lı mazbata ve 8 Zilhicce / 5

mümkün olduğuna işaret edildiği[57] halde 1792'de üç hücresi boşken bir hücrenin sahibi seferde, biri de taşrada bulunduğundan sadece "10" hücre dolu olarak görünmekteydi[58]. 1869'da medresede "15" talebe ders görürken bir de mezun bulunuyordu[59].

Medrese 1995'de tamir ve tadili derneğe âid olmak üzere "10" yıllığına "Hacı Ferşad Efendi Eğitim ve Kültür Derneği"ne tahsis edilmiş olup Nisan 1998'de yurt olarak faaliyete geçirilmek üzere çalışılmaktadır.

162 Dülbendcizâde Mustafa Efendi Medresesi

1914 tarihli Ders Vekâleti defterinde Topkapı'da, bir arşiv kaydında ise "Topkapı cıvarında"[60] olduğuna işaret edilen medresenin yerinin tam olarak tesbiti mümkün olamamıştır. Ayvansarâyî, Hasodabaşı Behruz Ağa Cami'i yakınında Dülbendci Cami'i adını taşıyan bir cami ve yanında "hücerât-ı müteehhilîn" bulunduğunu[61] kayd ettiği gibi T. Öz de bu cami'in yerini Şehremini'nde Denizabdal Mahallesi'nde Vezir Caddesi üzerinde[62] göstermektedir. Ancak medresenin bânîsi Elhac Mustafa Efendi iken cami'in bânîsi Elhac Mehmed Efendi olarak kayd edilmiştir. 1324 (1906) tarihli arşiv belgesinde ise cami, medrese ve mekteb Mustafa Efendi'nin vakfı olarak gösterilmiştir[63]. Bu kayıt doğru ise Ayvansarâyî'deki "Mehmed" isminin "Mustafa" olarak düzeltilmesi gerekir.

Medrese 1914'deki raporda "yeni yapılmış" ve "ahşab" olarak gösterilmektedir[64] ki bu 1906'da mescid ve mekteble beraber yeniden inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ahşab oluşu, 1906'daki inşaatın neden büyük bir rakama ulaşmadığını da açıklamaktadır.

Medrese yeniden yapılmadan önce çeşitli tamirler görmüş olmalıdır. Ancak biz bunlardan 1288 - 1289 (1871-1872)'da yapılanı tesbit edebiliyoruz. 1871'de odalarla etraf duvarlarının, Tamirat Ruznamçesi tarafından yapılan keşfine göre 8.000 kuruşa çıkacağı tahmin edilen tamiri Hacı Artin Kalfa'ya ihale edilmiştir[65]. Muhtemelen bu ihale gerçekleşmemiş olmalı ki ertesi yıl İhtiyar Nikola Kalfa'ya keşif bedeli yine 8.000 kuruş olan bir ihale yapıldığını; ancak işin 7.910 kuruşla bitirildiğini tesbit ediyoruz[66].

1318 (1902)'de Dülbendcizâde Medresesinin mescid ve mekteble birlikte tamirine teşebbüs edildiğini görüyoruz. 8 Ağustos 1318'de verilen emre uyularak yapılan keşifte tamir için medresenin 40.074, mektebin 24.117, mescidin 10.919 kuruş olmak üzere toplam 75.110 kuruşa ihtiyacı olduğu tesbit edilmiştir. Bundan enkazın satışından elde edilecek 2.498 kuruş çıkarıldıktan sonra kalan 72.612 kuruş üzerinden yapılan eksiltme 18.112 kuruş kırarak tamiratı 54.500 kuruşa bitireceğini taahhüd eden Aleksi Kalfa üzerinde kalmış ve padişahın iradesi çıktıktan sonra 14 Haziran 1322 (27 Haziran 1906)'de işe başlanması için müsaade verilmiştir[67]. Bu inşaat için müteahhidine ödenecek 54.500 kuruş, vakfın mevcûdundan karşılanmak üzere, 1322 mâlî yılı bütçesine alınmıştır[68].

Mart 1318 (18 Mart 1902) tarihli irade: İrade-E, nr. 1319 Zilhicce/5 ve eki.

56 *DVMD*, s. 171'den naklen "Darü'l-hilâfe", s. 170.

57 *DVMD*, s. 171'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 170.

58 Kepeci, nr. 6589/1, s. 30-31."

59 Bk. Ek I, nr. 95.

60 İrade-E, nr. 1324 Rebi'ülâhır/13.

61 *HC*, I, 108.

62 Öz, I, 148, n. 333.

63 İrade-E, nr. 1324 Rebi'ülâhır/13.

64 *DVMD*, s. 177'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 177.

65 16 Ş 1288 (31 Ekim 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 12a.

66 Alelhesab ödenen 2.000 kuruştan (4 M 1289) sonra 12 Receb'de 5.910 kuruş ödenerek hesab kapatılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 52a.

67 Alelhesab ödemeleri 10 Temmuz 1322 ile 7 Mart 1323 tarihleri arasında üç eşit taksitte yapılmış, tamiratın bitiminde son taksitin ödenmesi husûsunda 11 Haziran 1323 (24 Haziran 1907)'de buyuruldu verilmiştir. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 260.

1869 tarihli medrese listesinde yer almayan "11" odalı bu medresede 15-20 kişi yaşayabileceğine işaret edildiğine göre odalarının hiç olmazsa birkaç tanesi ikişer kişilik olmalıdır. 1914'de "medresenin arkasında odalardan birini battal eder sûretde" yapıldığı ifade edilen arpalığın talebenin sıhhati açısından zararı görülmüş olup teftiş hey'eti tarafından yıktırılması tavsiye edilmiştir[69].

Medresenin yeni ve kullanılabilir halde olmasına rağmen dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması medreselerin kesif olmadığı bir semtte bulunması ve hocaların gidip gelme güçlüğünden kaynaklanmış olabilir.

1918'de burası da yangında evlerini kayb edenlerce işgal edilmiştir[70].

II. VATAN CADDESİ

163 Sultan Selim Han Medresesi (H 4)

Eski adı Yenibağçe[71] olan semtte, Halıcılar köşkü cıvarında, Öksüzce Hatib Mahallesi'nde[72], şimdiki Vatan Caddesi üzerinde Aksaray'dan gidişte Luna Park'a varmadan solda Sağlık Vakfına bağlı Şadiye Hatun Teşhis Kliniği'nin bulunduğu bina Sultan Selim Medresesi'dir.

Kanûnî Sultan Süleyman tarafından babasının ruhu için yaptırılan medrese[73] Mimar Sinan'ın eseridir[74]. İnşaatın bitim tarihi bazı kaynaklarda 955 (1548-49) olarak gösteriliyorsa da Süleymaniye Cami'inin inşası sırasında gerekli kurşunun Süleymaniye imareti bina eminine, önce 1.400 kantar, ikinci def'a 60 külçe olarak verilmesinin emr edilmesi[75], medresenin, bu tarihte henüz bitirilmesine çalışıldığı intiba'ını uyandırmaktadır. Bu cıvarda fazla cami bulunmayışı dolayısiyle olacak, dershane 970 (1562-63)'de minare ve minber eklenmek suretiyle mescid haline getirilmiştir[76]. Mihrab, girişin karşısında bulunmaktadır. Bütün cephelerde altlı üstlü ikişerden dörder pencere yer alır[77].

Sokak kapısından medresenin dış avlusuna girilir. Kare plânlı olan dershane bu cephede bulunur. Ancak dershane, cephenin tam ortasına değil, biraz güney-batıya doğru kaydırılarak ve sadece revakları medrese avlusunda kalacak, esas kısmı dış avluya taşacak şekilde yerleştirilmiştir[78].

Medresenin kare plânlı olan hücreleri, klâsik üslûbda, dikdörtgen bir avlu etrafında "U" meydana getirecek şekilde yapılmıştır. Oda sayısı "19" olup pencereleri arka tarafta ve altta ikişer, üstte birer tane olmak üzere her odada üçer tanedir[79]. Odalar zemin seviyesinde bulunduğundan rutûbet kaçınılmaz ise de birçok medreseden farklı olarak bol pencere yapılması hava ve güneş almasına

[68] Evkaf Nezâreti'nin 17 Safer 1324 (12 Nisan 1906) tarih ve 140 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 25 Rebi'ülevvel 1324 / 6 Mayıs 1322 (19 Mayıs 1906) tarih, 606 nr.lı mazbata ve 23 Rebi'ülâhır / 3 Haziran (16 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Rebi'ülâhır/13 ve eki.

[69] *DVMD*, s. 177'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 177.

[70] *DVMD*, s. 177'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 177.

[71] *DBSM*, 3. daire.

[72] *İME*, nr. 157.

[73] *Süleymaniye Vakfiyesi*, s. 19; Hasan Beyzâde Ahmed, *Tarih*, TSMK, Bağdad Köşkü Ktb, nr. 207, vr. 287a. Ayvansarâyî (*HC*, I, 125), Sultan I. Selim tarafından yaptırıldığını yazarken hataya düşmektedir.

[74] *TE*, s. 93, *TM*, s. 33; Öz, I, 131.

[75] "Kalaycılar (Kalıcılar / Halıcılar olacak) köşkünde binâ olunan medrese-i cedîd içün ..." 1.400 kantar (İmaret-i cedid (Süleymaniye) bina emini Hüseyin Çelebi'ye gönderilen 11 Receb 957 (26 Haziran 1550) tarihli hüküm: Ömer L. Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, Ankara 1979, s. 151); "mescidin suffasına ve medresenin kapısı üstüne ..." 60 külçe (yine Hüseyin Çelebi'ye 4 Ramazan 957 (16 Eylül 1550) tarihli hüküm: *a.g.e*, s. 151-152 ve buradan naklen Zeynep Ahunbay, "Sultan Selim Medresesi", *TVİA*, VII, 63.

[76] *HC*, I, 125. *DVMD*, s. 170'de "... ders okunur bir dershanesi ve ittisalinde güzel bir câmi'-i şerîf" şeklinde kayıd bulunması, cami'in dershaneden ayrı bir yapı olduğu intiba'ını vermektedir.

[77] Ahunbay, s. 64.

[78] Bk. Şekil 77.

[79] Ahunbay, a. g. m, s. 64.

imkân sağlamıştır. 1914'de bu 19 odaya ilâveten bir de baraka bulunmaktaydı[80]. Taş ayaklara oturtulan revakların güney cephesindeki son odanın yanına sekili bir eyvan konarak yaz günlerinde serinlemek için oturulacak bir mekân sağlanmıştır[81].

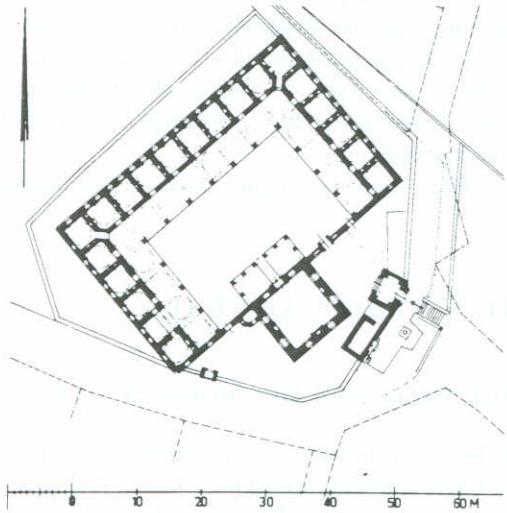

Şekil 78
Sultan Selim Medresesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 367)

Medrese, XX. yy.a kadar çeşidli tamirler görmüş olmalıdır. Bunlardan tesbit edebildiğimiz biri 1261 (1845) tarihini taşımaktadır. Medrese harabiyete yüz tuttuğundan, dersiamdan Mehmed Efendi ve talebenin tamiri için müracaatta bulunmaları üzerine, Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendi tarafından yaptırılan keşfinde 12.673,5 kuruşla yenilenebileceği anlaşılarak tamiri husûsunda irade sâdır olmuş[82] ve tamirat 3-3,5 ay gibi bir zaman içinde keşfine uygun olarak bitirilmiştir[83].

1858'de medresenin bazı odalarının duvarları ile cami minaresinin kurşunu değiştirilmiş; Panayot Kalfa'ya ihale edilen bu tamir için 24.951 kuruş harcanmıştır[84]. Rûmî 1279 (1864)'da cami ile birlikte medresenin de bazı yerlerinin tamir edildiği ve Nikola Kalfa'ya ihale edilen bu tamir için 1.670 kuruş harcandığı görülmektedir[85]. 1287 (1870)'deki tamirin ise, Şehremaneti'nce yapılan keşif sonunda, 5.500 kuruşa çıkabileceği anlaşılmış ve 1286 mâlî yılı bütçesinden ödenmek üzere Hacı Yani Kalfa'ya ihale edilmiştir[86]. 1283 (1866), ve 1289 (1872)'da medresenin su yollarının tamir edildiği görülmektedir. Her iki tamir de Yedikule suyolcusu Mehmed Usta'ya verilmiş ve birinci 4.900[87], ikinci 1.700 kuruşa[88] bitirilmiştir.

[80] *DVMD*, s. 170'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 169.

[81] Ahunbay, s. 64.

[82] Sadrazamın arzı hâmişine sâdır olan irade: İrade-D, nr. 4888. Arz ve iradede tarih bulunmayıp, arkada muâmele kaydı olarak 2 Safer 1261 (10 Şubat 1845) tarihi vardır ki bu Evkaf ilmühaber defterindeki tarihle aynıdır. Bu tamirde yapılan işler şunlardır:

	kuruş	para
Odalar	7.810	
Oda pencerelerine demir tel kafes	760	20
Üç oda kapısının yenilenmesi	92	20
Mescidin döşemesinin kısmen yenilenmesi	1.080	
Bir havale penceresine yeni çerçeve	33	10
Abdest muslukları üzerindeki sakf ve kiremidlerin yenilenmesi	180	
Çamaşırhane ve gusulhanede yapılan yenilemeler	450	
Abdesthanelerin sakf ve kiremidlerinin tamiri	94	20
Oluk yapımı	25	
Yıkık olan bahçe duvarının yapımı	656	10
Gezinti yerindeki kömürlüklerin tamiri	350	
Hammaliye ve nakliye	115	20
Toplam	12.673	20

(Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 2 Safer 1261 (10 Şubat 1845) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 31/12. Sûreti: EV, nr. 10060, vr. 76b-77a).

[83] Tamiratın bitiminde ödeme emrini ihtiva eden 15 Cemâziyelevvel 1261 (14 Ekim 1845) tarihli Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen ilmühaber: EV.RZN, dos. 33/2.

[84] EV, nr. 18884, vr. 48b.

[85] Ödeme 1.500 (alelhesab) + 170 (6 Kasım 1280) = 1.670 kuruş olarak iki def'ada yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 49a.

[86] 21 Cemâziyelevvel 1287 (19 Ağustos 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 9a.

Medresenin 1881'de tamire ihtiyaç gösterdiği Evkaf Nezâretinden Sadarete gönderilen tezkireden anlaşılmaktadır. Tamir masraflarının tesbiti için Şehremanetince keşfi yapılıp eksiltmeye çıkarılmış ve –altın 100 kuruş hesabıyla– 11.200 kuruşa Kosti Kalfa üzerinde kalmıştır. Ancak, öyle anlaşılıyor ki, bu eksiltmeler bağlayıcı olmamakta ve tamirlerin en az masrafla yapılabilmesi için eksiltmeden sonra Evkaf Nezâreti Tamirat memuruna havale olunarak emaneten tamiri yoluna gidilmektedir[89]. Bu husus Şûrâ-yı Devletce de kabûl görmektedir[90].

1891'de medresenin, cami ile birlikte tamiri için teşebbüse geçilerek yapılan keşif sonunda 9.000 kuruşla Fenerli Todori Kalfa'ya ihalesi yapılıp 1307 (1891-92) mâlî yılı bütçesine alınmış ve müteahhide ilk taksit için de 2.250 kuruşluk suret verilmiş olduğu halde 1894 depremi gerek cami, gerekse medreseye hayli hasar vermiş olduğundan, hasarın getirdiği külfet tesbit edilmek üzere yapılan yeni keşif, tamirat için 56.152 kuruşa ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştu. Bu mıkdar, eksiltmeye çıkarıldığında biraz aşağıya çekilebilecekti. Ancak, kurşun, hatıl ve derz tamiratı ayrıca yaptırıldığından bunlara âid olan 15.869 kuruş düşüldükten sonra yapılan eksiltmede tamirat işi 32.000 kuruşla yine eski müteahhidi üzerinde kalmış; böylece tamiratın bütünü için sarf edilecek meblâğ 47.869 kuruşa inmiş ve bunun 1316 mâlî yılı bütçesine alınması kararlaştırılmıştır[91]. Fakat ne kurşun, ne de diğer kısımların tamiratı, keşifte tahmin edilen rakamla bitirilebilmiş; fazladan 5.574 kuruş daha masraf gerekmiştir[92].

Resim 127
Sultan Selim Medresesi
(Vatan Caddesinden görünüşü)

1914'de medrese oldukca iyi durumdadır. Buna rağmen teftiş raporunda, mevki'inin çok müsaid bulunması dolayısiyle fevkanî olarak yeni bir medresenin inşasının çok uygun olacağı belirtilmiştir. Bu rapora göre "20" kişinin ikamet edebileceği anlaşılan[93] medresede 1792'de ikisi o sırada seferde "23" kişi yaşıyordu. Hücre sahiblerinin ikisinin yanlarında hizmetlerini gören birer molla bulunurken muid ve mülâzım odalarında birer mülâzım ile ikişer molla kalıyorlardı[94]. 1869'da medresede ders gören talebe sayısı "51" idi[95]. 1918 sonlarında ise bina, aşhane olarak kullanılmaktaydı[96].

87 Ödeme iki def'ada 2.000 (7 CA 1283 alelhesab) + 2.900 (23 S 1284) = 4.900 olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 14a.

88 Bu ödeme de 1.200 (4 RA 1289 alelhesab) + 500 (4 ZA 1290) olmak üzere iki def'ada yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 53a. Bu tamir ile alâkalı EV, nr. 18486, vr. 13a'da da bilgi vardır.

89 Evkaf Nezâretinden Başvekâlete gönderilen 21 Şa'ban 1298 / 6 Temmuz 1297 (18 Temmuz 1881) tarih ve 119 nr.lı takrir: ŞD.DH, dos. nr. 103/48-3.

90 Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 11 Şevval 1298 / 24 Ağustos 1297 (5 Eylül 1881) tarihli mazbatası sûreti: ŞD.DH, dos. nr. 103/48-1.

91 Todori Kalfa'ya verilecek ilk taksitte, daha önce kendisine ödenen 2.250 kuruşun mahsubu da yapılacaktı. Evkaf Nezâreti'nin Selh-i Zilka'de 1318 (22 Mart 1901) tarih ve 19 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince düzenlenen 17 Muharrem 1319 / 24 Nisan 1317 (7 Mayıs 1901) tarih ve 509 nr.lı mazbata ve 3 Rebi'ülevvel / 7 Haziran (20 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1319 Rebi'ülevvel/1.

92 Evkaf Nezâreti'nin 2 Cumâdelûlâ 1321 (27 Temmuz 1903) tarih ve 293 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 6 Receb 1321 / 15 Eylül 1319 (28 Eylül 1903) tarih ve 2081 nr.lı mazbata ve 5 Şa'ban / 14 Teşrin-i evvel (27 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1321 Şa'ban/3 ve eki.

93 *DVMD*, s. 170'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 169.

94 Kepeci, nr. 6589/1, s. 31.

1333 (1917)'de elektrik tesisatı döşenen Sultan Selim Medresesi[97] 1918'deki bir yangında hasar görmüş; 1942'de ise sonradan ilâve edilen minare yıkılmıştır[98]. 1950'lerdeki imar faaliyetleri sırasında Vatan Caddesi açılırken medrese tamamen ortaya çıkmış; 1958-62 yıllarında bir restorasyon geçirmiştir. Bunun için 1958 'de 145.386,98 TL. keşif bedeliyle eksiltmeye açılan ihale %5 oranında tenzilât yapan müteahhid Fikret Sarp üzerinde kalmıştır[99]. Müteakıb yıllarda da devam eden tamiratın 1961'de yine aynı müteahhid tarafından üstlenildiği; fakat bu def'a keşif bedeli üzerinden %37,75 tenzilâtla ihalenin 30.795,81 TL.sına alındığı; sıva, yağlıboya ve cam işlerinin yapıldığı görülmektedir[100]. 1962'deki tamir Amcazâde Medresesi ve diğer bazı vakıf eserlerle birlikte keşif bedeli üzerinden %21 tenzilât yapan müteahhid Mustafa Saruhan tarafından gerçekleştirilmiş olup bu tamir için 24.104 TL harcanmıştır[101].

Resim 128
Sultan Selim Medresesi

1968'de Türk Hat San'atları Müzesi haline getirilen medresede 1983'de müzenin Bayezid Medresesi'ne taşınmasından bir müddet sonra Sağlık Vakfı Şadiye Hatun Kliniği faaliyet göstermeye başlamıştır.

III. CERRAHPAŞA

164 Bayram Paşa Medresesi (I 4)

Bağdad seferi sırasında (1048 / 1638) ölen sadrazam Bayram Paşa tarafından Haseki külliyesi yakınında 1045 (1635)'de[102] inşa ettirilen medrese, sıbyan mektebi, sebil, çeşme, türbe ve tekkeden müteşekkil külliyenin medresesi, Haseki Caddesi ile Haseki Kadın sokakları köşesindedir. Kapısı, Haseki Kadın Sokağı'nda olan medrese, doğu ve güney-doğuya doğru meyilli bir alan üzerinde ve sokak seviyesinden yüksektedir[103]. Hassa başmimarı Kasım Ağa'nın eseri kabûl edilen[104] medresede, kuruluş devrinden îtibâren görülen klâsik plân kullanılmıştır. Yani kare plânlı olan avlunun etrafını

95 Bk. Ek I, nr. 21.

96 *DVMD*, s. 170'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 169.

97 İVBMA, *İTD*, nr. 774, s. 86.

98 Aslanapa, "Mimar Sinan'ın Medreseleri", s. 204.

99 İVBMA, Sultan Selim Medresesi 1958 yılı onarımı.

100 İVBMA, Sultan Selim Medresesi 1961 yılı onarımı

101 İVBMA, İzzî Efendi Dergâhı, Amcazade ve Sultan Selim medreseleri, Şah Huban Kadın Mektebi, III. Ahmed Çeşmesi 1962 yılı onarımı dosyası.

102 *VF*, I, 204b; Hammer, XVIII, 117/82.

103 Bayram Paşa Medresesinin mimârî husûsiyetleri hakkında bk. Zeynep Nayır (Ahunbay), "İstanbul Haseki'de Bayram Paşa Külliyesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı*, Ankara 1976, s. 402-403. ayn. yzr, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 175.

104 M. Baha Tanman, "Bayram Paşa Külliyesi", *DVİA*, V (1992), 267; ayn. yzr, "Bayram Paşa Külliyesi", *TVİA*, II (1994), 101.

hücreler ve dershane çevirmektedir[105]. Kare plânlı olan dershane iki katlı pencerelerle aydınlatılmıştır[106]. Zemin seviyesinde "14" hücresi[107] bulunan medresenin sadece bir cephesindeki odaların arkalarında pencere vardır. Dolayısiyle arka pencereleri bulunmayan odalar hava ve güneş alamadıklarından rutûbetlidirler[108].

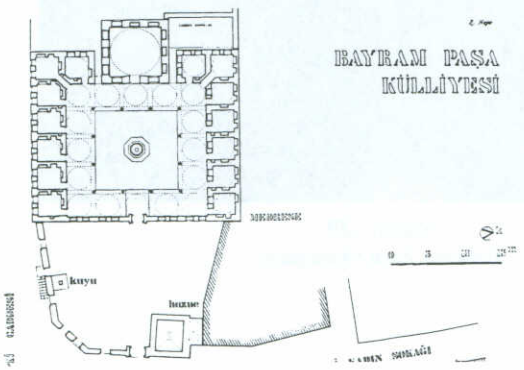

Şekil 79
Bayram Paşa Medresesi plânı
(Ahunbay, *Uzunçarşılı Armağanı*, ek)

Medrese çeşidli tarihlerde tamir geçirmiş olmalıdır. Bunlardan XIX. yy.ın ikinci yarısı ile XX. yy. başlarına âid bazılarını tesbit edebiliyoruz.

Tesbit edilebilen ilk tamir 1281 (1865) tarihli olup 7.000 kuruş sarfıyla gerçekleştirilmiştir[109]. 1870'li yıllarda bir tamir daha geçiren medresenin tamirine[110] başlandıktan sonra keşifte bulunmayan bazı yerlerinin daha tamirine ihtiyaç duyulmuş ve 1290 mâlî yılı bütçesine alınmak üzere 3.900 kuruş daha ilâve masraf yapılmak üzere Küçük Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[111]. 1303 (1885)'de ise Şehremaneti tarafından yaptırılan keşfe göre tamiratın 5.697 kuruşa[112] çıkacağı hesablanmıştır[113].

1901'de binanın bazı yerleriyle kurşunlarının tamire ihtiyacı olduğu tesbit edilerek keşfi yaptırılmış ve 6.799 kuruşluk bir meblâğla işin bitirilebileceği anlaşılarak kurşunların kurşun müteahhidi, diğer kısımların da Evkaf Nezâreti Tamirat memuru tarafından emaneten yaptırılması ve masrafın 1316 mâlî yılı bütçesine dahil edilmesi kararlaştırılmıştır[114].

1906'da medresenin yeni bir tamir geçirdiğini tesbit ediyoruz. 1.963 kuruş tutacak kurşun tamiri Evkaf müteahhidince yapılırken 17.900 kuruşa bitirileceği tahmin edilen diğer yerlerinin Aleksi Kalfa tarafından yapılacak olan tamiri masrafının 1322 mâlî yılı bütçesine alınması padişah tarafından da uygun bulunmuştur[115].

1911'de şadırvanının tamiri için müracaat yapıldığını tesbit ettiğimiz[116] medrese 1914'deki teftiş sırasında müştemilâtıyla birlikte harabca olduğu gibi iki tarafından tecavüze uğramış durumdaydı.

[105] Tanman, gös. yerler.

[106] Ahunbay, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 176.

[107] Kepeci, nr. 6589/1, s. 39 ve *DVMD*, s. 163'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 164'de hücre sayısı "13" gösterilmişse de plânda "14" hücre sayılmaktadır.

[108] *DVMD*, s. 163'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 164.

[109] Bu tamire âid son ödeme 18 Mart 1283 (30 Mart 1867) tarihlidir. EV, nr. 17385, vr. 55b.

[110] Bu tamirin ilk kısmına âid kayıt bulunamamıştır.

[111] 19 Zilka'de 1291 (28 Aralık 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 18a.

[112] Mecidiye 19 kuruştan hesablanmaktadır.

[113] Evkaf-ı Humâyûn Nezâreti Masârıf-ı Umûmiye Dairesi'nden Sadarete gönderilen 18 Safer 1303 (26 Kasım 1885) tarihli tezkirenin Şûrâ-yı Devlet'in 2 Rebi'ülevvel'de tasdikinden sonra 13 Rebi'ülevvel (20 Aralık)'de sadrazam tarafından padişaha arz edilmesi üzerine 14'ünde padişahın iradesi sadır olmuştur. İrade-ŞD, nr. 4601 ve eki.

[114] Evkaf Nezâreti'nin 10 Şevval 1318 tarih ve 604 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 16 Zilka'de 1318 / 22 Şubat 1316 (7 Mart 1901) tarih ve 3000 nr.lı mazbata ve 6 Zilhicce / 14 Mart (27 Mart) tarihli irade: İrade-E, nr. 1318 Zilhicce/2 ve eki.

[115] Evkaf Nezâreti'nin 4 Cumâdelâhıre 1323 (28 Mayıs 1906) tarih ve 467 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 29 Receb 1324 / 4 Eylül 1322 (17 Eylül 1906) tarih ve 1954 nr.lı mazbata ve 10 Zilka'de / 13 Kânûn-ı evvel (26 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1324 Zilka'de/9 ve eki.

[116] 4 Nisan 1327 (17 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 33/243.

Raporda, bu durum ortadan kaldırılıp tamir edildiğinde iyi bir medrese olacağı belirtilmişti. 1918 yılı sonlarında burada asker için kavurma hazırlanmakta idi[117].

Bayram Paşa Medresesi 1968 'de ciddî bir tamirat geçirmiştir. Eksiltme 322.941,54 lira keşif bedeli üzerinden açılmış ve iş, tamiratı %19 kadar tenzilâtla bitirmeyi taahhüd eden Mustafa Saruhan'a verilmiştir. 261.614,94 TL'sı tutarındaki ilk keşif bedeline bir müddet sonra 64.588,16 TL.lık tesisat işlerinin ilâvesiyle ihale 313.937,81 liraya yükselmiş; ek işler için verilen 3,5 aylık süre sonunda tamirat 20 Mayıs 1969'da tamamlanmıştır[118].

Resim 129
Bayram Paşa Medresesi

1792'de mülâzım ve muid odalarının boş olması, sayımın yapıldığı sırada bir kişinin de seferde bulunması dolayısiyle "10" kişinin yaşadığı[119]; 1869'da "26" talebe derslere devam ederken bir de mezunun bulunduğu[120] Bayram Paşa Medresesi, 1914 tarihli raporda "13" kişinin yaşamasına müsaid görülmüştür[121].

Medrese, halen "Bayram Paşa Kültür Merkezi" olarak kullanılmaktadır.

165 Davud Paşa Medresesi (J 4)

Hekimoğlu Ali Paşa, Davud Paşa Medresesi ve Davud Paşa Çeşmesi sokakları arasında kalan adada inşa edilmiş olan medrese, cami, tabhane, türbe, mahkeme, imâret, mekteb, hamam ve çeşme ile birlikte bir külliye meydana getirmektedir.

Fatih külliyesi istisna edilirse, XV. yy.dan kalan iki medreseden biri olan Davud Paşa Medresesi, cami'inden 8 metrelik Medrese Sokağı ile ayrılmakta olup[122], bu sokağa açılan kapısı bugün iptal edilmiş durumdadır.

Fetihten sonraki ilk dînî eserlerden olan Mahmud Paşa, Murad Paşa (Aksaray), Rum Mehmed Paşa (Üsküdar) külliyeleri mimârî mektebine dahil olan bu külliyenin[123] bânîsi, Sultan II. Bayezid devri sadrazamlarından Davud Paşa'dır.

890 (1485)'da inşa edilen medrese, cami'in sol tarafında ve karşısında yer almakta olup klâsik Osmanlı mimarisinin özelliklerini taşır[124]. Arkaları açık olduğu için hava ve güneş alan birer kişilik biri muide âid olmak üzere 16 hücre[125] ile girişin karşısındaki dershane revaklı bir avlunun etrafında

[117] *DVMD*, s. 163'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 164.

[118] İVBMA, Bayram Paşa Medresesi 1968 yılı onarımı dosyası.

[119] Biri rağbet etmediği, diğeri haffaf dellâlı olduğu için iki hücre o zamana kadarki sahiblerinden alınarak başkalarına verilmişti. Kepeci, nr. 6589/1, s.29.

[120] Bk. Ek I, nr. 56.

[121] *DVMD*, s. 163'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 164.

[122] *FDM*, 119-120.

[123] *İst.Ab.*, s. 31.

[124] Semavi Eyice, "Davud Paşa Külliyesi", *DVİA*, IX (1994), 43.

[125] Davud Paşa Medresesinin hücre sayısı eserlerde farklı gösterilmektedir. Kepeci, nr. 6589/1, s. 29 ve *DVMD* (s. 167)'nde 16 hücresi bulunduğu kayd edilirken *FDM* (s. 119)'nde 15 hücre, *PG* (s. 89) ve *İst. Ab.* (s. 32)'nde 17 hücresi olduğu yazılmıştır.

sıralanmışlardır. Revakların sütunları Bizans yapılarından toplanmış parçalardır[126]. Dershanede altı alt, dört üst, hücrelerde ise üçer pencere bulunur[127]. Çamaşırhane, gusulhane, abdesthane, şadırvan ve iki kuyusu vardır.

Medresenin, birçok yapı gibi 1058 (1648)'deki depremden büyük ölçüde zarar görmüş olduğu dershane ve iki odasının yeniden yapılması, bahçe duvarı ile diğer yerlerinin ise tamire ihtiyaç göstermesinden anlaşılmaktadır[128]. Dolayısiyle depremden sonra ciddî bir tamir geçirmiş olmalıdır. 1180 (1766) depreminden sonra ise Hassa başmimarı Tahir Ağa nezaretinde tamir edildiği bilinmektedir[129].

Davud Paşa Medresesinin XIX. yy.da 1262 (1846)[130]'den îtibâren geçirdiği bazı tamirleri tesbit edebiliyoruz. 1846'daki tamir için ilk yapılan keşif maliyetin 30.000 kuruştan aşağı olamayacağı merkezinde iken vakfın bu mıkdarı ödemeye tahammülü olmadığı için ancak en zarûrî kısımların tamir edilmesi yoluna gidilmiş; böylece işin 18.000 nihayet 20.000 kuruşa bitirilebileceği hesablanmıştı. Tamirin bitiminde ise bu meblâğın da altında bir masraf yapıldığı, 17.584,5 kuruşla[131] ihtiyacın giderilebildiği görülmüştür. 1283 (1866)'de Ebniye Meclisi tarafından yapılan keşfinde tamir için 24.000 kuruşa ihtiyaç olduğu anlaşılarak Küçük Yorgi Kalfa'ya ihale edilmiştir[132]. Ancak, ya tamirata hemen başlanamamış veya iş uzamış, yahut da hesabın kapatılması zaman almış olmalı ki son ödeme 1868 sonlarını bulmuştur. Tamirat ise ilk keşfin altında 23.737,5 kuruşa tamamlanmıştır[133]. 1869'da medresenin su yolları tamir edilmiş[134]; 1870'de 385 kuruş gibi küçük bir meblâğ sarfıyla dershaneye hasır döşenmiş[135]; ertesi yıl (1288 / 1871) ise İbrahim Efendi odasında, Tamirat Ruznamçesi tarafından yapılan keşfinde 1.280 kuruşa çıkacağı tahmin edilen bir tamir gerekmiştir[136].

1893'de medresenin yine bazı yerleriyle kurşunlarının tamirine ihtiyaç duyulmuş; binanın, Evkaf Tamirat memuru, kurşunların ise yine onun nezaretinde kurşun müteahhidi tarafından tamir edilmesi ve 15.323 kuruş tutacağı tahmin edilen masrafın 1309 mâlî yılı bütçesine alınması kararlaştırılmıştır[137].

1894 depremi Davud Paşa külliyesi binalarında da hayli hasar meydana getirmiştir. Cami, türbe ve medresenin tamiri için gereken mıkdar 60.231 kuruş olarak tahmin edilmiş ve tamiratın

[126] Eyice, gös. yer.

[127] Ekrem Hakkı Ayverdi, "Davud Paşa Camii, Medresesi, Türbesi ve Mektebi", *İs.An*, VIII (1966), 4291.

[128] Cezar, s. 62 ve oradan naklen Eyice, gös.yer.

[129] *İst.Ab*, s. 32.

[130] 26 Ramazan 1262 (17 Eylül 1846) tarihli arz tezkiresi hâmişine 5 Şevval (26 Eylül) tarihli irade: İrade-Dahiliye, nr. 6471, bend 2.

[131]

Ber-mûceb-i keşf tamirat	13.004,5
Haric ez keşf	3.080
İn'am-ı memur	1.500
	17.584,5
	- 11.500 (Bi'd-defa'at ale'l-hesab i'tâ-şüde)
	6.084,5

(Evkaf-ı Humâyûn Hazinesi Ruznamçesi defterlerine verilen 18 Muharrem 1263 / 6 Ocak 1847 tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 45/36)

[132] 10 Safer 1283 (24 Haziran 1866) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 4b.

[133] Ödemeler alelhesab (11 RA 1285 / 2 Temmuz 1868) ve iki taksit 6.000, son ödeme 5.737,5 (25 Ş 1285 / 11 Aralık 1868) kuruş olarak yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 20b.

[134] Suyolcu Ali Usta tarafından yapılan bu tamir için 1.250 (6 S 1286 alelhesab: EV, nr. 21179, vr. 1b) + 640 (18 L 1287) kuruş masraf edilmiştir (EV, nr. 18884, vr. 26a).

[135] 16 Rebi'ülâhır 1287 (16 Temmuz 1870) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, 9a.

[136] 2 Rebi'ülâhır 1288 (21 Haziran 1871) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 11/1a.

[137] Evkaf Nezâreti'nin 6 Zilka'de 1310 (22 Mayıs 1893) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 25 Zilka'de 1310 / 29 Mayıs 1309 (10 Haziran 1893) tarih ve 655 nr.lı mazbata ve 18 Zilhicce / 20 Haziran (2 Temmuz) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Zilhicce/7 ve eki.

emâneten yaptırtılarak meblâğın tamiratın bitiminde vakfa masraf kayd edilmek üzere 1310 mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda irade sâdır olmuştur[138]. Ancak 1897'de yine medrese ile birlikte cami ve türbede büyük çapta tamirat yapıldığının tesbit edilmesi 1895'deki tamirin gerçekleştirilmesinin geciktiğini düşündürmektedir. Eğer 1897'deki tamirat 1895'dekinin uzantısı ise sonradan işin emâneten yapılmasından vaz geçilip müteahhide ihale edilmiş bulunabilir. Veya 1895'de tamirat için irade çıkmış olmasına rağmen bir sebeble işe başlanamadığından yeni bir keşfe ihtiyaç duyulmuş ve bu def'a müteahhide ihalesi yapılmış olabilir. Ancak şimdilik olayların nasıl geliştiğini aydınlatabilecek belgelere sahib değiliz. Bilinen şey 1897'deki tamirin ilk keşfini müteâkıb işin Fenerli Dimitri Kalfa'ya ihale olunduğu; ancak, tamirata başlandıktan sonra diğer bazı kısımların daha elden geçirilmesine ihtiyaç görülerek kurşunların tamirinin Evkaf tarafından, diğer yerlerin ise müteahhidce yapılması ve kurşunların tamiri için 6.151 kuruş, diğer tarafları için ise daha önceki oranda tenzilât yapılarak 32.886 kuruş masraf edilebilmesi husûsunda emir çıktığıdır[139].

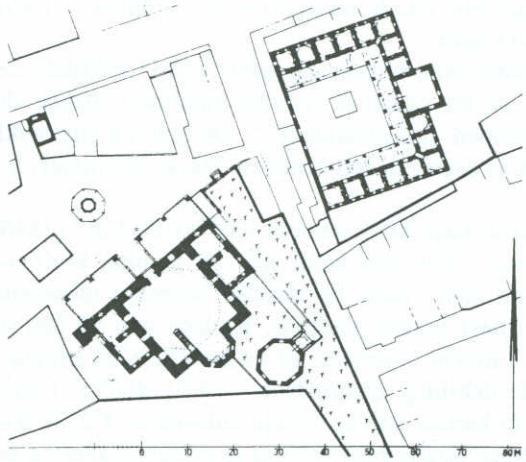

Şekil 80
Davud Paşa Külliyesi plânı
(*Bildlexikon*, 395)

Davud Paşa Medresesi 1902 yılı başlarında bir tamir daha geçirmiştir. Medrese ile birlikte cami'in kurşunları da tamir görmüştür[140]. Ancak medresedeki tamirat cami'in dört katı kadardır[141]. 1319 'da Yanko Kalfa tarafından gerçekleştirilen tamirat çok daha küçük çapta olup 1320 yazında tamamlanmıştır[142]. 1327 (1911)'de ise şadırvan ile bazı kısımları tamir edilmiştir[143].

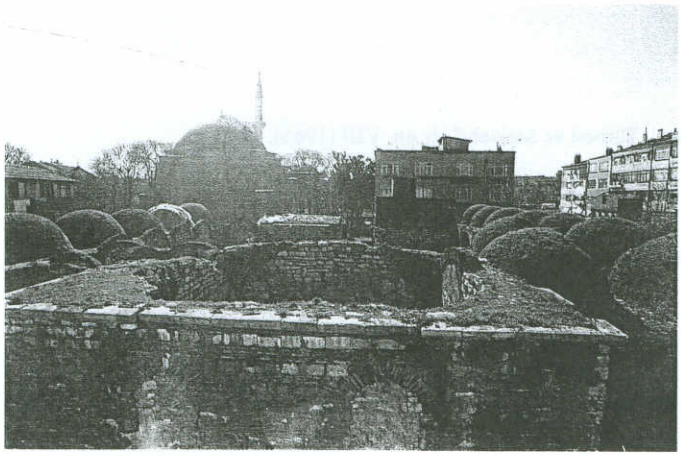

Resim 130
Davud Paşa Medresesi
(yanındaki İlköğretim Okulunun üst katından görünüşü)

1914'de hazırlanan raporda dârülhilâfe bünyesine alınabilmesi uygun görülürken tamire muhtaç olduğu da belirtilmiş ve medrese, kadro dışında bırakılmıştır. 1918'deki yangından sonra, diğer bazı medreseler gibi, felâkete uğrayanlara tahsis edilmiştir[144].

1792'de sayımın yapıldığı sırada "3"ü sılada, biri izinli olarak taşrada bulunan "15" kişinin yaşadığı[145]; 1869'da ise iki mezun ile

[138] Evkaf Nezâreti'nin 13 Cumâdelâhıre 1312 (12 Aralık 1894) tarih ve 598 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 5 Receb 1312 / 21 Kânûn-ı evvel 1310 (2 Ocak 1895) tarih ve 2578 nr.lı mazbata ve 27 Receb / 12 Kânûn-ı sânî (24 Ocak) tarihli irade: İrade-E, nr. 1312 Receb/21 ve eki.

[139] 2 Şa'ban 1314 tarihli Evkaf Nezâreti takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 7 Ramazan 1314 / 28 Kânûn-ı sânî 1312 (9 Şubat 1897) tarihli mazbata ve 23 Ramazan / 13 Şubat (25 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1314 Ramazan/15 ve eki.

[140] İlk keşifte 6.151 kuruş olan kurşun masrafı, keşifte tesbit edilemeyen bazı kısımların da tamire ihtiyaç göstermesi dolayısiyle 12.679,5 kuruşa yükselmiş; ikinci keşifte bu rakam doğrulanmıştı. Evkaf Nezâreti'nin Selh-i Zilhicce 1319 (9 Nisan 1901) tarih ve 48 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 14 Safer 1320 / 9 Mayıs

"23" talebenin bulunduğu[146] medresenin odaları birer kişilik olduğundan ancak "16" kişinin yaşamasına müsaid bulunduğu 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda belirtilmiştir[147]. Nitekim 1792 tarihli defterde de bütün odalarda tek kişi yaşadığı görülmektedir.

1931-32 kışında kubbesi çöken medresede, 1967'de çok zarûrî olan küçük bir tamirat düşünülmüşse de talibi çıkmadığından ihale yapılamamıştır[148]. O tarihten beri tamir edilmediğinden[149] bugün harab bir haldedir. Ancak Diyabet Merkezine tahsisi yapılmış olmalı ki kilitli olan kapısının üstünde "Fatih Belediyesi ve Tüditev İşbirliği ile Diyabet Tedavi ve Eğitim Merkezi olarak hizmete açılacaktır" şeklinde bir yazı mevcuttur. Fakat henüz restorasyonla ilgili bir çalışma başlatılmış değildir (Nisan 1998).

166 Gevherhan Sultan Medresesi (I 4)

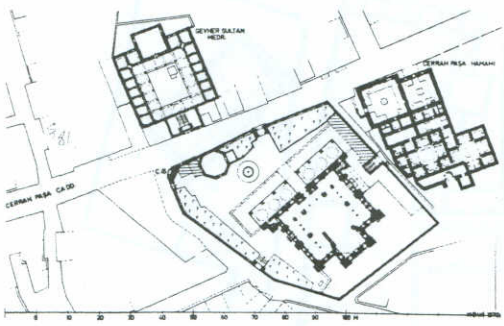

Şekil 81
Gevherhan Sultan Medresesi
(Bildlexikon, s. 397)

Sultan II. Selim'in kızı ve Piyale Paşa'nın karısı Gevherhan Sultan tarafından 995 (1568) 'de[150] inşa ettirilen medrese, Cerrah Paşa Caddesi üzerinde ve Cerrah Paşa Cami'inin karşısında Nakşî Sokağı ile Küçük Mühendis Sokağı arasındaki adada yer almaktadır.

Vakfiyesine göre medrese, "15" odalı olup bunlardan ikisi diğer talebe içinde temayüz etmiş muide, 12'si dânişmendler, biri de bevvaba tahsis edilmiştir. Muid diğer talebeye yapacağı ders tekrarı karşılığında yevmî "12" akçe, bevvab sabah akşam medrese kapısının açılıp kapanmasına bakması karşılığında yevmî dört akçe; dânişmendler ise "dersine dikkatle nâzır ve dershanede hâzır olduktan sonra" altışar akçe vazifeye hak kazanacaklardı. Müderrise gelince: "fünûn-ı akliyye ve nakliyyede kadir ve ulûm-ı usûl ve füru' ta'liminde mâhir, âlim, fâzıl ve kâmil" bir kimse olacak, haftanın belli günlerinde ders verecek ve yevmî "50" akçe alacaktı.

Medresenin temizliğine bakacak bevvab için de günlük iki akçe ayrılmıştı. Ancak, bevvablık ve ferraşlık ayrı şahıslara verilebileceği gibi aynı şahısta da toplanması mümkün kılınmıştı[151].

1792'de sayımın yapıldığı sırada ikisi seferde, ikisi sılada bulunan "14"[152]; 1869'da "27" talebesi olan[153], 1914'de ise "20" kişinin ikameti için uygun görülen medresenin aynı tarihte "14" esas oda ile iki de sonradan yapılma barakası bulunuyordu[154]. Odalar, arkaları açık olduğu ve pencereleri bulunduğu için hava ve kısmen de güneş alabilmekteydiler[155]. Kare plânlı medrese odaları, avlunun etrafında sıralanmışlardır. Girişin karşısında kare plânlı ve yanlarda avluya açılan iki penceresi olan ders-

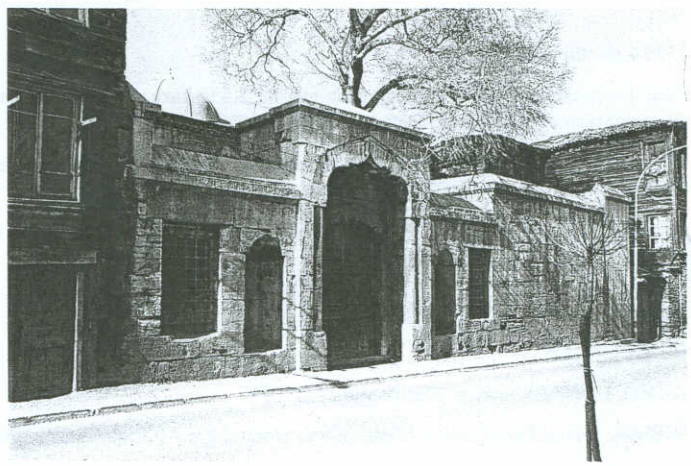

Resim 131
Gevherhan Sultan Medresesi

1318 (22 Mayıs 1902) tarih ve 722 nr.lı mazbata ve 3 Rebi'ülevvel / 27 Mayıs (9 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr.

hane bulunur[156].

1914 yılında medresenin dershanesi yıkık, diğer kısımları da harab durumdaydı. Şadırvanında ise su bulunmuyordu. Bunun için dârülhilâfe kadrosuna alınmamıştı. Medrese, 1918'de asker için kavurma pişirilen bir mekân vazifesi görmekteydi[157].

Gevherhan Sultan Medresesi uzun yıllar bu harab durumda bırakıldıktan sonra restore edilip 1970'li yıllarda Tıp Tarihi Enstitüsü'ne tahsis edilmiş[158]; bir süre Tıp Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Merkezi ve Süheyl Ünver Arşivi olarak faaliyet göstermiştir[159]. Halen boş ve kapalı bulunmaktadır.

167 Haseki Sultan Medresesi (I 4)

Bugün Haseki adıyla anılan semtte bulunan medrese, Haseki Hürrem Sultan (ö. 1558) tarafından inşa ettirilen cami, medrese, dârüşşifa, imaret ve mektebden müteşekkil[160] Mimar Sinan yapısı[161] olan külliyenin parçasıdır. Cami, caddenin güneyinde bulunurken, kuzeyinde doğudan batıya doğru medrese, imaret ve sıbyan mektebi yer alır. İmaretin kapısı ise Cevdet Paşa Sokağı'ndadır[162]. Kitâbesindeki

"Dinildi bu tarih: *Ve'l-hayru li-bânihâ*" tarih mısra'ı medresenin 946 (1539)'da tamamlandığını göstermektedir[163].

Haseki Sultan Medresesi, bir kenarı 16 m. olan kare plânlı ve revaklı bir avluyu çevreleyecek şekilde dizilmiş[164] zemin seviyesinde "16" oda ve bir dershanesi bulunan arka pencereleri olmasına rağmen inşa tarzı sebebiyle hava ve ışık alamadığı için rutûbetli bir yapıdır. Giriş kapısının karşısındaki cephenin merkezine yerleştirilen dershane, 8,40 x

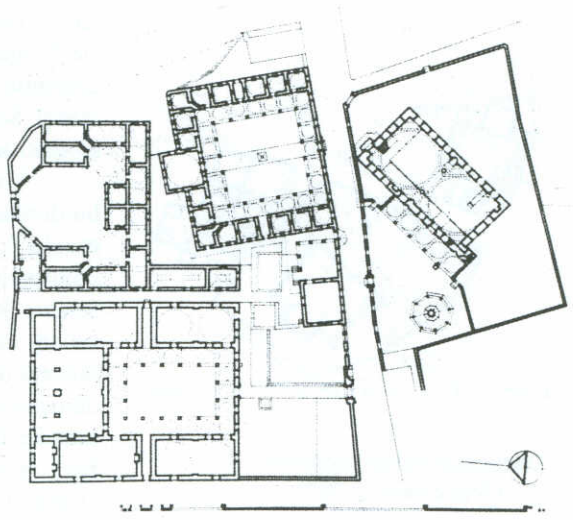

Şekil 82
Haseki Külliyesi plânı
(Kuran, *Sinan*, s. 39)

1320 Rebi'ülevvel/5 ve eki.

[141] Cami kurşunlarının tamiri için harcanan mıkdar 2.536 kuruş 35 para iken medrese tamiratı 10.142 kuruş 25 para olarak hesablanmıştır. İVBMA, Defter nr. 1306, s. 400.

[142] 3.704 kuruş tahmin edilen tamirat 3.300 kuruşa Yanko Kalfa üzerinde kalmış, son ödemenin yapılma emri 1320 temmuzunu bulmuştur. İVBMA, nr. 1306, s. 259.

[143] 16 Nisan 1327 (29 Nisan 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 54/413.

[144] *DVMD*, s. 167'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 167.

[145] Kepeci, nr. 6589/1, s. 29.

[146] Bk. Ek I, nr. 45.

[147] *DVMD*, s. 167'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 167.

[148] İVBMA, Davud Paşa Cami'i, Medresesi ve Hekimoğlu Ali Paşa Cami'i 1967 yılı onarımı dosyası

[149] Semavi Eyice, "Davud Paşa Külliyesi", *TVİA*, III (1994), 8.

[150] *HC*, I, 71; Hammer, XVIII, 115/62; Baltacı, s. 213.

[151] Evâil-i Ramazan 1018 (28 Kasım - 7 Aralık 1609) tarihli vakfiye: VGMA, Defter nr. 742, vr. 167a.

[152] Kepeci, nr. 6589/1, s. 29.

[153] Bk. Ek I, nr. 36.

8,40 m. eb'adında olup medresenin ana kitlesinden dışarı taşar. Kapının iki tarafında birer tane altta, karşı cephede ikişer tane alt ve üstte, yanlarda ise birer tane alt ve üstte olmak üzere toplam "10" pencere ile aydınlatılmıştır. Revakların arkasında bulunan hücreler, dershanenin yan taraflarında simetrik olarak sıralanırlar. Yan cephelerdeki hücreler arasındaki iki dehlizden batıdaki imaret ile sıbyan mektebinin arasındaki avluya geçilir[165]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda medresenin çamaşırhane, gusulhane, abdesthane gibi müştemilâtıyla birlikte tamir ve tadilâta ihtiyaç gösterdiği; darüşşifa ve mektebin aralarında bulunmasının ise tetkike ihtiyacı olduğuna dikkat çekilmiştir. Aynı raporda "16" talebenin ikamet edebileceği belirtilen[166] medresede 1792'de sayımın yapıldığı sırada ikisi sılada olan "17" kişi yaşıyordu. Bunlardan biri hücre sahiblerinden birinin hizmetini görerek yanında yaşayan bir molla iken muid hücresinde bir mülâzım kalıyordu[167]. 1869'da medresede bir dersiam, iki mezun ve 31 talebe bulunuyordu[168].

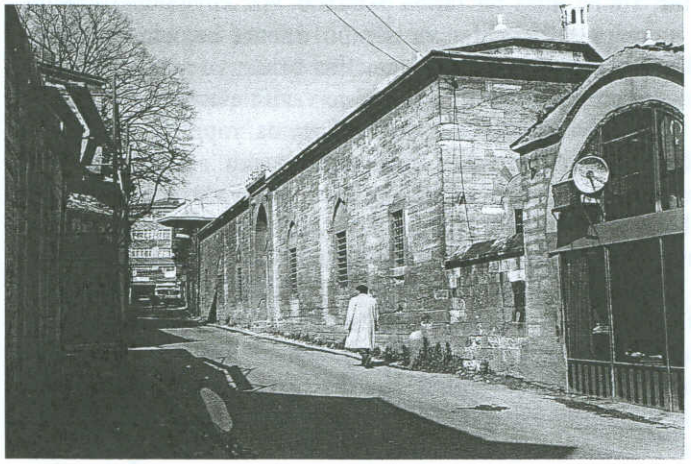

Resim 132
Haseki Medresesi
(Haseki Caddesinden görünüşü)

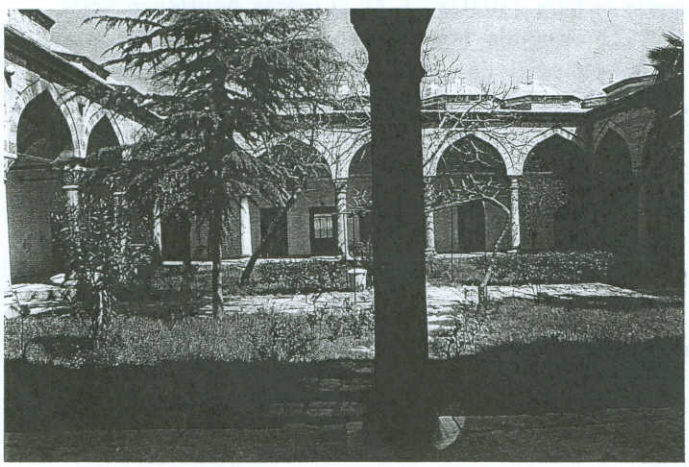

Resim 133
Haseki Medresesi
(Avludan görünüş)

Vakfiyesine göre medreseye, ulemâ ve meşâhir arasında fazlı ile emsallerinden üstün parlak zekâlı, tenkid ve tahkik kabiliyeti olan bir kimse elli akçe ile müderris tayin edilecekti[169]. Medresenin odalarında müstaid, faziletli, örnek olabilecek "16" talebe kalacak ve şer'î bir özürleri bulunmadıkça dersi terk etmeyecekler, dersten sonra müder-

[154] Kepeci, 6589/1, s. 29 ve *DVMD*, s. 165'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 165. Gevherhan Sultan Medresesini Cerrah Mehmed Paşa külliyesine dahil gösteren Ahmet Vefa Çobanoğlu, muhtemelen bu "muhdes barakaları" da katarak medresenin oda sayısını "16" olarak kayd eder. "Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, II, 413.

[155] *DVMD*, s. 165'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 165.

[156] Çobanoğlu, s. 413.

[157] *DVMD*, s. 165'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 165.

[158] "İst.Med.", s. 52.

[159] Çobanoğlu, s. 413.

[160] *HC*, I, 101; *PG*, s. 86. Bk. Şekil 82.

[161] "Medrese-i merhûme Haseki Sultan der Avret Pazarı, bab 1": *TM*, s. 33; *TE*, s. 94.

[162] Aptullah Kuran, "Haseki Külliyesi", *BÜD*, II (1974), 59.

[163] *HC*, gös. yer. Kitabe bugün mevcud değildir.

risle birlikte üç ihlâs bir fatiha okuyarak Hz. Peygamber üzerine salât u selâm getirecekler ve vâkıfın ruhuna bağışlayacaklardı. Muid beş, talebe ile kapının hizmetine bakan ve günde bir def'a medreseyi süpüren bevvab ikişer akçe vazife alacaklardı[170].

Haseki Medresesi'nin de XIX. yy.da yapılmış bazı tamir kayıtları bulunmaktadır. Bunlardan tesbit edilebilen ilki lâğımlarının temizlenmesi ile ilgilidir. Bu arada çöpler atıldığı gibi bazı ufak tamirler yapılmış ve hepsi için 295 kuruş harcanmıştır[171]. Medrese, 1264 (1848)'de cami ve mektebi ile birlikte bir tamir görmüş olup imaretin müdürü Hafız Ali Efendi marifetiyle yapılan bu tamir için toplam 3.320,5 kuruş harcanmıştır[172]. 1281 (1864) yılındaki ise büyükçe bir tamirdir. Nafıa Nezâreti tarafından yapılan keşfine göre tamir için gerekli meblâğ 9.500 kuruştur. Tamirat Hacı Artin Kalfa'ya ihale edilmiştir[173]. Medresenin 1289 (1873)'da bir tamir daha geçirdiğini tesbit edebiliyoruz. İnşaat Müdiriyeti'nce 2.700 kuruşa çıkacağı tahmin edilen bu tamir Yamandi Usta'ya ihale olunmuştur[174].

Resim 134
Haseki Medresesi dershanesi

Medrese, külliyenin diğer yapılarıyla birlikte 1894 depreminde hasar görmüş ve 1896 başlarında 119.426 kuruş masrafla tamiri için irade sâdır olmuştur[175].

1918 sonlarında asker tarafından kavurma pişirilen[176] medrese 1960'lı yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir ettirilmiştir. 1968'de imâretle birlikte 230.029,71 TL.sı olarak belirlenen keşif bedeli üzerinden eksiltmeye çıkarılan tamirat %22 oranında tenzilât yapan müteahhid Hüseyin Üstün'e ihale edilmiştir. Bu meblâğ yapılacak işlere yetmediğinden, ek ihale bedeli ile tamirat masrafı 215.307,81 TL.na yükseltilirken 4,5 aylık ek bir süre tanınmıştır. Bu tamiratta badana, boya ve cilâ işleri yanında tuvalet inşaatı, elektrik ve tesisat işleri yapılmıştır[177]. Medrese, tamiratın bitiminden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Eğitim Merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır[178].

[164] Kuran, a.g.m, s. 59; ayn. yzr, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 41; Doğan Kuban, "Haseki Külliyesi", *TVİA*, IV (1994), 5.

[165] Kuran, a.g.m, s. 60; ayn. yzr, *a.g.e*, s. 41-42.

[166] *DVMD*, s. 164'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 164-165.

[167] Kepeci, nr. 6589/1, s. 29.

[168] Bk. Ek I, nr. 34.

[169] Haseki Sultan Vakfiyesi Türkçe terc., VGMA, nr. 2142, s. 32.

[170] a.g.v, s. 33.

[171] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 27 Zilhicce 1258 (29 Ocak 1843) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. nr. 17/119.

[172] Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 12 Safer 1264 (19 Ocak 1848) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 51/36.

[173] 7 Cemâziyelâhır 1281 (7 Kasım 1864) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 2b.

[174] 27 Zilhicce 1289 (25 Şubat 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 13b.

[175] Evkaf Nezâreti'nin 2 Cumâdelûlâ 1313 (21 Ekim 1895) tarih ve 456 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 9 Cumâdelûlâ 1311 / 16 Teşrin-i evvel 1309 (28 Ekim 1893) tarih ve 2176 nr.lı mazbata ve 6 Ramazan / 8 Şubat (20 Şubat 1894) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Ramazan/8 ve eki.

[176] *DVMD*, s. 164'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 165.

[177] İVBMA, Haseki İmareti ve Medresesi 1968 yılı onarımı dosyası.

[178] Kuban, a.g.m, s. 60.

168 Şah Sultan Medresesi (J 3)

Cami ve zaviyeden mürekkeb bir manzûme olarak Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan[179] tarafından inşa ettirilmiştir. Şeyh Yakub için mescidin etrafına yaptırılan zaviye hücreleri 981 (1573-74)'de[180] medreseye çevrilmiş[181], Rebi'ülevvel 1116 (Temmuz 1704)'da ise "hâric" itibâr olunmuştur[182].

Cami'i, SSK İstanbul Eğitim Hastahanesi (Cerrahpaşa) arkasında Çavuşzade Cami'i Sokağı ile Tarhana Mektebi Sokağı köşesinde Cerrahpaşa Hastahanesi ek binalarının güney-batı ucunda olup 1953'de[183] tamir görmüştür. Medresenin bulunabilen bir tamiri 1873 tarihini taşımaktadır. İnşaat Müdiriyeti tarafından yapılan keşfine göre 4.000 kuruşa mal olacağı tahmin edilen bu tamir cami'in imamı Ali Efendi'ye havale edilmiştir[184].

Günümüze ulaşamadığı[185] gibi 1914 tarihli defterde de rastlanamayan medrese "8" odalı olup 1792'deki sayım sırasında bunlardan ikisi boştu, biri sılada bulunan talebe ile birlikte "6" kişi yaşıyordu[186]. 1869'da da faal durumda olan medresenin talebe sayısı yine "6" idi[187].

169 İbrahim Paşa Medresesi (Esekapısı) (J 9)

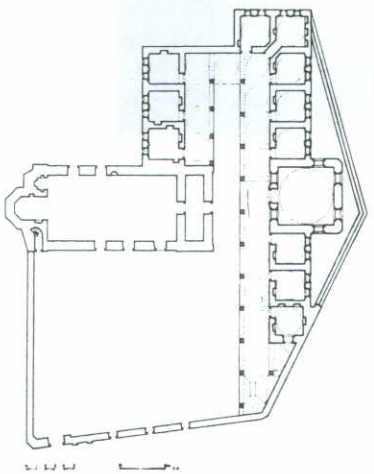

Şekil 83
İbrahim Paşa Medresesi Plânı
(Kuran, *Sinan*, 338)

SSK İstanbul Eğitim Hastanesi'nin yanından yukarı doğru çıkarken sağda, yani Cerrahpaşa Hastanesi ek binalarının batı tarafında Etyemez Tekkesi Sokağı'nda, bugün Esekapısı denilen İsa Kapısı[188] yakınında olan medrese, 1560'da[189] Hadım İbrahim Paşa[190] 'nın cami'e çevirttiği manastırın yanına Mimar Sinan tarafından yapılmıştır[191].

Medrese, mescidin dışına ve avlunun bir kenarına bina edilmiştir. Ali Sami Ülgen tarafından çizilen rölevesine göre medresede, biri küçük 11 oda ile mescidin karşına isabet eden yerde dershane bulunmaktaydı[192]. Bu 11 odadan üçü medrese-mescidin mihrab duvarına dayanan doğu cephesinde, sekizi güney ve batı cephelerindedir[193]. Medrese 1792'de yarı yarıya boş gibidir. 11 hücreden altısında talebe bulunmakta iken beşi boştur[194].

Esekapısı Medresesi 1648 yılındaki şiddetli depremde hasar görmüş, sekiz hücrenin ba-

[179] *SO*, I, 45. Şâh-ı Hûbân Medresesi (buna bk.) bâniyesi ile bu Şah Sultan aynı şahıs olmalıdır.

[180] Baltacı, s. 437. Hammer (XVIII, 127/245), bu tarihi 1116 (1704) şeklinde vermektedir.

[181] *HC*, I, 132.

[182] *VF*, III, 597.

[183] Öz, I, 136.

[184] 24 Ş 1290 (17 Ekim 1873) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 16b.

[185] *DBSM*, 3. daire içinde, *İME*, nr. 167'de "hâlî" olarak gösterilen medresenin 1914 tarihli *DVMD*'de geçmediğine bakılırsa bu tarihte mevcud olmadığı hükmüne varılabilir.

[186] Kepeci, nr. 6589/1, s. 29.

[187] Bk. Ek I, nr. 37.

[188] *İME*, nr. 165.

[189] *PG*, s. 90.

[190] *SO*, I, 94.

[191] *TM*, s. 34; *TE*, s 96. Mehmed Ziya, *a.g.e*, I, 45-46.

caları devrilmiştir[195]. 1894 depreminde harab olmuş[196], bu yüzden Evkaf tarafından kapatılmıştır[197]. Bugün dershanesi ile birkaç hücresi harab bir halde bulunmaktadır[198]. 1970'li yıllarda içinde bir âile otururken İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nin genişlemesiyle buraya bağlı Adlî Tıp Bölümü dahilinde kalmış, 1993'de ise içinde bir temizlik yapılmıştır[199].

Resim 135
İbrahim Paşa Medresesi

IV. KOCA MUSTAFA PAŞA

170 Koca Mustafa Paşa Medresesi (K 2)

Bizans eseri olan Hagios Andreas Manastırı'nı camiye çeviren[200] Sultan II. Bayezid devri sadrazamlarından Koca Mustafa Paşa[201], cami'in etrafında türbe, zâviye, şadırvan, çeşme ve imâretle beraber bir de medrese yaptırtmıştı.

Paşa'nın kendi adıyla anılan mahallede ve cami'in güney-batısında Koca Mustafa Paşa Medresesi Sokağı'nda bulunan medrese cami'den kısa bir duvarla ayrılmaktadır. Kare plânlı medresenin 14 odası, avlunun etrafını çepeçevre kuşatan revakların arkasında doğu, batı ve güney kenarlar boyunca sıralanmışlardır[202]. Arkada pencere bulunduğundan hava cereyanı olmakla beraber odalar

[192] Semavi Eyice, "Esekapı Mescidi ve Medresesi", *TVİA*, III, 200. Bu oda sayısı, 1792'deki tesbitteki oda sayısına da uymaktadır. Bk. Şekil 83.

[193] Aslanapa, "Mimar Sinan'ın Medreseleri", s. 204.

[194] Kepeci, nr. 6589/1, s. 29-30.

[195] TSMA, nr. D. 9567'den naklen Semavi Eyice, "Esekapısı Mescidi ve Medresesi", *DVİA*, XI (1995), 371.

[196] PG, s. 90. E. Mamboury, *The Tourist's Istanbul*, İstanbul 1953, s. 302-303.

[197] *DVMD*, s. 166'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 166.

[198] Bk. Resim 135.

[199] Eyice, s. 199.

[200] Semavi Eyice, "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Cami'i ve Onun Osmanlı Mimârisindeki Yeri" *TD*, V/8 (1953), s. 153 vd.

[201] *SO*, IV, 371.

zemin seviyesinde yapıldıklarından rutûbetlidir. Dershane, giriş kapısı karşısında yer alır[203].

1792'de medresedeki 15 talebeden biri sayımın yapıldığı sırada sılada iken ikisi hücre sahiblerinin hizmetini gören mollalardı[204]. 1869'da bir dersiam, bir mezun ile "16" talebesi olan medrese[205] 1914 yılında teftiş hey'eti tarafından "20" kişinin ikametine müsaid görülmüştü.

Koca Mustafa Paşa Medresesinin de çeşidli tarihlerde tamir geçirmiş olması muhakkaksa da bunlardan XIX. yy.daki 1845, 1874, 1885[206], 1892 ve 1894 tarihli olanları tesbit edebiliyoruz. II. Mahmud vakıflarına bağlanmış olan medresenin, 1261 (1845)'de cami'i ile birlikte üzerlerindeki kurşunlar, kabristan parmaklıkları ve abdesthaneler tamir edilmiştir. Hamidiye kaymakam vekili Mehmed Es'ad Efendi tarafından yaptırtılan tamir 6.526,5 kuruşa mal olmuştur[207]. 1291 (1874)'deki tamirin 4.150 kuruşa mal olacağı tahmin edilerek 1290 mâlî yılı bütçesine alınıp iş Hacı Atasi Kalfa'ya ihale edilmişti[208]. 1892'de tamirat için gerekli olan mıkdarın 36.015 kuruş gibi bir rakama ulaşmış görünmesi tamiratın pek de küçük olmadığını göstermektedir. Bu tarihte medresenin hangi kısımlarının elden geçirildiği tam olarak tesbit edilemiyorsa da kurşunlarının yenilendiği anlaşılıyor. Tamirat emâneten yaptırılmış ve masraf, vakfın hesabına kayd olunmak üzere 1308 mâlî yılı bütçesine alınmıştır[209].

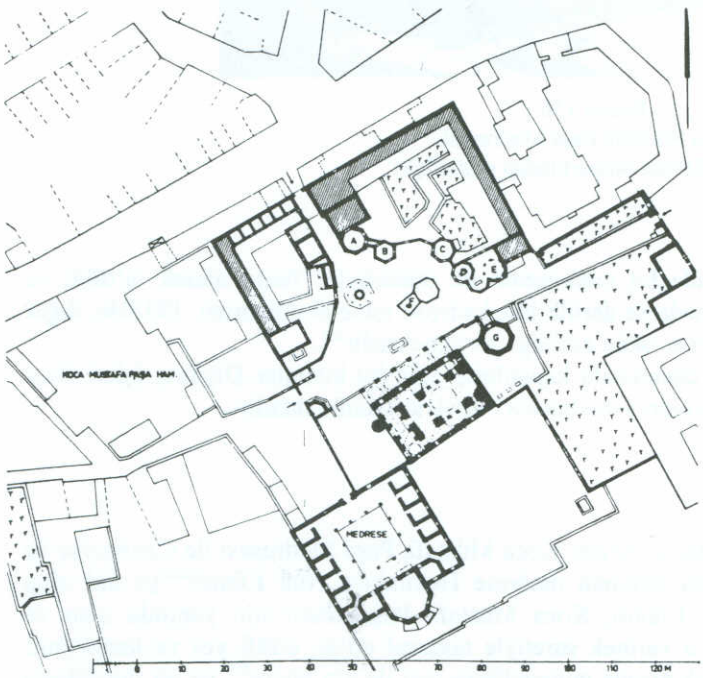

Şekil 84
Koca Mustafa Paşa Külliyesi plânı
(Eyice, TVİA, V, 32)

Bu tamirattan iki yıl kadar sonra vuku' bulan büyük deprem külliyede hayli hasara sebeb olmuştur. Deprem sonrasında vakıf eserler içinde Koca Mustafa Paşa külliyesinin ilk sırada yer almış olduğu üzerinden altı ay geçmeden tamiri için teşebbüse geçilmesinden anlaşılmaktadır. Nezâretçe yaptırılan keşif, külliyenin hasar gören kısımlarının tamir masrafının 147.532 kuruşa mal olacağını göstermiştir. Masrafın, Evkafın alacağına karşılık olmak üzere Nizâmiye Hazinesinden ödenmek üzere Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî İnşaat Dairesi tarafından yaptırtılması ve 1310 mâlî yılı bütçesine

202 Semavi Eyice-Baha Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *TVİA*, V, 33. Bk. Şekil 84.

203 *DVMD*, s. 173'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 171.

204 Kepeci, nr. 6589/1, s. 30.

205 Bk. Ek I, nr. 46.

206 Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 19 Ramazan 1302 (2 Temmuz 1885) tarihli mazbatası ve 28 Ramazan 1302 / 29 Haziran 1301 (11 Temmuz 1885) tarihli irade kaydı: ŞD *Kayıd Defteri*, nr. 43, s. 23.

207 Evkaf-ı Humâyûn Ruznamçesi defterlerine verilen 3 Muharrem 1262 (1 Ocak 1846) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 38/11.

208 13 Safer 1291 (1 Nisan 1874) tarihli ilmühaber kaydı: EV, nr. 18486, vr. 17b.

209 Evkaf Nezâreti'nin 25 Rebi'ülâhır 1310 (16 Kasım 1892) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 20 Cumâdelâhıre 1310 / 28 Teşrin-i sânî 1308 (10 Aralık 1892) tarihli mazbata ve 9 Cumâdelâhıre / 17 Kânûn-ı evvel (29 Aralık) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Cemâziyelevvel/ 9.

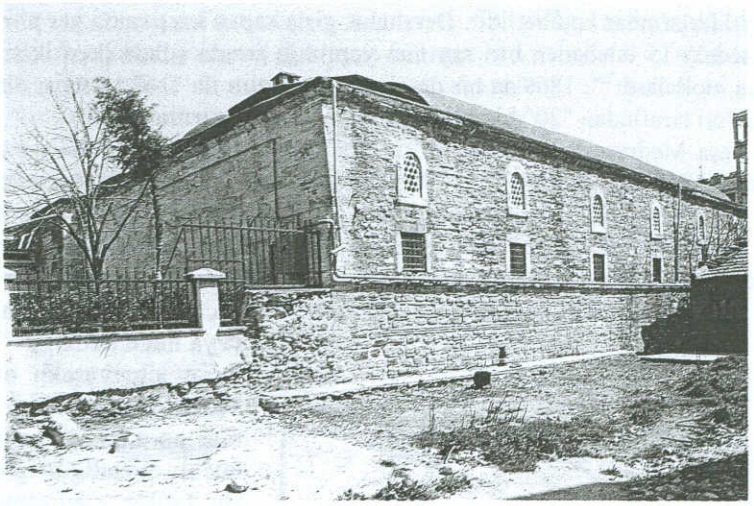

Resim 136
Koca Mustafa Paşa Medresesi
(Sünbül Efendi otoparkından görünüşü)

konulması için karar çıkmıştır[210].

1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda bu medresenin de bütünüyle "fennî olarak ta'dîlât ve ta'mîrâta muhtâc" olduğu belirtilmiş ve medrese dârülhilâfe kadrosu içine alınmamıştı. 1918'de, diğer bazı medreseler gibi, burada da muhacirlerin iskân edildiği görülmektedir[211].

Günümüzde medresenin revakları camekânla kapatılmış olup bu kısımlar Diyanet İşleri Başkanlığı Sünbül Efendi Erkek Kur'an Kursunun yatakhanesi olarak kullanılmaktadır.

171 Nuh Efendi Medresesi (K 2)

Koca Mustafa Paşa'da Ali Fakıh Mahallesi'nde Koca Mustafa Paşa Medresesi ile Canbaziye ve Ali Fakıh sokakları arasında kalan adada bulunan medrese Hekimbaşı Nuh Efendi[212]'ye âid olup vakfiyesinden anlaşıldığına göre[213] Nuh Efendi, Koca Mustafa Paşa Cami'inin yanında olan ve câmi'in vakfına yıllık kırk akçe mukata'a vermek suretiyle tasarruf ettiği, etrâfı yol ve kendisinin mülkü olan yağhâne ile çevrili 800 zıra'lık arsada mütevellînin izni ile altı hücre[214] ve bir dershânesi bulunan bir medrese yaptırmıştı[215].

[210] Koca Mustafa Paşa külliyesinin depremden sonra tamirine girişilenlerin ilk sırasında yer alması, muhtemelen Seraskerlikten olan alacağın mahsûbu ile ilgilidir. Evkaf Nezâreti'nin 5 Şa'ban 1312 / 19 Kânûn-ı sânî 1310 (31 Ocak 1894) tarih ve 723 nr.lı takriri ve 19 Şa'ban 1312 / 2 Şubat 1310 (14 Şubat 1895) tarihli irade: İrade-E, nr. 1312 Şa'ban/17 ve eki.

[211] *DVMD*, s. 173'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 171.

[212] Hekimoğlu Ali Paşa'nın babası olan Nuh Efendi aslen Giridli olup ihtida ettikten sonra 1084 (1673-74)'de cerrahbaşı, 1106 (1695)'da hekimbaşılığa yükselmiş ve Rumeli pâyesi tevcih edilmiştir (*SO*, IV, 579; Süheyl Ünver, "Akrabadin Sahibi Giridli Nuh Efendi Hakkında Birkaç Kelime", *Dirim*, XIV/11-12 (1939), 424-25).

[213] VGMA, Defter nr. 734, vr. 80a'da bulunan Nuh Efendi vakfiyesinde medresesi " ... câmi'-i şerîf (Koca Mustafa Paşa) kurbünde vâki' olup câmi'-i şerîf-i mezbûr vakfına senede kırk akçe mukata'a-yı kadîm ile taht-ı tasarrufunda olan sekiz yüz zıra' arsa-yı sarfadan izn-i mütevellî ve malı ile müceddeden binâ eylediğim etrâf-ı erba'ası tarîk-i amme ve mülk yağhânem ile mahdûd ve mümtaz altı bâb hücre ve bir dershâneyi müştemil medrese ..." şeklinde tavsif edilmektedir.

[214] Vakfiyedeki bu bilgi, S. Ünver'in 4 oda, bir dershaneden ibaret olarak çizdiği medrese plânının, aslına uygun olmadığını göstermektedir. 1792 tarihli defterde hücre sayısı "6" olarak kayd edilmiş bulunmakla beraber bunlarda yaşayan talebe gösterilirken sadece "5" hücre yazılmıştır (Kepeci, nr. 6589/1, s. 30). Muhtemelen o sırada boş bir hücre olup kaydı ihmal edilmiştir.

[215] Bu, Ayvansarâyî'nin, Koca Mustafa Paşa Cami'inin "ittisâlinde hânesi yanında hazîre ve mukabilinde medresesi" (*HC*, I, 165) bulunduğu ifadesine uymaktadır. İstanbul Vakıf Suları Müdürlüğü, *İstanbul Suları Defteri* (s.

Nuh Efendi Medresesinde ders okutacak müderrislere başlangıçta 68 akçe yevmiye verilecek, fakat zamanla vakfın geliri arttıkça bu rakam 120 akçeye kadar çıkarılacaktı. Altı hücrede kalan talebenin her biri ise günde ikişer akçe alacaklardı. Diğer vazifelilerin de ücretleri çıktıktan sonra kalan gerektiğinde tamir için kullanılmak üzere mütevellide birikecekti[216].

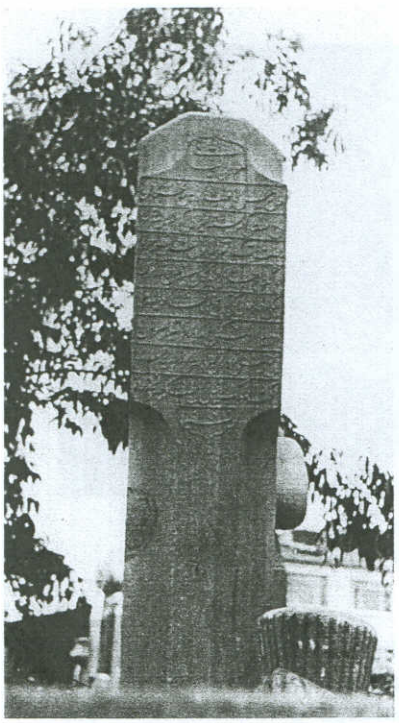

Resim 137
Nuh Efendi'nin mezar taşı

Vakfiyede yazılı 6 odaya sonradan iki baraka ile mescid vazifesi gören bir oda ilâve edilmişti. 1914'deki raporda bu odada "geceleri zikr ü tevhid iştigal eden bir zât oturduğu" ifade olunmakta ve medresede "6" kişinin ikamet edebileceği belirtilmektedir[217]. 1792'de "5" talebenin ikamet ettiği[218] medresede 1869'da "8" talebe ders görüyordu[219].

Odaların arkalarının kapalı olması dolayısiyle, hava ve güneş alamayan medrese oldukça karanlık ve zemin seviyesinde bulunduğu için de rutûbetli idi. 1914'de çamaşırhane, gusulhane, abdesthaneleri yıkık ve harab olduğundan talebe iskânına elverişli bulunmayan, ayrıca arsasının küçüklüğü dolayısiyle yeniden inşası da tavsiye edilmeyen medrese dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılmıştı.

Nuh Efendi Medresesinin Sultan Abdülmecid zamanında bir tamirini tesbit edebiliyoruz. 1842'deki bu tamirde medrese dershanesinin yıkılan kubbesi yapılmıştır. Dershane, birçok medresede olduğu gibi mescid vazifesi gördüğünden başka, içinde talebe de barındırdığından tamirine şiddetle ihtiyaç hissediliyordu. Yapılan keşif, 2.000 kuruş masrafla tamirinin mümkün olabileceğini göstermişti. Ancak, Haremeyne bağlanan evkaftan olan vakfın muaccelesinden 820 kuruş mevcudu bulunuyordu. Bunun üst tarafının Evkaf Hazinesinden ödenmesi gerektiğinden masrafın 2.000 kuruşu aşmaması şartıyla tamirine başlanmasına müsaade olunmuştu[220].

Tesbitlerimize göre medrese 1286 (1869)'da küçük çapta bir tamir geçirmiştir. Kosti Kalfa'ya ihale edilen bu tamir 1.700 kuruşa mal olmuştur[221].

1918'de artık tamamen terk edilmiş durumda[222] olan medrese bugün mevcud değildir.

172 Nişancı Mehmed Bey Medresesi

Altımermer semtinde[223] Hekimoğlu Ali Paşa - Ali Şir Nevai - Köprülüzâde - Kırımlı Aziz sokaklarının çevrelediği adada bulunan bu medrese Prof. Özergin tarafından neşr edilen liste ile 1792,

33/966)'nde de medresenin Yağhane Sokağı'nda bulunduğu kayıtlıdır ki bu, vakfiyede adı geçen yağhanenin sokağıdır.

216 A.g.v, vr. 80b.

217 *DVMD, s.* 174'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 172. S. Ünver (a.g.m, s. 424) ve ondan naklen S. Eyice ("İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Cami'i ve Onun Osmanlı-Türk Mimarisindeki Yeri", *TD*, V/8, 159, n.21) medresenin tekke olduktan sonra yıktırıldığına işaret etmekteyseler de 1914'de hâlâ medrese vazifesi gördüğü, medrese listelerine alınmış olmasından anlaşılmaktadır.

218 Kepeci, nr. 6589/1, s. 30.

219 Bk. Ek I, nr. 113.

220 29 Rebi'ülâhır 1258 tarihli ilmühaber sûreti: EV, nr. 10060, vr. 28b.

221 Ödeme yine iki def'da 1.200 (3 N 1286 alelhesab) + 500 (21 ZA 1286) = 1.700 şeklinde yapılmıştır. EV, nr. 18884, vr. 33a.

222 *DVMD*, s. 174'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 172.

223 *TŞ*, I, 59.

1869 ve 1914 tarihli medrese listelerinde yer almamasına rağmen günümüze ulaşabilmiştir[224]. Kanûnî Süleyman devrinde başdefterdarlığa kadar yükselen Eğri Abdizâde Mehmed Bey'in[225] yaptırttığı medrese en geç, bânîsinin ikinci def'a nişancılık makamında bulunduğu 1563-66 tarihleri arasında inşa edilmiş olmalıdır[226].

Medrese, plân bakımından, Tekirdağ'daki Rüstem Paşa Medresesine benzemektedir. Girişi batı tarafından, dershane ile hücrelerin arasından olan medrese, dikdörtgen bir avlu etrafında "L" plânına göre avlunun doğu ve güney cephelerindeki hücrelerle avlunun kuzey-batısına ve hücrelerden ayrı olarak yerleştirilmiş dershaneden meydana gelmiş olup[227]. 4,60 x 4,80 m. eb'adındaki dershanenin kapısının yanında iki, diğer cephelerinde ise ikişer alt, birer üst penceresi vardır.

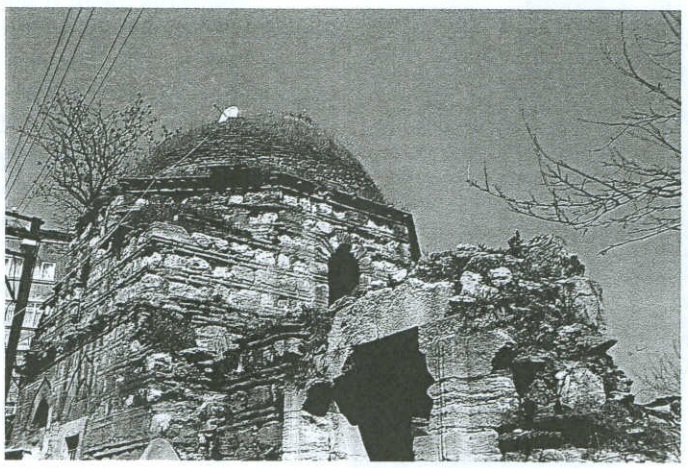

Resim 138
Nişancı Mehmed Bey Medresesi

Arşivlerimizde Nişancı Mehmed Bey Medresesine âid tamir kaydı görülememişse de XX. yy.ın başlarında harab durumda olduğu tesbit edilebilmektedir. Gerçekten 4 Mayıs 1319 (17 Mayıs 1903) tarihli bir plândan bu harab medresenin yanına bir bina yapıldığı sırada medresenin damlalığına tecavüzde bulunulduğu görülmektedir[228]. Ancak bu tecavüzün bertaraf edilip edilmediğine dair bir belgeye rastlanamamıştır.

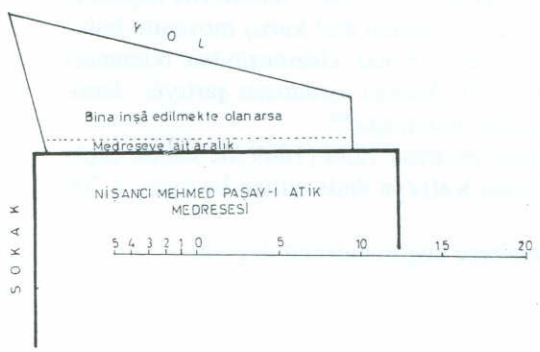

Şekil 85
Nişancı Mehmed Bey Medresesi damlalığına yapılan tecavüzü gösterir kroki
(PPK, nr. 422)

Halen, medresenin odalarının önlerindeki revaklar kayb olduğu gibi ara duvarları yıkılmış, dış duvarlarının ise ancak üst pencere seviyesine kadar olan kısımları kalmıştır. Medrese avlusuna yapışık vaziyette bir gecekondu ile dershanede âileler yaşamaktadır[229].

[224] Baltacı bugün mevcud olmadığını yazar.

[225] 920 (1514)'de doğan, Ayasofya mütevellisi iken 943 (1536-37)'de divân kâtibliğinden başlayarak reisülküttablık, Arab ve Acem, şıkk-ı sânî defterdarlıkları, nişancılık ve nihayet 965-968 (1557-1560/61) yılları arasında başdefterdarlık da yapan Mehmed Bey, doğruluğuyla meşhur olarak tanınırdı. *TŞ*, I, 58-59. Ayrıca bk. *İOTK*, II, 446 (başdefterdarlığı) 452 (ilk nişancılığı),453 (ikinci nişancılığı); *HC*, I, 214-215;

[226] Zeynep Ahunbay, "Nişancı Mehmed Bey Medresesi", *TVİA*, VI (1994), 85. Ahunbay, her hangi bir külliyeye bağlı olmayan bağımsız bir medrese türüne girdiğini belirtirse de Atâî (s. 59) "medrese kurbünde mescidi" olduğunu yazdığı gibi Ayvansarâyî (*HC*, I, 215)'de de mescidi bulunduğu kayıtlıdır. Ancak *TB* ve *TM*'de Mehmed Bey'in adıyla anılan bir mescid bulunamamıştır.

[227] *19. Asırda İstanbul Haritası* pafta D3 / E3'ün birleştikleri yerde plânı görülen medresenin adı yazılı değildir. Ancak, *Bildlexikon*, s. 363'de medrese açık olarak görülmektedir. Ahunbay, bu plânlardan hareketle yerleşim şeklini çıkarmıştır (a.g.m, s. 85).

[228] PPK, nr. 422. Bk. Şekil 85.

[229] Ahunbay, gös. yer.

173 Sayd-ı Cenan Kalfa Medresesi (I 2)

Mevlevihane Kapısı yakınındaki Yayla cıvarında, Aydın Kethuda Mahallesi'nde bulunan[230] ve 1869'da bir mezunla "17" talebesi olan[231] medrese, 1914'de münhedim ve dört duvar içinde arsa halinde" gösterilmektedir[232].

Bugün yerini tam olarak tesbit etmek kabil değilse de Aydın Kethuda Cami'i yanından geçen Yayla Caddesi ile Yaylak Sokağı köşesindeki odun deposu olarak kullanılan arsa üzerinde bulunmuş olması muhtemeldir.

[230] *İME*, nr. 164.

[231] Bk. Ek I, nr. 128.

[232] *DVMD*, s. 172'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 170-171.

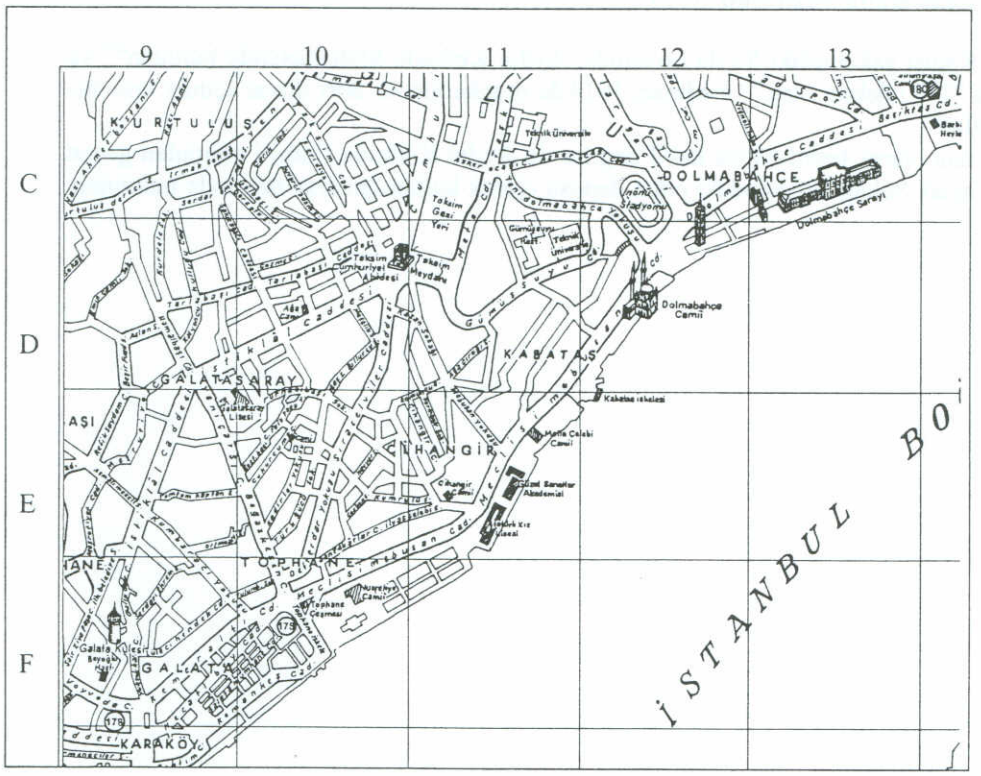

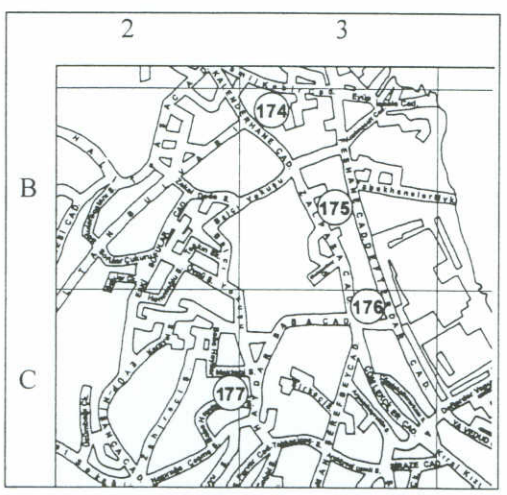

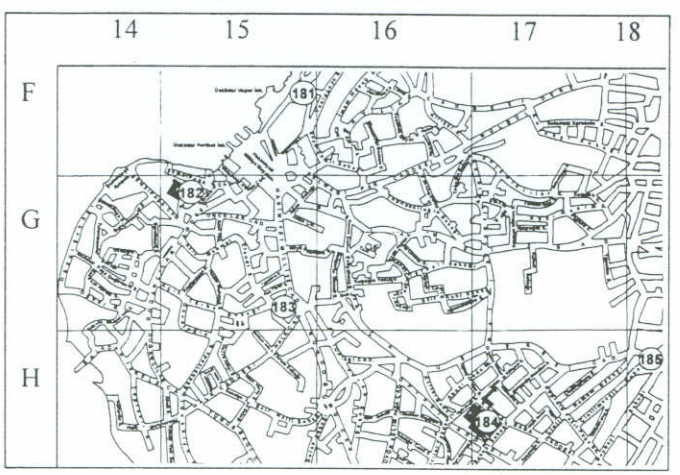

VIII.Bölüm

EYÜP
GALATA
ÜSKÜDAR

I. EYÜP

174 İbrahim Hanoğlu / Sokollu / İsmihan Sultan Medresesi (B 3)

Bugün "Sokollu Medresesi" adıyla anılan, arşiv belgelerinde genellikle "Şehid Mehmed Paşa Medresesi", medrese listelerinde ise "İbrahim Hanoğlu" olarak geçen, fakat vakfiyesinden İsmihan Sultan'ın vakfı olduğu anlaşılan[1] medrese, Eyüp'te Cami'-i Kebir Mahallesi'nde ve Sokollu türbesi arkasındadır.

"İbrahim Hanoğlu" adını taşımasının sebebi, Sultan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan ile eşi Sokollu Mehmed Paşa'nın oğulları İbrahim'in evlâdlarının İbrahim Hanzâdeler adıyla şöhret bulmuş olmalarındandır. Ayvansarâyî "cümlesi Eba-Eyyüb-ı Ensârî Câmi'-i şerîfi kurbünde vâkı' türbe-i mahsûsalarında medfûndurlar ve türbeleri kurbünde olan Yazılı Medrese denmekle şehîr medrese dahi bunların âsâr-ı hayriyyeleridir" demektedir[2]. 1914 tarihli defterde "Sultaniye" adıyla kayd edilen medresenin mühründe "Medrese-i İbrahim Hanoğlu der Eyüb" ibâresinin okunması, İsmihan Sultan, Hemşîre Sultan ve Yazılı Medrese[3] adlarıyla da anılan medrese ile İbrahim Hanoğlu Medresesi'nin aynı olduğunu ortaya koymaktadır.

Medresenin Arabça kitabesindeki tarih mısra'ı 976 (1568-69)'da yapıldığını göstermektedir[4]. Evâil-i Ramazan 980 (5-14 Ocak 1573) tarihli vakfiyesine göre medrese ellilidir ve eşi Sokollu Mehmed Paşa'nın Kadırga limanındaki "Fethiye demekle ma'rûf medresesine" müderris tayin olunanlar burada da ders vereceklerdir. Medresede "müsta'id" bir kişinin günlük beş akçe ile muid, ana kapı ile dershaneyi açıp kapayacak emin ve mutemed bir kişinin bevvab, temiz birinin ferraş olması; bunlara ve 15 dânişmendin her birine günde dörder akçeden başka ikişer akçe "taamiye" ve medresedeki ulemanın istifadesi için türbe dolabında muhafaza edilecek kitablara hâfız-ı kütüb tayin edilen şahsa günde beş akçe verilmesi, müderrise medresenin yanında bir ev tahsis edilmesi vakfiyenin şartları arasındaydı[5].

Mimar Sinan yapısı olan medrese dikdörtgen plânlıdır. 19 oda dikdörtgenin uzun kenarlarında ve revaklar gerisinde sıralanmışlardır. Bu iki cephedeki 22 birimden biri giriş holü, ikisi ise eyvandır. Dış avluya bakan eyvanın yanında iki odalı bir hizmetliler bölümü vardır[6]. Dershane giriş kapısının üstünde bulunur[7]. Odalar zemin seviyesinde ise de arkaları açık olması dolayısiyle hava ve güneş alabilmektedir.

1792'de "17 talebenin bulunduğu[8] medresede 1869'da bir mezun ile "13" talebe vardı[9]. Bundan da anlaşılıyor ki, her iki tarihte de bütün odalar dolu değildi. 1914'de 20-30 kişinin ikamet edebileceği kayd edilmişti.

1 İsmihan Sultan Vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 572, s. 139.

2 *HC*, II, 38.

3 Bk. Baltacı, s. 197.

4 Ayvansarâyî, *Tevârih*, İstanbul 1985, s. 390 ve ondan naklen İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 1992, s. 152.

5 İsmihan Sultan Vakfiyesi, s. 144.

6 Kuran, *Sinan*, s. 130. 1792 tarihli defterde oda sayısı "17" olarak tesbit edilmiştir (Kepeci, nr. 6589/1, s. 32). *DVMD* (s. 136'dan naklen Dârü'l-hilâfe, s. 137)'de ise "18" hücre bir müdür odası olduğu kayıdlıdır.

7 "Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII, 31.

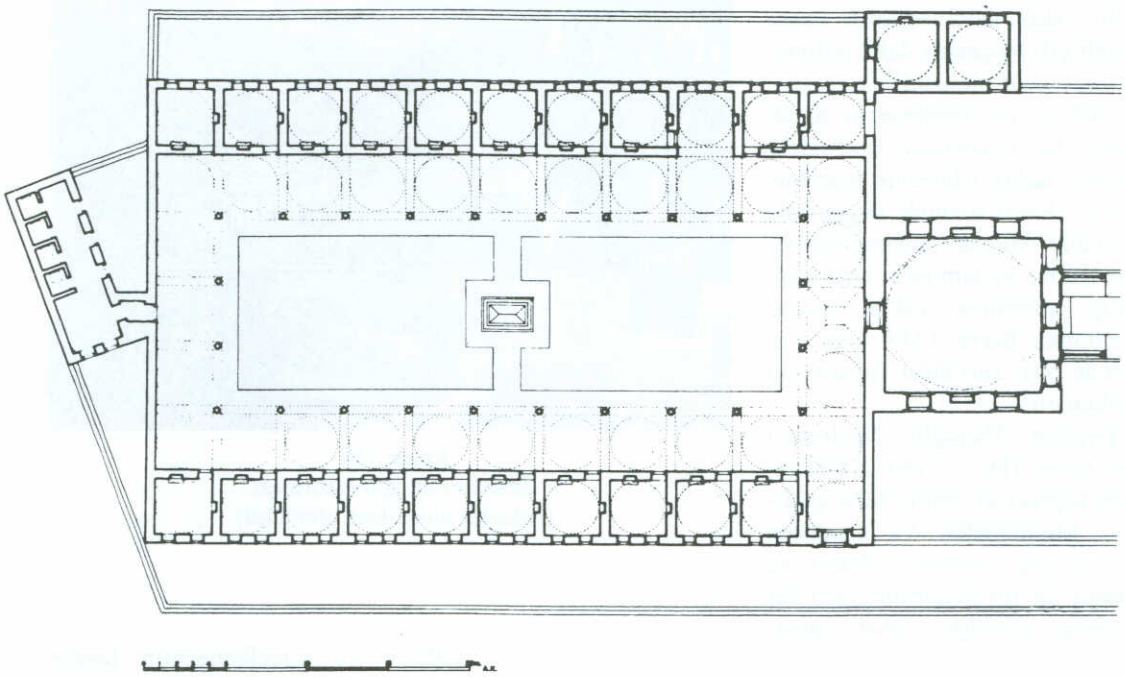

Şekil 86
İbrahim Hanoğlu / Sokollu Mehmed Paşa / İsmihan Sultan Medresesi plânı
(Kuran, *Sinan*, s. 131, R. 137)

Medresenin günümüze kadar çeşitli tamirler görmüş olduğu muhakkaksa da bunlardan 1882, 1895, 1897 ve 1911'dekiler hakkında bilgiye sahibiz. 1882'de sadece medrese değil, türbe, kütübhane ve karakolhane ile karşısındaki çeşmenin de tamire ihtiyac gösterdiğinin vakfın mütevellisi tarafından bildirilmesi üzerine Şehremanetince keşfi yaptırılıp eksiltmeye çıkarılmış ve –Osmanlı lirası 100 kuruş hesabıyla– 6.500 kuruşa Kosti Kalfa üzerinde kalmışsa da Evkaf Hazinesi Tamirat memuru tarafından emaneten tamirinin daha iktisâdî olacağı düşünülmüş ve tasarrufa riâyetle yapılacak tamiratın 1297 mâlî yılı Evkaf bütçesinde yer alması husûsunda Nezâretten Sadarete gönderilen takrir[10] muhtevası Şûrâ-yı Devlet tarafından da uygun bulunmuştu[11].

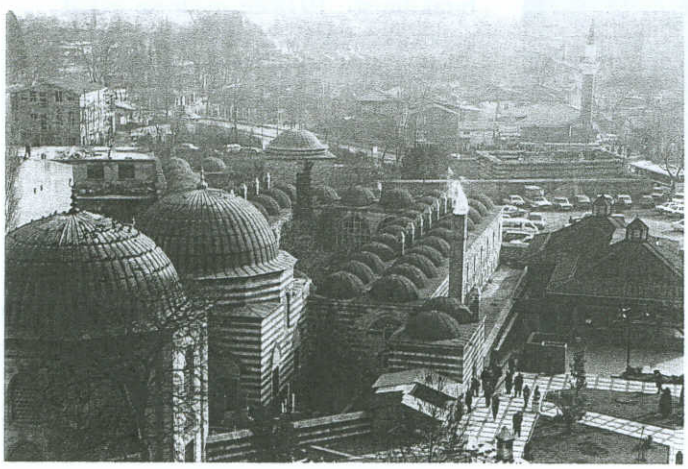

Resim 139
İbrahim Hanoğlu Medresesi
(Eyüp Cami'i tarafından görünüşü)

1895'de medrese ile birlikte türbe, kütübhane ve çeşme ile su yollarının harab olduğu görüldüğünden yaptırılan keşif sonunda tamiratın 35.650 kuruşa mal olacağı anlaşılmış; tasarrufa ve sağlam olmasına riâyet edilmek şartıyla in-

[8] Kepeci, nr. 6589/1, s. 32.

[9] Bk. Ek I, nr. 120.

[10] 15 Şa'ban 1298 / 30 Haziran 1297 (12 Temmuz 1881) tarih ve 122 nr.lı Evkaf Nezâreti takriri: ŞD.DH, dos. nr. 103/53-3.

şaatın emaneten yürütülmesi ve masrafın vakfa kayd edilmek üzere 1311 mâlî yılı bütçesine dahil edilmesi için irade sâdır olmuştu[12].

1897'de ise medresenin harab durumda olan dershanesi üzerindeki kurşunların değiştirilmesine teşebbüs edilmiştir. Keşif sonunda değiştirme işinin 9.200 kuruşa tamamlanabileceği anlaşılmış ve tamiratın emaneten yaptırılıp bitiminde vakfa masraf kayd edilmek üzere 1313 mâlî yılı bütçesinde yer verilmesi husûsunda irade çıkmıştır[13].

İbrahim Hanoğlu Medresesi 1911'de Kosti Hacı Avram Kalfa tarafından yapılan bir tamir daha geçirmiştir[14]. Muhtemelen bu tamirden dolayı 1914'de medrese odaları ve dershanesi ile tuvaletlerinin yeni bir tamir daha gördüğü, fakat çamaşırhane ve gusulhanesinin henüz yapılmamış, şadırvanının ise harab durumda olduğu belirtilmiştir. Sel mecraları tıkalı bulunduğundan yağmur yağdığında medresenin avlusunu su basmaktaydı. Bu hususlar dârülhilâfenin kuruluşu arefesinde tesbit edilerek Ders Vekâletine bildirilmiş; Eyüp'teki diğer medreseler gibi bu da kadro haricinde bırakılmıştı. 1918'de medrese evkaf deposu olarak kullanılıyordu[15].

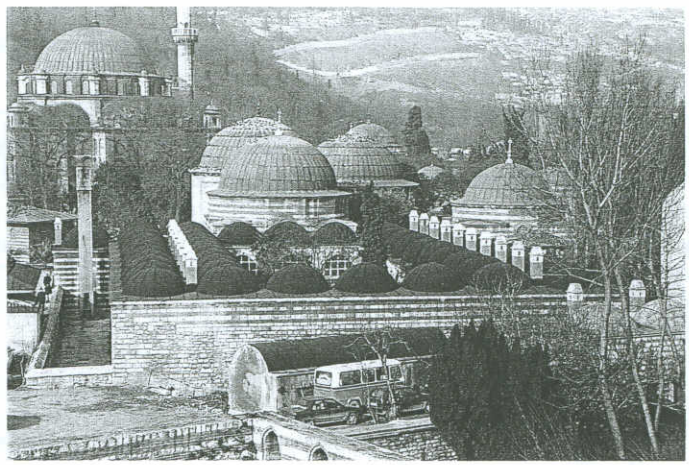

Resim 140
İbrahim Hanoğlu Medresesi
(Arkadan otoparktan görünüşü)

Resim 141
İbrahim Hanoğlu Medresesi
(Avludan görünüşü)

Halen içinde Ruh Sağlığı Dispanserinin faaliyette bulunduğu medrese 1961'de büyük bir tamir geçirmiştir. 296.494,46 TL. keşif bedeliyle kapalı zarf usûlüyle açılan eksiltmeye 9 müteahhid katılmış ve tamirat %35,59 oranında tenzilât yapmak suretiyle 105.522,38 TL.na bitireceğini taahhüd eden Mustafa Deveci'ye ihale edilmiştir. Bu tamirde kalorifer tesisatı yapılmış, revakların altları ise camekânla kapatılmıştır[16].

[11] 9 Receb 1298 / 12 Ağustos 1297 (24 Ağustos 1881) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası sûreti: ŞD.DH, dos. nr. 103/53-1.

[12] Evkaf Nezâreti'nin 23 Muharrem 1313 (16 Temmuz 1895) tarih ve 236 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 15 Safer 1313 / 25 Temmuz 1311 (6 Ağustos 1895) tarihli mazbata ve 24 Safer / 3 Ağustos (15 Ağustos) tarihli irade: İrade-E, nr. 1313 Safer/14 ve eki.

[13] Evkaf Nezâreti'nden gönderilen 9 Rebi'ülevvel 1315 (8 Ağustos 1897) tarihli takrir üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince kaleme alınan Gurre-i Rebi'ülâhır 1315 / 18 Ağustos 1313 (30 Ağustos 1897) tarihli mazbata ve 24 Rebi'ülâhır / 10 Eylül (22 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr. 1315 Rebi'ülâhır/8 ve eki.

[14] 7 Mayıs 1327 (20 Mayıs 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 90/702.

[15] *DVMD*, s. 136'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 137.

175 Zal Mahmud Paşa Medreseleri (B 3)

Eyüp'te, Zal Paşa Caddesi üzerinde cami, iki medrese, türbe ve çeşmeden meydana gelen manzûme içinde bulunan medreselerin bânîleri Kanûnî Sultan Süleyman'ın veziri Zal Mahmud Paşa[17] ile Sultan II. Selim'in kızı olan eşi Şah Sultan[18]'dır.

Biri cami'in karşısında (fevkanî), diğeri altında (tahtânî) olmak üzere iki binadan meydana gelmiş olan ve ölümlerinden sonra[19] tamamlanan[20] medreselerden biri Paşa, diğeri Sultanına âiddir[21]. Goodwin'e göre ilk tahtânî, sonra fevkanî medrese tamamlanmıştır[22]. Bu görüş, Atâî'nin verdiği bilgi ile birleştirildiğinde tahtânînin Sultana, fevkanînin Paşaya âid olduğu sonucuna varılabilir. Müderris tayinleri ise daha önce, Paşa ve Sultanı henüz hayatta iken, belki de inşaatın başladığı sırada yapılmıştır. Manzûmenin mimarı olarak bazı yerlerde Sinan gösterilirse de tasarım onun olsa dahi inşaatın safhalarının takibinin Sinan tarafından yapılmadığı anlaşılmaktadır. Cami ve medrese inşaatıyla ilgili 990 (1582) tarihli hüküm, medreselerin, bânilerinin ölümlerinden sonra inşaatın kontrolunun Dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarından Mimar Hüseyin Çavuş'a verildiğini göstermektedir[23].

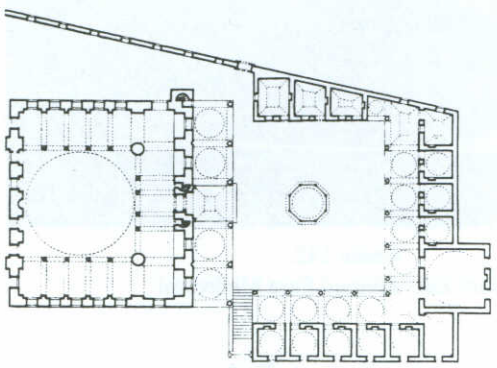

Şekil 87
Zal Mahmud Paşa Cami'i ve fevkanî medresesi plânı
(Kuran, *Sinan*, s. 197)

Fevkanî medrese cami seviyesinde iken, tahtânînin bir cephesindeki odalar cami'in altında bodrum gibi olup, diğer tarafındakilerin arkaları bahçeye bakmaktadır. Bunun için 1914 'deki teftiş hey'eti raporunda cami'in altındakilerin talebe iskânı için "kat'iyyen" elverişli olmadığı, fakat diğer cephedekilerin, arka bahçe açılır ve odalar da fennî surette tamir edilirse, talebenin yaşayabileceği hale gelebileceği belirtilmiştir[24]. Fevkanî odalara gelince: Bir cephe-

16 İVBMA, Eyüp Sokollu Medresesi 1961 yılı onarımı dosyası.

17 Sultan ve Paşa aynı gece vefat etmişlerdir. Mehmed Süreyya Bey (*SO*, II, 426), Mahmud Paşa'nın ölüm tarihinin Şa'ban 988 (Eylül 1580) olduğunu yazar. 990 tarihli *Mühimme* defterinin (XLVII, 131/328) külliyenin tamamlatılması ile ilgili bir hükmündeki ifadeden 990 (1582)'da hem Paşa, hem de Sultanın hayatta olmadıkları anlaşılmaktadır. Krş. *HC.*, I, 253.

18 980'de ikinci eşi Zal Mahmud Paşa ile evlendirilen Şah Sultan, manzûmenin türbesinde gömülüdür. *SO*, I, 45.

19 *Mühimme*, gös. yer.

20 Atâî, iki yerde bu medresenin tamamlanıp müderris tayin edildiğinden bahs eder. I, 315'de Mehmed Su'ûdî Efendi-'nin biyografisinde "seksen yedi şa'bânında (Ekim-Kasım 1579) Zal Paşa Sultânı Şah-ı Hûbân Sultan hazretlerinin medrese-i celîleleri tamam oldukda ibtidâ bunlara in'âm olundu"; II, 665'de Mustafa b. Hüseyin b. Sinan Efendi'nin biyografisinde ise "seksen yedi şevvalinde (Kasım-Aralık 1579) vezîr-i sânî Zal Paşa medrese-i cedîde inşâ edüp evvelâ bunlara i'tâ olundu" der. Baltacı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki vakfiyesinin 977 (1569-70) tarihini taşıdığını belirtir (s. 466). Ancak, vakfiyeler her zaman inşaatın bitirilmesinden sonra düzenlenmedikleri için bunu medreselerin tamamlanış tarihleri olarak kabûl etmek doğru olmaz. A. Kuran ise, 1973'de yayınladığı "Zâl Mahmud Paşa Külliyesi" (*BÜD*, I, 77)'nde 1572'den sonra inşaata başlanmış olacağı üzerinde durmuşken *Mimar Sinan*'da (s. 197) cami inşaatının "büyük olasılıkla" 1575'de başlanıp 988 (1580-81)'de bitirilmiş olacağını ifade etmektedir. Atâî'deki ifadeden ise –yukarıki notta da belirtildiği gibi– her iki medresenin de 987 (1579)'de tamamlandığı mânâsı çıkar. Ancak, *Mühimme* defterindeki hüküm tamamlanmanın bundan sonra olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Medreselerin tamamlanmasının 1582'yi bulduğu muhakkaktır.

21 1792 tarihli defterde medreselerden biri Mahmud Paşa'ya, diğeri eşine âid gösterildiği (Kepeci, nr. 6589/1, s. 33) gibi Atâî de müderris tayinleri dolayısiyle medreselerden ilk biteni Sultan'a (I, 315), diğerini Paşa'ya (II, 665) âid gösterir. Ancak tamamlanış yılında hataya düşer.

22 *Ottoman Architecture*, s. 257. Yukarıdaki izahlar iki medresenin yakın tarihlerde bitirildiğini düşündürmektedir.

23 *Mühimme*, XLVII, 131/328. Bu kayıt, Prof. Kuran'ın, medreselerin Mimar Sinan tarafından tasarlandığı, fakat inşaatın kalfalarından biri tarafından yürütüldüğü hakkındaki görüşünün de yerinde olduğunu ortaya koymaktadır.

24 *DVMD*, s. 138'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 138-139.

sinde arka pencere varken, diğer taraftakilerin arkaları kapalıdır. Bunun için de 1914'deki teftiş hey'eti raporunda fennî bakımdan iskâna elverişli "4" odası bulunduğuna işaret edilmiştir[25].

Zal Mahmud Paşa Medresesi, alışılagelmiş klâsik simetrik medrese plânına göre inşa edilmiş değildir. Arsasının şekli ve arazinin eğiminin bunda rolü olmakla beraber Mimar Sinan'ın, Süleymaniye Külliyesi ve Kadırga'daki Sokollu Cami'inde uyguladığı geometrik plânlar düşünülürse Zal Paşa Manzûmesinin pek de başarılı bir uygulama olduğu söylenemez[26]. Maamafih bu durumda, manzûme inşaatının değişik zamanlarda ve değişik programlarla yürütülmesinin de rolü olduğu açıktır. Arsanın kuzey-doğu cihetindeki eğim dolayısiyle cami'in bu tarafına tahtânî medrese odaları yerleştirilmek suretiyle kod farkı giderilmeye çalışılmıştır. Medresenin iki kısmı da asimetriktir. Hem fevkanî, hem tahtânî kısımlarda birer dershane, fevkanîde 12[27], tahtânîde ise 18 oda vardır[28]. Dershaneler odaların merkezine yerleştirilmek yerine kenara itilmiştir. Fevkanî kısmın kuzey ve doğu cephelerindeki hücrelerin önünde revak olduğu halde batı cephesindekilerde yoktur[29] ki bu, şadırvanı simetrik olarak yerleştirmek endişesinden kaynaklanmış olmalıdır[30]. Kare plânlı olan dershane, ana kitleden dışarıya taşacak şekilde yerleştirilmiş[31] ve ikisi kuzey, ikisi doğu ve biri güney cephesine olmak üzere beş pencere konmuştur[32]. Dershanenin doğusunda, birinin kapısı dershanenin yanında ve dikdörtgen plânlı; beşi, kapıları batıya bakan kare plânlı altı hücre vardır. Bu hücrelerin arka taraflarındaki pencereler tahtânî medresenin çatısına bakar. Kuzey- batıdaki köşe hücresi diğerlerinden farklı olup sokak tarafında da bir penceresi vardır. Batı cephesindeki hücreler sokağın kıvrımına göre yerleştirilmiş olduğundan güneye doğru genişlerler ve sadece avluya açılan pencereleri bulunur[33].

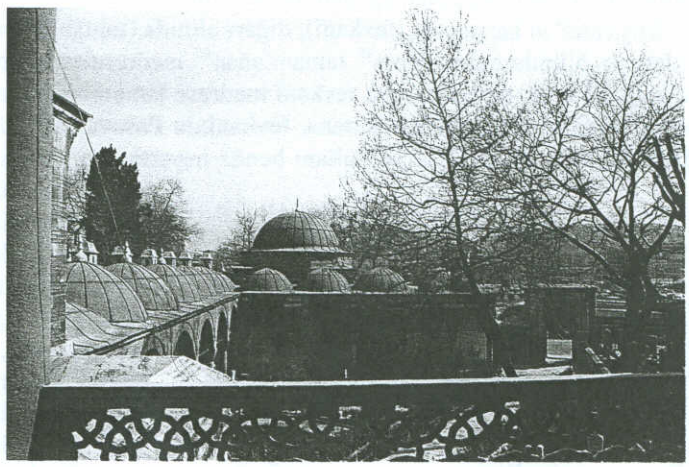

Resim 142
Fevkanî Zal Mahmud Paşa Medresesi

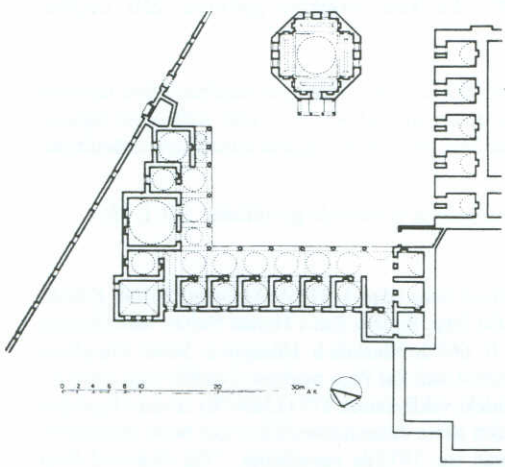

Şekil 88
Tahtânî Zal Mahmud Paşa Medresesi plânı
(Kuran, *Sinan*, 196)

Medresenin tahtânî kısmına, cami ile fevkanî medresenin müşterek olan avlusundan yaklaşık 4. m. yükseklikteki bir merdivenle inilmekte olup aynı asimetrik plân burada da mevcuddur[34]. Goodwin'in daha eski tarihli olması ihtimali üzerinde durduğu tahtânî medrese "L" plânlıdır. Oda-

[25] *DVMD*, s. 138'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 139-140.

[26] Doğan Kuban, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII, 543.

[27] *DVMD*, s. 138'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 139. Kuran, a.g.m, s. 70'de sekizi kubbeli, beşi ayna tonozla örtülü "13" hücre olduğunu yazar. Plânda da "13" birim görülür. *DVMD*'inde kayd edilmeyen bu 13. oda her halde "bevvab odası" denilen (*Sinan*, s. 201) oda olmalıdır .

[28] 1792 tarihli sayım defterinde biri "Zal Paşa-yı Sultanî", diğeri "Zal Paşa" olarak geçen her iki medresede de "12" hücre görünmektedir (Kepeci, nr. 6589/1, s. 33).

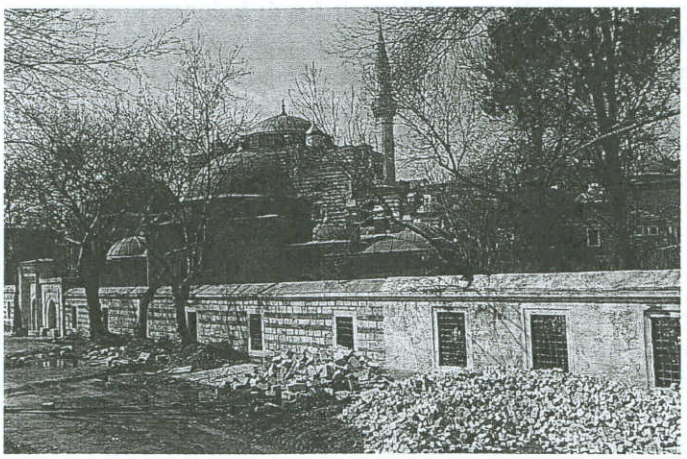

Resim 143
Tahtânî Zal Mahmud Paşa Medresesi
(Sahil tarafından görünüşü)

lar kuzey ve doğu yönlerinde olup önlerinde revaklar vardır. Kuzeydeki, dışa açılan birer penceresi bulunan "6" hücrenin batısında "4" hücrelik bir bölüm bulunur. Bunlar üst medresenin doğu cephesi odaları altındadır. İkisinin pencereleri sofaya açılır; birinin dışa kapısı bulunmadığından yanındaki odadan geçilir[35]. Kare plânlı olan dershane kuzey-doğu köşeye yerleştirilmiş olup[36] revak tarafında sadece altta pencere varken cadde tarafıyla güney cephesine altlı üstlü pencere yapılmıştır. Doğu cephesindeki odalar, Defterdar Caddesine uyum sağlamak üzere değişik eb'adlarda olup birbirine nazaran avlu tarafına çekilerek, kıble eksenine 65°lik bir açı meydana getirilerek yerleştirilmiştir[37]. İki kısım için ayrı ayrı abdesthaneler bulunduğu halde çamaşırhane ve gusulhane müşterektir[38].

1914'de "40" kişinin ikametine müsaid olduğu belirtilen ve dârülhilâfe kadrosuna alınmayan medreselerden Şah Sultan'a âid gösterilende 1792'de sayımın yapıldığı sırada üç hücre sahibi izinli olarak taşrada bulunmaktadır; bir hücrede ise iki kişi yaşamaktadır ki toplam sayı taşradakilerle birlikte "13"dür. Zal Paşa'ya âid medreseye gelince: İki hücresi boş; iki hücre sahibi izinli olarak sılada, biri ise seferdedir. Bunlarla birlikte medresenin talebe sayısı "10"u bulmaktadır[39]. 1918'de fevkanî kısmı erzak anbarı olarak kullanılırken tahtânî kısmında muhacirler barınmaktaydı[40].

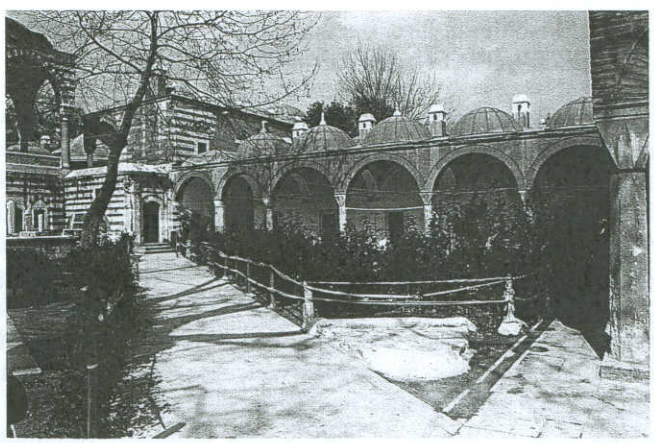

Resim 144
Tahtânî Zal Mahmud Paşa Medresesi
(Önde tahtânî, üstte fevkanî hücrelerin alt avludan görünüşü)

[29] Kuran, a.g.m, 70.

[30] Kuban, a.g.m, 70.

[31] Kuran, gös. yer; Emel Etgür, *Zal Mahmut Paşa Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1967, s. 19.

[32] Kuran, a.g.m, s. 71.

[33] Kuran, a.g.m, s. 71.

[34] Kuban, a.g.m, 71.

[35] Kuran, a.g.m, s. 73.

[36] Etgür, *a.g.t*, s. 19-20.

[37] Kuran, *Sinan*, s. 203.

[38] *DVMD*, s. 138'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 140.

Zal Mahmud Paşa ve Şah Sultan medreselerinin XIX. yy.a âid tamir kaydı bulunamamıştır. XX. yy.da ise biri başında, diğeri cumhuriyet devrinde olmak üzere iki tamir tesbit edilebilmiştir. Bunlardan ilki 1325 (1909-10) tarihlidir[41]. Diğeri ise 1962'dedir. Medreseler, yanındaki cami ile beraber müteahhid Rasim Yurttaş tarafından tamir edilmiştir. Toplam keşif bedeli 286.847,34 TL. olup %33,36 tenzilâtla 191.155 TL'sına indirilmişse de tamiratın tamamlanması için buna ikinci bir keşifle 57.369 TL. daha eklemek icab etmiştir[42].

176 Cezerî Kasım Paşa Medresesi (C 3)

Eyüp'te Zal Paşa Caddesi üzerinde ve bunu Defterdar Caddesi'ne bağlayan Cezerî Kasım Akarçeşme Sokağı'nın köşesindeki aynı adla anılan cami'in yanında bulunan medresenin bânîsi Sultan II. Bayezid ve Yavuz Selim devirlerinde iki def'a defterdarlık yapmış olan vezir Cezerî Kasım Paşa'dır[43].

Medrese, aynı adla anılan ve 921 (1515)'de inşa edilmiş olan cami'in yanında[44] bulunduğuna göre yapımı ya aynı veya yakın bir tarihte olmalıdır.

1792 tarihli defterdeki kayıttan medresenin birer kişilik "7" odası olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, sayımın yapıldığı sırada hücre sahiblerinden biri izinli olarak İstanbul dışında bulunduğundan içinde "6" kişi vardır[45]. 1869 tarihli listede yer verilmemiş olan medrese, XX. yy. başlarında hayli harab olmakla beraber henüz ayaktadır. 1914'deki raporda cami'in yanında ve "4" odadan ibaret olarak gösterilmiştir. Demek ki geçen zaman içinde odalardan üçü yıkılmıştır. Ayakta kalmış odaların "mâil-i inhidam", çamaşırhane ve gusulhanenin yıkık, abdesthanelerin ve avlunun cami ile müşterek olması dolayısiyle medrese, iskâna elverişli bulunmamıştır. 1918'de "son derecede harabdır[46].

177 Dârülhadis-i Hacı Beşir Ağa (C 2)

Eyüp'te Baba Haydar Mahallesi'nde, Balcı Yokuşunda Mektep Sokağının köşesinde bulunan dârülhadis, kütübhane, sıbyan mektebi ve çeşmeden ibaret manzûmenin parçası olup güneyinde Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi, kuzeyinde Şeyhülislâm Tekkesi bulunur. Manzûmenin bânîsi, Bâbıâlî'de Alay Köşkü Caddesi'ndeki külliyenin sahibi Sultan III. Ahmed ve I. Mahmud devirleri dârüssaâde ağalarından Beşir Ağa'dır[47]. Dârülhadisin inşa tarihi, kitabesindeki

"*Câmi'-i ilm-i amel dâr-ı hadîs-i zîbâ*"[48] mısra'ından anlaşıldığı gibi 1147 (1734-35)'dedir.

1 Rebi'ülâhır 1148 (21 Ağustos 1735) tarihli vakfiyesine göre kütübhane, muallimhane ve medreseden mürekkeb olan manzûme, üç tarafından şahıslara âid mülk evler, bir tarafından ise yolla çevrilmiştir. Sekiz odadan ibaret olan ve içinde akar suyu bulunan medresede "ulûm-ı nâfı'a-i şer'iyye ve fünûn-ı mütedâvile-i mer'iyye tedris edilecek, iki âlim ve fâzıl şahısdan biri yevmî 25 akçe ile müderrislik; diğeri, 20 akçe ile muhaddislik yapacaktı. Kendilerine hücre tahsis edilecek talebe, ilim ve fen tahsiline kabiliyetli olanlardan seçilecek ve her hücrede bir kişi kalacaktı. Her talebeye, günde beş akçe vazife ve iki akçe mum parası olmak üzere yedi akçe verilecek ve bunlar müderris ve muhaddislerin kütübhanede verdikleri derslere devam edeceklerdi. Kütübhanede[49] bulunan vakıf eserler

[39] Kepeci, nr. 6589/1, s. 33.

[40] *DVMD*, s. 138'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 140.

[41] İVBMA, *İTKKD*, nr. 1768, s. 13/1104 ve s. 32/1293.

[42] İVBMA, Zal Mahmud Paşa Cami ve Medresesi 1962 yılı onarımı dosyası.

[43] *SO*, II, 426; *HC*, I, 253; *İOTK*, I, 456; II, 442.

[44] *HC*, I, 280.

[45] Kepeci, nr. 6589/1, s. 33.

[46] *DVMA*, s. 137'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 138.

[47] *HC*, I, 49-50.

[48] Ayvansarâyî, *Tevârih*, s. 306 ve Yakıt, *Ebced*, s. 189.

[49] Kütübhane için bk. İsmail E. Erünsal, "Beşir Ağa Kütübhanesi", *DVİA*, VI (1992), 4.

üç "hâfız-ı kütüb"ün sorumluluğundaydı. Bunlardan günde 15 akçe vazife verilecek olan birincisi medrese dışından âlim, fâzıl, dindar, sadakat ve dürüstlük sahibi bir kimse olacaktı. İkinci ve üçüncü hâfız-ı kütübler ise medrese talebesi arasından seçilecek; ikinci muid olacak, her ikisi de gündelik altı akçe vazife alacaktı. Yine bir talebe kütübhanede mevcud kitabları, ad ve vasıflarıyla bir deftere geçirecek, her yılın başında mütevelli tarafından vakfiyede mevcud kitabların sayımı yapılacaktı. Her gün hâfız-ı kütübden biri münâvebe ile kütübhanede bulunacak, talebenin istediği kitabları verecek; fakat kitablar hiçbir şekilde kütübhane dışına çıkartılmayacaklardı. Kütübhane dışına kitab çıkartılmasına izin veren hâfız-ı kütüb vazifeden uzaklaştırılıp yerine dürüst bir kimse getirilecekti. Medresenin bevvab, ferraş gibi vazifelileri de yine medrese talebesinden seçilecek ve bu işler karşılığında vakfiyede belirtilen ücretleri alacaklardı[50].

Resim 145
Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi kitabesi

Manzûme, Türk barok devrinde inşa edilmiş olmakla beraber barok mimarî özelliklerine sahib değildir. Sokaktan birkaç basamaklık bir yükseklikteki girişten avluya geçilir. Girişin batısında çeşme, üzerinde ise sıbyan mektebi yer alır. Avludan dârülhadise de merdivenle çıkılır. Hücreler avlunun etrafında "L" meydana getirecek şekilde sıralanmışlar, hücrelerin doğu ucuna da dershane yerleştirilmiştir[51]. İki kişinin yaşaması mümkün olmasına rağmen 1914 'deki teftiş hey'etince bir kişinin yaşaması çok daha sıhhî görülmüş olan odalardan başka aynı tarihte bir de muhdes barakası olduğu tesbit edilen dârülhadis, biraz darca bir avlu ile harabca bir kuyu ve diğer müştemilâtı dahil olmak üzere 1914'de tamir bekler durumdaydı. Yerinin güzel ve havadar olması dolayısiyle bitişiğindeki mektebin de ilâvesiyle yeniden mükemmel bir medrese inşasının uygun olacağı raporda belirtilmişti. Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılan medrese 1918 sonlarında muhacirler tarafından işgal edilmiş durumdaydı[52].

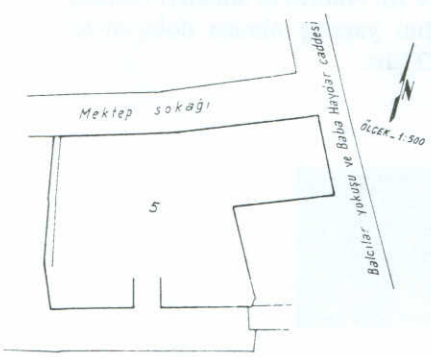

Şekil 89
Hacı Beşir Ağa Dârülhadisinin yerini gösterir plân

1869'daki medrese listesinde adına rastlamadığımız Hacı Beşir Ağa Dârülhadisinde 1792'de iki hücre hâfız-ı kütüblere, diğer hücrelerden dördü nâzır-ı kütüb, ferraş, kayyum ve bevvaba tahsis edilmiş olup medresede toplam "8" kişi yaşamaktaydı[53]. 1914'deki raporda "10" talebenin kalabileceği kayd edilmişti[54].

[50] VGMA, Defter nr. 736, s. 1-2.

[51] Zeynep Ahunbay, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi", *TVİA*, III (1994), 469.

[52] *DVMD*, s. 139'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 142-145.

[53] Kepeci, nr. 6589/1, s. 33.

[54] *DVMD*, s. 139'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 143.

Beşir Ağa Dârülhadisinin de XIX. yy.da yapılan bazı tamirlerini tesbit edebiliyoruz. Bunlardan biri 1869'da olup Hacı Ârif Efendi tarafından yapılmış ve 4.900 kuruş masrafla meydana gelmiştir[55]. 1874 'dekinde ise medresenin sadece bir odası tamir edilmiş olup tamirat Fenerli Nikola Kalfa tarafından yapılmıştır[56].

Resim 146
Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden beri restorasyonu ile ilgili her hangi bir teşebbüste bulunulmamış olduğundan medresenin bugünkü durumu son derecede üzüntü vericidir. 1970'lerdeki araştırmalarımız sırasında görülen yapının bazı fakir âileler tarafından işgali keyfiyeti uzun zaman devam etmiştir. Bu yıllar içinde binaya bir takım eklemeler de yapıldığından orijinal şekli tamamen kayb olmuştur. Bugün ise bir yangın sonrasında terk edildiği intiba'ını vermektedir.

II. GALATA - TOPHANE - BEŞİKTAŞ

178 Vâlide Kethudası Mehmed Efendi (Bereketzâde) Medresesi (F 9)

Galata'da, Karaköy'den Azapkapı'ya giderken sağda, tünelden sonraki Billur ve Bereketzâde Medresesi sokakları arasında, öndeki adadan çok dar bir sokak olan Kömürcü Aziz Sokağı ile ayrılmış ikinci adada bulunan medresenin bânîsi, Sultan II. Mustafa ve III. Ahmed'in anneleri Gülnuş Emetullah Vâlide Sultan'ın yirmi yıldan uzun bir süre kethudalığını yapmış olması dolayısiyle "Vâlide kethudası" olarak anılan Elhac Mehmed Paşa (ö. 1135/1722-23)'dır.

Resim 147
Valide Kethudası Medresesi kitabesi

[55] 3 Ramazan 1286 (7 Aralık 1869) tarihli ferman kaydı: EV, nr. 21144, s. 25. Bu tamiratın ödemesi 2.500 (alelhesab) + 2.400 = 4.900 kuruş şeklindedir. 23 Teşrin-i sânî 1285 (5 Aralık 1869) tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 5b.

[56] 13 Safer 1291 (1 Nisan 1874) tarihli kayıt: EV, nr. 21144, s. 25.

Kethudây-ı Vâlide Sultan-ı Kerrûbî-şiyem,
Ol semiyy-i Mefhâr-ı Âlem, hidivv-i kâmurân.

Bu mübârek bük'ayı Allah içün bünyâd edüp,
Oldu tullâb-ı hayr ile râhat-resân.

Eyleye beyzâ ziyâ mişkât-i a'mâlin Hudâ,
Müstefîd oldukca bunda zümre-i dânişverân.

Tâ'ibâ, tahsîn edüp Hâtif dedi târîhini,
Oldu bu dârü'l-hadîs-i bî-bedel sahn-ı cinân. 1117 (1705) şeklindeki kitâbesinde inşa tarihine işaret edilen medresenin 1914'deki teftiş raporunda "muhterik, arsa halinde"[57] olduğu belirtilmişse de bugün hâlâ ayakta olması, raporda bir yanlışlık yapıldığı fikrini uyandırmaktadır.

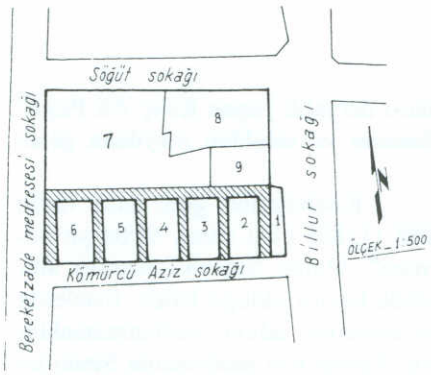

Şekil 90
Valide Kethudası Medresesi yerini gösterir kroki
(İVB, Hayır İşleri Arşivi, dosya P. 884)

Uzun süre iş yeri olarak kullanıldıktan sonra mahalle sakinlerinin müracaatı üzerine 1975'de Vakıflarca el konularak tamirine başlanan medresenin ilk olarak dershanesi restore edilip 1977 ramazanında mescid olarak ibadete açılmıştır.

Medrese yokuşta olduğundan, dershane ile hücrelerin altına dükkânlar yapılmıştır. Beyoğlu Tapu Sicil Muhafızlığı tarafından 7.VII.1975 tarihiyle Vakıflar Baş Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda, bunlardan sadece 5, 6 ve arkadaki 8. parsellerin Mehmed Paşa Vakfı adına, 7. parselin ise Emetullah Valide Sultan Vakfı adına tescil edilmiş oldukları belirtilmiştir[58]. Vakfiyesine göre medrese, Valide Sultan'ın Galata'da yaptırdığı cami'in Kıble tarafında olup dört tarafı sokakla çevrilmiş bir adadadır. Vaktiyle medresenin yerinde Mehmed Efendi'nin, Rüstem Paşa vakfına yılda 1.200 akçe mukataalı mülkü varken daha sonra 827 zıra'[2]lik bu arsa üzerine kârgir ve üzeri kurşun örtülü sekiz hücre, bir dershane, bir muallimhane, hücrelerin altına demir kapı ve pencereli altı kârgir mahzen ile mekteb ve hücrelerin yanına yine kârgir abdesthaneler ile avlunun altına bir mahzen ve bir su sarnıcı olan dârülhadis yaptırılmıştı[59]. Medresenin, Vakıflarda "Bereketzâde Medresesi" adıyla kayıtlı olması ise, Bereketzâde Mahallesinde bulunmasındandır. Nitekim, Galata'nın fethinden sonra ilk dizdar olan Elhac Ali b. Hasan'ın aynı mahallede yaptırttığı mescid de bu adla anılmaktadır[60].

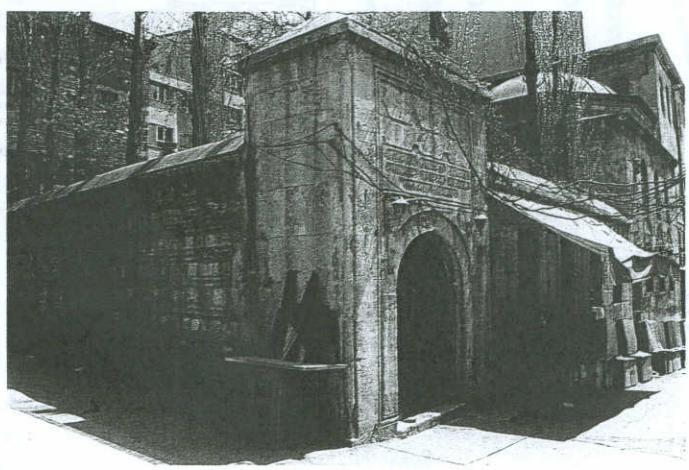

Resim 148
Valide Kethudası Medresesi
(Bereketzâde Medresesi Sokağından görünüşü)

Vâkıf, mahzen ve ev ile müteehhilin odaları ve Alasonya'daki değirmenlerden gelecek kiraların mütevelli tarafından toplanıp dârülhadis ve medreseye sarf olunmasını şart koşmuştur. Dârülhadisde "usûl ve fu-

[57] *DVMD*, s. 180'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 179.

[58] "Dârü'l-hilâfe", s. 180, not.

[59] Valide Kethudası Mehmed Efendi Vakfiyesi: VGMA, Defter nr. 734, s. 42.

ru'da fâ'ik", hadis nakline kadir âlim bir kimse muhaddis ve dersiam olarak vazife görecek ve cumartesi, pazartesi ve çarşamba günleri hadis ve şer'î ilimler tedris ederek günde "30" akçe alacaktı. Dindar, âlim, Kur'anı usûlüyle okumasını bilen bir kimse darülhadisde şeyhülkurra olacak, pazar ve perşembe günleri isteyenlere tecvid dersi verecek ve günde "15" akçe vazifesi olacaktı. Dârülhadisin sekiz hücresinin her birinde bir kişi kalacak, her gece okuyacakları sûre ve âyetlerle sabahları okuyacakları yedi ihlâs bir fatihayı Hz. Peygamber ve vâkıfın ruhuna hediye edecekler, mukabilinde günde sekizer akçe alacaklardı. Mektebin altındaki odada kalan talebe günde iki akçe ile bevvablık, bir akçe ile de –gecede iki kandil yakmak üzere– kandilcilik yapacak; kandilin yağı için de yine günde bir akçe verilecekti. Bunun hizmetinde beş akçe vazife ile ferraş ve mezbelecilik yapan biri bulunacaktı[61].

Dârülhadisde vakf edilmiş olan kitabları muhafaza edecek bir hâfız-ı kütüb bulunacak, kitablar dershaneden dışarıya çıkmayacak; ancak burada istinsah edilmesi ve okunması mümkün olabilecekti. Bu iş için hâfız-ı kütübe tayin edilen vazife günde beş akçe idi[62].

179 Kılıç Ali Paşa Medresesi (F 10)

Medrese, Sultan II. Selim ve III. Murad devirlerinde kapdan-ı deryalık yapan Kılıç Ali Paşa[63] tarafından Tophane'de cami, medrese, sıbyan mektebi, türbe, hamam ve sebilden meydana gelen külliyenin bir parçası olarak inşa edilmiştir.

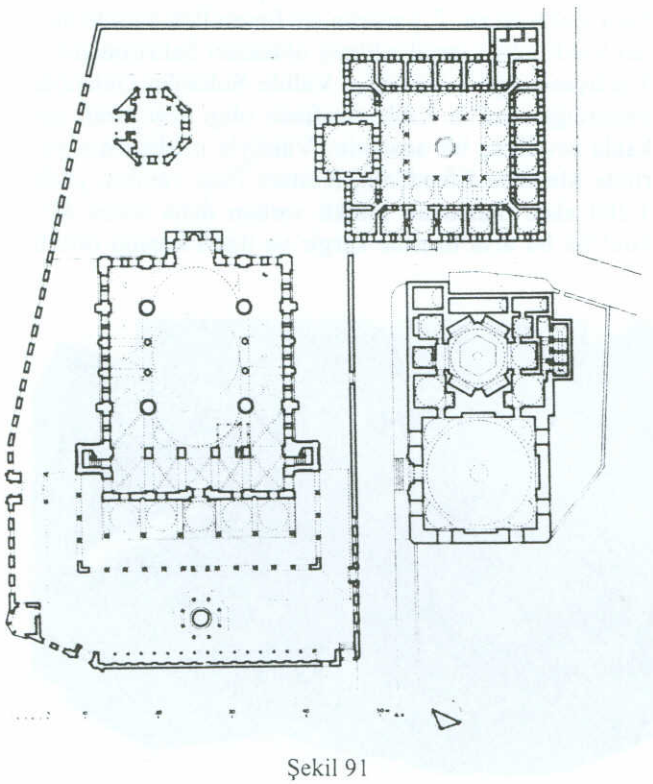

Şekil 91
Kılıç Ali Paşa Külliyesi plânı
(Kuran, Sinan, s. 209)

Kitabelerine göre inşa tarihi 988 (1580) olan cami, türbe ve hamam[64] Mimar Sinan'ın eserleri arasında kayıtlı olduğu halde, listelerde medresenin adına rastlanmamaktadır. Bunun için medresenin Sinan tarafından tasarlanmış, fakat onun ölüm tarihi olan 1588'den sonra tamamlanmış olabileceği sonucuna varılmaktadır. Ancak, Atâî'deki ilk müderris tayini ile ilgili kayıt medresenin 996 (1588)'da tamamlandığını göstermektedir[65]. 4 Rebi'ülevvel 1079 (12 Ağustos 1668)'da ise medresenin sâniyesi ihdas olunup ilk müderris tayin edilmiştir[66].

Medresenin kapısı kuzeyde olup buradan üç basamakla medhale inilir. Birer kişilik 17 oda[67] zemin seviyesinde ve kârgir olup revaklar arkasında sıralanmışlardır. Bir kenarı 9 m. olan kare plânlı dershane medresenin doğu cephesinde ve dışa taşmış durumdadır[68]. Bütün odalarda ikisi dışa, biri avluya bakan üçer pencere bulunmaktadır[69]. Arka pencerelerin mevcudiyeti hava cereyanına imkân vermekte ise de odalar güneş alamadıklarından rutûbetlidirler. 1914 'deki komisyon raporunda Galata'nın tam piyasa yerinde oluşu

60 *SO*, III, 494; *HC*, II, 34.

61 A.g.v, s. 45.

62 A.g.v, s. 45.

ve etrafının apartmanlarla çevrili bulunması dolayısiyle medreseden başka bir maksadla kullanılması daha doğru bulunmuştur[70].

Kılıç Ali Paşa Medresesi de XX. yy.a kadar çeşitli tamirler geçirmiş olmalıdır. Bunlardan 1848, 1893, 1903 ve 1911'dekiler hakkında bilgi sahibiyiz.

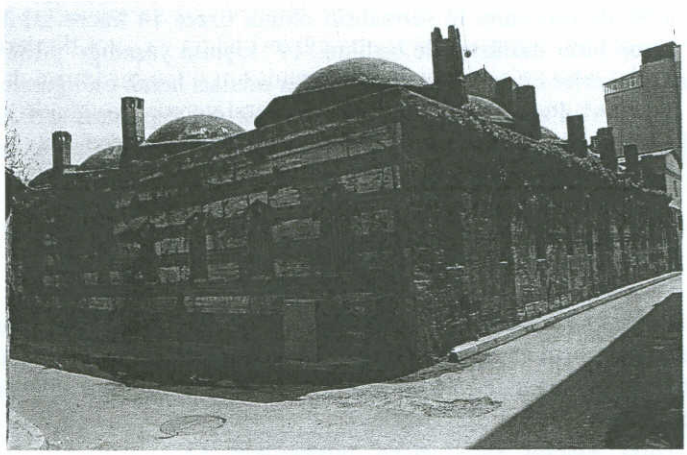

Resim 149
Kılıç Ali Paşa Medresesi

1848'dekinde medrese, külliyenin cami ve türbesi ile birlikte tamir görmüştür. Vakfın kaymakam vekili tarafından tamire ihtiyac olduğunun bildirilmesi üzerine Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendi tarafından yapılan keşfi tamiratın tamamının 14.392 kuruşa çıkacağını göstermiş ve bu meblâğın sarfıyla tamiri yolunda irade sadır olmuştur[71]. 1893'de medrese ile kütübhanenin tamire ihtiyac gösterdiği, bekletilmesinin ise câiz olamayacağı anlaşıldığından yapılan keşifleri sonunda iki binanın 9.411 kuruşa tamirinin mümkün olabileceği görülmüş ve emâneten tamir ettirilerek masrafın 1309 mâlî yılı bütçesinden ödenmesi husûsunda irade çıkmıştır[72].

Kılıç Ali Paşa Medresesi, 1903'de bir tamir daha geçirmiştir. Yenilenmesi gereken kurşunlar da dahil keşif bedeli 22.905 kuruştur. Kurşun müteahhidine yaptırılacak olan kurşun tamiratı için tahmin edilen bedel çıkarıldıktan sonra açılan eksiltme 9.900 kuruşa kadar inmiş, böylece tamirat tutarı 16.928 kuruşa düşmüş ve bu mıkdarın 1319 mâlî yılı bütçesinde yer alması için emir verilmiştir[73]. 1911'de ise yeni bir tamir teşebbüsü görülmektedir[74].

63 *SO*, III, 502; *HC*, II, 59-60.

64 *TE*, I/34, V/17, XII/20.

65 "Dokuz yüz doksan cumâde'l-ûlâsında Tobhâne'de vâki' Kapudan Medresesi tamam olup ibtidâ bunlara (Haydar Efendi) in'âm olundu". *TŞ*, s. 464 ve oradan naklen Baltacı, s. 280. Kuran (*Sinan*, s. 216) medresenin, Sinan'ın tavsiye ettiği birkaç hassa mimarınca tasarlandığı ve Kılıç Ali Paşa'nın onayı alındıktan sonra inşasının yine onun genel denetiminde gerçekleştirildiğini "en güçlü olasılık" halinde kabûl etmekte; Semavi Eyice ("Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *TVİA*, IV, 558) ise Sinan'ın medreseyi tasarladığını, fakat yapının 1588'den sonra bitirilmiş olabileceğini yazmaktadır.

66 *VF*, II, 78.

67 Aptullah Kuran, "Tophanede Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *BÜD*, VI (1978), 179 ve Eyice, gös. yer. Bu medresenin de oda sayısı ihtilâflıdır. 1792 sayımında "14" oda görünürken (Kepeci, nr. 6589/1, s. 34), *DVMD* (s. 179'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 178)'de sayı "15" olarak verilmiştir. Kuran, odalardan birinin abdesthanelerle bağlantıyı sağlayan bir geçit olduğuna işaret eder. Bk. Şekil 91.

68 Kuran ve Eyice, gös. yerler. *DVMD*'inde dershaneden bahis yoktur.

69 Kuran, gös. yer.

70 *DVMD*, s.179'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 178.

71 Ruznamçe defterlerine verilen 8 Şa'ban 1264 (10 Temmuz 1848) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 54/142. Belgede medrese için sarf edilecek meblâğ belirtilmediği gibi masrafların dökümü de yoktur.

72 Evkaf Nezâretinin 28 Ramazan 1310 (15 Nisan 1893) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 24 Şevval 1310 / 29 Nisan 1309 (11 Mayıs 1893) tarihli mazbata ve 6 Zilka'de / 9 Mayıs (21 Mayıs) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Zilka'de/4.

73 Evkaf Nezâreti'nin 27 Rebi'ülâhır 1321 (23 Temmuz 1903) tarih ve 281 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesince hazırlanan 2 Cumâdelâhıre 1321 / 12 Ağustos 1319 (25 Ağustos 1903) tarih ve 1706 nr.lı mazbata ve 6 Receb / 15 Eylül (28 Eylül) tarihli irade: İrade-E, nr. 1321 Receb/3 ve eki.

1792'de biri cami'in sermahfili olmak üzere 14 hücre sahibi ve dördünün yanlarında hizmetlerini gören birer mülâzım ile birlikte "19" kişinin yaşadığı[75]; 1869'da 10 talebesi varken[76] 1918'de 5 odasında askerler oturan medresenin diğer odaları harab olduğundan boş bulunmaktaydı[77].

Kılıç Ali Paşa Medresesi 1996'da tamirinin yapılması şartıyla Aydınlar Ocağı'na tahsis edilmiş olup halen kapısında "Aydınlar Ocağı Genel Merkezi tarafından onarılmakta" olduğunu gösteren bir levha bulunmaktadır (Mayıs 1998).

180 Sinan Paşa Medresesi (C 13)

Beşiktaş'ta cami, medrese, fevkanî mekteb, mahkeme ve hamamdan müteşekkil külliyenin bir parçası olarak inşa edilen medresenin bânîsi Kanûnî Sultan Süleyman devri sadrazamlarından Rüstem Paşa'nın kardeşi Kapdan Sinan Paşa[78]'dır. Cami'in kitâbesi 963 (1555-56)'de inşa edildiğini göstermektedir[79].

Birer kişinin kalabileceği büyüklükte 12 odası olan medrese de zemin seviyesinde yapılmıştı. Arkaya pencere açılıp hava cereyanına imkân verildiği halde, yanındaki konak dolayısiyle etrafı kapanmış olduğu ve odalar hiçbir şekilde güneş alamadıklarından fazlasıyla karanlıktı. Avlu, şadırvan ve abdesthaneleri yanındaki cami ile ortak kullanıldığından halka açık olup talebe açısından mahzur teşkil etmekte idi. 1918'de iyi durumda olan medresenin beş odası boş iken diğerlerinde bazı medrese mezunları kalmaktaydı[80].

Medresede 1792'de, iki hücrede ikişer kişi olmak üzere "14" talebe yaşamaktaydı[81]. 1914 'deki teftiş hey'eti raporuna göre ise "12" kişinin kalmasına müsaiddi[82].

Medrese, XX. yy.a gelinceye kadar çeşitli tamirler görmüş olmalıdır. Ancak, bunlar hakkındaki bilgilerimiz şimdilik çok azdır. Osmanlı dönemindeki tamirlere dair bilgimiz sadece XIX. yy.ın sonlarında 1890'daki bir tamirle sınırlıdır[83]. Medrese cumhuriyet devrinde külliyenin cami'i ile birlikte 1930'lu yıllarda ve 1970-72 arasında tamir görmüş ve sonuncuda medrese odalarının önü madenî bir doğrama ile kapatıldığından orijinal şekli kayb olmuştur[84].

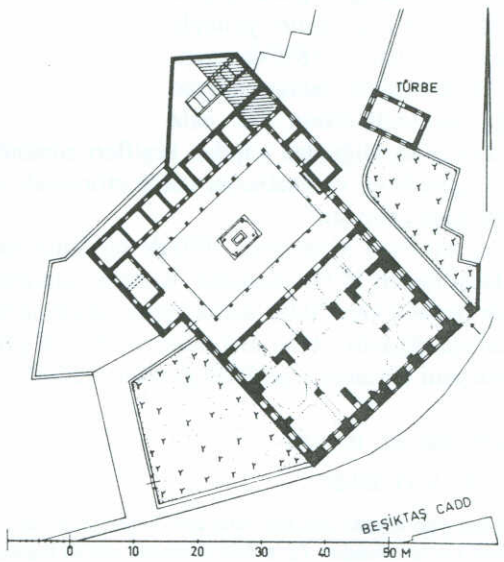

Şekil 92
Sinan Paşa Külliyesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 459)

[74] 18 Mayıs 1327 (31 Mayıs 1911) tarihli kayıt: İVBMA, *Evrak Kayıt Defteri*, nr. 1036, s. 109/850.

[75] Kepeci, nr. 6589/1, s. 34.

[76] Bk. Ek I, nr. 82.

[77] *DVMD*, s.179'dan naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 178.

[78] *SO*, III, 106.

[79] Hammer, medresenin bitiş tarihi olarak 953 (1555)'ü vermektedir (XVIII, 113/39) ki, mîlâdî tarih doğru olduğuna göre bir dizgi hatası söz konusu demektir.

[80] *DVMD*, s. 178'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 178. Bk. Şekil 92.

[81] Kepeci, nr. 6589/1, s. 34.

[82] *DVMD*, s. 178'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 178.

[83] Evkaf Nezâreti'nin 29 Rebi'ülevvel 1308 (12 Kasım 1890) tarih ve 310 nr.lı takriri üzerine hazırlanan Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 20 Rebi'ülâhır 1308 / 21 Kasım 1306 (3 Aralık 1890) tarihli mazbatası ile 29 Rebi'ülâhır / 30 Teşrin-i sânî (12 Aralık) tarihli irade kaydı: ŞD *Kayıt Defteri*, nr. 43, s. 252.

Medrese halen "Beşiktaş Müftülüğü Merkez Yatılı Erkek Kur'an Kursu" olarak kullanılmaktadır.

Resim 150
Sinan Paşa Medresesi
(Avludan görünüşü)

III. ÜSKÜDAR

181 Mihrümah Sultan Medresesi (F 15)

Medrese, Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrümah Sultan adına, Üsküdar iskelesi karşısında 954 (1547/48)'de inşa ettirilen cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret ve kervansaraydan müteşekkil külliyenin[85] parçasıdır. İ. Hakkı Konyalı'ya göre medresenin inşa tarihi 957 (1550)'dir[86]

Mimar Sinan yapısı olan medrese[87], İskele Meydanından 4,40 m. yükseklikte olup doğu-batı ekseni üzerinde boyu 30,40 m., eni 30,60 m. uzunluğunda, sahile paralel olarak yapılmış bir yapıdır[88]. Biraz kuzeye dönük olarak yerleştirilen medrese odaları, Sinan yapılarının mimarî özeliklerini aks ettirir.

Medresenin biri cami avlusu, diğeri iskele karşısından 20 basamak merdivenle çıkılan iki girişi vardır[89]. Bir kenarı 9,70 m. olan kare plânlı dershane[90], cami tarafındaki girişin karşısında olup bununla yanlarındaki odaların revakları cami duvarının önünde döner. Avlunun giriş tarafındaki duvar boş bırakılmıştır. İkişer kişilik olan "16" oda[91] dershanenin iki tarafına simetrik olarak yerleştirilmiştir. 1792 tarihinde biri boş olan medrese odalarında sayımın yapıldığı sırada ikisi sılada, biri hacda bulunan "15" kişi yaşamaktaydı[92].

Medresenin batı cephesinde oda bulunmayıp sadece revak vardır[93]. Odalarda, avluya bakan birer pencereden başka arka taraflarında altlı üstlü ikişer pencerenin mevcudiyeti[94] hava ve güneş al-

[84] Doğan Kuban, "Sinan Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII, 3.

[85] *HC*, II, 186-87; Öz, II, 47; Baltacı, s. 304-305; Doğan Kuban, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 456.

[86] İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, II, 290.

[87] *TM*, s. 32; *TE*, s. 94.

[88] Aptullah Kuran, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *BÜD*, III (1975), 45.

[89] Konyalı, II, 289-90.

[90] Kuran, gös. yer.

[91] Konyalı (gös.yer), oda sayısını "14" olarak gösterirse de aslında "16"dır. Bk. Şekil 93.

[92] Kepeci, nr. 6589/1, s. 34-35.

[93] Kuban, gös. yer.

[94] Konyalı, gös. yer.

masını mümkün kılar. Avlunun ortasında akar suyu bulunan güzel bir şadırvan vardır.

Mihrümah Sultan Medresesi de birçok def'alar tamir geçirmiş olmalıdır. Bunlardan birine 1893'de ihtiyaç duyulmuştur. Önce cami'in bazı yerlerinin tamirine girişilmiş; fakat daha sonra tamiratın bu kadarla kalmayacağı anlaşılmış, medrese ve türbenin de tamiri gerekli görülmüş; hepsi için 92.170 kuruş tutacağı tahmin edilen tamiratın emâneten yapılması ve vakfa masraf kayd olunmak üzere 1309 mâlî yılı Evkaf bütçesi tertibine alınması karaşlaştırılmıştır[95] .

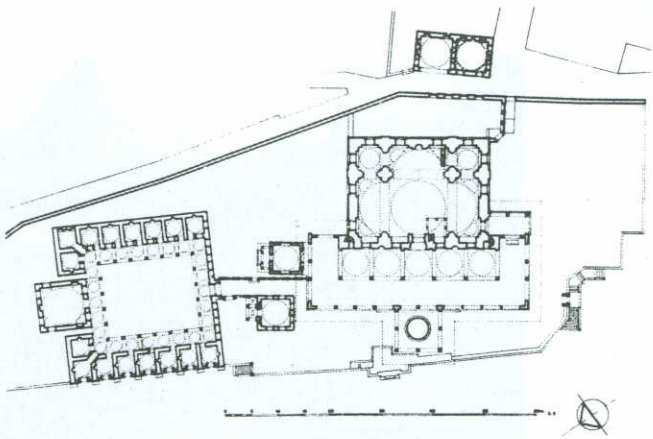

Şekil 93
Mihrümah Sultan Külliyesi plânı
(Kuran, *Sinan*, s. 49)

1894'de ilk keşfinde tesbit edilemeyen bazı yerlerin de tamir edilmesi gerektiği görüldüğünden ikinci def'a bütçeye 13.860 kuruş daha ilâve edilmiştir[96].

Resim 151
Mihrümah Sultan Medresesi

1914'de çamaşırhane ve gusulhanesi "salaş" halde bulunan medresenin odalarının arka pencerelerinin de yarıya kadar toprakla kaplanmış olduğu teftiş hey'eti raporunda belirtilmiştir. Bu hal odaların neminin artmasına ve dolayısiyle içinde yaşayan talebenin sıhhatinin bozulmasına sebebiyet verdiğinden Ders Vekâleti, teftiş hey'eti tarafından bu konuda uyarılmıştır.

1914'de "35" talebenin ikametine uygun görülüp dârülhilâfe kadrosuna alınan medreresede, 1918'de sadece "talebe-i ulûm" yaşamaktaydı[97]. Daha sonra kendi haline terk edilen bina çöplük haline gelmişken İbrahim Hakkı Konyalı'nın uyarıları üzerine restore edilerek önce "Üsküdar Süt ve Mekteb Çocukları Bakım evi", 1975'de ise "Ruh Hastalıkları Dispanserine tahsis edilmiştir[98]. Halen içinde "Üsküdar Sağlık Merkezi" faaliyet halindedir. Ancak, bu tamirler sırasında yeni kullanılış şekline göre iç teşkilâtında değişiklik yapılmış, ve hücrelerle dershane aslî şekillerini kayb ederken revaklar da camekânla kapatılarak klâsik mimârî görünüşü bozulmuştur[99].

[95] Evkaf Nezâreti'nin 15 Şevval 1310 (2 Mayıs 1893) tarihli tezkiresi üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 8 Zilka'de 1310 / 12 Mayıs 1309 (24 Mayıs 1893) tarihli mazbata ve 24 Zilka'de / 28 Mayıs (9 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Zilka'de/23 ve eki.

[96] Evkaf Nezâreti'nin 11 Receb 1312 (8 Ocak 1895) tarih ve 664 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 3 Şa'ban 1312 / 17 Kânûn-ı sânî 1310 (29 Ocak 1895) tarih ve 2817 nr.lı mazbata ve 25 Şa'ban / 8 Şubat (20 Şubat) tarihli irade: İrade-E, nr. 1312 Şa'ban/22 ve eki.

[97] *DVMD*, s. 183'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 187-88.

[98] Konyalı, II, 290.

182 Şemsi Paşa Medresesi (G 15)

Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad devri vezirlerinden Ahmed Şemsi Paşa[100] tarafından cami, medrese, türbe, zaviye ve kasrdan[101] mürekkeb olarak Üsküdar iskelesi yakınında inşa ettirilen külliye Mimar Sinan'ın vücuda getirdiği eserlerden[102] olup kitabesine göre cami'in tamamlanış tarihi 988 (1580) 'dir[103].

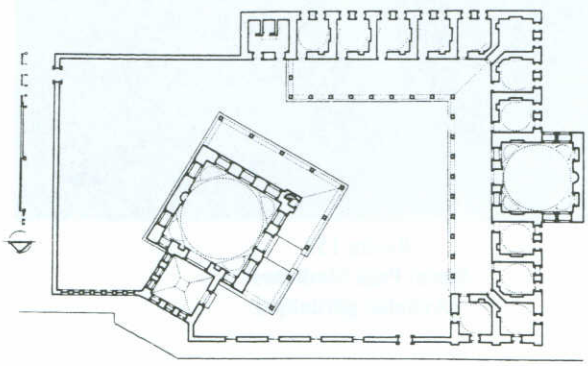

Şekil 94
Şemsi Paşa Külliyesi plânı
(Kuran, *Sinan*, s. 194)

Şemsi Paşa Medresesi, deniz kenarında ve "L" bir plân üzerinde inşa edilmiştir. "L"nin kollarından biri sahile paralel, diğeri ise diktir. Boğaza dik olan batı cephesinin ortasında kare plânlı ve dışa doğru taşmış durumda inşa edilmiş bulunan dört hücre büyüklüğündeki (6,90 x 6,90 m.) dershane yer alır. Kapısı üzerinde sülüs yazı ile yazılmış bir kitabe bulunur. Kapısının iki yanında birer ve geride karşılıklı ikişerden toplam altı penceresi vardır. Revaklar arkasında sıralanan "12" oda[104] da dershane gibi kare plânlı olup ikişer pencerelidir. Abdesthaneler, güneybatıdaki hücrelerin bitimindeki girişte yer almaktadır[105].

Şemsi Paşa Medresesi, asırlar boyunca pek çok tamir geçirmiş olmalıdır. Ancak biz şimdilik bunlardan 1892'de yapılan birine âid belgeye sahibiz. Bu tarihte medrese ile birlikte cami, ve türbenin harab olan yerlerinin 35.446 kuruş harcanarak tamir edilebileceği anlaşılmış ve tamiratın Evkaf-ı Humâyûn Tamirat memuru tarafından emâneten yürütülmesi husûsunda irade sâdır olmuştur[106].

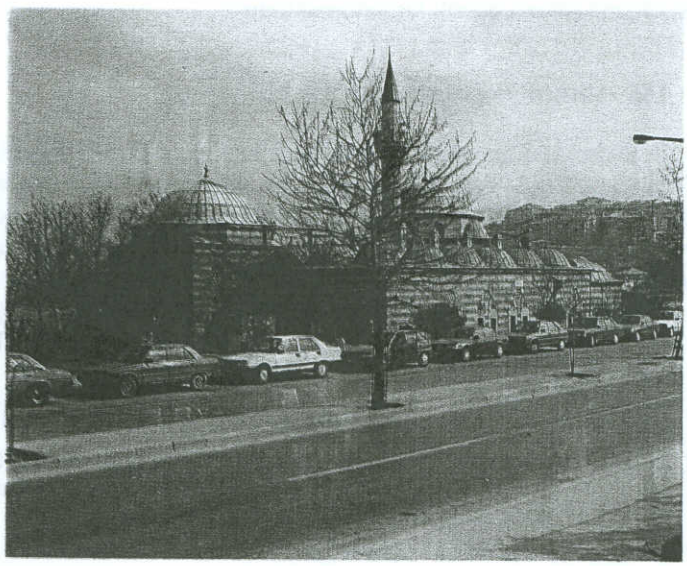

Resim 152
Şemsi Paşa Medresesi

Yapı, deniz kenarında bulunuşu dolayısiyle rutûbetten fazlasıyla etkilenmiştir. 1914'de önündeki rıhtımın "mâil-i inhidam" durumundan başka lâğımlarının da bozulmuş olmasından dolayı rutûbetin yanında taaffün bulunduğuna, bunun için de o andaki haliyle talebe iskânına müsaid olmadığına, bu şartlar altında tamir

[99] Kuran, *Sinan*, s. 51.

[100] *SO*, III, 170.

[101] *HC*, II, 192.

[102] *TE*, s. 96; *TM*, s. 34.

[103] *TŞ* (s.464)'de Şeyh Hızır b. İlyas'ın biyografisinde "980 hudûdunda Üsküdar'da Şemsi Paşa'nın cami'-i şerîfi ve dârü'l-hadîs ve hankahı tamam oldukda ibtidâ bunlar muhaddis ve müfessir ve zâviyedâr ve müzekkir olmuş idi" denilmektedir ki C. Baltacı'nın da işaret ettiği gibi (s. 606) bu ifade medrese inşaatının tamamlanış tarihi hakkında kat'î bir fikir vermekten uzaktır.

[104] 1792 tarihli defterde oda sayısı "11" olarak görünmektedir (Kepeci, nr. 6589/1, s. 35).

veya yeniden yapılmasının da uygun olmayacağına işaret edilmiştir. Bu rapora rağmen medrese dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştır[107].

Şemsi Paşa Medresesi'nde 1792'de sayımın yapıldığı sırada, hücrelerden birinin sahibi harbde esir olmuş olduğundan yerinde geçici olarak Ayazma imamının kaldığı, "11" kişi yaşarken[108] 1869'da binada sadece "2" mezun ile "2" talebe vardı[109]. Balkan harbi sırasında[110] olduğu gibi 1914'de de medresede muhacirler iskân edilmiş olup sadece bir odasında iki talebe bulunmaktaydı. 1918 'de binada yine muhacirler yaşamaktaydı[111].

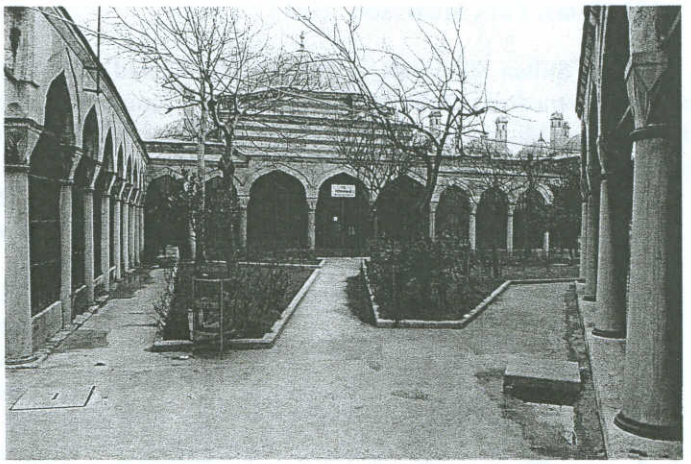

Resim 153
Şemsi Paşa Medresesi
(Avludan görünüşü)

1930'lu yıllarda medrese son derecede harab bir durumda olup odalarında koyun ve inekler barındırılıyordu. İbrahim Hakkı Konyalı'nın yazdığı bir yazı ilgililerin dikkatini çekmiş ve Atatürk'ün bizzat emir vermesi ile külliyenin tamirine başlanmıştır. 1942'de tamir tamamlanarak medrese kullanılacak hale getirildikten[112] sonra 1953'de kütübhane olarak hizmete açılmıştır[113]. Bu arada revakların üstü camla kapanıp odaların bir kısmının üstleri açılmıştır[114]. Bugün de aynı vazifeyi görmekte olup dershanesi okuma salonu olarak kullanılmaktadır[115].

183 Ahmediyye Medresesi (G 15)

Üsküdar'da Ahmediyye Mahallesi'nde Kepçe Dede Mescidi'nin yerinde, Gündoğumu Caddesi ile Esvapçı Sokağı köşesinde Tersane Emini Ahmed Ağa tarafından inşa ettirilen câmi, medrese, kütübhane, türbe, sebil ve çeşmeden müteşekkil külliyenin parçasıdır. Eğimli bir araziye son derecede başarılı bir şekilde yerleştirilen külliyenin iki kapısı olup kapılardan biri Gündoğumu Caddesi, diğeri Esvapçı Sokağı üzerindedir. Birinci kapı "Tekke Kapısı" olarak adlandırılmakta ve kitabe bu kapı üzerinde bulunmaktadır. Medresenin dershanesi de bu kapının üstündedir[116]. Kitâbesindeki tarih 1134 (1721- 1722) olduğuna göre medrese III. Ahmed devrinde inşa edilmiş demektir[117].

[105] Kuran, *Sinan*, s. 193-194; Gülbin Gültekin, "Şemsi Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII, 159. Bk. Şekil 94.

[106] Evkaf Nezâreti'nin 25 Safer 1310 (18 Eylül 1892) tarihli takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesince hazırlanan 15 Rebi'ülevvel 1310 / 24 Eylül 1308 (6 Ekim 1892) tarihli mazbata ve 24 Rebi'ülâhır / 3 Teşrin-i evvel (15 Ekim) tarihli irade: İrade-E, nr. 1310 Rebi'ülevvel/17 ve eki.

[107] *DVMD*, s. 184'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 189.

[108] Kepeci, nr. 6589/1, s. 35.

[109] Bk. Ek I, nr. 68.

[110] Dwight, s. 211.

[111] *DVMD*, s. 184'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 189.

[112] Konyalı, II, 291.

[113] Gültekin, a.g.m, s. 159.

[114] Konyalı, II, 291.

[115] Gültekin, a.g.m, s. 159.

[116] İ. Aydın Yüksel, "Ahmediye Külliyesi", *TVİA*, I, 136.

[117] *HC*, II, 206; Hammer, XVIII, 128/266.

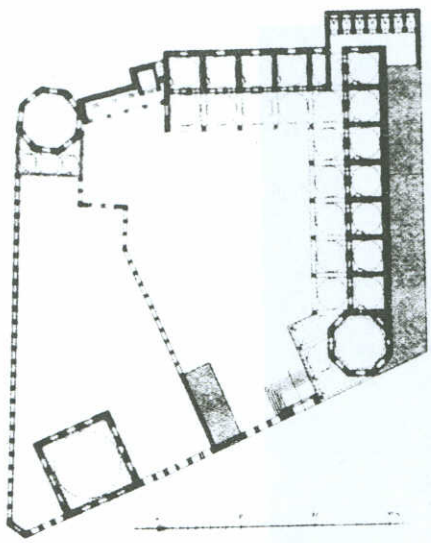

Şekil 95
Ahmediye Medresesi plânı
(Gurlitt, II, s. CLXXXIV, plân 33,c)

Külliyenin medresesi, güneyde yer alır. "L" plânlı olan yapının köşesindeki aralıktan abdesthanelere geçilir. Yuvarlak kemerli revakların arkasında 11 oda bulunur[118]. Kare plânlı olan hücrelerden "7"si batı, "5"i güneydedir. Odaların revaklara birer, dış beden duvarına ikişer pencereleri vardır. Batıdaki hücrelerden "6"sı 3,87 x 3,87 m, biri 3,87 x 3,70 m; güneydekiler ise 3,78 x 3,78 m. eb'adındadır[119]. 17 basamaklı merdivenle çıkılan[120] fevkanî dershane sekizgen plânlı kubbeli ve revaklıdır. Alt ve üstte altışar pencere bulunur. Vaktiyle Rıfâî şeyhlerinden Mahmud Râcî Efendi'nin tekkesi olduğu söylenen medrese dershanesine "Kepçe Dede Dergâhı" adı da verilmektedir[121].

1792'de sayımın yapıldığı sırada bir hücresi boşken birinin sahibinin seferde olduğu, bir hücresinin ise müezzine tahsis edildiği toplam "11" kişi yaşayan[122] medresede 1869 'da yine "11" talebe öğrenim görüyordu[123]. 1914'deki teftiş hey'eti raporunda ise "6" kadar talebenin ikamet edebileceği kayd edilmişti[124] ki bu, o sırada bazı odaların kullanılamaz durumlarda bulunmalarından kaynaklanmış olmalıdır.

1914'de müştemilâtı ile birlikte harab bir vaziyette bulunan medrese dârülhilâfe kadrosu içine alınmıştır. 1918'de ise bir odasında asker, iki odasında muhacirler kalırken diğer odaların yaşanabilir halde olmalarına rağmen boş bulunduğu tesbit edilmiştir[125].

Medrese halen Üsküdar Müftülüğü Ahmediye Erkek Kur'an Kursu olarak kullanılmaktadır.

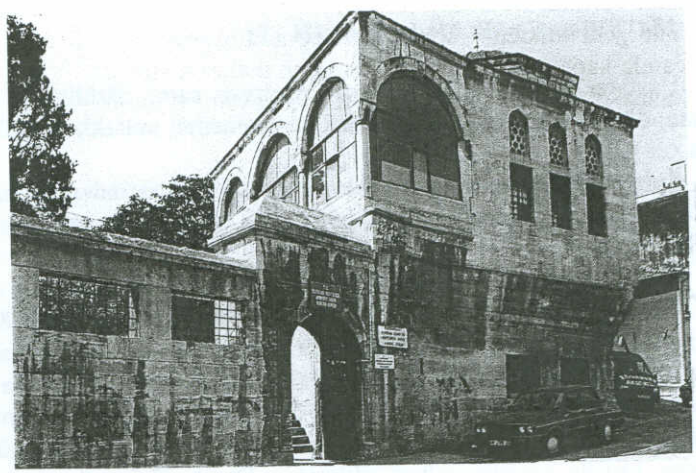

Resim 154
Ahmediye Medresesi

[118] *DVMD* (s. 182'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 186-87)'deki 1330 (1914) tarihli raporda gayet rutûbetli 5-6 odası olduğu ve ancak 5-6 talebenin barınmasına müsaid bulunduğu kayd edildiği halde 1334'deki şerhde oda sayısı 10 olarak gösterilmektedir. *TVİA* ve *İsAn*'da ise oda sayısı 11 olarak verilmiştir. 1206 tarihli defterde biri boş olmak üzere "12" oda görülmektedir (Kepeci, 6589/1, s. 35).

[119] Tahir Elçi, *Ahmediye Külliyesi ve Bir Çağdaş Kullanım Önerisi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987, s. 8. Bk. Şekil 95.

[120] Konyalı, II, 288.

[121] Yüksel, a.g.m, s. 137.

[122] Kepeci, nr. 6589/1, s. 35.

[123] Bk. Ek I, nr. 166.

[124] *DVMD*, s. 182'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 186.

[125] *DVMD*, s. 182'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 187.

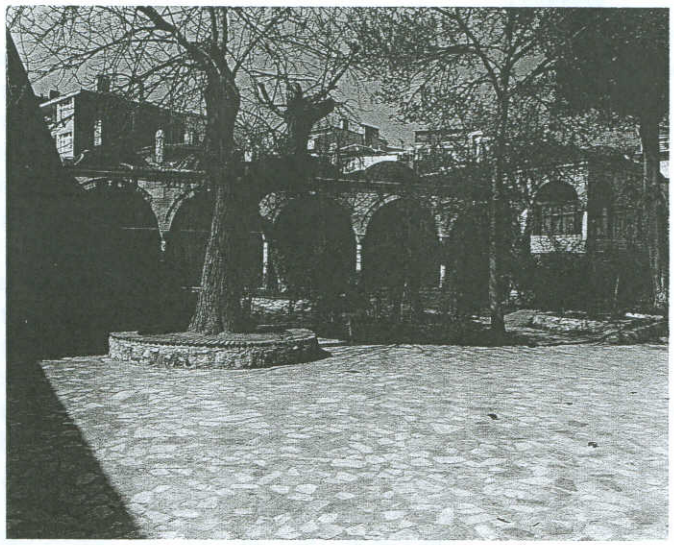

Resim 155
Ahmediye Medresesi
(Avludan görünüşü)

184 Valide-i Atîk Medresesi (H 17)

Üsküdar'da Toptaşı'nda bulunan medrese, cami, dârülhadis, dârüşşifa, imâret, sıbyan mektebi, tabhane, dârülkurra, han, çifte hamam ve çeşmeden mürekkeb külliyenin parçası olup, cami ile aynı adada yer alır.

Sultan III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan tarafından Mimar Sinan'a yaptırtılan[126] külliyenin cami'inin kitabesine göre bitiş tarihi 991 (1583)'i göstermekte[127] ise de medreseye ilk müderris tayini 987 (1579-80)'dedir[128].

Yamuk plânlı bir arsa üzerine bina edilen medresenin batı cephesi doğudakinden daha uzundur[129]. Esas girişi batıdaki Kartal Baba Caddesi'ne açılır. Hücrelerden "4"ü bu cihette (batı), ikisi ise doğudaki Tekke Önü Sokağı tarafındadır. Kuzey duvarı, medrese seviyesinden aşağıda kalan Valide Kâhyası Sokağı'na dayanır. "18" odadan[130] "12"si ile ortalarında yer alan, dışarıya doğru çıkıntı yapmış durumdaki fevkanî dershane bu cihettedir[131]. Hücrelerin önündeki revakları meydana getiren birimlerden üçü dikdörtgen, diğerleri kare plânlıdır. Vakfiyesine göre hücrelerden "15"i talebe, "2"si muidlere, biri de bevvaba tahsis edilmiştir. Dershanenin güney, doğu ve batı duvarlarına çift sıralı pencereler konmuş, fakat evler tarafındaki duvar sağır bırakılmıştır[132]. Odaların arka cephelerine de pencereler yapılmak suretiyle hava cereyanına imkân verilmiş olmasına rağmen odalar, zemin seviyesinde olmaları dolayısiyle kısmen rutûbetlidirler[133]. Abdesthaneler, doğuda, müstakil bir avluda yer alır. 1914'deki raporda abdesthane ve gusulhanenin "zararsız" olarak gösterilmesine karşılık çamaşırhanesi bulunmadığına işaret edilmiştir[134].

[126] *TM*, s. 33; *TE*, s. 94.

[127] Konyalı, *Üsküdar*, I, 145. M. Baha Tanman, "Atik Vâlide Sultan Külliyesi", *DVİA*, IV (1991), 408; ayn yzr, "Atik Valide Külliyesi", *TVİA*, I, 408'de cami'in inşasının 1570-79 tarihleri arasında gerçekleştirildiğini belirtir.

[128] *TŞ*, s. 307; Baltacı (s. 470), bu tarihi medresenin tamamlanış tarihi olarak gösterir. Hammer (XVIII, 114/54), medresenin tesis tarihi olarak da cami'in bitiş tarihini verir.

[129] Kuran, *Sinan*, s. 177.

[130] Kepeci, nr. 6589/1, s. 35'de boş olan muid odasıyla birlikte hücre sayısı "17" olarak gösterilmiştir.

[131] Kuran, gös. yer; Tanman, *DVİA*, IV, 71 ve *TVİA*, I, s. 410.

[132] Nurbanu Sultan Arabça Vakfiyesi, VGMA, nr. 51 ve 66; Türkçesi: nr. 1766, s. 136. Ayrıca bk. Kuran ve Tanman, gös. yerler.

[133] *DVMD*, s. 181'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 184.

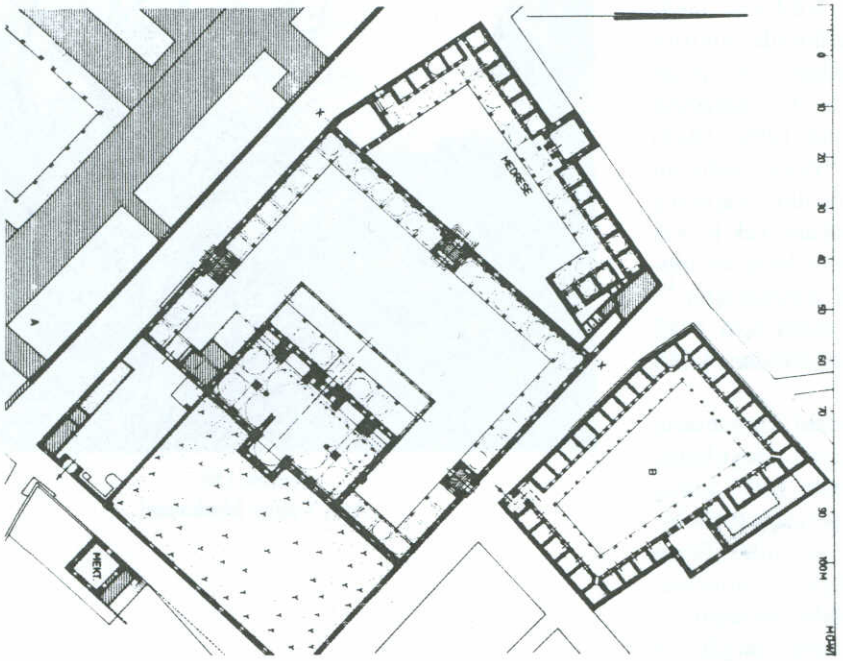

Şekil 96
Atik Valide Külliyesi plânı
(*Bildlexikon*, s. 403)

Külliyenin, cami'in batı tarafında bir sokakla ayrılan adada, doğuda Bağlarbaşı, batıda Toptaşı caddeleri, güneyde Atik Valide Mekteb ve İmâreti, kuzeyde bîmarhane ile çevrilmiş olan ve dârülkurranın yanında bulunan dârülhadisi[135] XVIII yy. sonundaki bir sayımda mevcud olduğu halde XIX. ve XX. yy.lara âd listelerde yoktur.

Vakfiyesinde medreseye "akran ve emsâli arasında ilim ve irfan ile ma'rûf, aklî ve naklî ilimlerde mütemâyiz, ulûm-ı asliye ve fer'iyyede akranına üstün, müşkil ve muğlak meseleleri halle muktedir, .. bütün vaktini ilm ve tedrise sarf edecek" bir müderris tayin ve buna 60 akçe verilmesi şart koşulmuştur. Medrese odalarında kalacak 16 talebe, ilim tahsili ve gerekli kitabları okuyup anlayabilecek kabiliyette olanlar arasından seçilecek ve her birine günde iki akçe verilecekti. Talebe içinden en kabiliyet ve heveslisi, günde beş akçe vazife ile muidliğe tayin edilecekti. Medresenin kapısının açılıp kapanması işini görecek olan bevvab ve temizlik işleriyle uğraşacak ferraşa günde ikişer akçe tayin edilmişti.

Dârülhadisde ise günde ikişer akçe vazife verilecek 12 talebe olacak; dürüst, faziletli kendini ilme adamış hadis ve tefsir gibi ilimleri tedris edecek 40 akçe yevmiyeli bir müderris bulunacaktı.

1792'de sayımın yapıldığı sırada muid hücresi boşken taşrada bulunan dört hücre sahibinden üçünün hücrelerinin kilitli olduğu, birinde ise geçici olarak bir mollanın kaldığı, taşrada bulunanlar da dahil olmak üzere "16" kişi yaşayan[136] medresede 1869'da iki dersiam ve beş mezun ile "14" talebe varken[137] 1914'de 20-25 cıvarında talebe bulunmaktaydı. Aynı tarihteki teftiş hey'eti raporunda ise "30" kişinin yaşayabileceğine işaret olunmuştu[138].

Dârülhadise gelince: Sadece 1792 sayımına âid rakamlara sahib olduğumuz yapı "7" odalı olup sayımın yapıldığı sırada biri taşrada bulunan "7" talebesi vardı[139]. Bundan sonraki tarihlere âid bilinen listelerden ne 1869, ne de 1914'de darülhadisin adına rastlanmaktadır.

[134] *DVMD*, s. 181'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 184. Bk. Şekil 96.

[135] İVBMA, Hayrat Sicil Kayıtları, nr. 1.

[136] Kepeci, nr. 6589/1, s. 35.

[137] Bk. Ek I, nr. 42.

[138] *DVMD*, s. 181'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 184.

[139] Kepeci, nr. 6589/1, s. 36.

Atik Valide Külliyesi medresesi de çeşidli tarihlerde tamirler geçirmiştir. Bunlardan XIX. yy.da tesbit edilebilen ilki 1837 baharına rastlar[140]. Medresenin 1260 (1844) 'daki tamiri cami, tekke, şadırvan ve üç çeşme ile birlikte yapılmış olup vakfın kaymakam vekili Atâ Bey tarafından yaptırılmış ve toplam 15.295 kuruşa malolmuştur[141]. 1870 'de geçirdiği tamir için 1285 mâlî yılı Evkaf bütçesinden 4.665 kuruş ödenmiştir[142].

1889'da çatıdaki kurşunların yenilenmesine ihtiyac duyulmuş; yapılan keşif sonunda 1.977 kuruş masrafla tamiratın gerçekleştirilebileceği anlaşılmış ve masrafların 1304 mâlî yılı bütçesine alınması husûsunda irade sâdır olmuştur[143]. 1892 yılında ise cami, dergâh ve mekteble birlikte medresenin de tamiri için teşebbüsde bulunulmuştur. Külliyenin tamire muhtaç yerleri için yapılacak masraf 41.167 kuruş olarak hesablanmış ve bu mıkdar Şûrâ-yı Devlet tarafından uygun görüldüğünden tamiri için irade sâdır olmuştur[144].

Resim 156
Atik Valide Medresesi

Resim 157
Atik Valide Medresesi
(Revakların altından görünüş)

Medresenin 1914 yılında durumu oldukca iyi olduğundan dârülhilâfe kadrosunda yer verilmiştir. 1918'de ise "İhzâriye" talebesi yaşamaktadır[145]. 1960-63 yıllarında tamir gören medrese her hangi bir müesseseye tahsis edilmediğinden bir süre fakir âilelerce işgal edilmiştir[146]. Halen (Mayıs 1998) boş olup tamir görmektedir.

[140] *TV*, sayı 144, 5 Zilhicce 1252 (13 Mart 1837), s. 1.

[141] Haremeyn-i Muhteremeyn Ruznamçesi defterlerine verilen 25 Rebi'ülâhır 1260 (14 Mayıs 1844) tarihli ilmühaber: EV.RZN, dos. 26/52.

[142] 9 Temmuz 1286 (21 Temmuz 1870) tarihli kayıt: EV, nr. 21179, vr. 9b.

[143] Evkaf Nâzırının 14 Cemâzıyelâhır 1306 / 2 Şubat 1304 (14 Şubat 1889) tarihli takriri altında yer alan 5 Receb / 23 Şubat (7 Mart) tarihli Şûrâ-yı Devlet mazbatası ve 17 Receb / 8 Mart 1305 (20 Mart) tarihli arz tezkiresi hâmişine sâdır olan 18 Receb / 9 Mart 1305 (21 Mart) tarihli irade: İrade-ŞD, nr. 5666 ve eki.

[144] *TV*, sayı 163, 21 Cemâzıyelâhır 1309 / 11 Kânûn-ı sânî 1307 (23 Ocak 1882), s. 1.

[145] *DVMD*, s. 181'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 184.

[146] Tanman, *DVİA*, IV, 410 ve *TVİA*, I, 410.

185 Çinili Medrese (H 18)

Üsküdar'da Valide-i Atik Külliyesi yakınında, Murad Reis Mahallesi'nde[147] Çinili Mescid Sokağı'nda bulunan cami, dârülhadis, sıbyan mektebi, çifte hamam, çeşme ve sebilden müteşekkil külliye, Sultan IV. Murad ve İbrahim'in anneleri Mahpeyker Sultan tarafından 1050 (1640)'de Mimar Kasım Ağa'ya yaptırtılmıştır[148]. Avlu kapısı üzerinde yer alan şair Fevzî tarafından yazılmış tarih manzumesinde "Yapdı mekteb, çeşme, hamam ve sebil"[149] şeklinde külliyenin parçaları sayılırken medreseden bahs edilmemesi, medresenin sonradan yapıldığı kanaatini doğurmuştur[150]. 1792'de biri sayım sırasında taşrada bulunan "6" talebesi olan[151] Çinili Medreseden 1869 tarihli medrese listesinde bahis yoktur. 1914 tarihli raporda bir-iki talebesi olduğu, ancak "5" kişinin ikamet edebileceğine işaret edilmiştir[152].

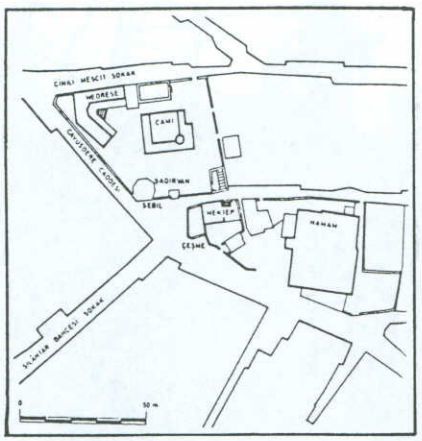

Şekil 97
Çinili Medresenin plânı
(Erol, *STAD*, I/3, 43)

Medrese, avlunun güneyinde bir set üzerinde ve bahçe duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Medrese "L" plânlı olmakla beraber L'nin kenarları, arsanın şeklinden meydana gelen bir zaruretle –alışılanın aksine– dik değil kırık bir dar açı meydana getirecek şekilde birleştirilip dershane buraya yerleştirilmiştir. Kıble tarafında bir mihrab nişi vardır. Doğu tarafında bulunan iki pencere avlu duvarı ile medrese arasında kalan açıklığa bakar[153]. Medresenin kıble cephesinde "4", doğu cephesinde ise "2" hücre bulunur[154]. 1914 tarihli teftiş hey'eti raporunda "sonradan teşkîl olunmuş 3-4 harab odadan ibaret"[155] olduğu belirtilmektedir ki rakamların takribî olarak verildiği anlaşılmaktadır. Hücrelerin geçit alanına açılan kapı ve pencereleri vardır; uç hücrelerde ise ayrıca yan duvarlarda birer pencere bulunur[156]. Gurlitt ve Pervititch plânlarında görülen hücrelerin önündeki ahşab çatılı revaktan eser kalmamıştır[157].

Çinili Medrese ile ilgili XX. yy. başlarına âid tek bir tamir kaydı bulunabilmiştir. 1902 yazına rastlayan bu tamir belgesinden öğrendiğimize göre medrese ile aynı tarihte cami de tamir görmüş olup Evkaf Hazinesi Fen memurları tarafından yapılan keşfine göre cami için 6.703, medrese için ise 6.152 kuruşa ihtiyac olduğu anlaşılmış ve tamirat emâneten yaptırtılmak üzere 1318 mâlî yılı bütçesine alınmıştır[158].

147 Gülçin Erol, "Çinili Cami Külliyesi", *DVİA*, VIII (1993), 335.

148 *HC*, II; 184-185; Öz, II, 18.

149 *HC*, II, 185

150 Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Çinili Külliyesi", *TVİA*, II, 521.

151 Kepeci, nr. 6589/1, s. 36.

152 *DVMD*, s. 185'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 190.

153 Ahunbay, *Sultan Ahmet Külliyesi*, s. 181; Çobanoğlu, a.g.m, 521-22.

154 Kepeci, nr. 6589/1, s. 36 ve Ahunbay, *gös. yer.*

155 *DVMD*, s. 185'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 189.

156 Ahunbay, *a.g.e*, s. 182.

157 Erol, a.g.m, s. 336; ayn. yzr, "Çinili Cami ve Külliyesi", *STAD*, I/3 (1988), 38.

158 Evkaf Nezâreti'nin 14 Muharrem 1320 (23 Nisan 1902) tarih 77 nr.lı takriri üzerine Şûrâ-yı Devlet Maliye Daire-

1914'de hakkında yazılan menfî rapora rağmen dârülhilâfe kadrosuna alınan medrese için 1918'de harab olduğundan iskâna elverişli bulunmadığına işaret edilmiştir[159].

Yapı, harab olarak 1927'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından İdare-i Husûsiye'ye devr edilmiştir[160]. 1938'de tamir gören[161] medrese bugün bakımsız bir haldedir. Yerinde yapılan inceleme sırasında cami avlusundan medreseye geçişi sağlayan kapı kapalı olduğundan medreseye girilememişse de içinde zaman zaman Kur'an kursu yapıldığı öğrenilmiştir.

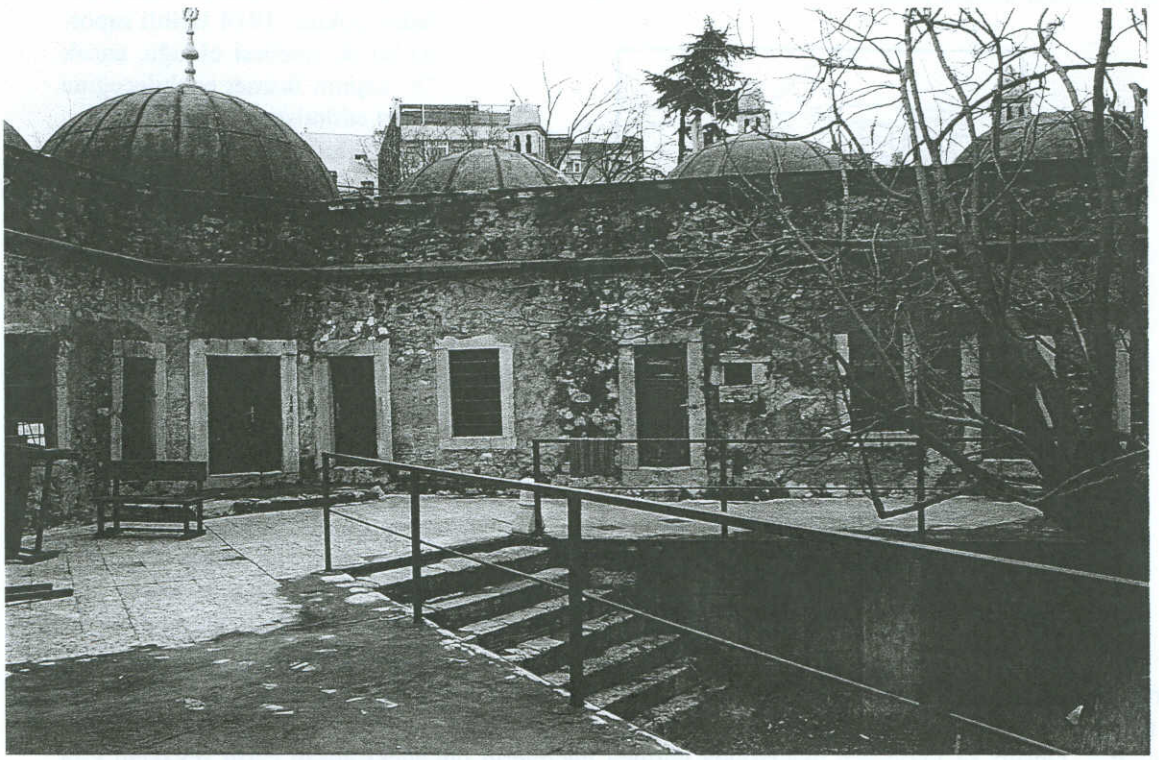

Resim 158
Çinili Medrese
(Avludan görünüşü)

since hazırlanan 23 Safer 1320 / 18 Mayıs 1318 (31 Mayıs 1902) tarih ve 799 nr.lı mazbata ve 9 Rebi'ülevvel / 2 Haziran (15 Haziran) tarihli irade: İrade-E, nr. 1320 Rebi'ülevvel/8 ve eki."

159 *DVMD*, s. 185'den naklen "Dârü'l-hilâfe", s. 189-90.

160 Konyalı, *Üsküdar*, II, 293.

161 Çobanoğlu, a.g.m, s. 521.

S o n u ç

Fetihten XX. asra kadar başta padişahlar olmak üzere valide sultanlar, sultanlar, vezirler, ilmiye ve saray mensubları taraflarından İstanbul'da bir çok medrese inşa edilmiş ve bunlardan pek çok büyük âlim yetişmiştir. Fakat, XVI. asırdan sonra derslerin hemen tamamen naklî ilimlere münhasır kaldığı da gerçektir. 1869'da düzenlenen liste XIX. asırda medreselerde hangi derslerin okutulduğunu açık olarak göstermektedir. Buna rağmen müessesenin zaafa uğradığı devirlerde bile medresede okuyup yüksek mevkilerde ilim ve fazlını gösteren şahıslara rastlanmaktadır ki, Cevdet Paşa bunun en güzel örneğidir.

Medreseler birer vakıf müessesesi oldukları için gerek fizikî özellikleri, odalarda kimlerin kaçar kişi kalabileceği; gerek müderris, muid, talebe ve hizmetlilerin vazifeleri ile ücretleri, vakfın devamı için bırakılan gayr-i menkul ve nakitlerin mıkdar, özellik ve gelirleri, bu gelirlerin sarf yerleri –bazılarında mıkdar gösterilmek üzere– vakfiyelerde belirtilmiştir. İstanbul medreselerinin şimdilik hepsinin vakfiyelerine ulaşmak kabil olamıyorsa da görülebilenler, vâkıflar tarafından bazı tahdidlerin getirildiğini göstermektedir. Ancak bunlara ilerleyen asırlarda pek de riâyet edilmediği anlaşılmaktadır. Medrese odalarının ekseriyeti tek kişilik oldukları halde çok kere iki, üç, hatta dört kişinin bir odada kaldıkları görülmektedir. 1792 tarihli sayım defterinden öğrendiğimize göre bunlardan biri odanın sahibidir. Bu şahıs bazan yanına bir arkadaşını (bu ikinci şahıs için refik tabiri kullanılmaktadır), bazan bir çömez almaktadır. Her ikisinin birden olduğu haller de vardır. Bazı vakfiyelerde müderris için de oda ayrılmıştır. Ancak, yine 1792 tarihli defterde bazı medreselerde birden fazla odada müderris kaldığı da gözden kaçmamaktadır. Medrese odalarını işgal edenler sadece müderrisler de değildir. Meselâ Edirne'de bulunduğu halde İstanbul'daki bir medresede odası olan kadıya da rastlanmaktadır. O kadar ki, tamir kayıtlarında bile bazan odalar "Ali Efendi odası", "Şerif Efendi odası" gibi bir şahsın adıyla anılmaktadır. Bu odaların çok uzun süreyle bir şahsa tahsis edildiği ve âdetâ o şahsın malı haline geldiği intiba'ını uyandırmaktadır. Başka yere tayini çıkmış kimselerin odalarını boşaltmamaları bu düşünceyi pekiştirmektedir.

Vakıfların bir kısmının zamanla ve çeşitli sebeblerle gelir kaynaklarının azaldığı mâlûmdur. Bu hal, onların bakım ve tamirleri husûsunda da bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına sebeb olmuştur. Nakit sıkıntısı binaların bakım ve gerekli tamirlerinin zamanında yapılmasını ya geciktirmiş veya imkânsız hale sokmuştur. Bazı medreselerin bu konuda şanslı olduklarını söylemek mümkündür. Çarşamba'da Özdemiroğlu Osman Paşa, Bahçekapı'da Vânî Efendi, Kumkapı'da Nişancı Paşa-yı Atik medreseleri bunlardandır. Birinci Valide Kösem Sultan, ikinci Valide Turhan Sultan, üçüncü ise Tezkireci Osman Efendi taraflarından yeniden yaptırılmış veya tamir ettirilerek işler hale getirilmişlerdir. Ancak sayıları tam olarak tesbit edilemeyen birçok medrese böyle bir şansa sahib olamadıklarından yok olup gitmişlerdir. Hatta XIX. asrın ilk yarısında tamir bekleyen Hoca Hayreddin Medresesi bile bu imkânı bulamadığından asrın ikinci yarısına erişememiştir.

Ne yazık ki arşiv kayıtları XIX. yy. öncesine âid medrese tamirleriyle ilgili bilgi bulmamıza pek imkân vermemektedir. Evkaf Nezâretinin kurulup bütün vakıfların buraya bağlanmalarından öncesine âid ancak padişah ve saray mensublarına âid bazı vakıflarla sadrazam ve vezirler tarafından tesis edilen bazı vakıfların muhasebe defterleri mevcudsa da bunların tamamını gözden geçirip –eğer varsa– tamir kayıtlarının bulunması çok uzun ve yorucu bir çalışmaya ihtiyaç göstermektedir. Evkaf Nezâretinin Kuruluşundan sonraki tamirlere ise –evrak tasnif edilmiş ise– kolaylıkla ulaşılabilmekte-

dir. Bunlardan öğrendiğimize göre kâfi geliri olan medreselerin tamirleri çok daha kolay olmaktadır. Fakat tamir beklediği anda birikmiş mevcudu olmayan vakıflar büyük zorluklarla karşılamışlardır. Bunların, bazan gelirin tamir masrafını karşılayıncaya kadar beklemeleri istenmiş; buna tahammülü olmayanlarda bazı selâtin vakıflarından destek sağlanmıştır. Dikkat çekici bir husus da "göz önünde" olanlar veya yabancı bir devlet adamının İstanbul'u ziyareti öncesinde ihtiyaç duyulan tamirlere öncelik verilmiş olmasıdır.

Bazı medreselerin XIX. asırda yıkılıp yeniden yapılmış olmaları keyfiyeti de mühimdir. Bir yangın veya deprem sonunda kullanılamaz hale gelen binalar için bunun kaçınılmaz olduğu düşünülebilirse de tamir kabûl etmeyecek hale gelinceye kadar beklenip sonra yeniden yapılmanın daha ucuza mal olacağı düşüncesiyle yeniden inşa edilenler de vardır. Muhtemelen bu yeniden yapılmalar sırasında plânlarda da değişiklik oluyordu. Bazı medreselerin vakfiyelerindeki özellikleriyle XVIII, XIX ve XX. asırlarda yapılan tesbitlerdeki farklılıkların bundan kaynaklanmış olmaları pek mümkündür.

XIX. asırda modern okulların açılması medrese tedrisatına verilen önemi azaltmıştır. XX. asrın başlarında ise medreselerde de ıslahata ihtiyaç duyulmuş ve bir seri düzenleme yapılmışsa da I. Cihan Harbi bu yeni medrese tedrisatından beklenen sonucun alınmasına imkân vermemiştir. Cumhuriyetin ilânından sonra ise tevhid-i tedrisat kanunu ile bu müesseselerin varlıklarına son verilmiştir. Bu karardan sonra medrese binaları da bir süre tam mânâsıyla ihmale uğramıştır. Binalar Vakıfların malı olduğu halde hâlâ lâyıkıyle bakılıp korunduğunu söylemek mümkün değildir. Maalesef, ihmalden dolayı son 20-25 yıl içinde yok olan veya yıkılmaya yüz tutan medrese binaları vardır. Yahut da bilinçsizce yapılan tamirlerle binaların aslî şekilleri tamamen bozulmaktadır. Son yıllarda bunun hayli örneği mevcuttur. Restorasyonlar vakıfların kontrolunda yapıldığı halde binaların aslî şekillerinin bozulmasına nasıl müsaade edildiği, üzerinde durulması gereken bir hususdur. Resmen Kur'an kurslarına tahsis edilen medreseler oldukça bakımlı görünmekte iseler de yer kazanmak gayesiyle hemen hepsinde revaklar camekânla kapatılmış olup, bu mekânların yatakhane olarak kullanıldığı medreseler de vardır. Değişiklik sadece iç mekânlarda kalmayıp dış cepheler de bundan nasibini almakta ve her hangi bir yapı görünümü kazanmaktadır.

Ecdadımızın en dar zamanlarında bile ayakta tutmak için gayret sarf ettiği bu ilim ve kültür müesseselerimiz lâyık oldukları önemin verilmesini beklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI[1]

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a. Cevdet Tasnifi
  aa. Evkaf
  ab. Maarif

b. Evkaf Evrakı
  ba. Nezaret Öncesi Evrakı
    Haremeyn Kalemi Defterleri (EV.HMH), nr. 6396, 6404.
  bb. Nezâret Evrakı
    ı. Tamirat Defterleri (EV), nr. 10060, 11331, 12924, 13141, 13576, 16329, 16694, 17385, 18486, 18493, 18516, 18815, 18884, 18888, 19130, 21144, 21179.
    ıı. Ruznamçe Kalemi Dosyaları (EV.RZN), nr. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 58.

c. Hatt-ı Humâyûn Tasnifi,

d. İrade Tasnifi
  da. Dahiliye
  db. Evkaf
  dc. Meclis-i Mahsus
  dd. Meclis-i Vâlâ
  de. Şûrâ-yı Devlet

e. Kâmil Kepeci tasnifi
  Âsitâne-i Sa'âdet ve Havalisinde Kâin Medrese ve Cevâmi' ve Kayyumhâne ve Aşhâne ve Müezzin Odaları ve Türbelerinde Sâkin Bi'l-cümle Talebe-i Ulûm ve Hademelerin Müfettiş Ali Efendi Ma'rifetiyle Tahrir Olunan Defteri, nr. 6589/1.

f. *Mühimme Defterleri*, XXVII, XLVII.

g. Plân-Proje-Kroki, nr. 245, 281, 314, 319, 422, 444, 507, 508, 515, 516, 542, 553, 560, 568, 579, 585, 586, 615, 731,

h. *Ruus Defterleri*, nr. 261-5.

i. Şûrâ-yı Devlet Evrakı
  ia. Dahiliye, dosya nr. 101, 102, 106.
  ib. Kayıt Defteri, nr. 43.

---

[1] Belge numaraları dipnotlarında verilmiştir.

j. Yıldız tasnifi
Resmî Evrak

2. İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi

Kazasker Ruznamçeleri, nr. 159, 161, 162.

3. Eski Eserleri Koruma Encümeni

Dosya nr. 223, 254, 559.

4. İstanbul Tapu Kadastro Müdürlüğü Arşivi

Tapu Sicil Muhafızlığı Fen İşleri dosyaları
Binbirdirek, 130 ada, 11 parsel; 132 ada, 7 parsel.
Fatih 1912 ada 12 parsel.

5. İstanbul Vakıf Suları Müdürlüğü Arşivi

İstanbul Suları Defteri, nr. 29.

6. İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi

a. Evrak Kayıt Defteri, nr. 1036

b. Hayır İşleri Arşivi
ba. Dosya nr. P. 344, 578, 1106.
bb. Hayrat Sicil Kayıtları, nr. 1.

c. Cumhuriyet Sonrası Tamirat Dosyaları
ca. Bayram Paşa Medresesi 1968 Onarımı.
cb. Beyazıt Camii, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Çorlulu Ali Paşa ve Sinan Paşa Medreseleri 1964 Yılı Onarımı.
cc. Çorlulu Ali Paşa Medresesi 1961 Yılı Onarımı.
cd. Davud Paşa Medresesi ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii 1967 Yılı Onarımı.
ce. Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi 1967 Yılı Onarımı.
cf. Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi 1968 Yılı Onarımı.
cg. Eyüp Sokollu Mehmed Paşa Medresesi 1961 Yılı Onarımı
ch. Fatih Medreseleri Kubbe ve Bacaları Kurşun Taklidi Şap 1961 Yılı Onarımı.
ci. Fatih Camii Minaresi ve Tabhane Medresesi 1965 Yılı Onarımı.
cj. Fatih Camii Tabhane Medresesi, Mehmed Ağa Camii 1966 Yılı Onarımı.
ch. Fatih Karadeniz Medreseleri Kalorifer Sıhhî Tesisatı, II (1970).
ck. Hacı Beşir Ağa Medresesi 1965 Yılı Onarımı.
cl. Haseki İmareti ve Medresesi 1968 Yılı Onarımı.
cm. İzzî Efendi Dergâhı, Amcazade Hüseyin Paşa ve Sultan Selim Medreseleri, Şah Huban Kadın Mektebi ve III. Ahmed Çeşmesi 1962 Yılı Onarımı.
cn. Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Medresesi 1968 Yılı Onarımı.
co. Sultan Selim Medresesi 1958 Yılı Onarımı.
cp. Sultan Selim Medresesi 1961 Yılı Onarımı.
cr. Şehzade Medresesi Revaklarına Demir Camekân Yapılması (1960).
cs. Tabhane Medresesi ve Mehmed Ağa Camii 1966 Yılı Onarımı.
ct. Vasat (Cedid) Ali Paşa Medresesi 1958 Yılı Onarımı.
cu. Vasat (Cedid) Ali Paşa Medresesi 1961 Yılı Onarımı.
cv. Zal Mahmud Paşa Camii ve Medresesi 1962 Yılı Onarımı.

d. *İnşaat ve Tamirat Defterleri*
da. *1318-22 Senelerine Âid İnşaat ve Tamirat Defteri,* nr. 1306.
db. *1332 Tarihli İstanbul Evkaf Tamirat ve Muhtelif Hizmetlere Âid Tahsîsat ve Sarfiyat Defteri*, nr. 1053.
dc. *1333 Tarihli İstanbul Evkaf İnşaat ve Tamirat Defteri,* nr. 774.
dd. *1336 Senesine Âid Hayrât-ı Şerîf İnşaat ve Tamirat Parti Defter*i, nr. 975.

e. *İnşaat ve Tamirat Kayıt Defterleri*, nr. 891, 1422, 1768.

f. *Ataşman Defterleri*
fa. Çorlulu Ali Paşa Medresesi 1961 Yılı Onarımı
fb. Sultan Selim Medresesi 1961 Yılı Onarımı

7. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (Ankara)

a. Kadastro paftaları

b. Kuyûd-ı Kadîme Arşivi
Defter-i Evkaf-ı Merhum Amuca Hüseyin Paşa, Tahrir Defterleri-Vakıflar, nr. 150

8. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (Ankara)

a. Abdürrahim Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 630, s. 1383-1388.

b. Cârullah Veliyüddin Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 736, vr. 80a-b.

c. Cedid Mehmed Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 571, vr. 91-94.

d. Çorlulu Ali Paşa Vakfiyesi, Defter nr. 570, s. 257-264.

e. Elhac Beşir Ağa Vakfiyesi, Defter nr. 736, s. 1-8.

f. Es'ad Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 745, s. 389-391.

g. Fatma Sultan - Damad İbrahim Paşa Vakfiyesi, Defter nr. 38, s. 87-95.

h. Feyzullah Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 571, s. 104-108.

i. Gazanfer Ağa Vakfiyesi, Defter nr. 571, s. 11-22.

j. Gevherhan Sultan Vakfiyesi, Defter nr. 742, vr. 164a-169a.

k. Hasan Ağa Dârülhadisi Vakfiyesi, Defter nr. 624, s. 471 vd.

l. Haseki Sultan Vakfiyesi, Defter nr. 608/2, s. 213 vd.(Arabca); 2142, s. 25 vd. (Türkçe)

m. Hekimbaşı Ömer Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 746, s. 270-275.

n. İsmihan Sultan Vakfiyesi, Defter nr. 572, s. 134-146.

o. Kara (Gazi) Ahmed Paşa Vakfiyesi, Defter nr. 618/2, s. 36-47 (Arabca); nr. 1967, s. 228-259 (Türkçe)

p. Köprülü Mehmed Paşa Vakfiyesi, Defter nr. 1228. s. 127-138.

r. Mahpeyker Valide Sultan Vakfiyesi, Defter nr. 1642, vr. 1b-19a.

s. Nuh Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 734, vr. 79b-80b.

ş. Nurbânû Sultan Vakfiyesi, Defter nr. 51 ve 66 (Aslı); nr. , s. 136-170 (Türkçe).

t. Rüstem Paşa Medresesi Satış Hücceti, Defter nr. 641, s. 113-114.

u. Sokollu Mehmed Paşa Vakfiyesi, Defter nr. 572, s. 27-63.

v. Sultan Ahmed Vakfiyesi, Defter nr. 574, s. 80-86.

y. Valide Kethudası Mehmed Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 734, s. 41-46.

z. Zekeriyya Efendi Vakfiyesi, Defter nr. 571.

MEDRESE LİSTELERİ

Cedvel-i Medâris-i Âsitâne ve Bilâd-ı Selâse, Konya İzzet Koyunoğlu Kütübhanesi, nr. 13363.

Ders Vekâleti Medrese ve Müderris Defteri, İstanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi, numarasız.

Dersa'âdet ve Bilâd-ı Selâse'de Vâkı' Medâris ve Derûnunda Sâkin Nüfûsun Mıkdârını Mübeyyin Hulâsa, İ.Ü. Merkez Ktb. Nâdir Eserler kısmı, TY, nr. 9069.

İstanbul'da Mevcud Medreselerin Esâmîsi, İ.Ü. Merkez Ktb. Nâdir Eserler kısmı, TY, nr. 8869.

ÖZERGİN, M. Kemal, "Eski Bir Ruznâmeye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *TED*, sayı 4-5 (1974), 263-290..

KANUN VE NİZAMNÂMELER

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi. Nizamnâme - Ders Cedveli - Sûret-i Tedris ve Kitablar - Ta'limatnâme, İstanbul 1330-1333.

"Medâris-i İlmiyye Hakkında Kanûn", *Düstur*, II. tertib, IX (1928), 598-601.

"Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi", *Düstur*, II. tertib, II (1330), 127-138.

"Islah-ı Medâris Nizamnâmesinin Esbâb-ı Mûcibe Lâyıhası", *Cerîde-i İlmiyye*, nüsha-i fevkalâde, İstanbul 1330.

İmtiyazat ve Mukavelât, I, İstanbul 1302.

KAYNAK ESERLER

ABDÜLAZİZ BEY, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, I, Toplum Hayatı*, İstanbul 1995.

ÂLÎ, Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, İ.Ü. Merkez Ktb. Nâdir Eserler kısmı, TY, nr. 5959.

AHMED CEVDET PAŞA, *Tezâkir*, neşr. M. Cavid Baysun, IV, Ankara 1967.

ATÂÎ, bk. Nev'îzâde.

HASANBEYZÂDE Ahmed, *Tarih*, TSMK, Bağdad Köşkü Ktb., nr. 207.

ÇEŞMÎZÂDE Mustafa Reşid, *Çeşmî-zâde Tarihi*, Haz. Bekir Kütükoğlu, 2. baskı, İstanbul 1993.

İZZÎ Süleyman, *Tarih*, İstanbul 1199.

FINDIKLILI İsmet Efendi, *Tekmîletü'ş-Şekaik fî hakk-ı ehli'l-hakayık*, Abdülkadir Özcan neşri, (*Şakaik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*, V), İstanbul 1989.

KÂTİB ÇELEBİ, *Keşf-el-zünûn*, Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rıfat Bilge neşr., I, II, İstanbul 1972.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip (yay.), *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara 1962.

MECDÎ Mehmed, *Hadâiku'ş-Şakaik*, Abdülkadir Özcan neşri (*Şakaik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*, I), İstanbul 1989.

NAİMA Mustafa Efendi, *Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsa-i ahbâri'l-hâfikeyn*, IV, İstanbul 1281-83.

NEV'İZÂDE ATÂÎ, *Hadâiku'l-hakaik fî tekmîleti'ş-Şakaik*, Abdülkadir Özcan neşr. (*Şakaik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*, II), İstanbul 1989.

ÖZERGİN, M. Kemal (yay.), *Sultan Kanûnî Süleyman Han Çağına Âit Tarih Kayıtları*, Erzurum 1971.

RAŞİD Mehmed Efendi, *Tarih*, II, IV, İstanbul 1282.

SÂÎ Mustafa Çelebi, *Tezkiretül-ebniye*, Rıfkı Melûl Meriç neşr. *(Mimar Sinan Hayatı, Eseri I, Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*), Ankara 1965.

———, *Tuhfetü'l-mi'mârîn*, Rıfkı Melûl Meriç neşr. *(Mimar Sinan Hayatı, Eseri I, Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*), Ankara 1965.

ŞEYHÎ Mehmed Efendi, *Vekayi'ü'l-fudelâ*, A. Özcan neşr. (*Şakaik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*, III-IV), İstanbul 1989

TÂCİZÂDE Sa'dî Çelebi, *Münşeat*, Necati Lugal - Adnan Erzi neşri, İstanbul 1956.

TEVKI'Î ABDURRAHMAN PAŞA, "Kanunnâme", *Millî Tetebbu'lar Mecmuası*, I/3 (İstanbul 1331), 497-544.

VÂSIF Ahmed, *Mehâsinü'l-âsar ve Hakaiki'l-ahbâr*, I, Bulak 1246.

İNCELEMELER

ADIVAR, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970.

AHUNBAY, Zeynep Nayır, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, İstanbul 1975.

————,"İstanbul Haseki'de Bayram Paşa Külliyesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı*, Ankara 1976, s. 397-410.

————, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 239-309.

————, "Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi", *TVİA* I (1993), 275.

————, "Cafer Ağa Medresesi", *TVİA*, II (1994), 365-366.

——, "Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi", *TVİA*, II (1994), 391.

——, "Cedid Ali Paşa Medresesi", *TVİA*, II (1994), 391-392.

——, "Cedid Mehmed Efendi Medresesi", *TVİA*, II (1994), 392-393.

——, "Damad İbrahim Paşa Darülhadisi", *TVİA*, II (1994), 546-547.

——, "Defterdar İbrahim Paşa Medresesi", *TVİA*, III (1994), 17.

——, "Efdalzâde Medresesi" *TVİA*, III (1994), 133-134.

——, "Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi", *TVİA*, III (1994), 146-147.

——, "Feyzullah Efendi Medresesi", *TVİA*, III (1994), 308-309.

——, "Hacı Beşir Ağa Darülhadisi", *TVİA*, III (1994), 468-469.

——, "Hadım Hasan Paşa Medresesi", *TVİA*, III (1994), 489-490.

——, "Haliliye Medresesi", *TVİA*, III (1994), 514.

——, "Hasan Ağa Medresesi", *TVİA*, III (1994), 561-62.

——, "Haydar Paşa Medresesi", *TVİA*, IV (1994), 25-26.

——, "Kaba Halil Efendi Medresesi", *TVİA*, IV (1994), 321-322.

——, "Kepenekçi Sinan Medresesi", *TVİA*, IV (1994), 547-548.

——, "Malulzade Medresesi", *TVİA*, V (1994), 282-283.

——, "Mehmed Ağa Medresesi", *TVİA*, V (1994), 356-357.

——, "Muid Ahmed Efendi Medresesi", TVİA, V (1994), 496-497.

——, "Nişancı Mehmed Bey Medresesi", *TVİA*, VI (1994), 85.

——, "Rüstem Paşa Medresesi", *TVİA*, VI (1994), 374-375.

——, "Siyavuş Paşa Medresesi", *TVİA*, VII (1994), 20-21.

——, "Sultan Ahmed Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 55-61.

——, "Sultan Selim Medresesi", *TVİA*, VII (1994), 63-64.

——, "Şeyhülislâm Esad Efendi Medresesi", *TVİA*, VII (1994), 176.

AKALIN, Şehabeddin, "Mi'mar Dalgıç Ahmed Paşa", *TD*, IX/13 (1958), 71-80.

AKGÜNDÜZ, Hasan, *Teşkilat ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi (Klasik Dönem)*, Konya S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış doktora tezi, Konya 1989.

AKTEPE, M. Münir, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Âid İki Vakfiye", *TD*, sayı 15 (1960), 149-160.

——, "Damad İbrahim Paşa, Nevşehirli", *DVİA*, VIII (1993), 441-443.

ALAKUT, İnci, *Şehzade Camii*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1964.

ALDERSON, A.D., *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford 1956.

ALPAY, Birol, "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VIII (1978),

————, "Abdülhamid Külliyesi", *TVİA*, I (1993), 36-37.

ARSLAN, Süleyman, *İstanbul'da Hacı Beşir Ağa Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.

ASLANAPA, Oktay, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1988.

————, "Mimar Sinan'ın Medreseleri", *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu 5-8 Aralık 1988*, VI. Vakıf Haftası, İstanbul 1989, s. 201-212.

ATASOY, Nurhan - Filiz Çağman, *Turkish Miniature Painting*, İstanbul 1974.

ATAŞ, Fıtnat, *Kaba Halil Efendi Medresesi Restorasyon Projesi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

ATAY, Hüseyin, "Medreselerin Islahatı", A.Ü. *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XXV (Ankara 1981), 1-43.

————, "Fatih - Süleymâniye Medreseleri Ders Programları ve İcâzet-nâmeler", *Vakıflar Dergisi*, XIII (Ankara 1981), 171-235.

————, "1914'de Medrese Düzeni", A .Ü. *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, V (Ankara 1982), 23-54.

ATEŞ, Ahmed, "Molla Gürânî", *İA*, VIII (1958), 406-408.

AYANOĞLU, Fazıl, "Ferhad Paşa ve Gizli Kalan Vakıfları", *VD*, VII (İstanbul 1968), 145-148.

AYVANSARÂYÎ Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, İstanbul 1281.

————, *Mecmu'a-i Tevârih*, neşr. F.Ç. Derin - Vahit Çabuk, İstanbul 1985.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Fâtih Devri Mimârîsi*, İstanbul 1953.

————, "Gazanfer Ağa Manzûmesi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III (1957), 85- 96.

————, "Gazanfer Ağa Medresesi, Sebili ve Türbesi", *İs.An*, XI (1972), 6024-6027.

————, "Amucazâde Hüseyin Paşa Külliyesi; Medrese, Mekteb, Mescid, Kütübhâne ve Sebili", *İs.An*, II (1959), 792-799.

————, "Davud Paşa Camii, Medresesi, Türbesi ve Mektebi", *İs.An*, VIII (1966), 4291 - 4296.

————, *Fatih Devri Mîmârîsine Zeyl*, İstanbul 1967.

————, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri. 855-886 (1451-1481)*, III, İstanbul 1973.

BAHÇEKAPILI, Merih, *Mehmet Ağa Külliyesi Restorasyon Projesi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.

BALTACI, Cahit, *XV. ve XVI. Asır Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.

————, "Kâdî-asker Rûz-nâmçeleri'nin Tarihî ve Kültürel Ehemmiyeti", *İslâm Medeniyeti*, IV/1 (1979), 55-100.

BARKAN, Ömer Lütfi - Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*, İstanbul 1970.

————, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, Ankara 1979.

BAYKAL, Mürşide, *Süleymaniye Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1952.

BAYSUN, Cavid, "Ahmed Paşa", *İA*, I (1941), 193.

————, "Mescid –Osmanlı Devri Medreseleri–", *İA*, VIII (1957), 71-77.

————, "Mihrümah Sultan", *İA*, VIII (1958), 307-308.

BEYDİLLİ, Kemal, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, İstanbul 1995.

BİLGE, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.

CEZAR, Mustafa, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*'nden ayrı basım, Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1, İstanbul 1963, s. 3-90.

CUMBUR, Müjgân, "I. Abdülhamid Vakfiyesi ve Hamidiye Kütübhanesi", *AÜDTCFD*, XXII/1-2 (1964), s.17-69.

ÇAĞLAYAN, Necati, *XX. Asrın Başlarında Medreselerin Durumu Hakkında Bazı Düşünceler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Mezuniyet Tezi, İstanbul 1978.

ÇAMURDAN, Sema, *Cedid Mehmed Efendi Medresesi Restorasyon Projesi*, MM LS Bitirme Tezi, İstanbul 1981.

ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi", *TVİA*, I (1993), 236-239.

————, "Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, II (1994), 411-413.

————, "Çinili Külliyesi", *TVİA*, II (1994), 519-522.

————, "Gazanfer Ağa Medresesi", *TVİA* III (1994), 375-377.

————, "Hafız Ahmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, III (1994), 492-493.

————, "Köprülü Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 89-90.

————, "Kuyucu Murad Paşa Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 142-144.

————, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 402-403.

DANİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-IV, İstanbul 1947-1955.

DIRAĞ, Havane, *1831-1900 Yılları Arasında İstanbul Yangınları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Mezuniyet Tezi, İstanbul 1977.

DİRİÖZ, Meserret, "Gazanfer Ağa Medresesi'nin Açılışına Dâir Bir Mesnevî", *Millî Kültür*, II/2 (14), Ankara Temmuz 1980, s. 29-36.

DOĞAN, Sema, "Haseki Külliyesi", *DVİA*, XVI (1997), 370-372.

DURUSOY, Orhan, *İstanbul Belediye Kütübhanesi Alfabetik Kataloğu, I, Osman Ergin Kitabları. Arabça ve Farsça Basma Eserler*, İstanbul 1953.

DWIGHT, H. G., *Constantinople Old and New*, London 1915.

ELÇİ, Tahir, *Ahmediye Külliyesi ve Bir Çağdaş Kullanım Önerisi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.

ENGÜR, Eser, *İstanbul'da Hafız Ahmet Paşa Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1981.

ERDOĞAN, Muzaffer, "XVIII Asır Sonlarında Bir Türk Sanatkârı, Hassa Baş Mimarı Mehmed Tahir Ağa Hayatı ve Meslekî Faaliyetleri", *TD*, VII/10 (1954), 157-180.

————, "Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri", *Türkiyat Mecmuası*, XII (1955), 179-204.

ERGİN, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, I, V, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa, "II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islâh Çalışmaları" *AÜDTCFD, Atatürkün 100. Doğum Yılına Armağan*, XXX/1-2 (1982), 59-89.

EROĞLU, Muammer, "Devvânî", *İA*, III (1946), 565-566.

EROL, Gülçin, "Çinili Cami ve Külliyesi", *STAD*, I/3 (1988), 36-43.

————, "Çinili Cami Külliyesi", *DVİA*, VIII (1993), 335-337.

ERÜNSAL, İsmail E., "Beşir Ağa Kütübhanesi", *DVİA*, VI (1992), 3-4.

ETGÜR, Emel, *Zal Mahmut Paşa Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1967.

EYİCE, Semavi, *Petit guide à travers les monuments Byzantins et Turcs*, İstanbul 1955.

————, "İstanbul'da Koca Mustafa Paşa Cami'i ve Onun Osmanlı Mimârisindeki Yeri", *TD*, V/8 (1953), 153-182.

————, "İstanbul –Tarihî Eserler III - Dînî Binalar–", *İA*, V/2 (1953), 1214/55-85.

————, "Mescid –Anadolu'da ve Rumeli'de Türk Mescid ve Camileri–", *İA*, VIII (1957), 101-118.

————, "İstanbul'un Kaybolan Bir Eseri: Kazasker Ebu'l-fazl Mahmud Efendi Medresesi", *TD*, X/14 (1959), 147-162.

————, "Atik Ali Paşa Cami'inin Türk Mimârî Tarihindeki Yeri", *TD*, sayı 19 (1964), 99-114.

————, "Elçi Hanı", *TD*, sayı 24 (1970), 93-130.

————, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihî Eserleri", *TD*, sayı 26 (1972), 129-164.

————, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihî Eserleri", *TD*, sayı 27 (1973), 133-178.

————, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihî Eserleri", *TD*, sayı 27 (1973), 133-178.

————, "Ayasofya Medresesi", *DVİA*, IV (1991), 214-215.

————, "Beyazıt II Camii ve Külliyesi", *DVİA*, VI (1992), 45-49.

————, "Beşir Ağa Külliyesi", *DVİA*, VI (1992), 1-3.

————, "Ayasofya Medresesi", *TVİA*, I (1993), 460-461.

————, "Damad İbrahim Paşa Külliyesi", *DVİA*, VIII (1993), 443-445.

————, "Dâvud Paşa Külliyesi", *DVİA*, IX (1994), 42-48.

————, "Davud Paşa Külliyesi", *TVİA*, III (1994), 7-8.

————, "Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi", *DVİA*, X (1994), 547-548.

————, "Bayezid Külliyesi", *TVİA*, II (1994), 87-96.

————, "Esekapı Mescidi ve Medresesi", *TVİA*, III (1994), 199-200.

————, "Fatih Külliyesi", *TVİA*, III (1994), 265-270.

————, "Kara Ahmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, IV (1994), 437.

————, "Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *TVİA*, IV (1994), 557-559.

———— - Baha Tanman, "Koca Mustafa Paşa Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 30-34.

————, "Esekapısı Mescidi ve Medresesi", *DVİA*, XI (1995), 371-372.

————, "Fossati, Gaspare Trajano", *DVİA*, XIII (1995), 170-173.

————, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *DVİA*, XIII (1996), 432-433

————, "Hadım Hasan Paşa Külliyesi", *DVİA*, XV (1996), 5-7.

————, "Hâfız Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi", *DVİA*, XV (1996) 85-87.

GOODWIN, Godfrey, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971.

GÖKÇAY, Gülsen, *XVIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Mezuniyet Tezi, İstanbul 1964.

GURLITT, Cornelius, *Die Baukunst Konstantinoples*, I, Berlin ts.

GÜÇYENER, Ömür, *XVII. ve XVIII. Yüzyıl İstanbul Medreseleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1972.

GÜLTEKİN, Gülbin, "Şemsi Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 157-159.

————, "Zeyneb Sultan Camii ve Sıbyan Mektebi", *TVİA*, VII (1994), 550-551.

GÜNAY, Sezen, *XVIII. Asrın İkinci Yarısında Kazaskerler ve Pâyeliler*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965.

H. FEVZİ, "Medreselerin Ahvâli", *Sebîlü'r-reşad*, 20 Eylül 1328.

HASOL, Doğan, *Mimarlık Sözlüğü*, 2. baskı, İstanbul 1979.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, "Fatih Külliyesi Medreseleri Ne değildi! Tarih Yazıcılığı Bakımından Tenkit ve Değerlendirme Denemesi", *Büyük Cihad'dan Frenk Fodulluğuna*, İstanbul 1996, s. 39-84.

İlmiye Salnâmesi, İstanbul 1334.

[İNAL], İbnülemin Mahmud Kemal-Hüseyin Hüsameddin, *Evkaf-ı Humâyûn Nezâretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzârın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1335.

İstanbul Âbideleri, İstanbul [1940].

İstanbul Yeni Cami ve Hünkar Kasrı, Vakıflar Genel Müdürlüğü yay., ts.

KAZANLI SÂBİT, "Islah-ı Medâris Münâsebetiyle", *Sırât-ı Müstakîm*, sayı 124, 17 Muharrem 1326 / 19 Şubat 1908, 324-336.

KOÇ, Havva, "Atatürk Kitablığı", *TVİA*, I (1994), 385.

KOÇU, Reşat Ekrem, "Abdülhalim Medresesi", *İs.An*, I (1958), 87-88.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul 1980.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Fâtih'in Mimarlarından Azadlı Sinan (Sinan-ı Atik)*, İstanbul 1953.

————, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, II, İstanbul 1977.

KORLE, Ülkü, *İstanbul Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1964.

KÖPRÜLÜ, Orhan F., "Feyzullah Efendi", *İA*, IV (1948), 593-600.

KUBAN, Doğan, "Damat İbrahim Paşa Külliyesi", *TVİA*, II (1994), 547-549.

————, "Mahmud Paşa Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 268-271.

————, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 454-456 [Edirnekapısı].

————, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 456-457 [Üsküdar].

————, "An Ottoman Building Complex of the Sixteenth Century: The Sokollu Mosque and its Dependencies in Istanbul", *Ars Orientalis*, VII (1968), 19-39.

————, "Haseki Külliyesi, *TVİA*, IV (1994), 4-6.

————, "Nuruosmaniye Külliyesi", *TVİA*, VI (1994), 100-103.

————, "Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 32-34.

————, "Sinan Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 2-4.

————, "Süleymaniye Külliyesi", TVİA, VII (1994), 96-104.

————, "Şehzade Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 152-155.

————, "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 542-543.

KUMBARACILAR, İzzet, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938.

KUNTER, Halim Baki - A. Saim Ülgen, "Fatih Camii", *Vakıflar Dergisi*, I (1938), 91-101.

KURAN, Aptullah, "Zâl Mahmud Paşa Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, I (1973), 65-81.

————, "Haseki Külliyesi", *BÜD*, II (1974), 57-86.

————, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *BÜD*, III (1975), 43-72.

————, "Tophane'de Kılıç Ali Paşa Külliyesi", *BÜD*, VI (1978), 175-198.

————, *Mimar Sinan*, Hürriyet Vakfı yay., İstanbul 1986.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, "*Sefînetü'r-rüesâ*'nın ilâveli Müellif Nüshasına Dâir", *Vekayi'nüvis. Makaleler*, İstanbul 1994, s. 203-210.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 7-8'den indeks ilâve edilmiş ayrı basım (1977), 1-151.

————, "Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII/1-2 (1978), 1-212.

MEDMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmânî*, I-IV, İstanbul 1306-1315.

MEHMED ZIYA, *İstanbul ve Boğaziçi*, II, İstanbul 1336.

el-MEYDÂNÎ, *Mecma'u'l-emsâl*, Kahire 1959.

el-MUFADDAL b. SELEME, *El-Fâhir*, Kahire 1960.

MUSTAFA SATVET, "Talebelerin Medreselerden Şikâyeti. Medreselerimiz Hâlâ Yoluna Konmadı", *Sebîlü'r-reşad*, II-IX/29-211 (İstanbul 6 Eylül 1328), 53-54.

MÜLLER-WIENER, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*, Tübingen 1977.

NAYIR, Zeynep, bk. Ahunbay

NAZA, Emine, "Üçbaş Medresesi", *TVİA*, VII (1994), 333.

ORANSAY, Gültekin, *Osmanlı Devletinde Kim Kimdi?*, Ankara 1969.

ÖNER, Necati, *Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı*, Ankara 1967.

ÖNGE, Yılmaz - Erdem Yücel, "Amca Hüseyin Paşa Külliyesi (Saraçhanebaşı), *Arkitekt*, XXXV (1966), 181-189.

ÖZ, Tahsin, *İstanbul Camileri*, I, Ankara 1962.

ÖZTİRYAKİ, Sevgi, *Koca Sinan Paşa Külliyesi Restorasyon Projesi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

"Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 31-32.

SUNGU, İhsan, "Tevhid-i tedrisat", *Belleten*, II/7-8 (1938), 397-431.

SÜRÜCÜ, Şefika, *İstanbul Yangınları (1900-1923)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Mezuniyet Tezi, İstanbul 1978.

TANMAN, M. Baha, "Atik Vâlide Sultan Külliyesi", *DVİA*, IV, 68-73.

————, "Bayram Paşa Külliyesi", *DVİA*, V (1992), 267-268.

————, "Atik Valide Külliyesi", *TVİA*, I (1993), 407-412.

————, "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *DVİA*, VIII (1993), 371-373.

————, "Bayram Paşa Külliyesi", *TVİA*, II (1994), 101-103.

————, "Çorlulu Ali Paşa Külliyesi", *TVİA*, II (1994), 527-529.

————, "Hacı Beşir Ağa Külliyesi", *TVİA*, III (1994), 469-473.

————, "Murad Paşa Külliyesi", *TVİA*, V (1994), 518-519.

————, "Küçük Ayasofya Tekkesi", *TVİA*, V (1994), 149-150.

TEKİNDAĞ, Şehabettin, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973, s. 3-54.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, 3. baskı, Dergâh yay., nr. 73, Tarih dizisi, nr. 5, İstanbul 1980.

"Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi", *TVİA*, VII (1994), 315-316.

ULUÇAY, Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1985.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1948.

————, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1965.

ÜLGEN, A. Sami, "Topkapı'da Ahmed Paşa Hey'eti", *VD*, II (Ankara 1942), 169-171.

ÜNSAL, Behçet, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, II (1969), 6-61.

ÜNVER, Süheyl, "Akrabadin Sahibi Giridli Nuh Efendi Hakkında Birkaç Kelime", *Dirim*, XIV/11-12 (1939), 424-25.

VANLIOĞLU, Günay, *II. Bayezıt Camii ve Külliyesi*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi San'at Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1961.

YAKIT, İsmail, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 1992.

YALTKAYA, Şerefeddin, "Kara Ahmed Paşa Vakfiyesi", *VD*, II (1942), 169-171.

YAVAŞ, Doğan, "Seyyid Hasan Paşa Külliyesi", *TVİA*, VI (1994), 543-544.

————, "Sinan Paşa Külliyesi", *TVİA*, VII (1994), 4-5.

YAVUZ, Yıldırım, "Abdülhamid I Medresesi", *TVİA*, I (1993), 37-38.

————, "Fethiye Medresesi", *TVİA*, III (1994), 301-302.

————, "Kemaleddin Bey", *TVİA*, IV (1994), 521-522.

YÜCEL, Erdem, "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", *Arkitekt*, XXXVII (1968), 132-134.

————, "Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi", *VD*, VIII (1969), 249-266.

YÜCEL, Esin, "Cedid Mehmed Efendi Medresesi", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, LXXVII/356 (1988), 13-15.

YÜKSEL, Aydın, *Osmanlı Mimârisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri (886-926 / 1481-1520)*, V, İstanbul 1983.

————, "Ahmediye Külliyesi", *TVİA*, I (1993), 136-137.

————, "Atik Ali Paşa Külliyesi", *TVİA*, I (1993), 403-406.

ŞEHİR REHBERLERİ, PLÂN VE HARİTALAR

19. Asırda İstanbul Haritası, yay. Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul 1958.

İstanbul - Şehri - Rehberi, İstanbul 1934.

İstanbul Şehir Rehberi, İstanbul 1971.

MAMBOURY, E., *The Tourist's Istanbul*, İstanbul 1953.

NECİB, *İstanbul Rehberi*, 1918.

PERVITITCH, J., *Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi Tarafından Hazırlatılmış İstanbul Sigorta Haritaları*, pafta 34, 36, 48, İstanbul 1934-1940.

STOPLE, C., *Plan de la ville de Constnatinople,* İstanbul 1863.

GAZETELER

Cerîde-i İlmiyye

İkdam

Sabah

Takvim-i Vekayi'

EKLER

I

CEDVEL-İ MEDÂRİS-İ ÂSİTÂNE VE BİLÂD-I SELÂSE

	Medrese adı	Ders-i amm	Mezun	Celâl	Kadı-mîr	Şerh-i akaid	Tasdîkat	Tasav-vurat	Fenârî	Kâfiye	Izhar	Sarf	Hızfa çalışan	**Defter toplamı**	*Bulunan toplam*
1	Sultan Mehmed Han	2	3	5	0	3	0	8	4	24	8	1	0	**58**	*58*
2	Sultan Mehmed Han	2	6	3	0	5	0	11	1	16	22	2	2	**70**	*70*
3	Sultan Mehmed Han	1	3	11	0	2	0	7	1	16	37	5	1	**84**	*84*
4	Sultan Mehmed Han	5	1	1	2	2	0	7	1	23	34	1	1	**78**	*78*
5	Sultan Mehmed Han	3	1	5	0	7	1	24	3	28	12	6	0	**90**	*90*
6	Sultan Mehmed Han	1	3	5	0	7	1	8	2	13	13	4	2	**60**	*59*
7	Sultan Mehmed Han	8	3	4	1	8	0	4	6	13	19	8	0	**74**	*74*
8	Sultan Mehmed Han	5	3	4	1	1	1	6	0	20	10	3	3	**58**	*57*
9	Sultan Mehmed Han	0	(1)	(2)	(1)	1	0	7	3	14	5	3	1	**38**	*38*
10	Sultan Mehmed Han	0	1	1	(1)	1	0	9	0	12	4	2	2	**31**	*33*
11	Sultan Mehmed Han	1	2	0	0	2	1	6	1	5	20	2	1	**41**	*41*
12	Sultan Mehmed Han	0	1	0	0	2	0	5	0	9	7	0	1	**25**	*25*
13	Sultan Mehmed Han	2	2	0	0	4	0	1	1	11	2	1	1	**25**	*25*
14	Sultan Mehmed Han	1	3	0	0	2	0	0	0	7	9	2	0	**24**	*24*
15	Sultan Mehmed Han	3	1	1	0	2	0	8	2	9	11	3	1	**41**	*41*
16	Sultan Mehmed Han	2	1	0	0	5	0	2	6	9	4	2	5	**36**	*36*
17	Tabhane	5	7	1	2	7	0	19	9	28	43	8	4	**133**	*133*
18	Ayasofya-yı kebîr	10	7	2	3	4	6	20	12	64	40	30	0	**198**	*198*
19	Ayasofya-yı sagîr	0	3	4	0	0	5	8	1	12	12	10	0	**50**	*55*
20	Sultan Bâyezid-i Velî	0	1	0	8	2	0	5	0	1	0	3	3	**23**	*23*

	Medrese adı	Ders-i amm	Mezun	Celâl	Kadı-mîr	Şerh-i akaid	Tasdîkat	Tasav-vurat	Fenârî	Kâfiye	Izhar	Sarf	Hızfa çalışan	**Defter toplamı**	*Bulunan toplam*
21	Sultan Selim Han	0	0	1	0	2	0	4	0	19	21	4	0	**51**	*51*
22	Sultan Süleyman Han	1	4	2	4	3	3	6	5	24	8	8	1	**69**	*69*
23	Sultan Süleyman Han	3	2	2	1	4	0	8	6	33	6	5	2	**72**	*72*
24	Sultan Süleyman Han	3	2	0	3	2	5	9	8	26	16	9	0	**83**	*83*
25	Sultan Süleyman Han	3	1	6	0	2	9	5	7	22	17	9	2	**83**	*83*
26	Sultan Süleyman Han	3	3	3	0	4	1	4	12	21	15	9	1	**76**	*76*
27	Sultan Süleyman Han	1	1	0	1	4	0	13	4	4	23	8	0	**59**	*59*
28	Sultan Süleyman Han	0	2	0	0	4	0	1	1	18	10	4	0	**40**	*40*
29	Sultan Ahmed Han	3	8	0	4	1	3	14	5	40	55	10	3	**146**	*146*
30	Sultan Osman Han	0	0	0	9	0	0	11	2	5	10	2	0	**29**	*39*
31	Sultan Mustafa Han	1	3	0	1	1	0	0	0	0	0	4	0	**10**	*10*
32	Sultan Abdülhamid Han	14	5	1	0	1	0	0	2	6	40	20	0	**89**	*89*
33	Şehzâde	3	1	2	2	3	0	8	3	21	8	7	3	**61**	*61*
34	Haseki Sultan	1	2	0	1	2	0	2	2	10	9	3	2	**34**	*34*
35	Mihrümah Sultan	0	0	0	0	1	1	1	1	23	10	5	1	**43**	*43*
36	Gevherhan Sultan	0	0	1	2	3	1	2	2	13	2	1	0	**27**	*27*
37	Şah Sultan	0	0	0	0	0	0	0	2	1	3	0	0	**6**	*6*
38	İsmihan Sultan	0	1	0	0	0	0	2	1	12	4	1	1	**22**	*22*
39	Mirzeban Sultan	0	0	2	0	0	0	3	2	2	1	3	2	**15**	*15*
40	Valide Sultan	1	0	1	8	0	2	6	0	18	15	4	0	**55**	*55*
41	Valide Sultan	0	2	0	0	1	0	1	2	7	5	3	0	**21**	*21*
42	Valide-i Atik	2	5	0	0	0	1	0	0	3	8	0	2	**21**	*21*
43	Mahmud Paşa-yı Velî	5	1	3	0	1	6	8	0	35	7	8	0	**74**	*74*
44	İshak Paşa	1	1	0	0	0	0	0	9	1	3	4	1	**20**	*20*

	Medrese adı	Ders-ı amm	Mezun	Celâl	Kadı-mîr	Şerh-i akaid	Tasdîkat	Tasav-vurat	Fenârî	Kâfiye	Izhar	Sarf	Hızfa çalışan	**Defter toplamı**	*Bulunan toplam*
45	Davud Paşa	0	2	0	0	0	0	2	2	9	7	1	2	**25**	*25*
46	Koca Mustafa Paşa	1	1	2	0	1	0	3	0	2	2	4	2	**11**	*18*
47	Pîr Mehmed Paşa	0	0	1	6	(1)	0	0	5	12	6	6	0	**40**	*40*
48	Rüstem Paşa	4	3	2	4	2	1	4	1	29	12	4	0	**67**	*66*
49	Sinan Paşa	1	1	4	1	3	(2)	9	6	13	2	1	0	**43**	*43*
50	Sinan Paşa	1	0	1	0	2	1	2	2	12	1	3	0	**23**	*25*
51	Sinan Paşa	0	0	5	0	0	0	0	12	7	3	2	2	**31**	*31*
52	Siyavuş Paşa	0	2	1	0	0	0	2	1	26	24	1	0	**57**	*57*
53	Hadım Hasan Paşa	1	0	0	1	1	1	0	0	4	0	1	0	**9**	*9*
54	Kuyucu Murad Paşa	3	4	0	0	0	0	2	2	24	4	10	0	**49**	*49*
55	Hafız Ahmed Paşa	3	2	1	1	4	1	2	1	27	6	0	3	**51**	*51*
56	Bayram Paşa	0	1	0	0	0	0	5	5	10	5	0	0	**26**	*26*
57	Murad Paşa-yı atik	0	3	2	0	0	1	1	0	10	7	0	0	**24**	*24*
58	Köprülü Mehmed Paşa	1	1	3	0	1	0	3	7	10	6	5	0	**37**	*37*
59	Merzifonî Mustafa Paşa	5	0	0	0	0	0	5	1	14	6	7	0	**38**	*38*
60	Amucazâde Hüseyin Paşa	1	3	2	1	3	1	8	6	14	10	8	1	**58**	*58*
61	Çorlulu Ali Paşa	2	4	1	1	1	4	5	0	14	4	3	0	**39**	*39*
62	Çorlulu Ali Paşa	2	2	0	0	1	0	3	0	10	1	6	1	**26**	*26*
63	Ferhad Paşa	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	**3**	*3*
64	Cedîde-i es-Seyyid Hasan Paşa	2	3	0	1	3	0	4	1	9	7	3	0	**33**	*33*
65	Damad-ı Cedid İbrahim Paşa	4	2	0	0	3	0	2	1	6	10	2	0	**30**	*30*
66	Mehmed Paşa	1	1	1	0	1	1	9	6	14	10	20	0	**64**	*64*
67	Cezayirli Ahmed Paşa	1	0	0	0	0	0	2	0	4	4	1	0	**12**	*12*
68	Şemsi Paşa	0	2	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	**4**	*4*

		Ders-i amm	Mezun	Celâl	Kadı-mîr	Şerh-i akaid	Tasdîkat	Tasav-vurat	Fenârî	Kâfiye	Izhar	Sarf	Hızfa çalışan	**Defter toplamı**	*Bulunan toplam*
69	Şemsüddin Molla Gürânî	1	0	2	1	1	1	1	0	19	3	0	1	**30**	*30*
70	Efdalzâde	0	0	1	0	1	0	7	3	4	13	0	0	**29**	*29*
71	Ma'lûlzâde	0	1	0	0	2	0	4	1	6	3	0	0	**17**	*17*
72	Zekeriyyazâde	0	0	1	0	4	0	4	0	15	4	0	0	**28**	*28*
73	Es'ad Efendi	0	0	0	0	7	1	1	3	8	1	4	1	**26**	*26*
74	Yahya Efendi	2	0	0	0	0	1	3	4	17	9	1	0	**37**	*37*
75	Hâmid Efendi	1	0	4	0	0	0	0	6	14	2	3	0	**30**	*30*
76	Mu'id Ahmed Efendi	1	1	0	0	1	0	1	3	4	7	2	0	**21**	*20*
77	Cedid Abdurrahim Efendi	1	1	2	0	0	0	2	0	17	2	2	1	**28**	*28*
78	Debbağzâde Mehmed Efendi	1	0	2	0	1	0	0	1	13	4	1	0	**24**	*23*
79	Feyzullah Efendi	0	0	3	0	1	1	2	2	10	7	0	0	**26**	*26*
80	Yahya Tevfik Efendi	0	0	1	0	3	1	6	1	15	17	4	0	**48**	*48*
81	Dârülhadis-i Ömer Hulûsi Efendi	0	0	5	0	4	1	7	2	15	14	6	1	**55**	*55*
82	Kılıç Ali Paşa	0	0	0	0	0	0	0	2	3	1	2	2	**10**	*10*
83	Atik Ali Paşa	1	1	0	2	1	0	9	7	11	8	6	0	**46**	*46*
84	Haydar Paşa	1	0	0	0	2	0	1	1	15	1	14	1	**36**	*36*
85	İbrahim Paşa-yı atik	1	0	0	0	0	0	5	8	14	7	4	1	**40**	*40*
86	İbrahim Paşa	0	1	0	0	1	1	5	2	10	8	4	0	**32**	*32*
87	İbrahim Paşa	0	1	0	(1)	1	0	1	2	3	1	2	0	**12**	*12*
88	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	4	1	0	0	0	4	3	1	12	5	5	0	**35**	*35*
89	Ekmekçizâde Ahmed Paşa	0	0	1	0	4	0	9	1	23	15	1	1	**55**	*55*
90	Nişancı Mehmed Paşa	0	5	1	3	1	0	5	2	10	7	6	1	**41**	*41*
91	Nişancı Mehmed Paşa	0	0	4	0	3	0	7	1	8	10	2	0	**35**	*35*
92	Nişancı Mehmed Paşa	0	0	3	0	1	0	4	3	12	9	1	1	**34**	*34*

	Medrese adı	Ders-i amm	Mezun	Celâl	Kadı-mîr	Şerh-i akaid	Tasdîkat	Tasav-vurat	Fenârî	Kâfiye	Izhar	Sarf	Hızfa çalışan	**Defter toplamı**	*Bulunan toplam*
93	Nişancı Paşa-yı atik	0	1	0	1	0	1	0	0	1	0	2	0	**6**	*6*
94	Cedid Ali Paşa	1	0	1	0	3	2	3	3	16	3	5	0	**37**	*37*
95	Gazi Ahmed Paşa	0	1	0	0	2	0	0	3	6	3	0	1	**16**	*16*
96	Papaszâde Ahmed Paşa	0	1	0	1	4	0	0	4	12	6	2	0	**30**	*30*
97	Müfti Hüseyin Efendi	0	0	2	1	0	0	3	0	8	3	0	0	**17**	*17*
98	Abdülhalim efendi	1	1	2	0	7	0	0	0	4	4	1	0	**20**	*20*
99	Dârülhadis-i Mislî Ali Efendi	1	1	1	0	1	0	1	1	3	6	1	0	**16**	*16*
100	Perviz Efendi	1	0	1	1	0	0	2	2	5	3	7	1	**23**	*23*
101	Moravî Elhac Osman Efendi	0	1	3	0	2	0	0	1	4	2	1	0	**14**	*14*
102	Mi'mar Sinan Yusuf Efendi	0	1	0	0	1	0	1	0	5	5	0	0	**13**	*13*
403	Tûtî Abdüllâtif Efendi	2	1	0	0	1	0	2	0	1	2	0	0	**9**	*9*
104	Damad Mehmed Efendi	0	1	0	0	1	0	0	1	11	0	2	2	**16**	*18*
105	Dârülhadis-i İzzet Mehmed Efendi	1	0	0	0	0	0	0	2	29	7	9	0	**48**	*48*
106	Kaba Halil Efendi	0	0	1	0	0	0	2	2	4	12	0	0	**21**	*21*
107	Hasan Efendi	0	0	0	1	7	0	3	7	14	3	3	0	**38**	*38*
108	Mustafa Efendi	2	1	2	0	5	0	1	2	5	9	1	0	**28**	*28*
109	Ka'riye	0	0	0	0	2	1	0	0	3	2	2	0	**10**	*10*
110	Ca'fer efendi	0	0	3	0	0	0	3	0	3	2	2	0	**13**	*13*
111	Dülgerzâde Ahmed Şemsüddin Efendi	0	1	3	0	0	0	3	0	6	8	3	0	**24**	*24*
112	Rakım Efendi	0	0	0	1	4	0	4	0	4	7	0	0	**20**	*20*
113	Nuh Efendi	0	0	1	1	0	0	0	0	5	1	0	0	**8**	*8*
114	Veli Efendi	0	1	0	0	2	1	1	0	1	2	1	0	**9**	*9*
115	Kıbrısî Abdullah efendi	0	0	0	0	0	1	1	3	1	5	2	0	**13**	*13*
116	Ebu'l-fazl Mahmud Efendi	0	1	1	0	2	1	3	0	12	3	1	1	**25**	*25*

	Medrese adı	Ders-i amm	Mezun	Celâl	Kadı-mîr	Şerh-i akaid	Tasdîkat	Tasav-vurat	Fenârî	Kâfiye	İzhar	Sarf	Hızfa çalışan	**Defter toplamı**	*Bulunan toplam*
117	Ankaravî İsmail Efendi	0	2	2	0	1	0	2	1	11	5	3	0	**27**	*27*
118	Cedid Mehmed Efendi	1	1	0	0	0	2	3	3	11	1	9	1	**32**	*32*
119	Ali Efendi	1	1	0	1	1	2	5	0	7	2	1	0	**21**	*21*
120	İbrahim Hanoğlu	0	1	0	0	1	1	0	2	3	4	2	0	**14**	*14*
121	Şeyh Ebu'l-Vefa	4	2	0	0	0	4	3	1	8	13	1	0	**36**	*36*
122	Şah-kulu	4	2	3	0	0	0	2	0	16	5	1	3	**36**	*36*
123	Şah Huban	1	0	0	1	0	2	0	0	1	0	0	0	**5**	*5*
124	Yahya Güzel	0	1	1	0	0	0	2	0	3	5	2	0	**14**	*14*
125	Emre Hoca	0	2	0	0	0	0	6	0	10	0	4	0	**22**	*22*
126	Hoca Üveys	1	0	1	0	2	1	4	1	4	3	6	0	**23**	*23*
127	Ümm-i Veled	0	1	1	1	2	0	6	5	4	4	0	0	**24**	*24*
128	Sayd-ı Cenan Kalfa	0	1	0	1	3	0	2	1	8	1	0	1	**18**	*18*
129	Elhac Beşir Ağa	1	1	0	0	0	8	3	1	6	6	0	0	**26**	*26*
130	Mehmed ağa	0	0	0	6	0	0	3	2	4	3	1	0	**19**	*19*
131	Ca'fer Ağa	0	2	2	2	2	3	6	3	11	3	1	1	**36**	*36*
132	Tevkı'î Ca'fer Efendi	0	1	0	0	6	0	3	1	12	4	4	0	**31**	*31*
133	Uncu Hâfız Efendi	0	1	0	0	1	0	3	1	7	4	1	2	**20**	*20*
134	Defterdar İbrahim Efendi	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	3	0	**11**	*11*
135	Defterdar Ahmed Çelebi	2	1	3	1	1	1	2	3	17	2	3	0	**35**	*36*
136	Papaszâde Mustafa Paşa	1	1	1	5	3	0	12	6	24	12	23	0	**90**	*88*
137	Hekim Çelebi	1	4	2	0	1	1	5	4	13	33	7	0	**42**	*41*
138	Hekimbaşı Ömer Efendi	3	0	0	0	1	0	0	14	5	1	3	1	**28**	*28*
139	Çavuşbaşı Süleyman Ağa	0	3	0	1	0	0	1	3	5	2	3	0	**18**	*18*
140	Sekbanbaşı Kara Ali	0	0	0	0	1	1	2	1	1	7	4	0	**17**	*17*

	Medrese adı	Ders-i amm	Mezun	Celâl	Kadı-mîr	Şerh-i akaid	Tasdîkat	Tasav-vurat	Fenârî	Kâfiye	Izhar	Sarf	Hızfa çalışan	**Defter toplamı**	*Bulunan toplam*
141	Hasodabaşı	1	1	0	0	1	2	3	0	11	6	2	0	**27**	*27*
142	Süleyman Subaşı	3	3	1	1	1	1	2	4	20	27	4	0	**67**	*67*
143	Nâzır Hüseyin Ağa	0	0	1	1	0	1	0	0	11	1	6	0	**21**	*21*
144	İbrahim Kethuda	0	2	0	0	0	0	6	2	5	6	0	0	**21**	*21*
145	Kapuağası Mehmud Ağa	0	0	2	0	0	0	0	1	2	4	0	1	**10**	*10*
146	Kayış Mustafa Ağa	0	2	1	1	0	2	4	1	7	0	0	1	**24**	*19*
147	Dârülhadıs-i Hasan Ağa	0	1	1	0	0	0	2	7	7	10	10	0	**38**	*38*
148	Dârülhadıs-i Bosnavî	1	0	1	0	3	0	3	1	2	2	2	1	**15**	*16*
149	Dârülhadis-i Baba Mahmud Bekir Ağa	0	0	1	0	4	0	0	4	7	4	2	0	**22**	*22*
150	Gazanfer Ağa	0	2	0	0	2	0	0	5	6	7	3	0	**25**	*25*
151	Mehmed Ağa	1	0	0	0	2	0	4	1	4	1	1	0	**14**	*14*
152	Mi'mar Hasan Ağa	0	1	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	**5**	*5*
153	Mi'mar Kasım	0	1	0	0	2	0	1	2	7	4	1	0	**18**	*18*
154	Kepenekçi Sinan	0	1	0	0	2	0	2	4	8	7	4	1	**28**	*29*
155	Koğacı Dede	0	0	1	0	9	2	0	0	10	3	6	0	**31**	*31*
156	Rahıkîzâde	0	2	0	1	0	0	0	2	2	2	0	0	**11**	*9*
157	Elhac Hasanzâde	0	0	1	0	2	0	10	1	10	8	9	1	**42**	*42*
158	Kirmasti	0	0	0	0	2	0	7	1	6	5	0	0	**21**	*21*
159	Kalenderhane	0	5	0	0	1	1	8	0	7	17	6	0	**45**	*45*
160	Muhyiddin-i Kocavî	0	1	0	0	0	0	2	0	0	3	0	0	**6**	*6*
161	Çayırlı	0	1	1	0	4	3	5	1	8	6	3	1	**33**	*33*
162	İsmet Bey	1	0	1	0	0	0	2	0	2	5	1	0	**12**	*12*
163	Küçük	0	0	0	0	1	0	0	1	6	3	1	0	**12**	*12*
164	Üçbaş	0	1	0	0	0	0	4	3	15	10	3	0	**36**	*36*

	Medrese adı	Ders-i amm	Mezun	Celâl	Kadı-mîr	Şerh-ı akaid	Tasdîkat	Tasav-vurat	Fenârî	Kâfiye	Izhar	Sarf	Hızfa çalışan	**Defter toplamı**	*Bulunan toplam*
165	Hayriye	1	0	0	0	5	0	1	1	10	3	0	0	**21**	*21*
166	Ahmediye	0	1	0	0	1	0	1	2	1	2	1	2	**11**	*11*
	Defter toplamı	**178**	**214**	**382**	**108**	**290**	**116**	**609**	**372**	**1.787**	**1.245**	**583**	**92**	**5.753**	
	Bulunan toplam	*180*	*213*	*179*	*108*	*287*	*117*	*610*	*374*	*1.787*	*1.270*	*578*	*93*		*5.769*

II

İSTANBUL MEDRESELERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU[1]

Medresenin adı		Medresenin adı		Medresenin adı	
Abdülgaffar	-	Gevherhan Sultan	+	Mustafa Efendi	-
Abdülhalim Efendi	-	Hacı Beşir Ağa (Cağaloğlu)	+	Müfti Hüseyin Efendi	-
Ahmediyye	+	Hacı Beşir Ağa (Eyüp)	- +	Nâzır Hüseyin Ağa	-
Amucazade Hüseyin Paşa	+	Hacı Hasanzade	-	Nişancı Mehmed Paşa (Fatih)	-
Ankaravî Mehmed Efendi	+	Hadım Hasan Paşa	+	Nişancı Mehmed Paşa (Çukur)	-
Atik Ali Paşa	+	Hafız Ahmed Paşa	+	Nişancı Mehmed Paşa (Nişanca)	-
Ayasofya-yı Kebir	-	Haliliye	- -	Nuh Efendi	-
Ayasofya-yı Sagir	+	Hâmid Efendi	-	Ömer Hulûsi Efendi	-
Baba Mahmud Bekir Ağa	-	Hasan Ağa Darülhadisi	-	Papaszade Ahmed Paşa	-
Bayram Paşa	+	Haseki	+	Papasoğlu Mustafa Çelebi	-
Bosnavî	-	Hasodabaşı Hasan Ağa	+	Perviz Efendi	-
Ca'fer Ağa	+	Haydar Paşa	+	Pir Mehmed Paşa	-
Ca'fer Efendi	-	Hayriye (Çırçır)	-	Rahıkîzâde	-
Cedid Abdürrahim Efendi	+	Hayriye (= Seyyid Hafiz)	-	Rakım Efendi (Tavşantaşı)	-
Cedid Ali Paşa	+	Hekimbaşı Ömer Efendi	-	Rakım Efendi (Zincirlikuyu)	-
Cedid Beşir Ağa	-	Hekim Çelebi	-	Ruznamçeci Ali Efendi	-
Cedid Hasan Paşa	+	Hoca Üveys	-	Rüstem Paşa	+
Cedid Mehmed Efendi	+	Hüseyniye, Ûlâ	-	Sayd-ı Cenan Kalfa	-
Celeb Mehmed Ağa	-	Hüseyniye, Sânî	-	Segbanbaşı Kara Ali	-
Cezayirli Ahmed Paşa	-	İbrahim Hanoğlu	+	Sinan Çavuş	-
Cezerî Kasım Paşa	-	İbrahim Kethuda	-	Sinan Paşa (Çarşıkapı)	+
Çavuşbaşı Süleyman Ağa	-	İbrahim Paşa (Acı Musluk)	- +	Sinan Paşa (Fethiye)	-
Çayırlı	-	İbrahim Paşa-yı Atik	-	Sinan Paşa (Beşiktaş)	?
Çinili	+	İshak Paşa	-	Siyavuş Paşa	+
Çorlulu Ali Paşa, Evvel	+	İsmet Bey	-	Sokollu Mehmed Paşa	+
Çorlulu Ali Paşa, Sânî	+	İsmihan Sultan (Fethiye)	-	Sultan Abdülhamid	+
Damad-ı Cedid İbrahim Paşa	+	İzzet Mehmed Efendi	-	Sultan Ahmed	+
Damad Mehmed Efendi	-	Kaba Halil Efendi	+	Sultan Bayezid	+
Davud Paşa	+	Kalenderhane	-	Sultan Mustafa	-
Debbağzade Mehmed Efendi	-	Kapuağası Mahmud Ağa	-	Sultan Osman	+
Defterdar Ahmed Çelebi	-	Kariye	-	Sultan Selim	+
Defterdar İbrahim Efendi	-	Kayış Mustafa Ağa	-	Süleymaniye, Evvel	+

[1] "+" işaretliler günümüze ulaşanları, "-" işaretliler ulaşmayanları, "- +" işaretliler ise sadece dershane veya bir odası kalmış olanları göstermektedir.

Medresenin adı		Medresenin adı		Medresenin adı	
Dizdariye	-	Kazasker Hasan Efendi	-	Süleymaniye, Sânî	+
Dülbendcizâde Mustafa Efendi	-	Kazasker Mustafa Efendi	-	Süleymaniye, Sâlis	+
Dülgerzâde	-	Kemankeş Kara Mustafa Paşa	-	Süleymaniye, Râbi'	+
Ebulfazl Mahmud Efendi	-	Kepenekçi Sinan	+	Süleymaniye, Mülâzımlar	+
Efdalzade	+	Kıbrısî Abdullah Efendi	-	Süleymaniye, Dârülhadis	+
Ekmekçizade Ahmed Paşa	+	Kılıç Ali Paşa	+	Süleymaniye, Tıb	+
Emre Hoca	-	Kirmasti	-	Süleyman Subaşı	-
Es'ad Efendi	+	Koca Mustafa Paşa	+	Şah Huban	- +
Esekapısı İbrahim Paşa	- +	Koğacı Dede	-	Şahkulu	-
Fatih, Baş kurşunlu Akdeniz	+	Köprülü Mehmed Paşa	+	Şah Sultan	-
Fatih, Çifte baş kurşunlu Akdeniz	+	Kuyucu Murad Paşa	+	Şehzade	+
Fatih, Ayak kurşunlu Akdeniz	+	Küçük (Abdullah Efendi)	-	Şemsi Paşa	+
Fatih, Çifte ayak kurşunlu Akdeniz	+	Mahmud Paşa	- +	Şemsüddin Molla Güranî	-
Fatih, Baş kurşunlu Karadeniz	+	Ma'lûlzade	+	Şeyh Ebul Vefa	-
Fatih, Çifte baş kurşunlu Karadeniz	+	Mehmed Ağa (Divanyolu)	+	Tabhane	+
Fatih, Çifte ayak kurşunlu Karadeniz	+	Mehmed Ağa (Çarşamba)	-	Tevki'î Cafer	-
Fatih, Ayak kurşunlu Karadeniz	+	Mehmed Ağa (Demirkapı)	-	Tûtî Abdüllâtif	-
Fatih, Baş Tetimme Akdeniz	-	Merzifonlu Kara Mustafa Paşa	+	Uncu Hafız	-
Fatih, Tetimme-i Sânî	-	Mihrimah Sultan (Edirnekapısı)	+	Üçbaş	+
Fatih, Tetimme-i Sâlis	-	Mihrimah Sultan (Üsküdar)	+	Ümm-i Veled	-
Fatih, Tetimme-i Râbi'	-	Mimar Hasan Ağa	-	Valide-i Atik	+
Fatih, Baş Tetimme Karadeniz	-	Mimar Kasım	-	Valide Sultan (Bahçekapısı)	+
Fatih, Tetimme-i Hâmis	-	Mimar Sinan Yusuf Efendi	-	Valide Sultan (Çarşamba)	-
Fatih, Tetimme-i Sadis	-	Mirzeban Sultan	-	Valide Kethudası	+
Fatih, Tetimme-i Sâbi'	-	Mislî Ali Efendi	-	Veli Efendi	+
Ferhad Paşa	-	Molla Kestel	-	Yahya Efendi	-
Fetva Emini	-	Moravî Elhac Osman Efendi	-	Yahya Güzel	-
Feyzullah Efendi	+	Muhyiddin-i Kocavî	-	Yahya Tevfik Efendi	-
Gazanfer Ağa	+	Mu'id Ahmed Efendi	- +	Zal Mahmud Paşa	+
Gazi Ahmed Paşa	+	Murad Paşa-yı Atik	-	Zekeriyya Efendi	-

III

İSTANBUL YANGINLARI HARİTASI
(1911 - 1918)

AÇIKLAMA

1. Kitabda yer alan medreselerin adları ve bunlara âid sahife numaraları **siyah punto** ile yazılmış olup diğer maddelerden kolaylıkla ayırd edilmelerini temin maksadıyla medreseler, âid oldukları şahsın isminin devamında değil, ayrı maddeler halinde gösterilmiştir.

2. İstanbul'daki XX. asra ulaşamayan medreselerle ulaşanların esas ada atıf yapılan "nâm-ı diğerleri"nde ***siyah italik*** kullanılmıştır.

3. Şahıs adlarının tamamı BÜYÜK HARF, kitab adları *italik*, tabirler ve müessese adları *s e y r e k i t a l i k* olarak gösterilmiştir.

4. Sahife numaralarının yanındaki "n" o maddenin notta geçtiğini göstermektedir.

5. Şahıs adlarının yanında verilen tarihler vazife sürelerini gösterir. Aynı şahsın birkaç def'a aynı vazifeye getirilmesi halinde vazifede kaldıkları sürelere ayrı ayrı işaret edilmiştir. Bazı şahısların ise ölüm tarihleri verilmekle yetinilmiştir.

6. Medrese tamirlerini yapan usta ve kalfa isimlerinin aynı şahsa mı yoksa farklı şahıslara mı âid olduğu husûsunda tereddüde düşülmesi halinde ayrı şahıslar olarak kabûl edilmesi yoluna gidilmiştir.

— A —

ABDİ BEY, Nişancı — (? - 1520), 212n.

ABDİ MEHMED EFENDİ (Ca'fer Ağa Medresesinde oda sahibi), —'nin iki odayı tamiri (1872), 47.

ABDİ USTA (kuyucu), 30; —'nın Tetimme-i Rabi'anın kuyusuna sandık yerleştirmesi (1873), 189.

ABDULLAH EFENDİ (Müfti Hüseyin Efendi'nin oğlu), —'nin babasının medresesinde gömülü olduğu, 224n.

ABDULLAH EFENDİ, Hâmidzâde — (kazasker 1714-15, Küçük Medresenin bânîsi), 237, 238n.

ABDULLAH EFENDİ, Sarı — (müderris), —'nin Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi hâricine tayini, 161n.

ABDURRAHMAN EFENDİ, Müeyyedzâde — (kazasker, ö. 1516), 9.

ABDÜLAZİZ BEY (*Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* yazarı), 6, 7.

ABDÜLAZİZ EFENDİ, Ümm-i Veledzâde — (Ümm-i Veled Medresesi bânîsi), 239.

Abdülgaffar Efendi Medresesi, 267; —'nin durumu (1914), 267.

ABDÜLHALİM EFENDİ (Ebniye-i Hassa Hüdürü), 312; —'nin Fatih Medreselerini tamir ettirmesi (1843), 180; —'nin Sultan Selim Medresesi için tamir talebi (1845), 281.

ABDÜLHALİM EFENDİ (Evkaf müfettişi), 28n.

ABDÜLHALİM EFENDİ, Esseyyid — (vakıf kâtib ve câbisi), 28n.

ABDÜLHALİM EFENDİ, Tezkireci —, 213.

Abdülhalim Efendi Medresesi, 210, 211n, 224n; — nüfusu, 210; —'nin Ankaravî Medresesi ile karıştırılması, 155n; —'nin durumu (1914), 210; —'nin yanması (1918), 210.

ABDÜLHAMİD I., Sultan — (1774-89), 26, 27, 52; — İmareti'nin (Bahçekapısı) tamiri (1906), 110; —'in Beylerbeyi'ndeki Cami'inin tamiri, 110; —'in türbesi, 54; —'in Vakfiyesi, 26; —'in vakıfları mütevelli kaymakamlığının Lâleli Vakfı ile birleştirilmesi, 27.

ABDÜLHAMİD II., Sultan — (1876-1909), 132, 267; —'in devrinde medreselerin durumu, 11.

ABDÜLKERİM EFENDİ, Amasyalı —, 11.

ABDÜLLÂTİF EFENDİ, Hocazâde — (Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesi bânîsi), 199; — ***Medresesi***, bk. Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesi; Ayvansarâyî'ye göre —'nin ölümü (1670), 199n.

ABDÜLMECİD, Sultan — (1839-1861), — zamanında Nuh Efendi Medresesinin tamiri (1842), 296; —'in dârülfünun kurma teşebbüsü, 11.

ABDÜLMENNAN HALİFE (bevvab-ı Sultânî), —'nin Vefa Medresesi tamiri keşfinde bulunması (1782), 132.

ABDÜRRAHİM EFENDİ (Rumeli kazaskeri, ö. 1757), — ***Medresesi***, bk. Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi; —'nin medrese yaptırtması, 207.

Abıhayat Sokağı (Beyazıt'ta), 88.

Âbide ve Yapı İşleri Müdürlüğü, 100.

Acı Çeşme Caddesi (Fatih'de), 198n.

Acı Musluk (semt), 25; — Cami'inin tamiri (1841), 63; — Hamamı, 62; — Sokağı (Cağaloğlu'nda şimdiki Cemal Nadir Sokağı), 62.

Adlî Tıp Bölümü, bk. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi.

Adud şerhi (usûl-i fıkıh kitabı), 9.

Adûdiye (akaid şerhi), 11.

Ahırkapı (İstanbul'da semt), 39.

AHİZÂDE HÜSEYİN EFENDİ, bk. Hüseyin Efendi, 224.

AHİZÂDE YUSUF B. CÜNEYD, bk. Yusuf b. Cüneyd.

a h l â k i y a t (aklî ilimlerin kolu), 12.

AHMED I., Sultan — (1603-17), — Cami'i, 35; — Cami'i tamirleri, 38 (1894), 39 (1912); — Cami'inin yanması (1912), 39; — Dârülhadisi, 35; — Darüşşifası, 35; — İmâreti, 35; — İmareti tamiri (1895), 38; — Külliyesine 1894 depreminin verdiği hasar, 38; — Külliyesi tamiri, 38; — Mektebi, 35; — Mektebi tamiri (1895), 38; — misafirhanesi, 35; — Sebili, 35; — şeyhi, 163.

AHMED III., Sultan — (1703-1730), 58, 65n, 307, 309, 317; — zamanında ilmiyeye nizam verilmesi, 10; — zamanında medreselerin ıslahı için teşebbüsde bulunulması, 11; —'in Feyzullah Efendi'nin talebesi olduğu, 264n.

AHMED, Mirzâzâde — (Neylî, ö. 1748), Feyzullah Efendi Medresesi kitabesinin —'ye âid olduğu, 263.

AHMED AĞA (Tersane Emini), —'nın Ahmediye Külliyesini yaptırtması (1721-22), 317.

AHMED AĞA, Dalgıç — (Bahçekapısı Valide Sultan Külliyesinin ikinci mimarı), 57.

AHMED CEVDET PAŞA (tarihçi, 1823-1895), —'nın Hamidiye Medresesi hariç imtihanını kazanması, 54n; —'nın Hamidiye Medresesindeki vazifesini terki, 56n; —'nın Papaszâde Ahmed Paşa Medresesinde okuduğu, 222n.

AHMED ÇELEBİ (başdefterdar 1499/1500-1501/1502, ?-1521), 276.

Ahmed Çelebi Medresesi, 276; —'nin durumu (1914), 276.

AHMED ÇELEBİ, İsaoğlu — (hekim, Süleymaniye Tıp Medresesinin ilk müderrisi), 9.
AHMED EFENDİ (Atik İbrahim Paşa Medresesi bevvabı), —'nin medreseyi tamiri (1866), 90.
AHMED EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 56n.
AHMED EFENDİ, Âşık Paşazâde Şeyh —, 199.
AHMED EFENDİ, esseyyid —, —'nin Ma'lûlzâde Medresesini tamiri (1861-62), 237.
AHMED EFENDİ, Hacı — (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.
AHMED EFENDİ, Hafız — (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.
AHMED EFENDİ, Mumcu —, —'nin Siyavuş Paşa Medresesi tamirini tamamlaması (1873), 127.
AHMED EFENDİ, Mu'id — (şeyhülislâm 1646-47, medrese sahibi,), 196; — ***Medresesi***, bk. Mu'id —.
AHMED EFENDİ, Osmanzâde — (Tezkireci Osman Efendi'nin oğlu), —'nin Atik Nişancı Medresesinin ihyasında ilk müderris tayini, 112n.
AHMED EFENDİ, Resmî — (*Sefînetü'l-rüesâ* yazarı, Emârzâde Mustafa Efendi'nin damadı), 166.
AHMED İZZET EFENDİ, (müteahhid), 30; —'nin Yahya Tevfik Efendi Medresesinde meşrûtahane inşası (1873), 230.
AHMED KÂNİ EFENDİ (Sultan Ahmed Vakfı kaymakamı), 37.
AHMED NESİBÎ EFENDİ, Seyyid —, —'nin Müfti Hüseyin Efendi Medresesi dersanesinde gömülü olduğu, 224n.
AHMED PAŞA, Cezâyirli —, 49; — Cami'i, 49; — ***Dârülhadisi***, bk. Cezâyirli Ahmed Paşa Medresesi.
AHMED PAŞA, Ekmekçizâde — (başdefterdar 1606-13), 137; — Sebili, 137.
AHMED PAŞA, Hadım Hâfız — (sadaret kaymakamı, ö. 1632), 228; — Cami'i, 228; — Cami'inin tamirleri, 228, 229 (1897, 1991); — Külliyesi, 228; — Külliyesinin yanması (1782), 228; — Külliyesinin depremde hasar görmesi, 228 (1648), 229 (1894).
AHMED PAŞA, Kara — (sadrazam, 1553-55), 277; — Medresesinin ölümünden sonra tamamlandığı, 277.
AHMED PAŞA, Kesriyeli —, 142.
Ahmed Paşa Sarayı (Sultan Ahmed Külliyesinin yerindeki saray), 35.
AHMED RASİM EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.
Ahmed Rasim İlköğretim Okulu (Küçük ve Hasan Efendi Medreselerinin yerinde), 238n.
AHMED ŞEMSİ PAŞA (XVI. yy. vezirlerinden), —'nın Üsküdar'da külliye inşası, 316.
AHMED ŞEMSÜDDİN EFENDİ, Dülgerzâde Hoca — (medrese sahibi), 262; — Mescidi, 262n.
AHMED ŞEMSÜDDİN EFENDİ (Sultan Mustafa Vakfı kaymakam vekili), —'nin medreseyi tamir ettirmesi (1847), 164.
AHMED USTA (lâğımcı ustası), 30.
AHMED USTA (Suyolcu), 30.
AHMED-İ KAZVÎNÎ (Şehzade Medresesinin ilk müderrisi), 147n.
Ahmediyye Külliyesi, 317.
Ahmediyye Medresesi, **317**; — nüfusu, 318; —'nin durumu (1914), 318; —'nin inşa tarihi (1721-22), 317.
AHUNBAY, Prof. Dr. Zeynep — (mimar), 45, 61n, 156n, 196n, 240n, 247n; —'ın Defterdar İbrahim Efendi Medresesi plânı ile ilgili tesbiti, 245; —'ın Hasodabaşı Medresesinin yapı özellikleri hakkındaki tesbiti, 260n; —'ın Nişancı Mehmed Bey Medresesinin tek medrese tipine girdiği kaydı, 297n; —'ın Sedefkâr Mehmed Ağa'nın Kuyucu Murad Paşa Medresesi mimarı olabileceği görüşü, 143n.
Ahurkapı, 48.
Âile Erzak Komisyonu (Seyyid Hasan Paşa Medresesinde, 1918), 147.
akaid, 12, 172.
Akaid Şerhi (S. Teftazânî'nin eseri), 11.
Akdeniz, 4, 20, 188n, 192; Sultan Mehmed Han — tarafı Baş tetimmesi, 192; Sultan Mehmed Han — tarafı medreseleri, 176, 186, 192; Sultan Mehmed Han — tarafı medreselerinin tamirleri (1848, 1869), 181; Sultan Mehmed Han — tarafı Semaniye medreseleri, 182; Sultan Mehmed Han — tarafı Tetimme medreseleri, 177, 189, 191.
aklî ilimler, 12.
Aksaray (İstanbul'da semt), 6, 132, 273, 280, 285; — yangını (1911), 161, 163; — yangınında (1911) Molla Kestel Medresesinin yanması, 164; Sultan Mustafa Medresesinin — yangınında (1911) dört duvar kalması, 165.
Alasonya, Valide kethudası Mehmed Paşa'nın —'daki vakıfları, 310.
Alay Köşkü Caddesi, 65, 307.
ALEKSİ KALFA (müteahhid), —'nın Bayram Paşa Medresesini tamiri (1906), 284; —'ya Tetimme-i Sâniye Medresesini tamirinin ihalesi (1907), 188.
Alemdar Caddesi, 45.
ALİ, Hacı — (Bayezid Külliyesi inşaatı kâtibi), 85.
ALİ, Solakoğlu — (Bayezid Külliyesi bina emini), 85.
ALİ AĞA (kurşun müteahhidi), —'nın Akdeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesini tamiri (1888-90), 183; —'nın Süleymaniye Tıb Medresesi kurşunlarını tamiri (1887), 124.
ALİ AĞA, —'nın Yahya Efendi Medresesine oda ilâve etmesi (1865), 216.
ALİ AĞA, Hacı — (kapı çukadarı), —'nın Çorlulu Medresesini tamiri (1844), 97; —'nın Ferhad Paşa Medresesini tamiri (1844), 50; —'nın Kalenderhane Medresesini tamir ettirmesi (1844), 140; —'nın Mahmud Paşa Medresesini tamiri (1845), 109; —'nın Rüstem Paşa Medresesi tulumbasını yenilemesi, 60.
ALİ AĞA, Tavukcubaşı — (Reisülküttab Mustafa Efendi'nin kayınpederi), 166.
ALİ B. HASAN, Elhac —, —'ın Galata'daki mescidinin Bereketzâde adıyla anılması, 310.
ALİ B. OSMAN EFENDİ (Yeni Cami dersiyesinde müderris), 5n .
ALİ BEHÇET EFENDİ, Esseyyid — (Haremeyn Evkafı müfettişi), 133n.
ALİ BEY (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu), —'in babasının medresesini tamamlatması, 93.
ALİ ÇELEBİ (Mi'mar Sinan Yusuf Efendi Medresesinin ilk müderrisi), 200n.
ALİ EFENDİ (Çarşamba Valide Sultan Medresesi talebesi), —'nin sorumluluğunda medresenin bir odasının tamiri (1874), 219.
ALİ EFENDİ (Şah Sultan Cami'i imamı), —'nin medreseyi tamir ettirtmesi (1873), 292.

Ali Efendi Medresesi, bk. Mislî — Dârülhadisi.
ALİ EFENDİ, Belgrâdî — (müderris), —'nin Çavuşbaşı Medresesinden ayrılması, 161n.
ALİ EFENDİ, Hacı — (kapı çukadarı), —'nin Ruznamçeci Ali Efendi Medresesini tamiri (1843), 88.
ALİ EFENDİ, Hafız — (Haseki Sultan İmareti müdürü), —'nin cami ve mekteble birlikte medreseyi tamir ettirmesi (1848), 291.
ALİ EFENDİ, Hafız —, — odasının (Perviz Efendi Medresesinde) tamiri (1872), 212.
ALİ EFENDİ, Kınalızâde — (Süleymaniye Sâlis Medresesinin ilk müderrisi), 9.
ALİ EFENDİ, Mislî — (medrese bânîsi), 211.
ALİ EFENDİ, Remzizâde —, —'nin Haydar Paşa Medresesine tayini (1571), 174n.
ALİ EFENDİ, Ruznamçeci —, 88.
ALİ EFENDİ, Zenbilli —, 85.
ALİ EMİRÎ EFENDİ, —'nin kitablarını vakf etmesi, 264.
Ali Fakıh Mahallesi (Koca Mustafa Paşa'da), 295.
Ali Fakıh Medresesi (İstanbul), 4n.
ALİ HULÛSİ EFENDİ (müteahhid), 30; —'nin Koğacı Dede Medresesini tamiri (1863), 223.
ALİ KUŞÇU (*Risâle-i Muhammediyye ve Risâle-i Fethiyye* yazarı), 9.
ALİ PAŞA, Atik —, —'nin Hora Manastırını cami'e çevirtmesi, 253.
ALİ PAŞA, Cedid — (sadrazam 1561-68), 248.
ALİ PAŞA, Çorlulu — (sadrazam 1706-1710), 96; — Manzûmesi, 96; —Manzûmesinin depremden hasar görmesi (1894), 98;— Mescidi, 96; — Vakfiyesi, 96; — Tekkesi, —'nin Halvetiye tarikatına tahsisi, 96; — Tekkesinin medreseye çevrilmesi, 96.
ALİ PAŞA, Hadım — (sadrazam 1501-1503, 1506-11), 104.
ALİ PAŞA, Hekimoğlu — (sadrazam 1732-35, 1742-43, 1755), 295n; — Sokağı (Cerrahpaşa-Altımermer'de), 285, 296.
ALİ PAŞA, Kalaylıkoz —, —'nın İsmihan Sultan ile evlenmesi, 252.
ALİ PAŞA, Kılıç — (kaptan-ı derya 1572-87), 312n; —'nın külliye yaptırması, 311.
ALİ RIZA EFENDİ (Bayezid dersiamlarından), —'nin Kalenderhane Medresesini tamiri (1873), 141.
Ali Şir Nevai Sokağı (Altımermer'de), 296.
ALİ USTA (suyolcu), —'nın Ankaravî Medresesi suyollarını tamiri (1872), 157; —'nın Davud Paşa Medresesi suyollarını tamiri (1869), 286n.
ALİ VASFİ EFENDİ, —'nin Köprülü Medresesi tamir keşfinde vazifelendirilmesi (1864), 71n.
Alman, — İmparatorunun İstanbul'u ziyareti, 146; —ca, 14, 14.
Altay Caddesi (Karagümrük'te), 266.
Altı Boğaça Caddesi (Fatih'te), 200.
Altımermer (semt), 296.
Amasya, 60; — Külliyesi, 85.
Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi, 257.
Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi, 6, **257**; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 257; — tamirleri , 258 (mescid ve mektebiyle birlikte 1898); — yangınları (1718, 1782), 258; —'nin depremden zarar görmesi (1755, 1894), 259; 259, 283 (1962); 259 (1940).
Amul (Hazar Denizi'nin güneyinde), —'da medrese açılması, 3.
Anadolu, 8, 10, 11n; — kazaskerliği, 213; ayrıca bk. Abdullah Efendi, Mustafa Efendi; — kazaskerliği pâyesi, bk. Halil Efendi; — medreseleri, 3.
ANASTAS KALFA (müteahhid), 30; —'nın Atik Ali Paşa Medresesini tamiri (1870), 105; —'nın Nâzır Hüseyin Ağa Medresesini tamiri (1871), 164.
ANESTİ KALFA, Hacı — (müteahhid), —'nın Akdeniz Baş kurşunlu Medresesini tamiri (1873), 182.
ANDON KALFA (müteahhid), —'nın Ekmekçizâde Medresesini tamiri (1905-6), 139; —'nın Tetimme-i Sâniye Medresesine muhafaza duvarı inşası (1903), 188.
ANGELİ KALFA (müteahhid), —'nın Ayasofya Medresesini tamiri (1863), 43; —'nın Perviz Efendi Medresesi tamir keşfini yapması (1863), 211.
Ankara, 77, 155n; Es'ad Mehmed Efendi'nin —'daki vakıfları, 155.
ANKARAVÎ ES'AD MEHMED EFENDİ, bk. Es'ad Mehmed Efendi.
Ankaravî İsmail Efendi Medresesi, bk. Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi.
Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi, 6, **155**, 158; —nüfusu, 156; — tamirleri, 156 (1838, 1845), 158 (1908), 157 (1871, 1880, 1894, 1902).
Arab ve Acem Defterdarlığı, 297n.
Arab, —ca, 85n; iştikak-ı —î, 19; lûgat-ı —iyye, 19; nahv-ı —î, 19; sarf-ı —î, 19.
Arabgir Talebe Yurdu, Çorlulu Medresesinin —'na tahsisi, 100.
ARABZÂDE Efendi (Gazi Ahmed Paşa Medresesinin ilk müderrisi), 278n.
ÂRİF EFENDİ, Hacı —, —'nin Hacı Beşir Ağa Dârülhadisini tamiri (1869), 309.
ARİSTO, — mantığı, 11n.
ARNAVUD KOSTİ KALFA, bk. Kosti Kalfa.
Arpa Emini Yokuşu (Topkapı'da), 276.
ARTİN KALFA, Hacı — (müteahhid), 30; —'nın Cedid Ali Paşa Medresesini tamiri (1868), 248; —'nın Çarşamba Valide Sultan Medresesini tamiri (1866), 219; —'nın Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesini tamiri (1867), 161; —'nın Hamidiye Medresesini tamirleri, 55 (1870), 291, (1864), 162, (1874); —'nın Kalenderhane Medresesini tamirinin ilk müteahhidi oluşu (1865), 141; —'nın Perviz Efendi Medresesi tamiri eksiltmesini kazanması (1863), 211; —'nın Ruznamçeci Ali Efendi Medresesini tamiri (1861), 88; —'nın Tetimme-i Hâmiseyi tamiri (1868), 190; Dülbendcizâde Medresesi tamirinin —'ya ihalesi (1871), 279.
Âsitâne-i aliyye, bk. İstanbul.
ASLANAPA, Prof. Dr. Oktay — (san'at tarihçisi), 60n.
ÂSÛDE HÂTUN (II. Bayezid'in süt annesi), — türbesi (Fatih'td), 199.
Âşık Paşa, — Cami'i, 199; — Mahallesi (Fatih devrindeki Sarı Saltuk Mahallesi), 199.
ATÂ BEY (Atik Valide Vakfı kaymakam vekili), —'in medreseyi tamir ettirmesi (1844), 321.
ATAÎ, Nev'îzâde — (*Hadaiku'l-hakayık fî tekmileti'ş-Şekayık* müellifi), 60, 117, 126n, 161; —'nin Gazi Ahmed Paşa Medresesine ilk müderris tayinine dair kaydı, 278n; —'nin Kılıç Ali Paşa Medresesinin tamamlanmasına dair kaydı, 311; —'nin Müfti Hüseyin Efendi Medresesinin

yerine dair kaydı, 224n; —'nin Şah Sultan Medresesinin Zal Paşa'nınkinden önce bittiğine dair kaydı, 304n; —'nin Şehzade Medresesinin bitiş tarihi hakkındaki kaydı, 147n.

ATASİ KALFA, Hacı — (müteahhid), 30; —'nın Kaba Halil Efendi Medresesini tamiri (1868), 241; —'nın Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesini tamiri (1873), 186; —'nın Koca Mustafa Paşa Medresesini tamiri (1874), 294; —'nın Mahmud Paşa Medresesini tamiri (1873), 110; —'nın Müfti Hüseyin Efendi Medresesini tamiri (1869), 224.

Atatürk Bulvarı (İstanbul'da), 134, 153, 169.

Atatürk Kitablığı (Taksim), 88.

ATAULLAH AHMED EFENDİ (müderris), —'nin Rüstem Paşa Medresesine tayini (1547), 60n.

ATAY, Prof. Dr. Hüseyin, — (ilâhiyatçı), 9n.

ATİK Ali Paşa, bk. Ali Paşa; — Külliyesi, 104; — Külliyesinin depremden zarar görmesi (1894), 105; — Mahallesi (Çemberlitaş'd), 104n; — Mahallesi (Karagümrük'de), 240, 248, 250, 251; — Medresesi Sokağı (Çemberlitaş), 103n.

Atik Ali Paşa Medresesi, (Çemberlitaş'da), 6, 24, 95, 103n, **104**;— nüfusu, 104; —'nin Birlik Vakfınca kullanılması, 106—; —'nin II. Mahmud vakıflarına bağlanması, 104; —'nin ön kısmının kesilmesi, 30, 104; —'nin tamirleri, 104 (1844, 1847, 1855, 1870, 1893), 105 (1896, 1916); —'nin Türkiye Muallimler Birliğince kullanılması, 106; Cedid Ali Paşa Medresesinin yanlış olarak — diye adlandırılması, 248.

Atik Sinan Medresesi, bk. Mimar Sinan Yusuf Efendi Medresesi.

Atik Valide, — Bîmarhanesi, 320; — Dârülhadisi, 320; Darülhadisi nüfusu (1792), 320; — Dârülkurrası, 320; — İmâreti, 320; — Külliyesi, 319, 322; — Vakfiyesi, 319; — Mektebi, 320; — Vakfı kaymakam vekili, bk. Atâ Bey.

Atik Vâlide Medresesi, 22, **319**; — nüfusu, 320; — tamirleri (1844, 1960-63, 1837, 1869-70, 1889, 1892), 321.

Atpazarı, — kemeri, 156; — Sokağı (Çırçır'da), 197.

AVRAM KALFA, Hacı —, —'nın Valide Sultan (Vânî Efendi) Medresesi su yollarını tamiri (1906), 59.

Avrupa, —'ya hoca gönderilmesi, 11.

Ayak kurşunlu medreseleri, bk. Sultan Mehmed Han Medreseleri.

Ayancık, — orta kirişi (bir tahta cinsi), 72n.

Ayasofya, 51; — Cami'i, 5n, 45; — Kilisesi papaz odalarının medrese yapılması, 4, 42, 297n; — etrafında düzenleme yapılması, 44; — mütevellisi, bk. Mehmed Bey; — tamiri (1853), 43; —'da iki yeni medrese yapılması, 8; —'nın cami yapılması, 42; —'nın 1766 depreminden zarar görmediği, 178.

Ayasofya-yı Kebir Medresesi, 8, 24, **42**, 45; — tamirleri, 42 (1596, 1837, 1840, 1841), 43 (1845, 1847-1849, 1853, 1860-61, 1863, 1868), 44 (1901-1902, 1909); —'nin Müzeler Müdürlüğüne devri (1914), 45; —'nin öksüzler yurdu olarak kullanılması (1924), 45; —'nin yeniden inşa edilmesi (1873), 30, 44; —'nin yıktırılması (1935), 45; Sâniye-i —, 44; Sâniye-i — nüfusu, 44; Suflâ-yı — nüfusu, 45; Ûlâ-yı —, 44; Ûlâ-yı — nüfusu, 45.

Ayasofya-yı Sagîr Medresesi, bk. Küçük Ayasofya Medresesi.

Aydın Kethuda, — Cami'i (Yayla'da), 298;— Mahallesi (Mevlevihane Kapısı civarında), 298.

Ayşe Hatun Dersiyesi (Haraççı Muhyiddin Cami'inin altında), —'nin haric îtibâriyle tesisi (1712), 202.

AYŞE SULTAN (Sultan Ahmed Sarayı sahibesi), 35.

AYVANSARÂYÎ HÜSEYİN EFENDİ, bk. Hüseyin Efendi.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı — (mimar), 46n, 132n, 265; —'nin Amcazâde Medresesi inşa tarihi hakkındaki kaydı, 257n; —'nin Amcazâde Medresesini tamiri (1940), 259; —'nin Dülgerzâde Medresesini Fatih yapısı olarak göstermesi, 262n; —'nin Efdalzâde Medresesi hakkındaki kaydı, 227n; —'nin Gazanfer Ağa Medresesi oda sayısı hakkındaki kaydı, 170n; —'nin Gazanfer Ağa Medresesini tamiri (1943-44), 171; —'nin İstanbul haritasını neşri, 161n; —'nin Kalenderhane Medresesi hakkındaki kaydı, 140; —'nin Kalenderhane Medresesinin yıkılışına dair verdiği bilgi, 141n; —'nin Murad Paşa Medresesi kitabesindeki tarihe dair kaydı, 273n; —'nin Yahya Güzel Medresesinin yıkılma tarihi hakkındaki kaydı, 135n; —'nin Nûru Osmaniye külliyesinin inşa tarihi hakkındaki tesbiti, 108n.

Azapkapı, 309.

AZİZ EFENDİ (Merzifonlu Vakfı kaymakamı), —'nin medreseyi tamir ettirmesi (1863), 95.

— B —

Bâb-ı Humâyûn (Topkapı Sarayının birinci kapısı), 39.

Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerî, — İnşaat Dairesi, 294.

Baba Haydar, — Mahallesi (Eyüp'd), 65n, 307; — Mescidi (Eyüp'd), 307; — Tekkesi (Eyüp'd), 307.

Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisi, **259**; — nüfusu, 259; — tamirleri, 260 (1866, 1885); —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 259.

Baba Saltuk Mahallesi, bk. Sarı Saltuk.

Bâbıâlî (semt), 28n, 65, 307.

Bâbüssa'ade, — ağası, bk. Ca'fer Ağa, Hüseyin Ağa.

Bağdad, —'da fıkıh öğretimi, 3; —'da Nizâmiye medresesinin kuruluşu (1066), 3; — seferi, 283.

Bağlarbaşı Caddesi (Üsküdar'da), 320.

Bahçekapısı (semt), 6, 31, 51, 56, 57, 110.

Bahr-i Sefid, bk. Akdeniz.

Bahr-i Siyah, bk. Karadeniz.

Balaban Ağa Mahallesi (Koska'da), 161, 163n.

Balat (semt), 224n.

Balcı Yokuşu (Eyüp'de), 307.

Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği (Çarşıkapı Sinan Paşa Medresesinde), 103.

BALTACI, Cahit (*XV ve XVI. Asır İstanbul Medreseleri* yazarı) —, 59, 135n, 224n, 316n, 319n; —'ya göre Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesinin yeri, 198n; —'nın Edirnekapı Mihrümah Sultan Medresesinin tamamlanmasına dair kaydı, 268n; —'nın Efdalzâde Medresesi hakkındaki kaydı, 227n; —'nın Hâmid Efendi Medresesinin inşa tarihi hakkındaki görüşü, 173n; —'nın iki Yahya Efendi Medresesi göstermesi, 215n; —'nın Kalenderhane Medresesine dair görüşü, 141n; —'nın Molla Gürânî Medresesi inşa tarihi hakkındaki görüşü, 133n; —'nın Murad Paşa Medresesi kitabesi tarihine dair kaydı, 273n; —'nın Murad Paşa Medresesinin yıkılışına dair kaydı, 274n; —'nın Nişancı Mehmed Bey Medresesini yıkılmış olarak göstermesi, 297n; —'nın Zal Paşa vakfiyesi tarihine dair kaydı, 304.

BAPYOS KALFA (müteahhid), —'nın Cedid Ali Paşa Medresesi tamirini alma teşebbüsü (1881), 249.
Bargirciler Sokağı (Bahçekapı'da), 57.
Basra, —'da medrese açılması, 3.
Baş kurşunlu Medreseleri, Bk. Sultan Mehmed Han Medreseleri.
Başbakanlık / Başvekâlet, 157n, 181n, 190n, 261n, 269n, 282n; — Arşivi, 57, 67; — Osmanlı Arşivi, 25, 27, 130, 132, 211, 216, 221; Sultan Ahmed Medresesi'nin — Arşivine devri (1935), 39.
Başhoca Sokağı (Fatih'de), 225, 228.
Başmüezzin Sokağı (Fatih'de), 228.
Başvekâlet, bk. Başbakanlık.
b a t a k, bk. mûsıla-i sahn, 10.
BAYEZİD I., Yıldırım Sultan — (1389-1402), 3.
BAYEZİD II., Sultan — (1481-1512), 8, 48, 75, 85, 90, 104, 132, 136, 164, 199, 226, 276, 285, 293, 307; — Câmi'i dersiyesi, 5n; — Cami'i mutemedi, bk. Mehmed Said Efendi; — Cami'i tamirleri, 156 (1838), 95, 99 (1964); — Hamamının yanması (1645), 86n; — Külliyesinin inşası (1501-1506), 85; — evkafı, 142n, 156; — suyolcusu, bk. Süleyman Ağa, 30, 157; —'in Ayasofya medresesine kat ilâvesi, 42.
Bayezid Medresesi, 6, 59, **85**, 86; — dersiamı, bk. Ali Rıza Efendi; — tamirleri, 86 (1845), 87 (1846, 1867, 1870, 1889, 1902), 88 (1910); —'nin Türk Hat San'atları Müzesine tahsisi (1983), 88, 283; —'nin yangından zarar görmesi (1645), 86.
BAYEZİD PAŞA, 3n.
BAYRAM PAŞA (sadrazam, ö. 1638), 283; — Külliyesi, 283.
Bayram Paşa Medresesi, **283**; — nüfusu, 285; — şadırvanının tamiri (1911), 284; — tamirleri, 284 (1865, 1885, 1901, 1906), 285 (1968); —'nin durumu (1914), 284.
Bayrampaşa çayırı, 276.
BAYRAMZÂDE ZEKERİYYA EFENDİ, bk. Zekeriyya Efendi.
BEDREDDİN MAHMUD (Haydar Paşa Medresesinin ilk müderrisi), —'un Haydar Paşa Medresesine tayini (1566), 174n.
BEDROS KALFA (müteahhid), —'nın Ekmekçizâde Medresesi tamir taahhüdünü yerine getirememesi (1905-6), 139; —'nın Siyavuş Paşa Medresesini tamiri (1906), 129; —'nın Sokollu Medresesi tamirini Kostaki Mihailidi'den devr alması (1906), 79; Şahkulu Medresesi tamirinin —'ya ihalesi (1902), 90.
BEHÇET BEY (Kıbrısî Abdullah Efendi Medresesi Vakfı kaymakamı), —'in medreseyi tamiri (1868), 201.
Behruz Ağa Cami'i (Şehremini'nde), 279.
b e l â g a t, 9, 19.
Belediye, — Müzesinin Yıldız Sarayı'na taşınması (1989), 171; — Sarayı, 154, 155; — Temizlik İşçileri Bürosu (Mirzeban Sultan Medresesi yerinde), 82; Bayezid Medresesinin — Kütübhanesi olarak kullanılması (1940-1983), 88; Bayezid Medresesinin — Müzesi olarak kullanılması (1939), 88; Gazanfer Ağa Medresesinin — Müzesi olarak kullanılması, 171.
Belh, — 'de medrese açılması, 3; —'deki Budist viharaları, 3.
Bereketzâde, — Mahallesi (Galata'da), 310; — Medresesi Sokağı (Galata'da), 309; — ***Medresesi***, bk. Vâlide Kethudası Mehmed Efendi Medresesi.
Bergos, 78.
Beşiktaş (semt), 5n, 6, 171n, 309, 313.
BEŞİR AĞA (I. Mahmud'un musâhib ve hazinedarı, Şehzadebaşı Cedid Beşir Ağa Medresesi bânîsi), 143.
BEŞİR AĞA, Elhac — (III. Ahmed ve I. Mahmud devri dârüssaâde ağası, ö. 1746), 65; —'nın Eyüp'deki manzûmeyi yaptırtması, 307; — ***Medresesi*** (Bâbıâlî), bk. Elhac Beşir Ağa Medresesi; ; — ***Medresesi*** (Eyüp), bk. Elhac Beşir Ağa Medresesi.
bevvab, 7, 13, 36n, 40, 54n, 106, 122, 169, 177, 217, 218, 231, 235, 275, 288, 291, 301, 308, 320; —lık, 26, 311.
Beyazıt (semt), 6, 20, 73, 85, 88, 93, 136n, 146.
Beyceğiz Caddesi (Fatih Çarşamba'da), 223.
Beyceğiz Fırın Sokağı (Fatih Nişancası'nda), 239.
Beylerbeyi (semt), —'ndeki Abdülhamid I. Cami'inin tamiri (1906), 110.
Beylik Suyolcusu, bk. İbrahim Usta.
Beyoğlu, — Tapu Sicil Muhafızlığı, 310.
Bıçakçı Ali Sokağı (Haydar'da), 174.
Bilâd-ı selâse, — kadılıkları (Eyüp, Galata, Üsküdar), 6.
Bileyiciler Sokağı (Çarşıkapı'da), 100.
Billur Sokağı (Galata'da), 309.
Binbirdirek (semt), 75.
Birlik Vakfı, Atik Ali Paşa Medresesinin —'na tahsisi, 106.
Bizans, 173, 293; — yapıları, 286.
Boğdan, — seferi, 243n.
Bosnavî Dârülhadisi, 260; — nüfusu, 260.
Bostancıbaşı Darülhadisi, 4n.
BOYALI Mehmed Paşa, bk. Mehmed Paşa.
Bozdoğan Kemeri, 6, 20, 130, 140, 142, 144, 169.
Budist, — viharaları, 3.
Buhara, —'daki Budist viharaları, 3.
Buhârî, 36.
buhurcu, 218.
Bursa, 3, 4, 5n, 10, 39.
Büyük Langa (Yenikapı'da), 165.
Büyük Otlukçu Yokuşu, bk. Otlukçu Yokuşu.

— C —

CÂRULLAH VELİYÜDDİN EFENDİ (ö. 1741), 225; — Vakfiyesi, 225.
Câzip Sokağı (Fatih Sarıgüzel'de), 265.
CA'FER AĞA (Bâbüssaade ağası, medrese sahibi), 45.
Ca'fer Ağa (Soğukkuyu) Medresesi, 24, **45**, 47, 248; — Kültür Merkezi, 47; — nüfusu, 46; — talebesinin tamir için verdikleri arzuhal (1842), 47; — tamirleri, 47 (1889, 1916-17, 1843, 1889, 1870, 1872); — Vakfı mütevellisi, 47; —'nin Türk Kültürüne Hizmet Vakfına tahsisi (1989), 47.
CA'FER ÇELEBİ (nişancı 1502/03-1512, 1513-14), — Cami'i avlusundaki hücrelerin medreseye çevrilmesi, 233.
Ca'fer Efendi Medresesi (Kıztaşı), **263**; — nüfusu, 263; —'nin tamiri (1871, 1901), 263; —'nin yanması (1908), 263.
Ca'feriyye Sokağı (Ayasofya Cami'inin yanında), 45.
CAGMİNÎ (*el-Mülahhas* yazarı), 9.
Cağaloğlu (semt), 6, 60, 62, 68, 106.
Cami'-i Kebir Mahallesi (Eyüp'de), 301.

Canbaziye Sokağı (Koca Mustafa Paşa'da), 295.
Cebecibaşı Mahallesi (Çarşamba'da), 202.
Cedid Abdürrahim Efendi Medresesi, 5, 26n, **207**; — ikinci vakfiyesi (31 Aralık 1754), 208; — ilk vakfiyesi (3 Ocak 1754), 207; — nüfusu, 208; — tamirleri, 208 (1870), 209 (1902, 1908), 210 (1911, 1970'ler); — Vakfiyesi (1754), 207; —'nin durumu (1914), 208; —'nin fırtınadan zarar görmesi (1322), 210;—'nin klâsik devir özellikleri taşıması, 208.
CEDİD ALİ PAŞA, bk. Ali Paşa
Cedid Ali Paşa (Semiz Ali Paşa) Medresesi, **248**, 250; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 250; — tamirleri, 248 (1845, 1847, 1868), 249 (1881, 1908), 250 (1958, 1961); —'nin Atik Ali Paşa diye adlandırılması, 248; —'nin durumu (1914), 250; —'nin yol dolayısiyle kısmen istimlâki (1909), 249.
Cedîd Beşir Ağa Medresesi (Vezneciler), **143**; — nüfusu, 143; —'nin Dârülhilâfe medresesi dışında bırakılması, 143.
Cedid Hasan Paşa Medresesi, 6, 24, **146**; — nüfusu, 147; — tamiri (1892), 146; —'nin Türk Barok üslûbunun ilk örneklerinden oluşu, 146.
Cedid Mehmed Efendi Medresesi, **39**; — nüfusu, 40; — Vakfiyesi, 40, 39, 41; —'nin Haremeyne mülhak evkaftan olduğu, 41; —'nin restorasyonu, 42; —'nin şahıslara satılması (1934), 42; —'nin tamirleri, 41 (1845), 42 (XX. yy. başları); —'nin Vakıflara geçmesi (1924), 42.
Cedid Nişancı, — Cami'i (Fatih Nişancası'nda), 29n; — Külliyesi (Fatih Nişancası'nda), 234; — ***Medresesi*** (Fatih Nişancası'nda), bk. Nişancı Mehmed Paşa Medresesi.
Cedîde Esseyyid Hasan Paşa Medresesi, bk. Cedid Hasan Paşa Medresesi.
Celâl (Celâleddin-i Devvânî'nin kitabının okutulduğu ders), 11.
Celâl Bey Hanı (Bahçekapı'da), 57, 58.
CELÂLEDDİN-İ DEVVÂNÎ (Kelâm âlimi), 11.
Celeb Hacı Mehmed Ağa Medresesi, **202**; — tamirleri (1841, 1868, 1872), 202; —'nin durumu (1914), 202; —'nin yanması (1918), 202.
Celvetî, Küçük Ayasofya tekkesinin —lerce kullanılması, 80.
CEMAL EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.
CEMÂL EFENDİ (Nâzır Hüseyin Ağa Vakfı câbii), —'nin medreseyi tamir ettirmesi (1869), 163.
Cemal Nadir Sokağı (Cağaloğlu'nda), 62, 64.
Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi, —'nin Haseki Medresesinin içinde gösterilmesi, 290n.
Cerrahpaşa (semt), 6, 283, 292; — Caddesi, 288 ; — Cami'i, 288; — Hastahanesi, 292; — Tıp Fakültesi Adlî Tıp Bölümü, 293.
CEVDET PAŞA, bk. Ahmed Cevdet Paşa.
Cevdet Paşa Sokağı (Haseki'de), 289.
Cezayir, — beylerbeyisi, bk. Ahmed Paşa.
CEZÂYİRLİ AHMED PAŞA, bk. Ahmed Paşa.
Cezayirli Ahmed Paşa Medresesi, **49**; — tamirleri (1881, 1892, 1902), 49.
Cezerî Kasım Akarçeşme Sokağı (Eyüp'de), 307.
CEZERÎ KASIM PAŞA, bk. Kasım Paşa.
Cezerî Kasım Paşa Medresesi, **307**; —'nin durumu, 307; —'nin nüfusu, 307.
Cibali (semt), 176; — yangınları, 136 (1756), 22, 200 (1918); — yangınında (1782) Şeyh Vefa Medresesinin yanması, 132; — Mescid Sokağı, 176.
Cihan Harbi, I. —, bk. Dünya Savaşı.
Cumhuriyet Gazetesi, 60.
CÜVEYNÎ, Ebu'l-Meâlî Rükneddin Abdülmelik — (Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakıhı, ö. 1085), —'nin Nişapur Medresesinde ders vermesi, 3.
cüzhan, 54.
c ü z ' i y y a t (medreselerde okutulan hesab, hendese, hey'et ve hikmet dersleri), 8.

— Ç —

Çamaşırcı Cami'i, 136n.
Çanakçı Limanı Mescidi, 163.
Çapa (semt), 276.
Çarşamba (semt), 6, 25, 29, 54n, 73n, 75n, 202, 207, 216, 218, 222, 224n, 230, 232, 244, 245, 276; — Caddesi (bugünkü Darüşşafaka Caddesi), 207, 221, 224; — pazarı, 245n, 252; —'daki medreseler, 20.
Çarşıkapı (semt), 6, 91, 93, 100, 103; —'daki medreseler, 20.
ÇATAKLI, Osman N. — (*Yeni Cami ve Hünkâr Kasrı* yazarı), 58n.
Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi, **160**; — haricinin ihdası (1613), 161n; — nüfusu, 161; — tamiri 161 (1867); —'nin Aksaray yangınında yanması (1911), 161.
Çavuşzade Cami'i Sokağı (Koca Mustafa Paşa'da), 292.
Çayırlı Medrese, **195**; —'nin 1914'deki durumu, 195; —'nin Dârülhilâfe dışında bırakılması, 195; —'nin yanması (1918), 195.
Çelebioğlu Alâeddin Mahallesi (Bahçekapısı'nda), 57.
Çemberlitaş (semt), 6, 27, 30, 70, 93, 100, 103.
Çeragî Hamza Mahallesi (Fatih Çarşamba'da), 215n.
Çeşmizâde Sokağı (Kadı Çeşmesi'nde), 195.
Çıkrıkçı Kemâleddin Mahallesi (Fatih Sarıgüzel'de), 265.
Çıngıraklı Bostan Sokağı (Horhor'da), 260.
Çırçır (semt), 197, 202; — Gençlik Kulübü (Haliliye Medresesinde), 198; — yangını (1908), 263.
Çifte ayak kurşunlu medreseleri, bk. Sultan Mehmed Han Medreseleri.
Çifte baş kurşunlu medreseleri, bk. Sultan Mehmed Han Medreseleri.
Çifte Tulumba, — Meydanı (Koska'da), 163; — Sokağı (Koska'da), 161.
Çilekeş Sokağı (Çarşamba'da), 244.
Çinili, — Külliyesi, 322; — Mescid Sokağı (Üsküdar'da), 322.
Çinili Medrese, **322**; —'nin nüfusu, 322; —'nin tamirleri, 322 (1902), 323 (1938).
Çivizâde Medresesi (İstanbul), 4n.
Çoban Çavuş Medresesi, bk. Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi.
ÇOBANOĞLU, Dr. Ahmet Vefa —, —'nun Gazanfer Ağa Medresesi oda sayısı hakkındaki kaydı, 170n; —'nun Gevherhan Sultan Medresesini Cerrah Mehmed Paşa Külliyesi içinde göstermesi, 290n.
Çocuk Esirgeme Kurumu, Mehmed Ağa Medresesinin —nca kullanılması, 75.
ÇORLULU ALİ PAŞA, bk. Ali Paşa, Çorlulu —;
Çorlulu Ali Paşa Medrese-si/leri, 6, **96**; —'nin tamirleri,

97 (1843, 1844, 1848, 1869-70), 99 (1900, 1961), 95, 99, 103; (1964); —'nin İ.Ü. Pedagoji Enstitüsüne tahsisi (1964), 100; Evvel — (aslı tekke), 30, 96; Evvel — talebe sayısı, 97; Sânî —, 96; Sânî — ilâve barakaları, 31.

ç ö m e z (medresede oda sahibinin yanındaki hizmetini gören talebe), 7, 36, 62, 65, 68, 77, 78, 86, 102, 136, 153, 156, 159, 163, 164, 171, 173, 176, 196, 208.

Çukur Çeşme (Lâleli'de), 164.

Çukur Medrese, bk. Müfti Hüseyin Efendi Medresesi, Nişancı Mehmed Paşa Medresesi.

Çulhalar Sokağı (Çarşamba'da), 244.

— D —

d a h i l (medreselerde derece), — müderrisi, 10.

DALGIÇ AHMED AĞA, bk. Ahmed Ağa.

Daltaban, — Mescidi (Beyazıt'da), 89; — Yokuşu (Beyazıt'da), 89.

DAMAD MEHMED EFENDİ, bk. Mehmed Efendi, Mudurnulu —.

Damad Mehmed Efendi Medresesi, 195; — nüfusu, 195; —'nin 1918'deki durumu, 195.

Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi (Şehzadebaşı), 6, 64, **150**, 264; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 152; — tamirleri, 64, 151 (1841), 152 (1844, 1849, 1885, 1899, 1902); —'nin depremden hasar görmesi (1894), 152; —'nin hücre sayısı, 150; —'nin Lâle devri üslûbuna göre inşa edildiği, 150; —'nin vakfiyesine göre okunacak dersler, 151.

d â n i ş m e n d, 151, 177, 275, 288, 301.

Darbhane-i Âmire, 86; — Müşiri, 28n; — nâzırları, 27; — Nezâreti, 27; vakıfların —den ayrılması, 27.

darülfünun, 11.

dârülhadis, 238, 245, 308, 310; Köprülü Medresesinin kuruluşunda — olduğu, 71.

Dârülhadis-i Ebubekir Efendi, bk. Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisi.

Dârülhadis-i Hacı Beşir Ağa, bk. Elhac Beşir Ağa Dârülhadisi.

Dârülhadis-i Kıztaşı, bk. Ca'fer Efendi Medresesi.

Dârülhadis-i Mirzeban Hatun, bk. Mirzeban Sultan Medresesi.

Dârülhadis-i Ömer Hulûsî Efendi, bk. Ömer Hulûsi Efendi Dârülhadîsi.

Dârülhadis-i Süleymaniye, bk. Sultan Süleyman Han Medreseleri (Süleymaniye).

Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medreseleri, 14, 17, 19, 20, 39, 45, 49, 56, 73, 88, 90, 92, 99, 103, 105, 111, 112, 113, 121, 128, 130, 134, 135, 141, 143, 147, 150, 158, 176, 202, 208, 226, 303, 323; — ders programı, 15; — kadrosu, 41, 176, 192, 195, 199, 200, 203, 211, 213, 215, 217, 221-226, 229, 231, 235, 238, 240, 241, 243, 245, 247, 250, 259, 261, 264, 265, 267, 269, 278, 280, 287, 289, 295, 308, 315, 317, 318, 321, 323.

dârülkurra, 237n, 264.

Dârüssaade, — ağası, 132; ayrıca bk. Beşir Ağa, Gazanfer Ağa; — Ağası Sokağı (Demirkapı'da), 49; — ağalığı, 73n.

Darüşşafaka, 213, 215; — Caddesi (Fatih-Çarşamba'da), 207, 210, 215, 216, 218, 222, 224, 225; — Ön Sokağı (Fatih Çarşamba'da), 213, 215; — sitesi (Çemberlitaş'da), 70.

Dârüttıb, bk. Sultan Süleyman Han (Süleymaniye) Medreseleri.

DAVUD AĞA, Mimarbaşı —, 100, 126, 245n; —'nın Gazanfer Ağa Medresesini inşası (?), 169; —'nın Hadım Hasan Paşa Medresesini yapması (1596-97), 68; —'nın Cedid Nişancı Külliyesini inşası (?), 234; —'nın Valide Sultan Külliyesi (Bahçekapısı) inşaatına başlaması, 57.

DAVUD PAŞA (sadrazam 1482-97), 4, 285; — Çeşmesi Sokağı (Cerrahpaşa'da), 285; — Külliyesi, 285; — Külliyesinin depremden hasar görmesi (1894), 286; — Medresesi Sokağı (Cerrahpaşa'da), 285.

Davud Paşa Medresesi, 6, **285**; —'nin cami ve türbe ile birlikte tamiri (1895), 286; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 287; — dershanesine hasır döşenmesi (1870), 286; — hücre sayısının farklı gösterilmesi, 285n; — kubbesinin çökmesi (1931-32 kışı), 288; — nüfusu, 288; — su yollarının tamiri (1869), 286; — tamirleri, 286 (1648 ve 1766 depremlerinden sonra, 1846, 1866, 1871, 1893), 287 (1902).

DÂVUDZÂDE MUSTAFA EFENDİ, bk. Mustafa Efendi.

Dâye Hâtun, — Cami'i (Mahmutpaşa semtinde), 112; — Mahallesi (Mahmutpaşa semtinde), 112; — Mahallesi (Demirkapı'da), 49, 50.

DEBBAĞZÂDE MEHMED EFENDİ, bk. Mehmed Efendi.

Debbağzâde Mehmed Efendi Medresesi, 215, 224; — nüfusu, 215; — tamiri (1864), 215; —'nin Dârülhilâfe dışında bırakıldığı, 215; —'nin yeri, 215.

DEFTERDAR AHMED ÇELEBİ, — Mahallesi, 276; — Manzûmesi, 276; — Mescidi, 276.

Defterdar Ahmed Çelebi Medresesi, 276; — ilâve barakaları, 31; —'ne ilk müderris tayini, 276n.

Defterdar Caddesi (Eyüp'de), 306, 307.

DEFTERDAR İBRAHİM EFENDİ, — Manzûmesi, 245.

Defterdar İbrahim Efendi Medresesi, 245; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 246; — tamirleri, 246 (1842-43, 1863, 1874, 1904); —'nde Sirozî İbrahim Efendi'nin oda inşası (1871), 246; —'nin dârülhilâfe dışında bırakılması, 246; —'nin yapılışı, 245.

Demirkapı (semt), 49, 50.

Denizabdal Mahallesi (Şehremini'nde), 279.

Derbend Sokağı (Lâleli'de bugünkü Kurultay Sokağı), 164.

Ders Vekâleti, 14, 57, 58, 76, 136, 303; — *Medrese ve Müderris Defteri*, 82, 197, 203, 266, 279.

d e r s v e k i l i, 199, 200.

Dersa'adet, bk. İstanbul.

d e r s i a m, 5, 36, 54, 90, 94, 104, 111, 127, 132, 148, 151, 163, 164, 194, 196, 199, 213-215, 223, 232, 276, 294, 311.

d e r s i y e, 166, 207.

DERVİŞ ALİ AĞA / EFENDİ (Lâğımcılar Kethudası), 30; —'nın Çorlulu medreseleri lâğımlarını temizlemesi (1871), 98; —'nın Tetimme-i Hâmisenin kuyusunu tamiri (1871), 190; —'nın Tetimme-i Sâdisenin kuyusunu tamiri (1871), 191.

DEVECİ, Mustafa, — (müteahhid), —'nin İbrahim Hanoğlu Medresesini tamiri (1961), 303.

Devoğlu Çeşmesi (Süleymaniye'de), 126.

Devoğlu Medresesi, bk. Siyavuş Paşa Medresesi.

Dicle, 3.

DİMİTRİ KALFA (müteahhid), —'nın Acı Musluk İbrahim Paşa Medresesi tamiri keşfi, 64; —'nın Atik İbrahim Paşa Medresesini tamiri (1882), 91n.

DİMİTRİ KALFA, Fenerli — (müteahhid), —'nın Davud Paşa Medresesini tamiri (1897), 287.
Divan Efendisi Sokağı (Vefa'da), 133.
Dîvâne Ali Mahallesi (Çarşıkapı'da), 93.
Divanyolu (semt), 70, 73, 75n, 89n, 94, 100, 104n; — Caddesi, 70.
Diyanet İşleri Başkanlığı, — İstanbul Eğitim Merkezi (Haseki Sultan Medresesinde), 291.
Dizdariye, — Caddesi, 75; — Cami'i (Binbirdirek semtinde), 75; — Mahallesi, 76.
Dizdâriye Medresesi, **75**, 76; fevkanî —, 76; — nüfusu, 77; — tamirleri (1816), 76; (1863), 77.
Dizdarzâde Medresesi, bk. Dizdâriye Medresesi.
Dizdarzâde Mehmed Efendi Medresesi, bk. Dizdariye Medresesi.
Dolablı Bostan Sokağı (Çarşamba'da), 245.
Dökmeciler Medreseleri (evvel ve sânî), bk. Sultan Süleyman Han (Süleymaniye) Medreseleri (Haliç tarafı) medreseleri.
Dülbendci Cami'i (Şehremini'nde), 279.
Dülbendcizâde Mustafa Efendi Medresesi, **279**; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 280; —'nin durumu (1914), 279, 280; —'nin tamiri (1870-71), 279; —'nin tamirine teşebbüs edilmesi (1902), 279; —'nin yeniden inşası (1906), 279.
DÜLGER MEHMED, bk. Ahmed Şemsüddin.
DÜLGERZÂDE HOCA ŞEMSÜDDİN EFENDİ, bk. Ahmed Şemsüddin Efendi.
Dülgerzâde Ahmed Şemsüddin Efendi Medresesi, 24, **263**; — durumu (1914), 263; — nüfusu, 263.
Dünya Savaşı, I. —, 17n, 75, 81, 264; —'nda medrese talebesinin askere alınması, 22.
Dürer (fıkıh kitabı), 9.
DWIGHT, H. G. — (*Constantinople Old and New* yazarı), —'nin Amcazade Medresesinin harabiyetinden bahsi, 258.

— E —

Eba-Eyyüb-ı Ensârî Câmi'-i, bk. Eyüp Cami'i.
EBE HANIM, — bahçesi (Veznecilerde), 141.
EBHERÎ, el— (İsagoci yazarı), 11n.
Ebniye, — Meclisi, 138, 224, 241, 286; — -i Hassa Müdürü, 28n, 47, 94, 109, 170, 179n, 273, 281; bk. Abdülhalim Efendi.
EBU İSHAK ŞÎRÂZÎ (fakıh), —'nin Bağdad Medresesinde ders vermesi, 3.
EBU İSHAKZÂDE İSMAİL EFENDİ, bk. İsmail Efendi.
EBUBEKİR EFENDİ (Yusuf Paşa Cami'i imamı), —'nin Dizdariye Medresesine tayini (1652), 76n.
EBULFAZL MAHMUD EFENDİ, bk. Mahmud Efendi.
Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesi, **153**; — nüfusu, 154; — tamirleri (1869, 1885, 1900), 154; —'nde tedrisata başlanması (1648), 154; —'nin Haremeyn evkafına mülhak olduğu, 154.
EBUSSUUD EFENDİ (şeyhülislâm 1545-74), 173, 237n; —'nin mülâzemet usûlünü koyması, 10.
Ebussuut Caddesi (Sirkeci-Cağaloğlu), 67
Edebiyat Fakültesi, İ. Ü. —, 146, 147.
EDHEM EFENDİ (Süleymaniye vakfı kaymakam vekili), 64.
Edirne, 4, 10, 159, 225; — Külliyesi, 85; — medreseleri, 3.
Edirnekapı (semt), 6, 77, 248, 266, 267; — Sağlık Merkezi (Cedid Ali Paşa Medresesinde), 250.
Efdalzâde Mahallesi (Fatih Nişancası'nda), 238.
Efdalzâde Medresesi, **226**; — nüfusu, 227; — tamirleri, 227 (1870, 1976), 227; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 226; —'nin durumu (1914), 226; Hasan Efendi Medresesinin — sanılması, 238n.
Eğitim Bilimleri Bölümü, İ.Ü. — (Seyyid Hasan Paşa Medresesinde), 147.
EĞRİ ABDİZÂDE MEHMED BEY, bk. Mehmed Bey, 297.
Eğrikapı, 253.
Ekmekçizâde Ahmed Paşa Medresesi, **137**; — nüfusu, 138; — tamirleri, 138 (1869, 1870, 1893, 1903, 1905-6); —'nin 1918'den sonra harab oluşu, 139.
el-Mülahhas (Cagminî'nin eseri), 9.
ELHAC ALİ B. HASAN, bk. Ali b. Hasan.
Elhac Beşir Ağa Medresesi (Cağaloğlu), **65**, 67n; —'nin tamirleri (1832, 1843, 1845, 1869, 1903, 1911, 1913, 1916, 1965), 65, 66.
Elhac Beşir Ağa Dârülhadisi (Eyüp), 28n, 307; — nüfusu, 308; — tamirleri (1869, 1874), 309; —'ndeki kitabların muhafazası, 308.
Elhac Beşir Ağa Manzûmesi (Eyüp), 307; — Vakfiyesi, 307.
ELHAC HALİL EFENDİ, bk. Halil Efendi.
ELHAC MEHMED PAŞA, bk. Mehmed Paşa.
ELHAC MUSTAFA EFENDİ, bk. Mustafa Efendi.
EMETULLAH VALİDE SULTAN, bk. Gülnuş Emetullah Valide Sultan.
EMİN EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.
Emin Sinan Medresesi, bk. Kepenekçi Sinan Medresesi.
Eminönü (semt), 128; — Tapu Sicil Muhafızlığı, 76.
Emir Hoca Medresesi, bk. Emre Hoca Medresesi.
Emir Hoca Sokağı (Süleymaniye yakınında), 130.
EMİR SULTAN, 3n.
Emniyet Sandığı (Cağaloğlu'nda), 68.
Emre (Emir) Hoca Medresesi, **130**; — nüfusu, 131; — plânı, 130.
Erzurum, 77.
ES'AD MEHMED EFENDİ (şeyhülislâm 1748-49, Ebu İshakzâde İsmail Efendi'nin oğlu), — Vakfiyesi (1755), 231 —'nin asrın icablarına uymadığından İstanbul dışına gönderilmesi, 231n; —'nin medrese inşası (1724), 231.
Es'ad Efendi Medresesi, 230; — durumu (1914), 231; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 232; — tamirleri (1892, 1952, 1979), 232; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 231.
ES'AD MEHMED EFENDİ, Ankaravî — (şeyhülislâm, 1686-87), 154n.
Esekapısı (Cerrahpaşa'da), 292.
Esekapısı Medresesi, bk. İbrahim Paşa Medresesi.
Eski Ali Paşa Caddesi (Karagümrük'de), 266n.
Eski Eserleri Koruma Derneği (Fatih), 242.
Eski Eserleri Koruma Encümeni, 75n, 88n, 135n, 155n, 161n, 237, 264; —'ndeki Damad Mehmed Efendi Medresesi hakkındaki kayıt, 195.
Eski Saraçhane Sokağı (Saraçhane'de), 257.
ESMA SULTAN, bk. İsmihan Sultan.

Esmâhan Sultan Medresesi, bk. İsmihan Sultan Medresesi.
Esrar Dede Sokağı (eski Tekke Sokağı), 199.
Esvapçı Sokağı (Üsküdar'da), 317.
Eşkâlü't-tesis (Şemseddin Mehmed Semerkandî'nin eseri), 9.
Etyemez Baba Türbesi, 240.
Etyemez Tekkesi Sokağı (Cerrahpaşa'da), 292.
Evkaf / Evkaf-ı Humâyûn, 88, 110, 194n, 278, 294; — bütçesi, 29, 88, 101, 105, 124, 127, 129, 162, 175, 187, 249, 302; — Hazine Encümeni, 190; — Hazinesi, 27, 47, 49, 56, 67, 94, 113, 122n, 138, 145, 152, 166, 180, 183, 201, 209, 216, 244, 274, 296, 322; — Hazinesi kurşun müteahhidi/leri, 29, 66, 209, 284; ayrıca bk. Halid Efendi; — Hazinesi tamirat memuru, 302; — Hazinesi Ruznamçesi, 50n, 122, 183n, 190, 286n; — İdare Meclisi, 101, 181; — ilmühaber defteri, 281n; — İnşaat memuru, 49; — inşaat ve tamirat kayıtları, 259; — kaydı, 194; — kitabeti, 27; Küçük — Muhasebesi, 5n; — kaymakam vekili, bk. İbrahim Edhem Efendi, Osman Kâmil Efendi; — Kuyûd-ı Kadîme Müdürlüğü, 131n; — Mahkemesi, 56; — Muhasebesi, 28n; — Müdürü, 274; — Müfettişi, bk. Mehmed Emin, Abdülhalim Efendiler; — Nâzırı, 179n, ayrıca bk. Hüseyin Rıza, Mansûrîzâde; — Nezâreti, 12, 26, 30, 47n, 48n, 49, 50, 51n, 55, 56n, 62n, 64n, 66n, 68, 73n, 79, 88, 91n, 93n, 94, 95n, 99, 101, 104n, 106n, 108n, 110, 123n, 124n, 125n, 127, 129n, 131, 137n, 138, 139, 141, 142, 145n, 149, 152, 153n, 155n, 157, 159n, 160, 162n, 166n, 171n, 172n, 174n, 175, 181, 183n, 186n, 187n, 189n, 190n, 191n, 193n, 194n, 195, 201n, 209n, 211, 214n, 220, 222, 224n, 229n, 230n, 233n, 235n, 238n, 240n, 244n, 245, 247n, 249, 261, 264n, 265n, 269, 274n, 278n, 280n, 282, 284n, 286n, 287n, 291n, 294n, 302, 312n, 313n, 315n, 317n, 322n; — Nezareti bütçesi, 274; — Nezâreti İnşaat ve Tamirat İdaresi, 153n; — Nezâreti İnşaat ve Tamirat Müdiriyeti, 28n; — Nezâreti Masârıf-ı Umûmiye Dairesi, 284n; — Nezâreti Ruznamçe defterleri, 291n, 294n, 312n; — Nezâreti Ruznamçesi, 54n, 61n, 88n, 95n, 99n, 105n, 122n, 124n, 125n, 157n, 164n, 165n, 170n, 173n, 180n, 193n, 251n, 273n; — Nezâreti Tamirat Dairesi, 99n; — Nezâreti tamirat defterleri, 25, 161; — Nezâreti tamirat memuru, 29, 38, 49, 88, 92, 124, 125, 141, 145, 149, 157, 166, 190, 235, 244, 261, 278, 282, 286, 316, ayrıca bk. Hacı Osman Efendi; — Nezâreti Tamirat Ruznamçesi, 182, 275, 279, 284, 286; — Tamirat Müdürü, 30, 182, 183, 191; — Vekâleti, 22; Atik Ali Paşa Medresesinin — tarafından işgali (1918), 105; Haremeyn —ı, 26; II. Mahmud devrinde — Nezâretinin kuruluşu, 26, 27; Merzifonlu Medresesinin — tamirat memurunca tamir ettirilmesi (1895), 95.
EVLİYA ÇELEBİ, 68; —'nin Bayezid Medresesini tavsifi, 85.
EYİCE, Prof. Dr. Semavi — (san'at tarihçisi), 46n, 59n, 88n; —'nin Çoban Çavuş Medresesi bânîsi hakkındaki ifadesi, 161n; —'nin Gazi Ahmed Paşa Külliyesi inşa tarihine dair görüşü, 277n; —'nin Hasodabaşı Medresesinin depremde zarar gördüğü (1894) kaydı, 260n; —'nin Kılıç Ali Paşa Medresesi mimarı hakkındaki görüşü, 312n; —'nin Murad Paşa Medresesinin yıkılışına dair kaydı, 274n.
EYÜB EFENDİ (Süleymaniye Tıb Medresesinde oda sahibi), — odasının tamiri (1871), 124.
Eyüp (semt), 4, 6, 25, 65n, 301, 303, 304, 307; — Câmi'i, 301; — medreseleri, 20; — ***Medresesi***, 8.

— F —

Fars, —ça, 19; lugât-ı —iyye, 19.
FASİH SABRİ EFENDİ (Çarşıkapı Sinan Paşa Medresesi Vakfı mütevellisi), 101.
Fatih (semt), 4, 20, 27n, 54, 136, 176, 189n, 195, 210, 212n, 228, 229, 237n, 242, 248, 262, 263, 266, 268; — Nişancası, 234, 236, 239; — yangını (1918), 199, 200, 202, 211, 213, 214, 216, 221, 223, 225, 227, 230, 239, 269; — Caddesi, 228; — Cami'i, 4n, 6, 196, 202, 210, 226, 224n; — Cami'i tamiratına memur komisyon (1902), 190; — Cami'i tamiri (1966), 194; — Kız Lisesi, 215, 216, 222; — komisyonu, 188; — Külliyesi, 285; — Külliyesi medreseleri, bk. Sultan Mehmed Han Medreseleri; — Külliyesinin depremden zarar görmesi (1766), 178; — Külliyesi mimarı, bk. Yusuf Sinan; — Nişancası Caddesi, 237; — Vakfı ruznamçesici, bk. Mehmed Efendi, Mehmed Efendi (Zeynî —); — Vakfı bölükbaşısı, bk. Ömer Usta (Hacı —), 181; — Vakfı kaymakam vekili, bk. Said Bey; Tetimme-i Hâmisenin — komisyonunca tamiri (1902), 190.
FATMA SULTAN (Yavuz Selim'in kızı, Kara Ahmed Paşa'nın eşi), 277n.
FATMA SULTAN (II. Selim'in kızı, Siyavuş Paşa'nın eşi), 126; — ***Medresesi***, bk. Siyavuş Paşa Medresesi.
FATMA SULTAN (III. Ahmed'in kızı, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın eşi), 150.
FAZIL AHMED PAŞA, Köprülü —, —'nın Köprülü Külliyesi han ve kütübhanesini yaptırtması, 70.
FAZLI EFENDİ (Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesinde hücre sahibi), — odasının tamiri (1873), 186.
FAZLULLAH EFENDİ (Müfti Hüseyin Efendi'nin oğlu),—'nin babasının medresesinde gömülü olduğu, 224n.
felsefe, 9.
Fen Fakültesi, İ.Ü. —, 143, 163.
FENÂRÎ, Molla — (büyük âlim ve müderris), 3, 9, 11.
Fener (semt), 230, 233.
FENERLİ DİMİTRİ KALFA, bk. Dimitri Kalfa.
FENERLİ NİKOLA KALFA, bk. Nikola Kalfa.
FENERLİ TODORİ KALFA, bk. Todori Kalfa.
FERHAD PAŞA, — vakıfları (Şehzâdebaşı'nda), 142.
Ferhad Paşa Medresesi, 50; — tamirleri, 50 (1844, 1846).
FERİDUN AHMED BEY / PAŞA (nişancı 1574-76, 1591-93, *Münşeatü's-selâtin* yazarı), 252n.
ferraş, 177, 217, 231, 277, 301, 308, 311, 320; —lık, 26.
FETHİ EFENDİ, — odasının (Ma'lûlzâde Medresesinde) tamiri (1871), 237.
Fethiye (semt), 30, 252; — Caddesi (Fethiye semtinde), 242; — Cami'i, 252; — İlköğretim Okulu (Eski Sinan Paşa Medresesi), 253; — medreseleri, bk. Sinan Paşa ve İsmihan Sultan medreseleri. Ayrıca bk. Sokollu Medresesi (Kadırga)
Fetvâ Emini Medresesi, bk. Karagümrük Medresesi.
fetvâ eminliği, bk. Mehmed Nuri Efendi.
Fetva Yokuşu (Süleymaniye'de), 126.
FEVZÎ (şair), —'nin Çinili Medrese kitabesini yazması, 322.
FEVZİ EFENDİ, —'nin Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesi bahçesine oda inşası, 199.

Fevzi Paşa Caddesi (Fatih otobüs caddesi), 192, 226, 228, 229, 248, 266n, 268.

Feyziye Medresesi, bk. Feyzullah Efendi Medresesi.

FEYZULLAH EFENDİ (Şeyh Murad Efendi Tekkesi postnişîni), 5n.

FEYZULLAH EFENDİ (şeyhülislâm, 1688-1703), 215n, 263; —'nin medrese yaptırtması, 263.

Feyzullah Efendi Medresesi, 264; — kitabesi (Neylî'nin), 263; — nüfusu, 264; — tamirinin Evkaf Nezâreti'nce yapıldığı (1916), 265n; — tamirleri (1891, 1911, 1913, 1915), 264; — Vakfiyesi, 263; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 264.

fıkıh, 9, 11, 13, 217; — -ı Hanefî, 19; — öğretimi, 3.

Fındıkzade, 276n.

Fil damı (Koska'da), 161.

Fil Yokuşu (Zeyrek'de), 173.

FOSSATİ, Gaspare Trajano — (mimar), —'nin Ayasofyayı tamiri (1846-49), 43.

Fransız, — sefiri, 264; —ca, 14.

fünûn, — -ı akliyye, 288; — -ı âliyye, 151; — -ı edebiyye, 217; — -ı nakliyye, 288.

— G —

Galata (semt), 6, 309-311; — Köprüsü, 44.

GAZANFER AĞA (Dârüssaade ağası, ö. 1602), 45; — Manzûmesi, 169; — Vakfiyesi (1596), 169; —'nın medrese yaptırması, 169.

Gazanfer Ağa Medresesi, 6, **169**; — nüfusu, 171; — sâniyesinin ihdâsı (1704), 169; — tamirleri (1842, 1843, 1865, 1870), 170; —'nde tedrisata başlanması (1590), 169; —'nin 1914'deki durumu, 171; —'ni E. H. Ayverdi'nin tamiri (1943-44), 171; —'nin Karikatür ve Mizah Müzesi olarak kullanılmaya başlanması (1989), 171.

Gazi Ahmed Paşa Külliyesi, — Vakfiyesi, 277.

Gazi (Kara) Ahmed Paşa Medresesi, 6, **276**; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 278; —'nin durumu (1914), 277; — nüfusu, 278; —'nde öğretime başlanması (1565), 277; —'nin bânîsinin ölümünden sonra tamamlanması, 277; ; — kitabesi (Neylî'nin), 263 tamirleri (1896, 1901), 278.

GAZNELİ MAHMUD, bk. Mahmud, Gazneli — .

Gedikpaşa (semt), 260n; — Yokuşu (Çarşıkapı'da), 93.

Gelenbevî Okulu (Haydar Mahallesinde), 195.

Gençtürk Caddesi (Ordu Caddesi-Şehzadebaşı arasında), 158.

GEVHERHAN SULTAN (II. Selim'in kızı, Piyale Paşa'nın eşi), —'nın medrese yaptırtması (1568), 288.

Gevherhan Sultan Medresesi, 288;; —'nin durumu (1914), 289; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 288; — tamiri (1970), 289; — Vakfiyesi, 288 —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 289; —'nin Tıp Tarihi Enstitüsüne tahsisi (1970'ler), 289.

Girid, Nuh Efendi'nin —li olduğu, 295n.

GOODWIN, Godfrey — (*A History of Ottoman Architecture* yazarı), —'in Tahtânî Zal Mahmud Paşa Medresesinin daha eski olduğu hakkındaki görüşü, 305.

Gödel köyü (Kastamonu'da), 166n.

Gurer (Molla Husrev'in fıkıh kitabı), 9.

GURLITT, Cornelius — (*Die Baukunst Konstantinoples* yazarı), — plânı, 45, 46n, 322.

Gülhane (semt), 25; — Parkı, 31, 58.

GÜLNUŞ EMETULLAH VÂLİDE SULTAN (II. Mustafa ve III. Ahmed'in anneleri), 309; — Vakfı, 310.

GÜNDOĞDU, Halit — (müteahhid), —'nun Ekmekçizâde Medresesini tamiri (1966-68), 139.

Gündoğumu Caddesi (Üsküdar'da), 317.

Güzel San'atlar Bölümü, İ.Ü. —, 143.

— H —

HACI ÂRİF EFENDİ, bk. Ârif Efendi.

HACI ARTİN KALFA, bk. Artin Kalfa.

HACI BEKİR (Şekerci), 52.

Hacı Beşir Ağa Medresesi, bk. Elhac Beşir Ağa Dârülhadisi.

Hacı Kadın Mahallesi, 197.

Hacı Mehmed Ağa Medresesi, bk. Celeb —

HACI ODABAŞI HASAN AĞA, bk. Hasodabaşı Hasan Ağa.

HACI OSMAN EFENDİ, bk. Osman Efendi.

HACI ÖMER (suyolcu), bk. Ömer, Hacı —.

HACI YANİ KALFA, bk. Yani Kalfa.

HAÇADUR KALFA (müteahhid), —'nın Ayasofya Medresesi kurşunlarını tamiri (1841), 43; —'nın Ayasofya Medresesini tamiri (1845), 43; —'nın Hasan Efendi Medresesini tamiri (1842), 239; —'nın Şehzade Medresesini tamiri (1843), 148.

HAÇATUR KALFA, bk. Haçadur Kalfa

Hadım Hasan Paşa Medresesi, 24, **68**; —'nin II. Mahmud devrinde yanması, 68.

HADİM İBRAHİM PAŞA, bk. İbrahim Paşa, Hadım —.

Hadîkatü'l-cevâmi' (Ayvansarâyî Hüseyin Efendi'nin eseri), 80, 236.

Hadîkatü'l-vüzerâ (Osmanzâde Ahmed Taib Efendi'nin eseri), 112.

hadis, 13, 19, 311, 320; — öğretimi, 3, 217.

HÂFIZ AHMED PAŞA, bk. Ahmed Paşa, Hâfız —.

Hâfız Ahmed Paşa Medresesi, 228; — nüfusu, 228; — tamirleri, 228 (1893), 229 (1897, 1976); —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 229; —'nin depremde hasar görmesi (1894), 229; —'nin yanması (1918), 229.

HAFIZ ALİ EFENDİ, bk. Ali Efendi, Hafız —.

HAFIZ EFENDİ, Hacı — (kurşuncu), —'nin Rüstem Paşa Medresesinin kurşunlarını tamiri (1868), 61.

HÂFIZ İSMAİL HALİFE (Hassa mimarı halifelerinden), bk. İsmail Halife—.

Hafız Seyyid Medresesi, bk. Hayriye Medresesi.

hâfız-ı kütüb, 54; Cedid Mehmed Efendi Medresesi —lüğü, 40; Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi —lüğü, 151; Fatih medreseleri —lüğü, 177; Hacı Beşir Ağa Dârülhadisi —lüğü, 308; İbrahim Hanoğlu Medresesi —lüğü, 301; Valide Kethudası Medresesi —lüğü, 311.

HAFIZÎ HASAN AĞA, bk. Hasan Ağa, Hâfızî —.

Hagios Andreas Manastırı (Koca Mustafa Paşa'da), —'nın camiye çevrilmesi, 293.

HÂKİM EFENDİ, —'nin Nûru Osmaniye Medresesi tarihini yazması, 107n.

Halıcılar köşkü (Vatan Caddesi'nde), 280.

Haliç, 100, 218; ; — Caddesi (Fatih'de), 196, 201, 210; Süleymaniye — tarafı medreseleri, 117, 119, 121.

HALİD EFENDİ (Evkaf kurşun müteahhidi), 30, 210; —'nin Ayasofya Medresesini tamiri (1868), 44; —'nin Cedid Abdürrahim Efendi Medresesini tamiri (1908), 210; —'nin Çorlulu Medresesini tamiri (1872), 98; —'nin Karadeniz Baş kurşunlu Medresesini tamiri (1873), 185; —'nin Mahmud Paşa Medresesini tamiri (1874), 110; —'nin Mahmud Paşa Medresesinin suyollarını tamiri (1870), 109; —'nin Mehmed Ağa Medresesini (Divanyolu) tamiri (1867), 75; —'nin Murad Paşa Medresesi kurşunlarını tamiri (1869, 1907), 274; —'nin Sultan Mustafa Medresesi kurşunlarını tamiri (1864), 165; —'nin Süleymaniye medreseleri kurşunlarını tamiri (1870), 122.

HALİL EFENDİ, Elhac — (İstanbul kadısı, Kaba Halil Efendi Medresesi bânîsi), —'nin İstanbul kadılığı (1755), 240; —'ye Anadolu pâyesi verilmesi (1767), 240n.

Halil Paşa Sokağı (Fatih'de, Feyzullah Efendi Sokağı), 263.

Halîliyye Medresesi, **197**; —'nin 1914'deki durumu, 198.

Halvetî, Küçük Ayasofya tekkesinin — tarikatınca kullanılması, 80; —ye şeyhi, bk. Sevündük Şüca'eddin;, Çorlulu Tekkesinin —ye tarikatına tahsisi, 96.

HAMDİ AĞA (bina emini), —'nın Merzifonlu Medresesini tamamlaması, 93.

HÂMİD EFENDİ (şeyhülislâm 1574-77, Ebussuud Efendi'nin halefi), —'nin medrese yaptırtması, 173; —'nin nevbet usûlünü beş yıl yapması, 10.

Hâmid Efendi Medresesi, **173**;— nüfusu, 173; — oda sayısı, 173; — tamirleri, 173 (1843, 1893); —'nin 1914'deki durumu, 174; —'nin inşa tarihi hakkındaki kayıtlar, 173n; —'nin yeniden ahşab olarak inşası, 30.

HÂMİD EFENDİ (Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesinde hücre sahibi), — odasının tamiri (1871), 186.

Hamidiye, — Caddesi (Sirkeci'de), 52; — ***Medresesi***, bk. Sultan Abdülhamid Han Medresesi, 31, 54; — Vakfı kaymakam vekili, bk. Mehmed Es'ad Efendi; Mehmed Said Efendi; Mustafa Efendi; Mustafa Vasıf Efendi; — vakıfları, bk. Abdülhamid I.

HÂMİDZÂDE ABDULLAH EFENDİ, bk. Abdullah Efendi.

HAMÎDÜDDİN EFENDİ, Seyyid — (şeyhülislâm 1496-1500), —'nin Efdalzâde Medresesi bânîsi olduğu, 226.

hâmise-i Süleymaniye, — müderrisliği, 9.

Hammamiyye Medresesi (İstanbul), 4n.

HAMMER, J. de — 61n, 135, 158n, 276n, 292n; —'in Çavuşbaşı Medresesinin ihdasına dair kaydı, 161n; —'in Hâmid Efendi Medresesinin inşa tarihi hakkındaki kaydı, 173n; —'in Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesinin tedrise başlamasına dair kaydı, 275; —'in Sinan Paşa Medresesinin (Beşiktaş) bitiş tarihine dair kaydı, 313n; —'in Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesinin inşa tarihi hakkındaki kaydı, 199n.

Hanedan Sokağı (Kadı Çeşmesi'nde), 195.

Haraccı Muhyiddin Cami'i (Çırçır'da), 202.

Harbiye Nezâreti, 17.

hareket-i altmışlı (medreselerde derece), — müderrisliği, 9.

Haremeyn-i Muhteremeyn, — Evkafı, 26, 154, 160; —'e mülhak evkaf, 41, 296; — Evkafı müfettişi, bk. Esseyyid Ali Behçet Efendi; — Hazinesi, 87; — Hazinesi Ruznamçesi, 86n, 107n, 127n, 160, 239n; — kaymakam vekili, bk. Mehmed Raşid Efendi; — Ruznamçesi, 37n, 43n, 59n, 64n, 87n, 93n, 109n, 148, 152n, 160n, 202n, 321n.

Haremeyn-i Şerifeyn, bk. Haremeyn-i Muhteremeyn.

hariç (medreselerde derece), — müderrisi, 10.

Harikzedegân apartmanları, bk. Türk Hava Kurumu apartmanları.

HAS MURAD PAŞA, bk. Murad Paşa.

HASAN AĞA (Hasan Ağa Dârülhadisi bânîsi), 142.

Hasan Ağa Darülhadisi (Bozdoğan Kemeri cıvarında), **142**; — nüfusu, 143; — tamiri teşebbüsü (1891), 143; — tamirleri (1864, 1868), 142; — Vakfiyesi, 142.

Hasan Ağa Medresesi (Bozdoğan Kemeri cıvarında), bk. Hasan Ağa Dârülhadisi.

Hasan Ağa Medresesi (Çemberlitaş'da), bk. Mi'mar Hasan Ağa Medresesi.

HASAN AĞA, Hafızî — (XVII. yy. hasodabaşılarından), 260n.

HASAN AĞA, Hasodabaşı — , 261.

HASAN EFENDİ (İnşaat Müdürü), —'nin Çarşamba Valide Sultan Medresesini tamiri (1872), 219; —'nin Çorlulu Medreseleri suyollarını tamiri (1872), 98.

HASAN EFENDİ (İstanbul kadısı), —'nin Mi'mar Sinan Yusuf Efendi zâviyesini medreseye çevirme teşebbüsü, 199.

HASAN EFENDİ, Pîr biraderi — (Rumeli kazaskeri, medrese sahibi), 238.

HASAN EFENDİ (tamirat ruznamçecisi), —'nin Hadım Hasan Paşa Medresesini tamiri (1865), 69.

Hasan Efendi Medresesi, 24, 236, 237n, **238**; — nüfusu, 239; — tamiri (1842), 239; —'nde tedrisata başlanması (1630), 238; —'nin durumu (1914), 238, 239.

HASAN EFENDİ, kurşuncu, —'nin Ayasofya Medresesini tamiri (1860), 43.

Hasan Fehmi Paşa Caddesi (Fatih Nişancası'nda), 238, 240.

Hasan Halife Cami'i (Sarıgürz'de), 180n.

Hasan Halife Mahallesi Muhtarlığı (Uncu Hâfız Medresesi yerinde), 265.

HASAN PAŞA, Hadım — (sadrazam 1597-98), 68.

HASAN PAŞA, Seyyid — (sadrazam 1743-46), 146.

HASAN RÜŞDÜ EFENDİ (Şehzade Külliyesi Vakfı Kaymakam vekili), —'nin medreseyi tamiri (1846), 148.

HASAN SABRİ EFENDİ (Karadeniz Baş kurşunlu Medresesinde hücre sahibi), — odasının tamiri (1864), 184.

HASAN TAHSİN EFENDİ (ebniye hulefâsından), —'nin Perviz Efendi Medresesi tamir keşfinde bulunması (1863), 211.

HASAN, Elhac —, —'ın Hasanzâde Medresesi bânisi olarak gösterilmesi, 176n.

Hasanzâde Medresesi, **176**; —'nin dârülhilâfe dışında bırakılması, 176.

Haseki, (semt) 289; — Caddesi, 283; — Hamamı Caddesi (Bahçekapı'da); — Kadın Sokağı (Haseki'de), 283; — Kız Öğrenci Yurdu (Bayram Paşa Medresesinde), 285; — Külliyesi, 283.

Haseki Sultan Medresesi, 6, **289**; — nüfusu, 290; — tamirleri 291 (1896, 1848, 1864, 1873); — Vakfiyesi, 290; —'nin depremde hasar görmesi (1894), 291; —'nin Vakıflar Genel Müdürlüğünce tamiri (1968), 291; —'nin yapı özellikleri, 289.

Hasodabaşı Behruz Ağa Cami'i (Şehremini'nde Dülbendci Cami'i yakınında), 279.

Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi, **261**; — nüfusu, 261; — tamirleri 261 (1870, 1881); —'nin Dârülhilâfe dışında bırakılması, 261; —'nin depremden zarar görmesi (1894),

261; —'nin tamamlanıp ilk müderris tayini (1659), 260; —'nin yeniden inşa edilmesi (1899), 30, 261.
HASODABAŞI HASAN AĞA, bk. Hasan Ağa.
HAŞİM ALİ BEY (Fatih Külliyesinin ikinci yapılışında bina emini), 179.
HAŞİM EFENDİ (Mahmud Paşa Medresesinde oda sahibi), — odasının tamiri (1874), 110.
hâşiye-i tecrid (yirmili medrese), 8.
Havariyun Kilisesi (Fatih semtinde Bizans İmparatoriçesi Theodora tarafından inşa ettirilen kilise), 4.
Haydar (semt), 174, 176; — Caddesi (Haydar'da), 174, 175, 176, 199; — Hamamı Sokağı (Haydar'da), 174; — Mahallesi, 195; — Paşa Cami'i bitiş tarihi (1569), 174; — Paşa Manzûmesi, 174; — Spor Kulübünün Haydar Paşa Medresesinde faaliyet göstermesi, 175.
HAYDAR EFENDİ (Kılıç Ali Paşa Medresesinin ilk müderrisi), 312n.
Haydar Paşa Medresesi, 174; — inşaatının tamamlanmadan binanın yıkılması, 174n; — nüfusu, 174; — tamirleri, 174 (1869, 1891, 1894), 175 (1906); —'nde Rumeli muhacirlerinin iskân edildiği (1918), 174; —'ne ilk müderris tayini (1566), 174; —'nin yeniden ahşab olarak inşası, 30; —'nin 1914'deki durumu, 174; —'nin bugünkü durumu, 175; —'nin Haydar Spor Klübü olarak kullanılması, 175; —'nin Pervititch plânında gösterilişi, 174.
HAYRİ EFENDİ (ketebeden), Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesi tamirinin —'ye havalesi (1870), 261.
HAYRİ EFENDİ (şeyhülislâm 1914-16), 19, 223n; — zamanında medreselerde yeni bir sistemin tatbikine başlanması, 13; —'nin Evkaf Nâzırlığı, 264; Tetimme-i Sâdise ve Sâbi'anın —'nin Evkaf Nâzırlığı zamanında yeniden yapıldığı, 191n.
Hayriye (Hafız Seyyid) Medresesi (Çarşamba), 202, **232**; — nüfusu, 232; —'nin Özel İdare'ye devri, 232; —'nin Özel İdare tarafından satışı (1939), 232.
Hayriye Medresesi (Çırçır), **202**; —'nin durumu (1914), 202; —'nin yıkılması, 202.
Hayriye Tüccarı Caddesi (Yenikapı'da), 165.
Hazine-i Evkaf, bk. Evkaf.
Hazine-i Humâyûn, Fatih Külliyesi yeniden yapımı masraflarının —'dan karşılanması, 178.
Hekim Çelebi Cami'i (Koska'da), 163n.
Hekim Çelebi Medresesi, 161, 163n; — arsasına tecavüzde bulunulması (1906), 163; — nüfusu, 163; — tamirleri, 121 (1844), 162 (1845); —'nin dârülhadis olarak geçtiği (1792), 161; —'nin *Tuhfetü'l-mîmârîn*'de ismi olduğu, 161.
Hekimbaşı Ömer Efendi Manzûmesi, 274.
Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi, 274; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 275; — tamirleri, 275 (1835, 1866, 1870, 1909); — Vakfiyesi, 275; —'nin durumu (1914), 275; —'nin yıkılması (1956), 275.
hekimbaşılık, 9.
HEKİMOĞLU ALİ PAŞA, bk. Ali Paşa.
Helâki Hanı, bk. Süleymaniye Tıp Medresesi.
Hemşîre Sultan Medresesi, bk. İbrahim Hanoğlu Medresesi.
Hendesehane, 30n, 51.
Herat, —'da medrese açılması, 3.
Hezargrad, 5n.
HIZIR B. İLYAS, Şeyh —, —'ın Şemsi Paşa Dârülhadisine müfessir ve muhaddis olarak tayini, 316n.
Hidâye (Burhaneddin el-Merginânî'nin Hanefî fıkhına dair eseri), 9.
Hidâye Şerhi (Hüseyin Kadı Mîr'in eseri), 11.
Hidâyetü'l-hikme (el-Ebherî'nin eseri), 11n.
hikmet, — -i tabi'iyye (fizik), 13; — -i teşri teşri'yye, 12.
Hilâl-i Ahmer, — Caddesi (yeni adı Kâzım İsmail Gürkan Caddesi, Cağaloğlu), 68, 69; —'in Siyavuş Paşa Medresesinde faaliyet göstermesi (1918), 128.
Hîre, — hükümdarı, bk. el-Munzır.
hitâbet (medresede okutulmasına ihtiyaç duyulan derslerden), 12.
Hoca Hamza Medresesi, bk. Siyavuş Paşa Medresesi.
Hoca Hamza Mescidi (Süleymaniye'de), 126.
Hoca Hayreddin Cami'i, 27n.
Hoca Hayreddin Medresesi, 27n, 28n.
Hoca Paşa, — yangını (1865), 69, 100.
Hoca Rüstem Sokağı (Divanyolu'nda), 73.
Hoca Teberrük Mescidi (Vefa'da), 134.
Hoca Tobruk, bk. Hoca Teberrük.
Hoca Üveys Medresesi, 165; — nüfusu, 166; — tamirleri, 165 (1869-70, 1885, 1893, 1898), 166; —'nin Dârülhilâfe dışında bırakılması, 166;
Hoca Veys Medresesi, bk. Hoca Üveys Medresesi.
Hocapaşa (semt), 30, 49, 50.
HOCAZÂDE, bk. Muslihüddin Mustafa.
Hora Manastırı (Eğrikapı cıvarında), —'nın cami'e çevrilmesi, 253.
Horhor (semt), 257, 259.
Hoşkadem, — Medresesi, bk. Ankaravî Mehmed Efendi Medresesi; — Mescidi (Şehzadebaşı'nda), 155, 158; — Mahallesi, 155n.
HRİSTO KALFA, — (müteahhid), —'nın Fatih medreselerini tamiri (1832), 179.
HRİSTO KALFA, Hacı — (müteahhid), —'nın Pîr Mehmed Paşa Medresesini tamiri (1900), 172; —'nın Şehzade Medresesini tamiri (1881), 149.
HUSREV BEY (Kara Ahmed Paşa'nın kethudası), —'in Ahmed Paşa Medresesini tamamlatması, 277.
Husrev Kethuda Sebili, —'nin Ekmekçizâde Ahmed Paşa'ya mal edilmesi, 137.
HUSREVZÂDE, — Vakfı, 231.
HÜRREM SULTAN, Haseki — (ö. 1558), —'ın Haseki'deki külliyeyi yaptırtması, 289.
HÜSEYİN AĞA (Bâbüssaade ağası), —'nın Küçük Ayasofya'yı cami'e çevirip yanına zaviye (sonra medrese) yaptırtması, 80.
Hüseyin Ağa Mahallesi (Çarşıkapı'da), 96, 103.
HÜSEYİN AĞA, Küçük — (bir kayda göre Nâzır Hüseyin Ağa Medresesinin bânîsi), 163.
HÜSEYİN AĞA, Nâzır — (aynı adlı medresenin bânisi), 163.
HÜSEYİN B. MU'ÎNÜDDÎN EL-MEYBÛDÎ EL-HÜSEYNÎ (ö. 1265), 11n.
HÜSEYİN ÇAVUŞ (Dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarından, mimar), —'un Zal Mahmud Paşa medreselerini tamamlamakla vazifelendirilmesi (1582), 304.
HÜSEYİN ÇELEBİ (Süleymaniye inşaatı bina emini), 280n.
HÜSEYİN EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri, 55n.
HÜSEYİN EFENDİ (kurşuncu), —'nin Beşir Ağa Medrese-

si (Cağaloğlu) kurşunlarını tamiri (1903), 66.
HÜSEYİN EFENDİ (müderris), —'nin Akdeniz Ayak kurşunlu Medresesinin bir odasını tamir ettirmesi (1873), 184.
HÜSEYİN EFENDİ (müteahhid), —'nin Ayasofya Medresesini tamiri (1901), 44.
HÜSEYİN EFENDİ (Sultan Ahmed Medresesi müteahhidi, 1906), 39.
HÜSEYİN EFENDİ, Ahıshalı — (Akdeniz Ayak kurşunlu Medresesinde hücre sahibi), — odasının tamiri (1871), 184.
HÜSEYİN EFENDİ, Ahîzâde — (şeyhülislâm 1632-34, medrese sahibi), 224, 236n.
HÜSEYİN EFENDİ, Ayvansarâyî — (ö. 1787), 57n, 67n, 70, 76, 89, 104n, 132n, 136, 140, 159, 161, 224n, 243n, 254n, 277n, 295n, 301; —'nin Bayezid Medresesinin inşası hakkındaki kaydı, 85n; —'nin Dülbendci Cami'inden bahsi, 279; —'nin Gazi Ahmed Paşa Külliyesi inşasına dair kaydı, 277n; —'nin Küçük Medresenin yeri hakkındaki kaydı, 237n; —'nin Muhyiddin-i Kocavî'nin mescid ve zâviyesinden bahs etmesi, 176n; —'nin Nişancı Mehmed Bey Medresesinin cami'i de olduğu kaydı, 297n; —'nin Sa'idü'l-hudrî'nin Ka'riye Medresesi kapısında gömülü olduğuna dair kaydı, 254n; —'nin Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesinin yeri hakkındaki kaydı, 199n.
HÜSEYİN EFENDİ, Hacı —, —'nin Mu'id Ahmed Efendi Medresesini inşası (1874), 197.
HÜSEYİN KADI MÎR (Hidâye Şerhi sahibi), 11.
Hüseyin Paşazâde Mehmed Bey Dersiyesi (Ayasofya Cami'inde), 5n.
HÜSEYİN RIZA PAŞA, esseyyid — (Evkaf Nâzırı 1889), 182n, 183n.
Hüseyniyye Medresesi, Sânî-i —, **203**; Sânî-i —'nin 1914'deki durumu (1914), 203; Ûlâ-yı — **197**; Ûlâ-yı —'nin 1914'deki durumu, 197.
HÜSNÜ USTA (suyolcu), —'nın Kuyucu Murad Paşa Medresesi suyollarını tamiri (1873), 145.
Hz. Peygamber, bk. Muhammed, 311.

— I —

Irgad Pazarı (Çarşıkapı'da), 103.
Isfahan, —'da medrese açılması, 3.
Islahat-ı Turûk Komisyonu, 69.
IŞRATİ, Gaytanoğlu — (müteahhid), —'nin Dizdariye Medresesini tamiri (1863), 77.
IUSTINUANOS I. (Bizans imparatoru 527-565), 4.
ızhar, 11.

— İ —

İBN HÂCERÜ'L-ASKALÂNÎ (Hadis âlimi, ö. 1449), 9.
İBN KEMÂL, bk. Şemsüddin Ahmed.
İBNÜ'L-ESİR (Arab muhaddis, ö. 1210), 9.
İBRAHİM, Sultan — (1640-48), 322.
İBRAHİM HAN (İsmihan Sultan'la Sokollu'nun oğulları), 301; —zâdeler (İbrahim Han'ın neslinden gelenler), 301.
İBRAHİM AĞA (lâğımcı), —'nın Bayezid Medresesi lâğımları bakımı, 87.
İBRAHİM B. HÜSEYİN (Hamidiye Medresesi arsasının sahibi), 52.
İBRAHİM BEY, Kuyumcubaşı — (Baltacı'ya göre İbrahim Kethuda Medresesi bânîsi), 135n.
İBRAHİM EDHEM EFENDİ (Evkaf-ı Humâyûn kaymakamı), —'nin Mülâzımlar Medresesini tamiri (1844), 124; —'nin Süleymaniye medreselerini tamir ettirmesi, 121 (1844), 122 (1845).
İBRAHİM EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.
İBRAHİM EFENDİ (Davud Paşa Medresesinde oda sahibi), — odasının tamiri (1871), 286.
İBRAHİM EFENDİ, Elhac Hâfız — (İbrahim Paşa Vakfı kaymakam vekili), —'nin Acı Musluk Medresesini tamir ettirmesi (1841), 64.
İBRAHİM EFENDİ, Hâfız — (Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesinde oda sahibi), — odasının tamiri (1874), 187.
İBRAHİM EFENDİ, Hocazâde —, —'nin Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesi Hâfız İbrahim Efendi odasını tamiri (1874), 187.
İBRAHİM EFENDİ, Sirozî —, —'nin Defterdar İbrahim Efendi Medresesine oda yaptırtması (1871), 246.
İBRAHİM HANÎF EFENDİ (Darüssaade ağası kâtibi ve vakıf mütevellisi), —'nin Vefa Medresesi tamir keşfinde bulunması (1782), 132.
İbrahim Hanoğlu Medresesi, 25, **301**; — nüfusu, 301; — tamirleri, 302 (1882, 1895, 1897, 1911), 303 (1961); —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 303.
İbrahim Kethuda Medresesi, **135**; — nüfusu, 136.
İBRAHİM PAŞA (Fatih devri vezirlerinden), —'nin külliye inşası, 4.
İBRAHİM PAŞA (başdefterdar 1542-44), 245.
İbrahim Paşa Cami'i (Hezargrad) Dersiyesi, 5n.
İbrahim Paşa Çeşmesi (Üsküdar), — tamiri (1865), 171n.
İbrahim Paşa Hamamı, 156.
İbrahim Paşa Medresesi (Acı Musluk), 25, **62**; — nüfusu, 63; — tamirleri, 63, 151 (1841), 63, 64 (1866-67, 1886, 1893, 1895), 64 (1911); —'nin 1894 depreminden zarar görmesi, 64.
İbrahim Paşa Medresesi (Ese Kapısı), **292**; — nüfusu, 292; —'nin depremde hasar gördüğü (1648), 292; —'nin depremde harab olduğu (1894) için kapatılması, 292.
İbrahim Paşa Medresesi (Şehzadebaşı), bk. Damad-ı Cedid —.
İBRAHİM PAŞA, Çandarlı Halil Paşazâde — (sadrazam 1498-99, Atik İbrahim Paşa Medresesi bânisi,), 90; — Manzûmesi, 90.
İBRAHİM PAŞA, Frenk — (makbûl, maktûl olarak da anılan Kanûnî devri sadrazamı, 1523-36), 212n.
İBRAHİM PAŞA, Hadım — (ö. 1563), —'nın Ese-kapısı'ndaki manastırı camiye çevirtip yanına medrese yaptırtması, 292.
İBRAHİM PAŞA, Nevşehirli Damad — (sadrazam 1718-30), 62, 150; — Cami'inin (Şehzadebaşı), depremden hasar görmesi (1894), 152; — Manzûmesi (Şehzadebaşı), 150; — Vakfiyesi, 150, 151; — türbedarının medresede kalması, 153.
İbrahim Paşa-yı Atik Medresesi, **90**; —'nin Evkaf tarafından yıktırılması (1918), 91; —'nin sâniyesinin tesisi (1659)1, 90; —'nin tamirleri, 90 (1866, 1882), 91 (1895).
İbrahim Paşazâde Mustafa Ağa Dersiyesi, — sâniyesi, 5.
İBRAHİM SADRİ EFENDİ, — Vakfı, 27n.
İBRAHİM SÂRIM EFENDİ (başdefterdar 1759-60,

1766-69), Fatih külliyesinin yeniden yapımının mâlî yönünün —'ye havalesi, 179.
İBRAHİM USTA (Beylik suyolcusu), 30; —'nın Çorlulu medreselerini tamiri (1869), 98; —'nın Kalenderhane Medresesi suyollarını tamiri (1873), 141.
İBRAHİM, Sirozî —, —'in Defterdar İbrahim Efendi Medresesini tamiri (1871), 31.
ibtidâ-i altmışlı, — müderrisliği, 9.
ibtidâ-i dâhil (dârülhilâfede), 19.
ibtidâ-i hâric (dârülhilâfede), 19.
icazet, 9.
îdâdî, — açılması, 11.
İdare-i Husûsiye, Çinili Medresenin —ye devri (1927), 323.
İHSANOĞLU, Prof. Dr. Ekmeleddin — (bilim tarihçisi), —'nun Fatih medreselerine âid görüşleri, 4n.
İHTİYAR NİKOLA KALFA, bk. Nikola Kalfa.
İlâhiyat Fakültesi, — açılması, 23.
İlim Yayma Cemiyeti, Çorlulu Medresesinin —'ne tahsisi, 100; Ekmekçizâde Medresesinin —'ne tahsisi, 139.
İlim, Kültür Ocağı Derneği, Kaba Halil Efendi Medresesinin —'ne tahsisi (1977), 242.
ilm, 163; — -i kelâm, 12; — -i ahlâk, 12; — -i eşya, 19; — -i fıkh, 12; — -i hadîs, 12; — -i hayvânat, 12; — -i hey'et (astronomi), 12; — -i hıfzı's-sıhha, 12; — -i iktisat, 12; — -i mâba'dü't-tabi'iyât, 12; — -i mantık, 12; — -i ruh (pisikoloji), 12; — -i tabakati'l-arz (jeoloji), 12; — -i tasavvuf, 12; — -i tecvid, 151; — -i teşrîh (anatomi), 12; — -i tevhid, 12; — -i vezâif-i âzâ (fizyoloji), 12; —ü'n-nefs, 12; —ü't-terbiyye, 12; — *-i Mîzan* (Molla Fenârî'nin İsagoci şerhi), 11n.
imam, 218, 222n; — hücresi, 148, 153; Cumhuriyetten sonra — -hatib okulları açılması, 23.
İNB SİNÂ, Aristo mantığının —'da mükemmel şeklini alması, 11n.
İncirli Medrese, bk. Ma'lûlzâde Medresesi.
İngilizce, 14.
İnşaat, — Müdiriyeti, 37, 47, 110, 123, 127, 172, 184, 187, 189, 212, 230, 243, 291, 292; — Müdürü, bk. Hasan Efendi.
İSA EFENDİ (Köprülü Medresesinin ilk müderrisi), 71.
İsa Kapısı, bk. Esekapısı.
İsagoci (el-Ebherî'nin eseri), 11n.
İsbâtü'l-vâcib (Celâleddin-i Devvânî'nin eseri), 11.
İshak Efendi Dersiyesi (Kiçi Hâtun Mescidi'nde), 5n.
İSHAK KALFA (müteahhid), —'nın Murad Paşa Medresesi haznesini tamiri (1870), 274.
İSHAK PAŞA (sadrazam 1469-72), 48.
İshak Paşa (semt), 48; — Caddesi (İstanbul Sultanahmet'de), 39; — Cami'i, 48; — yangını, 48.
İshak Paşa Medresesi, 48.
İSHAK-I KARAMÂNÎ, Pîr Mehmed Paşa Medresesinin —'ye zâviye olarak yaptırılması, 172.
İslâm Ansiklopedisi Yayım Müdürlüğü (Seyyid Hasan Paşa Medresesinde), 147.
İSLÂM EFENDİ (Karadeniz Baş kurşunlu Medresesinde hücre sahibi), — odasının tamiri (1874), 185.
İslâm, — âlemi, 3; — hilâfeti, 14; — şehirlerinde medreseler kurulması, 3; —î ilimler, 3, 9, 12, 13; —iyet, 3; ilk — medreseleri, 3; tarih-i —, 19; .
İslambol Caddesi (Fatih'de), 226.
İsmail Ağa Caddesi (Çarşamba'da), 230, 232, 233n.
İsmail Ağa Cami'i (Çarşamba'da), 230, 232; — İlim ve Hizmet Vakfı, Kur'an Kursu (Es'ad Efendi Medresesinde), 232.
İSMAİL EFENDİ, Ebu İshakzâde — (şeyhülislâm 1716-1718), 230, 231.
İSMAİL HALİFE, Hâfız —, —'nin Vefa Medresesi tamiri keşfinde bulunması (1782), 132.
İsmail Odabaşı Dersiyesi (Yakub Ağa Cami'inde), 5n.
İSMAİL USTA (Süleymaniye suyolcusu), —'nın Şehzade Medresesini tamiri (1873), 149.
İSMET BEY (Rüstem Paşa Vakfı mütevellisi), —'in Rüstem Paşa Medresesini tamiri (1844), 60.
İsmet Bey Medresesi, 276.
İSMİHAN SULTAN (II. Selim'in kızı, Sokollu'nun eşi), 252, 301; — ***Medresesi*** (Eyüp), bk. İbrahim Hanoğlu.
İsmihan Sultan Medresesi (Fethiye), 6, **252**, 253n; — durumu (1914), 252; — nüfusu, 252; — tamiri (XX. yy. başları), 252; —'nin Sinan Paşa Medresesiyle birlikte tamiri (XX. yy. başları), 253; —'nin yeniden inşa edilmesi, 30, 252 (XX. yy. başları).
İstanbul, 4, 6, 9n, 10, 13, 26, 54n, 89, 136n, 146, 155, 156n, 159, 178, 202, 268, 276, 291; — Belediyesi, 45; — depremi (1902?), 157; — Fetih Cemiyeti (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesinde), 96, 265n; — kadısı/ları, 10; — ayrıca bk. Halil Efendi, Hasan Efendi, Kevâkibîzâde Mehmed Said Efendi; — medreseleri, 6, 11, 13, 24, 64, 144n; — medreselerinin dereceleri, 8; — medreseleri nüfusu, 215; — medreseleri sayımı (1792), 156; — Muhibleri Cemiyeti'nin Feyzullah Efendi Medresesini yıkımdan kurtarmak için faaliyeti, 265n; — Müftülüğü, 126; — plânı (Pervititch'in), 155n, 259; — ruusu, 10; — San'atları Çarşısı (Cedid Mehmed Efendi Medresesinde), 42; — selâtin külliyeleri, 6; — Tapu-Kadastro Müdürlüğü, 200n; — Üniversitesi, 4, 147; — Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 293; — Ü. Edebiyat Fakültesi Pedogoji Enstitüsü, 100; — Ü. Film Merkezi, 259; — Ü. Rektörlüğü, 143; — Vakıf Suları Müdürlüğü, 295n; — Vakıflar Başmüdürlüğü, 155n, 165, 202, 241; — Vakıflar Başmüdürlüğü Arşivi, 27n; — ***Validesi Medresesi***, bk. Valide Sultan Medresesi (Çarşamba); — yangını/ları, 6n, 126 (1688); —'da tahribat yapan deprem (1894), 105, 110; —'un fethi, 4; —'un fethini müteâkıb Ayasofya'nın cami yapılması, 42; Kaba Halil Efendi Medresesinin — Vilâyetine devri, 241; nefs-i —, 4n; *19. Asırda — Haritası* (Ayverdi neşri), 161n, 163, 165, 196; Reisülküttab Mustafa Efendi'nin —'da vakıfları olduğu, 166.
İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı —, 80.
İş Bankası (Bahçekapı), 57.
İznik, 6; —'de ilk medrese kurulması (1330-31), 3.
İzzet Mehmed Efendi Darülhadisi, 213, 215; — nüfusu, 214; — tamiri (1909), 214; — tesisi (1669), 213; —'nin Yahya Efendi Medresesiyle birlikte yeniden inşa edilmesi fikri (1914), 216; —'nin yanması (1918), 214.
İZZETÎ ŞEYH MEHMED EFENDİ, bk. Mehmed Efendi.
İzzî Efendi Dergâhı, 283n.

— K —

Kaba Halil Efendi Medresesi, 240; — nüfusu, 241; — tamirleri, 241 (1868, 1889); —'nin Tevhid-i tedrisat Kanûnundan sonra İstanbul Vilâyetine devri, 241.
Kabasakal (İstanbul'da semt), 39; — Caddesi, 39; — ***Med-***

resesi, bk. Cedid Mehmed Efendi Medresesi.
Kadıçeşmesi (semt), 195, 197, 200, 201; — Sokağı (Fatih Cami'inin arkasında), 196, 201.
KADI MÎR, bk. Hüseyin b. Mu'înüddîn; — (Hüseyin Kadı Mîr'in kitabının okutulduğu ders), 11.
kadıaskerlik, Rumeli —i ruznamçeleri, 4.
Kadınlar Cemiyeti Dikiş Yurdu, —'nun Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesinde faaliyet göstermesi (1918), 92.
Kadınlar Yurdu, Mehmed Ağa Medresesinin (Divanyolu) —nca kullanılması, 75.
Kadırga (semt), 20, 77, 305; — Limanı, 112n, 301.
KADIZÂDE-İ RÛMÎ (matemetik, astronomi ve felsefe âlimi, ö. 1412), 9.
kâfiye (Arabça gramer dersi), 11.
Kalaylıkoz Ali Paşa, bk. Ali Paşa.
Kalenderhane, — Cami'i, 140, 142n; — Cami'inin tamiri (1832), 140; — Cami'i Meydanı (Vezneciler'de), 142; — Cami'i Sokağı (Vezneciler'de), 140, 143; — Mahallesi, 142; — Medresesi Sokağı (Vezneciler'de), 140.
Kalenderhane Medresesi, 140; — arsasının tecavüze uğraması (1909), 141; — nüfusu, 140; — tamirleri, 140 (1832, 1844, 1847, 1865, 1873, 1891,1906), 141 (XX. yy. başları); — yangını (1873), 141.
Kaliçeci Hasan Ağa Mahallesi (Çarşıkapı'da), 96.
KALUS KALFA (müteahhid), 30; —'nın Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesini tamiri (1874), 187; —'nın Karadeniz Baş kurşunlu Medresesini tamiri (1872), 184; —'nın Süleymaniye Dökmeci-i Sânî Medresesini tamiri (1873), 123; —'nın Tetimme-i Sâlise Medresesini tamiri (1873), 188; Tetimme-i Sâdise Medresesi 1872 tamirinin —'ya ihale edildiği, 191n.
KÂMİL EFENDİ (Nakkaşlar kethudası), —'nin Murad Paşa Medresesini tamiri (1907), 274; —'nin Cedid Ali Paşa Medresesini tamiri (1908), 249.
Kanbur Çeşme (Fatih'de), 180n.
Kangal Sokağı (Fatih'de), 201.
Kantarcılar (semt), 128.
KANÛNÎ Sultan Süleyman, bk. Süleyman I.
Kapalı çarşı, 92.
kapdan-ı derya, bk. Kılıç Ali Paşa.
kapı, — ağalığı, 73n; — çukadarı, 50.
KAPU AĞASI MAHMUD AĞA, bk. Mahmud Ağa.
Kapu Ağası Mahmud Ağa Medresesi, 48; — tamiri (1888), 48.
Kapı Ağası Medresesi (Amasya'da), 60.
Kapuağası Sokağı (Küçük Ayasofya semtinde), 48.
Kapudan Medresesi, bk. Kılıç Ali Paşa Medresesi.
KARA AHMED PAŞA, bk. Ahmed Paşa; — ***Medresesi***, bk. Gazi Ahmed Paşa Medresesi.
Kara Mustafa Paşa Medresesi, Hoca Paşa yangının —'ne kadar uzanması (1865), 100.
Karabuğdan, — seferi, bk. Boğdan.
KARAÇELEBİZÂDE EBULFAZL MAHMUD EFENDİ, bk. Mahmud Efendi.
KARAÇELEBİZÂDE, — âilesi, 153.
Karadeniz, 4, 20, 31, 191n; 192; — Caddesi (Fatih Cami'inin arka tarafında), 195, 199; Sultan Mehmed Han — tarafı medreseleri, 176, 186, 192; Sultan Mehmed Han — tarafı medreseleri tamiri (1869), 181; Sultan Mehmed Han — tarafı medreseleri kalorifer tesisatı yapımı (1971), 182; Sultan Mehmed Han — tarafı tetimme medreseleri, 177, 189, 192.
Karagümrük (Fetvâ Emini) Medresesi, 267 —'nin durumu (1914), 267.
Karagümrük (semt), 242, 248, 250, 266; — Gençlik Kulübü, 242; — medreseleri, 20.
Karaki Hüseyin Efendi Cami'i (Hocapaşa'da), 50.
Karaköy (semt), 309.
Karanlık Mescid, bk. Şeyh Muhyiddin-i Kocavî Mescidi.
Karikatür ve Mizah Müzesi, Gazanfer Ağa Medresesinin — olarak kullanılmaya başlanması (1989), 171.
Kartal Baba Caddesi (Üsküdar'da), 31
KASIM AĞA, Mi'mar — (Hassa başmimarı, ö. 1660), 155n, 158; — ***Medresesi***, bk. Mi'mar Kasım Ağa Medresesi; —'nın Bayram Paşa Külliyesini inşa ettiği, 283; —'nın Çinili Külliyeyi inşası (1640), 322.
Kasım Paşa Medresesi, 4n.
KASIM PAŞA, Cezerî — (II. Bayezid ve Yavuz Selim devirleri başdefterdarı), 307.
Kasımpaşa (semt), 4.
Kastamonu, 166n.
Kaşgarlı Mahmut Dil Enstitüsü (Ankaravî Medresesinde), 158.
KÂTİB ÇELEBİ (*Keşfü'z-zünûn* yazarı), 9; — Caddesi (Vefa'da), 134.
Kâtib Kasım İlkokulu (Hoca Üveys Medresesinin yerinde), 165; — Mahallesi (Yenikapı'da), 165.
Kâtib Mahallesi, — imamı, bk. Mehmed Hulûsi Efendi.
Kâtib Muslihiddin Mahallesi (Çarşamba semtinde), 233n, 252.
Kâtib Sinan Mahallesi (Beyazıt'da), 89n.
Kavalalı Sokağı (Saraçhanebaşı'nda), 259.
KAYA, Ziya — (müteahhid), —'nın Ekmekçizâde Medresesini tamiri (1968), 139.
Kayış Mustafa Ağa Medresesi, 50, 51; —'nin ön kısmının kesilmesi, 30; — tamirleri, 50 (1853), 51 (1868, 1869, 1875, 1885, 1907), 30n (1907).
Kayış Mustafa Paşa Medresesi, bk. Kayış Mustafa Ağa Medresesi.
KAYSERİLİ Mimar Mehmed Ağa, bk. Mehmed Ağa.
k a y y u m, 65, 308.
KAZAR (hamamcı ustası), 28n.
Kazasker Hâmidzâde Abdullah Efendi Medresesi, bk. Küçük Medrese.
Kazasker Hasan Efendi Medresesi, bk. Hasan Efendi Medresesi.
Kazasker Medresesi, bk. Hasan Efendi Medresesi.
Kazasker Mustafa Efendi Medresesi, 223, 224;— durumu (1914, 1918), 224; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 223; — tamirleri (1836, 1886, 1906), 223.
Kâzım İsmail Gürkan Caddesi (Cağaloğlu'nda), 68.
Kazovalı Dârülhadisi, 4n.
Ka'riye Medresesi, 253; — nüfusu, 254.
Kehhalbaşı Süleyman Efendi Medresesi (İstanbul), 4n.
kelâm, 9, 11, 19; — -tasavvuf-felsefe (dârülhilâfenin bir şubesi), 19; ilm-i —, 12; — öğretimi, 3.
KEMÂL EFENDİ (Pîr Mehmed Paşa Medresesi mütevelliyesinin eşi), medrese tamirinin —'ye ihalesi (1870), 172.
KEMANKEŞ KARA MUSTAFA PAŞA, bk. Mustafa Paşa.
Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesi, 6, 24, 89n, **91**;

—'nin depremden hasar görmesi (1894), 92; —'nin inşası (1641), 91; — tamirleri, 92 (1840, 1895).

kemer (medreselerde imaretlerden yiyecek getirip dağıtan vazifeli), 7, 13.

Kepçe Dede, — Dergâhı (Ahmediye Medresesi dershanesine verilen ad), 318; Ahmediye Külliyesinin — Mescidi'nin yerine yapılması, 317.

Kepenekçi Hoca Sinan Medresesi, bk. Kepenekçi Sinan Medresesi.

Kepenekçi Medresesi Sokağı (Süleymaniye-Eminönü arasında), 129, 130.

Kepenekçi Sinan Medresesi, 24, **128**; — nüfusu, 129; — tamirleri (1897, 1906), 129; — yangını (1834), 129; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 129; —'nin depremden zarar görmesi (1894), 129; —'nin inşası (1545), 128.

KERİMZÂDE MOLLA RÛMÎ KARA MEHMED, bk. Mehmed Efendi.

Keserciler Sokağı (Fatih'de), 202.

Keskin Dede Mescidi (Fatih Nişancası'nda), 237n.

KESREK, Zühtü — (müteahhid), —'in Fatih Karadeniz tarafı medreseleri kalorifer tesisatını yapışı (1970), 182.

Keşşâf (Zemahşerî'nin tefsir kitabı), 9.

KEVÂKİBÎZÂDE MEHMED SAİD EFENDİ, bk. Mehmed Said Efendi.

KIBLELİZÂDE MEHMED BEY, bk. Mehmed Bey.

Kıbrısî Abdullah Efendi Medresesi, **201**;— nüfusu, 201; — tamirleri (1849, 1868), 201; — yanması, 201 (1848), 202 (1918); —'nin Dârülhilâfe dışında bırakılması, 202.

KILIÇ ALİ PAŞA, bk. Ali Paşa.

Kılıç Ali Paşa Medresesi, 6, **311**; — nüfusu, 313; — sâniyesinin ihdası (1668), 311; — tamirleri, 312 (1848, 1893, 1903, 1911); —'ne ilk müderris tayini (1588), 311.

KINALIZÂDE ALİ EFENDİ, bk. Ali Efendi, Kınalızâde.

Kırıktulumba Caddesi (Şehzadebaşında), 155n.

Kırımlı Aziz Sokağı (Altımermer'de), 296.

Kırkçeşme (İstanbul'da semt), 46, 169.

Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, 201.

Kızlar Ağası, bk. Mehmed Ağa; — ***Medresesi***, bk. Mehmed Ağa Medresesi (Divanyolu).

Kıztaşı (semt), 259, 263.

Kiçi Hâtun Mescidi, 5n.

Kimyager Derviş Paşa Sokağı (Beyazıt'ta), 146.

Kirazlı Mescid (Süleymaniye yakınında), 130; — Sokağı (Süleymaniye yakınında), 131.

Kiremid Mahallesi (Çarşamba-Fener arasında), 233.

KİRKOR KALFA (müteahhid), —'nın Köprülü Medresesi tamir keşfini yapması (1864), 71n.

Kirmasti Medresesi, **136**; — nüfusu, 136; —'nin Dârülhilâfe medreseleri dışında bırakılması, 136.

kitâbet (medresede okutulmasına ihtiyac gösterilen derslerden), 12.

Koca Dede Mahallesi (Fatih Çarşamba'da), 215, 217, 222, 223.

KOCA MUSTAFA PAŞA, bk. Mustafa Paşa, Koca —; — (semt), 6, 132, 293, 295 — Külliyesi, 295n; — Külliyesinin depremde hasar görmesi ve tamiri (1894), 294; — Medresesi Sokağı, 293; Papaszâde Mustafa Paşa Medresesinin — semtinde gösterilmesi, 159n.

Koca Mustafa Paşa Medresesi, 6, **293**, 295; — durumu (1914), 295; — nüfusu, 294; — tamirleri (1845, 1874, 1885, 1892, 1894), 294; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 295.

KOCA RAGIB PAŞA, — İlkokulu (Papaszâde Mustafa Çelebi Medresesi yerinde), 159; — Sokağı (Koska'da), 160.

KOÇ, — topluluğunca Atatürk Kitaplığının yaptırılması, 88.

KOÇ, Havva —, 88n.

KOÇİFİ, Mösyö — Ayasofya medresesi mimarı (1873), 44.

KOÇO KALFA (müteahhid), —'nin Küçük Medreseyi tamiri (1905), 238; —'nın Mi'mar Sinan Yusuf Efendi Medresesini tamiri (1904), 200.

Koğacı Dede Mahallesi, bk. Koca Dede Mahallesi.

Koğacı Dede Medresesi, **222**, 223; — durumu (1914), 222, 223; — hâricinin ihdası (1639), 222n; — nüfusu, 222; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 223.

koltuk dersleri, bk. cüz'iyyat.

Konya, 262n.

KONYALI, İbrahim Hakkı —, 317; —'nın Şemsi Paşa Medresesini tamir teşebbüsü, 317; —'nın Mihrümah Sultan Medresesinin (Üsküdar) inşa tarihi hakkındaki kaydı, 314; —'nın uyarıları üzerine Üsküdar Mihrümah Sultan Medresesinin restore edilmesi, 315; —'nın Üsküdar Mihrümah Sultan Medresesi oda sayısına dair kaydı, 314n.

Koska (semt), 132, 159-161; — ***Medresesi***, bk. Nâzır Hüseyin Ağa Medresesi.

KOSTAKİ MİHAİLİDİ (müteahhid), —'nin Sokollu Medresesini tamiri (1906), 79.

KOSTİ HACI AVRAM KALFA (müteahhid), —'nın Akdeniz Baş tetimmeyi yeniden inşası (1908), 187; —'nın Çarşamba Valide Sultan Medresesini tamiri (1906), 220; —'nın İbrahim Hanoğlu Medresesini tamiri (1911), 303; —'nın Perviz Efendi Medresesini tamiri (1911), 213.

KOSTİ KALFA (duvarcı), —'nın Saray Ağası Mahmud Ağa Medresesini tamiri (1868), 51.

KOSTİ KALFA (müteahhid), 30; —'nın Ankaravî Medresesini tamiri (1880), 157; —'nın Hamidiye Medresesini tamiri (1864), 55; —'nın İbrahim Hanoğlu Medresesini tamiri (1882), 302; —'nın Karadeniz Baş kurşunlu Medresesini tamiri (1873), 185; —'nın Karadeniz Çifte baş kurşunlu Medresesini tamiri (1873), 185; —'nın Köprülü Medresesi tamiri keşfini yapması (1865), 72n; —'nın Mi'mar Hasan Ağa Medresesini tamiri (1869); 103; —'nın Mi'mar Sinan Yusuf Efendi Medresesini tamiri (1871), 200; —'nın Nuh Efendi Medresesini tamiri (1869), 296 —'nın Tetimme-i Hâmiseyi tamir teşebbüsü (1881), 190; —'nın Tetimme-i Rabi'a Medresesini tamiri (1873), 189; —'nın Tetimme-i Sâniye ve Sâlise medreselerini yeniden yapması (1907), 188; Sultan Selim Medresesi tamiri eksiltmesinin —'nın üzerinde kalması (1881), 282.

KOSTİ KALFA, Arnavud — (müteahhid), —'nın Ayasofya Medresesini tamiri (1868), 44; —'nın Sultan Mustafa Medresesini tamiri (1871), 165; —'nın Süleymaniye medreselerini tamiri (1873), 123.

KOSTİ KALFA, Poyrazoğlu — (müteahhid), —'nın Merzifonlu Medresesini tamiri keşfi (1861), 95.

Kovacı Camii Sokağı (Fatih Çarşamba'da), 223.

Kovacılar Caddesi (Şehzade Cami'inin arkasında), 137.

Kovacılar Sokağı (Gazanfer Ağa Medresesi yanında), 170.

KOZMA KALFA, Fenerli — (müteahhid), —'nın Debbağzâde Medresesini tamiri (1864), 215; —'nın Köprülü

Medresesi tamiri eksiltmesinde bulunması (1864), 72n.
Kömürcü Aziz Sokağı (Galata'da), 309.
KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA, bk. Mehmed Paşa.
Köprülü Mehmed Paşa Medresesi, 6, **70**, 95; — Dârülkurrası, 71; — Vakfiyesi, 70; —'nin 1894 depreminden zarar görmesi, 73; —'nin ön kısmının kesilmesi, 30; —'nin tamirleri, 71 (1835-36, 1848, 1864, 1865), 72 (1870-71, 1874, 1889), 170 (1865), 73 (1896, 1902), 73 (Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nca, 1986).
Köprülüzâde Sokağı (Altımermer'de), 296.
KÖSEM VALİDE, bk. Mahpeyker Sultan.
KUBAN, Prof. Dr. Doğan — (mimar), —'ın Edirnekapı Mihrümah Sultan Medresesinin dershanesiz oluşuna dair görüşü, 269n; —'ın Mahmud Paşa Medresesi inşa tarihi hakkındaki görüşü, 108n; —'ın Şehzade Medresesinin oda sayısı hakkında kaydı, 147n.
Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı (Merzifonlu Medresesinde), 96; Köprülü Medresesinin —'na tahsisi (1986), 73.
KUMBARACILAR, İzzet —, —'ın Ekmekçizâde Ahmed Paşa Sebilini Molla Husrev'e maletmesi, 137n.
Kumkapı (semt), 112; Cibali Yangınının —'ya kadar yayılması, 136n.
KUNTER, Halim Baki —, 4.
Kur'an-ı Kerîm, 12, 13, 71, 169, 217, 218, 231, 277; — Kursu 232, 323, (Es'ad Efendi Medresesinde), 242 (Kaba Halil Efendi Medresesinde); tertîl-i —, 151.
KURAN, Prof. Dr. Aptullah (mimar)—, —'ın Gazi Ahmed Paşa Medresesi inşası hakkındaki görüşü, 277; —'ın Kılıç Ali Paşa Medresesinin mimarı ile ilgili görüşü, 312n; —'ın Zal Mahmud Paşa Külliyesi inşa tarihi hakkındaki görüşü, 304n; —'ın Zal Paşa medreseleri plânının Sinan'a, inşaatın bir kalfaya âid olduğu görüşü, 304n.
Kurt Ağa Çeşmesi Sokağı (Çarşamba'da), 245.
Kurultay Sokağı (Koska'da), 163, 164.
KUYUCU MURAD PAŞA, bk. Murad Paşa.
Kuyucu Murad Paşa Medresesi, 6, **143**; — nüfusu, 146; — suyollarının tamiri (1873), 145; — şadırvanının tamiri (1845), 145; — tamirleri, 144 (1844), 145 (1892), 146 (1899); —'nin depremden hasar görmesi (1894), 145; —'nin türbe ve sebille birlikte tamiri (1846), 145.
Küçük Ayasofya, (semt) 82; — Caddesi, 48; — Külliyesi, 80; — Mahallesi, 80; — Medresesi Sokağı, 80; — Tekkesinin medrese haline getirilişi, 80.
Küçük Ayasofya Medresesi, **80**; — nüfusu, 40; — tamirleri (1838, 1850), 81; —'nin Rusya'dan gelen askerlere tahsisi (1918), 81.
KÜÇÜK ÇELEBİZÂDE MUSTAFA ÂSIM EFENDİ, bk. Mustafa Âsım Efendi.
Küçük Medrese (Kazasker Abdullah Efendi Medresesi), 236, **237**; —'nin durumu (1914), 238; —'nin Hasan Efendi Medresesi ile karıştırılması, 237n, 238n; —'nin nüfusu, 238; —'nin tamiri (1905), 238.
Küçük Mühendis Sokağı (Cerrahpaşa'da), 288.
KÜÇÜK YORGİ KALFA, bk. Yorgi Kalfa.
Küçükköy, Edirne Mihrümah Sultan Medresesi suyunun —'den getirildiği, 268.
külliye, büyük —lere bağlı medreseler, 24.
Kültür Bakanlığı, 147.

— L —

LALA ŞAHİN PAŞA, 3n.
Lâle devri, 150; — üslûbu, 96.
Lâleli (semt), 6, 132, 142, 158, 159, 163, 164, 260n; — Cami'inin 1766 depreminden zarar görmediği, 178; — Cami'i imamı, 132; — vakıfları mütevelliği, bk. Sultan Mustafa.
LAZARİ KALFA (müteahhid), 30; —'nın Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesini tamiri (1874), 187; —'nın Karadeniz Baş kurşunlu Medresesi İslâm Efendi odasını tamiri (1874), 185.
Livadye, Mahpeyker Valide Sultan'ın —'deki vakıfları, 218.
LOKMAN, Seyyid — (şehnâmeci, *Zübdetü't-tevârih* yazarı), —'ın İsmihan Sultan'ın Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlenmesine dair kaydı, 252n.
Lökünçüler Caddesi (Karagümrük'te şimdiki Prof. Naci Şensoy Caddesi), 266.
Luna Park (Vatan Caddesi'nde), 280.
LÛTFULLAH EFENDİ, Zekeriyya Efendizâde —, 213.
LÜTFİ PAŞA (sadrazam 1539-41), 67; — Çeşmesi (Çapa'da), 276; — Mescidi, bk. Defterdar Ahmed Çelebi Mescidi; — Sokağı (Çapa'da), 276.

— M —

Maarif, — Vekâleti, 22; Beşir Ağa Medresesinin (Cağaloğlu) — Müdürlüğüne tahsisi, 67.
Macar Kardeşler Caddesi (Saraçhane - Fatih arasında), 262, 263.
mahfil-i humâyûn, 37.
MAHMUD I., Sultan — (1730-54), 65, 143, 146, 231n, 307; — zamanında mülâzemetle ilgili düzenleme yapılması, 10; — zamanında Nûru Osmaniye külliyesinin temelinin atılması (1748), 106; — zamanında medreselerin ıslahı için teşebbüsde bulunulması, 11.
MAHMUD II., Sultan — (1808-39), 10, 65, 225; — devrindeki vakıf tamirleri, 54; — devrinde medreselerde ıslahat teşebbüsü, 11; — Vakıfları (Mahmudiyye vakfı), 27, 50, 104, 294; — zamanında Evkaf Nezâretinin kuruluşu, 26; — zamanında Fatih Külliyesinin tamir edilmesi, 179; — zamanında Pîr Mehmed Paşa Medresesinin tamiri (1832), 172; — zamanında Ayasofya Medresesinin tamiri (1837), 42; — zamanında Bayezid Medresesinin tamiri, 86; — zamanında Mahmud Paşa Medresesinin tamiri (1832-33), 109; — zamanında Mustafa Efendi Medresesinin tamiri (1836), 223; — zamanında Nûru Osmaniye Medresesini tamiri, 106; — zamanında Siyavuş Paşa Medresesini tamiri (1832), 126; —'un vakıf eserleri tamir ettirmesi, 71.
MAHMUD, Gazneli — (Yemînü'd-devle Ebu'l-Kasım Mahmud b. Sebüktigin, ö. 1030), 3.
MAHMUD EFENDİ (şeyhülislâm 1695, 1703-1704 ve imam-ı sultânî, Abdürrahim Efendi'nin babası), 207.
MAHMUD AĞA, Kapu Ağası — Cami'i, 48; — Çeşmesi, 48; — Mektebi, 48.
MAHMUD B. MUHAMMED (Mîrim Çelebi, astronomi ve matemetik âlimi, ö. 1525), 9.
MAHMUD EFENDİ, Karaçelebizâde Ebulfazl — (Rumeli kazaskeri 1644-45, 1647), 153, 154; — Manzûmesi inşaatının tamamlanması, 154; — Medresesi, bk. Ebulfazl —; —'nin Gazi Ahmed Paşa vakfiyesini düzenlemesi (1555), 277.
MAHMUD EFENDİ, Şeyh — (Yedikule debbağlarından), 215n.
MAHMUD PAŞA, Zal — (Kanûnî devri veziri, II. Selim'in

kızı Şah Sultan'ın eşi), —'nın Eyüp'teki medresesi, 304.
MAHMUD PAŞA-YI VELÎ (Fatih devri sadrazamlarından), 4; — Külliyesi, 109, 285; — Külliyesi parçalarının inşa tarihleri, 108; —'nin külliye inşası (1463-1473), 108.
Mahmud Paşa-yı Velî Medresesi, 6, **108**; — nüfusu, 111; — tamirleri, 109 (1783, 1832-33, 1841-42, 1843, 1845, 1870, 1873, 1874, 1889, 1893), 110 (1894, 1904); —'nin depremden zarar görmesi (1894), 110; —'nin tamir talebi (1242), 109.
MAHMUD RÂCÎ EFENDİ (Rıfâî şeyhi), 318.
Mahmudiyye Vakfı, bk. Mahmud II.
Mahmutpaşa (semt), 106; — İlköğretim Okulu (Mahmud Paşa Medresesinin yerinde), 111; — Yokuşu, 112.
MAHPEYKER SULTAN (IV. Murad ve İbrahim'in anneleri), 57n; —'ın Çinili Külliyeyi yaptırtması, 322; —'ın Özdemiroğlu Medresesine vazife tahsisi, 29; —'ın Özdemiroğlu Medresesini ihyası, 218.
Maliye, — Hazinesi, 258, 29n; — Nezareti Arazi-i Mevkufe Komisyonu, 6n; — Tahsil Şubesi (Kayış Mustafa Ağa Medresesi yerindeki bina), 52.
MALKON KALFA, Hacı — (müteahhid), 30, —'nın Akdeniz Çifte baş kurşunlu Medresesini tamiri (1874), 182; —'nın Karadeniz Ayak kurşunlu medresesinin üç odasını tamiri (1874), 187.
MALKON KALFA, Hacı — (taşçı), Mu'id Ahmed Efendi Medresesini tamiri (1864), 197.
Malta (semt), 266n; — Çarşısı, 226.
MA'LÛL EMİRZÂDE MEHMED EFENDİ, bk. Mehmed Efendi.
Ma'lûlzâde Medresesi, **236**; — durumu (1914), 237; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 237; — tamirleri (1861-62, 1871, 1915), 237.
Manastır Medresesi (Bursa'da), 3.
MANSÛRÎZÂDE ES-SEYYİD MUSTAFA, bk. Mustafa Paşa.
mantık (medreselerde okutulan derslerden), 11.
Manyasîzâde Caddesi (Çarşamba'da), 230.
Marmara Denizi, Süleymaniye — tarafı medreseleri, 117.
Maslak (semt), Borsa binasının Abdülhamid Medresesinden —'a taşınması, 56.
m a t l a b (ilmiye ricalinin ruznamçeye kayd olup sıra beklemesi), 10.
MATEOS KALFA (müteahhid), —'nın Tetimme-i Sâdiseyi tamiri (1872), 191.
MATYOS KALFA (müteahhid), —'nın Gazanfer Ağa Medresesini tamiri (1870), 171n.
Meclis-i Vâlâ, 28n, 180, 193n; — mazbatası, 51n, 180n; — -yı Ahkâm-ı Adliyye mazbatası, 88n.
Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi (1910), 13.
medrese, — talebesi, 40; —tü'l-mütehassisîn (Sultan Selim-'deki yeni Hamidiye Medresesi), 14, 19, 56; —tü'l-vâizîn, 59; ilk —ler, 3.
Medrese-i Atik, bk. Saatli Medrese.
Medrese-i Cedîd, bk. Abdürrahim Efendi Medresesi, Peykler Medresesi.
Medrese-i Cedîde (Sultan Selim Cami'indeki yeni Hamidiye Medresesi).
Medrese Sokağı (Binbirdirek semtinde), 75.
Medrese ve Müderris Defteri (1914), 156.
MEHMED II., Fatih Sultan — (1444-45, 1451-81), 3, 8, 48, 80n, 108, 133, 141n, 176, 199, 262n, 273; — devri, 132n, 161n; — zamanında Christ Acataliptos Manastırının camiye çevrilmesi, 140; —'in Ayasofya medresesini inşası (1466), 42; .
MEHMED III., Sultan — (1595-1603), 57, 68, 89, 169n.
MEHMED IV., Sultan — (1648-87), 57, 215n.
MEHMED V. REŞAD, Sultan — (1909-1918), —'ın Hamidiye Medresesinin yerinin değiştirilmesini kabûlü, 56.
MEHMED, Şehzade —, 147; — Medresesi, bk. Şehzâde.
MEHMED AĞA (Mimar), Mimar Ağa Mescidinin — tarafından yeniden yapılması, 136.
MEHMED AĞA, Habeşî Hacı — (Kızlar ağası, Divanyolu ve Çarşamba'daki külliyelerin bânîsi), 73, 244; — Cami'i, 245n; — Cami'inin tamiri (1966), 194; — Külliyesi (Çarşamba), 244.
Mehmed Ağa Medresesi (Çarşamba), 73n, 75n, **244**; — nüfusu, 245; — tamirleri (1891, 1896), 245; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 245.
Mehmed Ağa Medresesi (Divanyolu), **73**, 74, 75n; —'nin Çocuk Esirgeme Kurumunca kullanılması, 75; —'nin harab halde olduğu (1914), 75; —'nin Kadınlar Yurdunca kullanılması, 75; —'nin tamirleri, 74 (1843), 75 (1867, 1871, 1917); —'nin Türkiye Yazarlar Birliğine tahsisi, 75; —'nin yangın geçirmesi (1832), 74.
MEHMED AĞA, Kayserili — (mimar), —'nın Acı Musluk İbrahim Paşa Medresesini yapması, 63; —'nın Feyzullah Efendi Medresesinin mimarı olabileceği, 265n.
MEHMED AĞA, Sedefkâr — (Sultan Ahmed Külliyesi mimarı), 35, 48; —'nın Ekmekçizâde Medresesi mimarı olması ihtimali, 137; —'nın Kuyucu Murad Paşa Medresesi mimarı olabileceği görüşü, 143n.
MEHMED AĞA, Sıvaslı — (Yeniçeri Ağası) —, —'nın Yahya Güzel Manzûmesini ikinci yangından sonra ihyası (1786), 134.
MEHMED ÂRİF EFENDİ, Dürrîzâde Esseyyid — (şeyhülislâm 1792-98), 5n.
MEHMED AZİZ (Ebniye-i Hassa Müdürlüğü halifelerinden), 28n.
MEHMED B. AHMED (Siyavuş Paşa Medresesinin ilk müderrisi), 126n.
MEHMED B. MEHMED (Hezargrad İbrahim Paşa Cami'i dersiyesiyle ilgili arzuhal sahibi), 5n.
MEHMED BEY, Eğri Abdizâde — (başdefterdar 1557-61), —'in Ayasofya mütevelliliği, 297n; —'in nişancılığı sırasında medrese inşası (1563-66), 297.
MEHMED BEY, Kıblelizâde —, 275n.
MEHMED CEMALEDDİN BEYEFENDİ (Su Nâzırı), —'nin Kuyucu Murad Paşa Medresesi suyollarını tamiri (1844-45), 144; —'nin Kuyucu Murad Paşa Medresesi şadırvanını tamiri (1845), 145.
MEHMED ÇAVUŞ, Neccar —, — Vakfı, 231.
MEHMED ÇELEBİ (III. Mehmed'in nedimi), 89.
MEHMED ÇELEBİ, Hacı Hasan-zâde —, —'nin Nûru Osmaniye imareti için tarih düşürmesi, 108n.
MEHMED DERVİŞ EFENDİ (Haremeyn-i Muhteremeyn vakıfları kaymakam vekili), —'nin Bayezid Medresesini tamiri (1846), 87.
MEHMED EFENDİ, —'nin Tûtî Abdüllâtif Efendi Medresesi bahçesine oda inşası, 199.
MEHMED EFENDİ (Ca'fer Ağa Medresesinde oda sahibi), — odasının tamiri (1870), 47.
MEHMED EFENDİ (Defterdar İbrahim Efendi Vakfı kay-

makamı), —'nin medreseyi tamiri (1842-43), 246.
MEHMED EFENDİ (dersiam), —'nin Sultan Selim Medresesinin tamiri için müracaatı (1845), 281.
MEHMED EFENDİ (Köprülü Medresesi ilk muhaddisi), 71.
MEHMED EFENDİ (Köprülü Medresesinin ilk şeyhülkurrası), 71.
MEHMED EFENDİ, Debbağzâde — (1687-88, 1688-1690), — Cami'i (Karagümrük'te), 266n.
MEHMED EFENDİ, Ebussuudzâde —, 143n.
MEHMED EFENDİ, Elhac — (şeyhülislâm, 1695, 1703-1704), 39.
MEHMED EFENDİ, Esirî — (şeyhülislâm, 1659-62), 223.
MEHMED EFENDİ, Evliya — (Vefa Kirmasti Medresesi bânîsi), 136.
MEHMED EFENDİ, İzmitli — (nakşibendî şeyhî), — için Fil damı yerinde tekke yaptırılması, 161.
MEHMED EFENDİ, Kerimzâde Molla Rûmî Kara — (Çırçır Hayriyye Medresesi müderrisi), 202n.
MEHMED EFENDİ, Ma'lûl Emirzâde — (şeyhülislâm, 1580-82, Ma'lûlzâde Medresesi bânîsi), 236; — Dârülkurrası (Fatih Nişancası'nda), 237n; —'nin Ebussuud Efendi'ye damad olduğu, 237n.
MEHMED EFENDİ, Mirzâzâde — (şeyhülislâm 1730-31), 215n.
MEHMED EFENDİ, Mudurnulu — (III. Murad'ın musahibesi Raziye Kadın'ın damadı, Damad Mehmed Efendi Medresesi bânîsi), 195.
MEHMED EFENDİ, Saçaklızâde —, — (*Tertîbü'l-ulûm* yazarı), 10n.
MEHMED EFENDİ, Seyyid — (Zekeriyya Efendi Medresesinin ilk müderrisi), 217n.
MEHMED EFENDİ, Şeyhî — (*Vekayi'ü'l-füdelâ* yazarı), 57n, 58, 76n, 154n, 202, 213, 222n, 238n, 276n; —'nin Atik Nişancı Medresesi tesis tarihine dair kaydı, 112; —'nin Çavuşbaşı Medresesi harici ihdasına dair kaydı, 161n; —'nin Feyzullah Efendi Medresesine ilk müderris tayinine dair kaydı, 265n; —'nin Kazasker Mustafa Efendi Medresesine dair kaydı, 223n.
MEHMED EFENDİ, Vânî Esseyyid — (şeyhülislâm, 1656), — dersiyesi, 58.
MEHMED EFENDİ, Vişnezâde İzzetî Şeyh —, 213, 215n.
MEHMED EFENDİ, Zeynî — (Fatih Vakfı ruznamçecisi), 136.
MEHMED EMİN BEY (Köprülü Vakfı mütevellisi), —'in medresenin tamiri talebi, 71.
MEHMED EMİN, Esseyyid — (evkaf müfettişi), 28n.
MEHMED ES'AD EFENDİ (Hamidiye Vakfı kaymakam vekili), —'nin Koca Mustafa Paşa Medresesini tamir ettirmesi (1845), 294.
MEHMED ES'AD EFENDİ, Esseyyid — (vakıf kaymakam vekili), —'nin Atik Ali Paşa Medresesini tamir ettirmesi (1844), 104; —'nin Çorlulu Ali Paşa Medreselerini tamiri (1843), 97.
MEHMED EŞREF EFENDİ, Seyyid — (Şeyhülislâmlıkta kâtib), 28n.
MEHMED HULÛSİ EFENDİ (Kâtib Mahallesi İmamı), —'nin Atik Nişancı Medresesi tamirini karşılaması (1873), 113.
MEHMED NURİ EFENDİ, Hacı — (fetva emini), 267.
MEHMED PAŞA (Gülnuş Vâlide Sultan'ın kethudası, ö. 1722-23), 310; —'nın Galata'da medrese yaptırtması, 309; — Vakfı, 310.
MEHMED PAŞA, Boyalı — (nişancı, 1567-73, 1577-80, 1588-89), 234, 236.
MEHMED PAŞA, Karamanî — (nişancı 1464-65), 112.
MEHMED PAŞA, Rum — (sadrazam 1466-69), — Külliyesi (Üsküdar), 285.
MEHMED PAŞA, Köprülü, — (sadrazam 1656-61) 158; — Câmi'i imamı meşrutasının tamiri (1865), 171n; — Külliyesi, 70; — suyolcusu, bk. Mehmed Usta.
MEHMED PAŞA, Sokollu — (sadrazam), 77, 78, 252, 301; — türbesi, 301.
MEHMED RAŞİD EFENDİ (Haremeyn-i Muhteremeyn vakıfları kaymakam vekili), —'nin Mahmud Paşa Medresesini tamir ettirmesi (1843), 109.
MEHMED RAŞİD EFENDİ, Urbânîzâde — (Bayezid Cami'i dersiyesinde müderris), 5n.
MEHMED RIZA EFENDİ (hâcegândan), —'nin Perviz Efendi Medresesini tamiri (1847), 211.
MEHMED SAİD B. İBRAHİM EFENDİ (yeniçeri efendisi, Bayezid Cami'i mutemedi), 75.
MEHMED SAİD EFENDİ (Hamidiye Vakfı kaymakam vekili), 54.
MEHMED SAİD EFENDİ, Elhac — (Sultan Mehmed Vakfı kaymakam vekili, müderris), —'nin medreselerin tamiri için müracaatı (1843), 180; —'nin Akdeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesini tamir ettirmesi (1863), 183.
MEHMED SAİD EFENDİ, Kevâkibîzâde — (İstanbul kadısı), —'nin mütevellî olarak Nişancı Mehmed Paşa Medreselerini tamir ettirmesi (1847), 234.
MEHMED SAİD EFENDİ, Esseyyid —, 154n.
MEHMED SALİH, Esseyyid — (Ebniye-i Hassa Müdürlüğü halifelerinden), 28n.
MEHMED SU'ÛDÎ EFENDİ, —'nin Şah Sultan Medresesine ilk müderris olarak tayini (1579), 304n.
MEHMED SÜREYYA BEY (*Sicill-i Osmanî* yazarı), 238n, 240n, 262n; —'in Gazi Ahmed Paşa Cami'inden bahsi, 277n; —'in Zal Mahmud Paşa'nın ölüm tarihine dair kaydı, 304n.
MEHMED ŞEFKAT AĞA (vakıf kaymakam vekili), —'nın Hekim Çelebi Medresesini tamiri (1845), 162.
MEHMED ŞEVKET EFENDİ (müteahhid), —'nin Ca'fer Ağa Medresesini tamiri (1902), 47.
MEHMED TAHİR AĞA (Hassa başmimarı 1761-68, 1775-70, 1775-77), 58; —'nın Davud Paşa Medresesini tamiri, 286; —'nın III. Mustafa Külliyesini inşası (1760-64), 164; —'nın Vefa Medresesini tamiri (1782), 132, 133n.
MEHMED TAHİR BEY (Su Nâzırı), —'in Bayezid Medresesi su yollarını tamiri (1842), 86.
MEHMED TAHİR, Esseyyid — (Evkaf Nâzırı), 179n.
MEHMED USTA (Köprülü suyolcusu), 30.
MEHMED USTA, Acıçeşmeli — (kuyucu), 30; —'nın Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesi kuyusunu tamiri (1873), 186.
MEHMED USTA (lâğımcı ustası), 30; —'nın Fatih medreseleri lâğımlarını temizlemesi (1869), 181.
MEHMED USTA (Yedikule suyolcusu), —'nın Sultan Selim Medresesi suyollarını tamiri (1866, 1872), 281.
MEHMED, Uncuoğlu Elhac —, (Uncu Hâfız Medresesi bânîsi), 265.
MEHMED SAİD EFENDİ, Dizdarzâde —, — Vakfı, 76.
MEKKİZÂDE MUSTAFA ÂSIM EFENDİ, bk. Mustafa

Âsım Efendi.
Mekke, 231n.
Mektep Sokağı (Eyüp'de), 307.
MEMİŞ USTA, Irgat Pazarlı — (kuyucu), —'nın Tetimme-i Rabi'aya kuyu yapması (1873), 189.
Menâr şerhi (usûl-i fıkıh kitabı), 9.
Mengene Sokağı (Nuruosmaniye'de), 111.
Mercan (semt), 90.
MERİÇ, Rıfkı Melûl —, —'in Bayezid Medresesi mimarı hakkındaki kaydı, 85n.
Mérit Oteli (Lâleli'de eski Hava Kurumu Apartmanları, Sultan Mustafa Medresesi yerinde), 164.
Merv, —'de medrese açılması, 3.
MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA, — Külliyesi, bk. Mustafa Paşa.
Merzifon-lu/î Kara Mustafa Paşa Medresesi, 6, 91, 93; — ilâve barakaları, 31; — plânı, 94; — talebesinin tamir için müracaatları (1842), 94; — tamirleri, 94 (1842-43, 1861), 95 (1863); 65, 99, 103 (1964); —'nin depremden zarar görmesi, 94 (1837), 95 (1894); —'nin önündeki dükkânların yıkılması (1953-54), 30, 95; Uncu Hâfız Medresesi sütun başlıklarının —'da olduğu, 265n.
MESİH PAŞA (sadrazam 1585-86), 273n; —'nın Murad Paşa-yı Atik Medresesini tamamlatması (1477-78), 273; — Cami'i (Löküncüler'de), 266.
Mesnevihane Caddesi (Çarşamba'da), 233n.
Meşrutiyet, II. —, 12.
Mevâkıf (kelâm kitabı), — şerhleri, 9.
Mevlevihane Kapısı, 183, 298.
Mısır, 3n, 9n; — Çarşısı, 59n.
Midhat Paşa Caddesi (Beyazıt'da), 88.
m i f t a h (otuz ve otuzbeşli medrese), 8.
Miftahü'l-ulûm (Sekkâkî'nin belâgat kitabı), 9.
MİHRİBAN SULTAN (?), 82n; — ***Medresesi***, bk. Mirzeban Sultan Medresesi.
MİHRÜMAH SULTAN (Kanûnî'nin kızı), —'ın Üsküdar'da medrese inşası (1550), 314 ; — Cami'i (Edirnekapı), 77; — Külliyesi (Edirnekapı), 268; — Külliyesi (Üsküdar), 314.
Mihrümah Sultan Medresesi (Edirnekapı), 6, 267, **268**; — durumu (1914), 269; — nüfusu, 268; — tamiri (1881), 269; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 269; —'nin depremde hasar görmesi (1894), 269; —'ne ilk müderris tayini (1569), 268.
Mihrümah Sultan Medresesi (Üsküdar), 6, 22, 268, **314**; — durumu (1914), 315; — nüfusu, 314; — tamiri (1893-94), 315; —'nin Üsküdar Sağlık Merkezi haline getirilişi, 315.
Millet Caddesi (Aksaray-Topkapı arasında), 273, 274.
Millet Kütübhanesi (Fatih'de, Feyzullah Efendi Medresesi), 263.
Mi'mar Ağa Mescidi (Vefa'da), 136.
MİMAR DAVUD AĞA, bk. Davud Ağa, 57.
Mi'mar Hasan Ağa Medresesi, **103**, 104n; — nüfusu, 103; — tamiri (1911), 103; —'nin Dârülhilâfe bünyesine alınmaması, 103; —'nin yeniden inşası (1899), 103; —'nin yol tesviyesi sırasında değişikliğe uğraması (1905), 103.
Mi'mar Kasım Ağa Medresesi, **158**; — haricinin tesisi (1692), 158; — nüfusu, 159; — tamiri (1899), 159; — yeniden ahşab olarak inşası, 30, —'nin Vakıflarda kayıtlı vakfiyesi bulunmadığı, 155n.
Mi'mar Kemaleddin Mahallesi (Koska'da), 160.
Mi'mar Mehmet Ağa Caddesi, (Sultanahmet'de), 39.
MİMAR SİNAN, bk. Sinan.
Mi'mar Sinan Yusuf Efendi Medresesi, 30, **199**; — nüfusu, 200; — tamirleri (1871, 1904), 200; —'nin Dârülhilâfe dışında bırakılması, 200; —'nin durumu (1914), 200; —'nin zaviyeden medreseye çevrildiği (1641), 200.
Mi'mar Tahir Ağa, bk. Mehmed Tahir Ağa.
Mimarbaşı Sokağı (Gençtürk Caddesinde), 158.
Minkî Ali Efendi Medresesi, bk. Mislî Ali Efendi Dârülhadisi.
MİRİM ÇELEBİ, bk. Mahmud b. Muhammed.
MİRZÂZÂDE SÂLİM EFENDİ, bk. Sâlim Efendi.
MİRZEBAN HATUN, bk. Mirzeban Sultan.
MİRZEBAN SULTAN, 82.
Mirzeban Sultan Medresesi, 24, **82**.
Mislî Ali Efendi Dârülhadisi, 155n, **210**; — nüfusu, 211; —'nin yanması (1918), 211.
m o l l a, 36, 40, 45, 46, 62, 63, 82, 89, 92, 97, 127, 129, 131, 132, 136, 138, 143, 146, 148, 159, 161, 164, 221, 223, 235, 259, 260, 264, 282, 290.
MOLLA FENÂRÎ, bk. Fenârî; — Sokağı (Cağaloğlu'nda), 68.
MOLLA GÜRÂNÎ, bk. Şemsüddin —, — Caddesi (Fındıkzade'de), 274; — Cami'i (Fındıkzade'de), 276n; — Mahallesi (Fındıkzade'de), 274; — ***Medresesi***, bk. Şemsüddin —.
MOLLA HUSREV, 9; — Mahallesi (Süleymaniye yakınında), 130, 131, 137; — Mescidi (Ekmekçizâde Medresesi yanında), 137n.
Molla Kestel Medresesi, **164**; —'nin yanması (1911), 164.
Molla Şemseddin Cami'i Sokağı (Vefa'da), 133.
MORAVÎ OSMAN EFENDİ (aynı adlı medresenin bânîsi), — Vakfı, 200n.
Moravî Elhac Osman Efendi Medresesi, **200**; —'nin durumu (1914), 200; —'nin nüfusu, 201; —'nin tamiri, 27n, 201 (1892); —'nin yanması (1918), 201.
Muallim Yahya Efendi İlkokulu (Çarşamba Valide Sultan Medresesi yerinde), 218.
MU'AYDÎ, el—, 13n.
MUDURNULU MEHMED EFENDİ, bk. Mehmed Efendi.
m u h a d d i s, 54, 71, 311; —lik, 307.
MUHAMMED, Hz. —, 311.
Muhasebe-i Husûsiye, bk. Özel İdare.
MUHTAR EFENDİ (Süleymaniye bölükbaşısı), —'nin Ekmekçizâde Medresesi suyollarını tamiri, 138.
Muhtasar (Teftazânî'nin belâgat şerhi), 9.
MUHYİDDÎN-İ ARABÎ, 3n.
Muhyiddin-i Kocavî Medresesi, **176**; — nüfusu, 176; —'nin ihdası (1655), 176.
m u i d, 7, 36n, 40, 54, 78, 169, 177, 208, 217, 263, 282, 285, 288, 290, 291, 301, 308, 320; — hücresi, 78, 92, 106, 153.
MU'İD AHMED EFENDİ, bk. Ahmed Efendi.
Mu'id Ahmed Efendi Medresesi, **196**, 197; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 196; — tamirleri (1864, 1903-4), 197; —'nin 1914'deki durumu, 196; —'nin tamamlanması (1647), 196;—'nin yeniden inşası (1874), 197.
MUNZIR, el- — (Hîre hükümdarı), 13n.
MURAD I., Sultan — (1360-89), 3.

MURAD II., Sultan — (1421-44, 1445-51), 3.
MURAD III., Sultan — (1574-95), 169n, 195, 236, 311, 316, 319; — devrinde rasathanenin kurulması, 9n; —'ın Ayasofya medreselerini tamamlatması, 8; —'ın Fethiye'deki kiliseyi cami'e çevirtmesi (1591-92), 252; —'ın medreselerin ıslahı ile ilgili ferman çıkarması, 10; —'ın mülâzemet usûlünü düzenleyen fermanı, 10.
MURAD IV., Sultan — (1623-40), 218, 322.
Murad Paşa Medresesi (Aksaray), bk. Murad Paşa-yı Atik Medresesi.
MURAD PAŞA, Has — (Fatih devri sadrazamı), 273; — Manzûmesi, 273.
MURAD PAŞA, Kuyucu —, 143; — Manzûmesi, 144.; Medresesi, bk. Kuyucu —.
MURAD PAŞA-YI ATİK, bk. Murad Paşa, Has — .
Murad Paşa-yı Atik Medresesi, 6, **273**; — nüfusu, 274; — tamirleri, 273 (1840, 1844, 1847, 1869, 1870), 274 (1907); —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 274; —'nin yeniden ahşab olarak inşası (1885), 30, 274.
Murad Reis Mahallesi (Üsküdar'da), 322.
MUSA KÂZIM EFENDİ (şeyhülislâm 1910-11, 1916-18), 19.
Musalla (Yenikapı'da), 165.
Musannif Sokağı (Fatih'de), 225.
Mûsevî, 128n.
m û s ı l a, — -i sahn, 9; — -i sahn derecesi, (Fethiye Sinan Paşa Medresesi), 252; — Süleymaniye müderrisliği, 9.
MUSLİHÜDDİN MUSTAFA (Fatih'in hocası), 9.
MUSLİHİDDİN MUSTAFA B. MEHMED, Mimarzâde — (Ûlâ-yı Süleymaniyenin ilk müderrisi), 9.
MUSLİHİDDİN MUSTAFA, Kastalanî (Kestel) — (II. Bayezid devri kazaskerlerinden), —'in Molla Kestel Medresesini yaptırdığı, 164.
MUSTAFA II., Sultan — (1695-1703), 263, 309.
MUSTAFA III., Sultan — (1757-74), —'nın Lâleli'deki külliyesini yaptırtması (1760-64), 164; — Vakfı kaymakam vekili, bk. Ahmed Şemsüddin Efendi; — vakıfları mütevelliğinin Hamidiye vakfı ile birleştirilmesi, 27.
MUSTAFA IV., Sultan — (1807-1808), 225.
MUSTAFA AĞA (mimarbaşı XVII. yy), —'nın Bahçekapısı Valide Sultan külliyesini tamamlaması, 57; Köprülü Külliyesi mimarının — olması ihtimali, 70.
MUSTAFA AĞA (Nûru Osmaniye Külliyesi mimarı), 106.
MUSTAFA AĞA (Saray Ağası , ö. 1022 / 1613), 50.
MUSTAFA AĞA, Çelebi — (mimarbaşı XVIII. yy), —'nın Seyyid Hasan Paşa Medresesini inşası, 146.
MUSTAFA AĞA, Seyyid — (mimar), —'nın Sultan Mustafa Medresesini tamiri (1782), 164.
MUSTAFA ÂSIM EFENDİ, Küçük Çelebizâde —, 275n.
MUSTAFA ÂSIM EFENDİ, Mekkîzâde — (şeyhülislâm 1818-19), 5n, 223, 275; —'nin Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesini tamir ettirmesi (1835), 275; —'nin Nişancı Medreselerini tamir ettirmesi (1835), 234; —'nin Nişancı Mehmed Paşa Zâviyesini tamir ettirmesi (1835), 236; —'nin Zekeriyya Efendi Medresesini tamir ettirtmesi, 217.
MUSTAFA B. ALİ, Ebu'l-meyâmin — (müderris), —'nin Valide Sultan (Vânî Efendi) Medresesine tayini (1598), 57n.
MUSTAFA B. HÜSEYİN B. SİNAN EFENDİ, —'nin Zal Mahmud Paşa Medresesine ilk müderris olarak tayini, 304n.
MUSTAFA ÇELEBİ (Hoca Sadeddin Efendi'nin kayınpederi, Papaszâde Medresesi bânîsi), 159.
MUSTAFA DEDE, Kapıcı — (Fevkanî Dizdariye Medresesinde), 76.
MUSTAFA EFENDİ (Hamidiye Vakfı kaymakam vekili), —'nin medreseyi tamiri (1845), 54.
MUSTAFA EFENDİ (Rumeli kazaskeri, Çarşamba'daki medresenin bânîsi), 223; —'nin Anadolu kazaskerliği (1674-76), 223n; —'nin Rumeli kazaskerliği (1683-85), 223n.
Mustafa Efendi Medresesi, bk. Hoca Üveys Medresesi, Kazasker Mustafa Efendi Medresesi.
MUSTAFA EFENDİ, Dâvudzâde — (Hasan Efendi Medresesinin ilk müderrisi), 238n.
MUSTAFA EFENDİ, Elhac — (Dülbendcizâde Medresesi bânîsi), 279; Ayvansarâyî'nin —'yi sadece cami'in bânîsi göstermesi, 279.
MUSTAFA EFENDİ, Emârzâde Hacı — (Reisülküttab 1736-41, 1744-47), 165, 166; —'nin Kastamonu'nun Gödel köyünden olduğu, 166n; — Medresesi, bk. Hoca Üveys Medresesi.
MUSTAFA KÂNİ EFENDİ (Sultan Ahmed Vakfı kaymakamı), —'nin Sultan Ahmed Medresesini tamir ettirmesi (1843, 1844), 36.
Mustafa Paşa Sokağı (Küçük Ayasofya semtinde), 48.
MUSTAFA PAŞA, Daltaban —, — Sarayı, 89.
MUSTAFA PAŞA, Kemankeş Kara —, — Manzûmesi, 91; — Medresesi, bk. Kemankeş —.
MUSTAFA PAŞA, Koca — (sadrazam 1511-12), Hagios Andreas Manastırını camiye çevirtip yanına külliye yaptırtması, 293.
MUSTAFA PAŞA, Mansûrîzâde Esseyyid — (Evkaf Nâzırı), 47, 64n, 73n, 87n, 124n, 183n, 193n, 224n, 242n.
MUSTAFA PAŞA, Merzifonlu Kara — (sadrazam 1676-83), 93; — Külliyesi, 93; —'nın idamından sonra külliyenin rehin edilmesi, 93.
MUSTAFA SATVET EFENDİ, —'nin medrese ıslahatı ile ilgili yazıları, 13n.
MUSTAFA USTA (kuyucu), 30; —'nın Akdeniz Ayak kurşunlu Medresesine kuyu açması (1873), 184.
MUSTAFA USTA, Irgad pazarlı —, —'nın Karadeniz Çifte baş kurşunlu Medresesini tamiri (1874), 185.
MUSTAFA VÂSIF EFENDİ (Hamidiye Vakfı kaymakamı), 50, 54.
Musul, —'da medrese açılması, 3.
Mutavvel (Teftazânî'nin belâgat şerhi), 9.
Müdafa'a-i Milliye, 260; — Cemiyeti (Mustafa Efendi Medresesinde, 1918), 224.
m ü d e r r i s, 5, 7, 9, 10, 13, 26, 36, 40, 41, 45, 54, 65, 90, 96, 102, 104, 122, 140, 143, 146, 148, 153, 163, 164, 169, 171, 177, 207, 208, 217, 218, 231, 263, 275, 277, 288, 290, 296, 301, 304, 320; —lik, 307; —liklere yapılan usûlsüz tayinler, 10; imtihansız —lik ruusu verilmemesi, 11; Siyavuş Paşa Medresesine ilk — tayini (1591), 126.
MÜEYYEDZÂDE, bk. Abdurrahman Efendi.
Müezzin Sokağı (Fatih Nişancası'nda), 236.
m ü e z z i n, 218.
Müfti Hamamı, 196n.
Müfti Hüseyin Efendi Medresesi, 224; — ihata duvarının tamiri (1909), 224; — nüfusu, 225; — tamiri (1869),

224; —'nde tedrisata başlanması (1627), 224; —'ne ilk müderris tayini, 224n; —'nin yanması (1918); —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 225; —'nin durumu (1914), 224, 225.

müftülük, bk. İstanbul —lüğü, 126.

Mühendishane, —'nin açılması, 11.

Mühimme defteri, 304n.

mülâzemet, 10; imtihansız — ruusu verilmemesi, 11; — verilmesi, 10.

mülâzım, 40, 65, 78, 92, 104, 128, 129, 131, 132, 136, 140, 143, 146, 153, 154, 156, 159, 164, 171, 208, 217, 221, 222, 235, 259, 264, 282, 285, 290, 313; — hücresi, 111, 128, 132, 140, 146, 154, 156, 159, 164; baş—, 159; ***—lar Medresesi***, bk. Sultan Süleyman Han Medreseleri (Süleymaniye).

Mülkiye Nâzırı, bk. Pertev Paşa.

MÜLLER-WIENER (*Bildlexikon zur Topographie Istanbuls* yazarı), — plânı, 135, 136.

Mülteka (fıkıh kitabı), 9.

mütevellî, 296, 308; — kaymakamlığı, 27; Çorlulu Ali Paşa Manzûmesi —si, 96; Hamidiye vakfı — kaymakamlığı, 26; vakıf —leri, 29.

— N —

Nafıa Nezâreti, 75, 77, 197, 213, 219, 291.

nahiv (Arabça grameri), 11, 277.

Nakkaşlar Kethudası, bk. Kâmil Efendi.

naklî ilimler, 12, 218.

Nakşa Adası, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın — 'ndaki vakıfları, 151.

Nakşî Sokağı (Cerrahpaşa'da), 288.

nakşibendî, — şeyhi, bk. Mehmed Efendi — tekkesi (eski fildamı yerinde İzmitli Mehmed Efendi için yaptırılan tekke), 161.

Nâzır Hüseyin Ağa Medresesi, 163; — tamirleri (1845, 1869, 1870, 1871), 163; —'nin yanması (1911), 164.

nâzır-ı kütüb, 308.

NAZİF EFENDİ, —'nin Osman Efendi ile birlikte Kaba Halil Efendi Medresesini tamiri (1889), 241.

NECCAR MEHMED ÇAVUŞ, bk. Mehmed Çavuş.

Neccariyye Medresesi (İstanbul), 4n.

nevbet usûlü, 10.

Nevbethane, 49.

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa Medresesi (Şehzadebaşı), bk. Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesi.

NEYLÎ (şair, âlim, Rumeli kazaskeri), bk. Ahmed, Mirzâzâde —.

NİKEFOS (hamamcı ustası), 28n.

NİKOLA (kuyucu), 30; —'nın Karadeniz Baş kurşunlu Medresesine kuyu inşası (1870), 184.

NİKOLA (taşçı), 30.

NİKOLA KALFA, — (müteahhid), —'nın Karadeniz Baş kurşunlu Medresesi çamaşırhanesini tamiri (1872), 185; —'nın Hekim Çelebi Medresesini tamiri (1871), 162; —'nın Sultan Selim medresesini tamiri (1864), 281.

NİKOLA KALFA, Arnavud — (müteahhid), 30; —'nın Acı Musluk Medresesini tamiri, 64; —'nın Efdalzâde Medresesini tamiri (1870), 227.

NİKOLA KALFA, Fenerli — (müteahhid), 30, 190n, 275; —'nın Çorlulu Medresesini tamiri (1871), 98; —'nın Gazanfer Ağa Medresesini tamiri (1870), 171; —'nın Hacı Beşir Ağa Dârülhadisini tamiri (1874), 309; —'nın Karadeniz Baş kurşunlu Medresesini tamiri (1870), 184; —'nın Karadeniz Çifte baş kurşunlu Medresesini tamiri (1870), 186; —'nın Murad Paşa Medresesini tamiri (1869), 274; —'nın Nâzır Hüseyin Ağa Medresesini tamiri (1870), 164; —'nın Ömer Hulûsi Efendi Dârülhadisini tamiri (1871), 225; —'nın Sinan Paşa Medresesini (Çarşıkapı) tamiri (1869), 101; —'nın Sultan Ahmed Medresesini tamiri, 38; —'nın Şehzade Medresesini tamiri (1867), 149; —'nın Zekeriyya Efendi Medresesini tamiri (1873), 217.

NİKOLA KALFA, İhtiyar — (müteahhid), 30; —'nın Akdeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesini tamiri (1872-73), 183; —'nın Ca'fer Ağa Medresesini tamiri (1870), 47; —'nın Dülbendcizâde Medresesini tamiri (1872), 279; —'nın Karadeniz Tetimme medreselerini tamiri (1873), 190.

NİKOLA KALFA, Küçük — (müteahhid), 30.

NİKOLA KALFA, Tatavlalı (Kurtuluşlu) —, —'nın Edirnekapı Mihrümah Sultan Medresesini tamiri (1881), 269.

Nişanca, — Caddesi (Eski Zincirlikuyu Caddesi), 239n; — Cami'i (Fatih Nişancası'nda), bk. Nişancı Mehmed Paşa Cami'i; Fatih —sı, 29n, 224, 234; Fatih —sı medreseleri, 20.

NİŞANCI CA'FER ÇELEBİ, bk. Ca'fer Çelebi.

Nişancı Mehmed Bey Medresesi, 296; —'nin XVIII, XIX ve XX. yy. medrese listelerinde bulunmadığı, 296.

NİŞANCI MEHMED PAŞA, — Cami'i, 224n, 236, 237, 239; — Cami'i imamının Hasan Efendi Medresesinde kaldığı (1792), 239; — İlköğretim Okulu (Ma'lûlzâde Medresesinin yerinde), 237.

Nişancı Mehmed Paşa Medreseleri (Fatih Nişancası), 29n, **234**; — nüfusu, 235; — sâniyesinin tesisi (1664), 234; — tamirleri, 234 (1835, 1847), 235 (1893, 1894); —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılmaları, 235; —'nin durumu (1914), 234, 235; —'nin harab oluşu (1914), 236; —'nde tedrisata başlanması (1593), 234.

Nişancı Mehmed Paşa Medresesi (Çukur), **236**; — nüfusu, 236; —'nde Selânik muhacirlerinin iskânı (1918), 236.

Nişancı Paşa Câmi'i (Kumkapı'da), 112n.

Nişancı Paşa-yı Atik (Tezkireci Osman Efendi) Medresesi, 112; — nüfusu, 113; —'nin Darülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 113.

Nişapur, —'da İslâmî ilimler öğretimi, 3.

NİYAZİ EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.

Nizâmiye Hazinesi, 294.

Nizâmiye Medresesi (Nizâmülmülk'ün Nişapur'da kurduğu medrese), 3.

NİZÂMÜLMÜLK (Selçuklu veziri 1064-1092), —'ün Nişapur'da medrese kurması, 3.

noktacı (medreselerde devamı kontrol eden vazifeli), 7.

NUH EFENDİ, Hekimbaşı —, 295.

Nuh Efendi Medresesi, 295; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 296; — tamirleri, 296 (1842, 1869); — Vakfiyesi, 295, 296.

NURBÂNÛ SULTAN (III. Murad'ın annesi ö. 1583), —'ın Üsküdar'da külliye yaptırtması (1583), 319.

NUREDDİN HAMZA (müderris, Üçbaş Medresesi bânîsi), 242.

Nuruosmaniye (semt), 20, 106, 111; — Caddesi, 111; — Cami'i, 106; — ***Medresesi***, bk. Sultan Osman Medresesi.
NÜZHET EFENDİ (tamirat müteahhidi), — Beşir Ağa Medresesinin (Cağaloğlu) kurşunlarını tamiri (1903), 66; — Defterdar İbrahim Paşa Medresesini tamiri (1904), 246.

— O —

Ocaklı Sokağı (Sarıgüzel'de), 265.
o d a - n i ş i n (medresede oda sahibi), 7.
Odun Kapısı Yokuşu (Süleymaniye'de), 126.
16 Mart Şehidleri Caddesi (Vezneciler'de), 140.
OHANNES KALFA, Küçük —, —'nın Kalenderhane Medresesini tamiri (1865), 141; —'nın Tabhane Medresesini tamiri (1847), 193.
19. Asırda İstanbul Haritası (E.H. Ayverdi tarafından neşr edilen harita), 80, 200, 211, 216n, 221, 222, 265.
Ordu Caddesi (Beyazıt-Aksaray arasında), 158, 163.
ORHAN GAZİ, —'nin İznik'te medrese yaptırması, 3.
Orhaniye Medresesi (İznik'te), 3.
Orosdi bak Mağazası (Bahçekapı'da bugünkü Sümerbank'ın yerinde), 57, 59.
Orta kurşunlu Medresesi (Fatih Ayak kurşunlu Medresesi yerine kullanılmış bir tabir), 4n.
OSMAN III., Sultan — (1754-57), —'ın Nûru Osmaniye Külliyesini tamamlatması (1755-56), 106.
OSMAN AĞA, Bağdad Yeniçeri Ağası —, Yahya Güzel Manzûmesini yeniden yaptırması (1719), 134.
OSMAN EFENDİ (imâret müdürü), —'nin Karadeniz Baş kurşunlu Medresesi Hasan Sabri Efendi odasını tamiri (1864), 184.
OSMAN EFENDİ (Süleymaniye Vakfı Ruznamçecisi), —'nin Atik Nişancı Medresesini ihyası, 112.
OSMAN EFENDİ, —'nin Nazif Efendi ile birlikte Kaba Halil Efendi Medresesini tamiri (1889), 241.
OSMAN EFENDİ, Hacı — (Evkaf Nezâreti tamirat memuru), —'nin Cedid Ali Paşa Medresesini tamir ettirmesi (1881), 249; —'nin Fatih medreselerini tamir ettirmesi (1881), 181; —'nin Tabhane Medresesi kubbeleri yıkımı ile vazifelendirilmesi, 194n.
OSMAN EFENDİ, Hâfız — (Mahmud Paşa Vakfı mütevellisi), —'nin medreseyi tamir ettirmesi (1783), 109n.
OSMAN EFENDİ, Tekeli — (Akdeniz Ayak kurşunlu Medresesinde hücre sahibi), — odasının tamiri (1873), 184.
OSMAN KÂMİL EFENDİ (Evkaf-ı Humâyûn kaymakam vekili), —'nin Gazanfer Ağa Medresesini tamiri (1843), 170.
OSMAN PAŞA, Özdemiroğlu — (sadrazam 1584-85), —'nın Çarşamba Valide Sultan Medresesini ilk def'a yaptırtması, 218.
Osmanlı, 313; — barok devri, 208; — Devleti, 7, 17n, 36, 309; — hanedanı, 82; — ilim ve fenninin Batı karşısında geri kalması, 11; — klâsik mimârîsi, 156, 285; — klâsik üslûbu, 100; — lirası, 302; — medreseleri, 6; — mimarisi, 102; — padişahlarının dahil medreseleri tesisi, 8; — topraklarındaki medreselerde ıslahat, 13; — ülkesi, 3; —lar, 3, 8, 169n; —larda ilk medreseler, 3.
OSMANZÂDE Ahmed Efendi, bk. Ahmed Efendi.
Otlukcu Yokuşu (Fatih Cami'inin arkasında), 20, 155n, 200, 201, 207, 210, 212n, 225.

— Ö —

Öksüzce Hatib Mahallesi, 280.
ÖMER AĞA, Hacı — (sıvacıbaşı), —'nın Akdeniz Çifte baş kurşunlu Medresesini tamiri (1870), 182.
ÖMER EFENDİ, —'nin Valide Sultan (Vânî Efendi) Medresesini tamiri (1845), 59.
ÖMER EFENDİ, Hekimbaşı — (Hekimbaşı, Rumeli kazaskeri 1723-24), —'nin medrese inşası, 275.
ÖMER HULÛSİ EFENDİ, Sâmânîzâde — (şeyhülislâm 1800-1803, 1807, 1810-12), —'nin III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud devirleri şeyhülislâmı olduğu, 225.
Ömer Hulûsi Efendi Darülhadisi, 225; — durumu (1914), 225; —, ilâve barakaları, 31; — tamiri (1871), 225; —'nin kısmen yeniden inşası fikri (1892), 225; —'nin Dârülhilâfe bünyesine alınmaması, 225; —'nin yanması (1918), 225.
ÖMER, Hacı — (suyolcu), —'in Sokollu medresesi su yollarını tamiri (1869), 79.
ÖMER USTA, Hacı — (Fatih Vakfı bölükbaşısı), —'nın medrese suyollarını tamiri (1871), 181.
ÖZ, Tahsin —, 49n, 76, 279; —'ün Bayezid Medresesi mimarı hakkındaki kaydı, 85n; —'ün Koğacı Dede Medresesinin tamiri ile ilgili kaydı, 223n.
ÖZDEMİROĞLU OSMAN PAŞA, bk. Osman Paşa; — ***Medresesi***, bk. Valide Sultan Medresesi (Çarşamba).
Özel İdare (Muhasebe-i Husûsiye), Dizdâriye Medresesinin yerinde — bulunduğu, 77; Hayriye Medresesinin (Çarşamba) — tarafından satılması, 232.
ÖZERGİN, Prof. Dr. Muammer Kemâl — (tarihçi, ö. 1986), —'nin medrese listesi yayını, 296; —'nin Rahikî Medresesinin bânisi hakkındaki görüşü, 112.
ÖZGÜVEN, Attilâ — (müteahhid), —'in Şehzade Medresesini tamiri (1960), 150.

— P —

PANAYOT KALFA (müteahhid), 30; —'nın Sultan Selim Medresesini tamiri (1858), 281.
Pantokrator Manastırı (Zeyrek'de), —'nın medreseye çevrilmesi, 4.
Papasoğlu Medresesi, bk. Papaszâde Medresesi.
Papaszâde Ahmed Paşa Medresesi, 54n, **222**, 224n; — nüfusu, 222; — tamiri (1904-5), 222.
Papaszâde Mustafa Çelebi Medresesi, 24, 141, **159**; — nüfusu, 159; — tamirleri (1841, 1847, 1896), 160; —'nin depremde hasar görmesi (1894), 160; —'nin Haremeyn evkafından olduğu, 160.
papaz odaları, bk. Ayasofya.
Parmakkapı (Beyazıt civarında), 89.
Paşa Cami'i Sokağı (Mercan'da), 90.
Paşakapısı (sadrazam konağı), 67n.
PERETOMAZ KALFA (müteahhid), —'nın Hasodabaşı Hasan Ağa Medresesini tamiri (1881), 261.
PERTEV PAŞA (Umûr-ı Mülkiye Nâzırı), 6n.
PERVITITCH, — plânında Çarşamba Valide Sultan Medresesi, 221; —'in İstanbul plânı, 155n, 174, 211n, 259, 322.
PERVİZ EFENDİ (Anadolu Kazaskeri 1563-66), 212n; —'nin medrese yaptırtması, 211.

Perviz Efendi Medresesi, 211; — plânları, 213; — tamirleri (1847, 1872, 1863), 211; —'nin Dârülhilâfe Medreseleri dışında bırakılması, 213; —'nin depremde hasar görmesi (1894), 213; —'nin yanması (1918), 213; —'nin yeniden yapılması (XX. yy. başları), 213.

Petit guide à travers les monuments Byzantins et Turc (Semavi Eyice'nin eseri), 80.

Peykhane, 76; — Sokağı (Çemberlitaş'da), 70.

Peykler Medresesi (Edirne'de), 3.

Pîr biraderi, bk. Hasan Efendi.

PÎR MEHMED PAŞA, — Manzûmesi, 172; — Zâviyesinin medreseye çevrilmesi (1526-27), 172.

Pîr Mehmed Paşa Medresesi, 172; — nüfusu, 172; — sâniyesinin ihdâsı (1694), 172; — tamirleri (1832, 1834, 1873, 1892, 1900, 1911) 172; —'nin İshak-ı Karamânî'ye zâviye olarak yapılması, 172; —'nin yıkılması, 173.

PİYALE PAŞA (Gevherhan Sultan'ın eşi), 288.

Prof. Naci Şensoy Caddesi (Karagümrük'de eski Lökünciler Caddesi), 266.

— R —

RÂBİA HATUN,—'nun Mi'mar Sinan Yusuf Efendi Zâviyesine medrese için hücreler eklemesi, 199n.

Rahıkîzâde Medresesi, 31, 112; — nüfusu, 112; —'nin Dârülhilâfe kadrosuna alınmaması, 112.

RAHIKÎZÂDELER, 112.

RÂİF EFENDİ (suyolcu), —'nin Hekimbaşı Ömer Efendi Medresesi suyollarını tamiri (1866), 275; —'nin Şehzade Medresesini tamiri (1863), 149.

RAKIM EFENDİ (müteahhid), —'nin Ayasofya Medresesini tamiri (1901), 44; —'nin Mu'id Ahmed Efendi Medresesini tamiri (1903), 197; —'nin Şahkulu Medresesini tamiri (1904), 90.

RAKIM EFENDİ, Hafız —, (müteahhid), —'nin Sultan Ahmed Medresesini tamiri (1904), 39.

RAKIM EFENDİ, Hattat —, 251; — türbesi, 248.

Rakım Efendi Medresesi, 89, 251; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 251; —'nin durumu (1914), 251.

RAKIM MEHMED PAŞA, —'nın Daltaban Mustafa Paşa Sarayını alması, 89.

RAŞİD EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.

RAŞİD MEHMED EFENDİ, Kazasker Abdullah Efendi'nin mezar taşındaki kitabenin — tarafından yazıldığı, 238n.

RAZİYE KADIN (III. Murad'ın musahibesi, Damad Mehmed Efendi'nin kayınvalidesi), 195.

RECEB EFENDİ, — odasının (Sultan Ahmed Medresesinde) tamiri (1871), 37.

reisülettibba, bk. Ömer Efendi, 275.

Rey, —'de medrese açılması, 3.

REYHAN EFENDİ, Hacı — (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.

Rıdvan Hanı (Bahçekapı'da), 57.

Rıfâî, — şeyhi, bk. Mahmud Râcî Efendi.

RIF'AT EFENDİ (kurşun müteahhidi), —'nin Gazi Ahmed Paşa Medresesi kurşunlarını tamiri (1901), 278.

RIF'AT EFENDİ (Sultan Ahmed Medresesi müteahhidi (1902), 38.

Risâle-i Bahâiyye (hesab kitabı), 9.

Risâle-i Fethiyye (Ali Kuşçu'nun eseri), 9.

Risâle-i Muhammediyye (Ali Kuşçu'nun eseri), 9.

riyâziyyat, 19.

Ruh Hastalıkları Dispanseri (Üsküdar Mihrümah Sultan Medresesinde (1975), 315.

Ruh Sağlığı Dispanseri (İbrahim Hanoğlu Medresesinde), 303.

RUM MEHMED PAŞA, bk. Mehmed Paşa.

Rum, — Mektebi (Fener'de), 233; yapı işlerinin — kalfalarca yapıldığı, 30.

Rumeli, 10, 5n; —'de medreseler açılması, 3; Haydar Paşa Medresesinde — muhacirlerinin iskân edildiği (1918), 174; — kazaskeri, bk. Abdürrahim Efendi, Hasan Efendi, Mustafa Efendi, Ömer Efendi; — kazaskerliği, 10, 153, 154; — kazaskerliği ruznamçeleri, 4; Nuh Efendi'ye — kazaskerliği pâyesi tevcihi (1695), 295n.

Rus, —ca, 14; Küçük Ayasofya Medresesinin —ya'dan gelen askerlere tahsisi (1918), 81.

ruus, — kaydı, 130, 135n; İstanbul —u, 10.

ruznamçe, — kitabeti, 27.

RUZNAMÇECİ ALİ EFENDİ, bk. Ali Efendi.

Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi, 88; — tamirleri (1843, 1861, 1892), 88.

RÜSTEM PAŞA (sadrazam), 60, 267, 277n, 313; Edirnekapı Mihrümah Sultan Medresesi bitinceye kadar derslerin — Cami'inde yapıldığı, 268n; — Medresesi (Tekirdağı), 297; — Sokağı (Cağaloğlu'nda), 60; — Vakfı, 310; — Vakfı mütevellisi, bk. İsmet Bey.

Rüstem Paşa Medresesi (Cağaloğlu), 6, **60**; — arsasının tecavüze uğraması (1909), 62; — ilâve barakaları, 31; — tamirleri, 60 (1843, 1868-69, 1893, 1901), 61 (1844, 1868, 1870, 1893, 1901-1903), 62 (1909, 1911, 1916).

rüşdiye mektebleri, — açılması, 11.

— S —

Saatli Medrese (Edirne'de Üç şerefeli Cami avlusunda), 3.

Sabah Gazetesi, 260n.

SÂBİT EFENDİ, Kazanlı —, 12.

SAÇAKLIZÂDE MEHMED EFENDİ, bk. Mehmed Efendi.

Sadaret, 51n, 64n, 282, 284n, 193n, 302.

SA'DEDDİN EFENDİ, Hoca — (*Tâcü't-tevârih* yazarı), 159.

SA'DEDDİN-İ TEFTAZÂNÎ (*Mutavvel* ve *Muhtasar* adlı şerhlerin yazarı), 9, 11.

Sadefciler (Çemberlitaş'da), 104.

SA'DÎ ÇELEBİ, Tâcizâde — (*Münşeat* yazarı), —'nin Murad Paşa kitabesindeki tarih hakkında kaydı, 273n.

SA'İDÜ'L-HUDRÎ (ashabdan), —'nin Ka'riye Medresesi kapısı dahilinde gömülü olduğu, 254n.

SAFİYE SULTAN (III. Mehmed'in annesi), 57; —'nın Bahçekapısı'ndaki külliye arsasını istimlâki, 57.

Sağlık Vakfı Şadiye Hatun Kliniği (Sultan Selim Medresesinde 1983'den sonra), 283.

Sahih-i Buhâr-i şerîf, 54.

Sahîh-i Müslim-i şerîf, 54.

sahn/-ı seman Medreseleri, 4, 6, 8, 9, 10, 176, 177, 182; ayrıca bk. Sultan Mehmed Han Medreseleri; — medreseleri müderrisliği, 9; Dârülhilâfe Medresesi — kısmı, 19.

SAİD BEY (Fatih Vakfı kaymakam vekili), —'in Gazanfer Ağa Medresesini tamiri (1842), 170.

Saint Theodor Kilisesi, —'nin Molla Güranî tarafından cami'e çevrilmesi, 133.

Sakızağacı (semt, Fatih-Çarşamba arasında), 132, 215n; — Caddesi (şimdiki Darüşşafaka Ön Sokağı), 213, 215.

SALİH EFENDİ (Sultan Ahmed Medresesi tamirat müteahhidi, 1866), 37.

SALİH EFENDİ (Sultan Ahmed Vakfı kaymakam vekili), —'nin Sultan Ahmed Medresesini tamiri (1845), 37.

Salih Paşa Caddesi (Cibali'ye inerken), 176.

SALİH RÜŞDÎ (Mahmud Paşa Medresesi talebesinden), —'nin medresenin tamiri için verdiği arzuhal, 109n.

SÂLİM MEHMED EMİN EFENDİ, Mirzâzâde — (kazasker, ö. 1739), 142.

Salkım Söğüt (semt), 51.

Sâmânîzâde Medresesi, bk. Ömer Hulûsi Efendi Dârülhadisi.

SÂMÂNÎZÂDE ÖMER HULÛSİ EFENDİ, bk. Ömer Hulûsi Efendi.

Sandalyacılar Sokağı (Mahmutpaşa semtinde), 112.

Sânî-i Hüseyniyye Medresesi, bk. Hüseyniyye Medresesi.

Saraçhane/başı (semt), 6, 20, 147, 169, 257, 262.

Saray Ağası, bk. Mustafa Ağa; — Caddesi (Fatih Nişancası'nda), 240, 242, 245.

sarf (Arabça grameri), 11, 277; — mollası (çömez), 7;— -ı Arabî, 19.

Sarı Saltuk Mahallesi (Fatih'de Âşık Paşa Mahallesi), 199.

Sarıgürz (Fatih'de), 180n.

Sarıgüzel (Fatih'de), 265.

SARP, Fikret — (müteahhid), —'ın Beşir Ağa Medresesini (Cağaloğlu) tamiri (1965), 67; —'ın Sultan Selim Medresesini tamiri (1958-62), 283.

SARUHAN, Mustafa (müteahhid) —, —'ın Bayram Paşa Medresesini tamiri (1968), 285; —'ın Sultan Selim ve Amcazâde medreselerini tamiri (1962), 283.

Sayd-ı Cenan Kalfa Medresesi, 298.

Sebîlü'r-reşad (dergi), 13.

Segbanbaşı Kara Halil Medresesi, 250; — nüfusu, 251; — tamiri (1845), 27n, 250; —'nin, kısmen yeniden yapılması (1845), 30;.

SEKKÂKÎ, Sirâcüddin-i — (*Miftahü'l-ulûm* yazarı, ö. 1229), 9.

Selânik, Nişancı Çukur Medresede — muhacirlerinin iskân edilmesi, 236.

Selçuklu, — devri medreseleri, 169n; — sultanı, bk. Tuğrul Bey; — veziri, bk. Nizamülmülk; —lar, 3.

SELİM I., Yavuz Sultan — (1512-20), 67, 276, 277n, 280n, 292, 307; —'in babasının türbesini yaptırtması, 85.

SELİM II., Sultan — (1566-74), 67n, 126, 288, 301, 304, 311, 316; —'in Ayasofya'da iki yeni medrese inşasını başlatması, 8.

SELİM III., Sultan — (1789-1807), 225; —'in medreselerin ıslahı için teşebbüsde bulunması, 11.

SELİM EFENDİ (Sultan Mustafa İmâreti müdürü), —'nin Sultan Mustafa Medresesini tamir ettirmesi (1862), 165.

Selimiye Medresesi, 8, 248.

Semâniye medreseleri, bk. Sultan Mehmed Han Medreseleri.

SEMİZ Ali Paşa, bk. Ali Paşa, Cedid —; — ***Medresesi***, bk. Cedid Ali Paşa Medresesi.

Seraskerlik, 295n.

Serez, — muhacirlerinin Debbağzâde Medresesine yerleştirilmeleri (1918), 215.

SERKİZ KALFA (müteahhid), —'nın Hekim Çelebi Medresesini tamiri (902), 162.

Sevkıyat Birinci Hizmet Taburu (Papaszâde Medresesinde 1918), 160.

SEVÜNDİK ŞUCA'ÜDDİN, Şeyh — (Halvetiyye şeyhi), Koğacı Dede Medresesinin —'e zâviye olarak yaptırtılması, 222.

SEYYİD EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden, — odasının tamiri (1863), 55n.

SEYYİD HAMİDÜDDİN EFENDİ, bk. Hamîdüddin Efendi.

Seyyid Hasan Paşa Medresesi, bk. Cedid Hasan Paşa Medresesi.

sıbyan mektebi, 8.

Sırât-ı Müstakim (dergi), 12.

Sicill-i Osmânî (Mehmed Süreyya Bey'in eseri), 163, 166.

SİNAN AĞA (Fatih devri mimarbaşısı), bk. Sinaneddin Yusuf Ağa.

Sinan Emir Medresesi, bk. Kepenekçi —.

SİNAN, Mimar —, 4, 45, 48, 60, 77, 89, 128, 131, 147, 211, 234, 239, 242, 245, 248, 250, 251, 253, 268, 277n, 280, 304, 316; —'ın Atik Valide Külliyesini inşası (1583), 319; —'ın Esekapısı Medresesini inşası, 292; —'ın Gazi Ahmed Paşa Külliyesini yapması, 277; —'ın Hâmid Efendi Medresesini inşası, 173; —'ın Haseki, Külliyesini inşası, 289; —'ın Hekim Çelebi Medresesini yapması, 161; —'ın İbrahim Hanoğlu Medresesi mimarı olduğu, 301; —'ın türbesi, 126; —'ın Üsküdar Mihrümah Sultan Külliyesini inşası (1547-48), 314; Kılıç Ali Paşa Medresesini —'ın yapmadığı, 311; Zal Paşa Manzûmesi plânını —'ın yaptığına dair görüş, 304n.

SİNAN PAŞA, Kapdan — (Rüstem Paşa'nın kardeşi), — Cami'i (Beşiktaş), 5n; — Mektebinin (Beşiktaş), tamiri (1865), 171n;—'nın Beşiktaş'ta külliye inşası, 313.

SİNAN PAŞA, Koca —, 100, 252; — Manzûmesi (Çarşıkapı), 100; —'nın Fethiye'deki cami'in avlusuna medrese yaptırtması, 252.

SİNAN, Kepenekçi Hoca — (Kanûnî devri ulemasından), 128.

Sinan Paşa Medresesi (Beşiktaş), 6, **313**; — nüfusu, 313; — tamirleri (1890, 1930'lar, 1970-72), 313.

Sinan Paşa Medresesi (Çarşıkapı), **100**; —'nin ayakkabıcı esnafına tahsisi (1926), 102; —'nin Balkan Türkleri Dayanışma Derneği ve Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahibleri Merkez Birliğine kiralanması (1991), 103; —'nin İ.Ü. İşletme Enstitüsüne tahsisi (1960'larda), 103; —'nin tamirleri, 27, 100 (1869), 101 (1904-1905), 102 (1911), 95, 99, 103 (1964); —'nin Vakıflar Genel Müdürlüğüne devri (1957), 103; —'nin yanması (1865), 100.

Sinan Paşa Medresesi (Fethiye), **252**; — durumu (1914), 253; — nüfusu, 253; — tamiri (XX. yy. başları), 253; — yeniden inşa edilmesi (XX. yy. başları), 30; — yeniden inşasına karar verilmesi (1911), 253.

SİNANEDDİN YUSUF AĞA (Fatih Külliyesi mimarı, ö. 1471), 176; — Cami'i (Kadı Çeşmesi'nde), 195; — Mahallesi (Kadı Çeşmesi'nde), 195; — Medresesi, bk. Mi'mar Sinan Yusuf Efendi; — Vakfiyesi, 199; —'nın zâviye inşası, 199.

SİNANEDDİN YUSUF B. HÜSEYİN KİRMASTİ (Fatih'deki Kirmasti Medresesi bânîsi), 136.

Sinekli Medrese, bk. Kirmasti Medresesi, bk. Şahkulu Medresesi; — Sokağı (Beyazıt'da), 89.

Sirkeci (semt), 50, 52.

Site Kız Öğrenci Yurdu (Şehzâdebaşı'nda), 140, 142, 143.

Sittî Hatun Medresesi (İstanbul), 4n.

SİYAVUŞ PAŞA, Kanijeli — (II. Selim'in damadı), 126.

Siyavuş Paşa Medresesi, 24, **126**; — nüfusu, 128; — tamirleri, 27n, 126 (1693-97, 1832, 1848, 1850, 1873), 127 (1891, 1900, 1909); — Vakfiyesi, 126; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 128.

Sofular Mahallesi (Saraçhane'de), 257.

Soğanağa Mahallesi (Beyazıt'da), 89.

Soğukçeşme, 51n, 58, 59; — Yokuşu (Ayasofya'nın arkasında), 45.

Soğukkuyu, — Çıkmazı, 45, 46; — ***Medresesi***, bk. Ca'fer Ağa Medresesi; — Sokağı, 46.

SOKOLLU MEHMED PAŞA, bk. Mehmed Paşa; — Cami'i (Kadırga), 305; — Külliyesi (Kadırga), 77n.

Sokollu Mehmed Paşa Medresesi (Eyüp), bk. İbrahim Hanoğlu Medresesi.

Sokollu Mehmed Paşa Medresesi (Kadırga), 6, 24, **77**, 78, 301; — nüfusu, 78; — tamirleri, 29n, 79 (1869, 1906, 1909), — Vakfiyesi, 78..

SSK İstanbul Eğitim Hastahanesi, 292.

Su, — Meclisi, 149; — Nâzırı, 152; bk. Mehmed Cemaleddin Beyefendi, Mehmed Tahir Bey; — Nezâreti, 79, 145, 275; Mehmed Ağa Medresesinin (Divanyolu) — Nezâretince tamiri (1871), 75.

Subhi Paşa Konağı (Horhor'da), 259.

Sultan Abdülhamid Han Külliyesi, bk. Abdülhamid I.

Sultan Abdülhamid Han Medresesi, 14n, **52**, 54, 56, 58; — nüfusu, 56; — tamirleri 54 (1832, 1842, 1847, 1857-58, 1862-1863), 55 (1864, 1869-70, 1893); — Vakfiyesi, 52; —'nin Sultan Selim Cami'ine taşınması, 14; —'nin Zahire Borsasına terki, 31.

SULTAN AHMED, bk. Ahmed I.

Sultan Ahmed Medresesi, 24, **35**; — suyollarının tamiri (1883), 36, 38; — tamirleri (1843, 1844), 37 (1845), 38 (1895,1902), 39 (1904, 1906, 1912), 39; — Vakfiyesi, 35; —'nin arşiv deposu olarak kullanılması, 39; —'nin yanması (1912), 39.

SULTAN BAYEZİD, — suyolu, 39; — vakfı kaymakamı, bk. Vehhab Efendi, Hacı.

Sultan Bayezid Medresesi, **85**; —'nin inşası (1506), 85.

Sultan Mehmed Han Külliyesi, — Vakfiyesi, 177; —'nin inşası (1463-70), 176.

Sultan Mehmed Han Medreseleri, 176, 181n, 192, 198, 226; — nüfusu, 178; — (*sahn-ı seman*), 4, 6, 8, 9, 176, 177, 182; — suyollarının tamiri (1871), 181; — tamirleri, 179 (1832), 181 (1881, 1895, 1916-17); — vakfiyesinde kütübhane ile ilgili şartlar, 177; —'nin (sahn-ı seman) bugünkü durumu, 192; —'nin (sahn-ı seman) cumhuriyet devrindeki tamirleri (1961, 1970), 182; — Akdeniz tarafı kurşunlu medreseleri tamiri (1843), 180; Akdeniz tarafı —'nin tamiri (1848, 1869), 181; — *Ayak kurşunlu medreseleri*, tamiri (1832), 179, 184; — Ayak kurşunlu (Akdeniz), 20, 225, 226; — Ayak kurşunlu'nun (Akdeniz) 1914'deki durumu, 192; — Ayak kurşunlu (Akdeniz) tamirleri (1869, 1871, 1873, 1909), 184; — Ayak kurşunlunun (Karadeniz) 1914'deki durumu, 192; — Ayak kurşunlu (Karadeniz) tamirleri, 186 (1856-57, 1870, 1871, 1873-74), 187 (1909); — *Baş kurşunlu Medreseleri*, 176; — Baş kurşunlu Medreseleri nüfusu, 178; — Baş kurşunlu Medreseleri tamiri (1832), 179; — Baş kurşunlu (Akdeniz), 192; — Baş kurşunlunun (Akdeniz) 1914'deki durumu, 192; — Baş kurşunlu (Akdeniz), tamirleri (1857-58, 1873, 1893), 182; — Baş kurşunlunun (Karadeniz), 1914'deki durumu, 192; — Baş kurşunluya (Karadeniz) kuyu açılması (1870), 184; — Baş kurşunlu (Karadeniz), kuyusunun tamiri (1872), 184; — Baş kurşunlu (Karadeniz) kuyusunun yenilenmesi (1869), 184; — Baş kurşunlu (Karadeniz) tamirleri, 184 (1864, 1871, 1872, 1873, 1874, 1909); — Baş kurşunlu Medresesinin cami ile birlikte tamiri (1902-3), 181; — *Çifte ayak kurşunlu medreseleri* tamiri (1832), 179; — Çifte ayak kurşunlunun (Akdeniz) 1914'deki durumu, 192; — Çifte ayak kurşunluya (Akdeniz), elektrik tesisatı döşenmesi (1920), 182; — Çifte ayak kurşunlu (Akdeniz) tamirleri (1847, 1857-58, 1861-62, 1872-73, 1888), 183; — Çifte ayak kurşunlunun (Karadeniz) 1914'deki durumu, 192; — Çifte ayak kurşunlu (Karadeniz), tamirleri, 185 (1865, 1870), 186 (1908); — *Çifte baş kurşunlu Medreseleri*, 176; — Çifte baş kurşunlu tamiri (1832), 179; — Çifte baş kurşunlunun (Akdeniz) 1914'deki durumu, 192; — Çifte baş kurşunluya (Akdeniz) elektrik tesisatı döşenmesi (1920), 182; — Çifte baş kurşunlu (Akdeniz), tamirleri (1856-57, 1868, 1870, 1874, 1890), 182; — Çifte baş kurşunlunun (Karadeniz) 1914'deki durumu, 192; — Çifte baş kurşunlu (Karadeniz) tamirleri (1870, 1873-74, 1892), 185; —'nin depremde hasar görmesi (1894), 181; Karadeniz tarafı —, 20; Karadeniz tarafı — kalorifer tesisatının yapılması (1970), 182; Karadeniz tarafı —lerinin tamiri (1869), 181; — *Tetimme* (musıla-i sahn), 4, 20, 176, 177; — Tetimmeleri oda sayıları, 177; — Tetimmeleri tamirleri, 180 (1843), 187; — Tetimmelerinin (Akdeniz) yeniden yapılması (1907-8), 189; — Tetimmeleri (Karadeniz), 192; — Tetimmeleri (Karadeniz) tamirleri, 179 (1832) 189; — Baş / Ûlâ-yı Tetimme-i Sefid (Akdeniz), 177; — Baş Tetimme (Akdeniz), tamiri (1559, 1874, 1893), 187; — Baş Tetimmenin (Akdeniz) yeniden inşası (1908), 187; — Baş Tetimme-i Siyah (Karadeniz), 177; — Baş Tetimme-i Siyahın nüfusu, 178; — Tetimme-i Hâmise, 177; — Tetimme-i Hâmisenin 1914'deki durumu, 192; — Tetimme-i Hâmiseye payandalar konulması (1904), 191; — Tetimme-i Hâmisenin tamirleri (1868, 1881, 1888, 1902), 190; — Tetimme-i Hâmisenin yeniden yapılması (1906), 191; — Tetimme-i Râbi'a, 177, 188; — Tetimme-i Râbi'anın 1914'deki durumu, 192; — Tetimme-i Râbi'anın, tamirleri, 188 (1892), 189 (1873, 1892); — Tetimme-i Râbi'anın, yeniden inşası (1907), 189; — Tetimme-i Sâbi'a, 177; — Tetimme-i Sâbi'anın 1914'deki durumu, 192; — Tetimme-i Sâbi'anın yeniden yapılması (1908), 191; — Tetimme-i Sâdise, 177; — Tetimme-i Sâdisenin tamirleri (1860-61, 1872), 191; — Tetimme-i Sâdisenin 1914'deki durumu, 192; — Tetimme-i Sâdisenin nüfusu, 178; — Tetimme-i Sâdisenin yeniden yapılması (1908), 191; — Tetimme-i Sâlise, 177; — Tetimme-i Sâlisenin 1914'deki durumu, 192; — Tetimme-i Sâlise binasının tecavüze uğraması (1907), 188; — Tetimme-i Sâlisenin tamirleri (1873, 1892), 188; — Tetimme-i Sâlisenin yeniden yapılması (1907), 188; — Tetimme-i Sâmine, 177; — Tetimme-i Sâniye, 177, 189; — Tetimme-i Sâniyenin 1914'deki durumu, 192; — Tetimme-i Sâniyeye kuyu kazılması (1874, 1903), 187; — Tetimme-i Sâniyenin nüfusu, 178; — Tetimme-i Sâniyenin tamirleri, 187 (1861-62, 1874), 188 (1892, 1902, 1907); — Tetimme-i Sâniyenin yeniden yapılması (1907), 188.

Sultan Mustafa Han Medresesi, 24, **164**; — nüfusu, 164; — tamirleri , 164 (1846, 1847), 165 (1862, 1864, 1871); —'nin depremden hasar görmesi, 164 (1765), 165 (1894).

Sultan Osman Han Medresesi (Nûru Osmaniye), 24, **106**; — nüfusu, 106; — suyolları ve lâğımlarının tamiri (1871), 107; — talebesinin müracaati üzerine tamiri (1871), 25; — tamirleri, 106 (1842), 107, (1843, 1864, 1892, 1916); —'nin 1766 depreminden zarar görmediği, 178.

Sultan Selim, (semt) 56; — Cami'i, 14, 132; — Cami'inin 1766 depreminden zarar görmediği, 178; — İmâreti, 56; — İmâreti yerinde inşa edilen medrese, 14n.

Sultan Selim Han Medresesi, 6, 24, **280**; — durumu (1914), 282; — nüfusu, 282; — suyollarının tamiri (1866, 1872), 281; — tamirleri, 259 (1962), 281 (1845, 1858, 1864, 1870), 282 (1881, 1903), 283 (1958-62); —'ne elektrik tesisatı döşenmesi (1917), 283; —'ni tamir teşebbüsü (1891), 282; —'nin depreminden hasar görmesi (1894), 282; —'nin Türk Hat San'atları Müzesi olarak kullanılması (1968-83), 283; —'nin yangında hasar görmesi (1918). 283.

Sultan Süleyman Han (Süleymaniye) Medrese-si/leri, 4, 6, 8, 9, 20, 24, 117, 248; — Dârülhadisi, 9, 118; — Dârülhadisi nüfusu, 125; — Dârülhadisi oda sayısı, 120; — Darülhadisi su yollarının tamiri (1906), 123; — Dârülhadisi tamirleri (1847, 1887, 1901, 1911), 124; — Dökmeci-i Evvelin tamirleri (1864, 1870), 123; — Dökmeci-i Sânînin tamirleri (1864, 1873, 1911), 123; — nüfusu, 121, 125; — tamirleri, 121 (1844, 1845, 1847), 122 (1870), 123 (1873, 1916); Evvel —, 117, 125; Evvel — ilâve barakaları, 31; Evvel — nüfusu, 125; Evvel — oda sayıları, 117; Haliç tarafı —, 110, 117, 118; Haliç tarafı —'nin depremden zarar görmesi (1766), 121; Haliç tarafı —'nin yanması (1660), 121; Haliç tarafı — ilâve barakaları, 31; Marmara tarafı —, 117, 118; Marmara tarafı —nin günümüzde kullanılışı, 126; Mülâzımlar —, 118; Mülâzımlar — ilâve barakaları, 31; Mülâzımlar — oda sayıları, 119; Mülâzımlar — tamirleri, 121, 122n (1844); 124 (1844, 1870, 1892); Râbi' —, 117; Rabi' — ilâve barakaları, 31; Râbi' — nüfusu, 125; Râbi' — oda sayıları, 117; Râbi' — tamirleri, 121 (1832), 121, 122n (1844), 123 (1857); Sâlis —, 117; Sâlis — ilâve barakaları, 31; Sâlis — nüfusu, 125; Sâlis — oda sayıları, 117; Sâlis — tamiri, 121 (1832); Sânî —, 117; Sânî — ilâve barakaları, 31; Sânî — nüfusu, 125; Sânî — oda sayıları, 117; Sânî — tamirleri, 123 (1864, 1873); Tıp (Dârüttıb)— 9, 118; Tıp — nüfusu, 125; Tıp — ilâve barakaları, 31; Tıp — oda sayısı, 120; Tıp — tamirleri (1869, 1871, 1887, 1890), 124.

Sultanahmet (semt), 6, 20, 35, 39, 48, 73.

Sultaniye Medresesi, bk. İbrahim Hanoğlu Medresesi

SURÛRÎ MUSTAFA EFENDİ, —'nin Pîr Mehmed Paşa Medresesine müderris tayini (1526), 172.

Suyolcu, bk. Ahmed Usta, Hacı Ömer, İbrahim Usta, İsmail Usta, Mehmed Usta, Süleyman Ağa / Usta, .

SÜLEYMAN (Mahmud Paşa Medresesi talebesinden), —'ın medresenin tamiri için arzuhal vermesi, 109n.

SÜLEYMAN I., Kanûnî Sultan — (1520-66), 4, 60, 128, 128, 174n, 245, 248, 267, 276, 280, 297, 304, 313, 314, 316; — Külliyesi, 131, 305; — İmareti tamiri (1844), 121; — türbedar odası tamiri (1844), 121; —'ın Süleymaniye Külliyesini inşa ettirmesi, 117; —'ın Şehzade Medresesini yaptırması, 147.

SÜLEYMAN II, Sultan — (1687-91), 215n, 260n.

SÜLEYMAN AĞA / Usta (Bayezid Vakfı suyolcusu), 30, —'nın Ankaravî Medresesi suyollarını tamiri (1871), 157.

SÜLEYMAN AĞA, Çavuşbaşı — (Koska'daki medresenin bânîsi), 160, 161n.

SÜLEYMAN AĞA, Hacı —, —'nın Nûru Osmaniye su yollarını tamiri (1871), 107.

SÜLEYMAN, Karcı — (Süleyman Subaşı Medresesi banisi), 131.

Süleyman Paşa Medresesi (İznik), 6.

SÜLEYMAN SAMİ B. MUSTAFA (Süleyman Subaşı Medresesi bevvabı), —'nın medresenin tamiri için arzuhal sunması, 131n.

Süleyman Subaşı Medresesi, **131**; — nüfusu, 132.

Süleymaniye (semt), 6, 117, 126, 128, 130, 132, 135; — Cami'i, 280; —'nin 1766 depreminden zarar görmemesi, 178; — bölükbaşısı, bk. Muhtar Efendi, 138; — İmareti bina emini, 280; — ***Medreseleri***, bk. Sultan Süleyman Han Medreseleri; — suyolcusu, bk. İsmail Usta; — talebesi, 253; — Vakfı kaymakam vekili, bk. Edhem Efendi, Şefkat Efendi; — Vakfı kaymakamı, bk. İbrahim Edhem Efendi; Medresetü'l-mütehassisînin adının —'ye çevrilmesi, 19.

Sümerbank (Bahçekapı), 57.

— Ş —

Şadiye Hatun Teşhis Kliniği (Sultan Selim Medresesinde), 280.

ŞAH MEHMED B. MUHARREM EFENDİ (Süleymaniye Râbi' Medresesinin ilk müderrisi), 9.

ŞAH SULTAN (Yavuz Selim'in kızı, ö. ~ 1572), 67n, 292; —'ın Şâh-ı Hûbân Medresesi bâniyesi ile aynı şahıs olması ihtimali, 292n.

ŞAH SULTAN (II. Selim'in kızı, Zal Mahmud Paşa'nın eşi, ö. 1580), 67n, 304n; —'ın Eyüp'teki medresesi, 304.

Şah Sultan Medresesi, 30, **292**; — harici (1704), 292; — nüfusu, 292; — tamiri (1873), 292; Şeyh Yakub Mescidi zaviye hücrelerinin — 'ne çevrilmesi (1573-74), 292.

ŞÂH-I HÛBÂN HÂTUN, bk. Şâh-ı Hûbân Sultan.

Şah-ı Hûbân Medresesi, **67**; — nüfusu, 68; — tamirleri (1843, 1850), 67; — bâniyesiyle Şah Sultan Medresesi bânîyesinin aynı şahıs olması ihtimali, 292n.

ŞAH-I HÛBÂN SULTAN (Yavuz Selim'in kızı ve sadrazam Lütfi Paşa'nın eşi); bk. Şah Sultan.

ŞAHİN, Mustafa — (müteahhid), —'in Çorlulu, Merzifonlu, Sinan Paşa medreselerini tamiri (1964), 99.

Şahkulu Medresesi, **89**, 136n; — tamirleri (1904, 1911), 90.

Şair Baki Sokağı (Fatih'de), 199.

ŞAKİR EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.

ŞAKİR EFENDİ, (Sultan Ahmed Medresesinde hücre sahibi), — odasının tamiri (1871), 37.

Şam, 231n.

Şebnem Sokağı (Fatih Cami'inin arkasında), 196, 201.

ŞEFKAT EFENDİ (Süleymaniye vakfı kaymakam vekili), —'nin Dârülhadis Medresesini tamir ettirmesi (1847), 124; —'nin Süleymaniye medreselerini tamir ettirmesi (1847), 122.

Şehid Mehmed Paşa Medresesi (Eyüp), bk. İbrahim Hanoğlu Medresesi.

Şehremaneti, 27, 29n, 73, 88, 91n, 110, 122, 124,

138, 145, 149, 157, 165, 166, 171, 174, 181, 183, 184, 193, 208, 223, 249, 261, 269, 274, 281, 282, 284, 302; — Dairesi, 51; — Fen hey'eti, 105; — Hendesehanesi, 172; — Keşfiye Müdürü, 44n.

Şehremini (semt), 279.

Şehzade, — Cami'i, 137; —'nin 1766 depreminden zarar görmediği, 178; — Külliyesi, 147; — Külliyesi Vakfı kaymakam vekili, bk. Hasan Rüşdü Efendi.

Şehzâde Medresesi, 6, 8, 24, **147**; — nüfusu, 148; — tamirleri, 148 (1843, 1846, 1863), 149 (1867, 1881, 1892, 1909), 150 (1960).

ŞEHZADE MEHMED, bk. Mehmed, 147.

Şehzadebaşı, (semt) 64, 132, 140, 142, 143, 147, 150, 153, 155, 158, 163n, 164, 259, 260, 265n; — Caddesi, 153.

Şekerci Hanı (Fatih-Malta'da), 226.

Şemsi Ahmed Paşa Medresesi, 22, **316**; — durumu (1914), 316; — nüfusu, 317; — tamirleri, 27n, 316 (1892), 317 (1942); — yapı özellikleri, 316; —'nin kütübhane haline getirilmesi (1953), 317.

ŞEMSÜDDİN AHMED EFENDİ (şeyhülislâm 1424-25), —'nin medrese inşası, 133.

ŞEMSÜDDİN AHMED, Kadızâde — (Süleymaniye Sânî Medresesinin ilk müderrisi), 9.

ŞEMSÜDDİN AHMED B. SÜLEYMAN, Kemâlpaşazâde — (ö. 1534), 9.

ŞEMSÜDDİN MEHMED EL-FENÂRÎ (Orhaniye Medresesinden yetişen âlimlerden), 3.

ŞEMSÜDDİN MEHMED SEMERKANDÎ (*Eşkâlü't-tesis ve şerhi* yazarı), 9.

Şemsüddin Molla Gürânî Medresesi, **133**; — ilâve barakaları, 31; — nüfusu, 134.

Şerbetçi Sokağı (Karagümrük'de), 249.

ŞEREF, Âdil — (müteahhid), —'in Fatih Semâniye Medreselerini tamiri (1961), 182.

ŞEREFÜDDİN DAVUD-I KAYSERÎ (İznik Orhaniye Medresesinin ilk müderrisi), 3.

Şerh-i İsaguci (mantık kitabı), 9.

Şerh-i Metâlî (mantık kitabı), 9.

Şerh-i Şemsiye (mantık kitabı), 9.

ŞERİFE HANIM (Pîr Mehmed Paşa Medresesi mütevelliyesi), —'ın medreseyi tamir ettirmesi (1834), 172.

Şerifzâde Mehmed Ağa Dârülhadisi (İstanbul), 4n.

şer'î ilimler, 218, 311.

Şer'iye Vekâleti, 22.

Şeyh Ebu'l-Vefa, — Cami'i, 132; — çilehanesi, 133.

Şeyh Ebu'l-Vefa Medresesi, **132**; — nüfusu, 132; — tamiri, 132 (1782, 1870); —'nin talebenin müracaati üzerine tamiri (1870), 25; —'nin tamirine teşebbüs edilmesi (1911), 133; —'nin yıkılması, 133.

ŞEYH EFENDİ (Hamidiye Medresesi talebesinden), — odasının tamiri (1863), 55n.

Şeyh Ferhad Mahallesi (Yenikapı'da), 165.

ŞEYH HIZIR B. İLYAS, bk. Hızır b. İlyas.

Şeyh Muhyiddin-i Kocavî Mescidi (Cibali'de), 176.

Şeyh Murad Efendi Tekkesi, 5n.

ŞEYH RESMÎ MAHMUD EFENDİ, — Cami'i (Fatih'de), 210; — Mahallesi (Fatih'de), 201.

Şeyh Sevündik Şuca'üddin Zâviyesi, —'nin medreseye çevrilmesi (1639), 222.

Şeyh Vefa Mahallesi, 135.

Şeyh Yakub Mescidi, — zaviye hücrelerinin medreseye çevrilmesi (1573-74), 292.

ŞEYHÎ MEHMED EFENDİ, bk. Mehmed Efendi.

Şeyhülislâm Hayri Efendi İlköğretim Okulu (Karadeniz tarafı Tetimme medreseleri), 192.

Şeyhülislâm Tekkesi (Eyüp'de), 307.

Şeyhülislâm Yahya Efendi Medresesi, bk. Yahya Efendi.

şeyhülkurra, 106, 311.

Şişli (semt), 88.

Şûrâ-yı Devlet, 28n, 38, 49, 64n, 73n, 101, 110n, 142n, 149, 155n, 162n, 166, 181, 190, 242n, 249, 261, 269, 282, 284n, 302, 321; — mazbatası, 28n, 29n, 30n, 48n, 49n, 87n, 124n, 153n, 182n, 183n, 190n, 193n, 265n, 321n — Dahiliye Dairesi, 47n, 49n, 52n, 64n, 73n, 88n, 95n, 106n, 125n, 166n, 171n; — Dahiliye Dairesi mazbatası, 56n, 62n, 91n, 93n, 99n, 108n, 110n, 127n, 138n, 145n, 157n, 160n, 172n, 174n, 175n, 181n, 182n, 186n, 187n, 189n, 190n, 194n, 201, 214n, 224n, 229n, 230n, 233n, 235n, 244n, 260n, 261n, 269, 274n, 278n, 282n, 286n, 291n, 294n, 303n, 312n, 313n, 315n, 317n; — Maliye Dairesi, 79n, 166n; — Maliye Dairesi mazbatası, 51n, 62n, 66n, 99n, 101n, 104n, 110n, 123n, 124n, 127n, 129n, 138n, 142n, 146n, 153n, 155n, 157n, 159n, 175n, 181n, 183n, 186n, 187n, 190n, 191n, 210n, 220n, 224n, 238n, 240n, 249n, 261n, 264, 274n, 278n, 280n, 282n, 284n, 287n, 303n, 312n, 323n; — Nafıa Dairesi mazbatası, 51n.

Şüheda Mescidi (Müfti Hüseyin Efendi'nin Balat'da kiliseden çevirttiği mescid), 224n.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Evkaf Tamirat memuru), —'nin Süleymaniye Tıb Medresesini tamiri (1887), 124.

— T —

Tâberân, —'da fıkıh öğretimi, 3.

Tabhane Medresesi, **192**; — nüfusu, 194; — tamirleri, 180 (1853), 193 (1847, 1853, 1860-61, 1871, 1886, 1887), 194 (1893, 1911, 1965-66); —'nin 1914'deki durumu, 194;.

TÂCÎ BEY, —'in Nûru Osmaniye Medresesi için tarih düşürmesi, 108n.

TÂCİZÂDE Sa'dî Çelebi, bk. Sa'di Çelebi.

TAHİR AĞA (Hassa başmimarı), bk. Mehmed Tahir Ağa.

TAHSİN EFENDİ (kurşuncu), —'nin Nûru Osmaniye Medresesini tamiri, 107.

TAHSİN EFENDİ, Hoca —, 11.

taht kadıları, 10.

TAKİYÜDDİN, MUHAMMED B. EL-EMİRÜ'L-NÂSIRÜDDİN (ö. 1585 ?), 9n.

Taksim (semt), 88.

Taksim Sokağı (Sarıgüzel'de şimdiki Ocaklı Sokağı), 265.

Takvim-i Vekayi', 129, 236n.

Talimhane kapısı (Ayasofya'nın), 44, 46n.

Tamirat, — Müdiriyeti, 123; — Ruznamçesi, 43, 64, 98, 143, 184, 237; ayrıca bk. Evkaf Nezâreti, Evkaf-ı Humâyûn; — Ruznamçecisi, bk. Hasan Efendi.

TANAŞ KALFA, Hacı — (müteahhid), —'nın Akdeniz Çifte baş kurşunlu Medresesini tamiri (1868), 182; —'nın Beşir Ağa Medresesini tamiri (1869), 66; Çarşıkapı Sinan Paşa Medresesi tamirinin —'ya ihalesi (1869), 101n.

TANMAN, Prof. Dr. M. Baha — (san'at tarihçisi), —'ın Murad Paşa Medresesinin tamamlatılmasına dair kaydı, 273n.

Tanzimat, 11n, 28n, 160.
Tapu Kadastro, — Arşivi (Ankara), 82n; — Müdürlüğü (İstanbul), 200, 233n.
Tarakcılar Sokağı (Mahmutpaşa Yokuşunda), 112.
Tarhana Mektebi Sokağı (Cerrahpaşa'da), 292.
Tarih-i Osmanî, 19.
Tarih Vakfı, — *İstanbul Ansiklopedisi*, 80.
Tasavvurat (mantık kitabı), 9, 11.
Tasdikat (mantık kitabı), 9, 11.
Taşkasab (semt), 276n.
Taştekneler Sokağı (Süleymaniye ile Şehzâde Cami'i arasında), 130, 137.
TATAVLALI NİKOLA KALFA, bk. Nikola Kalfa.
Tavşantaşı (Beyazıt cıvarında), 88, 89.
Tavuk pazarı (Çemberlitaş'da), 104n.
Tecrid hâşiyesi (kelâm kitabı), 9.
tefsir, 9, 19, 320; — öğretimi, 3.
Tefsir-i Beyzâvî, 9.
Tekirdağ, 297.
Tekke Kapısı (Ahmediye Medresesinin kapısı), 317.
Tekke Önü Sokağı (Üsküdar'da), 319.
Telhîsü'l-miftah (Miftahü'l-ulûm şerhi), 9.
t e l v i h (kırklı medrese), 8.
Telvih şerhi (usûl-i fıkıh kitabı), 9.
Tersane Emini, bk. Ahmed Ağa.
Testereciler Sokağı (Fatih'de), 202.
Tetimme medreseleri, bk. Sultan Mehmed Han Medreseleri.
Tetimmeler Caddesi (Fatih'de), 202.
Tevhid-i Tedrisat Kanûnu (1924), 22, 241.
TEVKİ'Î Ca'fer Çelebi, bk. Ca'fer Çelebi.
Tevkı'î Ca'fer Efendi Medresesi, 233; —'nin durumu (1914), 233; — nüfusu, 233; — tamiri (1893), 233.
Tezkireci Osman Efendi Medresesi, bk. Nişancı Paşa-yı Atik.
THEODORA (Bizans İmparatoru I. Iustinianos'un eşi, ö. 548), — Havariun Kilisesini yaptırtması, 4.
Tıbbiye Mektebi, —'nin açılması, 11.
Tıp Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Merkezi ve Süheyl Ünver Arşivi, Gevherhan Sultan Medresesinin —'ne tahsisi, 289.
Ticaret Nezâreti, 43, 72n, 95, 161, 180, 193n, 222, 259.
Tiryaki Çarşısı (Süleymaniye Tıb Medresesi altında), 126.
TODORİ (taşçı), Ruznamçeci Ali Efendi Medresesi tamirinin —'ye ihalesi (1861), 88.
TODORİ KALFA (müteahhid), —'nın Fatih medreseleri tamiri teklifi (1853), 180n; —'nın Rüstem Paşa Medresesini tamiri (1903), 61.
TODORİ KALFA, Fenerli — (müteahhid), 282n; —'nın Sultan Selim Medresesini tamiri, 282.
TODORİ KALFA, Küçük — (müteahhid), —'nın Hamidiye Medresesini tamiri (1862-63), 55.
Tophane (semt), 6, 309, 311.
Topkapı (semt), 6, 273, 276, 279; — Caddesi (Topkapı'da), 276.
Topkapı Sarayı, 48; — Arşivi, 135, 163.
Toptaşı (Üsküdar'da), 319; — Caddesi (Üsküdar'da), 320.
Tramvay Şirketi, 51.
TUĞRUL BEY (Selçuklu sultanı), —'in Nişapur'da medrese açması, 3.
Tuhfetü'l-mîmârîn (Sâî Çelebi'nin kaleme aldığı eser), —'de Hekim Çelebi Medresesinin bulunduğu, 161.
TURHAN SULTAN (IV. Mehmed'in annesi, ö. 1683), 57; —'ın Valide Sultan (Bahçekapısı) külliyesini tamamlatması, 57.
TUTAŞ, Yavuz — (müteahhid), —'ın Cedid Ali Paşa Medresesini tamiri (1961), 250.
Tûtî Abdüllatif Efendi Medresesi, 198, 199n; — bahçesine oda inşası (1873), 199; — nüfusu, 199; — yanması (1918), 199; —'nin yeri,198n.
Türk, — barok devri, 106, 308; — barok üslûbu, 146; — el san'atları kursları (Ca'fer Ağa Medresesinde), 47; — mimarisi, 263; — müteahhidler, bk. Ahmed İzzet, Ali Hulûsi; — ustalar, bk. Halid Efendi, Ahmed, Süleyman, İbrahim, Mehmed, Ali, Yusuf, Abdi; —çe, 19; edebiyat-ı —iyye, 19; İslâmiyetin —ler arasında yayılması, 3; klâsik — mimarîsi, 257.
Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (Ankaravî Mehmed Efendi Medresesinde), 158.
Türk Hat San'atları Müzesi (Sultan Selim Medresesinde 1968-83), 283.
Türk Hava Kurumu apartmanları (Sultan Mustafa Medresesi yerine yapılan bina = bugün Mérit Oteli), 164.
Türk İnşaat ve San'at Eserleri Müzesi (Amcazâde Medresesinde), 259.
Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, Ca'fer Ağa Medresesi'nin —'a tahsisi (1989), 47.
Türk Vakıf Hat San'atları Müzesi, Bayezid Medresesinin —'ne tahsisi (1983), 88.
Türk ve İslâm Eserleri Müzesi, 273.
Türkiye İlim ve Edebiyat Eserleri Sahibleri Merkez Birliği (Çarşıkapı Sinan Paşa Medresesinde), 103.
Türkiye Muallimler Birliği (Atik Ali Paşa Medresesinde), 106.
Türkiye Turing Otomobil Kurumu, Cedid Mehmed Efendi Medresesinin —'nca tamiri, 42.
Türkiye Yazarlar Birliği, Mehmed Ağa Medresesinin (Divanyolu) —'ne tahsisi, 75.

— U —

Ûlâ-yı Hüseyniyye Medresesi, bk. Hüseyniyye.
ULUÇAY, Çağatay (tarihçi, ö. 1970), —'ın İsmihan Sultan'ın Kalaylıkoz Ali Paşa ile evlenmesine dair kaydı, 252n.
ulûm, — -ı âliyye (kelâm, belâgat, mantık, sarf ve nahiv), 7, 8, 14, 275; — -ı 'âliyye (hadis, usûl-i fıkıh, fıkıh ve tefsir), 8, 9, 14; — -ı riyâziyye, 13; — -ı şer'iyye, 151;— -ı asliye, 320; — -ı dîniyye, 19, 217; — -ı fer'iyye, 320; —ı nâfi'a, 40, 208, 231; — -ı nâfi'a-i şer'iyye, 307; — -ı şer'iyye (dînî ilimler), 7, 275; — -ı usûl, 288.
Uncu Hâfız Medresesi, 266; — nüfusu, 266; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 266.
Unkapanı (semt), 169, 173.
usûl, — -i fıkıh, 9, 11, 19; — -i hadis, 9.
Uzunçarşı, — Caddesi (Mercan'da), 90; —başı (İ. Ü. Merkez binasının Mercan tarafı), 90.
Uzunköprü, 77.

— Ü —

Üç şerefeli Cami (Edirne'de), 3.

Üçbaş, — köyü (Nureddin Hamza'nın köyü), 242n; — Manzûmesi, 242.

Üçbaş Medresesi, 242; — durumu (1914), 243; — kitâbesine göre inşa tarihi (1532-33), 242; — nüfusu, 243; — tamirleri, 29n, 28n (1892), 243 (1837, 1873, 1892); —'nin yeniden inşası (1883), 30.

ÜLGEN, Ali Sami —, 4n; —'in Esekapısı İbrahim Paşa Medresesi rölevesi, 292.

Ümm-i Veled Medresesi, 239; — nüfusu, 240; — tamiri (1906), 240; —'nin Dârülhilâfe dışında bırakıldığı, 240; —'nin XIX. yy.da yeniden ahşab olarak yapılmış olabileceği, 30, 240.

ÜMM-İ VELEDZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ, bk. Abdülaziz Efendi.

ÜNVER, Prof. Dr. Süheyl —, 46n; —'in Amcazâde Medresesi kitabesini neşri, 257n; —'in Nuh Efendi Medresesi plânı, 295n.

Üsküdar (semt), 6, 22, 27n, 171n, 267, 285, 314, 317, 319, 322; — iskelesi, 314; — medreseleri, 20; — Sağlık Merkezi (Üsküdar Mihrümah Sultan Medresesinde), 315.

ÜSTÜN, Hüseyin — (müteahhid), —'ün Haseki Sultan Medresesini tamiri (1968), 291.

— V —

Vakıf, — Hanı, 4. — (Sirkeci'de), 52; — müesseseleri, 7, 26; — mütevellîleri, 29; —lar Başmüdürlüğü Arşivi (İstanbul), 27n, 175, 202, 241, 262, 310; —lar, Kanunu, 232; selâtin —ları, 26.

Vakıflar Genel / Umum Müdürlüğü, 155n, 159n, 231, 232, 241, 250, 291, 304n; — Türk İnşaat ve San'at Eserleri Müzesi, 259; Çinili Medresenin —nce İdare-i Husûsiyeye devri (1927), 323; Sinan Paşa Medresesi 'nin (Çarşıkapı) —'e devri, 103.

Valide Hanı (Mercan'da), 90.

Valide Kâhyası Sokağı (Üsküdar'da), 319.

Vâlide kethudası, bk. Mehmed Paşa.

Vâlide Kethudası Mehmed Efendi Medresesi, 6, **309**.

Valide Sultan (Vânî Efendi) Medresesi, 57, 58; — tamiri (1845), 59; — su yollarının tamiri (1906, 1923), 59; —'ne ilk müderris tayini, 57; —'nin Gülhane'de Zeyneb Sultan Cami'i avlusuna taşınarak yıkılma kararı alınması, 31, 59; —'nin Zeyneb Sultan Cami'i avlusundaki yeni binası, 25.

VALİDE SULTAN, — Külliyesi (Bahçekapısı), 57; — Dârülhadisi, bk. Vâlide Sultan (Vânî Efendi) Medresesi (Bahçekapısı).

Valide Sultan Medresesi (Çarşamba), **218**, 224n; — durumu (1914), 221; — nüfusu, 221; — plânları, 220; — tamirleri, 219 (1860, 1866, 1872, 1874), 220 (1906); — Vakfiyesi, 218; —'nin talebenin müracaati üzerine tamiri (1860), 25; —'nin yeniden inşa edilmesi, 30 (1907), 220 (1911).

Valide Sultan, bk. Gülnuş —.

Valide-i Atik, — Külliyesi, bk. Atik Valide Külliyesi; — ***Medresesi***, bk. Atik Valide Medresesi.

Vânî Efendi Medresesi, bk. Valide Sultan (Bahçekapısı) Medresesi.

Vasat Ali Paşa Medresesi, bk. Cedid Ali Paşa Medresesi.

VASİLAKİ KALFA (müteahhid), —'nın Çarşıkapı Sinan Paşa Medresesini tamiri (1905), 101.

Vatan Caddesi, 257, 273, 274, 280, 283.

Vefa (semt), 6, 132, 133, 136; — Bozacısı, 136; — yangını (1918), 131, 135, 136.

Vefa Medresesi, bk. Şeyh Ebu'l-Vefa Medresesi.

VEHBİ SÂHÎ EFENDİ (Anadolu pâyeli), —'nin hazırladığı medrese listesi (1869), 11.

VEHHAB EFENDİ, Hacı — (Sultan Bayezid Vakfı kaymakamı), —'nin Kemankeş Kara Mustafa Paşa Medresesini tamiri (1840), 93n.

Vekayi'ü'l-fudelâ (Şeyhî Mehmed Efendi'nin eseri), 155.

Veli Efendi Medresesi, 225; — nüfusu, 226; —'nin Dârülhilâfe bünyesine alınmaması, 226.

venedik (bir kereste çeşidi), 72n.

Verem Savaş Derneği (Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesinde), 153.

Vezir Caddesi (Şehremini'nde), 279.

Vezneciler (semt), 6, 24, 140, 143, 146.

vihara, Budist —ları, 3.

VİŞNEZÂDE İZZETÎ ŞEYH MEHMED EFENDİ, bk. Mehmed Efendi.

Viyana, — seferi (1683), 93; Reisülküttab Mustafa Efendi'nin — sefareti, 166n.

— Y —

Yağhane Sokağı (Koca Mustafa Paşa'da), 296n.

YAHYA B. NUREDDİN, Molla — (Süleymaniye Darülhadisinin ilk müderrisi), 9.

YAHYA EFENDİ (Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin oğlu), —'nin Zekeriyya Efendi Medresesi vakfiyesini tanzimi (1594), 217.

Yahya Efendi Medresesi, 213, **215**; — nüfusu, 215; — plânı, 216; — tamiri (1865), 31; —'ne bir oda ilâvesi (1865), 216; —'ni tamir teşebbüsü (1911), 216; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması (1914), 216 —'nin yanması (1918), 216.

YAHYA EFENDİ, Hüseyin Efendizâde — (Atik Nişancı Medresesinin ilk müderrisi), 112n.

Yahya Güzel, — Dârülhadisi, bk. Yahya Güzel Medresesi; — Manzûmesi, —'nin ilk inşası (1476), 134; — Manzûmesinin yanması, 134; — Sokağı (Vefa'da), 134.

Yahya Güzel Medresesi, 134; — nüfusu, 134; — plânı, 134.

Yahya Kapan Sarayı (Beyazıt'da), —'nın yanması (1645), 86n.

Yahya Kemal Enstitüsü (Merzifonlu Medresesinde), 96.

YAHYA TEVFİK EFENDİ (şeyhülislâm, 1790-91), 229; —'nin yazdığı Hamidiye Medresesi kitabesi, 52.

Yahya Tevfik Efendi Medresesi, 229; — nüfusu, 230; — tamirleri (1873, 1893), 230; —'nin yanması (1918), 230.

YAKUB EFENDİ (Şeyhülislâmlıkta vazifeli), —'nin Vefa Medresesi tamiri keşfinde bulunması (1782), 132.

YAKUB ŞAH (Bayezid Medresesi mimarının ustası), 85.

YALİSBUS KALFA — (müteahhid), —'nın Üçbaş Medresesini tamiri (1873), 244.

YAMANDİ KALFA — (müteahhid), —'nın Akdeniz Ayak kurşunlu Medresesinde Tekeli Osman Efendi odasını tamiri (1873), 184; —'nın Ca'fer Ağa Medresesinde Hasan ve Ali Efendi odalarını tamiri (1872), 47; —'nın Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesi Hâmid Efendi odasını tamiri (1871), 186; —'nın Mahmud Paşa Medresesini tamiri (1874), 110; —'nın Ma'lûlzâde Medresesini tamiri (1871), 237.

YAMANDİ USTA (müteahhid), —'nın Haseki Sultan Medresesini tamiri (1873), 291.
YANİ KALFA — (müteahhid), —'nın Damad-ı Cedid İbrahim Paşa Medresesini tamiri (1899), 152.
YANİ KALFA, Arnavud —, —'nın Süleymaniye Dökmeci-i Evvel Medresesini tamiri (1864), 123.
YANİ KALFA, Fenerli — (müteahhid), ihalede üstünde kaldığı halde —'ya Çorlulu Medresesi tamiratının verilmemesi, 99.
YANİ KALFA, Hacı — (müteahhid), —'nın Akdeniz Baş kurşunlu Medresesini tamiri (1857-58), 182; —'nın Sultan Selim Medresesini tamiri (1870), 281.
YANİ KALFA, Üsküdarlı Hacı — (müteahhid), —'nın Karadeniz Çifte baş kurşunlu Medresesini tamiri (1865), 186.
YANİ USTA, Fenerli — (müteahhid), —'nın Köprülü Medresesi için tamir teklifi, 73.
YANİ, Küçük — (müteahhid), —'nin Süleymaniye Dökmeci-i Sânî Medresesini tamiri (1864), 123.
YANKO KALFA (müteahhid), —'nın Davud Paşa Medresesini tamiri (1902), 287; —'nın Defterdar İbrahim Efendi Medresesini tamiri (1874), 246; —'nın İzzet Mehmed Efendi Dârülhadisini tamiri (1863), 213.
Yarhisar Mustafa Muslihiddin, — Cami'i (Mu'id Ahmed Efendi Medresesi yanında), 196; — ***Medresesi***, bk. Mu'id Ahmed Efendi Medresesi.
YAVUZ SELİM, bk. Selim I., — (semt), 207, 215; — Caddesi (Fatih Çarşamba'da), 218; — İlkokulu, 222.
Yayla (semt), 298; — Caddesi, 298.
Yaylak Sokağı (Yayla'da), 298.
Yazılı Medrese, bk. İbrahim Hanoğlu Medresesi.
Yedi Emirler Sokağı (Fatih'de), 229.
Yedikule, — (semt), 132; — debbağları, 215n; — suyolcusu, bk. Mehmed Usta.
Yeni Cami (İstanbul'da), 54n; — dersiyesi, 5n; — Külliyesi, 57.
Yeni Çeşme, — Caddesi (Karagümrük'de), 266n; — ***Medresesi***, bk. Perviz Efendi Medresesi.
Yeni Hamam Caddesi (bugünkü Karadeniz Caddesi), 195, 199n.
Yeni Mahalle (semt), — yangını (1912), 39.
Yeni Nişancı (semt), 136n.
Yenibağçe (semt), 199n, 280.
Yeniçeriler Caddesi (Beyazıt tramvay caddesi), 89, 100, 103n.
Yenihamam Caddesi (Kadı Çeşmesi'nde), 195.
Yenikapı (semt), 165.
Yeniköy (semt), Reisülküttab Mustafa Efendi'nin —'de vakıfları olduğu, 166.
Yesârîzâde Sokağı (Fatih Cami'inin arkasında), 198.
Yeşil ev (Cedid Mehmed Efendi Medresesi'nin yanında), 42.
Yeşil Sarıklı Sokağı (Fatih Cami'inin arkasında), 207.
YILDIRIM BAYEZİD, bk. Bayezid; — Cami'inde dersiye tesisi, 5n.
Yıldız Hamamı, 52; — Sokağı (Bahçekapı'da), 52.
Yıldız Sarayı, 171.
Yoğurtçuzâde Medresesi, bk. İbrahim Kethuda Medresesi.
Yoğutçu İbrahim Medresesi, bk. İbrahim Kethuda Medresesi.
YORGİ KALFA (müteahhid), —'nın Akdeniz Çifte ayak kurşunlu Medresesini tamiri (1861-62), 183; —'nın Baba Mahmud Bekir Ağa Dârülhadisini tamiri (1886), 259; —'nın Hasan Ağa Dârülhadisini tamiri (1868), 143; —'nın Haydar Paşa Medresesini tamiri (1869), 174; —'nın Kayış Mustafa Ağa Medresesini tamiri (1853), 50; —'nın Mahmud Paşa Medresesini tamiri (1870), 109; —'nın Ma'lûlzâde Medresesini tamiri (1871), 237; —'nın Mülâzımlar Medresesini tamiri (1870), 125; —'nın Süleymaniye medreselerini tamiri (1870), 122; —'nın Tetimme-i Hâmiseyi tamir teşebbüsü (1881), 190.
YORGİ KALFA, Altımermerli — (müteahhid), —'nın Fatih medreseleri tamirine talib olması (1881), 181.
YORGİ KALFA, Ayakapılı — (müteahhid), —'nın Ekmekçizâde Medresesini tamiri (1869), 138.
YORGİ KALFA, Küçük — (müteahhid), 30; —'nın Akdeniz Ayak kurşunlu Medresesini tamiri (1869), 184; —'nın Akdeniz Baş Tetimmeyi tamiri (1874), 187; —'nın Ca'fer Efendi Medresesini tamiri (1871), 263; —'nın Cedid Abdürrahim Efendi Medresesini tamiri (1870), 208; —'nın Davud Paşa Medresesini tamiri (1866), 286; —'nın Siyavuş Paşa Medresesini tamiri (1873), 127; —'nın Rüstem Paşa Medresesini tamiri (1870), 61; —'nın Sultan Ahmed Medresesini tamiri (1871), 37; —'nın Süleymaniye Dökmeci-i Evvel Medresesini tamiri (1870), 123.
YORGİ KALFA, Salma Tomruklu — (müteahhid), 30; —'nın Karadeniz Ayak kurşunlu Medresesi bevvab odasını tamiri (1871), 186; —'nın Tabhane Medresesini tamiri (1871), 193.
YORGİ USTA, —'nın Ayasofya Medresesini tamiri (1864), 43.
YURTTAŞ, Rasim — (müteahhid), —'ın Zal Mahmud Paşa medreselerini tamiri (1962), 307.
YUSUF B. CÜNEYD, Ahîzâde —, 224n.
YUSUF B. PAPAS (Bayezid külliyesi mimarı), 85.
Yusuf Paşa Cami'i, — imamı, bk. Ebubekir Efendi.
YUSUF SİNAN EFENDİ (Fatih Külliyesi mimarı), 30.
YUSUF SİNAN RAHİKÎ, 112.
YUSUF USTA (kuyucu), 30; —'nın Karadeniz Çifte baş kurşunlu Medresesini tamiri (1873), 185.
YUSUF USTA, Mevlevihane Kapılı —, —'nın Akdeniz Ayak kurşunlu Medresesini tamiri (1872-73), 183.
Yusuf Ziya Paşa Sokağı (Fatih'de), 229; —'nın Yahya Tevfik Efendi Medresesi üzerinden geçirilmesi, 230.
YUVAN (kuyucu), 30; —'ın Karadeniz Baş kurşunlu Medresesi kuyusunu yeniden yapması (1872), 184.
YUVAN KALFA (müteahhid), —'nın Ca'fer Ağa Medresesini tamiri (1872), 47; —'nın Tetimme-i Sâdiseyi tamiri (1872), 191.
Yüksek Kaldırım (Çapa'da), 276.
YÜKSEL, Aydın, — (mimar), 88n; 105n; —'in Bayezid Medresesi mimarı hakkındaki kaydı, 86n.

— Z —

ZAGANOS PAŞA (Fatih devri vezirlerinden), 276n.
Zahire Borsası Sokağı (Sultan Abdülhamid Medresesi Sokağı), 52.
Zahire ve Ticaret Borsası, Hamidiye Medresesinin —'ne tahsisi, 56.
ZAL MAHMUD PAŞA, bk. Mahmud Paşa; — Caddesi (Eyüp'de), 304, 307; — ***Medresesi***, bk. Zal Mahmud Paşa medreseleri; — ***-yı Sultanî Medresesi***, bk. Zal Mahmud

Paşa Medreseleri; — Vakfiyesi, 304n.

Zal Mahmud Paşa (Şah Sultan) Medresesi, 6, **304**, 305n; — nüfusu, 306; — tamirleri (1909-10, 1962), 307; —'nin inşa tarzı, 305; —'nin mimarı meselesi, 304; —'nde tatbik edilen plân, 305.

Zekeriyya Efendi Dârülkurrası, 217.

Zekeriyya Efendi Medresesi, **216**; — nüfusu, 217; — Sâniyesinin ihdası (1639), 217; — tamirleri, 223n (1835), 217 (1835, 1873, 1911), 217; —'nin Dârülhilâfe kadrosu dışında bırakılması, 217; —'nin tesisi (1592), 217.

ZEKERİYYA EFENDİ, Bayramzâde —, 217; — Vakfı Nâzırı, bk. Mustafa Âsım Efendi, Mekkîzâde; — Vakfiyesi şartları, 217.

ZEKERİYYA EFENDİZÂDE Lûtfullah Efendi, bk. Lûtfullah Efendi.

ZEKERİYYAZÂDELER, 215n.

ZEKİYE HANIM (hassa esircilerinden), —'ın Dizdâriye Medresesini teberruan inşası, 77.

ZEMAHŞERÎ, bk. Ebu'l-Kasım Mahmud — (âlim, şair, ö. 1144), 9.

ZENBİLLİ ALİ EFENDİ, bk. Ali Efendi.

ZEYNEB ÂSIME SULTAN (III. Ahmed'in kızı), Valide Sultan Medresesinin — Cami'inin avlusuna taşınması, 58; — Cami'i (Gülhane Parkı'nın karşısında), 25, 31, 58, 59.

Zeyrek (semt), 4, 169, 173; — Caddesi (Çırçır'da), 197.

zırva (aşureye benzer bir tatlı), 7n.

Zincirlikuyu (semt, Fatih Nişancası'nın eski adı), 224n, 236, 237, 238, 240, 242, 248, 249n, 250, 251; — Caddesi (yeni adı Nişanca Caddesi), 239.

ZÜHDÜ EFENDİ (müteahhid), —'nin Beşir Ağa Medresesini tamiri (1903), 66.